

**2020 JURIDISKĀS
KOLEDŽAS
ZINĀTNISKIE
RAKSTI**



UDK 34=65

Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2020.–

Rīga: Juridiskā koledža, 2020.– 332 lpp.

Krājuma zinātniskais redaktors:

Dr.habil.sc.pol., Dr.iur. **Tālavš Jundzis**

Starptautiskā redkolēģija:

Dr.iur. **Jānis Bolis** (ASV)

Ph.D. **Juris Dreifelds** (Kanāda)

Dr.habil.iur. **Viktoras Justickis** (Lietuva)

Dr.iur. **Gintautas Bužinskas** (Lietuva)

Literārā redaktore un maketētāja: **Anīta Rudziša**

Visi raksti ir recenzēti

Priekšvārds

Juridiskās koledžas dibināšanas divdesmitajā gadadienā 2020. gada nogalē lasītājiem piedāvājam nu jau devīto Juridiskās koledžas zinātnisko rakstu sējumu. Tajā, atšķirībā no astoņiem iepriekšējiem sējumiem, esam publicējuši tikai mūsu studentu pētnieciskā darba rezultātus, kas atspoguļojas viņu sagatavotajos zinātniskajos rakstos. Tas nozīmē, ka šajā sējumā nav iekļauti akadēmiskā personāla zinātniskie raksti, kā tas parasti bijis līdz šim.

Kāds ir pamatojums šādai izvēlei? Būtībā – ļoti pragmatisks – parādīt iespējami vairāk un plašāk mūsu studentu veikumu pētniecības jomā. Tas saistās ar Izglītības un zinātnes ministrijas izstrādāto un valdības atbalstīto jauno pieeju koledžām kā mācību iestādēm, kas orientētas uz studentu profesionālo sagatavotību, atstājot otrajā plānā akadēmisko sagatavotību un teorētisko zināšanu apguvi, tajā skaitā, studentu pētniecisko darbu. Nevaram tam piekrist, jo mūsu koledžas izpratnē un praksē studentu sagatavošanā darba tirgum ir līdzsvaroti jāsabalansē gan teorētisko zināšanu, gan profesijai nepieciešamo praktisko iemaņu apguve.

Visās studiju programmās Juridiskajā koledžā tiek apgūti pētnieciskā darba pamati un metodika ne mazākā mērā kā tas notiek bakalaura programmu pirmajā un otrajā gadā universitātēs un augstskolās. Katrs referāts un īpaši – katrs studējošā izstrādātais kvalifikācijas darbs studiju noslēgumā, balstās uz studenta patstāvīgi veiktu pētījumu zinātniskā konsultanta vadībā. Vai katra pētījuma rezultātā top zinātnisks darbs un vai katrs pētījums uzskatāms par zinātnisku darbību – tas ir filozofisks jautājums, ko savulaik jau uzdevis Sokrāts, prasot: “Vai viens smilšu graudiņš ir kaudze, vai divi, trīs un četri smilšu graudiņi ir kaudze?” Tāpat, runājot arī par mūsu studentu pētījumiem, kuri, nenoliedzami, balstās uz zinātniskām metodēm un satur novitātes elementus, nav svarīgi, vai tie tiešā veidā atbilst jēdzieniem “zinātnisks” un “zinātne”. Svarīgi, ka tie palīdz studentiem apgūt zinātniskā darba pamatus un metodes, kas tiem būs noderīgas gan savā profesijā, gan turpinot studijas tālākajos posmos bakalauru un maģistru programmās.

Ņemot to vērā, šajā zinātnisko rakstu krājumā piedāvājam lasītājiem pašiem vērtēt, cik zinātniski un cik nozīmīgi ir mūsu studentu veikto pētījumu rezultāti. Krājumā publicētie astoņu studentu darbi pārstāv dažādas koledžā apgūstamās pirmā līmeņa augstākās izglītības studiju programmas. Raksti tapuši, pamatojoties uz jau aizstāvētajiem kvalifikācijas darbiem.

Tālavas Jundzis

Dr.habil.sc.pol., Dr.iur.

Juridiskās koledžas direktors

SATURA RĀDĪTĀJS

Edīte Duncce

Zemes piespiedu nomas tiesiskās attiecības 7

Iveta Gabrāne

Vārda un uzvārda maiņas tiesiskais regulējums 41

Inga Nonberga

Eiropas Savienības tiesību ietekme
netiešo nodokļu regulējuma jomā Latvijā 73

Saiva Uzkliņģe

Negodīga komercprakse nebanku kreditēšanā 115

Vīta Vīlistere

Pagaidu aizsardzības
pret vardarbību efektivitāte un problemātika 170

Eva Vormā

Paaudžu integrācija ražošanas uzņēmumā 218

Vijars Zadarožnajs

Iepirkumi Publisko iepirkumu likuma 9. panta ietvaros 256

Sandra Zariņa

Rīgas pilsētas būvvaldes kompetence
patvaļīgās būvniecības seku novēršanā 294

Edīte Dunce

Zinātniskais vadītājs: *Mg.iur. Aigars Sniedzītis*

ZEMES PIESPIEDU NOMAS TIESISKĀS ATTIECĪBAS

1. Īpašumtiesību tiesiskais regulējums

Piespiedu nomas tiesiskās attiecības balstās gan uz lietu tiesību, gan uz saistību tiesību civiltiesisko institūtu. Joprojām starp abu šo institūtu tiesību normu piemērotājiem pastāv dažādi viedokļi par to, kurš no tiem šajās attiecībās ir galvenais un attiecīgajā gadījumā piemērotākais. Tāpēc autore apskatīs abus civiltiesiskos institūtus, minot reālus piemērus.

Īpašums ir vispilnīgākā varas tiesība pār lietu jeb pār kaut ko – tiesība valdīt un lietot to, iegūt no tās visus iespējamus labumus, ar to rīkoties un noteiktā kārtā atprasīt to atpakaļ no trešās personas ar īpašuma prasību. Svarīgākā un apjoma ziņā pilnīgākā ir lietu tiesība, kuru raksturo īpašuma tiesību subjekta – fiziskas un juridiskas personas – tieša un tiesiska vara pār lietu. Šī sabiedriskā attiecība pret personu uzliek pienākumu visām pārējām personām respektēt šo īpašnieka tiesību un atturēties no darbībām, kuras varētu traucēt to realizācijai. Tas nozīmē, ka īpašums ir gan konkrētas personas subjektīva vara pār lietu, gan arī tiesiska attiecība, kura uzliek pienākumu visām citām personām šo subjektīvo konkrētas personas varu pār lietu atzīt un ievērot.

Īpašuma civiltiesiskais institūts ir juridisko normu kopums, kas vērsts uz īpašuma attiecību regulēšanu ar civiltiesiskām metodēm un līdzekļiem, centrālais civiltiesību nacionālo sistēmu institūts, kurš kopumā nosaka visu citu tā radīto un uz tā balstīto civiltiesisko institūtu raksturu, tā normas nosaka īpašuma vērtību tiesisko stāvokli saimnieciskajā aprītē, nosakot īpašnieka pieļaujamās uzvedības normas īpašuma valdījumam, izmantošanai vai rīcībai ar to.¹ Piespiedu nomas tiesisko attiecību gadījumā īpašums var būt ēka (būve), zeme un dzīvoklis bez piesaistītās kopīpašuma daļas no zemes gabala, uz kura atrodas daudzdzīvokļu māja.

1 Joksts O., Girsensone B., Mihailovs I.J. Terminu skaidrojošā vārdnīca civiltiesībās (lietu tiesības). – Rīga: Drukātava, 2016. – 83. lpp.

Īpašnieks ir persona, kas lietu var faktiski valdīt, lietot un iegūt no tās visus labumus, kā arī lietu pārveidot, patērēt vai iznīcināt, kā personiski tā ar vietnieku starpniecību pēc saviem ieskatiem. Īpašnieks ir subjektīvi tiesīgs ar noteiktu specifiku un zināmu patstāvību, kuram ir juridiski nodrošinātas uzvedības iespējas.² Savukārt īpašums ir pilnīgas varas tiesība par lietu:

- 1) tiesība valdīt un lietot to;
- 2) iegūt no tās visus iespējamus labumus;
- 3) rīkoties ar īpašumu un noteiktā kārtā atprasīt to atpakaļ no katras trešās personas ar īpašuma prasību, kaut arī rastos zaudējumi.³

Īpašums ir juridiski nostiprināta tiesība. Par īpašuma priekšmetu var būt viss tas, kas nav izņemts no civiltiesiskās apgrozības.

Īpašuma tiesības ir tiesību normu sistēma, kas regulē īpašnieka, arī nekustamā īpašuma īpašnieka, valdījuma, lietojuma un rīcības tiesības. Nekustamā īpašuma īpašniekam ir nodrošināta iespēja valdīt, izlietot un rīkoties ar viņam piederošo nekustamo īpašumu pēc saviem ieskatiem un savās interesēs, veicot attiecībā uz to jebkādas darbības, kas nav pretrunā ar normatīvo regulējumu, nepārkāpjot ar likumu aizsargātās citu personu intereses.⁴ Īpašuma tiesību saturu, ka īpašniekam ir tiesības valdīt, lietot un rīkoties, nosaka:

- 1) valdījuma tiesības;
- 2) lietojuma tiesības;
- 3) rīcības tiesības.

Valdījuma tiesības nozīmē, ka īpašnieks viņam piederošo lietu var valdīt, iegūt no tās augļus, kā arī izlietot pēc sava ieskata, kaut arī lietai rastos zaudējumi. Tā vienmēr ir juridiski nostiprināta un nekad nebūs prettiesiska vai ļaunticīga. Lietojuma tiesības ir īpašnieka tiesības izmantot lietas derīgās īpašības – gūt augļus un ienākumus. Lietošanas procesā lieta uzreiz (tiek tūdaļ patērēta) vai pamazām pārveidojas (tiek patērēta pamazām). Rīcības tiesības ir īpašniekam likumā nodrošināta tiesība noteikt mantas tiesisko stāvokli, šo lietu atsavinot, nododot citam lietošanā vai arī to iznīcinot. Rīkojoties ar lietu īpašnieks vai nu izbeidz īpašuma tiesību uz konkrētu lietu, vai nodod citām personām lietojuma tiesības

2 Joksts O., Girgensone B., Mihailovs I.J. Terminu skaidrojošā vārdnīca civiltiesībās (lietu tiesības).– Rīga: Drukātava, 2016.– 82. lpp.

3 Civillikums. Trešā daļa. Lietu tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 927. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 1 (1993, 14. janvāris).

4 Joksts O., Girgensone B., Mihailovs I.J. Terminu skaidrojošā vārdnīca civiltiesībās (lietu tiesības).– Rīga: Drukātava, 2016.– 86. lpp.

saglabājot sev īpašuma tiesības. Tikai rokas ķīlas gadījumā (lombardā) rīcības tiesība nepieder īpašniekam.

Piespiedu nomas gadījumā ir ierobežotas zemes gabala īpašnieka gan lietojuma, gan rīcības tiesības un, zināmā mērā, arī valdījuma tiesības. Zemes īpašnieks nevar uz zemes gabala neko ne sēt, ne stādīt un ienākumus var gūt tikai no piespiedu nomas attiecībām, kur nomas maksas “griestus” ierobežo tiesību aktos noteiktais apjoms. Tāpat zemes īpašnieks nevar brīvi atsavināt zemes gabalu jebkurai trešajai personai. Šajā gadījumā pirmpirkuma tiesības pieder ēkas (būves) īpašniekam vai daudzdzīvokļu mājas dzīvokļa īpašniekam.

Civillikuma 2112. pantā⁵ ir noteikta nomas un īres vienotā definīcija: “Noma vai īre ir līgums, ar kuru viena puse piešķir vai apsola otrai par zināmu nomas vai īres maksu kādas lietas lietošanu.” Nomas līgumu slēdz par augļu nesējas lietas lietošanu, bet par pārējām lietām slēdz īres līgumu. Jēdziens *augļu nesēja lieta* ir visai ietilpīgs. Saskaņā ar Civillikuma 855. pantā⁶ noteikto, *auglis*, šā vārda plašākā nozīmē, ir viss tas, ko var iegūt, lietojot galveno lietu. *Auglis* šaurākā nozīmē ir viss tas, ko no lietas dabū vai nu kā tās dabiskos ražojumus, vai kā ienākumus, ko tā nes sakarā ar savām sevišķām tiesiskām attiecībām: pirmajā gadījumā augļus sauc par dabiskiem, otrā – par civiliem.⁷ Piespiedu nomas gadījumā zemes īpašnieks nevar brīvi rīkoties ar savu īpašumu un iegūt civilos augļus, kā vien to iznomāt konkrētās ēkas (būves) īpašniekam, kas uzcelta uz zemes gabala līdz ēku (būvju) un zemes īpašumtiesību atjaunošanai pēc mūsu valsts neatkarības atgūšanas, pie tam to viņam “uzspiež” spēkā esošās tiesību normas. Tātad no visa iepriekš minētā autore var secināt, ka piespiedu nomas tiesiskās attiecības pastāv, kad uz zemes uzcelta ēka ir pastāvīgs īpašuma objekts un pieder citai personai, nevis zemes īpašniekam.

Tālāk autore apskatīs saistību tiesību civiltiesiskā institūta saistību ar piespiedu nomas tiesiskajām attiecībām. Atbilstoši Civillikuma 1402. pantam,⁸ saistību tiesības rodas vai nu no tiesiska darījuma, vai no neatļautas darbības, vai pēc likuma. Parasti zemes noma ir uz tiesiska darījuma un līguma pamata dibinātas saistību attiecības, ja priekšmets vai tiesība

5 Civillikums. Ceturrtā daļa. Saistību tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 2112. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 1 (1993, 14. janvāris).

6 Civillikums. Trešā daļa. Lietu tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 855. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 1 (1993, 14. janvāris).

7 Torgāns K. Saistību tiesības: Mācību grāmata. 2. daļa.– Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008.– 359. lpp.

8 Civillikums. Ceturrtā daļa. Saistību tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 1402. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 1 (1993, 14. janvāris).

vajadzīga tikai uz laiku. Piemēram, attiecībā uz publiskas personas īpašumā esošas zemes iznomāšanu Ministru kabineta noteikumu Nr. 350 “Publiskas personas zemes nomas un apbūves tiesības noteikumi”⁹ pielikumā ir standarta zemes nomas līguma paraugs, kas publiskām personām jāpiemēro praksē. Tas abām pusēm paredz iespēju vienoties par būtiskajām līguma sastāvdaļām un neierobežo ne nomas priekšmeta apjomu, kā arī nenosaka nomas maksas “griestus”.

Savukārt zemes piespiedu noma ir tiesiskas attiecības, kurām nav raksturīgs brīvas gribas elements, kas pastāv citu nodibināto nomas saistību pamatā. Piemēram, praksē zemes gabala piespiedu nomas līgumos norādītā nomas maksa ir maksimālais lielums, par kuriem zemes īpašnieki varēja vienoties, jo gan ēkai funkcionāli nepieciešamā zemes gabala lielums ir ierobežots ar pašvaldības noteikto platību, kaut arī tas sakrīt ar zemesgrāmatā reģistrēto zemes platību, un maksimālās nomas maksas apmērs ir ierobežots ar likumu. Savukārt, ja privāta zemes gabala kopīpašnieki nevienojas ar uz zemes atrodošās daudzdzīvokļu mājas dzīvokļu īpašnieku pārstāvi – apsaimniekotāju, tad kopīpašniekiem savu interešu aizstāvībai būtu jāvērsas tiesā. Tomēr zemes gabala kopīpašnieku vērsšanās ar pieteikumu tiesā neradītu iespēju saņemt lielāku nomas maksu, kā seši procenti no zemes gabala kadastrālās vērtības gadā.

Lietas lietošana var balstīties arī uz lietiska pamata: lietas īpašnieks ar savu gribas izteikumu vienpusēji var radīt citai personai lietas lietošanas tiesību kā absolūtu lietu tiesību. Svešas lietas tieša absolūta lietošanas tiesība ir personālservitūts, kas var izpausties divās formās: tikai lietošanā (*usus*) vai lietošana ar augļu iegūšanu (*usus fructus*). Lietošanas tiesības var iegūt arī uz patapinājuma un dāvinājuma līguma pamata. Lietas iznomātājs var nebūt tās īpašnieks. Iznomāt var katrs, kam pieder lietošanas tiesība. Tāpēc nomas attiecībās izmanto arī apakšlīgumu. Tomēr lietošanas tiesības var rasties ne tikai uz īres, nomas, bet arī uz cita pamata (valdījums, servitūts, patapinājums). Slēgt apakšīres vai apakšnomas līgumu drīkst tikai ar izīrētāja (iznomātāja) piekrišanu.¹⁰ Nomnieks ir fiziska persona, kas uz nomas līguma pamata par atlīdzību lieto svešu ķermenisku, augļus nesošu lietu.¹¹

9 Publiskas personas zemes nomas un apbūves tiesības noteikumi: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 350 (pieņemti 19.06.2018.)// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 129 (2018, 29. jūnijs)

10 Torgāns K. Saistību tiesības: Mācību grāmata. 2. daļa.– Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008.– 98. lpp.

11 Turpat – 96. lpp.

Parasti par nomas līguma priekšmetu var būt kā visas ķermeniskas lietas, ko nav aizliegts atsavināt, tā arī tiesības, kuras iespējams atsevišķi nodot (ar dažādām atrunām).¹² Piespiedu nomas priekšmets ir zeme, kuru ēkas īpašnieks lieto, neatkarīgi no tā, vai pušu starpā ir noslēgts zemes nomas līgums. Atrunas ir šādas. Reālservitūtus drīkst iznomāt tikai kopā ar valdošo nekustamo īpašumu. Lietas, kuras nevar lietot citādi kā patērējot, nav iznomājamas. Patērējamas lietas zaudē savu būtību lietošanas gaitā, un tāpēc to atdošana pēc līguma izbeigšanas nav iespējama. Patērējamu lietu lietošanas tiesību nodošanai jāslēdz cits līgums – aizdevums. Nevar iznomāt domājamo (ideālo) daļu, lietot var vai nu kādas lietas reālo daļu, vai visu lietu kopumā. Īpaši kā nomas objekts tiek izdalīta lauku saimniecība (zemes vienība ar visiem piederumiem).¹³ Praksē parasti nomas līgumos iekļauj punktu par apakšnomu, kas ir vai nav iespējama tikai pēc atsevišķas vienošanās noslēgšanas vai rakstiskas atļaujas saņemšanas no zemes īpašnieka.

Gadījumos, kad zeme ir saistīta ar daudzdzīvokļu ēku, tad zemesgrāmatā ir ieraksts par identisku zemes domājamo daļu skaitu no kopīpašuma. Pēc šāda ieraksta var spriest, ka daudzdzīvokļu ēka ir saistīta ar zemes gabalu. Šādā gadījumā piespiedu nomas tiesiskas attiecības nevar rasties un tām nav pamata. Tāpat pastāv situācijas, kad telpai ēkā, atbilstoši tās kopīpašumā esošajām domājamām daļām ir piesaistītas domājamās daļas no vairākiem zemes gabaliem. Piemēram, praksē uz trim zemes gabaliem tika uzbūvētas vairākas daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas, no kuriem tikai viens zemes gabals tajā brīdī piederēja projekta attīstītājam, bet pārējie bija Rīgas pilsētas pašvaldības īpašumā. Autorei, kļūstot par nedzīvojamās telpas īpašnieci, īpašumtiesības tika reģistrētas tikai uz viena no piesaistītajiem zemes gabaliem domājamam daļām, bet par pārējo zemes gabalu attiecīgajām domājamām daļām tika maksāta nomas maksa līdz brīdim, kamēr pēc piekrišanas izmantot pirmpirkuma tiesības, tās tika izpirktas no Rīgas pilsētas pašvaldības, un darījums pēc tam reģistrēts zemesgrāmatā.

Dzīvoklis daudzdzīvokļu mājā var būt ierakstīts zemesgrāmatā kā domājamā daļa no kopīpašuma, bez domājamās daļas no kopīpašumā esošās zemes. Šādā gadījumā potenciālajam dzīvokļa pircējam būtu jāpievērš uzmanība, kādā statusā ir zeme, uz kuras atrodas māja. Informāciju par ēku (būvi), kurā atrodas dzīvoklis, ar to saistīto zemes gabalu, tā īpašnieku, kadastrālo vērtību un platību var iegūt par attiecīgu samaksu Valsts zemes dienesta tīmekļa vietnē www.kadastrs.lv. Vispārīgā informācija, attiecīgā

12 Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 2113. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 1 (1993, 14. janvāris).

13 Turpat – 2118. pants, 2157.–2164. pants.

zemes gabala un ēku izvietojums šajā mājas lapā ir pieejams bez maksas. Tur var iegūt arī informāciju par potenciālo zemes gabala īpašnieku, ja zemes gabals nav reģistrēts zemesgrāmatā. Tāpat daļu no minētās informācijas var iegūt attiecīgā rajona zemesgrāmatā, kas ir publiski pieejama par noteiktu samaksu vietnē www.zemesgramata.lv. Daudzi intereseanti nepieciešamās informācijas ieguvei pirms dzīvokļa vai zemes gabala iegādes izmanto arī Lursoft datu bāzi www.lursoft.lv.

Visbiežāk tas, ka kāda konkrēta dzīvokļa īpašuma zemesgrāmatā uzreiz nav redzams ieraksts par daļu no zemes kopīpašuma, tomēr liecina, ka zeme pieder citam īpašniekam un dzīvokļa īpašuma īpašniekam būs jāstājas vai drīzāk – ar īpašumattiecību maiņas reģistrācijas brīdī zemesgrāmatā – viņš automātiski stāsies piespiedu nomas tiesiskajās attiecībās.

2. Zemes piespiedu noma

Piespiedu nomas tiesiskās attiecības jeb lietošanas attiecības pastāv neatkarīgi no ēku (būves) īpašnieka un zemes gabala īpašnieka gribas, respektīvi, tām ir piespiedu raksturs. Tajā pat laikā likumā par atsevišķiem šādiem gadījumiem ir noteikts, ka ēkas (būves) īpašniekam ir garantētas tiesības nomāt zemi. Savukārt citos gadījumos likumā noteikts, ka zemes gabala īpašniekam ir pienākums noslēgt nomas līgumu ar privatizētās ēkas (būves) īpašnieku, tāpēc juridiskajā literatūrā un tiesu praksē, apzīmējot šīs lietošanas attiecības, tiek lietots jēdziens piespiedu noma.¹⁴

Nacionalizēto zemes gabalu atdošana to īpašniekiem un viņu mantiniekiem pēc Latvijas valsts neatkarības atjaunošanas notika zemes reformas ietvaros. Veicot zemes reformu (īpaši pilsētās), tai tika izvirzīts mērķis – pārkārtot zemes īpašuma un lietošanas attiecības, sociālās un ekonomiskās attiecības, lai veicinātu sabiedrības interesēm atbilstošas pilsētu apbūves veidošanos, kā arī racionālu zemes izmantošanu. Jau sākotnējā likuma “Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” 12. panta¹⁵ regulējumā nacionalizēto zemju īpašniekiem un to mantiniekiem, piesakoties uz agrāk piederējušiem zemes gabaliem, tika piedāvātas trīs iespējas:

- 1) pieprasīt zemes īpašuma tiesību atjaunošanu un saņemt no būves īpašnieka nomas maksu, ko ierobežo Ministru kabineta (tolaik Ministru Padomes) noteikumu nosacījumi;

14 Grūtups A., Kalniņš E. Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums/ 2., papildin. izd.– Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002.– 79. lpp.

15 Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās: Likums (pieņemts 20.11.1991.), 12. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 49/50 (1991, 13. decembris).

- 2) pieprasīt nodot īpašumā vai piešķirt lietošanā tās pašas pilsētas administratīvās teritorijas robežās līdzvērtīgu zemes gabalu, atkarībā no paredzamās zemes izmantošanas veida;
- 3) saņemt kompensāciju likumā noteiktajā kārtībā.

Autores rīcībā nav statistikas datu par denacionalizēto zemes gabalu īpašnieku vai to mantinieku izvēli attiecībā uz šo trīs iespēju izvēli. Tomēr, ņemot vērā šā brīža statistiku par piespiedu nomas attiecībās esošo īpašumu skaitu, secināms, ka daudzi ir izvēlējušies atgūt konkrēto zemes gabalu. Iespējams, ka tas ir bijis saistīts ar emocionālām un vēsturiskām atmiņām, bet varbūt arī ar vēlmi gūt pastāvīgus ienākumus, esot piespiedu nomas tiesiskajās attiecībās.

Kā jau tika minēts iepriekš, laikā starp īpašumu nacionalizāciju un denacionalizāciju Latvijas teritorijā, uz brīvajiem zemes gabaliem tika uzceltas ēkas (būves) un ierīkoti augļu dārzi. Uzsākot īpašumu denacionalizāciju, pēc autores domām, acīmredzot svarīgāks bija pats denacionalizācijas fakts, nevis tā atbilstība Civillikuma 968. panta regulējumam par nekustamā īpašuma vienotības principu: “Uz zemes uzcelta un cieši ar to savienota ēka atzīstama par tās daļu”.¹⁶

Šobrīd likumdevēja mēģinājumi radīt vienlīdzīgākas attiecības starp zemes gabalu īpašniekiem un daudzdzīvokļu dzīvojamo māju dzīvokļu īpašniekiem, no zemes gabalu īpašnieku puses, tiek regulāri apstrīdēti Satversmes tiesā,¹⁷ kur viens no pamatojumiem ir Satversmes 8. nodaļas 105. panta regulējums: “Ikvienam ir tiesības uz īpašumu. Īpašumu nedrīkst izmantot pretēji sabiedrības interesēm. Īpašuma tiesības var ierobežot vienīgi saskaņā ar likumu [...]”.¹⁸ Zemes gabalu īpašnieku arguments ir, ka normatīvajos aktos norādītā maksimālā nomas maksa jeb tās “griestī” piespiedu nomas attiecībās ir vienīgā joma, kurā valsts nesamērīgi ierobežo ienākumus, ko zemes gabala īpašnieks tiesīgs iegūt no tā lietotāja jeb daudzdzīvokļu mājas dzīvokļa īpašnieka. Izmantojot tieši iepriekš minēto Satversmes 105. pantu, Satversmes tiesa savos spriedumos atceļ

16 Civillikums. Trešā daļa. Lietu tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 968. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 1 (1993, 14. janvāris).

17 Par likuma “Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” 12. panta otrās daļas vārdu “daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas” un pārejas noteikumu 7. punkta un likuma “Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” 54. panta otrās daļas pirmā teikuma un pārejas noteikumu 40. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam. 15.04.2009. Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2008-36-01.– https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2016/02/2008-36-01_Spriedums.pdf#search=- (Resursus apskatīts 30.08.2019.).

18 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.), 105. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 43 (1993, 1. jūlijs).

Saeimas pieņemtās tiesību normas, kas kaut mazākā mērā ierobežo cilvēka pamattiesības, kas ir pamatoti attiecībā pret zemes gabalu īpašniekiem, bet, cik tas ir pamatoti pret dzīvokļu īpašniekiem, tas tomēr nav līdz galam izdiskutēts.

Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta sprieduma lietā Nr. C2809512, SKC-5/2019 8.4. punktā ir noteikts, ka: “[..] Ja uz zemes esošā ēka (būve) ir patstāvīgs īpašuma objekts, kas nepieder zemes īpašniekam, starp zemes un ēkas īpašnieku pastāv piespiedu nomas tiesiskās attiecības. Šī tiesiskā attiecība – piespiedu noma – rodas uz likuma pamata ar īpašuma tiesiska valdījuma iegūšanas brīdi (*Sk.: Satversmes tiesas 2009. gada 13. februāra sprieduma lietā Nr.2008-34-01 12. punktu, Augstākās tiesas 2016. gada 26. oktobra sprieduma lietā Nr. SKC-336/2016 (C39057712) 10.2. punktu*) un pastāvēs neatkarīgi no tā, vai starp pusēm ir noslēgta rakstiska vienošanās (nomas līgums). Nedz zemes, nedz ēkas īpašnieks (tiesiskais valdītājs) šo stāvokli ietekmēt nevar, un abiem jārēķinās ar esošo situāciju.

Pastāvot piespiedu nomas tiesiskajām attiecībām, nav pamata runāt par lietas nodošanu lietošanā un tās pieņemšanu no otras puses, kas saskaņā ar Civillikuma vispārējās daļas normām nodibina nomas līgumu, jo šajā situācijā iztrūkst pušu labprātīgas vienošanās elements. Piespiedu nomas attiecībām ir tikai nosacīta līdzība ar līgumiskajām attiecībām, jo būtībā šīs attiecības ir likumiskas (*Sk.: Augstākās tiesas Senāta 2009. gada 25. februāra spriedumu lietā Nr. SKC-71/2009 (C33186205), Augstākās tiesas 2016. gada 26. oktobra sprieduma lietā Nr. SKC-336/2016 (C39057712) 10.2. punktu.*)¹⁹

Piespiedu nomas gadījumos nevar uzskatīt, ka starp pusēm nepastāv tiesiskas attiecības, kamēr nav panākts līdzēju savstarpējs ar vienošanos pamatots gribas izteikums, kura mērķis ir nodibināt saistību tiesību. Zemes reformas gaitā izveidojušās zemes nomas tiesiskās attiecības vai tā sauktās “piespiedu nomas attiecības”, kurām reāli pastāvot, līdzēju gribas izteikums Civillikuma 1511. panta izpratnē nav apspriežams. Piespiedu zemes nomas tiesiskās attiecības starp pusēm pastāv no brīža, kad abu pušu īpašuma tiesības ir reģistrētas Zemesgrāmatā. Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta sprieduma lietā Nr. C2809512, SKC-5/2019 8.4. punktā arī ir noteikts, ka: “[..] lai izpildītu likuma uzlikto pienākumu

19 [pers. A] prasība pret SIA “Rīgas namu pārvaldnieks” un A/S “Rīgas namu apsaimniekotājs” par zemes nomas līguma noslēgšanu. 08.02.2019. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedums lietā Nr. C208409512, SKC-5/2019.– <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/civillikums.-> (Resurss apskatīts 25.08.2019).

noslēgt zemes nomas līgumu, ir jāpastāv attiecīgiem priekšnoteikumiem”. Domstarpības par līgumā iekļaujamiem noteikumiem un pušu nespēja labprātīgi vienoties ir objektīvs šķērslis līguma noslēgšanai. Minētās normas, kā uzskata Senāts, nav tulkojamas kā likumdevēja griba vienai pusei uzspiest otras puses subjektīvo vēlmi un pēc tiesas pavēles parakstīt nomas līgumu, bet gan kā zemes un ēkas īpašniekam dots uzdevums savstarpēji saistīties, noslēdzot līgumu atbilstoši brīvprātības principam. Savukārt, ja vienošanās par līguma noteikumiem nenotiek (strīda gadījumā), nomas tiesisko attiecību konstatāciju veic tiesa, nodibinot ar tiesas spriedumu nomas līguma būtiskās sastāvdaļas (Civillikuma 2124. pants).

Respektīvi, nav pamata uzlikt par pienākumu vienai pusei noslēgt rakstveida zemes nomas līgumu ar otru pusi, jo tiesas spriedums, ar kuru konstatētas piespiedu nomas attiecības, aizstāj jebkāda cita akta taisīšanu (*Sk.: Augstākās tiesas 2016. gada 26. oktobra sprieduma lietā Nr. SKC-336/2016 (C39057712) 10.4. punktu un Augstākās tiesas 2018. gada 10. decembra sprieduma lietā Nr. SKC-117/2018 (ECLI:LV:AT:2018:1210. C27142014.I.S) 9. punktu*).²⁰

Kaut arī lietošanas attiecības starp ēkas (būves) īpašnieku un zemes gabala īpašnieku likumā regulētas kā (piespiedu) nomas attiecības, tās būtībā ir likumiskas, bet nevis līgumiskas attiecības. Šīm attiecībām ir tikai nosacīta līdzība ar nomas attiecībām īstā nozīmē, respektīvi, kā vienā, tā otrā gadījumā ir runa par lietas nodošanu pret atlīdzību. Jāatzīmē, ka atsevišķos likumā paredzētos gadījumos lietošanas attiecības starp ēkas (būves) īpašnieku un zemes gabala īpašnieku tomēr ir neregulētas vai var tikt nodibinātas kā servitūta tiesība.²¹ To Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāts ir atzinis spriedumā lietā Nr. SKC-347, norādot, ka zemes piespiedu nomas tiesiskās attiecības rodas uz likuma pamata, ja atjaunojot īpašuma tiesības uz zemi, zemes gabala īpašuma tiesības tiek aprobežotas ar uzceltu ēku uz tās.²²

20 [pers. A] prasība pret SIA “Rīgas namu pārvaldnieks” un A/S “Rīgas namu apsaimniekotājs” par zemes nomas līguma noslēgšanu. 08.02.2019. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedums lietā Nr. C208409512, SKC-5/2019.– [http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/civillikums.– \(Resurss apskatīts 25.08.2019\).](http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/civillikums.– (Resurss apskatīts 25.08.2019).)

21 Grūtups A., Kalniņš E. Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums/ 2., papildin. izd.– Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002.– 80. lpp.

22 Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 1999.– Rīga: Latvijas tiesnešu mācību centrs, 2000.– 269. lpp.

2.1. Piespiedu nomas priekšmets

Piespiedu nomas priekšmets ir zeme, kuru ēkas īpašnieks lieto, neatkarīgi no tā, vai pušu starpā ir noslēgts zemes nomas līgums. Tomēr ar privatizāciju un zemes reformu saistītie normatīvie akti nenosaka visas piespiedu nomas tiesisko attiecību būtiskās sastāvdaļas. Atbilstoši Civillikuma 2112. pantam, kā arī 2124. pantam²³ nomas līguma būtiskās sastāvdaļas ir nomas līguma priekšmets un maksa. Saskaņā ar Civillikuma 1533. pantu²⁴ līgums uzskatāms par galīgi noslēgtu tad, kad starp līdžiem notikusi pilnīga vienošanās par darījuma būtiskām sastāvdaļām, ar nolūku savstarpēji saistīties. Tātad, kamēr nav panākta vienošanās par piespiedu nomas līguma būtiskām sastāvdaļām – līguma priekšmetu jeb nomājamās zemes platību un maksu par to, nav nosakāmas konkrētas saistības un to apmērs, kas no tām izriet.

Saskaņā ar iepriekš minēto, viena no vienošanās būtiskajām sastāvdaļām šajā gadījumā ir nomājamās zemes platība. Praksē ir situācijas, kad nomājamās zemes gabalu robežas nekādā veidā nav saistītas ar daudzdzīvokļu māju novietojumu uz tiem, t.i., māja var atrasties uz vairākiem zemes gabaliem vai otrādi – vairākas vai vairāki desmiti ēku uz viena zemes gabala. Regulējums par dzīvojamās mājas funkcionāli nepieciešamā zemes gabala noteikšanas metodiku laika gaitā ir ievērojami mainījies. Būtiskākie ir "Grozījumi likumā "Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju""²⁵, kas paredz noteiktus kritērijus, atbilstoši kuriem tiek noteikts dzīvojamai mājai funkcionāli nepieciešamais zemes gabals, kā arī paredz, ka piespiedu nomas gadījumā ir nomājams tieši dzīvojamai mājai funkcionāli nepieciešamais zemes gabals, Tāpat ar iepriekš norādītajiem likuma grozījumiem no 2015. gada 1. jūlija dzīvokļu īpašniekiem un zemes īpašniekam ir piešķirtas tiesības ierosināt vietējai pašvaldībai pārskatīt dzīvojamai mājai noteikto funkcionāli nepieciešamo zemes gabalu.

Pamatprincips funkcionāli nepieciešamā zemes gabala platības noteikšanai paredz, ka dzīvojamai mājai funkcionāli nepieciešamais zemes gabals ir zeme, uz kuras uzcelta dzīvojamā māja, tās uzturēšanai, apsaimniekošanai un funkcionēšanai nepieciešamie infrastruktūras, labiekārtojuma

23 Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 2112., 2124. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 1 (1993, 14. janvāris).

24 Turpat – 1533. pants.

25 Grozījumi likumā "Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju" (pieņemti 19.06.2014.), 28. pants//Latvijas Vēstnesis.– Nr. 131 (2014, 8. jūlijs).

un komunikāciju elementi, kas uzrādīti zemes gabala detālplānojumā.²⁶ Uz zemes var atrasties arī funkcionāli nepieciešamās būves – gan tualetes, gan šķūnīši, gan ūdens ņemšanas vietas. Piespiedu nomas gadījumos ne vienmēr ir precīzi zināms, kāds būs funkcionāli nepieciešamais zemes gabals, jo tas var atšķirties no zemes gabala platības, kas pieder zemes īpašniekam.

Parasti vienošanos par piespiedu zemes nomu slēdz par funkcionāli nepieciešamo zemes gabalu, kura apmēri jau noteikti privatizācijas procesā. Proti, tas norādīts arī Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta sprieduma lietā Nr. C2809512, SKC-5/2019 8.4. punktā²⁷ – likuma “Par valsts un pašvaldības dzīvojamo māju privatizāciju” 54. panta 1. daļā²⁸ ir noteikts, ka zemes gabala īpašniekam ir pienākums noslēgt zemes nomas līgumu ar privatizētā objekta īpašnieku. Zemes nomas līgumu slēdz par tā zemes gabala lietošanu, ko pašvaldības dome vai tās pilnvarotā institūcija, vai valsts akciju sabiedrība “Privatizācijas aģentūra” noteikusi kā dzīvojamai mājai funkcionāli nepieciešamo zemes gabalu.

Piemēram, starp vairākiem zemes kopīpašniekiem un daudzdzīvokļu mājas apsaimniekotāju noslēgtajā zemes gabala piespiedu nomas līgumā līguma priekšmets ir visa mājai privatizācijas rezultātā piešķirtā funkcionāli nepieciešamā zemes platība. Tā kā autore pati ir nopirkusi dzīvokli šajā mājā pēc iepriekš norādītā piespiedu nomas līguma noslēgšanas, tās rīcībā nav pilnīgas informācijas par sarunām un vienošanās procesu ar zemes kopīpašniekiem pirms tam. Tomēr dabā uz zemes gabala atrodas arī caurbraucams piebraucamais ceļš, kuru izmanto citu dzīvojamo māju iedzīvotāji, lai ērtāk un ātrāk piekļūtu savam īpašumam aiz minētās daudzdzīvokļu mājas. Tas nozīmē, ka faktiski par ceļa aizņemto platību zemes nomu maksā konkrētās mājas dzīvokļu īpašnieki, bet to neierobežoti lieto jebkurš autobraucējs. Iespējams, ka nākotnē, pamatojoties uz likuma “Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju”²⁹ 85. pantu, kas nosaka, ka privatizētā objekta īpašnieks (dzīvokļa īpašnieks) var ierosināt dzīvojamai mājai funkcionāli nepieciešamā zemes gabala pārskatīšanu, ēkas īpašnieki

26 Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju: Likums (pieņemts 21.06.1995.), 1. pants, 20. punkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 103 (1995, 11. jūlijs).

27 [pers. A] prasība pret SIA “Rīgas namu pārvaldnieks” un AS Rīgas namu apsaimniekotājs” par zemes nomas līguma noslēgšanu. 08.02.2019. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedums lietā Nr.C208409512, SKC-5/2019.– <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/civillikums.–> (Resurss apskatīts 25.08.2019).

28 Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju: Likums (pieņemts 21.06.1995.), 54. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 103 (1995, 11. jūlijs).

29 Turpat – 85. pants.

vienosies par to un vērsīsies pašvaldībā. Līdzīgs gadījums par piebraucamā ceļa izmantošanu ir izskatīts Senāta Civillietu departamenta sprieduma lietā Nr. C29451816, SKC-125/2019 5.3. punktā.³⁰

Praksē ir arī gadījumi, kad ēkas īpašnieki pirms piespiedu nomas līguma noslēgšanas, vērsoties pašvaldībā vai tiesā, vēlas mainīt mājai piesaistītā funkcionālā zemes gabala platību, bet pieteikumā tiesai ēkas īpašnieku pārstāvis par nomājāmās zemes platības izmaiņu noteikšanu "aizmirst" šādu prasījumu pievienot, kā rezultātā tiesvedība ieilgst, kā tas ir arī bijis un norādīts Augstākās Tiesas sprieduma lietā Nr. C30429214, SKC-262/2018 18. punktā.³¹ Tas nozīmē, ka pirms ar prasību vērsties tiesā, ir jāizvēlas pārstāvis, kam ir pieredze piespiedu nomas tiesisko attiecību risināšanā, pretējā gadījumā tiesāšanās process var ieilgt, kā arī izmaksāt vairāk nekā plānots. Nereti ēkas īpašnieki vēlas maksāt tikai par zemes platību, kuru aizņem pati daudzdzīvokļu māja. Šādos gadījumos sliktākā pozīcijā tiek nostādīti zemes īpašnieki, jo atlikušo zemes platību tāpat praktiski nav iespējams izmantot citiem mērķiem. Līdz 2014. gada 1. oktobrim (kad stājās spēkā "Grozījumi likumā "Par valsts un pašvaldības dzīvojamo māju privatizāciju""³², kas paredz, ka piespiedu zemes nomas līgums ir slēdzams tikai par funkcionāli nepieciešamo zemes gabalu) likums skaidri nenoteica zemes gabalu (kas ir nomas objekts), par kuru ir slēdzams piespiedu zemes nomas līgums. Tādējādi līdz minētajam datumam vispārējās jurisdikcijas tiesās tika izšķirti strīdi ne tikai par nomas maksas apmēru, bet arī nomājāmās zemes platību un konfigurāciju.

Praksē ir arī pretējas situācijas, kad zemes gabala īpašnieks ir ierobežojis uz viņam piederošā zemes gabala atrodošās ēkas – daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas dzīvokļu īpašnieku iespējas lietot daļu no ēkai funkcionāli nepieciešamās zemes platības. Judikatūrā ir nostiprināta atziņa, ka zemes gabala, kas konkrētajai dzīvojamai mājai noteikts kā funkcionāli nepieciešamais zemes gabals, robežas un platība kļūst saistošas

30 SIA "MAGMA" prasība pret SIA "Rīgas namu pārvaldnieks" par zemes nomas līguma noslēgšanu un nomas maksas parāda piedziņu. 27.03.2019. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedums lietā Nr. C29451816, SKC-125/2019.– <http://at.gov.lv/lv/jaunumi/par-tiesu-lietam/civillietu-departamenta/civillietu-departamenta-judikatura-un-tiesu-prakse-aprili-klasifikatoros-pievienoti-nolemumi-9577>.– (Resurss apskatīts 30.08.2019.).

31 [Nosaukums A] prasība pret [pers. B] par zemes nomas tiesisko attiecību atzīšanu un zemes nomas līguma noslēgšanu un [pers. B] pretprasība par zemes nomas līguma noslēgšanu. 27.11.2018. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta spriedums lietā Nr.C30429214, SKC-262/2018.– <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi>.– (Resurss apskatīts 30.08.2019.).

32 Grozījumi likumā "Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju" (pieņemti 19.06.2014.)/Latvijas Vēstnesis.– Nr. 131 (2014, 8. jūlijs).

gan personām, kas iegūst īpašumā dzīvokli, gan zemes īpašniekam. Kamēr attiecībā uz administratīvā kārtībā privatizācijas procesā noteikto dzīvojamai mājai funkcionāli nepieciešamo zemes gabalu nav izdarīti grozījumi, zeme atbilstoši izstrādātajam plānam ir atzīstama par nodotu lietošanā privatizētās dzīvojamās mājas dzīvokļu īpašniekiem un zemes īpašniekam nav tiesību šo zemi izmantot pēc saviem ieskatiem. Apskatot Senāta Civillietu departamenta spriedumu lietā Nr. C29451816, SKC-125/2019,³³ ir redzams, ka sākotnēji tiesā ar prasību bija vērsies zemes īpašnieks par zemes nomas līguma noslēgšanu un zemes nomas maksas parāda piedziņu. Strīda būtība bija tā, ka zemes īpašnieks un apsaimniekotājs, kam dzīvokļu īpašnieku vārdā ir pienākums slēgt zemes nomas līgumu, nespēja labprātīgi vienoties par tā būtiskajām sastāvdaļām, tostarp par iznomājamās zemes platību, jo zemes gabala īpašnieks zemes gabala ietvaros esošā ceļa sākumā bija uzstādījis ceļa zīmes, kas to aizliedz lietot mājas iedzīvotājiem, bet atļauj pašam zemes īpašniekam un tā klientiem, lai piekļūtu īpašumam, kas atrodas aiz konkrētā zemes gabala. Augstākā tiesa savā spriedumā norāda, ka konkrētajā gadījumā prasītājs (zemes īpašnieks) nav tiesīgs izmantot ēkai funkcionāli nepieciešamo zemes platību brīvi pēc saviem ieskatiem, nosakot ierobežojumus privatizētā objekta īpašniekiem Šajā gadījumā pirmās un otrās instances tiesas pieņēma spriedumus, neņemot vērā iepriekš norādītos piekļuves ierobežojumus, kurus Augstākā tiesa atcēla un lietu nodeva jaunai izskatīšanai apelācijas instances tiesā.

Zemes piespiedu nomas līgumu slēgšanas procesā uzmanība jāpievērš arī dzīvojamo māju piesaistīto zemes gabalu kopīpašniekiem. Proti, Satversmes tiesas spriedumā lietā Nr. 2011-01-01³⁴ minēts, kā arī Civillikuma 1068. pants³⁵ nosaka, ka rīkoties ar kopīpašuma priekšmetu, kā kopumā, tā arī atsevišķās daļās drīkst tikai ar visu kopīpašnieku piekrišanu. Minētajā spriedumā Satversmes tiesa norāda, ka:

- 1) saskaņā ar Civillikuma 1068. pantu zemes gabala domājamās daļas nevar būt par nomas līguma priekšmetu, ja kopīpašnieki nav vieno-

33 SIA "MAGMA" prasība pret SIA "Rīgas namu pārvaldnieks" par zemes nomas līguma noslēgšanu, nomas maksas parāda piedziņu. 27.03.2019. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedums lietā Nr.C29451816, SKC-125/2019.– http://at.gov.lv/lv/jaunumi/partiesu-lietam/civillietu-departamenta/civillietu-dep_artamenta-judikatura-un-tiesu-prakse-aprili-klasifikatoros-pievienoti-nolemumi-9577.– (Resurss apskatīts 30.08.2019.).

34 Par Civillikuma 1068. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. pantam. 25.10.2011. Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2011-01-01.– <https://www.satv.tiesas.gov.lv/cases/?case-filter-years=&case-filter-status=&case-filter-types=&case-filter-result=&searchtext=2011-01-01&page=2>.– (Resurss apskatīts 15.08.2019.).

35 Civillikums. Trešā daļa. Lietu tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 1068. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 1 (1993, 14. janvāris).

jušies par nekustamā īpašuma dalītās lietošanas kārtību vai devuši piekrišanu visa zemesgabala iznomāšanai;

- 2) likumā "Par valsts un pašvaldības dzīvojamo māju privatizāciju" zemes īpašniekam ir paredzētas tiesības saņemt noteikta apmēra nomas maksu. Būtiska nozīme ir tam, vai bez citu kopīpašnieku piekrišanas tiek konstatēts vienīgi nomas maksas samaksas pienākums un apmērs vai arī tiek noslēgts nomas līgums, kurā noregulēti arī citi uz kopīpašuma priekšmetu attiecināmi jautājumi.

Tādējādi, ja attiecības starp zemes gabala īpašnieku un uz attiecīgā zemes gabala uzbūvētās dzīvojamās mājas īpašnieku izveidojušās uz likuma pamata, proti, izveidojušās tā saucamās piespiedu nomas attiecības, tad zemes gabala kopīpašniekam ir tiesības prasīt likumā noteikto maksu proporcionāli tam piederošajai zemes gabala domājamai daļai, neatkarīgi no citu kopīpašnieku piekrišanas šādam prasījumam. Savukārt nomas līgumu zemes gabala kopīpašnieks ir tiesīgs slēgt tikai ar citu kopīpašnieku piekrišanu.³⁶

Lai sekmētu būvju kā patstāvīgu īpašuma priekšmetu un zemes gabalu, uz kuriem šīs būves atrodas, apvienošanu vienā nekustamā lietā (nekustamā īpašumā), likumā šādu būvju un zemes gabalu īpašniekiem ir paredzētas pirmpirkuma tiesība. Tā, piemēram, saskaņā ar likuma "Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās kārtību" 14. panta 2. daļas noteikumiem,³⁷ pirmpirkuma vai izpirkuma tiesība ir:

- 1) zemes gabala īpašniekam attiecībā uz ēku (būvi), kas atrodas uz šī zemes gabala, un
- 2) ēkas (būves) īpašniekam attiecībā uz zemes gabalu, uz kura atrodas šī ēka (būve).³⁸

2.2. Piespiedu nomas maksa

Zemes piespiedu nomas attiecībās visvairāk diskutējais jautājums un problēmsituācijas ir saistītas ar zemes nomas maksas apmēru. Minētā jautājuma risināšanā vairākkārt ir tikusi iesaistīta arī Latvijas Republikas Satversmes tiesa, tomēr viennozīmīgas atbildes joprojām nav. Auto-

36 Erdmane D. Zemes piespiedu noma// Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2014.– Rīga: Juridiskā koledža, 2014.– 110. lpp.

37 Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību: Likums (pieņemts 07.07.1992.), 14. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 29/31 (1992, 30. jūlijs).

38 Grūtups A., Kalniņš E. Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums/ 2., papildin. izd.– Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002.– 80. lpp.

re uzskata, ka jebkuras izmaiņas ietekmē kādu no pusēm, tāpēc pirms to pieņemšanas nepieciešama nopietna analīze un samērīguma izvērtēšana. Akceptējot piespiedu nomas attiecības, likumdevējs tajā pašā laikā, izņemot pieļaujamās nomas maksas apmēru, nav vēlējies iejaukties saistību tiesību principa darbībā kopumā, ļaujot pusēm pašām vienoties par attiecīgā līguma saturu.³⁹ Tātad ēkas īpašnieka (arī dzīvokļu īpašnieku) tiesība lietot zemi zem ēkas un pienākums samaksāt zemes īpašniekam par zemes lietojumu (nomas maksu) ir noteikts ar attiecīgām tiesību normām, kas paredz arī nomas maksas apmēru.

Nomas maksa ir naudas summa, ko nomnieks maksā iznomātājam par iznomātā īpašuma lietošanu saskaņā ar nomas līguma noteikumiem, kurai jābūt skaidri noteiktai un patiesai.⁴⁰ Nekustamā īpašuma nomas maksa neietver tos maksājumus (nastas), ar ko aplikts nekustamais īpašums, maksājumus, kas saistīti ar nekustamā īpašuma uzturēšanu (apkure, elektrība, gāze, ūdens), ja tas nav atrunāts nomas līgumā.

Likuma “Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju”⁴¹ 54. pants līdž grozījumu pieņemšanai, kas tika atcelti ar Satversmes tiesas spriedumu lietā Nr. 2017-17-01,⁴² paredzēja un arī šobrīd paredz, ka zemes gabala nomas maksu nosaka pusēm rakstveidā vienojoties. Ja puses nevar vienoties, zemes gabala nomas maksa privatizētā dzīvokļa un mākslinieka darbnīcas īpašniekam nosakāma seši procenti gadā no zemes kadastrālās vērtības. Līdzīgs regulējums ir noteikts likuma “Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās”⁴³ 12. pantā.

Iepriekš minētās tiesību normas, pēc autore domām, nav veicinājušas abu iesaistīto pušu vēlmi vienoties ārpus tiesas ceļā. Par to liecina arī

39 [pers. A] prasība pret DzĪKS “Jubilejas” par nomas maksas apmēra paaugstināšanu un parāda piedziņu. 20.10.2016. Augstākās tiesas Civillietu departamenta spriedums lietā Nr.C29739512, SKC-329/2016.–http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs?nr=SKC-329%2F2016&date_from=&date_to=&case_nr=&ecli_nr=&dep=&ruling=&n_ame=&action=filter.– (Resurss apskatīts 15.08.2019).

40 Joksts O., Girgensone B., Mihailovs I.J. Terminu skaidrojošā vārdnīca civiltiesībās (lietu tiesības).– Rīga: Drukātava, 2016.– 138. lpp.

41 Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju: Likums (pieņemts 21.06.1995.), 54. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 103 (1995, 11. jūlijs).

42 Par 2017. gada 1. jūnija likuma “Grozījumi likumā “Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju”” 1. panta un 2017. gada 22. jūnija likuma “Grozījums likumā “Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās”” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam. 12.04.2018. Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2017-17-01.– https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2017/07/2017-17-01_Spriedums.pdf#page=18&zoom=auto,-82,153.– (Resurss apskatīts 30.08.2019.).

43 Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās: Likums (pieņemts 20.11.1991.), 12. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 49/50 (1991, 13. decembris).

daudzās tiesvedības. Tāpat šī situācija nostāda nevienlīdzīgā situācijā tos dzīvokļu īpašniekus, kam nav rakstiska līguma pret tiem, kuri neapdomīgi, neizvērtējot visus apstākļus, iepriekšējā periodā uz ilgstošu termiņu ir noslēguši rakstiskus nomas līgumus ar zemes īpašniekiem par summu, kas pārsniedz iepriekš norādītos sešus procentus. Vēl viena būtiska lieta, kas jāmin pie piespiedu nomas maksas – zemes uzturēšana. Iepazīstoties ar praksi, secināms, ka faktiski šobrīd dzīvokļu īpašnieki maksā vairāk kā sešus procentus gadā no zemes kadastrālās vērtības, jo praksē zemes lietošana un uzturēšana tiek savienota. Piemēram, autorei, esot piespiedu nomas attiecībās, Piespiedu nomas līgumā nav iekļauts punkts par zemes gabala kopšanu un uzturēšanu. Tomēr tāda sadaļa ir iekļauta rēķinā, ko izraksta daudzdzīvokļu mājas apsaimniekotājs. Savukārt no normatīviem aktiem izriet, ka zemes lietošana un zemes uzturēšana ir dažādi jēdzieni, jo zemi lieto dzīvokļa īpašnieki, bet uzturēšanas pienākums dzīvojamās mājas īpašniekam ir līdz brīdim, kad ir noslēgta vienošanās ar zemes gabala īpašnieku par zemes gabala lietošanu un uzturēšanu. Uz to uzmanību vērš arī Satversmes tiesa sprieduma lietas Nr. 2008-36-01⁴⁴ 14. punktā.

Viena no niansēm, ko uzsver arī daudzdzīvokļu mājas pārvaldnieki, kas ir iesaistīti piespiedu nomas tiesiskajās attiecībās, konkrēti SIA “Rīgas namu pārvaldnieks”,⁴⁵ tiesām būtu jāpārbauda zemes gabalu īpašnieku centieni noslēgt zemes piespiedu nomas līgumu tieši ar daudzdzīvokļu ēku dzīvokļu īpašniekiem. Vienlaicīgi tiesāšanās procesā tiesai būtu jāpieaicina dzīvokļu īpašniekus kā līdzatbildētājus, jo tieši viņi ir faktiskie zemes lietotāji. Spēkā esošie normatīvie akti SIA “Rīgas namu pārvaldnieks” uzliek par pienākumu noslēgt zemes nomas līgumu, tādēļ zemes gabala īpašniekam, nebūtu pamata vērsties tiesā par parāda piedziņu pret to, taču praksē tā tas notiek. Tiesību normās nav regulēti citi specifiski zemes gabala īpašnieka pienākumi, lai gan tādus vajadzētu regulēt – zemes īpašniekam būtu jāuzliek par pienākumu iznomāto zemes gabalu nodot nomniekam pienācīgā kārtībā, kurā ietilptu arī teritorijas fiziska sakopšana. Praksē bieži ir nepieciešams veikt arī tehniskus un administratīvus darbus, kas saistīti ar

44 Par likuma “Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” 12. panta otrās daļas vārdu “daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas” un pārejas noteikumu 7. punkta un likuma “Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” 54. panta otrās daļas pirmā teikuma un pārejas noteikumu 40. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam. 15.04.2009. Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2008-36-01.– https://www.satv.tiesas.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2016/02/2008-36-01_Spriedums.pdf#search=.-(Resurss apskatīts 30.08.2019.).

45 Erdmane D. Zemes piespiedu noma// Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2014.– Rīga: Juridiskā koledža, 2014.– 113.–114. lpp.

iznomāto zemes gabalu, piemēram, piesaistītā zemes gabala zemes robežu plāna izgatavošana, to precizēšana, jo privatizācijas laikā zīmētie plāni bieži nesakrīt ar reālo situāciju dabā, kas, protams, ir maksas pakalpojums. Tāpat zemes īpašnieka pienākums būtu zemesgrāmatā ierakstīt visus servitūtus, kas atrodas uz iznomātā zemes gabala, tādā veidā samazinot tā kadastrālo vērtību, kas, savukārt, atvieglotu dzīvokļu īpašnieku maksājumus.

Papildus SIA "Rīgas namu pārvaldnieks" pārstāve norāda, ka tiesa praksē nosaka sprieduma labprātīgu izpildīšanu 10 dienu laikā no sprieduma spēkā stāšanās dienas. Tas nozīmē, ka pēc tam, kad spriedums stājies spēkā un pagājušas 10 dienas, prasītājs var saņemt tiesas izdotu izpildrakstu, tad no SIA "Rīgas namu pārvaldnieks" zvērināts tiesu izpildītājs jau piedzen krietni lielāku summu. Šeit, pēc SIA "Rīgas namu pārvaldnieks" pārstāves domām, parādās vēl viena tiesiski aplama situācija, kad zemes gabalu lieto dzīvokļu īpašnieki, savukārt, parādu piedzen no apsaimniekotāja, t.i., SIA "Rīgas namu pārvaldnieks". Apsaimniekotājs nesaņem finansējumu ne no valsts, ne no pašvaldības budžeta. Līdz ar to redzams, ka tiesa nevērtē apstākļus, kur atbildētājam 10 dienu laikā rast finanšu līdzekļus, lai segtu parādu. Pie tam, ja SIA "Rīgas namu pārvaldnieks" laicīgi nesedz parādu, dzīvokļu īpašniekiem pēc tam ir jāpiemaksā starpība starp spriedumā norādīto summu un piedziņas izdevumiem. Vēl papildus ir tāda nianse, ka dzīvokļu īpašnieki rēķinos iekļauto tiesas norādīto atbilstošo parāda summu samaksās pilnībā vai daļēji tikai pēc noteikta perioda.⁴⁶

Reālā situācija ir tāda, ka papildus nomas maksai dzīvokļu īpašniekiem iepriekšējā laika posmā, līdz tika mainīti normatīvie akti, bija jāmaksā papildmaksājums – zemes īpašnieka nekustamā īpašuma nodoklis, proporcionāli nomas platībai, kas kopā ar pievienotās vērtības nodokli pārsniedza sešus procentus. Arī šobrīd dzīvokļu īpašniekiem ir jāmaksā vairāk par sešiem procentiem, ja zemes gabala īpašnieks ir juridiska persona un reģistrējies kā pievienotās vērtības nodokļa maksātājs.

Izvērtējot kritērijus, kas nosaka nomas maksas lielumu, secināms, ka galvenais kritērijs ir zemes gabala kadastrālā vērtība. Tā ir atkarīga no zemes gabala lietošanas mērķa, kā arī no tā, kādas būves uz tā atrodas un kādam nolūkam tās lieto būvju īpašnieki. Autore neatrada tiesību normās atrunas, kas šobrīd dotu kādas priekšrocības ēku (būvju) īpašniekiem un tādējādi samazinātu maksājamo nomas maksu. Tomēr pozitīvi ir tas, ka saskaņā ar informāciju masu medijos, valdība ir atlikusi grozījumu izskatīšanu

46 Erdmane D. Zemes piespiedu noma// Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2014.– Rīga: Juridiskā koledža, 2014.– 113.–114. lpp.

likumdošanā nekustamā īpašuma kadastrālās vērtības noteikšanai uz 2021. gada sākumu, lai Valsts zemes dienests precīzāk izstrādātu kritērijus tās pārrēķināšanai. Pēc būtības kadastrālo vērtību nosaka pēc īpašuma izmantošanas veida un atrašanās vietas, nosakot tās vērtību iespējami tuvu tirgus cenai. Izvērtējot kadastrālās vērtības noteikšanas metodiku un kadastrālās vērtības bāzes ieviešanu, tomēr būtu jāņem vērā, vai īpašumā pastāv piespiedu nomas attiecības.

Diemžēl sastopami gadījumi, kad zemes īpašnieki ļaunprātīgi izmanto savas tiesības un pieprasa daudzdzīvokļu māju dzīvokļu īpašniekiem nepamatotu maksu par iepriekšējo periodu, kā arī pievienotās vērtības nodokļa samaksu. Šādu praksi nosoda arī Patērētāju tiesību aizsardzības centrs, kas konsultē iedzīvotājus un aicina izvērtēt katru situāciju, pirms samaksas un nebaidīties vērsties savu tiesību aizsardzībai tiesā. Konkrēti, divām komercsabiedrībām tika piemērots sods 50000 eiro apmērā par negodīgu komercpraksi un uzlikts tiesisks pienākums to izbeigt. Tomēr, saskaņā ar autores rīcībā esošo informāciju, sods joprojām nav samaksāts, bet iedzīvotāju sūdzības turpinās.

Senāta Civillietu departamenta sprieduma lietas Nr. C29451816, SKC-125/2019⁴⁷ 8.6. punktā Augstākā tiesa nosaka, ka atbilstoši Civillikuma 2130., 2131. un 2134. pantam⁴⁸ iznomātajam jānodod lieta ar visiem piederumiem nomniekam, viņam jādod iespēja netraucēti to lietot, un nomniekam, kas ir lietas turētājs, ievākt no tā augļus. No minētā secināms, ka likums neparedz iespēju iznomātajam lietot iznomāto priekšmetu vienlaikus ar nomnieku. Turpretim prasītājs pilnībā, pēc saviem ieskatiem, izmanto dzīvojamai mājai funkcionāli nepieciešamajā zemes platībā ietilpstošo "saticsmes joslu", nosakot ierobežojumus dzīvokļu īpašniekiem un vienlaikus pieprasot maksāt nomas maksu, kas ir pretrunā piespiedu nomas institūta būtībai. Šajā gadījumā nebija strīda par nomas maksas atlīdzību procentos no kadastrālās vērtības, bet par nomas maksu par noteiktu platību.

Nereti puses uzreiz vienojas par maksimāli lielāko zemes nomas maksu, t.i., seši procenti gadā no zemes kadastrālās vērtības, bez vēršanās tiesā. Gadījumos, kad puses nespēj vienoties par nomas maksas apmēru un

47 SIA "MAGMA" prasība pret SIA "Rīgas namu pārvaldnieks" par zemes nomas līguma noslēgšanu un nomas maksas parāda piedziņu. 27.03.2019. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedums lietā Nr.C29451816, SKC-125/2019.– <http://at.gov.lv/lv/jaunumi/par-tiesu-lietam/civillietu-departamenta/civillietu-departamenta-judikatura-un-tiesu-prakse-aprili-klasifikatorspievienoti-nolemumi-9577>.– (Resurss apskatīts 30.08.2019.).

48 Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 2130., 2131., 2134. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 1 (1993, 14. janvāris).

izpildīt likumā noteikto pienākumu, tām savu tiesību aizsardzībai pastāv iespēja vērsties vispārējās jurisdikcijas tiesā. Pastāvot strīdam, tikai tiesa var konstatēt, ka starp pusēm pastāv piespiedu nomas tiesiskās attiecības uz likuma pamata un noteikt to būtiskās sastāvdaļas, kā arī izšķirt strīdu par konkrēto saistību izpildi, piemēram, parāda esamību, apmēru un tā piedziņas kārtību. Piespiedu nomas maksas apmēra maksimālās robežas likumā noteiktas vienīgi atsevišķos gadījumos.⁴⁹ Šis nomas maksas apmēra ierobežojums piemērojams neatkarīgi no tā, vai attiecīgās ēkas (būves) pieskaitāmas pie ražojoša vai neražojoša rakstura objektiem. Gan gadījumos, kad likumā ir paredzēts nomas maksas ierobežojums, gan arī pārējos, konkrēto nomas maksas apmēru, pamatojoties uz ieinteresētās personas prasību, nosaka tiesa pēc sava ieskata vai līdzīgos gadījumos – pēc iepriekšējās tiesu prakses. Kā atzīts tiesu praksē, apspriežot zemes gabala nomas maksas apmēru, tiesai tā apmēra atbilstība jāvērtē, ievērojot tiesību normas, kas paredz tiesas pienākumu strīdu izšķirt pēc taisnības apziņas un vispārīgiem tiesību principiem. Konkrēti – tas nozīmē noteikt tādu nomas maksas apmēru, kas atbilstu normālām tiesiski ekonomiskām attiecībām un nomas maksas jēdziena izpratnei, lai zemes gabala īpašnieks neiegūtu pilnu zemes gabala vērtības samaksu relatīvi īsā laikā, nomniekam tajā pašā laikā, uzlabojot izmantojamo zemes gabalu.

2.3. Piespiedu nomas papildus noteikumi

Piespiedu nomas tiesiskajās attiecībās svarīgas ir ne tikai šo attiecību būtiskās sastāvdaļas, bet arī dažādi blakus noteikumi, par kuriem puses var vienoties. Piemēram, pušu interesēs varētu būt vienošanās par to, kā tiek iekasēti maksājumi zemes īpašniekam, saskaņoti būvdarbi uz zemes īpašnieka zemes, kādi saistību tiesības pastiprinoši līdzekļi ir piemērojami piespiedu nomas tiesiskajām attiecībām. Tāpat puses var piespiedu zemes nomas līguma ietvaros vienoties par attiecībām, kas neizriet no piespiedu zemes nomas tiesiskajām attiecībām, piemēram, par dzīvojamās mājas funkcionāli nepieciešamajā zemes gabalā neietilpstošas zemes lietošanu un kopšanu. Visas šīs attiecības likumā atrunāt nav iespējams un nav nepieciešams, jo katrā gadījumā to nosaka tikai iesaistīto pušu intereses un spēja vienoties. Piemēram, gadījumā, kad starp ēkas īpašnieku pārvaldnieku un zemes īpašnieku nebija noslēgts rakstisks piespiedu zemes

49 Grūtups A., Kalniņš E. Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums/ 2., papildin. izd.– Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002.– 80. lpp.

nomas līgums, kasācijas tiesa spriedumā⁵⁰ atcēla apelācijas tiesas spriedumu daļā par līgumsoda piemērošanu nomas maksas parādam, pamatojot to, ka civiltiesiskā saistība var pastāvēt bez līgumā ietvertā līgumsoda. Lai gan pie piespiedu līgumiskajām attiecībām tiesa noteic līguma būtiskās sastāvdaļas, tā nelemj par līgumsodu vai citiem nosacījumiem, par kuriem puses var vienoties un, kas nav nepieciešami līguma pastāvēšanai un esībai. Tāpat spriedumā tika uzsvērts, ka ietvert līgumā punktu par līgumsoda noteikšanu pretēji otra līgumslēdzēja gribai nav ne tiesiski, ne pamatoti, jo tas ir pušu privātautonomijas principa pārkāpums.

Biežāk sastopamie tiesu spriedumi ir par nomas maksas parāda noilgumu un pievienotās vērtības nodokļa iekļaušanu nomas maksā.

Noilgums

Piespiedu nomas tiesisko attiecību laikā zemes nomas maksas parāda atgūšanai ir iespējami divu termiņu noilgumi – gan trīs gadi, gan desmit gadi. Noilgums ir likuma noteikts termiņš, pēc kura saistību tiesības izbeidzas, ja tiesīgā persona šīs tiesības pienācīgi neizlieto.⁵¹ Savukārt visas saistību tiesības, kuras nav noteikti izņemtas no noilguma ietekmes un kuru izlietošanai nav likumā noteikti īsāki termiņi, izbeidzas, ja tiesīgā persona tās neizlieto desmit gadu laikā.⁵² Tomēr ir gadījumi, kad zemes gabala īpašnieks un ēkas īpašnieks vienojas par īsāku noilguma termiņu kā desmit gadi. Piemēram, saskaņā ar kāda zemesgabala piespiedu nomas līguma nosacījumiem, zemes kopīpašnieki un daudzdzīvokļu ēkas apsaimniekotājs ir vienojušies par labprātīgu viena gada nomas maksas parāda samaksu. Autore sprāt, tas ir ļoti pozitīvs rezultāts attiecībā pret dzīvokļu īpašniekiem, kā arī profesionāls apsaimniekotāja juristu darbs. Protams, te izdevīgākā situācijā ir dzīvokļu īpašnieki.

Pētot tiesu spriedumus, autore secina, ka pieteikuma iesniedzējam tiesā jeb prasītājam – zemes īpašniekam, kas ir juridiska persona, tiesa apmierina prasību par trīs gadu nomas maksas parāda atgūšanu, savukārt privātpersonai – nomas maksas parādu par iepriekšējiem desmit gadiem. Pamatojumi, kāpēc ēkas īpašnieks ilgstoši nav norēķinājies par zemes nomu, ir dažādi – ilgstoša

50 [pers. A] prasība pret DzĪKS “Jubilejas” par nomas maksas apmēra paaugstināšanu un parāda piedziņu. 20.10.2016. Augstākās tiesas Civillietu departamenta spriedums lietā Nr.C29739512, SKC-329/2016.–http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs?nr=SKC-329%2F2016&date_from=&date_to=&case_nr=&ecli_nr=&dep=&ruling=&name=&action=filter.– (Resurss apskatīts 15.08.2019).

51 Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 1893. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 1 (1993, 14. janvāris).

52 Turpat – 1895. pants.

vienošanās nespēja, gara tiesvedība, apsaimniekotāja maiņa – iepriekšējais apsaimniekotājs nomas maksu ietur, bet tālāk zemes īpašniekam nepārskaita, jo iestājas tā maksātnespēja, vai arī paši zemes īpašnieki tiesājas ilgstoši un laicīgi neizsaka vēlmi noslēgt zemes nomas līgumu.

Tāpat joprojām ir daudz neskaidrību par saistībām, kas dzīvokļu īpašniekiem rodas par zemes nomu piespiedu nomas tiesiskajās attiecībās. Tās ir saistības, kas seko konkrēto tiesību subjektu, nevis pašam dzīvoklim. Līdz ar to nedrīkstētu būt tāda situācija, ka zemes īpašnieks pieprasa jaunajam dzīvokļa īpašniekam segt iepriekšējā dzīvokļa īpašnieka zemes nomas parādu. Tiesa spriedumā⁵³ norāda, ka izšķirošais apstāklis, vai uz piespiedu nomas tiesiskajām attiecībām ir piemērojams Komerclikuma 406. panta⁵⁴ regulējums, ir nevis tas, vai saistību tiesība radusies uz likuma pamata, bet gan, vai saistību tiesība ir komersanta saimnieciskās darbības elements, t.i., vai komersants, pamatojoties uz šo saistību veic komerctiesisko darbību. Parasti šādos gadījumos zemi, uz kura atrodas ēka kā patstāvīgs īpašuma objekts, komersants nav ieguvis zemes reformas gaitā, bet vienmēr ir iegādājies komercdarījuma rezultātā ar mērķi gūt peļņu no zemes nomas maksas. Līdz ar to komersanta prasījums ir komerctiesiskas dabas un tādā gadījumā nav pamata piemērot desmit gadu noilguma termiņu. Tomēr jāņem vērā, ka trīs gadu noilgums nav prekluzīvs termiņš, jo komersantam pastāv iespēja šo termiņa tecējumu atjaunot ar atgādinājumu.⁵⁵ Tāpat tiesa norādīja, ka atbilstoši Komerclikuma 388. pantam komercdarījumi ir komersanta darījumi, kurus tas noslēdzis savas komercdarbības ietvaros, turklāt šo jēdzienu jāuztver paplašināti, saprotot ar to katru darbību vai rīcību (darījumam līdzīgu darbību), kas rada kādas prasījuma tiesības un kas ir vērstas uz darbību nolūkā gūt peļņu. Tādējādi ikviens prasījums, kura īstenošana pēc satura atbilst Komerclikuma 1. panta otrajā daļā definētajam komercdarbības jēdzienam – ir vērsts uz peļņas gūšanu, ir pakļauts Komerclikuma 406. panta tvērumam. Tas izriet no komerctiesiskā noilguma regulācijas mērķa – radīt tiesisko stabilitāti un noteiktību komerctiesiskajā apgrozībā. Komersantam kā profesionālam tiesisko attiecību dalībniekam ir zināšanas un iespējas laicīgi kārtot savas lietas. Konkrētajā gadījumā apelācijas tiesa nebija ņēmusi vērā

53 A/S “Latzemes aktīvi” prasība pret [pers. A] par parāda piedziņu. 30.05.2019. Senāta Civillietu departamenta spriedums lietā Nr.C30524615, SKC-104/2019.– http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs?nr=SKC-04%2F2019&date_from=_to=&case_nr=&ecli_nr=&ruling=&name=&action=filter.– (Resurss apskatīts 30.08.2019.).

54 Komerclikums (pieņemts 13.04.2000.), 406., 388., 1. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 158/160 (2000, 4. maijs).

55 Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 1905. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 1 (1993, 14. janvāris).

Komerclikumā paredzēto noilguma termiņu, tāpēc kasācijas instance atcēla apelācijas tiesas spriedumu un nodeva jaunai izskatīšanai.

Tātad, apkopjot iepriekš minēto un Tieslietu ministrijas viedokli par trīs gadu noilguma termiņu, autore var secināt, ka piespiedu nomas tiesiskajās attiecībās, kurās zemes gabala īpašnieks ir komersants, tiesiskās attiecības var pastāvēt ne tikai uz likuma pamata, bet arī pamatojoties uz pušu noslēgtu nomas līgumu, tāpēc būtiski ir noskaidrot, vai konkrētajā gadījumā komersanta prasījuma pamats ir tiesisks darījums vai arī likums. Gadījumā, ja komersanta prasījuma pamats ir nomas līgums, tad tiesai būtu jāvērtē, vai šāds nomas līgums nav atzīstams par komercdarījumu Komerclikuma 388. panta⁵⁶ izpratnē, un tad būtu piemērojams trīs gadu noilguma termiņš. Tāpat, vērtējot konkrētās lietas apstākļus, būtu arī svarīgi noskaidrot apstākļus par konkrētā komersanta, kurš ir zemes īpašnieks, darbību. Ja zemi, kas saistīta ar citam īpašniekam piederošo ēku, komersants ir iegādājies komercdarījuma rezultātā, tad, ņemot vērā, ka komersants ir zinājis par dalītā īpašuma pastāvēšanu, var prezumēt, ka šīs zemes iznomāšana ēkas īpašniekam ir plānota komercdarbības ietvaros. Te būtu vērtējams jautājums, vai izveidojušās piespiedu nomas tiesiskās attiecības, kuras pašas par sevi izriet no likuma, nav atzīstamas par tādām, kas ir konkrētā komersanta ierastā komercdarbība. Tādējādi tai būtu piemērojams Komerclikumā noteiktais saīsinātais noilguma termiņš.

Pievienotās vērtības nodoklis

Zemes īpašnieki, kas vienlaicīgi ir arī juridiskas personas, bieži pieprasa ēku (būvju) īpašniekiem papildus nomas maksai maksāt arī pievienotās vērtības nodokli, iekļaujot to nomas maksā. Tas tiek pamatots ar attiecīgajā brīdī spēkā esošajām Pievienotās vērtības nodokļa likuma⁵⁷ normām. Analizējot tiesu nolēmumus, autore secina, ka tiesu prakse šajā jautājumā ir dažāda. Ir gadījumi, kad apelācijas tiesa piespriež maksāt papildus nomas maksai pievienotās vērtības nodokli, bet kasācijas tiesa ar savu spriedumu to atceļ daļā par pievienotās vērtības nodokļa parāda samaksu un pienākumu turpmāk to maksāt⁵⁸.

56 Komerclikums (pieņemts 13.04.2000.), 388. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 158/160 (2000, 4. maijs).

57 Pievienotās vērtības nodokļa likums (pieņemts 29.11.2012.)// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 197 (2012, 14. decembris).

58 A/S “Pilsētas zemes dienests” un DzĪKS “Bāka-2” kasācijas sūdzība par zemes nomas tiesisko attiecību konstatēšanu un nomas maksas parāda piedziņu 27.06.2018. Augstākās tiesas Civillietu departamenta spriedums lietā Nr. C39102313, SKC-5/2018.– http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs?nr=SKC-5%2F2018&date_from=&date_to=&case_nr=&ekli_nr=&dep=&routing=&name=&action=filter.– (Resursus apskatīts 30.08.2019.).

Pievienotās vērtības nodokļa maksāšanas saistībai kā ikvienai nodokļa maksāšanas saistībai ir publisks raksturs. Tas nozīmē, ka tā pastāv no valsts, no vienas puses, un attiecīgā nodokļu maksātāja, no otras puses. Turklāt valsts šajā gadījuma nedarbojas privāto tiesību jomā, jo starp valsti un nodokļu maksātāju pastāv subordinācijas attiecības. Tomēr tas nenozīmē, ka pievienotās vērtības nodokļa piemērošanas pienākums juridiskām personām, izrakstot rēķinus par nomas maksu ēku īpašniekiem, būtu atcelta. Vienā no jaunākajiem Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumiem – Nr. SKC-42/2019 (C28261709)⁵⁹ sniegtas atziņas un skaidrojums par Latvijas Republikas normatīvajos aktos ietvertu regulējumu pievienotās vērtības nodokļa nepiemērošanai papildus piespiedu nomas maksājumam. Pievienotās vērtības nodokļa maksātājs saskaņā ar likumu⁶⁰ ir saimnieciskās darbības veicējs, kurš saņem samaksu par precēm vai pakalpojumiem, šajā gadījumā – zemes īpašnieks. Valstij nav prasījuma tiesības par pievienotās vērtības nodokļa samaksu pret ēkas īpašnieku. Tādējādi pievienotās vērtības nodokļa maksāšana ir publiski tiesiska attiecība starp valsti un zemes īpašnieku, nevis starp valsti un ēku īpašniekiem vai zemes īpašnieku un ēkas īpašniekiem. Pievienotās vērtības likums nav paredzēts, lai viens privāto tiesību subjekts prasītu pievienotās vērtības nodokļa samaksu no cita subjekta.

Analizējot Pievienotās vērtības likumu⁶¹ un no tā atvasinātos normatīvos aktus, secināms, ka likumdevējs nav vēlējis piešķirt zemes īpašniekam tiesības papildus likumā noteiktajai maksimālajai nomas maksai prasīt no ēkas īpašniekiem kompensāciju par pievienotās vērtības nodokli maksājumu. To apliecina arī likumdevēja izmantotā pieeja citos likumos, kuros pienākums kompensēt pievienotās vērtības nodokli ir norādīts īpaši. Turklāt, veicot zemes īpašnieku un ēku īpašnieku interešu līdzsvarošanu, likumdevējs jau ir ņēmis vērā iespējamo nodokļu slogu, kas jānes zemes īpašniekam, piemēram, nekustamā īpašuma nodoklis. Līdz ar to, nodokļa sloga elementi nav aplūkojami atrauti no maksimālās nomas maksas noteikšanas. Šāds viedoklis ir pausts arī vairākās Augstākās tiesas

59 Biedrības “Valstij nodokļus nevajag?” prasība pret biedrību “J.G. 95” par piespiedu nomas tiesisko attiecību konstatēšanu, līguma sastāvdaļu noteikšanu un parāda piedziņu. 9.04.2019. Senāta Civillietu departamenta spriedums lietā Nr.C28261709, SKC-42/2019.– http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs?nr=SKC-42%2F2_0_19_&date_from=&date_to=&case_nr=&ecli_nr=&dep=&ruling=&name=&action=filter.– (Resurss apskatīts 15.08.2019).

60 Pievienotās vērtības nodokļa likums (pieņemts 29.11.2012.), 3. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 197 (2012, 14. decembris).

61 Turpat.

Senāta Civillietu departamenta atziņās⁶² par to, ka zemes īpašniekam nav patstāvīgas tiesības prasīt pievienotās vērtības nodokļa samaksu papildus nomas maksai. Tātad vienlaikus ar iepriekš norādīto no Pievienotās vērtības likuma⁶³ izriet, ka nomas darījumos ar nodokli apliekamā vērtība ir visi nomas līgumā noteiktie maksājumi. Ja zemes īpašnieks ir reģistrēts kā pievienotās vērtības nodokļa maksātājs, tad pie nomas maksas tiek pievienota tobrīd spēkā esošā nodokļa likme. Joprojām aktuāls paliek jautājums par kopējo nomas maksu, kas kopā ar pievienotās vērtības nodokli pārsniedz sešus procentus no likumā noteiktās kadastrālās vērtības gadā.

3. Piespiedu nomas tiesisko attiecību izbeigšanas tiesiskās iespējas un attīstības vīzijas

Lai arī piespiedu nomas tiesiskās attiecības pastāv gandrīz 30 gadus, tās vēl joprojām nav līdz galam sakārtotas un rada daudz izaicinājumu gan tajās iesaistītajiem ēku (būvju) īpašniekiem, gan zemes gabalu īpašniekiem, gan likumdevējiem, cenšoties rast līdzsvaru starp šo personu tiesiski aizsargājām interesēm. Pēdējais Saeimas mēģinājums noregulēt piespiedu nomas tiesiskās attiecības beidzās ar jaunu Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedumu lietā Nr. 2017-17-01, kurā noteica 2017. gada 1. jūnija likuma “Grozījumi likumā “Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju”” 1. pantu un 2017. gada 22. jūnija likumu “Grozījums likumā “Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās”” par neatbilstošiem Latvijas Republikas Satversmes 105. pantam⁶⁴ un spēkā neesošu no 2019. gada 1. maija.⁶⁵

Spriedumā norādīto normatīvo aktu un to Saeimā iepriekš pieņemto grozījumu mērķis bija noteikt tā brīža ekonomiskajai situācijai iespējami

62 Biedrības “Valstij nodokļus nevajag?” prasība pret biedrību “J.G. 95” par piespiedu nomas tiesisko attiecību konstatēšanu, līguma sastāvdaļu noteikšanu un parāda piedziņu. 9.04.2019. Senāta Civillietu departamenta spriedums lietā Nr. C28261709, SKC-42/2019.– http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs?nr=SKC-42%2F2019-019&date_from=&date_to=&case_nr=&ekli_nr=&dep=&ruling=&name=&action=filter.– (Resurss apskatīts 15.08.2019).

63 Pievienotās vērtības nodokļa likums (pieņemts 29.11.2012.), 3. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 197 (2012, 14. decembris).

64 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.), 105. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 43 (1993, 1. jūlijs).

65 Par 2017. gada 1. jūnija likuma “Grozījumi likumā “Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju”” 1. panta un 2017. gada 22. jūnija likuma “Grozījums likumā “Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās”” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam. 12.04.2018. Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2017-17-01.– https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2017/07/2017-17-01_Spriedums.pdf#page=18&zoom=auto,-82,153.– (Resurss apskatīts 30.08.2019.).

taisnīgāko nomas maksu piespiedu nomas attiecībās iesaistītajām pusēm. Tomēr grozījumi attiecās tikai uz daļu no šajās attiecībās esošajiem daudzdzīvokļu dzīvojamo māju īpašniekiem – tiem, kuri nav rakstiski vienojušies ar zemes īpašnieku vai izšķīruši strīdu tiesā. Jebkurā gadījumā, ja iepriekš minētais Satversmes tiesas spriedums būtu bijis labvēlīgs likumdevējam, tas neatrisinātu visu piespiedu nomas tiesiskajās attiecībās iesaistīto pušu intereses un jautājums par dalītā īpašuma izbeigšanu būtu jārisina tāpat. Tiesu praksē nav spriedumu, kur Satversmes tiesa vērtētu piespiedu nomas attiecībās iesaistīto ēku (būvju) īpašnieku tiesiskā statusa atbilstību Satversmei. Iespējams, ka tas ir nākotnes jautājums. Līdz šim aktīvāki ir bijuši tieši zemes gabalu īpašnieki, kuri apstrīd jebkuru savām interesēm neatbilstošu normatīvo aktu.

Latvijas Republikas tiesībsargs Juris Jansons, sniedzot viedokli lietā Nr. 2017-17-01,⁶⁶ norāda, ka piespiedu dalītais īpašums un tā radītās sekas ir valsts netālredzīgas politikas rezultāts, tāpēc, tiesībsarga ieskatā, nav samērīgi tik ilgstoši nerisināt problēmas cēloni – pašas piespiedu nomas attiecības. Autore pievienojas šim viedoklim, jo nerisīnot likumisko piespiedu zemes nomas attiecību izbeigšanu, problēmas tikai palielinās. Valstij ir jāizbeidz sistēma, kurā ēku (dzīvokļu) īpašnieki maksā, lai atsevišķi zemes īpašnieki varētu gūt peļņu.

Kā tika norādīts iepriekš, pēc Latvijas valsts suverenitātes atjaunošanas, īpašuma reformas ietvaros, veicot zemes reformu, namīpašumu denacionalizāciju un atdošanu likumīgajiem īpašniekiem vai to mantiniekiem, izveidojās situācija, kurā daudzos gadījumos īpašuma tiesības uz zemi atguva īpašnieki, kam tā piederēja līdz 1940. gada 21. jūlijam, vai viņu mantinieki, bet uz zemes piecdesmit gadu laikā uzceltās ēkas palika citu personu īpašumā. Kā norādīts Valsts zemes dienesta 2015. gada nekustamā īpašuma tirgus pārskatā “Dalītais īpašums un piespiedu noma Latvijā”,⁶⁷ starp lielākajiem zemes īpašniekiem, uz kuru zemes atrodas cita īpašumā esošas daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas, vienīgais īpašnieks, kas zemi ir saņēmis, atjaunojot īpašuma tiesības, ir Grebenščikova vecticībnieku

66 Par 2017. gada 1. jūnija likuma “Grozījumi likumā “Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju”” 1. panta un 2017. gada 22. jūnija likuma “Grozījums likumā “Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās”” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam. 12.04.2018. Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2017-17-01.– https://www.satv.tiesas.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2017/07/2017-17-01_Spriedums.pdf#page=18&zoom=auto,-82,153,- (Resurss apskatīts 30.08.2019.).

67 Dalītais īpašums un piespiedu noma daudzdzīvokļu mājā Latvijā. Valsts zemes dienesta 2015.gada nekustamā īpašuma tirgus pārskats.–https://www.vzd.gov.lv/files/majoklu_kreditesanas_parskats_11_12_2015.pdf.– (Resurss apskatīts 15.09.2019.).

draudze. Pārējās personas, no kurām viena daļa ir juridiskās personas, zemi ieguvušas dāvinājuma ceļā, pērkot, apvienojoties, ieguldot pamatkapitālā vai citā veidā.

Situācija ir attīstījusies tā, ka daudzdzīvokļu māju dzīvokļu īpašniekiem zemes nomas jautājumi jārisina nevis ar personu, kura atguva vēsturiski zaudētos īpašumus, bet ar komersantu, kas zemi ir pārpircis, lai veiktu komercdarbību un gūtu no tās peļņu. Tādējādi ir skaidrs, ka pašreizējā ar likumu radītā sistēma nav samērīga attiecībā pret ēku (dzīvokļu) īpašniekiem un pastāvošā tiesu prakse būtiski skar tieši komersantu un dzīvokļu īpašnieku tiesības, nevis agrāko zemes īpašnieku un viņu mantinieku tiesības.

Izpētot diskusijas pirms Satversmes tiesas sprieduma lietas Nr. 2017-17-01⁶⁸ pieņemšanas, autore secina, ka, iespējams, apstrīdēto likuma grozījumu autori nav pietiekoši izvērtējuši iepriekšējos Satversmes tiesas spriedumus attiecībā uz Satversmes⁶⁹ 1. un 105. pantu, lai gan savās diskusijās ikviens apgalvoja, ka apstrīdētās likumu normas tikušas rūpīgi izstrādātas, ir juridiski pamatotas un atbilst labas pārvaldības principiem.

Saskaņā ar Tieslietu ministrijas veikto situācijas izvērtējumu⁷⁰ un pēc autores izvērtētā, piespiedu nomas tiesiskajās attiecībās no 2019. gada 1. maija:

- 1) nomas maksas apmēri ir no 1,65% līdz 9,075%, atkarībā no lietošanā esošās zemes kadastrālās vērtības, kur kadastrālo vērtību ietekmē:
 - a) pēc zemes reformas vai privatizācijas likuma izveidots dalītais īpašums;
 - b) laiks, kad attiecības risinātas;
 - c) tiesas ieskati;
 - d) vai zemes īpašnieks ir privāta vai publiska persona;
 - e) vai zemes īpašnieks ir pievienotās vērtības nodokļa maksātājs;

68 Par 2017.gada 1.jūnija likuma "Grozījumi likumā „Par valsts un pašvaldību dzīvojamu māju privatizāciju”" 1.panta un 2017.gada 22.jūnija likuma „Grozījums likumā „Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās”" atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105.pantam. 12.04.2018. Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2017-17-01.- https://www.satv.tiesas.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2017/07/2017-17-01_Spriedums.pdf#page=18&zoom=auto,-82,153.- (Resurss apskatīts 30.08.2019.).

69 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.), 1., 105. pants// Latvijas Vēstnesis.-Nr.43 (1993, 1.jūlijs).

70 Esi aktīvs un izsaki savu viedokli par TM priekšlikumiem reformēt piespiedu nomas regulējumu!.- <https://tm.gov.lv/lv/aktualitates/tm-informacija-p्रेसи/esi-aktivs-uz-izsaki-savu-viedokli-par-tm-priekšlikumiem-reformēt-piespiedu-nomas-regulejumu.-> (Resurss apskatīts 30.08.2019.).

- 2) slēdzot līgumu, ēkas (būves) īpašniekam ir jāvienojas ar zemes īpašnieku par nomas maksu un priekšmetu, citiem blakus jautājumiem, kā rezultātā rodas daudz konfliktu, kas jārisina tiesā;
- 3) zemes uzturēšanas pienākumus nosaka pašvaldību saistošie noteikumi vai ēkas (būves) īpašniekam jāvienojas ar zemes īpašnieku par to, kurš uzturēs zemi;
- 4) veicot būvniecību vai komunikāciju ierīkošanu uz nomā esošās zemes, ēkas (būves) īpašniekam ir jāvienojas ar zemes īpašnieku, ja piekrišana netiek saņemta un nespēj vienoties, strīds jārisina tiesā;
- 5) gan ēkas (būves) īpašniekam, gan zemes īpašniekam nav skaidrs, kādas darbības ar zemi var veikt bez saskaņojuma ar zemes vai ēkas īpašnieku;
- 6) nomas maksas parādi noilgst 10 gadu laikā.

Izvērtējot Tieslietu ministrijas piedāvāto risinājumu, autore liek akcentu uz tur ietvertajiem priekšlikumiem:

- 1) noteikt konkrētu termiņu (piemēram, 5 gadi) piespiedu nomas tiesiskā statusa izbeigšanai, likumā atrunājot izbeigšanas nosacījumus, kuros iekļauti arī nosacījumi tiem, kas nevēlas vai kāda iemesla dēļ vēl nespēj izbeigt piespiedu nomas attiecības;
- 2) līdz minēto attiecību izbeigšanai noteikt kompensāciju četru procentu apmērā no lietošanā esošās zemes kadastrālās vērtības vai vienoties par citu apmēru;
- 3) noteikt, ka piespiedu nomas saistības ir izpildāmas uz likuma pamata, kur tiesības un pienākumus nosaka likums, tad, slēdzot vienošanos vai līgumu, tiesas procesi nebūs nepieciešami;
- 4) noteikt, ka par zemes uzturēšanu atbild ēkas (būves) īpašnieks, kas faktiski šobrīd arī notiek;
- 5) noteikt, ka gan ēkas (būves) īpašnieka, gan zemes īpašnieka tiesības un pienākumus, veicot uz zemes jebkādu būvniecību, nosaka likums;
- 6) noteikt, ka parādsaistības visos gadījumos noilgst 3 gadu laikā.

Visus iepriekš minētos priekšlikumus Tieslietu ministrija ir izstrādājusi, lai vienkāršotu pašreizējās piespiedu nomas tiesiskās attiecības. Tādā veidā ir paredzēts zemes piespiedu nomu transformēt par likumiskajām zemes lietošanas tiesībām, risinot daļu problēmu, kas skar dalītā īpašuma segmentu. Piedāvātais risinājums Tieslietu ministrijas ieskatā novērstu neparedzētās sekas, kas ir radušās no nomas institūta izmantošanas dalītā īpašuma stāvokļa risināšanai, kurā ietilpst arī piespiedu nomas attiecības.

Piemēram, atšķirīga nomas maksas piemērošana pēc būtības identiskos gadījumos. Ar pāreju uz Tieslietu ministrijas piedāvātajām zemes lietošanas tiesībām, tiktu izbeigta esošā situācija, kur pušu attiecības regulē spriedumi un līgumi, kas ir radīti uz vairs spēkā neesoša regulējuma pamata, bet vēl joprojām ir spēkā. Ieviešot likumiskas zemes lietošanas tiesības, būtu iespējams paredzēt vienu kompensācijas apmēru visiem gadījumiem, jo arī tiesību un pienākumu, un nodokļu regulējums visiem būtu identisks. Savukārt iesaistītajām pusēm nebūtu jārisina strīdi par to, kuras no dažādajām tiesību normām ir piemērojamas konkrētajam gadījumam. Šādā situācijā, pēc Tieslietu ministrijas ieskata, kompensāciju varētu paredzēt četrus procentus gadā no lietošanā esošās zemes kadastrālās vērtības. Šī aprēķina pamatā ir koncepts, ka ienākumam, ko zemes īpašnieks varētu iegūt no zemes piespiedu nomas, varētu būt 2,1%–2,5% no zemes kadastrālās vērtības, savukārt nekustamā īpašuma nodokļa pamatlikme ir 1,5% no tās kadastrālās vērtības. Tāpat ir jāņem vērā risks, ka ne vienmēr zemes īpašnieks saņems visu kompensāciju, jo var iestāties otras puses maksātnespēja, ka arī pastāvēt piedziņas neiespējamība vai iestāties noilgums. Līdz ar to kompensācijas maksa četri procenti gadā no zemes kadastrālās vērtības būtu uzskatāma par ekonomiski pamatotu, līdzsvarotu un atbilstošu apmēru, ņemot vērā dalītajā īpašumā, kurā ietilpst arī piespiedu nomas tiesiskajās attiecībās iesaistītie, iesaistīto personu intereses.

Vienlaikus, ieviešot likumiskas zemes lietošanas tiesības kā dalītā īpašuma tiesisko attiecību regulējošo institūtu, Tieslietu ministrijas ieskatā būtu iespējams risināt jautājumus, kurus šobrīd nomas institūts nerisina, bet, kas rada sarežģītus strīdus iesaistīto personu starpā. Tāpat, pēc autores domām, iepriekš minētie Tieslietu ministrijas ierosinājumi, iespējams, tikai sakārtotu piespiedu nomas tiesiskās attiecības, taču nerisinātu šo jautājumu kopumā, dodot pusēm iespēju likumiski izbeigt šīs attiecības.

2018. gada 19. aprīlī Saeima pirmajā lasījumā pieņēma likumprojektu “Par piespiedu dalītā īpašuma privatizētajās daudzdzīvokļu mājās izbeigšanu”,⁷¹ kas paredz kārtību, kādā uzsākams un īstenojams vienota īpašuma izveidošanas process piespiedu dalītā īpašuma gadījumos, ja uz citai personai piederoša zemes gabala atrodas daudzdzīvokļu māja ar privatizētiem dzīvokļu īpašumiem. Regulējums paredzēja nodrošināt iespēju izbeigt piespiedu dalīto īpašumu starp daudzdzīvokļu mājas dzīvokļa īpašnieku un zemes īpašnieku, paredzot iespēju dzīvokļu īpašnieku kopībai uz

71 Piespiedu dalīta īpašuma privatizētajās daudzdzīvokļu mājās izbeigšanas likuma likumprojekts.– [http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/webSasaiste?](http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/webSasaiste?OpenView&restricttocategory=1211/Lp12.–) OpenView&restricttocategory=1211/Lp12.– (Resurss apskatīts 16.09.2019.).

likuma pamata pastāvošu īpašu izpirkuma tiesību uz zemes īpašniekam piederošo zemi. Tajā tika paredzēts, ka dzīvokļu īpašnieki varēs atpirkt attiecīgo zemi, un par to pozitīvs lēmums būs jāpieņem mājas kopībai, kas pēc tam pilnvaro kādu fizisko vai juridisko personu veikt visas turpmākās darbības, tostarp lūgt attiecīgo pašvaldību pieņemt lēmumu par dalītā īpašuma ēkai funkcionāli nepieciešamo zemes gabalu. Pašvaldībai lēmums būtu jāpieņem ne vēlāk kā sešu mēnešu laikā no dienas, kad saņemts iesniegums par izpirkuma tiesības izmantošanas procesa uzsākšanu.

Likumprojektā plānots, ka, ņemot vērā pašvaldības lēmumu, izpērkamo zemi reģistrētu Nekustamā īpašuma valsts kadastra informācijas sistēmā, bet izpirkuma cenu noteiktu Valsts zemes dienests. Tāpat ir paredzēts, ka zemi varētu izpirkt par kadastra vērtību. Tālāk, saņemot paziņojumu no Valsts zemes dienesta par zemes izpērkamo zemes gabala platību un tās cenu, mājas kopībai būtu jāpieņem lēmums par izpirkšanas procesa uzsākšanu. Pēc tam pilnvarotajai personai būtu jāvēršas pie zvērināta tiesu izpildītāja ievest lietu par piespiedu dalītā īpašuma izbeigšanu. Likumprojektā ir noteikta kārtība, kādā zvērināts tiesu izpildītājs īstenotu turpmāko vienotā īpašuma izveidošanas procesu. Lietas vešanas izdevumus un zvērināta tiesu izpildītāja amata atlīdzību bija plānots segt no valsts budžeta līdzekļiem Ministru kabineta noteiktajā kārtībā. Dzīvokļu īpašnieki zemi varētu izpirkt par cenu, ko veidotu šajā zemē ietilpstošo zemes vienību un to daļu kadastrālo vērtību summa. Katram dzīvokļa īpašniekam izpirkuma cenas daļu noteiktu atbilstoši viņa dzīvokļa īpašuma sastāvā ietilpstošās kopīpašuma domājamās daļas apmēra. Diemžēl iepriekš norādītā likumprojekta tālāka virzīšana tika apturēta Satversmes tiesas sprieduma⁷² dēļ un šobrīd nav zināms, vai tas tiks virzīts tālāk. Šā gada sākumā Tieslietu ministrija rosināja sabiedrību iesniegt priekšlikumus piespiedu nomas tiesisko attiecību izbeigšanai, tomēr līdz šim brīdim nav sniegusi nekādu apkopojumu par iesniegtajiem priekšlikumiem. Arī Saime nav iesniegti jauni priekšlikumi un likumprojekti par piespiedu nomas tiesisko attiecību noregulēšanu vai izbeigšanu.

Saskaņā ar iepriekš minēto un iepazīstoties ar piespiedu nomas tiesisko attiecību pastāvēšanas vēsturi, autorei ir radusies pārlicība, ka minētās attiecības ir unikāls juridisks veidojums, kas ietver sevī gan pagātnes so-

72 Par 2017. gada 1. jūnija likuma "Grozījumi likumā "Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju"" 1. panta un 2017. gada 22. jūnija likuma "Grozījums likumā "Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās"" atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam. 12.04.2018. Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2017-17-01.– https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2017/07/2017-17-01_Spriedums.pdf#page=18&zoom=auto,-82,153.– (Resurss apskatīts 30.08.2019.).

ciālisma paliekas, gan kapitālisma elementus. Sociālisms izpaužas valsts iesaistē, nosakot nomas maksas “griestus”, kas no vienas puses ir netaisni pret zemes gabalu īpašniekiem, toties aizsargā daudzdzīvokļu ēku dzīvokļu īpašniekus, bet kapitālisms – zemes gabala īpašnieka tiesībās un vēlmē gūt pēc iespējas lielāku labumu un peļņu no sava īpašuma.

Viena no raksturīgām niansēm tiesu procesos – zemes gabalu īpašnieku pusē ir spējīgi un labi atalgoti zvērīnāti advokāti. Savukārt dzīvokļu īpašnieku pārstāvis un aizstāvis tiesā parasti ir dzīvojamo māju pārvaldnieks. Autorei, pašai esot piespiedu nomas tiesiskajās attiecībās, ir radusies pārlicība, ka šīs attiecības ir nevienlīdzīgas, izdevīgākā situācijā ir zemes gabala īpašnieks, kurš šobrīd pelna un nākotnē saņems tirgus cenām atbilstošu samaksu par dalītā īpašuma izbeigšanu. Gribētos cerēt un arī reāli pieredzēt, ka izstrādājot jaunu vai papildinot jau esošo likumprojektu, tajā tiktu iestrādāts taisnīgāks situācijas risinājums attiecībā pret dzīvokļu īpašniekiem daudzdzīvokļu mājās.

Šobrīd grūti iedomāties, kā dzīvokļu īpašnieki spēs realizēt dalītā īpašuma izbeigšanas procesu, jo daudzi to nevarēs finansiāli atļauties, it sevišķi sociāli neaizsargātākie un mazturīgie iedzīvotāji – daudzbērnu ģimenes, jaunās ģimenes un pensionāri. Faktiski vienai daļai tas būs tāpat, kā otro reizi nopirkt savu dzīvokli. Rezultātā noteikti radīsies situācijas, kad tie mājas iedzīvotāji, kas vēlēšies un spēs izpirkt savu kopīpašuma zemes daļu, nevarēs to realizēt un būs spiesti turpināt piespiedu nomas attiecības. Šī nenoteiktības un gaidu sajūta sarežģī ikdienas dzīvi gan zemes gabalu īpašniekiem, gan daudzdzīvokļu māju dzīvokļu īpašniekiem. Daudzi iesaistīto pušu īpašnieki labprāt (vismaz autore) izbeigtu šīs piespiedu attiecības, par saprātīgu cenu pārdodot vai izpērkot savu domājamo daļu no mājai funkcionāli piesaistītā zemes gabala. Protams, ka dzīvokļu īpašnieku interesēs būtu iespējama valsts kompensācijas mehānisms zemes gabalu īpašniekiem. Cerams, ka tuvākajā laikā tiks pieņemts juridiski taisnīgs likums, kas ļaus to realizēt. Tomēr, iespējams, ka arī šajā procesā mūs sagaida jauni “zemūdens akmeņi”, bet tas jau būs nākotnes jautājums.

Secinājumi un priekšlikumi

Piespiedu nomas tiesiskās attiecības pastāv gandrīz 30 gadus, tās vēl joprojām nav līdz galam sakārtotas un rada daudz izaicinājumu gan tajās iesaistītajiem ēku (būvju) īpašniekiem, gan zemes gabalu īpašniekiem, gan likumdevējiem, cenšoties rast līdzsvaru starp šo personu tiesiski aizsargātajām interesēm. Ņemot par pamatu ar tiesu spriedumus, iepazīstoties ar

aktuālo informāciju masu medijos un interneta resursos, autore ir nonākusi pie sekojošiem secinājumiem.

1) Zemes reformas gaitā, atjaunojot īpašumtiesības zemes īpašniekiem un to mantiniekiem, kuriem tā piederēja 1940. gada 21. jūlijā, valsts radīja jaunas tiesiskas attiecības – piespiedu nomas tiesiskās attiecības.

2) Zemes īpašniekiem īpašumtiesības tika atjaunotas neskatoties uz to, ka uz attiecīgā zemes gabala jau uzcelta daudzdzīvokļu ēka vai infrastruktūras objekts, nepiedāvājot citu iespēju, lai izvairītos no piespiedu nomas attiecībām.

3) Saistību tiesiskajās attiecībās darbojas līgumu slēgšanas brīvības princips, atbilstoši kuram puses brīvi izlemj slēgt līgumu vai nē, un kādu saturu tajā ietvert. Denacionalizējot namīpašumus, zemes reformas gaitā, atjaunojot īpašnieku vai viņu mantinieku tiesības uz zemi, pretēji iepriekš minētajiem līgumu slēgšanas principiem, ir radušās piespiedu nomas tiesiskās attiecības. Valsts, izņemot pieļaujamās nomas maksas apmēru, nav vēlējusies iejaukties šajās attiecībās, ļaujot pusēm pašām vienoties par attiecīgā līguma saturu.

4) Lielākais strīdu un vienošanās problēmu avots ir zemes nomas maksa. Normatīvie akti nosaka tās maksimālo apmēru gadījumos, kad zemes un ēku īpašnieki nevar vienoties – sešu procentu apmērā no zemes gabala kadastrālās vērtības gadā.

5) Zemes un ēkas īpašniekiem par nomas līguma būtiskajām sastāvdaļām – nomas priekšmetu un nomas maksu – ir jāvienojas rakstiski.

6) Ja zemes un ēkas īpašnieku starpā ir strīds un viņi nevar vienoties, tad likumdevējs ir noteicis to risināt, iesniedzot prasību tiesā par piespiedu nomas attiecību fakta konstatēšanu un nomas maksas noteikšanu, kā arī nomas maksas piedziņu, ja tāda ir. Gadījumos, kad uz zemes atrodas daudzdzīvokļu māja, normatīvais regulējums šobrīd paredz, ka iepriekš norādītajos jautājumos dzīvokļu īpašniekus pārstāv ēkas apsaimniekotājs.

7) Tajā pat laikā, ja ar tiesas spriedumu ir konstatētas piespiedu nomas attiecības, tiesas spriedums aizstāj jebkura cita juridiska akta taisīšanu.

8) Ne zemes reformas laikā, ne pēc tam, nav izstrādāts tāds normatīvais regulējums, kas varētu palīdzēt pusēm vienoties par atbilstošu un taisnīgu nomas maksas apmēru bez vērsšanās tiesā.

9) Normatīvais regulējums zemes pārdošanas gadījumā ierobežo zemes gabala īpašnieku, nosakot, ka pirmpirkuma tiesības šādos gadījumos ir ēkas īpašniekam (īpašniekiem). Arī gadījumā, ja zeme zem daudzdzīvokļu ēkas ir kopīpašums – pirmpirkuma tiesības ir ēkas īpašniekam.

10) Normatīvajos aktos nav izstrādāts konkrēts regulējums par ēkas īpašnieka tiesībām piespiedu nomas gadījumā. Šādos gadījumos jāvadās pēc līgumā norādītā un Civillikuma normām.

11) Zemes īpašnieka iespēja saņemt nomas maksas parādu un līgumsodu ir iespējama tādā gadījumā, ja tiesā tiek iesniegts pieteikums. Pie tam līgumsodu tiesa pēc analizētās tiesu prakses piespriež tikai tad, ja ir bijusi noslēgta rakstiska vienošanās par piespiedu nomas priekšmetu un nomas maksas apmēru un samaksas kārtību.

12) Izskatot prasības pieteikumus, kurus iesniedz juridiskas personas par nomas maksas parādiem, kasācijas tiesas, atbilstoši Komerclikumam, piemēro trīs gadu noilgumu.

13) Tāpat, izskatot pieteikumus tiesā par pievienotās vērtības nodokļa samaksu papildus nomas maksai, ja to iesniedz juridiska persona, tiesas ieskatā papildus nomas maksai nodoklis nav piemērojams, jo likumdevējs nav paredzējis, ka viens privāto tiesību subjekts prasa pievienotās vērtības nodokli no otra privāto tiesību subjekta. Tomēr tas neatbrīvo nomnieku no pievienotās vērtības nodokļa likmes samaksas, ar ko tiek aplikts nomas darījums saskaņā ar Pievienotās vērtības likumu.

14) Likumdevējs ir samazinājis daudzdzīvokļu ēku īpašniekiem maksājumu lielumu zemes īpašniekiem, atceļot no 2015. gada 1. janvāra kompensāciju par nekustamā īpašuma nodokli.

15) Daļa no zemes īpašniekiem zemes piespiedu nomas attiecības izmanto peļņas gūšanai un katru normatīvo aktu nepilnību izmanto savas peļņas palielināšanai.

16) Daudzdzīvokļu ēku īpašnieki ir mazāk tiesīgi savā situācijā, salīdzinot ar citiem dzīvokļu īpašniekiem, kam nav piespiedu nomas tiesiskās attiecības.

17) Faktiski nomas maksa piespiedu nomas attiecībās ir lielāka par likumdevēja noteikto sešu procentu likmi no zemes gabala kadastrālās vērtības gadā, jo papildus ir jāmaksā: pievienotās vērtības nodoklis, par zemes gabala kopšanu un uzturēšanu, kā arī mājas pārvaldniekam par nomas maksas iekasēšanu un pārskaitīšanu zemes gabala īpašniekam.

18) Šobrīd valsts nav skaidri definējusi to, vai zemes reforma ir pabeigta, kas rada neskaidrības. Daļa no zemes gabalu īpašniekiem uzskata, ka zemes reforma ir pabeigta, tādējādi nevēlas piekrist nekādiem valsts mēģinājumiem, mainot pastāvošo regulējumu piespiedu nomas attiecībās iesaistītām pusēm, nedaudz uzlabot daudzdzīvokļu dzīvojamo māju dzīvokļu īpašnieku tiesisko stāvokli.

Autore, pēc iepazīšanās ar Tieslietu ministrijas izstrādātajiem priekšlikumiem, izstrādāto likumprojektu piespiedu dalītā īpašuma izbeigšanai, kā arī izvērtējot dažādu instanču tiesu spriedumus, savu un citu daudzdzīvokļu ēku iedzīvotāju situāciju piespiedu nomas attiecībās, izvirza zemāk norādītos priekšlikumus.

1) Noteikt konkrētu termiņu (piemēram, pieci gadi) piespiedu nomas tiesiskā statusa izbeigšanai, izstrādājot likumprojektu, kurā ir ņemti vērā iepriekšējie Satversmes tiesas spriedumi un tiesu judikatūra, lai nākotnē izslēgtu normatīvā akta atcelšanas iespēju Satversmes tiesā, dēļ tā neatbilstības kādam no Latvijas Republikas Satversmes pantiem.

2) Izskatīt iespēju daudzdzīvokļu ēku vai citu ēku, kam ir cits īpašnieks, reģistrēt kā attiecīgā zemes īpašuma apgrūtinājumu, tādējādi samazinot tā kadastrālo vērtību, kas varētu būt reālākais mehānisms, veicināt zemes īpašnieku interesi izbeigt piespiedu nomas attiecības, jo šobrīd zemes īpašnieki nav ieinteresēti tās izbeigt un atteikties no regulāra ienākuma, kuru ir spiesti maksāt dzīvokļu īpašnieki.

3) Izstrādājot jauno likumprojektu dalītā īpašuma izbeigšanai, tajā uzreiz nepieciešams paredzēt iespējamās atlaides līdz simts procentiem funkcionāli piesaistītā zemes gabala izpirkšanai sociāli neaizsargātām iedzīvotāju grupām.

4) Samazināt nekustamā nodokļa apmēru piespiedu nomas attiecībās esošiem ēku īpašniekiem, tādējādi izlīdzinot nevienlīdzīgo stāvokli attiecībā pret ēku īpašniekiem, kam zeme sākotnēji pieder kopīpašumā, kopā ar ēkas daļu.

5) Pārskatīt kadastrālās vērtības noteikšanas principus zemes gabaliem, uz kuriem atrodas daudzdzīvokļu ēkas un starp zemes un ēkas īpašniekiem ir piespiedu nomas attiecības, to samazinot uzreiz vai pakāpeniski.

6) Gadījumā, ja šobrīd tiek plānotas esošo likumu izmaiņas, kas skar piespiedu nomas attiecības, paredzēt tajos iekļaut nomas maksājuma samazinājumu par dzīvokļu īpašnieku izdevumiem par zemes gabala uzturēšanu vai arī uzlikt zemes gabala uzturēšanu par pienākumu zemes īpašniekam.

7) Tā kā sākotnēji valsts denacionalizēto zemes gabalu īpašniekiem īpašumtiesību atjaunošanas vietā piedāvāja kompensāciju, arī tagad, izbeidzot dalīto īpašumu, valsts varētu izstrādāt kompensācijas mehānismu, lai zemes gabals nebūtu par saviem līdzekļiem jāizpērk daudzdzīvokļu mājas dzīvokļa īpašniekam.

8) Izskatīt iespēju, izbeidzot dalīto īpašumu un piespiedu nomas tiesiskās attiecības kā tādas, nepiesaistīt zemes gabala vērtību kadastrālai vērtībai.

9) Izskatīt iespēju mainīt pievienotās vērtības nodokļa likuma regulējumu, nosakot nomas darījumus juridiskām personām, kas ir piespiedu nomas tiesiskajās attiecībās, par ar pievienotās vērtības nodokļa neapliekamiem darījumiem. Tas mazinātu strīdus starp iesaistītajām pusēm, kā arī tiesu procesus, ja puses nespēj savstarpēji vienoties.

Iveta Gabrāne

Zinātniskā vadītāja: *Mg.iur. Līga Mizovska*

VĀRDA UN UZVĀRDA MAIŅAS TIESISKAIS REGULĒJUMS

1. Personvārdu lietošanas vēsture Latvijā

Personas vārds un uzvārds – visraksturojošākā un privātākā iezīme par katru cilvēku, un, vienlaicīgi – vispubliskākā, jo personas vārdu un uzvārdu lieto visa sabiedrība. Uzvārds tradicionāli liecina par piederību pie ģimenes, dzimtas, nācijas, savukārt vārds ir ļoti personisks cilvēka identitātes apliecinājums. Latvijas Republikas Satversmes 96. pantā ir teikts: “Ikvienam ir tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību”.¹ Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvencijas 8. pantā atzīmēts, ka ikvienam ir tiesības uz savas privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību”. Personas vārdu un uzvārdu lieto visa sabiedrība, valsts normatīvie akti nosaka kārtību, kādā vārds un uzvārds personai tiek reģistrēts un kādos gadījumos to var mainīt. Viena no sabiedrības interesēm ir saglabāt un lietot valsts valodu. Latvijas Republikas Satversmes 4. pantā ir teikts, ka valsts valoda Latvijas Republikā ir latviešu valoda,² līdz ar to Latvijā pastāvošie normatīvie akti ir izstrādāti tā, lai saglabātu un aizsargātu latviešu valodu. Arī personvārdiem jāiekļaujas latviešu valodas gramatiskajās konstrukcijās. Īpaši valsts aizsargā bērnu un nepilngadīgu personu vārdu un uzvārdu, paredzot normatīvajos aktos gadījumus, kad bērnu personvārdu maiņa ir iespējama. ANO Bērnu tiesību konvencija paredz, ka katram bērnam ir tiesības uz savas individualitātes saglabāšanu, ieskaitot pilsonību, vārdu un ģimenes saites.³ Sabiedrības globalizācijas procesu ietekmē šie jautājumi kļuvuši jūtīgi un aktuāli.

Personvārdu lietojums latviešiem vienmēr ir bijis svarīgs, un to izvēle, varētu teikt mode, un lietošana cieši saistīta ar mūsu valsts vēstures dažādiem posmiem. Savulaik šim jautājumam īpašu uzmanību pievērsusi bijuši

1 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.)// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 43 (1993, 1. jūlijs).

2 Turpat – 4. pants.

3 ANO Bērnu tiesību konvencija (pieņemta 20.11.1989.), 8. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 237 (2014, 28. novembris).

ilggadējā Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamenta direktore Ārija Iklāva. Viņa atzinusi, ka Latvijā pastāv personvārdu kults. Personvārdu meklējumi, radošie atradumi un vārda dienu svinēšana kļuvusi gluži vai par nacionālo apsēstību. Latvieši personvārdus veido, aizņemas no citiem, meklē grāmatu un seriālu varoņus.⁴

Latviešu personvārdiem ir sena vēsture, to attīstība cieši saistīta ar kristietības vēsturi Latvijas teritorijā. Līdz 1921. gadam, kad Latvijā tika izveidotas Dzimtsarakstu nodaļas, vārda došana un jaundzimušo reģistrācija tika fiksēta baznīcu metriku grāmatās. Vācu tautības luterāņu mācītājs Kristofs Harders (1747–1818), strādādams Rubenes draudzē (1772–1816) izdeva arī Vidzemes kalendāru, kurā bez praktiskiem padomiem tika iekļauti arī 88 latviski personvārdi: *Ticula, Žēlīte, Sirsnīte, Gudriņš, Bezvīlts, Mīliņš, Mieriņš, Laimīts, Gaišuls, Glābiņš, Labdars, Taisniņš, Strāduls, Bezbaillis, Lēnprātulis, Dāvātiņš, Dievbītiņš, Dievdots, Labklājīte, Mēlvaldīte, Pastāvule, Dievklausīte, Klusīte, Dārdzīte, Šķīstula, Vareņīte, Skaidrīte* u.c. No tiem laikiem līdz mūsdienām uz palikšanu “nostiprinājusies” tikai *Skaidrīte*.⁵

Viduslaikos sabiedrības zemākajiem slāņiem – atkarīgajai zemniecībai – dzimtbūšanas ietvaros pastāvošo pārvietošanās ierobežojumu dēļ pēc uzvārdiem nebija nekādas vajadzības, līdz ar to ģenealoģiskajai informācijai nebija nekādas vērtības. Taču, personām iegūstot individuālo brīvību un tiesības uz nekustamo īpašumu, radās nepieciešamība pēc patronīma (ģimenei kopīga un pa tēva līniju mantojama) uzvārda kā ģimenes atšķirības simbola un personas pilna identifikatora. Krievijas impērijas Baltijas guberņās – Kurzemes un Vidzemes – zemnieku uzvārdi tika piešķirti (gan uzspiesti ar varu, gan brīvi izraudzīti) brīvlaišanas periodā, t.i., laikā no 1817. gada līdz 1833. gadam.⁶

Pēc dzimtbūšanas atcelšanas Kurzemes guberņas (no 1818. gada) un Vidzemes guberņas (no 1819. gada) zemnieki drīkstēja brīvi pārcelties no vienas muižas uz citu, tāpēc radās nepieciešamība veikt precīzāku personas identifikāciju baznīcu grāmatās. Latviešu uzvārdu došanas process sākās 1822. gadā. Dzimtcilvēku brīvlaišana un uzvārdu došana notika pakāpeniski – pirmie uzvārdus izvēlējās saimnieki, pēc tam muižu kalpi un, visbeidzot, zemnieku saimniecību kalpi. Uzvārdu drīkstēja pieņemt dzim-

4 Liepa D. Gaumes kodeksa meklējumus.– http://news.lv/Jurista_vards/2016/02/02/gaumes-kodeksa-meklejumus.- (Resurss apskatīts 01.06.2018.).

5 Turpat.

6 Uzvārdu došana.– https://vesture.eu/index.php?title=Uzvārdu_došana&oldid=58710.- (Resurss apskatīts 20.08.2018.).

tas vecākais, tas pats uzvārds bija jāpieņem arī viņa dēliem un mazdēliem. Ja kāds no dēliem bija uzsācis patstāvīgu dzīvi, tad viņš varēja pieņemt arī atšķirīgu uzvārdu. Ja dzimtas vecākais bija miris, tad viņa dēli drīkstēja pieņemt katrs savu uzvārdu. Pārraudzību pār uzvārdu izvēles gaitu veica zemnieku pagasttiesas un muižnieki. Zemnieki tika pēc kārtas izsaukti uz pagasta tiesu un paziņoja savu izvēlēto uzvārdu. Vidzemes un Kurzemes guberņās uzvārdu rakstība tolaik atbilda vācu valodas ortogrāfijai, piemēram, *Anna Kahrkling* vai *Anna Kārkliņ*. Latgalē kā Vitebskas guberņas daļā dzimtbūšanas atcelšana notika tikai 1866. gadā, tur bieži vien visi viena ciema iedzīvotāji ieguva vienu uzvārdu. Rakstītajos avotos atrodami vairāku Rīgas pārcēlāju dzimtu uzvārdi — *Raņķi*, *Muižeļi*, *Dumpji*, *Ozoliņi*, *Kalniņi*, *Sēļi*, *Kreši*, *Dāles*, *Rungaiņi*, kas darbojās šajā nozarē vairākās paaudzēs. Darbojoties vāciskajā saimnieciskajā vidē, Rīgas latvieši vāciskoja kristīšanas dokumentos fiksētos vienkāršos latviskos vārdus – *Jānis (Janne)*, *Līze*, *Ede*.

Pastiprināta latviešu interese par saviem personvārdiem sākās ar tautas atmodas laikmetu 19. gadsimta otrajā pusē. Atbilstoši latviskās pašapziņas pacēlumam Auseklis 1879. gadā izdeva “Latviešu gruntniecības kalendāru”, piedāvājot tajā 315 jaunus latviešu vārdus un iekļaujot tikai 40 senos un ierastos. Jaunos latviešu kalendārvārdus Auseklis visvairāk bija ņēmis no latviešu un lietuviešu mitoloģijas un vēstures – *Laima*, *Rota*, *Smaida*, *Spodra*, *Ziedonis* u.c.⁷

Līdzās šķietami ierastiem vārdiem arī tolaik Latvijā dzimušajiem bērniem doti neierasti vārdi, piemēram, *Bēgule* (1915. gadā) un *Daiļprātiņš* (1912. gadā), *Sapnis* (1920. gadā), *Veidols* (1920. gadā), *Dzeja* (1926. gadā). 1936. gadā Ventspilī dzimušās trīnītes ieguva vārdus *Kurze*, *Vidze*, *Zemga*. Vārda došanas tradīcija cieši saistīta ar vēstures notikumiem, ko apliecina fakts, ka 1941. gadā Latvijā reģistrēts puisēns vārdā *Oktobrēns*. Pēc Latvijas Republikas nodibināšanas latviešu personvārdi tika apspriesti Valodniecības komisijas sēdēs. Tika izstrādāti noteikumi par uzvārdu pareizu rakstību Latvijas dokumentos. 1927. gadā Saeima pieņēma “Likumu par vārdu un uzvārdu rakstīšanu Latvijas pasēs”, tika publicēti divi valdības lēmumi (*Sk.: Likumu un valdības rīkojumu krājums. – Rīgā, 1920, Nr. 209; Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums. – Rīgā, 1939, Nr. 221*), saskaņā ar kuriem uzvārdus sāka lietot atbilstoši vienotām latviešu valodas pareizrakstības prasībām. Kaut arī latviešu uzvārdi tika pa-

7 Liepa D. Gaumes kodeksa meklējumos.– [http://news.lv/Jurista_vards/2016/02/02/gaumes-kodeksa-meklejumos.-\(Resurss-apskatits-01.06.2018.\)](http://news.lv/Jurista_vards/2016/02/02/gaumes-kodeksa-meklejumos.-(Resurss-apskatits-01.06.2018.))

kļauti pārmaiņām, to lietošanas mūsdienu normas pamatos ir izveidotas jau 20. gadsimta 30. gados. Ar nolūku veicināt to uzvārdu maiņu, kas bija ar nievājamu, neglītu vai piedauzīgu nozīmi vai arī, ja uzvārdi nebija daiļskanīgi, neatbilda attiecīgas personas tautībai, sastāvēja no vairākiem vārdiem vai bija pārāk plaši izplatīti, 1939. gada 21. decembrī Ministru kabinets pieņēma “Likumu par uzvārdu maiņu”, kura 2. pantā bija minēts, ka pie uzvārdu maiņas “latviešu tautības pilsoņiem jāizvēlas vienīgi latviski uzvārdi. Nelatvieši nevar izvēlēties latviskus uzvārdus.” Pirmo trīs mēnešu laikā iesniegumus par uzvārda maiņu bija uzrakstījuši ap 4800 cilvēku. Tā daudzi latvieši savus vāciskos uzvārdus nomainīja pret latviešu cilmes uzvārdiem.

20. gs. 30. gados strauji pieauga arī latviskas cilmes vārdu došana jaundzimušajiem. Kā patstāvīgi personvārdi kļuva vārdi, kas agrāk bija tikai saīsinājumi, piemēram, *Valdis (no Valdemārs)*, daudzi personvārdi saglabāja divējādu lietojumu — cilvēki, kuru oficiālie vārdi ir *Andrejs, Valdemārs, Gustavs*, ģimenes un draugu lokā tika saukti par *Andri, Valdi vai Gustu*. Šī tendence saglabājās arī pēc Otrā pasaules kara, kad no 1945. gada līdz 1971. gadam piecdesmit populārāko vīriešu personvārdu vidū bija desmit latviskas cilmes vārdi — *Valdis, Guntis, Dainis, Vilnis, Agris, Dzintars, Modris, Viesturs, Laimon(i)s, Ziedonis*. Piecpadsmit no piecdesmit populārākajiem sieviešu personvārdiem arī bija latviskas cilmes vārdi — *Dzintra, Gunta, Aija, Sarmīte, Līga, Aina, Skaidrīte, Ilga, Valda, Velta, Daiga, Indra, Rasma, Austrā, Rudīte*. Vēlāk latviskas cilmes personvārdu popularitāte samazinājās. 80. gados biežāk doto vīriešu personvārdu pirmajā pussimtā bija tikai pieci latviskās cilmes vārdi — *Dainis, Agris, Guntis, Valdis un Dzintars*, populāro sieviešu personvārdu piecdesmitniekā latviskas izcelsmes personvārdi bija palikuši tikai astoņi — *Līga, Aija, Daiga, Gunita, Gunta, Indra, Daina un Sarmīte*. Pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas 1997. gadā latviskas cilmes latviešu personvārdi pazuda no biežāk lietojamo vārdu saraksta. Populārākais vīriešu vārds *Ritvars* ieņēma tikai piecdesmit sesto vietu, bet sieviešu personvārdi *Madara, Līga, Lāsma un Lelde* bija vienīgie latviskie vārdi, kas iekļuva populārāko 50 sieviešu vārdu sarakstā.

2. Personvārdu reģistrēšanas kārtība

Bērnam vārdu un uzvārdu dod vecāki, reģistrējot bērna dzimšanas faktu civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādē. Civillikums paredz, ka bērna uzvārdu nosaka pēc vecāku uzvārda. Civilstāvokļa aktu likums nosaka, ka

bērnā var dot ne vairāk kā divus vārdus. Ja bērnam dod divus vārdus, tos raksta vienu aiz otra un starp tiem nelieto nekādas pieturzīmes. Vārds, kurš reģistrā ierakstīts par pirmo, uzskatāms par pamatvārdu, piemēram, *Ieva Karīna, Aivars Juris*. Ja vecākiem ir dažādi uzvārdi, bērnam, saskaņā ar vecāku vienošanos, dod tēva vai mātes uzvārdu. Ja vecāki nevar vienoties par bērna uzvārdu, to nosaka pēc bāriņtiesas lēmuma.⁸ Minētais likums nosaka, ka bērna vārdu ieraksta saskaņā ar vecāku norādījumu. Ja vecāki nevar vienoties, bērna vārdu ieraksta saskaņā ar bāriņtiesas lēmumu.⁹ Tādējādi tiek uzsvērta bāriņtiesas loma, gadījumos, kad vecāki nevar vienoties par bērna vārdu un uzvārdu. Dzimtsarakstu nodaļu praksē gan šādi gadījumi nav bieži, parasti vecāki par bērna vārdu un uzvārdu jau ir vienojušies. Piemēram, Cēsu novada Dzimtsarakstu nodaļā gadā tiek reģistrēti vidēji 200 jaundzimušie, bet tādi gadījumi, kad vecāki nevar vienoties par bērna vārdu un uzvārdu, nav bijuši.

Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likums nosaka, ka bērna uzvārdu ieraksta atbilstoši vecāku uzvārdam. Ja vecākiem ir dažādi uzvārdi, bērnam, saskaņā ar abu vecāku vienošanos, ieraksta tēva vai mātes uzvārdu. Dzimtsarakstu nodaļas praksē novērots, ka bieži vien vecāki nav informēti par šādu normatīvo regulējumu bērna vārda un uzvārda izvēlē. Piemēram, ja vecāku uzvārdi ir dažādi, ir gadījumi, kad vecāki vēlas bērnam veidot dubultuzvārdu, apvienojot abus savus uzvārdus, vai vecāki, kuriem abiem jau ir dubultuzvārds, bērnam vēlas dot vienu daļu no tā. Taču, normatīvie akti šādas iespējas neparedz. Ja līdz bērna piedzimšanai bērna māte nav noslēgusi laulību vai bērna paternitāte nav atzīta, bērna uzvārdu ieraksta atbilstoši mātes uzvārdam.¹⁰

Latvijā, reģistrējot bērna dzimšanas faktu, vecāki nav ierobežoti bērna vārda izvēlē. Civilstāvokļa aktu likums gan nosaka, ka bērnam var dot ne vairāk kā divus vārdus.¹¹ Galvenais nosacījums – lai izvēlētais vārds atbilst latviešu valodas personvārdu rakstības un lietošanas principiem, proti, vārdam jābūt ar latviešu valodas gramatiskajai sistēmai atbilstošu galotni vīriešu dzimtē vai sieviešu dzimtē, kā arī vārds nedrīkst saturēt neatļautas līdzskaņu kombinācijas. Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likuma 5. pants noteic,

8 Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 151. pants// Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs.– Nr. 22/23 (1993, 10. jūnijs).

9 Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likums (pieņemts 29.11.2012.), 32. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 197 (2012, 14. decembris).

10 Turpat.

11 Turpat.

ka civilstāvokļa aktu reģistrā ziņas ieraksta valsts valodā, un personvārdi jāieraksta saskaņā ar latviešu literārās valodas normām par personvārdu rakstību un lietošanu. Saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem Nr. 114 “Noteikumi par personvārdu rakstību un lietošanu latviešu valodā, kā arī to identifikāciju” oficiālo personvārdu sistēmu veido vārdi un uzvārdi. Tradicionāli vispirms lieto vārdu, pēc tam uzvārdu. Izņēmums ir vēsturiski ģenitīva formā veidotie uzvārdi (piemēram, *Doku Atis, Māteru Juris, Pārstrautu Jānis, Zeiboltu Jēkabs*), kurus lieto vārda priekšā.¹² Sabiedrībā viskaļāk publiski ir izskanējusi diskusija par dubulto līdzskaņu lietošanu personvārdos. Minētie Ministru kabineta noteikumi nosaka, ka personvārdu rakstībā un atveidē nelieto šādus līdzskaņu dubultojumus: *bb, cc, čč, dd, ff, gg, ģģ, hh, kk, ķķ, pp, ss, šš, tt, vv, zz, žž*.¹³ Ir gadījumi, kad dzimtsarakstu nodaļas atsakās reģistrēt bērna vārdu ar šādiem līdzskaņu dubultojuumiem. Savdabīga situācija ir izveidojusies ar vārdu *Otto*. Vēsturiski to lieto ar diviem “t”, taču šobrīd Ministru kabineta noteikumi līdzskaņa “t” dubultojumam neatļauj. Tādēļ sākotnēji vārdu *Otto* atteica reģistrēt, pamatojoties uz augšminētajiem noteikumiem, tā vietā rakstot *Oto*, ar vienu “t”. Tomēr Augstākā tiesa lēma citādi un uzlika par pienākumu reģistrēt bērnu ar vārdu *Otto*. Izplatītājā paziņojumā tiesa norādīja, ka pieteicējiem noteiktais aizliegums reģistrēt bērnam vārdu *Otto* nav sociāli nepieciešams un samērīgs. Augstākās tiesas senāts arī secināja, ka valsts pati nav konsekventa savā nostājā, jo iepriekš ir atļāvusi reģistrēt bērnam vārdu *Otto*, t.i., minētais fakts apliecina, ka valsts ilgstoši nav uzskatījusi “t” dubultojumam par iemeslu atteikt vārda reģistrāciju. Līdz ar to šobrīd iespējams bērnu reģistrēt gan ar vārdu *Oto*, gan *Otto*.¹⁴

Atteikumi reģistrēt bērna vārdu bijuši arī saistībā ar galotnes lietojumu. Ministru kabineta noteikumi paredz, ka personvārda īpašnieka dzimumu gan latviskas cilmes, gan citvalodu cilmes personvārdos (izņemot nelokāmos personvārdus) norāda vīriešu dzimtes vai sieviešu dzimtes lokāmās galotnes.¹⁵ Tas nosaka, ka nedrīkst reģistrēt vārdus bez galotnes, piemēram, *Jurij, Ervin, Mark, Miron*. Arī šai sakarā Latvijā bijušas tiesas

12 Noteikumi par personvārdu rakstību un lietošanu latviešu valodā, kā arī to identifikāciju: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr.114 (pieņemti 02.03.2004.), 4. punkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 36 (2004, 5. marts).

13 Turpat – 11. punkts.

14 Personvārds bērnam. Vai ir ierobežojumi vārda došanā?– <https://lvportals.lv/skaidrojumi/276524-personvards-bernam-vai-ir-ierobezojumi-var-da-dosana-2016/>– (Resurss apskatīts 20.08.2018.).

15 Noteikumi par personvārdu rakstību un lietošanu latviešu valodā, kā arī to identifikāciju: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 114 (pieņemti 02.03.2004.), 8. punkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 36 (2004, 5. marts).

prāvas. 2013. gadā Liepājas pilsētas Dzimtsarakstu nodaļa atteica vecākiem reģistrēt bērnu vārdu *Miron*. Vecāki vērsās tiesā, norādot, ka tā ir pār-mērīga iejaukšanās viņu privātajā dzīvē ar mērķi pārkāpt vēsturisko saikni ar ģimeni. Bērna vecāki pēc tautības ir krievi, līdz ar to negrib piešķirt dēlam vārdu pretēji savai nacionālai identitātei. Turklāt viņi uzskata, ka vārda *Mirons* izruna latviešu valodā ir saistāma ar vārdu “mironis”, kas varētu noteikt dēlam negatīvu likteni. Tiesa, izvērtējot šo gadījumu, ņēma vērā, ka atbilstoši Satversmes 116. pantam personas tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību var ierobežot likumā paredzētos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības. Minētais atbilst arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas atzītajam, ka iejaukšanās personas tiesībās uz privāto un ģimenes dzīvi nepārkāpj Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju, ja ir “noteikta ar likumu” un sasniedz legītīmus mērķus.¹⁶ Šajā gadījumā likums ierobežo vecāku izvēli. Turklāt iestādes atteikumam atbilstoši Satversmes 116. pantā minētajam ir legītīms mērķis, jo personvārdi ir viens no valodas elementiem, bet latviešu valoda ir viena no valsts pamatvērtībām. Tiesa atzīmēja, ka asociācija ar vārdu “mironis” ir subjektīva, un šāda asociācija vairāk rodas no vārda saknes *miron-*, kas ir nemainīga gan vecāku piedāvātajā variantā *Miron*, gan latviešu gramatikas prasībām atbilstošajos variantos *Mirons* vai *Mīrons*.

Minētie piemēri raksturo situācijas, kad vārds neatbilst latviešu valodas gramatikas prasībām, savukārt nereti vecāki vēlas bērnam dot vārdu, kas formāli atbilst latviešu valodas normām, bet ir neparasts, nelabskanīgs, savāds, rada bažas par tā nozīmi. Dzimtsarakstu nodaļas var lūgt Latviešu valodas aģentūrai skaidrojumu par vārda nozīmi un tā izcelsmi. Tāpat arī gadījumos, ja izvēlētais vārds ir rupjš vai ar nepārprotami negatīvu nozīmi, Dzimtsarakstu nodaļas darbiniekam būtu nepieciešams uzsvērt iespējamās sekas bērna dzīvē, skaidrojot to vecākiem un aicinot nopietni izvērtēt pieņemto lēmumu par bērna vārdu, lai tas vēlāk nebūtu jāmaina. Piemēram, sabiedrība bija neizpratnē par vārda *Džihads* piešķiršanu bērnam. Lai arī vārds atbilst latviešu valodas pareizrakstības normām, sabiedrībā tas asociējas ar negatīvu nozīmi, kas saistīta ar terorismu pasaulē, tādējādi, bērnam pieaugot, var radīt problēmas viņa dzīvē. Šādos gadījumos var tikt iesaisītā arī bāriņtiesa, kas saskaņā ar Bāriņtiesu likumu kā aizbildnības iestāde aizstāv bērna vai aizgādībā esošas personas personiskās un mantiskās intereses un tiesības, kā arī izskata iesniegumus un sūdzības, t.sk. iesniegumus

16 Par pienākuma uzlikšanu Liepājas pilsētas Dzimtsarakstu nodaļai ierakstīt Dzimšanas reģistrā bērna vārdu un uzvārdu: 26.11.2013. Administratīvās apgabaltiesas spriedums lietā Nr. A420368313.–<https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/Iv/nolemumi/>.– (Resursus apskatīts 20.08.2018.).

un sūdzības par vecāka, aizbildņa vai audžuģimenes rīcību.¹⁷ Arī Bērnu tiesību aizsardzības likums noteic, ka pret bērnu nedrīkst izturēties cietsirdīgi, nedrīkst viņu mocīt, fiziski sodīt, aizskart viņa cieņu un godu. Vecāku gribas izpaušmēm attiecībā uz bērnu var noteikt ierobežojumus, neatkarīgi no viņu uzskatiem un reliģiskās pārliecības, ja ir konstatēts, ka tās fiziski vai garīgi varētu kaitēt bērna turpmākajai attīstībai.¹⁸ Tādējādi visām darbībām attiecībā uz bērnu neatkarīgi no tā, vai tās veic valsts vai pašvaldību institūcijas, sabiedriskās organizācijas vai citas fiziskās vai juridiskās personas, kā arī tiesas un citas tiesībaizsardzības iestādes, prioritāri ir jānodrošina bērna tiesības un intereses. Tostarp arī vecākiem tik svarīgā jautājumā kā bērna vārda izvēle.

Sabiedrībā plašu rezonansi savulaik radīja diskusija par ārzemnieku vārda un uzvārda atveidi civilstāvokļa aktu reģistros un citos Latvijā izsniegtajos dokumentos. Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likuma 5. panta ceturtnā daļa un Ministru kabineta noteikumu Nr. 761 "Noteikumi par civilstāvokļa aktu reģistriem" 7. punkts noteic, ka civilstāvokļa aktu reģistrā ziņas ieraksta valsts valodā. Personvārdus ieraksta saskaņā ar latviešu literārās valodas normām par personvārdu rakstību un lietošanu, to atveidi (arī atveidojot svešvalodas oriģinālformu latīņalfabētiskajā transliterācijā), pielīdzināšanu un identifikāciju. Jautājums tiek saistīts ar cilvēktiesībām, un šajā problemātikā bijusi gan Latvijas tiesu, gan Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse. Latvijas Cilvēktiesību centra ziņojumā par Eiropas Padomes Vispārējās konvencijas par nacionālo minoritāšu aizsardzību īstenošanu Latvijā norādīts, ka personas pasē (4. lpp.) vai dzimšanas apliecībā pēc personas lūguma var ierakstīt personas dzimtas uzvārda vēsturisko formu vai citas valodas personvārda oriģinālformu latīņalfabētiskajā transliterācijā. Citvalodu vārdi tiek atveidoti latviski (izteikti ar latviešu valodas skaņām un burtiem) iespējami tuvu to izrunai un saskaņā ar latviešu valodas gramatikas noteikumiem, piemērojot dzimtei atbilstošu galotni.

Mazākumtautību pārstāvjus neapmierina, ka uzvārdiem tiek pievienotas vīriešu un sievietes dzimtas galotnes, kā arī dubulto burtu vietā personvārdos tiek atstāts viens burts (piemēram, *Russkih – Ruskihs, Griņ – Griņa, Raffi – Rafi*). Lai arī pastāv iespēja ierakstīt personas vārdu oriģinālformā pases 4. lappusē, šī iespēja tiek izmantota reti, visbiežāk tāpēc, ka cilvēki par to nav pietiekami informēti. Līdz šim bijuši vairāki gadījumi, kad Latvijas tiesās (t.sk. Satversmes tiesā), kā arī Eiropas Cilvēktiesību tiesā

17 Bāriņtiesu likums (pieņemts 22.06.2006), 17. pants//Latvijas Vēstnesis.– Nr. 107 (2006, 7. jūlijs).

18 Bērnu tiesību aizsardzības likums (pieņemts 19.06.1998), 9. pants//Latvijas Vēstnesis.– Nr. 199/200 (1998, 4. augusts).

(turpmāk – ECT) apstrīdētas likuma normas, kas nosaka personvārdu latviskošanu. Prasību pamatā bijusi gan burtu izmaiņa (piemēram, *Mentzen – Mencena*, *Russkih – Ruskihs*), gan latviešu valodai raksturīgo sieviešu vai vīriešu dzimtas galotņu pievienošana (*Kuharec – Kuhareca*, *Pankratov – Pankratovs*, *Raihman – Raihmans*), uzsverot, ka vārdu un uzvārdu latviskošana neatbilst etniskajai identitātei, ir pretrunā Satversmes 91. pantam (diskriminācijas aizliegums) un 114. pantam (mazākumtautību valodas, etniskās un kultūras savdabības aizsardzība). Visas prasības gan Latvijas tiesās, gan ECT līdz šim noraidītas. Satversmes tiesa gan atzina, ka “noteikums par citvalodas personvārda (uzvārda) atveidi saskaņā ar latviešu valodas tradīcijām un tā rakstību, pamatojoties uz latviešu valodas normām, Latvijas izsniegtajās pasēs ir uzskatāms par privātās dzīves ierobežojumu”, tomēr uzskatīja, ka šis ierobežojums sasniedz leģitīmu mērķi, “lai aizsargātu citu Latvijas iedzīvotāju tiesības brīvi lietot latviešu valodu visā Latvijas teritorijā un lai aizsargātu demokrātisko iekārtu valstī”. ECT savos spriedumos norādījusi, ka latviskoto uzvārdu (*Mencena*, *Kuhareca*) lietošana nav kavējusi izmantot iesniedzējām visas politiskās, ekonomiskās un sociālās tiesības, ieskaitot tiesības atstāt Latviju un tiesības tajā atgriezties. Lai arī ECT ir atzinusi, ka katra valsts ir tiesīga pieņemt noteikumus par savas oficiālās valodas lietošanu personu apliecinošos un citos oficiālos dokumentos, tomēr jautājums par personvārdu atveidi nacionālās minoritātes valodā Latvijā nav atrisināts un paliek aktuāls.¹⁹

Uz minētajiem Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumiem atsaucas arī Latvijas tiesas, piemēram, līdzīgā situācijā, kur ārvalstu pilsonis vērsās Rīgas rajona tiesā pret personvārda atveidi, tiesa norādījusi, ka, atsakoties no latviešu valodas izmantošanas, tiek ierobežota vienas valodas lietošana iepretim citai valodai. Ņemot vērā, ka pieteicējs vēlas uzturēt pastāvīgu saiti ar Latvijas Republiku, pieteicēja vārda, uzvārda lietošana latviešu valodā nav vērtējama tikai kā viens atsevišķs gadījums. Valodu radītās atšķirības var novērst, atsakoties no valsts valodas lietošanas visos gadījumos, proti, Latvijas Republikai būtu jāgarantē, ka pieteicējs ir tiesīgs visos gadījumos prasīt no Latvijas Republikas valsts iestādēm un citām personām, lai tās atsakās izmantot latviešu valodu saistībā ar pieteicēja vārda, uzvārda rakstību. Kopumā tas novestu pie tā, ka latviešu valodas lietošana tiktu ierobežota ne tikai saistībā ar vienu atsevišķu dokumentu, bet neierobežotu skaitu

19 Alternatīvais jeb “ēnu ziņojums” par Eiropas Padomes Vispārējās konvencijas par nacionālo minoritāšu aizsardzību īstenošanu Latvijā.– <http://cilvektiesibas.org.lv/site/attachments/29/01/2012/NationalMinoritiesinLatviaLAT.pdf>.– (Resurss apskatīts 20.08.2018.).

gadījumu.²⁰ Strīdīgums saistās ar to, ka pamatā personvārda atveides jautājumus izskata kā tiesības uz privātās dzīves sastāvdaļu. Šis jautājums tiek skatīts arī zinātniskajās publikācijās, piemēram, Gundega Lazdiņa secina: “Lai panāktu taisnīgāku normu piemērošanu, neatsakoties no normatīvajos aktos noteiktās personvārdu atveidošanas, iestādēm vajadzētu dot lielāku rīcības brīvību, lēmumu pieņemšanā, balstoties uz tiesu praksi un citiem personas sniegtajiem argumentiem, kā arī, izvērtējot morālo kaitējumu, pārveidojot personvārdus.”²¹ Lai personas justu latviešu valodas stabilitāti personvārdu atveides jomā, arī turpmāk būtu jāveic personvārdu oriģinālformas atveidošana atbilstoši spēkā esošajām latviešu valodas normām, taču, ja persona to var dokumentāri pierādīt, tad pilnīgi visas latviešu valodas gramatikas nianses uz personvārdiem nebūtu jāattiecina. Piemēram, dzimtas uzvārda pārveidošana ir vairāk principiāla gramatikas ievērošana, nevis sabiedrības labuma gūšana.

3. Personvārdu maiņas tiesiskais regulējums

Cilvēks var nodzīvot visu dzīvi un nekad nesaskarties ar nepieciešamību mainīt vārdu vai uzvārdu. Taču ir situācijas, kurās šie jautājumi kļūst aktuāli. Tāpēc autore aplūkos tiesisko regulējumu un praksi personvārdu maiņas gadījumos.

3.1. Vārda, uzvārda maiņa bērniem līdz 15 gadu vecumam un nepilngadīgām personām

Runājot par personvārdu maiņu, visbiežāk tiek minēts Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likums. Taču, saskaņā ar šo likumu vārdu, uzvārdu var mainīt personas, kas sasniegušas 15 gadu vecumu. Nereti rodas jautājums, vai bērniem līdz 15 gadu vecumam vispār ir iespējams nomainīt reģistrēto vārdu vai uzvārdu. Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likuma 37. panta pirmās daļas 1. punkts paredz, ka dzimšanas reģistra ierakstu papildina, ja persona maina vārdu, uzvārdu, personas kodu, valstisko piederību, tautības ierakstu vai dzimumu. Savukārt Ministru kabineta noteikumos Nr. 761 “Noteikumi par civilstāvokļa aktu reģistriem” paredzēti

20 Par pienākuma uzlikšanu Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldei izdot labvēlīgāku administratīvo aktu, nosakot, ka personvārds atveidojams Iedzīvotāju reģistrā un pases datu lapā latīņalfabētiskajā transliterācijā. 09.04.2015. Administratīvās rajona tiesas spriedums lietā Nr. A420398814.– <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi/>.- (Resursi apskatīti 20.08.2018.).

21 Lagzdiņa G. Vārda un uzvārda maiņa//Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2016.– Rīga: Juridiskā koledža, 2016.– 218. lpp.

gadījumi, kad iestājoties konkrētiem apstākļiem, tiek veikta dzimšanas reģistra ieraksta papildināšana par vārda un uzvārda maiņu. Likumdevējs, aizsargājot bērnu intereses, identitāti un tiesības uz savu vārdu un uzvārdu, ļoti konkrēti ir formulējis dzīves situācijas un konkrētos apstākļus, kuros ir iespējama vārda un uzvārda maiņa. Bērni ir īpaši aizsargājama sabiedrības daļa, līdz ar to visi lēmumi, kas skar bērna tik svarīgu identitātes un personības kodola jautājumu kā vārds un uzvārds, ir nopietni izvērtējami. Tiesībsargs atzīmē, ka pievienojoties un ratificējot ANO Konvenciju par bērna tiesībām, Latvijas valsts uzņēmās nodrošināt ne tikai visas konvencijā noteiktās bērna tiesības, bet arī izveidot efektīvus nacionālos tiesību aizsardzības mehānismus (administratīvos, tiesu u.c.), kurus izmantojot, tiek nodrošināta bērnu tiesību aizsardzība. Saskaņā ar šo konvenciju un Bērnu tiesību aizsardzības likumu pirmās personas, kas nodrošina bērna un viņa tiesību aizsardzību, ir bērna vecāki vai aizbildņi, jo ir tiešā un ciešā saskarē ar bērnu ikdienā un kuras bērns parasti uzklausa un uztver kā paraugu. Šīs personas ir galvenās, kurām rūp bērna intereses, attīstība un labklājība un kurām ir pienākums iesaistīties bērnu tiesību aizsardzības mehānisma īstenošanā.²² Tādēļ, ja radušies apstākļi, kad nepieciešama vārda vai uzvārda maiņa, pirmās personas, kas šo jautājumu virza, ir bērna vecāki, vēršoties ar iesniegumu dzimtsarakstu nodaļā. Ja starp vecākiem ir domstarpības vai, ja objektīvi nav iespējams noskaidrot otra vecāka viedokli, piemēram, otrs vecāks atrodas ilgstošā prombūtnē, nav zināma viņa dzīvesvieta, vai pastāv citi svarīgi apstākļi, kā dēļ nav iespējams noskaidrot otra vecāka viedokli, bērna vārda vai uzvārda maiņas nepieciešamību izvērtē bāriņtiesa.

Pamatojoties uz personas iesniegumu un dzimtsarakstu nodaļas atzinumu, reģistra ierakstu papildina, ja bērnam līdz 15 gadu vecuma sasniegšanai ieraksta konfesionālo vārdu kā bērna otru vārdu; bērnam līdz 15 gadu vecuma sasniegšanai, kuram doti divi vārdi, bet kuru sauc tikai vienā vārdā, svītro vārdu, kuru nelieto; bērnam līdz 15 gadu vecuma sasniegšanai maina vārdu(-us) uz jebkuru vārdu(-iem) – vienu reizi, ja bērna vārds(-i) ir grūti izrunājams(-i) vai nelabskanīgs(-i).²³

Savukārt uzvārda maiņai noteikumos paredzēts, ka bērnam maina uzvārdu uz tēva vai mātes uzvārdu pēc vecāku laulības noslēgšanas, vecāku laulības šķiršanas, tēva vai mātes laulības noslēgšanas, tēva vai mātes laulības šķiršanas, pēc tēva vai mātes uzvārda maiņas; ja bērna vecāku

22 Bērnu tiesības aizsardzības mehānismi. – <http://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/cilvektiesibas/bernu-tiesibas/aizsardzibas-mehanismi>. – (Resurss apskatīts 20.08.2018.).

23 Noteikumi par civilstāvokļa aktu reģistriem: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 761 (pieņemti 03.09.2013.), 134. punkts// Latvijas Vēstnesis. – Nr. 181 (2013, 17. septembris).

uzvārdi ir dažādi vienam no vecākiem, pamatojoties uz vecāku vienošanos vai tiesas nolēmumu, nodibināta viena vecāka atsevišķa aizgādība un bērna uzvārdu maina uz tā vecāka uzvārdu, kurš īsteno atsevišķo aizgādību; vienam no vecākiem ir atņemtas aizgādības tiesības vai svītrotas ziņas par vienu no vecākiem un bērna uzvārdu maina uz tā vecāka uzvārdu, kurš īsteno aizgādības tiesības.²⁴ Personas ar iesniegumu vērsas dzimtsarakstu nodaļā, kura, izvērtējot iesniegumu, konstatē, vai ir abu vecāku piekrišana vārda vai uzvārda maiņai. Ja bērnam jau ir 12 gadu – noskaidro arī bērna viedokli šajā jautājumā, izvērtē, vai ir kāds no noteikumos minētajiem iemesliem vārda vai uzvārda maiņai. Sekojoši dzimtsarakstu nodaļa sagatavo atzinumu – administratīvo aktu, uz kā pamata veic papildinājumu civilstāvokļa akta reģistra ierakstā un izsniedz jaunu dzimšanas apliecību. Valsts nodeva ir septiņi eiro, bet tā nav jāmaksā, piemēram, personām ar I vai II invaliditātes grupu; personām, kas atrodas pilnā valsts vai pašvaldības apgādībā; trūcīgajām personām, bāreņiem, daudzbērnu ģimenēm. Ja pēc civilstāvokļa akta reģistra ieraksta aktualizēšanas vai atjaunošanas nepieciešams izsniegt civilstāvokļa akta reģistrācijas apliecību, valsts nodevu maksā tikai par civilstāvokļa akta reģistra aktualizēšanu vai atjaunošanu.²⁵

Situāciju uzskaitījums noteikumos ir plašs, praksē visbiežāk vecāki vēlas mainīt bērna uzvārdu uz tēva vai mātes uzvārdu pēc tēva vai mātes laulības noslēgšanas vai tēva vai mātes laulības šķiršanas. Piemēram, Cēsu novada Dzimtsarakstu nodaļā pēdējo piecu gadu laikā vidēji ir desmit reģistru ierakstu papildinājumu lietas gadā, un puse no tām ir bērna uzvārda maiņa ar mērķi mainīt bērna uzvārdu uz mātes vai tēva uzvārdu pēc laulības noslēgšanas. Jāatzīmē, ka bērns šajā gadījumā bieži zaudē savas dzimtas uzvārdu, un iegūst mātes vai tēva laulātā uzvārdu. Mūsdienās ģimenes jēdziens tiek vērtēts plaši. Ģimene nav tikai bērna fiziskie radītāji – māte un tēvs, bet arī cilvēki, kas ikdienā rūpējas par bērnu, nodrošina bērna materiālās un emocionālās vajadzības, tai skaitā arī mātes un tēva laulātais. Taču vecākiem ļoti atbildīgi vajadzētu izvērtēt šādu bērna uzvārda maiņas nepieciešamību. Citādi gadās situācijas, kad pieaugušo noslēgtā laulība tiek šķirta, vecāki vairākkārt stājušies jaunās laulībās, bet bērns, pat pieaudzis esot, spiests dzīvot ar vienu no mātes bijušā vīra uzvārdiem, ar kuru

24 Noteikumi par civilstāvokļa akta reģistriem: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 761 (pieņemti 03.09.2013.), 134. punkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 181 (2013, 17. septembris).

25 Noteikumi par civilstāvokļa akta reģistrācijas valsts nodevu: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 906 (pieņemti 24.09.2013.), 10. punkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 188 (2013, 26. septembris).

ģimeniskas attiecības tā arī nav izveidojušās. Protams, situācijas mēdz būt dažādas, un bieži šāda uzvārda maiņa palīdz bērnam labāk iejusties jaunajā situācijā pēc mātes vai tēva laulības noslēgšanas.

Publiski tiek pausts viedoklis, cik nopietni vecākiem jāizvērtē vārda došana bērnam, jo vārds tiek dots uz visu mūžu. Tomēr jāatceras, ka bērniņa sagaidīšana ģimenē ir arī liels stress, ir psihologu pētījumi par pēcdzemdību depresiju, ar ko sastopas jaunās māmiņas pēc dzemdībām, un ģimene nereti svarīgo lēmumu par bērna vārdu pieņem stresa apstākļos. Tādēļ ir pamatoti, ka noteikumi paredz iespēju mainīt bērnam vārdu uz jebkuru citu – vienu reizi, ja bērna vārds ir grūti izrunājams vai nelabskanīgs. Mēdz gadīties, ka vārda lietošanas grūtības parādās tikai tad, kad bērns sāk iet bērnudārzā vai skolā, t.i., šo vārdu lieto vairāk cilvēku, ne tikai ģimenes locekļi. 2017. gadā Cēsu novada Dzimtsarakstu nodaļā tika saņemts personas iesniegums mainīt vārdu nepilngadīgajai meitai no *Kristina* uz *Kristīna*, jo vārds ir grūti izrunājams un ar tā lietošanu bieži rodas pārpratumi, tas tiek lietots un rakstīts ar garumzīmi. Iesniegumam tika pievienota arī 14 gadus vecās meitas piekrišana un viņas dzimšanas reģistrs, kurā redzams, ka paternitāte līdz vārda maiņai nav atzīta. Jāatzīmē, ka vārda dienu kalendārā nav arī vārds *Kristīna*, bet gan *Kristīne*, bet iesniedzēja vēlējās vārdam saglabāt galotni “a”, jo meita ar šo vārdu dzīvo jau 14 gadus. Svarīgi bija izlabot garumzīmi, lai oficiālajos dokumentos vārds būtu tieši tāds, kā tiek lietots ikdienā. Dzimtsarakstu nodaļa pieņēma pozitīvu lēmumu šajā lietā.

Izvēloties bērnam vārdu, vecākiem ir dots atbildīgs uzdevums. Būtu jāņem vērā ne tikai modes tendences un tas, cik ļoti pašiem izvēlētais vārds patīk, bet galvenokārt jāapsver un jāvērtē, kā ar šo vārdu jutīsies, spēs sadzīvot bērns, vai vecāku izraudzītais vārds tā oriģinalitātes dēļ nevarētu bērnam, it īpaši pusaudžu vecumā, likt justies atstumtam, vai pārējai sabiedrībai vārds neradītu noraidošu attieksmi pret vārda īpašnieku. Vārda nelabskanību un sarežģīto lietošanu saprata arī *Nikitas* vecāki. Pēc bērna dzimšanas reģistrācijas vecāki vērsās Rīgas pilsētas Dzimtsarakstu nodaļā ar iesniegumu mainīt dēlam vārdu no *Nikita* uz *Oļegs*, jo vecāki uzskata, ka esošais vārds ir nelabskanīgs, jo asociējas ar meiteņu vārdu, kas tiek dots citās valstīs. Dzimtsarakstu nodaļa, izvērtējot vecāku iesniegumu un lietas materiālus, pieņēma pozitīvu lēmumu un atzina, ka var mainīt bērna vārdu no *Nikita* uz *Oļegs*.

Likums atļauj reģistrēt bērnam ne vairāk kā divus vārdus. Padomju okupācijas laikā dzimšanas reģistros un dzimšanas apliecībās varēja ierakstīt tikai vienu vārdu. Tādējādi personas, kurām pirmās Latvijas Repub-

likas laikā tika doti divi vārdi, padomju laika dokumentos tika rakstītas ar vienu vārdu. Bet jau 1993. gada pieņemtajā likumā “Par civilstāvokļa aktiem” tika atjaunota iespēja bērnam dot divus vārdus. Kā visas jaunas lietas, arī šī sākumā kļuva par modes tendenci. Taču nereti divu vārdu lietošana ir apgrūtināta, jo visos dokumentos tad jālieto abi vārdi. Ja bērnu ģimenē sauc tikai vienā vārdā, bieži ar otru vārdu bērns sevi vairs neasociē. Tādēļ Ministru kabineta noteikumi paredz bērnam līdz 15 gadu vecuma sasniegšanai, kuram doti divi vārdi, bet viņu sauc tikai vienā vārdā, svītrot vārdu, kuru nelieto. Ar šādu iesniegumu 2017. gadā Rīgas pilsētas Dzimtsarakstu nodaļā vērsās *Roberta Pauļa* vecāki, lūdzot svītrot dēla otru vārdu *Paulis*, jo ikdienā to nelieto un bērns tiek saukts tikai vienā vārdā – *Roberts*. Iesniedzēji lūdza arī mainīt dēla uzvārdu, jo vecākiem ir dažādi uzvārdi un vecāki ir vienojušies, ka mātei tiek nodibināta viena vecāka aizgādība pār bērnu. Civillikums nosaka, ka, ja vecāki dzīvo šķirti, vecāku kopīga aizgādība turpinās. [...] Vecāku kopīga aizgādība izbeidzas, kad, pamatojoties uz vecāku vienošanos vai tiesas nolēmumu, tiek nodibināta viena vecāka atsevišķa aizgādība.²⁶ Savukārt Ministru kabineta noteikumi nosaka, ja bērna vecāku uzvārdi ir dažādi, vienam no vecākiem, pamatojoties uz vecāku vienošanos vai tiesas nolēmumu, nodibināta viena vecāka atsevišķa aizgādība, tad bērna uzvārdu maina uz tā vecāka uzvārdu, kurš īsteno atsevišķo aizgādību. Aprakstītajā lietā dzimtsarakstu nodaļā tika saņemta abu vecāku parakstīta vienošanās par atsevišķu aizgādību un dēla piekrišana vārda, uzvārda maiņai, tādēļ dzimtsarakstu nodaļa šajā lietā pieņēma pozitīvu lēmumu.

Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likums ļauj mainīt vārdu, uzvārdu no 15 gadu vecuma. Tikai viens iemesls šai likumā ir definēts, kas paredz vārda vai (un) uzvārda maiņu nepilngadīgām personām, kuras nav sasniegušas 15 gadu vecumu – ja viens no nepilngadīgas personas vecākiem vai abi vecāki ir notiesāti par tīša, smaga vai sevišķi smaga nozieguma izdarīšanu. 2017. gadā Cēsu novada Dzimtsarakstu nodaļā tika saņemts personas iesniegums nepilngadīgā dēla vārda un uzvārda maiņai, kā iemeslu tam māte norādīja, ka dēla tēvs ir notiesāts par smaga nozieguma izdarīšanu. Dzimtsarakstu nodaļa pieprasīja un saņēma no Iekšlietu ministrijas Informācijas centra apstiprinājumu un sekojoši Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departaments pieņēma lēmumu atļaut bērnam mainīt vārdu un uzvārdu.

26 Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības. (pieņemts 28.01.1937.), 178. pants// Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs.– Nr. 22/23 (1993, 10. jūnijs).

3.2. Vārda, uzvārda maiņa personām no 15 gadu vecuma un pilngadīgām personām

Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likums regulē tiesisko pamatu vārda, uzvārda maiņai un uz tā pamata vārdu vai (un) uzvārdu var mainīt persona, kura ir Latvijas pilsonis, nepilsonis vai kurai Latvijas Republikā piešķirts bezvalstnieka statuss, ja tā sasniegusi 15 gadu vecumu.²⁷ Likums nosaka, ka personvārdu var mainīt, ja pastāv viens no šiem iemesliem: vārds vai uzvārds apgrūtina iekļaušanos sabiedrībā; persona vēlas dzimšanas reģistrā ierakstītajam vārdam pievienot otru vārdu; persona vēlas iegūt vai pievienot savam uzvārdam laulātā uzvārdu; persona vēlas iegūt savu dzimtas uzvārdu tiešā augšupējā līnijā; persona vēlas atgūt savu dzimto vai pirmslaulības uzvārdu, ja tas nav izdarīts šķirot laulību vai pēc laulības atzīšanas par spēkā neesošu; personai mainīts dzimums; viens no nepilngadīgas personas vecākiem vai abi vecāki notiesāti par tīša smaga vai sevišķi smaga nozieguma izdarīšanu.²⁸ Redzam, ka likumā minēto iemeslu spektrs ir ļoti plašs, un, šķiet, aptver visas dzīves situācijas. Pēdējā punktā minētā gadījumā vārdu vai (un) uzvārdu var mainīt arī persona, kas nav sasniegusi 15 gadu vecumu.

Persona, kura vēlas mainīt savu vārdu vai uzvārdu, iesniedz Dzimtsarakstu nodaļai rakstveida iesniegumu norādot vārda vai (un) uzvārda maiņas iemeslus. Nepilngadīgas personas iesniedz vecāku vai aizbildņu piekrišanu. Dzimtsarakstu nodaļa sagatavo vārda vai (un) uzvārda maiņas lietu, pievienojot tai nepieciešamos dokumentus (izrakstus no personu dzimšanas, laulības reģistriem, izrakstu no Soda reģistra par personas sodāmību) un nosūta Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamentam. Departamenta direktors izskata iesniegumu un pieņem lēmumu par atļauju mainīt vārdu vai (un) uzvārdu vai par atteikumu Administratīvā procesa likuma noteiktajā kārtībā. Lai saņemtu jaunu personu apliecinošu dokumentu, persona 30 dienu laikā pēc tam, kad stājies spēkā lēmums par atļauju mainīt vārdu vai (un) uzvārdu, iesniedz lēmumu Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldei. Dzimtsarakstu departaments par personvārda maiņu paziņo dzimtsarakstu nodaļai, kas Civilstāvokļa aktu likumā noteiktajā kārtībā papildina civilstāvokļa aktu reģistrus – veic rakstisku atzīmi var vārda, uzvārda maiņu. Likums nosaka arī valsts nodevu par vārda vai uzvārda maiņu – 71,14 eiro. No nodevas tiek atbrīvotas personas tikai vienā gadījumā – ja

27 Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likums (pieņemts 08.04.2009), 2. pants//Latvijas Vēstnesis.– Nr. 66/10 (2009, 28. maijs).

28 Turpat.

vārdu vai uzvārdu maina nepilngadīgai personai, kam viens vai abi vecāki notiesāti par tīša, smaga vai sevišķi smaga nozieguma izdarīšanu.

Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamenta sniegtā informācija par vārda, uzvārda maiņas lietu skaitu valstī rāda, ka tas ir nemainīgi augsts. 2015. gadā valstī tika veiktas 1397 vārda vai uzvārda maiņas lietas, 2016. gadā – 1475 un 2017. gadā – 1203 lietas. No tām vārda maiņas ir aptuveni tikai viena sestā daļa. Visvairāk personas sastopas ar uzvārda maiņu. Pēdējos gados visbiežākais iemesls uzvārda maiņai ir personu vēlme iegūt dzimtas uzvārdu tiešā augšupējā līnijā. Ja vēlreiz atzīmējam to, ka uzvārds tradicionāli un vēsturiski apliecina piederību savai dzimtai, tad šāda vēlme ir loģiska, saprotama un atbalstāma. Nereti šo iemeslu izmanto personas, kurām, nepilngadīgām esot, ir ticis nomainīts uzvārds, piemēram, uz mātes vīra uzvārdu, bet dzīves laikā persona tomēr vēlas to nomainīt uz savas dzimtas uzvārdu. Dažkārt ģimenē neizveidojas ģimeniskas attiecības un bērna piesaiste ar tēvu un viņa dzimtu, tad persona, pieaugusi esot, maina uzvārdu uz mātes dzimtas uzvārdu. Otrs biežākais uzvārda maiņas iemesls ir personu vēlme iegūt vai pievienot savam uzvārdam laulātā uzvārdu. No 2015. gada līdz 2017. gadam tie ir vairāk nekā 300 gadījumi katru gadu. Reģistrējot laulību, uzvārda maiņa notiek bez maksas, ir paātrinātas iespējas personu apliecinošu dokumentu maiņai. Tad kādēļ ir tik daudz gadījumu, kad uzvārds netiek mainīts laulības noslēgšanas brīdī, bet tikai pēc tam? Izrādās, iemesls ir tas, ka pēc uzvārda maiņas, nederīgs kļūst personas apliecinošais dokuments ceļošanai, bet šādi jaunlaulātie uzreiz pēc laulībām var doties kāzu ceļojumā.

Kā liecina Dzimtsarakstu departamenta sniegtā informācija, visbiežākais vārda maiņas iemesls un trešais biežākais uzvārda maiņas iemesls ir tas, ka vārds vai uzvārds apgrūtina personas iekļaušanos sabiedrībā. Formulējums ir ļoti plašs un nevarētu būt formāls kritērijs personas prasījuma apmierināšanai, proti, nepietiek tikai ar to vien, ka persona norāda uz šā iemesla pastāvēšanu, bet ir nepieciešama atbilstoša argumentācija, lai iestāde, lemjot par iesnieguma pamatotību un izdarot lietderības apsvērumus vārda vai uzvārda maiņai, varētu izvērtēt, vai un kā tieši esošais personas vārds vai uzvārds apgrūtina tās iekļaušanos sabiedrībā un vai tā maiņa nodrošinās minēto personu iekļaušanos sabiedrībā. Tātad personai papildus iesniegtajiem dokumentiem jāraksta iesniegums ar pamatojošu iemeslu, kāpēc esošais vārds vai uzvārds apgrūtina viņas iekļaušanos sabiedrībā un kā jaunais vārds vai uzvārds atvieglos to. Piemēram, 2018. gadā Cēsu novada Dzimtsarakstu nodaļā uzvārdu nomainīja ģimene – vīrs un sieva – no

Kuzņecovs un *Kuzņecova* uz *Kalējs* un *Kalēja*, pamatojot savā iesniegumā, ka vēlas latviskas cilmes uzvārdu, kas atvieglos iekļaušanos latviskā sabiedrībā, un jauno uzvārdu izveidoja, pārtulkojot sava uzvārda sugas vārda nozīmi no krievu valodas uz latviešu valodu. Pēc iestāšanās Eiropas Savienībā aktīvāka kļuvusi cilvēku pārvietošanās. Bieži vien latviski vārdi ir grūti izrunājami un lietojami citās valstīs, kādreiz to nozīme citās valodās ir nepatīkama vai mulsinošā. Piemēram, Cēsu novada Dzimtsarakstu nodaļā tika mainīts vārds *Santa*, pamatojoties uz to, ka ar šo vārdu ir grūti iekļauties angļiski runājošā sabiedrībā, jo sugas vārda nozīme angļiski runājošā sabiedrībā tiek saistīta ar Ziemassvētku vecīti. Līdzīgs pamatojums bijis vārda *Baiba* maiņai – tas angļiski ir atvadu sveiciens, bet *Anda* nevēlējās dzīvot ar vārdu, ko angļiski runājošā sabiedrība saprot kā saikli “un”. Tas nekad nav vienkāršs lēmums, mainīt vecāku doto vārdu, bet piederības sajūta sabiedrībā, kurā dzīvojam, cilvēkam kā sabiedriskai būtnei, ir viena no svarīgākajām vajadzībām. Norādot iemeslu, ka uzvārds apgrūtina iekļaušanos sabiedrībā, jo tam ir nevēlama sugas vārda nozīme, Cēsu novada Dzimtsarakstu nodaļā mainīti uzvārdi *Krusta*, *Gargurne*, *Bārs*, *Kluce*. Šo iemeslu norāda personas, mainot vārdu uz tādu, kādā visu mūžu dēvētas, bet tas atšķiras no personu apliecinošajos dokumentos rakstītā, piemēram, *Jeļena* mainījusi vārdu uz *Liene*, *Ligita* uz *Gita*.

Praksē sastopami gadījumi, kad personas nenorāda patiesos uzvārda maiņas iemeslus. Piemēram, 2016. gadā Rīgas pilsētas Pārdaugavas Dzimtsarakstu nodaļā tika saņemts personas iesniegums mainīt uzvārdu no “B” uz “L”, jo pašreizējais uzvārds apgrūtina personas iekļaušanos sabiedrībā, savukārt papildus pievienotajā iesniegumā norādīts, ka iesniedzēja vēlas mainīt uzvārdu, jo dzīvo kopdzīvē ar gaidāmā bērna tēvu un vēlas iegūt dzīvesbiedra un gaidāmā bērna tēva uzvārdu. Dzimtsarakstu departaments konstatēja, ka iesniedzēja ir izvēlējusies veicināt iekļaušanos sabiedrībā ar uzvārda maiņu. Turklāt, kā uzvārda maiņas pamats nav izvēlēts kāds cits Vārda, uzvārda un tautības ieraksts maiņas likuma 2. pantā minētais iemesls, bet gan – uzvārds apgrūtina iekļaušanos sabiedrībā. Iesniedzējas iesniegumā vienlaikus tiek norādīts, ka uzvārds norāda piederību noteiktai ģimenei, konkrētā gadījumā – dzīvesbiedram, tādējādi iesniedzēja vēlas iegūt dzīvesbiedra uzvārdu. Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likums neparedz mainīt uzvārdu, ja persona vēlas iegūt vai pievienot dzīvesbiedra uzvārdu. Likumā noteikts, ka persona var iegūt vai pievienot savam uzvārdam laulātā uzvārdu. Lēmumā par atteikumu uzvārda maiņai uzsvērts, ka iesniedzēja norādīto uzvārdu “L” var iegūt

atbilstoši Civillikuma 86. panta trešajā daļā noteiktajā kārtībā, kur teikts, ka, noslēdzot laulību, laulātie pēc savas vēlēšanās izraugās viena laulātā pirmslaulības uzvārdu par savu kopējo uzvārdu. Gan uzvārda maiņa, gan vēlme noslēgt laulību ir personas brīvas gribas izpausme, tomēr būtu ievērojams princips, ka tiesības izmantojamas un pienākumi pildāmi pēc labas ticības.²⁹ Cilvēka vārds atšķir viņu no citiem cilvēkiem. Savukārt uzvārds ir ģimenes vārds, ko pārņemto paaudzes un kas norāda uz radnieciskām saitēm. Vārds un uzvārds nodrošina cilvēka kā patstāvīgas sabiedrības daļas eksistenci. No vienas puses, cilvēka vārds un uzvārds vistiešākā veidā saistīts ar viņa privāto un ģimenes dzīvi. No otras puses, vārdu un uzvārdu lieto ne tikai pats īpašnieks. Personas vārdam un uzvārdam sabiedrībā ir arī svarīga sociāla funkcija – tie dod iespēju cilvēku identificēt. Tādēļ sabiedrībai ir svarīgi, lai iegūto vārdu un uzvārdu patvaļīgi negrozītu ne pats indivīds, ne arī valsts institūcijas.³⁰ Lēmumā par atteikumu šai uzvārda maiņai Dzimtsarakstu departaments norādīja, ka Ģimenes valsts politikas pamatnostādņēs 2011.–2017. gadam noteikts ģimenes valsts virsmērķis – veicināt ģimeņu nodibināšanu, stabilitāti, labklājību, kā arī stiprināt laulības institūciju un tās vērtību sabiedrībā. Savukārt iesniedzējas uzvārda maiņa uz dzīvesbiedra uzvārdu, gluži pretēji, radītu sabiedrībai maldīgu priekšstatu par notikušu laulības reģistrāciju, tādā veidā vājinot laulības institūta nozīmi.³¹

Vārda, uzvārda un tautības maiņas likuma 8. panta 1. punkts nosaka, ka lēmumu par atteikumu mainīt vārdu un uzvārdu pieņem, ja persona ir sodīta par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu un sodāmība nav dzēsta vai noņemta. Šo faktu dzimtsarakstu nodaļa pieprasa apliecināt Iekšlietu ministrijas Informācijas centram. 2016. gadā Cēsu novada Dzimtsarakstu nodaļā tika saņemts personas iesniegums mainīt vārdu, jo iesniedzējs uzskatīja, ka vārds aprūtinā viņa iekļaušanos sabiedrībā. Persona tika informēta par šī likuma nosacījumiem saistībā ar sodāmību un apgalvoja, ka sodāmības viņam nav un šāda informācija par viņu noteikti nebūs. Pēc pieprasījuma Cēsu novada Dzimtsarakstu nodaļa no Iekšlietu ministrijas Informācijas centra saņēma apliecinājumu, ka iesniedzējam Lielbritānijā iepriekšējo divu gadu laikā ir ierosinātas septiņas krimināllietas. Iesniedzējs tika informēts, viņš atsauca iesniegumu par vārda maiņu. Šādos gadījumos va-

29 Par termiņa pagarināšanu lēmuma pieņemšanai par “B” uzvārda maiņu. Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamenta lēmums.– (Nav publicēts).

30 Lēmums par atteikumu uzvārda maiņai. Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamenta lēmums.– (Nav publicēts).

31 Turpat.

ram atzinīgi novērtēt informācijas apmaiņu starp valstu tiesībsargājošām iestādēm.

Tieši tāpat kā personvārdus reģistrējot, arī mainot vārdu vai uzvārdu, jāievēro latviešu valodas gramatikas normas. Valsts valodas likuma 19. panta 1. daļa nosaka, ka personvārdus atveido saskaņā ar latviešu valodas tradīcijām un raksta atbilstoši spēkā esošajām literārās valodas normām, ievērojot šā panta otrās daļas noteikumus.³² Savukārt minētā likuma 19. panta trešajā daļā paredzēts deleģējums Ministru kabinetam reglamentēt vārdu un uzvārdu rakstību un identifikāciju, kā arī citu valodu personvārdu rakstību un lietošanu latviešu valodā. Attiecīgi Ministru kabineta noteikumu Nr.114 "Noteikumi par personvārdu rakstību un lietošanu latviešu valodā, kā arī to identifikāciju" 6. punkts imperatīvi paredz, ka personvārdu rakstībā un lieto tikai oficiālā latviešu valodas alfabēta burtus.

2017. gadā Rīgas pilsētas Dzimtsarakstu nodaļā tika saņemts Aleksandra Kozireva iesniegums par vārda un uzvārda maiņu no *Aleksandrs Kozirevs* uz *Alexander Kosyrev*, norādot, ka vārds un uzvārds apgrūtina personas iekļaušanos sabiedrībā. Dzimtsarakstu departaments, izvērtējot iesniegumu, atzīmēja, ka Latvijas Republikas Satversmes 4. pants, nosakot, ka latviešu valoda Latvijas Republikā ir valsts valoda, piešķir tai konstitucionālu statusu. Valsts valodas konstitucionālais statuss pastiprina juridisko pamatojumu latviešu valodas lietošanai Latvijas Republikas izsniegtajos dokumentos. Ievērojot latviešu valodas kā valsts valodas nostiprinājumu Latvijas Republikas Satversmē, kā arī to, ka globalizācijas apstākļos Latvija ir vienīgā vieta pasaulē, kur var tikt garantēta latviešu valodas un līdz ar to arī pamatnācijas pastāvēšana un attīstība, latviešu valodas kā valsts valodas jomas sašaurinājums valsts teritorijā uzskatāms par valsts demokrātiskās iekārtas apdraudējumu.³³ Sabiedrības interese pēc latviešu literārās valodas izmantošanas publiskajos dokumentos ir respektējama. Sabiedrības interesēs ir arī lietot un saglabāt latviešu valodu atbilstoši izveidotajiem priekšstatiem.

Lēmumā par atteikumu mainīt vārdu un uzvārdu tika atzīmēts, ka atļaujot iesniedzējam vārda un uzvārda maiņu pretēji latviešu valodas pareizrakstības normām, tiktu pārkāpts gadu gaitā viens no nozīmīgākajiem latviešu valodas personvārdu lietošanas principiem par oficiālo latviešu valodas alfabēta burtu lietošanu personvārdu rakstībā, kā arī personvārda

32 Valsts valodas likums (pieņemts 09.12.1999), 19. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 428/433 (2000, 13. janvāris).

33 Lēmums par atteikumu vārda un uzvārda maiņai. Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamenta lēmums.– (Nav publicēts).

vīriešu dzimtes galotnes norādīšanu.³⁴ Arī Valsts valodas centrs, kas uzrauga un kontrolē normatīvo aktu ievērošanu valsts valodas jautājumos, izvērtējot konkrēto gadījumu individuāli, norādīja, ka personas izvēlētais vārds un uzvārds neatbilst personvārdu rakstības nosacījumiem latviešu valodā, konkrēti Ministru kabineta noteikumu Nr. 114 6. punkta normai, proti, izvēlēta personvārdā ir oficiālajā latviešu valodas alfabētā neesoši burti “x” un “y”; personas izvēlētais personvārds ir bez galotnēm, tātad tas neiekļaujas latviešu valodas gramatiskajā sistēmā. Faktiski izvēlētais vārds un uzvārds nav uzskatāmi par jaunu personvārdu, bet gan ir esošā personvārda (*Aleksandrs Kozirevs*) krievu valodas oriģinālforma latīņalfabētiskajā transkripcijā. Dzimtsarakstu departamenta atteikums personvārda maiņai tika pamatots ar to, ka departamenta ieskatā, vērtējot iespēju atļaut iesniedzējam iegūt vārdu un uzvārdu *Alexander Kosyrev*, labums, ko sabiedrība iegūst ar ierobežojumu, atsakot iesniedzējam vārda un uzvārda maiņu, kas neatbilst personvārda šī brīža pareizrakstībai atbilstoši spēkā esošajām literārās valodas normām, ir lielāks, nekā iesniedzēja tiesisko interešu aizskārumš – netiks apdraudēta vienota valsts valodas sistēma funkcionēšana.³⁵

Līdzīga situācija, kur kompetentajām iestādēm nācās skrupulozi izvērtēt ierobežojumu nepieciešamību personvārdu lietošanā un sabiedrība intereses, bija saistībā ar vārda *Vanessa* lietošanu. 2016. gadā Rīgas pilsētas Austrumu Dzimtsarakstu nodaļā tika saņemts iesniegums no personas, kura vēlējas savam dzimtajam vārdam pievienot otru vārdu – *Vanessa*. Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likuma 2. panta 2. punktā norādīts, ka persona var mainīt vārdu, ja vēlas dzimšanas reģistrā ierakstītajam vārdam pievieno otru vārdu. Vārds, kurš reģistrā ierakstīts pirmais, uzskatāms par pamatvārdu.³⁶ Tiktāl viss būtu atbilstoši, problēma rodas iesniedzējas izvēlētajā vārda *Vanessa* līdzskaņu *ss* dubultojumā. Ministru kabineta noteikumu Nr. 114 11. punkta 11.2. apakšpunkts nosaka, ka personvārdu rakstībā un atveidē nelieto šādus līdzskaņu dubultojumus: *bb, cc, čč, dd, ff, gg, ģģ, hh, kk, kķ, pp, ss, ;s;s, tt, vv, zz, žž*.³⁷ Iesniedzēja papildus informācijā par vārda maiņu norāda, ka lēmums dzimšanas reģistrā ierakstītajam vārdam pievienot otru vārdu – *Vanessa* nav spontāni radies, ar šo vārdu ģimene

34 Lēmums par atteikumu vārda un uzvārda maiņai. Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamenta lēmums.– (Nav publicēts).

35 Turpat.

36 Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likums (pieņemts 08.04.2009), 2. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 66/10 (2009, 28. maijs).

37 Noteikumi par personvārdu rakstību un lietošanu latviešu valodā, kā arī to identifikāciju: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 114 (pieņemti 02.03.2004.), 11. punkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 36 (2004, 5. marts).

un draugi viņu identificē jau no dzimšanas. Iesniedzēja norāda, ka vārds ir viens no cilvēka privātuma kodola elementiem, viens no cilvēka sevis kā personības apzināšanās pamatiem. Viņa noraida priekšlikumu reģistrēt vārdu *Vanesa* (ar vienu *s*), jo tas izrunājas un izklausās citādi, līdz ar to tas ir cits vārds, kas neidentificējas ar viņas personību, pie kam, Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes mājas lapā publiski pieejamā informācijā ir norādīts, ka vienīgais personvārds *Vanessa* Latvijas Republikā ir reģistrēts 61 reizi, savukārt kā otrs vārds – 25 reizes. Iesniedzēja atsauca uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2007. gada 6. septembra spriedumu lietā *Johansson v. Finland*, kur tika atzīts, ka Somija ir pārkāpusi Konvencijas 8. pantu un 14. pantu (diskriminācijas aizliegums), liedzot reģistrēt bērna vārdu *Axl Mick*. Eiropas Cilvēktiesību tiesa minētajā lietā par būtisku apstākli atzina to, ka personvārds *Axl* nav uzskatāms par “jaunu” vārdu, jo šāds vārds jau trīs reizes bija reģistrēts Somijas Iedzīvotāju reģistrā. Tiesa atzina, ka tādējādi Somija konkrēto vārdu ir akceptējusi un tā reģistrēšana neietekmē Somijas kultūras un valodas identitātes saglabāšanu. Jāņem vērā, ka, piemērojot valsts valodas aizsardzībai paredzētus ierobežojumus, valstīm jābūt absolūti konsekventām šādu tiesību normu piemērošanā, un, ja vienā gadījumā tas ir tiesiski pieļauts, nav pamata atteikt līdzīgus gadījumos, ja vien tas neapdraud valsts drošību. Savukārt Tieslietu ministrija atteikumā mainīt vārdu konstatēja, ka vārds *Vanessa* Latvijas Iedzīvotāju reģistrā ir reģistrēts lielākoties ārvalstniecēm vai personām ar ārvalsts piederību, dubulpilsonēm vai personām, kuras nav dzimušas Latvijā. Minētais vārds reģistrēts pirms Valsts valodas likuma stāšanās spēkā.

Vārda izvēle un maiņa ietilpst personas privātās dzīves sfērā, taču valsts atteikums [...] to mainīt ne vienmēr ir privātās dzīves aizskārums. Noskaidrojot, vai atteikums [...] mainīt vārdu var būt privātās dzīves aizskārums [...], jāņem vērā taisnīgs līdzsvars starp konkurējošām interesēm, kā arī fakts, ka valstij ir plašas pieļaujamo apsvērumu robežas, nosakot personas iespējas izvēlēties un mainīt vārdu.³⁸

Tieslietu ministrija atteikumā uzsvēra, ka Satversmes tiesa 2001. gada 21. decembra spriedumā lietā Nr. 2001-04-0103, vērtējot valsts valodas likuma 19. panta atbilstību Satversmes 96. un 116. pantam, atzina, ka latviešu valodas kā vienotas sistēmas funkcionēšana Latvijā ir sociāla nepieciešamība, nevis valsts varas patvaļīga griba. Ar šādu personas privātās dzīves ierobežojumu valsts sekmē latviešu valodas sistēmas stabilitāti. Latviešu

38 Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības.– Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011.– 252.–254. lpp.

valodas sistēmai atbilstošu, tradicionālu un kodificētu normu ievērošana jebkurā personvārdu lietošanas un rakstības jomā, arī dokumentos, konkrētajos valsts vēsturiskajos apstākļos ir neatņemama valsts valodas statusa sastāvdaļa.³⁹ Apstrīdētajā lēmumā ņemts vērā taisnīgs līdzsvars starp iesniedzējas izteikto vēlmi mainīt vārdu tikai tajā norādītajā veidā un sabiedrības interesi nekropļot latviešu rakstu valodu un tās fonētisko skanējumu. Tas, ka ir konstatēti gadījumi, kad iestādes ir kļūdījušās un pieļāvušas personvārda *Vanessa* rakstību, dubultojojot šajā vārdā līdzskani *ss*, nevar būt par pamatu, lai departaments turpinātu šo kļūdaino praksi.⁴⁰ Iepazīstoties un pētot šīs lietas materiālus, jāakcentē, cik svarīgi ir katrai iestādei, amatpersonai un darbiniekam ievērot tiesiskos regulējumus latviešu valodas lietošanā, lai neveidotos nekoncekventas situācijas šādos strīdīgos jautājumos.

Vērtējot personvārda maiņas tiesiskumu, tikpat svarīgs ir arī Civillikums un tajā noteiktā kārtība par uzvārda lietošanu pēc laulības šķiršanas. 2016. gadā Ventspils pilsētas Dzimtsarakstu nodaļā tika saņemts iesniegums no personas, kura vēlējās mainīt uzvārdu no “K” uz “P”, jo pašreizējais uzvārds apgrūtina personas iekļaušanos sabiedrībā. Savukārt, izvērtējot lietas materiālus, tika konstatēts, ka iesniedzējs 1993. gadā, noslēdzot laulību mainījis uzvārdu no “K” uz “P”, taču minētā laulība šķirta 2015. gadā, un iesniedzējs pēc laulības šķiršanas atguvis pirmslaulības uzvārdu “K”. Tādējādi secināms, ka iesniedzējs šobrīd vēlas iegūt savas šķirtās sievas uzvārdu “P”. Atteikumā uzvārda maiņai Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departaments atzīmēja, ka Civillikuma 82. pants paredz, ka laulātais, kas dodoties laulībā savu uzvārdu mainījis, ir tiesīgs arī pēc laulības šķiršanas saukties šai uzvārdā, vai arī pēc viņa lūguma tiesa vai zvērināts notārs piešķir viņam pirmslaulības uzvārdu. Papildus Civillikuma 82. pantā noteikts, ka pēc otra laulātā lūguma tiesa, ja tas neaizskar bērna intereses, var liegt laulātajam, kurš veicinājis laulības iziršanu, saukties laulībā iegūtajā uzvārdā. Dzimtsarakstu departaments vērsa uzmanību, ka Civillikumā un Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likumā ietvertās normas nevar interpretēt atrauti vienu no otras, t.i., šīs normas var piemērot tiktāl, cik tās neierobežo citu tiesību normu piemērošanu, proti, Civillikuma 82. pantā ietverto regulējumu. Skatot tiesību normas kopskatā un vērtējot iesniedzēja [...] sniegto informāciju, Departaments secina, ka šobrīd nav iespējams konstatēt vai viņam būtu atļauts vai liegts saglabāt laulātā uzvārdu “P”,

39 Lēmums par vārda maiņas atteikumu. Tieslietu ministrijas lēmums.– (Nav publicēts).

40 Turpat.

ja iesniedzējs izteiktu šādu vēlmi šķirot laulību. Secīgi – nav iespējams konstatēt vai, pieņemot lēmumu par uzvārda maiņu, netiktu pārkāpta Civillikuma 82. pantā paredzētā laulātā tiesība liegt otram laulātajam saglabāt laulībā iegūto uzvārdu.⁴¹

Personvārda maiņa, pamatojot, ka tas apgrūtina iekļaušanos sabiedrībā, ir ļoti subjektīvs apstāklis, ko var novērtēt tikai pats subjekts, bet viennozīmīgi tas nevar tikt izmantots, lai maldinātu sabiedrību. Turpretī ir gadījumi, kad iestāžu vērtējumā šāds daļējs maldinājums nerada kaitējumu vai nav pretrunā ar labiem sabiedrības tikumiem. 2018. gadā Cēsu novada Dzimtsarakstu nodaļā tika saņemts iesniegums no personas, manīt uzvārdu no “J” uz “O”, jo uzvārds apgrūtina personas iekļaušanos sabiedrībā. Papildus iesniegumā iesniedzēja paskaidro, ka izvēlētais uzvārds ir viņas mātes laulības uzvārds un arī iesniedzējas faktiskā audzinātāja – mātes vīra uzvārds. Iesniedzēja skaidro, ka šajā ģimenē ir uzaugusi, un arī turpmāk vēlas savu dzimtu turpināt ar šo uzvārdu. Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likums tādu iemeslu uzvārda maiņai – pilngadīgai personai iegūt mātes vai tēva esošo uzvārdu vai faktiskā audzinātāja uzvārdu neparedz, atliek norādīt vispārīgo iemeslu – uzvārds traucē iekļauties sabiedrībā, kaut arī tas nav īsti patiesi un neatspoguļo konkrēto situāciju. Neskatoties uz to, šajā gadījumā uzvārda maiņai tika pieņemts pozitīvs lēmums.

Lietuvas Republikā vārdu vai uzvārdu var mainīt no 18 gadu vecuma. Ir atļauts mainīt vārdu, uzvārdu, ja izvēlētais vārds, uzvārds atbilst dzimtajam, nav pretrunā ar labo morāli un Lietuvas Republikas sabiedrisko kārtību.⁴² Uzvārda maiņa ir atļauta, ja pieteikuma iesniedzējam ir uzvārds, kas pazemina viņa cieņu vai ko ir neērti lietot. Līdzīgi kā Latvijā persona var iegūt vecāku, vecvecāku vai citu priekšteču uzvārdus. Uzvārdu var mainīt, ja tas neatbilst personas dzimtai. Lietuvā, atšķirībā no Latvijas, uzvārda maiņa jāveic arī tad, ja uzvārds ir mainīts ārvalstīs. Vēl Lietuvas normatīvie akti paredz uzvārda maiņu, ja šim uzvārdam ir īsāks, vienkāršāks variants tradicionālajā lietošanā. Interesants šķiet mērķis, ka var mainīt uzvārdu, ja persona piedalās liecinieku aizsardzības programmā. Valsts nodeva par vārda vai uzvārda maiņu ir 12 eiro. Savukārt Igaunijā par personvārda maiņu jāmaksā 100 eiro. Igaunijā likums atļauj mainīt vārdu, uzvārdu, ja personas vārds ir neparasts, nav piemērots lietošanai vai neatbilst igauņu valodas pareizrakstībai vai izrunai, ja persona vēlas aizsargāt savu personīgo vārdu, jo tas sakrīt ar citas personas vārdu, lai izvairītos no

41 Lēmums par uzvārda maiņas atteikumu no K. uz P. Tieslietu ministrijas lēmums. – (Nav publicēts).

42 Vardo, pavardes keitimas. – <https://ie.mfa.lt/ie/lt/konsuline-informacija/aktualiausia--konsuline-informacija/civiline-metrikacija/vardo-pavardes-keitimas>. – (Resurss apskatīts 20.08.2018.).

ekonomiskas vai sociālas dabas negatīvām sekām, ko izraisījis viņa vārds, vai vēlas mainīt vārdu skaitu vai secību.⁴³ Persona var mainīt vārdu, ja reģistrēti divi vārdi, bet lieto tikai vienu vai ir cits pamatots iemesls. Igaunijā vārds nedrīkst sastāvēt no vairāk kā trim atsevišķi rakstītiem vārdiem vai diviem vārdiem, kas ierakstīti ar defisi. Vārda pareizrakstībai jāatbilst igauņu valodas pareizrakstības noteikumiem. Personvārdā nevar būt vārdi, kuros ir numuri vai neverbālie simboli, kas neatbilst vispārpieņemtiem labas ticības standartiem. Igaunijā atteiks mainīt vārdu vai uzvārdu, ja tas būs neparasts, nepiemērots lietošanai sarežģītības vai pretrunīgas igauņu valodas pareizrakstības vai izrunas dēļ, ja vārds vai uzvārds neatbildīs personas dzimumam, ja tas būs plaši pazīstamas personas vārds, tā saīsinājums vai pseidonīms, juridiskas personas nosaukums, vai plaši pazīstamas reģistrētas preču zīmes nosaukums, kā arī valsts nosaukums, pašvaldības, to iestādes nosaukums. Tāpat Igaunijā nav atļauts nomainīt vārdu un uzvārdu, ja tas sakrīt ar kādas citas personas vārdu, uzvārdu un dzimšanas gadu. Redzam, ka kaimiņvalstu normatīvajos aktos ir gan līdzīgi, gan arī atšķirīgi vārda un uzvārda maiņas nosacījumi. Igaunijas normatīvie akti precīzāk formulē, kādus personvārdus nevar iegūt, tas varētu atvieglot tiesu darbu strīdīgās situācijās.

3.3. Uzvārda maiņa, reģistrējot un šķirot laulību

Mūsu valsts normatīvie akti saistībā ar laulību reģistrāciju pieteicējiem ļauj lemt tikai par uzvārda maiņu. Nereti laulību iesnieguma rakstīšanas brīdī dzimtsarakstu nodaļā iesniedzēji interesējas, vai, noslēdzot laulību, ir iespējams mainīt arī vārdu. Vārda maiņa ir jāveic saskaņā ar Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likumu. Civillikums nosaka, ka aizliegta laulība pirms astoņpadsmit gadu vecuma sasniegšanas. [...] Izņēmuma gadījumā ar vecāku vai aizbildņu piekrišanu var doties laulībā persona, kas sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu, ja laulība tiek noslēgta ar pilngadīgu personu.⁴⁴ Prakse rāda, ka jaunieši pirms astoņpadsmit gadu vecuma reti kad izsaka vēlmi noslēgt laulību. Piemēram, Cēsu novada Dzimtsarakstu nodaļā pēdējo trīs gadu laikā bijis viens šāds gadījums. Tālāk Civillikums nosaka, ka, noslēdzot laulību, laulātie pēc savas vēlēšanās izraugās viena laulātā pirmslaulības uzvārdu par savu kopējo uzvārdu. Katrs laulātais

43 Igaunijas Republikas Iekšlietu ministrijas mājaslapa.– <https://www.siseministeerium.ee/ru/deystviya-svyazannye-so-smenoy-imeni>.– (Resurss apskatīts 20.08.2018.).

44 Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 32.–33. pants// Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs.– Nr. 22/23 (1993, 10. jūnijs).

laulības laikā var paturēt savu pirmslaulības uzvārdu, nepieņemot kopējo laulības uzvārdu. Noslēdzot laulību, viens no laulātajiem var savam uzvārdam pievienot otra laulātā uzvārdu, izņemot gadījumus, kad vienam no laulātajiem jau ir dubults uzvārds, vai arī laulātie var veidot kopēju dubultu uzvārdu no abu laulāto pirmslaulības uzvārdiem.⁴⁵ Tādējādi likums piedāvā diezgan plašas izvēles iespējas. Piemēram, ja laulību vēlas noslēgt līgavainis ar uzvārdu *Bērziņš* un līgava ar uzvārdu *Kalniņa*, pastāv šādas uzvārda maiņas iespējas – pirmkārt, katrs var saglabāt savu pirmslaulības uzvārdu – *Bērziņš*, *Kalniņa*, otrkārt, ģimene var pieņemt līgavaiņa pirmslaulības uzvārdu – *Bērziņš*, *Bērziņa*, treškārt, ģimene var pieņemt līgavas pirmslaulības uzvārdu – *Kalniņš*, *Kalniņa*, ceturtkārt, līgava var pievienot savam pirmslaulības uzvārdam līgavaiņa uzvārdu – *Bērziņš*, t.i., *Kalniņa – Bērziņa*, piektkārt, līgavainis var pievienot savam pirmslaulības uzvārdam līgavas uzvārdu: *Bērziņš* – t.i., *Bērziņš – Kalniņš*, sestkārt, ģimene var veidot kopēju dubultu uzvārdu no abu laulāto pirmslaulības uzvārdiem, izvēloties uzvārdu kārtību: *Kalniņš – Bērziņš*, *Kalniņa – Bērziņa*, septītkārt, ģimene var veidot kopēju dubultu uzvārdu no abu laulāto pirmslaulības uzvārdiem, izvēloties uzvārdu kārtību: *Bērziņš – Kalniņš*, *Bērziņa – Kalniņa*. Piemēram, pirmās Latvijas Republikas laikā tik plašas uzvārda maiņas iespējas pēc laulības reģistrācijas nebija. Tā laika laulību reģistros neatradīsim aili – *uzvārds pēc laulības noslēgšanas*. Rodas jautājums, kādi tika piešķirti uzvārdi pēc laulības noslēgšanas. Izrādās normatīvie akti šajā laikā paredzēja tikai vienu iespēju – sievietai tika piešķirts vīra uzvārds. Rīgas Dzimtsarakstu nodaļas pārziņa vietnieka A. Šmemaņa 1935. gadā izdotajā rokasgrāmatā, komentējot Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likuma 43.–53. pantus, teikts: “Laulībā bijusī sieviete var saukties tikai caur laulību iegūtā (vīra) uzvārdā”⁴⁶ un komentējot 63.–67. pantus teikts: “Ne Likums par laulību, ne Likums par civilstāvokļa aktu reģistrāciju neparedz dzimtsarakstu nodaļām tiesību atļaut līgavai laulībā iestājoties paturēt savu meitas uzvārdu blakus vīra uzvārdam, citiem vārdiem, šis jautājums vispār neietilpst dzimtsarakstu nodaļu kompetencē.”⁴⁷ Secināms, ka saskaņā ar tobrīd spēkā esošajām tiesību normām, noslēdzot laulību, sievietai varēja piešķirt tikai vīra uzvārdu, līdz ar to laulāto uzvārds pēc laulības noslēgšanas laulības reģistra ierakstā nebija jānorāda. Atbilstoši šo-

45 Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 86. pants// Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs.– Nr. 22/23 (1993, 10. jūnijs).

46 Šmemanis A. Rokas grāmata dzimtsarakstu nodaļām, to pārraugiem, miertiesnešiem un garīdzniekiem.– Rīga: Valsts tipogrāfija, 1935.– 166 lpp.

47 Turpat.

brīd spēkā esošajam tiesiskajam regulējumam laulības reģistra ierakstā iekļauj ziņas: par laulības noslēgšanas datumu, tās dzimtsarakstu iestādes nosaukumu, kura reģistrē laulību, laulības noslēgšanas vietu, laulāto vārdu, uzvārdu pirms laulības noslēgšanas, uzvārdu pēc laulības noslēgšanas, personas kodu (ja tāds piešķirts), ģimenes stāvokli, dzīvesvietu, dzimšanas datumu un vietu, valstisko piederību, tautību, kurā laulībā (pēc skaita) stājas katrs laulātais, dokumentu, kas apliecina iepriekšējās laulības izbeigšanos, ja persona bijusi laulībā, liecinieku vārdu, uzvārdu, personas kodu vai dzimšanas datumu, laulības apliecības numuru,⁴⁸ kā to noteic Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likuma 21. panta pirmā daļa. Līdz ar to secināms, ka tieši laulību reģistrs, kas sastādīts dzimtsarakstu nodaļā, ir tas administratīvais akts, kas apliecina personas uzvārda maiņu, reģistrējot laulību.

Saskaņā ar iepriekš minēto, tiesiskais regulējums šobrīd uzvārda maiņai paredz plašas iespējas. Laulību pieteicēji bieži par uzvārdu izvēles iespēju pēc laulības noslēgšanas nav informēti. Šis ir jautājums, par ko laulību pieteicējiem ir vislielākās šaubas, pārdomas, nereti lēmums par uzvārdu pēc laulības noslēgšanas vairākkārt līdz laulības reģistrācijas brīdim tiek mainīts. Tiek apsvērti gan praktiskas, gan emocionālas dabas jautājumi – kā notiks personu apliecinošu dokumentu maiņa, kā persona turpmāk pierādīs to dokumentu īstumu, kas izdoti ar iepriekšējo uzvārdu, kā saglabāt piederības sajūtu savai dzimtai, mainot uzvārdu uz laulātā uzvārdu un līdzīgi jautājumi. Bieži sievietes, kuras stājas atkārtotā laulībā, izvēlas nemainīt uzvārdu, kamēr ģimenē ir nepilngadīgs bērns iepriekšējās laulības uzvārdā, kad bērns pieaudzis – maina uzvārdu uz laulātā uzvārdu. Personīgajā dzīvē mēs drīkstam pieņemt sev un savai ģimenei svarīgus personiskus lēmumus. Pastāv prasījumi, ko dzimtsarakstu nodaļas amatpersonas atteiks, jo tos likums neparedz, piemēram, viens no laulātajiem vēlas pieņemt otra laulātā dubultuzvārda vienu daļu (bieži tas ir gadījumos, kas Latvijas pilsonis dodas laulībā ar ārvalstu pilsoni, kam uzvārds sastāv no divām vai trim daļām, jo tādu iespēju Latvijas tiesību akti neparedz). 2011. gadā Cēsu novada Dzimtsarakstu nodaļā tika saņemts iesniegums laulību reģistrācijai, kur līgavainis vēlējās pēc laulības noslēgšanas saglabāt pirmslaulības uzvārdu, bet līgava veidot dubultuzvārdu, t.i., uzvārda pirmā daļa būtu laulātā uzvārds, un otrā daļā – līgavas pirmslaulības uzvārds. Šādam prasījumam pieteicēji saņēma atteikumu, pamatojoties uz

48 Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likums (pieņemts 29.11.2012.), 21. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 197 (2012, 14. decembris).

Civillikumu, kas nosaka, ka, noslēdzot laulību, viens no laulātajiem var savam uzvārdam pievienot otra laulātā uzvārdu. Pievienot nepārprotami nozīmē *likt galā, turpināt*. Tāpat nebūs iespējams variants – abiem laulātajiem apmainīties uzvārdiem, kad vīrs pieņem sievas uzvārdu un vienlaicīgi sieva – vīra uzvārdu. Šāda iespēja, laulību slēdzot, tiesību aktos nav paredzēta. Veidojot laulību uzvārdu, jāņem vērā latviešu valodas gramatikas normas, un Ministru kabineta noteikumus, kas tos regulē. Tas nozīmē, ka uzvārdi pēc laulības noslēgšanas tiks lietoti atbilstoši ar vīriešu un sieviešu dzimtes galotnēm. Šis ir visbiežāk apspriestais un diskutētais jautājums gadījumos, kad laulību reģistrē ārvalstu pilsoņi. Civilstāvokļa akta reģistrā un laulības apliecībā ārvalstnieka personvārdi tiek atveidoti latviešu valodā, iekavās pēc pieteicēju lūguma norādot personvārda oriģinālformu latīņalfabētiskajā transliterācijā.

Aplūkojot uzvārdu maiņu pēc laulības noslēgšanas, redzams, ka vēsturiskās tradīcijas ir saglabājušās un gandrīz 90% gadījumu ģimenes izvēlas vīra pirmslaulības uzvārdu par laulības uzvārdu. Piemēram, Cēsu novada Dzimtsarakstu nodaļā 2015. gadā no 195 noslēgtajām laulībām vīra uzvārdu par ģimenes uzvārdu izvēlējās 146 pāri, 2016. gadā no 218 laulībām – 183 pāri un 2017. gadā no 208 laulībām – 149 pāri. Nākamā laulāto izvēle – katrs laulātais saglabā savu pirmslaulību uzvārdu. 2015. gadā Cēsu novada Dzimtsarakstu nodaļā šādu izvēli izdarīja 29 pāri, 2016. gadā – 20 un 2017. gadā 27 pāri. Te jāatzīmē, ka minēto trīs gadu laikā ir deviņi gadījumi, kad līgavas, reģistrējot laulību, uzvārdu nemainīja, bet pēc zināma perioda pieņēma laulātā uzvārdu, saskaņā ar Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likumu. Šāda likuma garam neatbilstoša un sarežģīta procedūra laulātajiem jāveic, ja vēlas doties kāzu ceļojumā ar derīgu personu apliecinošu dokumentu. Saskaņā ar Personu apliecinošo dokumentu likumu personu apliecinošs vai pagaidu dokuments ir lietošanai nederīgs, ja mainījies personas vārds vai uzvārds.⁴⁹ Ja laulātie kāzu dienā maina uzvārdu, pase vai personas apliecība kļūst nederīga līdz ar laulības reģistrācijas brīdi, dokumentu izmantot nedrīkst. Par šāda dokumenta lietošanu var administratīvi sodīt, bet ātrākais laiks, kādā var saņemt jaunu personu apliecinošu dokumentu, ir divas darba dienas. Jāatzīmē, ka jaunlaulātajiem dokumentu saņemšana paātrināta kārtība izmaksā lētāk – par personu apliecinoša dokumenta izsniegšanu divu darbdienu laikā ir noteikti valsts nodevas atvieglojumi, ja persona, noslēdzot laulību, mainījusi uzvārdu un

49 Personu apliecinošo dokumentu likums (pieņemts 12.01.2012), 16. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 18/4621 (2012, 1. februāris).

30 dienu laikā pēc laulības noslēgšanas iesniegusi dokumentus personu apliecinoša dokumenta izsniegšanai.⁵⁰

Turpinot pētīt jaunlaulāto uzvārda izvēli pēc laulības noslēgšanas, var atzīmēt, ka Cēsu novada Dzimtsarakstu nodaļā pēdējo trīs gadu laikā bijis pavisam neliels skaits gadījumu, kad līgavas pēc laulībām savam pirmslaulības uzvārdam pievienojušas laulātā uzvārdu – 2015. gadā 15 gadījumu, 2016. gadā – 12 un 2017. gadā – 27 gadījumi. Sabiedrībā radies priekšstats, ka šāds uzvārda veidošanas modelis ir populārs, bet praksē redzam, ka tā nemaz nav, jo ikdienā dubultā uzvārda lietošana var sagādāt grūtības. Gadās, ka sievietes dažus gadus dzīvojot ar dubultuzvārdu, atkārtoti vērsas dzimtsarakstu nodaļā, lai šo dubulto uzvārdu nomainītu uz laulātā uzvārdu, jo gan uzvārda lietošanā, gan rakstībā, gan izrunā tikušas pieļautas kļūdas, uzvārds vienkārši ir bijis par garu un sarežģītu. Vēl retāki ir gadījumi, kad ģimene pieņem sievas pirmslaulības uzvārdu par ģimenes uzvārdu. 2015. gadā Cēsu novada Dzimtsarakstu nodaļā tādi bijuši četri gadījumi, 2016. gadā – trīs, bet 2017. gadā – pieci gadījumi. Tāda izvēle Latvijā nav populāra, un parasti tas notiek gadījumos, kad vīra uzvārds ir nelabskandīgs, grūti izrunājams vai nav izveidojušās ģimeniskas attiecības ar vīra uzvārda dzimtu, vai vīram nav savas dzimtas uzvārds, piemēram, viņam nepilngadīgam esot nomainīts uzvārds uz mātes laulātā uzvārdu. Pavisam reti ir gadījumi, kad abi laulātie veido vienu kopīgu dubultuzvārdu. Cēsu novada Dzimtsarakstu nodaļā pēdējo trīs gadu laikā tāds bijis tikai viens gadījums. Ja līgava un līgavainis izdara šādu izvēli, viņiem jāņem vērā, ka arī viņu nākamajiem bērniem būs jāreģistrē dubultuzvārds, jo Civillikums paredz, ka bērna uzvārdu nosaka pēc vecāku uzvārda. Vecāki šai gadījumā nevarēs bērnam dot vienu daļu no sava uzvārda. Ja dzimtsarakstu nodaļas darbinieki uz to vērs laulību pieteicēju uzmanību, viņi maina savu lēmumu par kopīgu dubultuzvārdu. Savukārt gadījumi, kad sieva pēc laulībām paliek pirmslaulības uzvārdā un vīrs savam pirmslaulības uzvārdam pievieno sievas uzvārdu Cēsu novada Dzimtsarakstu nodaļas praksē nav bijuši, kaut gan tiesību akti šādu iespēju paredz.

Kā jau minēts iepriekš, ja, noslēdzot laulību, tās rezultātā tiek mainīts uzvārds, personu apliecinošais dokuments kļūst nederīgs un ir jāmaina. Tas attiecināms arī uz gadījumiem, ja laulības noslēdz un uzvārdu maina ārvalstnieks. Līdz ar to laulātajiem (ārvalstniekam) ir jāpārlicinās, vai attiecī-

50 Noteikumi par valsts nodevu par personu apliecinošo dokumentu izsniegšanu: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 114 (pieņemti 21.02.2012.), 9. punkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 33 (2012, 28. februāris).

gajā valstī nebūs problēmas iegūt jaunu personu apliecinošu dokumentu pēc uzvārda maiņas, noslēdzot laulību. Latvijā ir bijuši gadījumi, kad trešo valstu pilsoņiem atsaka personu apliecinošu dokumentu maiņu atbilstoši laulības apliecībai, jo attiecīgās valsts likumdošana šādu uzvārda maiņu neparedz. Arī normatīvajos aktos, kas skar personu privāto dzīvi starpvalstu tiesību aktu saskaņošana ir ļoti svarīga un nepieciešama.

Civillikums paredz, ka laulātais, kurš dodoties laulībā mainījis savu uzvārdu, ir tiesīgs arī pēc laulības šķiršanas saukties šai uzvārdā, vai arī pēc viņa lūguma tiesa vai zvērināts notārs piešķir viņam pirmslaulības uzvārdu. Papildus Civillikuma 82. pantā noteikts, ka pēc otra laulātā lūguma tiesa, ja tas neaizskar bērna intereses, var liegt laulātajam, kurš veicinājis laulības iziršanu, saukties laulībā iegūtajā uzvārdā.⁵¹ Tātad atsevišķās situācijās viens no laulātajiem var liegt saukties laulībā iegūtajā uzvārdā, bet kā redzams Civillikuma formulējumā, iemesls liegumam nevar būt, piemēram, personiska nepatika. Šo jautājumu var izlemt tikai tiesa, ņemot vērā argumentus un pierādījumus. Ja laulību šķir pie notāra, tad laulātie par turpmāko uzvārdu lietošanu vienojas un šī vienošanās tiek ietverta pie notāra sastādītajā dokumentā. Ja viens no pāra kādam nosacījumam nepiekrīt, tad laulība šķirama tiesā. Tieslietu ministrijas pārstāve Laura Majevska norāda, ka praksē sastopami gadījumi, kad laulātais savā prasības pieteikumā norāda, ka nevēlas, lai “vainīgais” laulātais, kurš, stājoties laulībā, ir mainījis uzvārdu, pēc šķiršanās patur laulībā iegūto uzvārdu. Ja laulātajiem ir kopīgi nepilngadīgi bērni, tad šo jautājumu tiesa skata kopsakarā ar bērna interesēm.⁵² Uzvārda izvēle pēc laulības šķiršanas ir kārtīgi jāapsver jau šķiršanās procesā. Ja reiz persona būs izvēlējusies atgūt savu pirmslaulības uzvārdu, tai nākotnē vairs nebūs likumīga pamata iegūt bijušā dzīvesbiedra uzvārdu. Arī tad nē, ja pēc laika bijušais vīrs un sieva atjaunos ģimenes attiecības un turpinās neregistrētu kopdzīvi. Šādā situācijā tikt pie bijušā laulātā uzvārda varēs, tikai vēlreiz apprecoties. Taču, ja persona kādu citu iemeslu dēļ vēlēšies atgūt savu laulības uzvārdu – piemēram, tādēļ, ka ar šo uzvārdu nodzīvoti daudzi gadi un apkārtējā sabiedrība personu ar šo uzvārdu asociē, šāds prasījums tiks noraidīts. Ja šķirot laulību persona bija nolēmusi palikt laulātā uzvārdā, tai ir iespējas iegūt savu pirmslaulības uzvārdu arī vēlāk, saskaņā ar Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likumu.

51 Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības. (pieņemts 28.01.1937.), 82. pants// Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs.– Nr. 22/23 (1993, 10. jūnijs).

52 Vilcāne V. Laulības reģistrācija vai šķiršana: kas notiek ar uzvārdiem?– LV portāls.– <https://lvportals.lv/skaidrojumi/268763-laulibas-registracija-vai-skirsana-kas-notiek-ar-uzvardiem-2015-> (Resurss apskatīts 20.08.2018.)

Secinājumi un priekšlikumi

Latviešu personvārdiem ir sena vēsture un kultūrvēsturiska nozīme. Tie atklāj mums to ideju un priekšstatu pasauli, kurā dzīvojuši mūsu senči, viņu nodarbošanos, dzīves telpu. Uzvārdi ir radušies dabiskā ceļā, lai varētu identificēt cilvēkus. Tādējādi Latvijā jau izsenis ir pastāvējušas uzvārda došanas tradīcijas, atļaujot personām par uzvārdu izvēlēties lauku videi un dabai, profesijai, māju nosaukumiem atbilstošus uzvārdus. Personvārdu vēsturi un attīstību var pētīt arī caur nācijas vēsturi, veidošanos, attīstību.

Vārds un uzvārds skar katru cilvēku personiski, tāpēc tā iegūšana personai ir ļoti svarīga, jo saistās ar personas identitāti, piederību dzimtai, ar personas pamatvērtībām. Personas vārdu un uzvārdu lieto ne tikai pats īpašnieks, bet ar to viņu identificē sabiedrība. Latvijas Republikas normatīvie akti nosaka personvārdu reģistrācijas kārtību un nepieciešamības gadījumā – maiņu gan nepilngadīgām, gan pilngadīgām personām. Līdz 15 gadu vecumam personvārdu maiņu galvenokārt regulē Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likums un Ministru kabineta noteikumi Nr. 761 "Noteikumi par civilstāvokļa aktu reģistriem", no 15 gadu vecuma personvārdus var mainīt saskaņā ar Vārda uzvārda un tautības ieraksta maiņas likumu. Jebkura vārda maiņa var notikt tikai saskaņā ar latviešu valodas pareizrakstības normām. Latvijas Republikas Satversmes 4. pantā noteikts, ka valsts valoda Latvijas Republikā ir latviešu valoda, Latvijas Republikā tiesību normas aizsargā latviešu valodu. Latvijas tiesu praksē ir sastopami atsevišķi izņēmumi personvārdu lietošanā, kas neatbilst latviešu valodas gramatikas normām, bet nav samērojamas ar konkrētās privātās dzīves aizskārumu.

Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likums ļauj mainīt vārdu un uzvārdu, norādot likumā minētos iemeslus. Pēc pašreizējā regulējuma persona var nomainīt vārdu un uzvārdu uz jebkuras populāras, vēsturiskas vai politiskas personas vārdu un uzvārdu, tāpat pastāv iespēja iegūt tādu personvārdu, kurš vairāk uzskatāms par iesauku, segvārdu, pseidonīmu, titulu, tēva vārdu, t.i., nekādā ziņā neatbilst latviešu valodas vārda došanas tradīcijām, kas var radīt latviešu valodas kā vienotas sistēmas funkcionēšanas apdraudējumu. To nepieciešams likumiski ierobežot līdzīgi, kā tas ir Igaunijas normatīvajos aktos. Vārda un uzvārda maiņas gadījumā ir jāievēro saprātīgs līdzsvars starp sabiedrības un indivīda interesēm.

Autore izvirza priekšlikumu – iekļaut Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likumā normu, kas liedz mainīt vārdu vai uzvārdu uz nepārprotami populāras, vēsturiskas vai politiskas personas vārdu vai uzvārdu un uz

tādu, kas uzskatāms par iesauku, segvārdu, pseidonīmu, titulu vai tēva vārdu. Augšminētajā likumā vārda vai uzvārda maiņas iemesls – aprgrūtināta iekļaušanās sabiedrībā – ir ļoti subjektīvs apstākļis, ko var novērtēt tikai pati persona, bet viennozīmīgi tas nevar tikt izmantots, lai maldinātu sabiedrību, piemēram, lai iegūtu neregistrētā dzīvesbiedra uzvārdu vai bijušā laulātā uzvārdu, tāpat, lai iegūtu tādu personvārdu, kurš vairāk uzskatāms par iesauku, segvārdu, titulu vai pseidonīmu. Sekojoši – priekšlikums – pilnveidot Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likumu, iekļaujot tajā normu, ka gadījumos, kad personvārda maiņas pamats ir aprgrūtināta iekļaušanās sabiedrībā, lai izvairītos no personvārda maiņas pamata izmantošanas nepamatotos nolūkos, kā personvārda maiņai nepieciešamais dokuments, būtu vajadzīgs personas argumentēts paskaidrojums, kurā sniegta informācija par iemesliem, kas aprgrūtināta iekļaušanās sabiedrībā un kā izvēlētais personvārds veicinās personas integrēšanos sabiedrībā.

Vārda, uzvārda un tautības maiņas likumā būtu jāparedz iespēja personai mainīt uzvārdu uz mātes vai tēva esošo uzvārdu, kas konkrētajā brīdī atšķiras no šīs personas uzvārda, tādējādi iegūstot savas ģimenes uzvārdu vai faktiskā audzinātāja uzvārdu. Pēc šobrīd spēkā esošā regulējuma to iespējams iegūt, norādot, ka pašreizējais uzvārds aprgrūtināta personas iekļaušanās sabiedrībā, kas pēc būtības nav gluži patiess formulējums, nepauž uzvārda maiņas īsto iemeslu. No tā izriet priekšlikums – papildināt Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likuma 2. pantu ar formulējumu: “[..] persona vēlas mainīt uzvārdu uz mātes vai tēva pašreizējo uzvārdu”.

Latvijas Republikas normatīvie akti nosaka uzvārda maiņas iespējas pēc laulības noslēgšanas un šķiršanas. Ja laulātie kāzu dienā maina uzvārdu, pase vai personas apliecība kļūst nederīga līdz ar laulības reģistrācijas brīdi, un šādu dokumentu izmantot nedrīkst. Šī praksē ir problēma jaunalulātajiem, kuri vēlas pēc laulībām tūdaļ doties kāzu ceļojumā. Autore rosina veikt izmaiņas Iedzīvotāju reģistra sistēmā un normatīvajos aktos. Sekojoši – priekšlikums – iekļaut Latvijas Republikas normatīvajos aktos normu, ka personu apliecinošs dokuments pēc uzvārda maiņas ir derīgs vienu mēnesi, ja uzvārds mainīts, reģistrējot laulību.

Pēc statistikas redzams, ka vārda un uzvārda maiņa ir ļoti izplatīta, tā kļuvusi gandrīz par modes lietu, tādēļ būtu vēlams palielināt valsts nodevu par personvārda maiņu, kas šobrīd ir 71,14 eiro. Summas palielināšana sekmētu pārdomātāku rīcību, mainot personvārdu, jo valsts nodevu mērķis ir arī personu darbības regulēšana, un valsts nodeva nav tiešā veidā saistīta ar institūcijas veiktās darbības izmaksu segšanu. Šai gadījumā valsts no-

devas palielināšana palīdzētu formēt nopietnāku attieksmi sabiedrībā pret nepārdomātu lēmumu pieņemšanu saistībā ar personvārda maiņu. Jāatzīmē, ka personvārda maiņa nav pirmā nepieciešamība, tai piemīt ekskluzīvs raksturs. No tā izriet priekšlikums – Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likuma 9. panta pirmo daļu izteikt šādā redakcijā: “Valsts nodeva par vārda, uzvārda vai tautības ieraksta maiņu ir 120,00 *euro*.”

Pētot Latvijas tiesu praksi, Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamenta lēmumus, zinātniskos pētījumus, kā arī skaidrojumus personvārdu maiņas jautājumos un vērtējot Dzimtsarakstu nodaļas praksē iegūtās atziņas, secināms, ka ir ļoti svarīgi katrai iestādei, amatpersonai un darbiniekam cienīt un pareizi lietot latviešu valodu, ievērot normatīvos aktus valodas pareizai lietošanai, un ar iecietību un godprātību skaidrot tos sabiedrībai.

Inga Nonberga

Zinātniskais vadītājs: *Ph.D. Eduards Bruno Deksnis*

EIROPAS SAVIENĪBAS TIESĪBU IETEKME NETIEŠO NODOKĻU REGULĒJUMA JOMĀ LATVIJĀ

1. Netiešo nodokļu regulējuma būtība un mērķi Eiropas Savienības tiesībās

1.1. Netiešo nodokļu regulējuma būtība

Eiropas Savienības (turpmāk – ES) kompetence balstās uz principu, ka ES ir tikai tās kompetences, kas paredzētas tās dibināšanas līgumos – Līgumā par Eiropas Savienību un Līgumā par Eiropas Savienības darbību. Šīs kompetences tiek iedalītas trīs veidos:

- 1) ekskluzīvās kompetences (nav dalībvalstu pārziņā), tās ir noteiktas Līguma par Eiropas Savienību 3. pantā, kas paredz, ka dalībvalstis saskaņo savu ekonomikas un nodarbinātības politiku atbilstoši līgumā paredzētajiem pasākumiem, kuru nodrošināšana ir Savienības kompetencē;
- 2) dalītās kompetences ar priekšrocībām (kompetence ir gan ES, gan dalībvalsts ziņā, bet, ja ES izmanto savu kompetenci, tad dalībvalsts zaudē savu ietekmi jomā, kurā to ir izmantojusi ES), tās noteiktas Līguma par Eiropas Savienību 4. pantā;
- 3) dalītās kompetences bez priekšrocībām (nozīmē to, ka ES kompetencē ir tikai atbalstīt, koordinēt un papildināt tās, bez dalībvalsts kompetences aizstāšanas. Šīs kompetences uzskaitītas Līguma par Eiropas Savienības darbību 6. pantā, kurā teikts, ka Savienības kompetences īstenošanas apjomu un pasākumus nosaka Līgumu noteikumi, kas attiecas uz konkrēto jomu.

Nodokļu joma nav skaidri noteikta Līguma par Eiropas Savienību 3.–6. pantā, tomēr tas nenozīmē, ka ES nav kompetences šajā jomā. Muiņas savienība ir minēta kā pirmā joma, kurā ES ir ekskluzīvā kompetence, un ir uzskatāma par pamatu ES ģenēzei, jo faktiski tieši fiskālā ideja ir viena no ES pamatidejām. Līguma par Eiropas Savienību 28. pants no-

saka, ka ES ietver muitas savienību, kas aptver visu preču tirdzniecību un paredz dalībvalstīm aizliegt savstarpējus ievaduitas un izveduitas nodokļus un visus maksājumus ar līdzvērtīgu iedarbību, kā arī ieviest kopējus muitas tarifus attiecībās ar trešajām valstīm.¹ Muitas barjeras uz robežām un diskriminējoši nodokļu likumi ir uzskatāmi par brīvās tirdzniecības ierobežojumiem, tie nav savienojami ar preču un pakalpojumu brīvu kustību. Tirdzniecības barjeru likvidēšana ES sākās ar muitas nodevu un citu importa ierobežojumu atcelšanu, kā arī netiešo nodokļu harmonizēšanu. Muitas savienība nozīmē pilnīgu importa un eksporta nodokļu, kā arī jebkādu citu nodevu aizliegumu, kam būtu līdzīgs efekts kā muitas nodevām. Šis nosacījums paredzēts Līguma par Eiropas Savienības darbību 30. pantā, kas nosaka, ka ievaduitas un izveduitas nodokļi, kā arī citi maksājumi ar līdzīgu iedarbību dalībvalstu starpā ir aizliegti, un šis aizliegums attiecas arī uz fiskāliem muitas nodokļiem.² Savukārt, 31. pants paredz, ka kopējie muitas tarifus nosaka Padome pēc Komisijas priekšlikuma. Kopējie muitas tarifi ir spēkā kopš 1968. gada 1. jūlija.

Eiropas Savienība, saskaņā ar Līguma par Eiropas Savienības darbību 113. pantu, kurā minēts, ka Padome saskaņā ar īpašu likumdošanas procedūru, pēc apspriešanās ar Eiropas Parlamentu un Ekonomikas un sociālo lietu komiteju, ar vienprātīgu lēmumu pieņem noteikumus par tiesību aktu saskaņošanu attiecībā uz apgrozījuma nodokļiem, akcīzes nodokļiem un citiem netiesajiem nodokļiem tiktāl, ciktāl tāda saskaņošana ir vajadzīga, lai nodrošinātu iekšējā tirgus izveidi, darbību un novērstu konkurences izkropļojumus, ir darījusi daudz šajā pantā minēto nodokļu jomā.

ES nodokļu tiesību pamatā ir valsts suverēnas tiesības uzlikt nodokļus personām, īpašumam, ekonomiskajām aktivitātēm. Tie var būt gan fiksēti, gan procentuāli maksājumi. Nodokļu politikai ir liela nozīme ne tikai dalībvalstu, bet arī ES funkcionēšanā, tomēr dalībvalstīs nodokļu sistēmas primārā funkcija ir ienākumu gūšana valsts varas funkciju nodrošināšanai, turpretī ES nodokļu tiesību galvenā funkcija ir ekonomiska rakstura regulācija.

ES finansējums nav tieši balstīts uz nodokļiem, tā nodokļus neuzliek, bet Eiropas Savienībai ir tiesības saņemt daļu no nodokļiem, kas iekasēti dalībvalstīs.³ ES nodokļu tiesību uzdevums ir kopējā vienotā tirgus, kā arī Ekonomikas un monetārās savienības darbības sekmēšana, bet kopēja nodokļu politika nav minēta tās mērķos. Tomēr ES nodokļu tiesības būtiski ietekmē Ekonomikas un monetārās savienības un vienota tirgus

1 Terra B. J. M., Wattel P. J. *European Tax Law*. – Deventer: Wolters Kluwer, 2018.– 9. lpp.

2 Turpat.

3 Eiropas tiesības/ V. Blūzma u.c.– Rīga: Juridiskā koledža, 2007.– 398. lpp.

pastāvēšanu, jo tradicionāli valstu nodokļu politika tikusi izmantota valsts iekšējā tirgus aizsardzībai, uzliekot lielākus nodokļus ārvalstīs ražotām precēm un ienākumiem un nodokļu maksātājiem, kas nav valsts rezidenti. Kā vistiešākie šķēršļi minamas muitas nodevas, kā arī diskriminējoša ārvalstu preču aplikšana ar nodokļiem. Muitas tiesības ir nodotas ekskluzīvi Eiropas Savienības kompetencē, jo, ja nepastāvētu ES nodokļu tiesības, atsevišķas dalībvalstis varētu radīt būtiskus šķēršļus vienota tirgus pastāvēšanai.⁴

ES mērķis nav standartizēt dalībvalstu nodokļu sistēmas, bet nodrošināt to savstarpēju saskaņotību un atbilstību ES izvirzītajiem mērķiem. Sākotnēji dalībvalstis nebija paredzējušas, cik lielu daļu kompetences tām nāksies uzticēt Eiropas Savienībai. Jo vairāk kompetences dalībvalstis nodod ES, jo vairāk tās ir ieinteresētas sargāt savas atlikušās tiesības lemt pār nodokļiem, jo vienota tirgus pastāvīgā attīstībā arvien vairāk tiek ierobežota dalībvalstu rīcības brīvība.⁵ Lai noteiktu, cik brīvi dalībvalstis var rīkoties nodokļu tiesību jomā, nepieciešams noskaidrot, vai attiecīgā joma ir nodota ES kompetencē un jomās, kas tai nodotas, dalībvalstīm nav tiesību iejaukties ne tiešā, ne netiešā veidā.⁶

Netiešo nodokļu jomā dalībvalstīm atstāta maza rīcības brīvība lemt par to regulējumu. Par netiešajiem nodokļiem dēvē nodokļus, kurus uzliek precēm vai pakalpojumiem, ražošanai vai patēriņam. Netiešie nodokļi ir muitas nodoklis, pievienotās vērtības nodoklis, ka arī akcīzes nodoklis. Pienākumu samaksāt netiešos nodokļus nodokļu maksātājs, kurš sākotnēji atbildīgs par nodokļa nomaksu, var pilnībā vai daļēji pārcelt uz citu personu. Netiešie nodokļi tiek iekļauti preces cenā un pēdējais pircējs ir atbildīgs par nodokļu nomaksu.⁷

1.2. Nodokļu regulējuma vēsturiskie aspekti

Eiropas Savienība sev ietver gan muitas savienības, gan iekšējo tirgu, kopēju ekonomisko politiku, kā arī nodrošinājumu Ekonomiskajai un monetārajai savienībai. Lai izprastu netiešo nodokļu regulējuma būtību, jāapskata ES pamatbrīvības, no kurām viena ir brīva preču aprīte. Lai nodrošinātu vienotu tirgu ES, ir jānotiek visu ekonomisko faktoru brīvai aprītei, kā rezultātā jābūt situācijai, kad gan kapitāls, gan preces, gan cilvēks

4 Eiropas tiesības/ V. Blūzma u.c.– Rīga: Juridiskā koledža, 2007.– 398. lpp.

5 Turpat – 399. lpp.

6 Turpat – 410. lpp.

7 Turpat.

kā darbaspēks var bez šķēršļiem nokļūt citā dalībvalstī. Tomēr šim ideālajam modelim, kas radīts visa ES kopuma interesēs, var rasties šķēršļi atsevišķu dalībvalstu interešu formā. Tāpēc Eiropas Kopienas dibināšanas līgumā iekļautas vairākas normas, kas aizliedz dalībvalstīm likt šķēršļus citu dalībvalstu preču, pakalpojumu, darbaspēka un kapitāla iekļūšanai un darbībai valsts iekšienē.⁸

Šķēršļi var būt vairāku veidu, piemēram, uz valsts robežas citā valstī saražotai precei var uzlikt muitas nodevu. Iespējams arī, ka uz robežas šāds maksājums nav jāveic, bet valstī ievestajai precei tiek piemēroti augstāki nodokļi nekā uz vietas ražotajai. Kā trešais šķērslis minams ievesto preču kvantitātes ierobežojumu iespējamība. Līguma par Eiropas Savienības darbību 30. pants nosaka, ka ievedmuitas un izvedmuitas nodevas un citi līdzīgi maksājumi dalībvalstu starpā ir aizliegti. Jēdzienu “muitas nodevai līdzīgs maksājums” Eiropas Kopienas tiesa laika gaitā skaidrojusi ļoti plaši – jebkurš maksājums, ko precei uzliek, ja tā ir šķērsojusi robežu, ir muitas nodevai līdzīgs maksājums, un nav svarīgi, cik nenozīmīgs tas ir un kādā kārtībā to uzliek – iekasēt šādus maksājumus dalībvalstis nav tiesīgas. Arī tad, ja šādi maksājumi tiek uzlikti ar robežas šķērsošanas faktu nesaistītu mērķu vārdā, ir jāvērtē pats nodevas uzlikšanas fakts, dalībvalsts izvirzītais mērķis šeit nav ņemams vērā.⁹

Juridiskais pamatojums ES veiktajiem pasākumiem netiešo nodokļu jomā sākotnēji tika ietverts Eiropas Kopienas dibināšanas līguma 90. un 93. pantā (šobrīd Līguma par Eiropas Savienības darbību 110. un 113. pants). Šo pasākumu mērķis ir saskaņot dalībvalstu nacionālās netiešo nodokļu sistēmas, lai tās būtu nevis standartizētas, bet atbilstu ES uzdevumiem un būtu savstarpēji savietojamas.¹⁰

1.3. Netiešo nodokļu harmonizēšana ES – vēsturiskie aspekti

Nodokļu harmonizēšanas princips ir nostiprināts Līguma par Eiropas Savienības darbību (turpmāk – LESD) 113. pantā ar īpašu atsauci uz netiešajiem nodokļiem (attiecībā uz pievienotās vērtības nodokli, akcīzes nodokli, muitas nodokļiem), apņemoties saskaņot tiesību aktus šajās jomās, lai nodrošinātu iekšējā tirgus izveidi un darbību, ka arī novērstu konkurences izkropļojumus. Netiešo nodokļu harmonizēšana ir definēta kā viena no Eiropas unifikācijas procesa pamatvērtībām, jo tai ir izšķiroša

8 Eiropas tiesības/ V. Blūzma u.c.– Rīga: Juridiskā koledža, 2007.– 323. lpp.

9 Turpat – 324. lpp.

10 Eiropas Savienības tiesību piemērošana/ D. Eberts u.c. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008.– 278. lpp.

nozīme iekšējā tirgus funkcionēšanā, uz to ir minēta atsauce arī LESD 26. pantā, ka ES paredz pasākumus, lai izveidotu iekšējo tirgu vai nodrošinātu tā darbību saskaņā ar attiecīgajiem Līguma noteikumiem. Mērķis kopējā tirgus izveidei tika paredzēts jau Romas līgumā. Tas paredzēja dalībvalstu nodokļu regulējuma saskaņošanu komercdarbības nodokļu jomā. Apgrozījuma nodokļu piemērošanas modelis tika noteikts kā atsauce uz Francijas *Taxe sur valeur adjotee* likumu un tika izvēlēts kā pamats vienotam regulējumam patēriņa nodokļu jomā dalībvalstīs (Direktīva Nr. 04/11/1967 Nr.67/227).¹¹

Viens no jūtīgākajiem pievienotās vērtības nodokļa (turpmāk – PVN) regulējuma aspektiem skar tirdzniecību starp dažādu dalībvalstu rezidentiem, jo ir grūtības noteikt nodokļa piemērošanas vietu, līdz ar to nodoklis piemērojams gala patēriņa valstī. Tādējādi, PVN neitralitāte ir viena no visnozīmīgākajām metodēm fiskālās neitralitātes nodrošināšanai kopējā tirgus funkcionēšanā, ka arī optimālā konkurences nodrošināšanā.¹²

Akcīzes nodokļi ir nodokļi, ko piemēro ražošanai vai patēriņam dalībvalsts teritorijā. Tāpat kā PVN, arī šie nodokļi var būtiski ietekmēt preču un pakalpojumu apriti ES iekšējā tirgū, tādējādi mainot konkurences mehānismu. Šī iemesla dēļ arī akcīzes nodokļi ir bijuši daudzu ES īstenoto pasākumu mērķis, lai nodrošinātu dažādu nacionālo tiesību aktu harmonizēšanu, un ieviestu nodokļu saskaņošanas struktūru, lai nepieļautu nežēlīgu konkurenci starp valstīm, tām piemērojot dažādas likmes līdzīgiem produktiem.¹³ Pašreizējais akcīzes nodokļu regulējums ir nostiprināts Direktīvā Nr. 2008/118/EK (2008. gada 16. decembris), tajā nosakot akcīzes nodokļa piemērošanas vispārējo režīmu.

Principā, brīvas preču aprites nodrošināšana liedz dalībvalstīm likt jebkādus šķēršļus tirdzniecībai Eiropas Savienības teritorijā. EK dibināšanas līguma 25. pantam (šobrīd LESD 30. pantam) jau vēsturiski nav bijuši piemērojami nekādi izņēmumi. Arī tad, ja dalībvalsts pieprasa noteiktā veidā apstrādāt preces pirms to ieviešanas valstī un prasa par to samaksu, ja vien pakalpojums nav brīvpaprātīgs, uzskatāms, ka ir pārkāptas Eiropas tiesības. Izņēmums ir tikai gadījums, ja šāds pakalpojums paredzēts ar īpašiem Eiropas tiesību aktiem.¹⁴

Aizliegums uzlikt muitas nodevas un līdzīgus maksājumus attiecas uz visām precēm, kas atrodas brīvā apgrozībā tirdzniecībā dalībvalstīs,

11 Boria P. *Taxation in European Union*. – New York: Springer, 2017. – 140. lpp.

12 Turpat – 142. lpp.

13 Boria P. *Taxation in European Union*. – New York: Springer, 2017. – 142. lpp.

14 Eiropas tiesības / V. Blūzma u.c. – Rīga: Juridiskā koledža, 2007. – 325. lpp.

tādējādi, brīvi pārvadāt var ne tikai ES, bet arī citās valstīs ražotās preces. Tomēr, ES iekšējā tirgus aizsardzības nolūkā, par trešajās valstīs ražotajām precēm jāsamaksā muitas nodoklis, ievadot tās Eiropas Savienībā. Šo nodokli regulas formā nosaka Eiropas Savienības institūcijas un tas ir vienāds uz visas ES ārējās robežas. Ja vienreiz muitas nodoklis par preču ieviešanu jau samaksāts, tad šīs preces vairs turpmāk nedrīkst aplikt ar muitas nodevām un citiem līdzīgiem maksājumiem uz dalībvalstu robežām. Lai novērstu situāciju, kad citā valstī ražota prece brīvi nokļūst citā dalībvalstī, bet pēc tam tai tiek piemēroti lielāki nodokļi, EK dibināšanas līgumā bija paredzēts 90. pants (šobrīd Līguma par Eiropas Savienības darbību 110. pants), kas nosaka, ka citu dalībvalstu ražojumiem tieši vai netieši neuzliek iekšējos nodokļus, kas lielāki par tiem, kas tieši vai netieši uzlikti vietējiem ražojumiem.¹⁵

Papildus tam, ka Eiropas Savienībā nav muitas barjeru, muitas savienība paredz arī muitas regulējuma harmonizēšanu tirdzniecībai ar trešajām valstīm. Lai to panāktu, ES ir ieviesusi vienoto muitas tarifu, kas paredz vienu ārējo tarifu, ko ES dalībvalstis piemēro, ievadot preces no trešajām valstīm. Ārējās tirdzniecības attiecības regulē Muitas kodekss, tas kodificē visu muitas regulējumu starp ES dalībvalstīm un trešajām valstīm.¹⁶ Netiešo nodokļu jomā ES ir notikusi aptveroša harmonizācija, un tā ir veikta galvenokārt pozitīvas integrācijas veidā, kas nozīmē regulāciju ES līmenī, pārsvarā regulu un direktīvu veidā.¹⁷

Līdz ar PVN ieviešanu pārvietošanās pār dalībvalstu robežām vairs netiek aplikta ar nodokli, un, kopumā, PVN tiek uzskatīts par veiksmīgu nodokli, jo tas novērsis vairākkārtējas uzlikšanas problēmu. PVN principi ES ietvaros ir tādi paši kā dalībvalstu ietvaros, jo ar PVN tiek aplikts darījums, neatkarīgi no tā, cik darījumi to veido. PVN regulējuma joma pilnībā ir ES kompetencē.¹⁸

1960. gadā EK uzdeva Nodokļu un finanšu komitejai izpētīt, kādas dalībvalstu nodokļu sistēmas ir pretrunā ar kopēja tirgus izveidi. Šī pētījuma rezultātā ar direktīvas piedāvājumu tika rekomendēts ieviest Pievienotās vērtības nodokli un tas bija panākams trīs posmos. Pirmajā posmā dalībvalstīm bija nepieciešams atcelt savus uzkrājošos apgrozījuma nodokļus un aizstāt tos ar neuzkrājošo sistēmu pēc savas izvēles. Otrajā

15 Eiropas tiesības / V. Blūzma u.c.–Rīga: Juridiskā koledža, 2007. – 326. lpp.

16 Horspool M., Humphreys M., Wells-Greco M. European Union Law.–Oxford: Oxford University Press, 2018.– 295. lpp.

17 Eiropas tiesības/ V. Blūzma u.c.–Rīga: Juridiskā koledža, 2007.– 406. lpp.

18 Turpat.

posmā, līdz 1969. gada beigām šī sistēma bija jāaizstāj ar vienotu Pievienotās vērtības nodokļa sistēmu. Trešajai fāzei, kurai nebija noteikts beigu termiņš, bija jārezultējas ar Kopienas nodokļu barjeru atcelšanu. Priekšlikums tika iesniegts Eiropas Parlamentā, kur tika lemts, ka trīs posmu vietā jābūt diviem, pirmais posms tika atzīts par mazefektīvu, jo dalībvalstīm tāpat būtu jāievieš PVN. Tika minēts arī, ka būtu jāharmonizē ne tikai apgrozījuma, akcīzes, un citi netiešie nodokļi, bet saskaņošanai jānotiek mijiedarbībā visu šo nodokļu tvērumā.

Pirmā PVN direktīva ir pieņemta 1967. gada 11. aprīlī, tajā pašā datumā tika pieņemta arī otrā direktīva. Dalībvalstīm tika uzdots veikt esošā apgrozījuma nodokļa regulējuma aizstāšanu ar vienotu pievienotās vērtības nodokļa sistēmu visām dalībvalstīm, nosakot, ka preces un pakalpojumi apliekami ar vienotu nodokli, kas aprēķināms proporcionāli to vērtībai, neatkarīgi no tā, cik ražošanas vai izplatīšanas posmi ir bijuši līdz nodokļa iekasēšanas brīdim. Katrā darījuma brīdī nodoklis aprēķināms saskaņā ar piemērojamo likmi, atskaitot no tā pievienotās vērtības nodokli, kas samaksāts par dažādiem izmaksu elementiem. Šī ir pamatdefinīcija ideālajam modelim, uz ko tiecās Eiropas Kopiena.¹⁹

Otrajā direktīvā tika definēts, uz ko attiecināms Pievienotās vērtības nodoklis, kā tas piemērojams preču piegādei un pakalpojumu sniegšanai valsts teritorijā, kā arī preču importam. Nodoklis aprēķināms, pamatojoties uz preces vai pakalpojuma vērtību, bet importa gadījumā, uz preču muitas vērtību. Dalībvalstīm tika atstāta rīcības brīvība noteikt nodokļa likmes, izvēloties pazeminātas vai paaugstinātas likmes, tomēr stingri tika ierobežota 0% likmes piemērošana.²⁰

Pirmās un otrās direktīvas ieviešana dalībvalstīm nesagādāja īpašas grūtības. Trešā direktīva pagarināja pirmās un otrās direktīvas ieviešanas laiku līdz 1972. gadam. Ceturtā un piektā direktīva pagarināja ieviešanas laiku Itālijai līdz brīdim, kad PVN sistēma tika ieviesta visas dalībvalstīs 1973. gadā. 1977. gada 17. maijā tika pieņemta sestā direktīva, kuras mērķis bija tālāka nacionālo tiesību aktu harmonizēšana, un no tās preambulas izrietēja mērķis – otrā posma ieviešana, atceļot importa un eksporta nodokļus tirdzniecībai Eiropas Kopienas iekšienē. Tomēr, jāmin, ka sestās direktīvas patiesais mērķis nebija to panākt, jo, joprojām bija nepieciešami nodokļi uz robežas.²¹

19 Terra B., Wattel P. *European Tax Law/ 6th Edition.* – Alphen van den Rijn: Kluwer Law International, 2012. – 169. lpp.

20 Turpat – 170. lpp.

21 Turpat – 172. lpp.

Vairumam dalībvalstu nebija iespējams ieviest direktīvu noteiktajā termiņā līdz 1978. gada 1. janvārim. Neatbilstības rezultējās nodokļu maksātāju prasībās, kas bija balstītas uz Eiropas Kopienas likumu tiešo iedarbību. Kopš sestās direktīvas pieņemšanas Eiropas Komisija (turpmāk – Komisija) ir Ministru Padomei iesniegusi 16 direktīvas ar normu precizējumiem.²² 1985. gada 29. jūnijā EK publicēja dokumentu ar mērķi noteikt detalizētu programmu un termiņus, lai līdz 1992. gadam izveidotu kopēju tirgu, tādējādi stimulējot komercdarbību, konkurenci un tirdzniecību Eiropas Kopienas iekšienē. Veicamie pasākumi tika klasificēti 3. grupās: fizisko barjeru atcelšana; tehnisko barjeru atcelšana; nodokļu barjeru atcelšana. Šis dokuments paredzēja detalizētus termiņus, kādos tie ieviešami. Kā fizisko barjeru piemēri tikai minēti muitas kontroles punkti uz robežām, savukārt, tehnisko – dažādas dalībvalstu prasības uz robežām, kas tika piemērotas importētajiem produktiem, pamatojoties uz to, ka tās noteiktas, lai nodrošinātu patērētāju aizsardzību. Nodokļu harmonizēšanas jomā tika piedāvāts fokusēties uz trim aspektiem: nodokļa bāzi; likmju skaitu; likmju līmeni.

Komisija rekomendēja tā brīža direktīvu projektu pieņemšanu ar atsauci uz nodokļa bāzi, kā arī, neskatoties uz to, ka tobrīd bija vairāku likmju sistēmas, dot priekšroku vienai likmei, kā arī pieņemt vienotu struktūru akcīzes regulējumam, tādējādi, priekšlikumi PVN un akcīzes nodokļu likmēm būtu jāvērtē vienoti.²³ Komisija arī uzskatīja, ka būtu jāsašaurina likmju amplitūda starp PVN likmēm, nosakot tai robežas, lai tādējādi izvairītos no cenu starpībām dalībvalstu starpā, ko radījušas atšķirīgas nodokļu likmes.²⁴

Arī turpmākajos gados turpinājās darbs netiešo nodokļu harmonizēšanas jomā. 1989. gadā tika sniegts priekšlikums noteikt minimālo standarta likmi ne zemāku par 14%. Priekšlikums samazinātajai likmei bija tās noteikšana robežās starp 4% un 9%, kas vislabāk atbilstu situācijai. Savukārt 0% likme var tikt piemērota ļoti ierobežotam preču lokam. Akcīzes likmju ziņā EK uzskatīja, ka šajā jomā nepieciešams elastīgums un vienotas likmes vairs nav nepieciešamas. 1991. gadā beidzot tika saskaņots saturs Direktīvai Nr. 91/680 EEC, kas noteica fiskālo barjeru atcelšanu. Tajā tika noteikts pamatprincips, ka privātpersonu pirkumi tiek aplikti ar nodokli iegādes

22 Terra B., Wattel P. *European Tax Law/6th Edition.* – Alpen van den Rijn: Kluwer Law International, 2012.–176. lpp.

23 Turpat – 180. lpp.

24 Turpat – 182. lpp.

valstī, tomēr bija 2 izņēmumi – jaunu automašīnu iegāde un distancētā tirdzniecība.²⁵

Šis režīms paredzēja, ka šādi gan reģistrētu, gan neregistrētu nodokļu maksātāju pirkumi tiek aplikti ar nodokli preces piegādes vietā. 1996. gadā Eiropas Komisija publiskoja dokumentu, kas definēja darbības programmu vienotas PVN sistēmas ieviešanai. 2008. gadā tika pieņemti PVN principi, kas arvien vairāk attālinājās no domas, ka preces jāapliek ar nodokli to izcelsmes valstī. Tā vietā tika noteikts princips, ka nodoklis jāpiemēro to saņēmšanas valstī, piemērojot apgriezto nodokļa maksāšanas kārtību. Kopš 2010. gada pakalpojumi tiek aplikti ar PVN, balstoties uz pakalpojuma saņēmēja rezidences vietu, arī piemērojot apgriezto nodokļa maksāšanas kārtību, ja pakalpojuma sniedzējs un saņēmējs nav vienas dalībvalsts rezidenti. Jaunajām dalībvalstīm, pievienojoties Eiropas Savienībai, bija pienākums pielāgot to nodokļu sistēmas Sestajai direktīvai, tomēr sākotnēji tika pieļautas dažas pagaidu atkāpes. Ikvienā iestāšanās gadījumā Sestā direktīva tika papildināta ar pārejas normām, kas katrai valstij piemērojamas ES paplašināšanās kontekstā.²⁶

Tomēr ilgais pārejas periods attiecībā uz PVN bija vājinājis sistēmu, tādējādi radot nodokļu apiešanas draudus, tāpēc 2006. gadā Eiropas Komisija prezentēja stratēģiju, kā cīnīties ar nodokļu nemaksāšanas draudiem, uzsverot koordinētas sistēmas attīstības nozīmi.²⁷ 2010. gadā Eiropas Komisija uzsāka plašas konsultācijas par to, kā ES PVN sistēma var tikt uzlabota un stiprināta (*the Green Paper*). Tika izvirzīti jautājumi, vai nepieciešams pārskatīt pašreizējo PVN sistēmu, atgriežoties pie principa, ka preces un pakalpojumi tiek aplikti ar nodokli to izcelsmes valstī. Tostarp, bija arī jautājumi par to, vai samazinātās PVN likmes joprojām ir aktuālas, kā novērst nodokļu nemaksāšanas draudus, kā uzlabot nodokļu iekasēšanas sistēmu, lai novērstu esošo nodokļu plaisu.²⁸

2011. gadā Komisija publiskoja redzējumu par PVN nākotni (COM(2011)851), kas paredzēja, ka caurspīdīgāka PVN sistēma palīdzētu efektīvīzēt komercdarbību un tirdzniecību starp dalībvalstīm. Tika secināts, ka nepieciešama PVN deklarāciju standartizācija, vienota portāla izveide, kurā būtu īss un konkrēts pārskats par dalībvalstu PVN režīmiem. Tika paredzēts arī, ka nodokļa bāzes paplašināšana un samazināto likmju

25 Terra B., Wattel P. *European Tax Law/ 6th Edition.* – Alpen van den Rijn: Kluwer Law International, 2012. – 187. lpp.

26 Turpat – 172. lpp.

27 Turpat – 195. lpp.

28 Turpat – 196. lpp.

ierobežošana var nest papildus ieņēmumus dalībvalstīm arī bez likmju palielināšanas. Treškārt, tika paredzēts, ka nepieciešams apturēt ieņēmumu zudumus, ko izraisa neiekasētā PVN plaša, kas tobrīd tika lēsta 12% apmērā no visiem PVN ieņēmumiem.²⁹ Komisija arī secināja, ka ilgstoši apspriestais jautājums par PVN sistēmas maiņu uz principu, ka tas iekasējams izcelsmes valstī, vairs nav aktuāls, tādējādi, to turpinās iekasēt preces vai pakalpojuma saņēmēja rezidences valstī, un Komisija turpinās strādāt pie modernas PVN sistēmas izveides, kas balstīta šajā principā.³⁰

1.4. Diskriminācijas ierobežojumi netiešo nodokļu jomā

Līguma par Eiropas Savienības darbību 110. pants paredz, ka jānosaka, kādi vietējā ražojuma produkti ir līdzīgi vai var tikt aizvietoti ar citā valstī ražotiem un jāvērtē, vai nodokļu aplikšanas jomā šīm precēm tiek piemēroti vienādi nodokļi, vai arī ar nodokļu likmēm tiek aizsargāti vietējie ražojumi. Turklāt, šis izvērtējums paredz, ka jāvērtē padziļināti gan aplikšanas pamats, gan nodokļu likmes, gan iekasēšanas metodes un nevar aprobežoties tikai ar formālu vērtējumu.³¹ Nepieciešams arī vērtēt, kā tiek izmantots iekasētais nodoklis – ja tas tiek novirzīts vietējo preču atbalstam, tādējādi radot tām priekšrocības, arī šāda veida maksājumi 110. panta izpratnē nav pieļaujami.³²

Diskriminējošie nodokļi ir apskatīti LESD 110. pantā. Pirmā daļa attiecas uz precēm, kas ir līdzīgas, bet otrā daļa – uz precēm, kas ir konkurējošas. Kopš 110. panta ieviešanas Eiropas Savienības Tiesa (turpmāk – EST) ir definējusi divus veidus, kā noteikt, vai preces ir līdzīgas, vai nē. Šāda jautājuma noteikšana varētu šķist pašsaprotama, taču, tiklīdz jāizšķir tumšā un gaišā tabaka, vai dažādas vīnogu šķirnes, jautājums kļūst komplicēts. Eiropas Savienības Tiesa sāka apspriedes šajā jomā, nosakot, vai preces ir tai pašā nodokļu, muitas un statistikas klasifikācijas sistēmā. Tādējādi, vairākas preces, kas sākotnēji šķita līdzīgas, izrādījās tādas neesam. Otra Eiropas Savienības Tiesas pieeja bija preču ekonomiskā analīze. Tiesa ir izsvērusi ražošanas metodes, izcelsmi, patērētāju vēlmju apmierināšanas

29 Terra B., Wattel P. *European Tax Law/ 6th Edition.* – Alpen van den Rijn: Kluwer Law International, 2012. – 197. lpp.

30 Turpat – 198. lpp.

31 Lenaerts K., Nuffel P. *Constitutional Law of the European Union.* – London: Sweet&Maxwell Limited, 2005. – 155. lpp.

32 Turpat – 156. lpp.

efektu (gan tagadnes, gan sagaidāmo), izveides procesu, objektīvo raksturojumu, lai noteiktu preču līdzīgumu.³³

Eiropas Kopienų Tiesa jēdzienu *iekšējie nodokļi* tulkojusi ļoti plaši – jebkurš obligāts naudas maksājums uzskatāms par iekšējo nodokli. Būtiski nošķirt muitas nodevas un tiem līdzīgus maksājumus, kas ir aizliegti pilnībā, un iekšējos nodokļus, kas ir atļauti, bet tie nedrīkst būt diskriminējoši attiecībā pret ārvalstu precēm. Eiropas Kopienų Tiesas piedāvātais nošķīrums starp muitas nodevām un iekšējiem nodokļiem bija šāds – ja maksājums ir iekasēts kā daļa no sistemātiski iekasētām nodevām, kas tiek uzliktas saskaņā ar objektīvu kritēriju un kas nav atkarīgas no preču izcelsmes vietas, tad tas uzskatāms par iekšējo nodokli. Ja precei uzliktais maksājums neatbilst šai definīcijai, tad tā ir muitas nodeva vai tai līdzīgs maksājums.³⁴ Lietās, kurās bijis strīds par iespējamo ārvalstu preču netiešo diskrimināciju, Eiropas Kopienų Tiesa centās noskaidrot patieso mērķi, ar kādu nodoklis ir ieviests. Ja galvenais mērķis ir vietējo preču aizsardzība, tad tiek pārkāpts LESD 110. pants, ja vietējās preces nebūs vienīgās, kas nonāks izdevīgākā situācijā tirgū nodokļu dēļ, šāds nodoklis nebūs pretrunā ar Eiropas tiesībām.³⁵

Diskriminējošie nodokļi var būt 2 veidu – tieši diskriminējošie un netieši diskriminējošie. Visuzskatāmākais tieši diskriminējošo nodokļu piemērs ir, ja nodoklis tiek piemērots tikai no citas dalībvalsts ievestajai precei. Mazāk redzamā veidā tas var tikt darīts, ja ievestajai precei un vietējā ražojuma precei tiek piemērotas dažādas nodokļa likmes, izmantojot atšķirīgus nodokļa aprēķina veidus. Iespējama arī situācija, kad nodokļa likmes ir vienādas, bet ievestajai precei nodoklis tiek uzliktis tūlīt, taču par vietējā ražojuma precī tas tiek iekasēts vēlāk, tādējādi nostādot vietējo ražojumu izdevīgākā situācijā.³⁶ Netiešā nodokļu diskriminācija, kas gan ir grūtāk konstatējama, arī nav atļauta. Netiešie diskriminācijas veidi nav uzskatāmi saistīti ar preces izcelsmi, bet realitātē uzliek praktisku pienākumu maksāt nodokli par importētajam precēm. Piemēram, iespējams, ka nodoklis tiek piemērots visām precēm, dažādojot likmes atkarībā no preču specifikācijas, taču preces, kam piemēro augstāku likmi, konkrētajā valstī nemaz netiek ražotas.³⁷

33 Horspool M., Humphreys M., Wells-Greco M. European Union Law.– Oxford: Oxford University Press, 2018.– 304. lpp.

34 Eiropas tiesības/ V. Blūzma u.c.– Rīga: Juriskā koledža, 2007.– 327. lpp.

35 Turpat.

36 Horspool M., Humphreys M., Wells-Greco M. European Union Law.– Oxford: Oxford University Press, 2018.– 305. lpp.

37 Turpat.

Tiešā un netiešā diskriminācija nodokļu jomā nav pieļaujama, taču var būt izņēmuma gadījumi nacionālo interešu aizstāvībai, ja ir kādi objektīvi apstākļi, ko dalībvalsts var pamatot. Tas pieļaujams, jo arī Eiropas Savienības Tiesa atzīst, ka tam ir bijis pamatots iemesls. Šādas pieejas pamatā ir apsvērums, lai ES regulējums nekļūtu pārāk bargs savā pielietojumā. Tādējādi, ja valsts pierāda, ka jautājums saistīts ar nacionālajām interesēm, bet nav saistīts ar preču izcelsmes vietu un izmantotie līdzekļi ir samērīgi, tad šajā gadījumā nav pārkāpts Līguma par Eiropas Savienības darbību 110. pants.

Līguma par Eiropas Savienības darbību 110. pantā noteikts, ka dalībvalstis citu valstu ražojumiem tieši vai netieši neuzliek iekšējos nodokļus, kas lielāki par tiem, kas tieši vai netieši uzlikti līdzīgiem vietējiem ražojumiem. Dalībvalstis citu valstu ražojumiem nedrīkst uzlikt tādus iekšējos nodokļus, kas netieši aizsargā citus ražojumus. Savukārt, 111. pants nosaka, ka ja ražojumus eksportē uz kādu citu dalībvalsti, iekšējo nodokļu atmaksājumi nedrīkst pārsniegt iekšējos nodokļus, kas tiem uzlikti tieši vai netieši. Līguma 112. pantā teikts, ka par preču eksportu uz citām dalībvalstīm nedrīkst atlaist vai atmaksāt tādus maksājumus, kas nav apgrozījuma nodokļi, akcīzes nodokļi un citi netiešie nodokļi, un par preču importu no citām dalībvalstīm nedrīkst uzlikt kompensācijas maksājumus, ja vien Eiropas Padome pēc Komisijas priekšlikuma uz ierobežotu laiku iepriekš nav apstiprinājusi iecerētos pasākumus. 113. pants regulē netiešo nodokļu uzlikšanu – Padome saskaņā ar īpašu likumdošanas procedūru, pēc apspriešanās ar Eiropas Parlamentu un Ekonomikas un sociālo lietu komiteju, ar vienprātīgu lēmumu pieņem noteikumus par tiesību aktu saskaņošanu attiecībā uz apgrozījuma nodokļiem, akcīzes nodokļiem un citiem netiešajiem nodokļiem tiktāl, ciktāl tāda saskaņošana ir vajadzīga, lai nodrošinātu iekšējā tirgus izveidi, darbību un novērstu konkurences izkropļojumus.

2. Netiešo nodokļu tiesiskais regulējums Eiropas Savienībā un Latvijā

2.1. Eiropas Savienības nodokļu tiesību avoti

Primārie tiesību avoti ir tie līgumi, kas ir ES darbības pamatā. Tie rada kopēju ietvaru, kā arī nosaka vispārēju virzienu ES darbībai. Tie kalpo arī kā pārbaudes mehānisms sekundāro un terciāro tiesību aktu tiesiskuma un samērīguma izvērtēšanai.³⁸ Līgumi neparedz detalizētu regulējumu mērķu īstenošanai, to nodrošināšanai tiek izdoti dažādi sekundārie un terciārie tie-

38 Eiropas Savienības tiesības. I daļa: Institucionālās tiesības.– Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014.– 218. lpp.

sību akti. Kā sevišķa līgumu iezīme minama tā, ka tajos konkrēti noteikts, kādas kompetences ir tikai ES pārziņā, kādas ir dalībvalsts pārziņā, kā arī kādās kompetencēs ES un dalībvalstis darbojas kopīgi.³⁹ Līgumu noteikumi ir tieši piemērojami, tādējādi, valstij kļūstot par ES dalībvalsti, automātiski kļūst saistoši visi līguma noteikumi. Līgumos ietvertais regulējums ir ar visai augstu abstrakcijas pakāpi. Līgumu noteikumi tiek automātiski iekļauti dalībvalstu tiesību sistēmās, tos nav nepieciešams ieviest ar īpaši izdotiem nacionālajiem tiesību aktiem.⁴⁰

Sekundāros tiesību aktus izdod ES institūcijas saskaņā ar tām piešķirtajām pilnvarām, un tie detalizētāk regulē konkrētas jomas. Kā minēts LESD 288. pantā, īstenojot tām piešķirtās pilnvaras, iestādes pieņem regulas, direktīvas un lēmumus, kā arī sniedz ieteikumus vai atzinumus. Regulas ir vispārpiemērojamas, tās uzliek saistības kopumā un ir tieši piemērojamas visās dalībvalstīs. Direktīvas tām dalībvalstīm, kurām tās adresētas, uzliek saistības attiecībā uz sasniedzamo rezultātu, bet ļauj šo valstu iestādēm noteikt to īstenošanas formas un metodes. Lēmumi, kuros ir norādīti konkrēti adresāti, ir saistoši tikai šiem adresātiem, savukārt ieteikumi un atzinumi neuzliek saistības.

Visi ES izdodamie tiesību akti ir saistīti ar kādas noteiktas ES kompetencē esošas jomas noregulējumu, taču sekundāro tiesību aktu starpā nepastāv juridiskā spēka hierarhija, tādējādi, regulas nav hierarhiski pārākas par direktīvām un lēmumiem, vai otrādi.⁴¹ Interpretējot attiecīgo ES tiesību aktu, jāņem vērā tā preambula, kurā ir ietverta konkrētā tiesību akta pieņemšanas nepieciešamība, ietvertas atsauces uz agrākiem ES tiesību aktiem šajā jomā, tā satur arī norādes konkrētā tiesību akta izpratnei.⁴²

Regulas tiesisko seku ziņā ir visspēcīgākais instruments, jo, tās pieņemot, dalībvalstīm netiek atstāta izvēles iespēja regulas darbības nodrošināšanai. Regulas kļūst saistošas dalībvalstīm uzreiz pēc to stāšanās spēkā. Tās ne tikai nav jāievieš ar nacionālajiem tiesību aktiem, bet tās to pat nedrīkst darīt. Dalībvalstu pienākums ir regulu darbības netraucēta nodrošināšana.⁴³ Savukārt, direktīvu ieviešana tiek atstāta dalībvalstu ziņā, to pārziņā atstājot formu un metodes, ar kādām tiks nodrošināts rezultāts.⁴⁴

39 Eiropas Savienības tiesības. I daļa: Institucionālās tiesības.– Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014.– 219. lpp.

40 Turpat – 220. lpp.

41 Turpat – 228. lpp.

42 Turpat – 230. lpp.

43 Eiropas tiesības/ V. Blūzma u.c.– Rīga: Juridiskā koledža, 2007.– 88. lpp.

44 Horspool M., Humhreys M., Wells- Greco M., European Union Law.– Oxford: Oxford University Press, 2018.– 186. lpp.

Direktīva ir unikāls ES tiesību akts, tās dalībvalstīm nav saistošas uzreiz pēc to spēka stāšanās, bet to ieviešana ir obligāta, citādi pret dalībvalsti var tikt piemērotas sankcijas. Parasti direktīva nosaka termiņu, cik ilgā laikā tā jāievieš. Direktīvas īstenošanas pirmajā posmā ES institūcijas nosaka mērķi, kāds sasniedzams ar direktīvas ieviešanu. Kad direktīva stājas spēkā, dalībvalstij šī mērķa sasniegšana kļūst par pienākumu, bet katra dalībvalsts var izvēlēties līdzekļus, ar kādiem tas sasniedzams. Pirms nav beidzies direktīvas ieviešanas termiņš, tā dalībvalstij nav saistoša, tomēr dalībvalsts nevar pieņemt tiesību aktus, kas būtu ar to pretrunā, un tā var kalpot arī kā interpretācijas līdzeklis tiesā. Direktīvas jāievieš pilnībā un nodrošinot tās prasību maksimāli efektīvu darbību praksē.⁴⁵

Īpaši atzīmējama ir Eiropas Savienības Tiesas loma ES tiesību avotu sistēmā. Juridiskajā literatūrā bieži ir minēts, ka EST ir būtiska loma ieguldījumu ES tiesību normu trūkumu kompensēšanā. EST judikatūra ir devusi izšķirošu ieguldījumu Eiropas Savienības likumdošanas attīstībā, norobežojot vispārējās vadlīnijas, kas parādās spēkā esošajos tiesību aktos, sniedzot salīdzinājumu ar supranacionālās integrācijas pamatprincipiem. Nodokļu jomā EST gadu gaitā ir konsekventi pieprasījusi iejaukties interpretācijas jautājumos, lai atrisinātu jautājumus, kas rada šaubas par to pareizu piemērošanu, kā arī precizētu ES regulējuma nepilnības.⁴⁶

Apmēram 42% EST spriedumu nodokļu jautājumos ir tieši PVN lietās, 23% ir spriedumi vispārējo nodokļu principu lietās, apmēram 30% ir par citiem netiešajiem nodokļiem un muitas nodevām, un tikai nedaudz tiešo nodokļu jautājumos. ES judikatūras veidošanā ļoti liela nozīme ir arī Ģenerāladvokātu pienesumam, kas ar rakstveida atziniem sniedz īsu izskatāmās lietas izvērtējumu. Lai arī tiem nav saistošs raksturs, šie atzinumi ir būtiski EST viedokļa formulēšanā, jo tie satur dalībvalsts normatīvo aktu un iepriekšējo EST nolēmumu salīdzinošo analīzi. Kā secināms no tiesnešu spriedumiem, ģenerāladvokātu secinājumi ļoti bieži ir bijuši to pamatā.⁴⁷

Interesanta ir arī ES iniciatīva (REFIT) normatīvo aktu harmonizēšanai un vienkāršošanai. Katru gadu tiek publicēts pārskats par ieviestajiem priekšlikumiem, un, piemēram, 2018. gadā viens no Komisijas priekšlikumiem bija tieši PVN jomā ar mērķi samazināt atbilstības izmaksas mazaizņēmumiem un vidējiem uzņēmumiem.⁴⁸

45 Eiropas tiesības/ V. Blūzma u.c.– Rīga: Juridiskā koledža, 2007.– 90. lpp.

46 Boria P. Taxation in European Union.– New York: Springer, 2017.– 81. lpp.

47 Turpat – 82. lpp.

48 REFIT – making EU law simpler and less costly.– https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/evaluating-and-improving-existing-laws/refit-making-eu-law-simpler-and-less-costly_en.– (Resurss apskatīts 20.09.2019.).

2.2. Dalībvalsts atbildība par Eiropas Savienības tiesību normu pārkāpumu

Tā kā dibināšanas līgumos valsts pienākumi definēti visai abstrakti, un arī direktīvas atstāj vietu interpretācijām, var rasties situācija, kad, pieņemot nacionālos tiesību aktus, tie nav precīzi atbilstoši Eiropas Savienības tiesību uzstādījumiem. Šādā gadījumā Eiropas Komisija pret valsti var uzsākt pārkāpuma procedūru, kuras mērķis ir sniegt dalībvalstij ne tikai iespēju izpildīt savus pienākumus, kas izriet no ES tiesībām (piemēram, sasniegt direktīvā paredzēto rezultātu, vai arī transponēt direktīvu, ja to vēl nav izdevies izdarīt), bet arī aizstāvēt sevi pret Komisijas izvirzītajiem iebildumiem. Dalībvalsts ir tiesīga arī atzīt vai neatzīt pārkāpumu, tāpēc Komisijas uzsāktā pārkāpuma procedūra automātiski nenozīmē finansiālas sankcijas, jo tās ir tiesīga noteikt tikai Eiropas Savienības Tiesa, izskatot prasību pret attiecīgo dalībvalsti, jo arī Eiropas Komisija var kļūdīties izpratnē kā pareizi ir piemērojama attiecīgā tiesību norma, tāpēc, tikai EST var sniegt pareizu tiesību normas interpretāciju. Pārkāpuma procedūras iedalās “pēc būtības” un “par nepaziņošanu”.⁴⁹

Pārkāpuma procedūru Eiropas Komisija var ierosināt, pamatojoties uz LESD 258. pantu, kas nosaka, ka, ja Komisijas ieskatā dalībvalsts nav izpildījusi kādu līgumos paredzētu pienākumu, tā sniedz argumentētu atzinumu par attiecīgo jautājumu, vispirms dodot attiecīgai valstij iespēju sniegt savus paskaidrojumus. Ja attiecīgā valsts Eiropas Komisijas noteiktajā termiņā neizpilda šā atzinuma prasības, tad tā var griezties Eiropas Savienības Tiesā. LESD 260. pantā teikts, ka, ja Eiropas Savienības Tiesa konstatē, ka dalībvalsts nav izpildījusi kādu līgumos paredzētu pienākumu, šai valstij jāveic pasākumi, kas vajadzīgi EST sprieduma izpildei. Ja Komisija uzskata, ka attiecīgā dalībvalsts nav veikusi vajadzīgos pasākumus, lai izpildītu Eiropas Savienības Tiesas spriedumu, tā var vērsties EST pēc tam, kad ir devusi minētajai valstij iespēju iesniegt savu apsvērumus. Tādā gadījumā tā norāda soda naudu vai kavējuma naudu, kas jāmaksā attiecīgajai dalībvalstij un ko Komisija konkrētajos apstākļos uzskata par piemērotu. Ja Eiropas Savienības Tiesa konstatē, ka attiecīgā dalībvalsts nav izpildījusi tās spriedumu, tā var šai valstij uzlikt soda naudu vai kavējuma naudu.

Par prioritāti Eiropas Komisija noteikusi tos gadījumus, kad dalībvalsts nav paziņojusi par transponēšanas rezultātiem vai nepareizi transponējusi

49 Soņeca V. Pārkāpuma procedūra: kas tas par ”zvēru” un cik bīstamas tā sekas// Jurista Vārds.– Nr. 19 (2019), 29. lpp.

direktīvu, nav ievērojusi tiesas spriedumu, radījusi nopietnu kaitējumu ES finanšu interesēm vai pārkāpusi ES ekskluzīvās tiesības. Pārkāpuma procedūra sastāv no divām obligātām stadijām, formālā paziņojuma un argumentētā atzinuma, un tikai pēc tam Eiropas Komisija var vērsties EST ar prasību. Komisija var pirms pārkāpuma procedūras uzsākšanas izvēlēties arī "EU Pilot" instrumenta izmantošanu. Šis instruments nav viena no pārkāpuma procedūras obligātajām stadijām, tā mērķis ir novērst iespējamus ES tiesību pārkāpumus, izvairoties no pārkāpuma procedūras uzsākšanas, lai nodrošinātu ātru un pozitīvu iznākumu. "EU Pilot" instruments izpaužas dialoga formā starp Eiropas Komisiju un dalībvalsti iespējamus tiesību pārkāpuma gadījumos. Kopš 2017. gada to izmanto tikai tad, ja Komisija uzskata, ka tā izmantošana ir nepieciešama. Šī procedūra arī nav pamatota ar konkrētiem ES pamatlīgumiem.⁵⁰ Par nepareizu transponēšanu uzskata gadījumus, kad dalībvalsts veiktie pasākumi neatbilst direktīvas mērķim. Lai gan dalībvalstīm piešķirta plaša rīcības brīvība direktīvu ieviešanas jomā, tām ir pienākums nodrošināt direktīvās paredzētos mērķus ar nacionālajiem tiesību aktiem.⁵¹

Konstatējot pārkāpumu, Komisija nosūta dalībvalsts Ārlietu ministrijai formālu paziņojumu, norādot pārkāpumu un dodot atbildīgajam institūcijām 2 mēnešus, lai sniegtu atbildi, tādējādi, tiek dots laiks situācijas izskaidrošanai, kā arī plānoto pasākumu norādīšanai. Pēc atbildes saņemšanas Komisija izlemj par nākamo soli, kas var būt procesa izbeigšana vai arī procesa turpināšana. Otrā posma ietvaros Komisija nosūta dalībvalstij argumentēto atzinumu, kurš ir uzskatāms par oficiālu pieprasījumu nodrošināt nacionālo normatīvo aktu atbilstību ES tiesībām, un tajā norāda konkrētus argumentus par pārkāpumu un atkārtoti dod divu mēnešu termiņu pārkāpuma novēršanai vai atkārtotu paskaidrojumu par situāciju sniegšanai. Ja ar šīm darbībām vēlamais rezultāts netiek panākts, Komisijai ir tiesības vērsties Eiropas Savienības Tiesā.⁵²

Ja tiek celta prasība, Komisijai ir jāpierāda pienākuma neizpilde, ietverot detalizētu iemeslu uzskaitījumu, kas radījusi pārliecību, ka dalībvalsts nav izpildījusi kādu no ES pamatlīgumos paredzētajiem pienākumiem. Prasības priekšmets tiek noteikts pirmstiesas procedūras ietvaros un tiesas procesa laikā nevar tikt grozīts vai papildināts. Eiropas Komisija

50 Soņeca V. Pārkāpuma procedūra: kas tas par "zvēru" un cik bīstamas tā sekas// Jurista Vārds.– Nr. 19 (2019), 30. lpp.

51 Petrocka-Petrovska E. Pārkāpuma procedūru analīze un aktuālākie problēmjaucājumi// Jurista Vārds, Nr. 19 (2019), 34. lpp.

52 Turpat – 37. lpp.

noteikusi 12 mēnešu termiņu, kurā tai jāizlemj, vai pārkāpuma procedūra izbeidzama, vai arī ceļama prasība tiesā.⁵³

Uzsākot pārkāpuma procedūru, Komisija dalībvalstij nosūta formālo paziņojumu, nosakot 2 mēnešu termiņu atbildes sniegšanai. Ja atbilde netiek sniegta, vai Komisija uzskata, ka dalībvalsts atbilde vai īstenotie pasākumi ir neapmierinoši, tā var vērsties ar prasību EST. Ja tā konstatē, ka dalībvalsts pārkāpusi tai noteiktos pienākumus, tā nosaka dalībvalstij pienākumu īstenot pasākumus, lai nodrošinātu atbilstību ES tiesību aktiem, turklāt Eiropas Komisija arī pārbauda dalībvalsts rīcības atbilstību EST nolēmumam. Ja dalībvalsts neīsteno nepieciešamos pasākumus, Komisija var vērsties Tiesā par sprieduma neizpildi, iepriekš nosūtot dalībvalstij brīdinājuma vēstuli, uz kuru atbilde sniedzama divu mēnešu laikā.⁵⁴

2.3. Prejudiciālie nolēmumi

Nacionālajām tiesām ir izšķiroša nozīme ES tiesību aktu administrēšanā un piemērošanā, tomēr ir skaidrs, ka, ja dalībvalstīm ir atšķirīgas tiesiskās tradīcijas, ES likumi var katrā dalībvalstī tikt interpretēti atšķirīgi, un, tādā gadījumā, gan privātpersonām, gan uzņēmumiem var nākties saskarties ar situāciju, ka tās nevar pilnībā izmantot ES priekšrocības attiecībā uz atvērtu savienību un iekšējo tirgu. Tāpēc Eiropas Savienībai ir svarīgi, lai tās tiesību aktiem būtu vienāda interpretācija un piemērošana visas dalībvalstīs, un, lai to nodrošinātu, galīgo lēmumu pieņemšanas pilnvarām jābūt piešķirtām vienai tiesai – Eiropas Savienības Tiesai.⁵⁵ ES dibināšanas līgumos ir paredzēts īpašs tiesību institūts – prejudiciālie nolēmumi, kuru mērķis ir nodrošināt ciešu sadarbību starp dalībvalstu tiesām un pārnacionālo Eiropas Savienības Tiesu, tādējādi padarot ES tiesību normu piemērošanu vienvērtīgu.

LESD 267. pants nosaka prejudiciālo nolēmumu sniegšanas pamatojumu, un tajā teikts, ka Eiropas Savienības Tiesas kompetencē ir sniegt prejudiciālus nolēmumus par līgumu interpretāciju, Eiropas Savienības iestāžu vai struktūru tiesību aktu spēkā esamību un interpretāciju. Ja šādu jautājumu ierosina kādas dalībvalsts tiesā, šī tiesa, ja tā uzskata, ka ir vajadzīgs EST lēmums par šo jautājumu, lai šī tiesa varētu sniegt spriedumu, var lūgt, lai EST sniedz nolēmumu par šo jautājumu.

53 Soņeca V. Pārkāpuma procedūra: kas tas par "zvēru" un cik bīstamas tā sekas// Jurista Vārds.– Nr. 19 (2019), 30. lpp.

54 Turpat – 31. lpp.

55 Fairhurst J. Law of the European Union.– Harlow: Pearson Education Limited, 2012.– 176. lpp.

Prejudiciāla nolēmuma lūgšana un sniegšana ir sadarbība starp nacionālā līmeņa tiesām un Eiropas Savienības Tiesu. Nacionālajām tiesām var nākties saskarties ar situāciju, kad lēmums jābalsta uz ES tiesību normām.⁵⁶ Turklāt, arī ES normas var izrādīties pietiekami neskaidras to piemērošanā, un dalībvalstu tiesas tās var interpretēt atšķirīgi. Ja rodas šāda situācija, dalībvalsts tiesai ir iespēja apturēt lietas izskatīšanu un lūgt EST sniegt attiecīgās normas skaidrojumu. Pēdējās instances tiesai tas pat ir pienākums. Šādā gadījumā jautājumu kopā ar lietas materiāliem sūta uz Eiropas Savienības tiesu, kura neizskata lietu pēc būtības, bet sniedz skaidrojumu par attiecīgas normas iztulkošanu. EST sniegtie nolēmumi un tiesību normu interpretācija ir saistoša dalībvalsts tiesai. Pēc skaidrojuma saņemšanas dalībvalsts tiesa atsāk lietas izskatīšanu, un, balstoties uz EST sniegto prejudiciālo nolēmumu, pieņem spiedienu pēc būtības. Prejudiciālo nolēmumu gadījumā iesaistītajām pusēm ir sekundāra nozīme, jo lēmumu par prejudiciālā nolēmuma lūgšanu pieņem dalībvalsts tiesa.⁵⁷

Līguma par Eiropas Savienības darbību 267. pants izdala divas dažādas ES dalībvalstu tiesu kategorijas – pēdējās instances tiesas un pārējās tiesas, kuru nolēmumus var pārsūdzēt. Ja jautājums ES tiesību piemērošanā radies tiesai, kuras nolēmumu var pārsūdzēt, tad prejudiciāla nolēmuma lūgšana nav obligāta, bet, ja tiesas lēmums nav pārsūdzams, tad vēršanās EST ir obligāta. Turklāt pašā LESD 267. pantā nav paredzēti nekādi izņēmumi no šā uzstādījuma.⁵⁸

EST spriedums ir saistošs dalībvalsts tiesai, kas uzdevusi prejudiciālu jautājumu, un tas ir saistošs arī apelācijas un kasācijas instances tiesām, kas vēlāk izskata šo jautājumu. Prejudiciālo nolēmumu lūgšanas tiesiskais pamats Latvijas tiesām ir Latvijas pievienošanās ES un no tā izrietošais LESD 267. panta obligātums, taču Latvija ir arī papildinājusi savus procesuālās tiesības regulējošos likumus ar normām par prejudiciālajiem nolēmumiem, gan Civilprocesa, gan Administratīvā procesa, gan Kriminālprocesa likumi satur vispārīgu atsauci uz ES tiesībām lūgt prejudiciālu nolēmumu, kā arī, tajos ir minēts, ka tā lūgšana ir viens no pamatiem lietas apturēšanai.⁵⁹

Prejudiciālie lēmumi var tikt pieņemti arī vienkāršotajā procedūrā, tā

56 Eiropas Savienības tiesības. I daļa: Institucionālās tiesības.– Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014.– 286. lpp.

57 Turpat – 288. lpp.

58 Buka A. Tiesas nevēršanās pēc prejudiciālā nolēmuma kā ES tiesību pārkāpums: jaunākā EST judikatūra// Jurista Vārds.– Nr. 19 (2019), 26. lpp.

59 Eiropas Savienības tiesības. I daļa: Institucionālās tiesības.– Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014.– 311. lpp.

var tikt izmantota gadījumos, ja EST adresētie jautājumi ir identiski jau iepriekš izskatītajiem, un secinājumus var izdarīt no iepriekšējās judikatūras, tad EST sniedz atzinumu, pamatojoties uz iepriekšējo lēmumu.⁶⁰

2.4. Netiešo nodokļu pašreizējais regulējums

Nepieciešams akcentēt šobrīd spēkā esošo regulējumu muitas nodokļa, pievienotās vērtības nodokļa un akcīzes nodokļa jomās. Tā kā apskatītie normatīvie akti ļoti detalizēti regulē dažādas specifiskas piemērošanas jomas, uzsvars likts uz būtiskajiem kopējiem akcentiem ES un Latvijas regulējumā, nepētot specifiskas piemērošanas nianšes.

Muitas nodoklis

Šobrīd Eiropas Savienībā muitas nodokli vienoti regulē Eiropas Parlamenta un Padomes Regula Nr. 952/2013 ar ko izveido muitas savienības kodeksu. Savukārt Latvijas muitas nodokļa likuma mērķis ir noteikt Latvijas Republikas kompetenci muitas lietās tiktāl, ciktāl muitas lietas nav noteiktas tieši piemērojamos Eiropas Savienības normatīvajos aktos.⁶¹ Likuma 1. pantā arī noteikts, ka muitas maksājumi ir Regulas Nr. 952/2013 5. panta 20. punktā noteiktais ievadmuitas nodoklis un 21. punktā noteiktais izvedmuitas nodoklis. Regulā sniegts šāds definējums: ievadmuitas nodoklis ir muitas nodoklis, kas jāmaksā, preces importējot, bet izvedmuitas nodoklis ir muitas nodoklis, kas jāmaksā, preces eksportējot. Tādējādi, šo maksājumu regulējums ir tiešā ES kompetencē. Valsts ieņēmumu dienests administrē muitas lietas normatīvajos aktos muitas jomā, kā arī likumā “Par nodokļiem un nodevām” un citos normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā.⁶²

Maksājamā ievadmuitas vai izvedmuitas nodokļa summu nosaka muitas dienesti, kas atbild par vietu, kur muitas parāds ir radies vai tiek uzskatīts par radušos, tiklīdz tiem ir visa vajadzīgā informācija.⁶³ Ievadmuitas un izvedmuitas nodokļa pamatā ir kopējais muitas tarifs, savukārt citus pasākumus, kas paredzēti ES noteikumos, un kuri reglamentē ar preču tirdzniecību saistītas īpašas jomas, attiecīgos gadījumos piemēro saskaņā ar preču tarifa klasifikāciju. Kopējā muitas tarifā ietilpst preču kombinētā nomenklatūra,

60 Fairhurst J. Law of the European Union.— Harlow: Pearson Education Limited, 2012.— 178. lpp.

61 Muitas likums (pieņemts 02.06.2016), 2. pants// Latvijas Vēstnesis.— Nr. 119 (2016, 21. jūnijs).

62 Turpat — 5. pants.

63 Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr 952/2013 (pieņemta 09.10.2013), ar ko izveido Savienības Muitas kodeksu, 101. pants//Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis.— Nr. 269/1 (2013, 10. oktobris).

kā arī jebkura cita nomenklatūra, kas pilnībā vai daļēji balstīta uz kombinēto nomenklatūru vai papildina to ar sīkākiem apakšiedalījumiem, konvencionālais vai parastais autonomais muitas nodoklis, autonomi pasākumi, ar ko dažām precēm paredzēta muitas nodokļa likmes samazināšana vai palielināšana, labvēlīgāki tarifa režīmi dažām precēm, kā arī citi tarifa pasākumi, kas paredzēti lauksaimniecības, tirdzniecības vai citos ES tiesību aktos.⁶⁴

Pievienotās vērtības nodoklis

Šobrīd Eiropas Savienībā PVN regulē Padomes Direktīva 2006/112 par kopējo pievienotās vērtības nodokļa sistēmu. Tās preambulā teikts, ka viens no mērķiem ir tāda iekšējā tirgus izveidošana, lai apgrozījuma nodokļa tiesību aktu piemērošana dalībvalstīs nerada konkurences apstākļu izkropļojumus, ka arī nekavē preču un pakalpojumu brīvu apriti. Tādēļ, lai pēc iespējas likvidētu faktorus, kas varētu radīt konkurences apstākļu izkropļojumus, nepieciešams saskaņot tiesību aktus par apgrozījuma nodokļiem, izmantojot kopēju pievienotās vērtības nodokļa sistēmu. PVN sistēma ir visvienkāršākā un neitrālākā, ja nodoklis tiek uzlikts pēc iespējas vispārīgi, aptverot gan visas ražošanas, gan pakalpojumu sniegšanas stadijas. Kopēja iekšējā tirgus interesēs ir pieņemt vienotu sistēmu, kas attiecas arī uz mazumtirdzniecību. Minēts arī, ja kopējā PVN sistēma pilnībā nesaskaņo likmes un atbrīvojumus, mērķim ir jābūt konkurences izlīdzināšanai, jo katras dalībvalsts teritorijā līdzīgām precēm un pakalpojumiem piemēro vienādu nodokli. Direktīvas mērķis ir arī saskaņot summas, kam uzliek nodokli, noteikšanu, lai PVN piemērošana darījumiem, par kuriem uzliek nodokli, radītu līdzvērtīgas sekas visās dalībvalstīs. Nepieciešams arī saskaņot nodokļa maksātāju pienākumus, lai nodrošinātu vienādu PVN iekasēšanai visās dalībvalstīs. Kopējās PVN sistēmas princips ir vispārēja patēriņa nodokļa piemērošana precēm un pakalpojumiem, kas būtu tieši proporcionāls preču un pakalpojumu cenai neatkarīgi no to darījumu skaita, kas veikti ražošanas un izplatīšanas procesā pirms stadijas, kurā uzliek nodokli. Kopējo PVN sistēmu piemēro līdz mazumtirdzniecības stadijai, to ieskaitot.⁶⁵

Direktīvas 14. pantā definēts, ka preču piegāde ir tiesību nodošana rīkoties ar materiālu īpašumu kā īpašniekam, savukārt, 24. pantā minēts,

64 Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr 952/2013 (pieņemta 09.10.2013), ar ko izveido Savienības Muitas kodeksu, 101. pants//Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis.– Nr. 269/1 (2013, 10. oktobris).

65 Padomes Direktīva 2006/112/EK par kopējo pievienotās vērtības nodokļa sistēmu (pieņemta 28.11.2006), 1. pants//Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis.– L347/1 (2006, 11. decembris).

ka pakalpojumu sniegšana ir jebkurš darījums, kas nav preču piegāde. 30. pants nosaka, ka preču imports ir tādu preču ievešana ES, kas neatrodas brīvā apgrozībā. Kopējā PVN Direktīva detalizēti regulē gan preču un pakalpojumu sniegšanas vietas noteikšanu, gan vērtības, no kurām aprēķināms nodoklis, gan piemērojamās likmes, gan arī atbrīvojumus no nodokļu maksāšanas. 62. pants nosaka, ka nodokļa iekasējamības gadījums ir notikums, iestājoties kuram, ir izpildīti juridiskie nosacījumi, lai nodoklis kļūtu iekasējams.⁶⁶ Direktīvā noteikts, ka nodokļa likmes par preču piegādi un pakalpojumu sniegšanu ir vienādas. 97. pantā minēts, ka minimālā Eiropas Savienībā noteiktā nodokļa pamatlīdzība nedrīkst būt mazāka par 15%, tomēr dalībvalstis var piemērot vienu vai divas samazinātās likmes īpašu kategoriju preču un pakalpojumu sniegšanai.⁶⁷ Samazinātās likmes nedrīkst būt mazākas par 5%, tās var piemērot pārtikai, ūdens apgādei, farmācijas līdzekļiem, medicīniskajām iekārtām, pasažieru pārvadājumiem, grāmatu piegādēm, ieejas biļetēm kultūras pasākumos, viesu izmitināšanas pakalpojumiem, radio un televīzijas apraidei, sporta telpu un inventāra izmantošanai, apbedīšanas pakalpojumiem, lauksaimnieciskajā ražošanā izmantojamo preču un pakalpojumu piegādei, ielu tīrīšanas un atkritumu savākšanas pakalpojumiem, u.c.⁶⁸

Saskaņā ar Pievienotās vērtības nodokļa likuma regulējumu, Latvijā piemēro nodokļa standartlikmi 21% apmērā, kā arī divas samazinātās PVN likmes 12% un 5% apmērā. Spēkā ir arī 0% likme, kas tiek piemērota preču eksportam. 12% likme tiek piemērota medikamentiem, medicīniskajām ierīcēm, zīdaiņu pārtikai, pasažieru un to bagāžas pārvadājumiem iekšzemē, mācību un oriģinālliteratūras izdošanai, iespaiddarbiem, koksnes kurināmā piegādēm, siltumenerģijas piegādēm, izmitināšanas pakalpojumiem tūristu mītnēs. Nodokļa likmi 5% apmērā piemēro pārtikas preču piegādei, t.i., svaigi augļi, dārzeņi, ogas (Latvijai raksturīgie produkti).⁶⁹

Direktīvā detalizēti noteiktas arī prasības, kas iekļaujamas PVN rēķinos, tajās ietverts, ka nepieciešamas norādīt darījuma dalībnieku nosaukumus, adreses, datumu, unikālu PVN rēķina numuru, PVN identifikācijas numurus, ziņas par pārdotajām precēm un sniegtajiem pakalpojumiem, t.sk. par saņemtajām atlaidēm un piemērotajiem īpašajiem PVN maksā-

66 Padomes Direktīva 2006/112/EK par kopējo pievienotās vērtības nodokļa sistēmu (pieņemta 28.11.2006), 62. pants//Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis.– L347/1 (2006, 11. decembris).

67 Turpat – 98. pants.

68 Turpat – 3. pielikums.

69 Pievienotās vērtības nodokļa likums (pieņemts 29.11.2012), 41. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 197 (2012, 14. decembris).

šanas režīmiem u.c., taču, kā norādīts direktīvas 229. pantā, dalībvalstis neprasa, lai rēķins būtu parakstīts.⁷⁰ Pieļaujams rēķinus darīt pieejamus arī elektroniskā formā, ja to akceptē rēķina saņēmējs.

Kopējā ES PVN Direktīva nosaka arī dažādu īpašu režīmu piemērošanu, kad ar PVN tiek aplikta tika peļņas daļa (piemēram, lietotu automašīnu pārdevējiem, ceļojumu aģentūrām u.c.), kā arī var tikt paredzēti īpaši nodokļa maksāšanas veidi. Direktīvas 199. pantā teikts, ka dalībvalstis var noteikt, ka turpmāk norādītajos darījumos persona, kas atbildīga par PVN nomaksu, ir preču vai pakalpojumu saņēmējs. Tas nozīmē, ka minētajām precēm un pakalpojumiem var tikt noteikta apgriezta nodokļa maksāšanas kārtība, kad rēķina izrakstītājs PVN tajā nenorāda, sniedzot tikai atsauci uz šādu nodokļa maksāšanas kārtību, bet preču vai pakalpojuma saņēmējs to pats aprēķina vai iemaksā budžetā. Šāda kārtība tiek noteikta ar mērķi novērst PVN krāpniecību. Kā šādi darījumi norādīti būvdarbi, tostarp nekustamā īpašuma remonts, personāla nodrošināšana minētajām darbībām, nekustamā īpašuma piegāde, lietotu materiālu, tādā pašā stāvoklī atkārtoti neizmantojamu materiālu, lūžņu, rūpniecisku un nerūpniecisku atkritumu, reģenerējamu atkritumu, daļēji pārstrādātu atkritumu piegāde, tādu preču piegāde, kuras viens nodokļa maksātājs citam nodokļa maksātājam devis kā nodrošinājumu, preču piegāde cesionāram pēc īpašumtiesību rezervācijas cesijas, ja cesionārs izmanto šīs tiesības, tāda nekustamā īpašuma piegāde, kas pārdots tiesas izsolē.⁷¹

Direktīvā paredzētas dalībvalstu tiesības īstenot pasākumus, lai novērstu izvairīšanos no nodokļa maksāšanas, kas īstenojamas šādā kārtībā – Padome pēc Komisijas priekšlikuma ar vienprātīgu lēmumu var atļaut jebkurai dalībvalstij ieviest īpašus pasākumus, lai atkāptos no Direktīvas noteikumiem ar mērķi vienkāršot PVN iekasēšanas procedūru vai nepieļaut noteiktu veidu nodokļu nemaksāšanu. Šādi pasākumi, nedrīkst ietekmēt dalībvalsts nodokļu ieņēmumus gala patēriņa stadijā, izņemot, ja to ietekme ir neliela. Dalībvalstīm, kas vēlas ieviest šādus pasākumus, jāšūta pieprasījums Komisijai un jāsniedz nepieciešamā informācija. Kad Komisijas rīcībā ir visa informācija, ko tā uzskata par vajadzīgu, lai izvērtētu pieprasījumu, tā viena mēneša laikā paziņo par to pieprasījuma iesniedzējai dalībvalstij. Procedūra pabeidzama astoņos mēnešos no pieprasījuma saņemšanas brīža.⁷²

70 Padomes Direktīva 2006/112/EK par kopējo pievienotās vērtības nodokļa sistēmu (pieņemta 28.11.2006), 229. pants//Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis.– L347/1 (2006, 11. decembris).

71 Turpat – 199. pants.

72 Turpat – 395. pants.

Latvijā tiesības izmantot apgriezto nodokļa maksāšanas kārtību noteiktas sekojošās jomās: kokmateriālu piegāde, būvniecības pakalpojumi un būv-izstrādājumu piegāde, metāllūžņu piegāde un ar to saistītie pakalpojumi, mobilo telefonu, planšetdatoru, klēpj datoru, integrālās shēmas ierīču un spēļu konsoļu piegādes, graudaugu un tehnisko kultūru piegādes, neapstrādātu dārgmetālu un to sakausējumu piegādes, melno un krāsaino metālu pusfabrikātu piegādes, sadzīves elektronisko iekārtu piegādes, lietota nekustamā īpašuma piegādes darījumos.⁷³ Piebilstams, ka Latvija šādu nodokļa maksāšanas kārtību šobrīd ir ieviesusi vairāk jomās, kā tas noteikts Padomes Direktīvā par kopējo pievienotās vērtības nodokļa maksāšanas sistēmu.

Akcīzes nodoklis

ES noteikumi akcīzes nodokļa jomā attiecas uz alkoholu, alkoholiskajiem dzērieniem, energoproduktiem, elektroenerģiju un tabakas izstrādājumiem. Energoproduktiem un elektrībai akcīzes nodokli piemēro tad, ja tos izmanto kā degvielu un kurināmo. Dalībvalstis ir tiesīgas šādu nodokli uzlikt arī citām precēm, tomēr šo nodokļu uzlikšana nedrīkst radīt starp dalībvalstīm ar robežas šķērsošanu saistītas formalitātes. Akcīzes nodokļa piemērošanu ES šobrīd regulē vairākas direktīvas. Vispārējie piemērošanas principi regulēti ar 2008. gada 16. decembra Direktīvas Nr. 2008/118/EK par akcīzes nodokļa piemērošanas vispārēju režīmu, ar ko atceļ Direktīvu 92/12/EEK, palīdzību. Akcīzes nodoklis kļūst uzliedams brīdī, kad preces nodod patēriņam, un dalībvalstī, kurā to veic.⁷⁴ Nosacījumi akcīzes nodokļa uzlikšanai un piemērojamā nodokļa likme ir tā, kas dienā, kad akcīzes nodoklis ir uzliedams, ir spēkā dalībvalstī, kurā preces nodod patēriņam. Akcīzes nodokli uzlied un iekasē, un attiecīgā gadījumā atmaksā vai atlaiž saskaņā ar katras dalībvalsts paredzētu procedūru. Dalībvalstis piemēro vienādas procedūras vietējām precēm un precēm no citām dalībvalstīm.

Specifiskākas jomas, savukārt, regulē atsevišķas direktīvas, piemēram, kā minēts Direktīvas Nr. 2011/64/ES par tabakas izstrādājumiem piemērotā akcīzes nodokļa struktūru un likmēm mērķos, ciktāl tas attiecas uz akcīzes nodokļiem, struktūru saskaņošanas rezultātā, ir jo īpaši jābūt tādā, ka nodokļa iekasēšanas sekas netraucē konkurenci starp dažādām tabakas izstrādājumu kategorijām, kas pieder pie tās pašas grupas, un ka tādējādi tiek

73 Pievienotās vērtības nodokļa likums (29.11.2012), 141.–144. pants // Latvijas Vēstnesis.– Nr. 197 (2012, 14. decembris).

74 Padomes Direktīva 2008/118/EK par akcīzes nodokļa piemērošanas vispārēju režīmu, ar ko atceļ Direktīvu 92/12/EEK (pieņemta 16.12.2008.), 7. pants // Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis.– Nr. L9/12 (2009, 14. janvāris).

atvērti dalībvalstu tirgi. Lai nodrošinātu iekšējā tirgus pareizu darbību, ir jānosaka minimālie akcīzes nodokļi visām tabakas izstrādājumu kategorijām. Eiropas Savienībā ražotām cigaretēm un cigaretēm, kuras importētas no trešajām valstīm, uzliek *ad valorem* (no vērtības) akcīzes nodokli, ko aprēķina pēc lielākās mazumtirdzniecības cenas, ieskaitot muitas nodokļus, un uzliek arī īpašo akcīzes nodokli, ko aprēķina vienai izstrādājuma vienībai.⁷⁵ No 2014. gada 1. janvāra akcīzes nodokļa īpašais komponents nav mazāks par 7,5% vai lielāks par 76,5% no kopējā nodokļu sloga, kuru veido: īpašais akcīzes nodoklis; *ad valorem* akcīzes nodoklis un PVN, kuras piemēro vidējai svērtajai mazumtirdzniecības cenai.⁷⁶ No 2014. gada 1. janvāra vispārējais akcīzes nodoklis cigaretēm ir vismaz 60% no apgrozībā laisto cigarešu vidējās svērtās mazumtirdzniecības cenas. Akcīzes nodoklis nedrīkst būt mazāks par 90 eiro par 1000 cigaretēm neatkarīgi no to vidējās svērtās mazumtirdzniecības cenas.⁷⁷

Spiritam un spirtam, ko satur dzērieni, ES tiek noteikta zemākā akcīzes nodokļa likme, kas piemērojama dalībvalstīs.⁷⁸ Savukārt, samazinātās likmes var piemērot mazās alusdarītavas (var saņemt atlaidi līdz par 50% no standarta nodokļa), kā arī, samazinātās likmes var tikt piemērotas vīnam un raudzētajiem dzērieniem, kuros alkohola daudzums nepārsniedz 8,5%, alum, kurā alkohola saturs nepārsniedz 2,8%, starpproduktiem, kuros alkohols nepārsniedz 15%, un etilspirtam, kurā alkohols nepārsniedz 10 %.

Latvijā kā akcīzes preces ir noteikti alkoholiskie dzērieni, tabakas izstrādājumi, naftas produkti, bezalkoholiskie dzērieni, kafija, dabasgāze un elektroniskajās cigaretēs izmantojamais šķidrums.⁷⁹

3. Regulējuma piemērošanas problēmas un tiesu prakse

3.1. Regulējuma problēmas nacionālajos tiesību aktos

2019. gada sākumā publiskajā telpā izskanēja informācija, ka Eiropas Komisija brīdinājusi Latviju par iespējamu pārkāpuma procedūras uzsāk-

75 Padomes Direktīva 2011/64/ES par tabakas izstrādājumiem piemērotā akcīzes nodokļa struktūru un likmēm (pieņemta 21.06.2011.) , 7.pants// Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis.– Nr. L176/24 197 (2011, 5. jūlijs).

76 Turpat – 8. pants.

77 Turpat – 10. pants.

78 Padomes Direktīva 92/84/EEK par spirta un alkoholisko dzērienu akcīzes nodokļa likmju saskaņošanu (pieņemta 19.10.1992.), 10. pants// Oficiālais Vēstnesis.– Nr. L316 (1992, 31. oktobris).

79 Par akcīzes nodokli: Likums (pieņemts 30.10.2003), 1. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 161 (2003, 14. novembris).

šanu sakarā ar to, ka Latvija ieviesusi apgrieztās PVN nodokļa maksāšanas procedūru vairākām preču un izstrādājumu grupām, kam tas nav paredzēts saskaņā ar ES regulējumu.

Saskaņā ar vispārējo PVN maksāšanas kārtību iekšzemes darījumos starp reģistrētiem PVN maksātājiem pievienotās vērtības nodokli par veiktajiem darījumiem valsts budžetā maksā preču piegādātājs vai pakalpojumu sniedzējs. Piemērojot apgriezto jeb reverso PVN maksāšanas kārtību starp diviem iekšzemē reģistrētiem PVN maksātājiem atbildīgs par PVN nomaksu valsts budžetā ir attiecīgo preču vai pakalpojumu saņēmējs. Apgrieztā jeb reversā PVN maksāšanas kārtība uzskatāma par terminētu pasākumu, lai cīnītos pret krāpšanu attiecīgajā nozarē un samazinātu negodīgu konkurenci nozarē.⁸⁰

Reaģējot uz Eiropas Komisijas paziņojumu, Latvija mainīja Pievienotās vērtības nodokļa likumu un 2019. gada 1. jūlijā stājās spēkā izmaiņas minētajā likumā, kas precizē iepriekš ieviestās apgrieztās jeb reversās pievienotās vērtības nodokļa maksāšanas kārtības piemērošanu darījumos ar metālizstrādājumiem, būvizstrādājumiem, sadzīves elektroniskajām iekārtām un sadzīves elektriskām aparatūrām. Iepriekš PVN likums paredzēja, ka reversā PVN maksāšanas kārtība ir piemērojama metālizstrādājumu piegādei un ar to saistītiem pakalpojumiem. Ar pieņemtajiem grozījumiem noteikts, ka metālizstrādājumu jomā tiek precizēts darījumu tvērums, kam piemērojama šāda PVN kārtība. No 2019. gada 1. jūlija šo kārtību vairs nepiemēro ar metālizstrādājumiem saistītiem pakalpojumiem, ka arī tiek sašaurināts metālizstrādājumu saraksts. Izmaiņas ir veiktas atbilstoši direktīvai, kas nosaka PVN sistēmu Eiropas Savienībā. Tā kā Eiropas Komisija nav piešķīrusi atļauju Latvijai ieviest reverso PVN maksāšanas kārtību būvizstrādājumu, sadzīves elektronisko iekārtu un sadzīves elektriskās aparatūras piegādēm, tiek paredzēts, ka 2018. gada 1. janvārī ieviestā reversā PVN maksāšanas kārtība būvizstrādājumu un sadzīves elektronikas nozarē ir piemērojama līdz 2019. gada 31. decembrim.⁸¹

Reversā PVN maksāšanas kārtība iepriekšminētajās nozarēs tika noteikta, lai cīnītos ar krāpšanas shēmām PVN jomā, un, tā kā šis jautājums joprojām ir aktuāls, Finanšu ministrija ir atkārtoti vērsusies EK ar lūgumu atļaut Latvijai atkāpties no direktīvā noteiktās vispārējās PVN piemērošanas

80 Apgrieztās jeb reversās pievienotās vērtības nodokļa maksāšanas kārtības ieviešanas efektivitātes izvērtējums un tās turpmāka piemērošana: Informatīvais ziņojums.–<http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40468658&mode=mk&date=2019-02-19>.– (Resurss apskatīts 31.08.2019.).

81 Vairākas būtiskas izmaiņas PVN piemērošanā.– <https://www.vid.gov.lv/lv/vairakas-butiskas-izmainas-pvn-piemerosana/>.– (Resurss apskatīts 07.07.2019.).

kārtības, paredzot iespēju piemērot reverso PVN maksāšanas kārtību būv-izstrādājumu piegādēm un noteiktām sadzīves elektronisko iekārtu un sadzīves elektriskās aparatūras piegādēm. Ja EK lēmums būs pozitīvs, tad tiks virzīti grozījumi, lai varētu īpašo PVN piemērošanas kārtību piemērot arī pēc 2019. gada 31. decembra.⁸²

Latvijai kā Eiropas Savienības dalībvalstij normatīvie akti PVN jomā ir jāaskaņo ar Eiropas Savienības noteiktajām prasībām. Tādējādi Latvijas PVN regulējošie normatīvie akti ir pārņemti ar Padomes 2006. gada 28. novembra Direktīvas 2006/112/EK par kopējo pievienotās vērtības nodokļa sistēmu attiecīgajām normām. Saskaņā ar Direktīvas 2006/112/EK regulējumu (199., 199.a, 199.b un 395.pants) dalībvalstīm ir vairākas iespējas ieviest apgriezto jeb reverso PVN maksāšanas kārtību atsevišķām preču un pakalpojumu kategorijām. Direktīvas 2006/112/EK 199. pantā uzskaitītas dalībvalstu izvēles iespējas piemērot apgriezto jeb reverso PVN maksāšanas kārtību noteiktām preču un pakalpojumu grupām, piemēram, būvdarbiem, tostarp nekustamā īpašuma remontam, tīrīšanai, apkopei, pārbūvei un nojaukšanai, kā arī tādu nekustamā īpašuma darbu veikšanai, kurus uzskata par preču piegādi, personāla nodrošināšanai iepriekš minētajām darbībām, nekustamā īpašuma piegādei, ja piegādātājs ir izvēlējis darījumam piemērot PVN gadījumos, kad dalībvalsts ir ieviesusi izvēles normu, kas paredz atsevišķos no PVN atbrīvotajos darījumos piegādātajam iespēju piemērot PVN, lietotu materiālu, tādā pašā stāvoklī atkārtoti neizmantojamu materiālu, lūžņu, rūpniecisku un nerūpniecisku atkritumu, reģenerējamu atkritumu, daļēji pārstrādātu atkritumu piegādei, kā arī dažas preču piegādes un pakalpojumu sniegšanu, tādu preču piegādei, kuras viens PVN maksātājs citam PVN maksātājam devis kā nodrošinājumu – īstenojot minēto nodrošinājumu, preču piegādei cesionāram pēc īpašumtiesību rezervācijas cesijas, ja cesionārs izmanto šīs tiesības, tāda nekustamā īpašuma piegādei, kas pārdots tiesas izsolē.⁸³

Savukārt, Direktīvas 2006/112/EK 199.a pantā dalībvalstīm paredzēta iespēja līdz 2022. gada 30. jūnijam uz noteiktu termiņu apgriezto jeb reverso PVN maksāšanas kārtību piemērot preču piegādēm un pakalpojumiem, kas saistīti ar paaugstinātu PVN krāpšanas risku. Starp šādām preču piegādēm un pakalpojumiem minēti siltumnīcas efektu izraisošo gāzu emisiju

82 Vairākas būtiskas izmaiņas PVN piemērošanā.– <https://www.vid.gov.lv/lv/vairakas-butiskas-izmainas-pvn-piemerosana/>– (Resurss apskatīts 07.07.2019.).

83 Informatīvais ziņojums “Apgrieztās jeb reversās pievienotās vērtības nodokļa maksāšanas kārtības ieviešanas efektivitātes izvērtējums un tās turpmāka piemērošana”.– <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40468658&mode=mk&date=2019-02-19>.– (Resurss apskatīts 01.08.2019.).

atļauju pārskaitīšana, citu vienību pārskaitīšana, ko operatori var izmantot, ievērojot minēto direktīvu, mobilo telefonu piegāde, integrālās shēmas ierīču, piemēram, mikroprocesori un centrālie procesoru bloki pirms to integrēšanas gala patēriņam paredzētajos produktos, piegāde, gāzes un elektrības piegāde tirgotājam, kas ir PVN maksātājs, gāzes un elektrības sertifikātu piegāde, telekomunikāciju pakalpojumu sniegšana, spēļu konsoli, planšetdatoru un klēpj datoru piegāde, graudaugu un tehnisko kultūru, tostarp eļļas augu sēklu un cukurbiešu, ko gala patēriņa stadijā parasti neizmanto neizmainītā stāvoklī, piegāde, neapstrādātu metālu un metālu pusfabrikātu, tostarp dārgmetālu, ja uz tiem neattiecas īpašs režīms, lietotu preču, mākslas darbu, kolekciju priekšmetu un senlietu piegāde.⁸⁴

Dalībvalstij, izvēloties iepriekšminētās kārtības piemērošanu, jāsniedz Padomdevēju komitejai PVN jautājumos detalizēta informācija par šādas kārtības piemērošanu, raksturojot sistēmas piemērošanas pasākumu darbības jomu, krāpšanās veidus un iezīmes, jāmin arī veikto kontroles pasākumu apraksts krāpšanas apkarošanai. Dalībvalstīm līdz 2017. gada 30. jūnijam Eiropas Komisijai bija jāiesniedz arī detalizēts ziņojums, kurā novērtēta reversā PVN maksāšanas kārtības efektivitāte un lietderība.⁸⁵

Eiropas Savienības Padome pēc Eiropas Komisijas priekšlikuma ar vienprātīgu lēmumu var atļaut jebkurai dalībvalstij ieviest īpašus pasākumus, lai atkāptos no Direktīvas 2006/112/EK noteikumiem. Šāda iespēja izmantojama, ja vēlas piemērot apgriezto PVN maksāšanas kārtību preču piegādēm un pakalpojumiem, kas nav minēti Direktīvas 199. un 199.a pantā. Lai lēmums tiktu pieņemts, jāsniedz plaši statistikas dati par konkrēto nozari un krāpšanas apjomiem, kā arī pasākuma lietderības un efektivitātes izvērtējums. Minēto pasākumu mērķis ir pārliecināt Eiropas Komisiju, ka šāda PVN maksāšanas kārtība uzskatāma par efektīvāko risinājumu tieši konkrētajām precēm vai pakalpojumiem. Turklāt Eiropas Komisija arī vērtē, vai dalībvalsts ir meklējusi risinājumus plašākā mērogā un izmantojusi visus citus iespējamus instrumentus krāpšanas mazināšanai PVN jomā konkrētajā nozarē. Ja pēc informācijas saņemšanas Eiropas Komisija negūst pārliecību par apgrieztās PVN maksāšanas kārtības ieviešanas mērķa sasniegšanu konkrētajā nozarē, tā nosūta dalībvalstij atteikumu atkāpes piešķiršanai.⁸⁶

84 Informatīvais ziņojums "Apgrieztās jeb reversās pievienotās vērtības nodokļa maksāšanas kārtības ieviešanas efektivitātes izvērtējums un tās turpmāka piemērošana". – <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40468658&mode=mk&date=2019-02-19>. – (Resurss apskatīts 01.08.2019.).

85 Turpat.

86 Turpat.

Gadījumiem, kad dalībvalsts saskaras ar pēkšņu masveida krāpšanu, Direktīvas 2006/112/EK 199.b pantā paredzēts īpašs instruments, kas ļauj dalībvalstij kā ātrās reaģēšanas mehānisma īpašo pasākumu nenovēršamu un steidzamu iemeslu gadījumos ieviest apgriezto jeb reverso PVN maksāšanas kārtību konkrētajām preču piegādēm vai pakalpojumu sniegšanai. Šādā gadījumā dalībvalstij jānosūta Eiropas Komisijai īpašā pieprasījuma veidlapa ar prasīto informāciju, un pēc tās izvērtēšanas, Eiropas Komisija pieņem lēmumu par atļaujas piešķiršanu piemērot apgriezto jeb reverso PVN maksāšanas kārtību. Dalībvalstis šādu iespēju var izmantot līdz 2022. gada 30. jūnijam, tomēr līdz šim neviena nav to izmantojusi, jo nav atbildusi nosacījumiem, kādos šī procedūra piemērojama.⁸⁷

Analizējot izveidojušos situāciju reversā PVN regulējuma jomā saistībā ar EK brīdinājumu, secināts, ka gadījumos, kad nepieciešams lūgt atkāpi no Direktīvas 2006/112/EK vispārējām normām, lai ieviestu apgriezto PVN maksāšanas kārtību, nepieciešams ievērot Direktīvā 2006/112/EK noteikto atkāpes pieprasīšanas procedūru. Piemēram, Padomes īstenošanas lēmumā (ES) 2018/1492, Eiropas Savienības Padome atļāva Latvijai līdz 2018. gada 31. decembrim piemērot apgrieztās maksāšanas sistēmu melno un krāsaino metālu pusfabrikātu piegādēm, tādējādi atkāpjoties no Direktīvas 2006/112/EEK par kopējo pievienotās vērtības nodokļa sistēmu 193. panta. Lēmums tika pieņemts, pamatojoties uz Latvijas sniegto informāciju par krāpšanas shēmām minētajā nozarē. Tomēr, tā kā vēstule ar minēto lūgumu tika reģistrēta tikai 2018. gada 9. aprīlī, vairs nebija piemērojams Direktīvas 2006/112/EK 199.a panta 1. punktā paredzētais 2 gadu termiņš, bet minētais pasākums atļauts tikai līdz 2018. gada 31. decembrim.⁸⁸

Savukārt, gadījumos, ja konstatē PVN krāpšanu kādā nozarē, un valsts pieprasa atkāpes no Direktīvas 2006/112/EK normām attiecībā uz reversās PVN maksāšanas kārtības ieviešanu, jāievēro noteikto atkāpes saņemšanas kārtību un attiecīgs regulējums ieviešams tikai pēc īstenošanas lēmuma pieņemšanas par atkāpes piešķiršanu.⁸⁹

87 Informatīvais ziņojums "Apgrieztās jeb reversās pievienotās vērtības nodokļa maksāšanas kārtības ieviešanas efektivitātes izvērtējums un tās turpmāka piemērošana". – <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40468658&mode=mk&date=2019-02-19>. – (Resurss apskatīts 01.08.2019.).

88 Padomes īstenošanas lēmums (ES) 2018/1492, ar ko Latvijas Republikai atļauj ieviest īpašu pasākumu, atkāpjoties no Direktīvas 2006/112/EK par kopējo pievienotās vērtības nodokļa sistēmu 193. panta.(pieņemts 02.10.2018)// Eiropas savienības Oficiālais Vēstnesis (2018, 8. oktobris).

89 Informatīvais ziņojums "Apgrieztās jeb reversās pievienotās vērtības nodokļa maksāšanas kārtības ieviešanas efektivitātes izvērtējums un tās turpmāka piemērošana". - <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40468658&mode=mk&date=2019-02-19>. – (Resurss apskatīts 01.08.2019.).

3.2. Tiesu prakse un prejudiciālie lēmumi

Izskatot lietas netiešo nodokļu jomā, nereti spriedumi tiek pārsūdzēti, tad skatīti jau augstākā instancē, jo nodokļu regulējums atstāj vietu interpretācijām. Ja šāda lieta nonāk instancē, kuras spriedums nav pārsūdzams, tiesai ir pienākums prasīt prejudiciālu nolēmumu, ja vien Eiropas Savienības Tiesa jau iepriekš nav skatījusi jautājumu, ko varētu interpretēt saskaņā ar jau iepriekš sniegtu spriedumu. Latvijas tiesas arī aktīvi izmanto savas tiesības lūgt prejudiciālus nolēmumus lietās, kas saistītas ar netiešajiem nodokļiem, kā redzams Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas pārskatā par Latvijas Republikas dalību Eiropas Savienības Tiesas un Vispārējās tiesas lietās no 2018. gada 1. marta līdz 2019. gada 31. janvārim, šajā laika periodā no 9 lūgtajiem prejudiciālajiem nolēmumiem 4 bijuši tieši netiešo nodokļu jomā. Nolēmumi lūgti pārsvarā lietās, kas saistītas ar PVN un muitas nodokli, un tajās viena no pusēm ir Valsts ieņēmumu dienests, kas administrē nodokļu aprēķinus.

Lieta C-326/15

AS “DNB Banka” pret Valsts ieņēmumu dienestu

Lietā C-326/15 AS “DNB Banka” Latvijas Republikas Administratīvā apgabaltiesa uzdeva EST sešus prejudiciālos jautājumus par tiesībām piemērot atbrīvojumu no pievienotās vērtības nodokļa. Minētajā lietā lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu atbilstoši LESD 267. pantam iesniedza Administratīvā apgabaltiesa un tas EST reģistrēts 2015. gada 1. jūlijā tiesveidībā. DNB Banka vērsās pret Valsts ieņēmumu dienestu (turpmāk – VID), par to, ka tas ir noraidījis bankas lūgumu veikt korekcijas tās pievienotās vērtības nodokļa deklarācijās. DNB Banka tika veikts nodokļu audits, un bankas viedoklis bija, ka attiecīgie darījumi ir atbrīvoti no PVN. Administratīvais process iestādē noslēdzās ar VID ģenerāldirektores 2012. gada 9. jūlija lēmumu, ar kuru noraidīts DNB Banka lūgums veikt korekcijas tās PVN deklarācijās par darījumiem ar DNB NORD, DNB IT un DNB Bank. DNB Banka savukārt iesniedza Latvijas Administratīvajā rajona tiesā pieteikumu par pienākuma uzlikšanu VID veikt korekcijas tās PVN deklarācijās par darījumiem, kas veikti ar minētajiem partneriem. Ar tiesas 2013. gada 1. novembra nolēmumu šis pieteikums tika noraidīts. Par šo nolēmumu DNB Banka iesniedza apelācijas sūdzību Administratīvajā apgabaltiesā, jo uzskatīja, ka darījumi atbilst Direktīvas 2006/112 132. panta 1. punkta f) apakšpunkta nosacījumiem, uzskatot, ka Administratīvā rajo-

na tiesa kļūdaini interpretējusi Direktīvas 2006/112 132. panta 1. punkta f) apakšpunktu.⁹⁰

Lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu tika iesniegts par to, kā interpretējams Padomes 2006. gada 28. novembra Direktīvas 2006/112/EK par kopējo pievienotās vērtības nodokļa sistēmu 1. punkta f) apakšpunktu, kas nosaka atbrīvojumus konkrētām darbībām sabiedrības interesēs, atbrīvojumu no nodokļa attiecībā uz pakalpojumiem, ko neatkarīgas personu grupas sniedz saviem dalībniekiem, kā arī piemērojamību finanšu pakalpojumu jomā.⁹¹ Jautājumi tika uzdoti, vēloties noskaidrot, vai atbrīvojums no PVN samaksas nerada konkurences izkropļojumu, jo vienā valstī ieviests kritērijs atbrīvojuma piemērošanai liedz citā dalībvalstī saņemt šo atbrīvojumu, kā arī, vai drīkst piemērot atbrīvojumu no PVN, ja personu grupas dalībnieks, kas pārējiem sniedz pakalpojumu, ir trešās valsts nodokļu maksātājs.

Eiropas Savienības Tiesa apskatāmajā lietā pasludināja spriedumu 2017. gada 21. septembrī, norādot, ka Direktīvas 2006/112[1] 132. panta 1. punkta f) apakšpunktā paredzētais atbrīvojums uz neatkarīgas personu grupas sniegtajiem pakalpojumiem attiecas tad, ja sniegtie pakalpojumi tieši sekmē direktīvas 132. pantā paredzēto sabiedrības interesēm atbilstošo darbību veikšanu. Spriedumā secināts, ka norma interpretējama tādejādi, ka tajā paredzētais atbrīvojums attiecas vienīgi uz tām neatkarīgu personu grupām, kuru dalībnieki veic minētās darbības sabiedrības interesēs. No tā izriet, ka atbrīvojums nav piemērojams pakalpojumiem, ko sniedz neatkarīgas personu grupas, kuru dalībnieki veic saimniecisku darbību finanšu pakalpojumu jomā, jo šāda darbība nav uzskatāma par darbību sabiedrības interesēs.⁹² Tiesa arī uzsvēra valsts tiesas pienākumu, interpretējot un piemērojot attiecīgās valsts tiesību normas, ņemt vērā faktu, ka direktīvas saturu ierobežo vispārējie tiesību principi, tostarp tiesiskās noteiktības princips un atpakaļejoša spēka aizlieguma princips. Veidam, kā valsts tiesai ir jāinterpretē atbilstošās valsts tiesību normas, ar kurām tiek īstenots Direktīvas 2006/112 132. panta 1. punkta f) apakšpunkts, ir jāatbilst vispārējiem Eiropas Savienības tiesību principiem, konkrēti tiesiskās noteiktības principam.⁹³

90 AS DNB banka pret Valsts ieņēmumu dienestu. 01.09.2017. EST spriedums lietā Nr. C326/15.– <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-326/15&language=LV#>. – (Resursus apskatīts 20.08.2019).

91 Turpat.

92 Pārskats par Latvijas Republikas dalību Eiropas Savienības Tiesas un Vispārējās tiesas lietās no 2017. gada 1. marta līdz 2018. gada 28. februārim.– https://www.tm.gov.lv/lv/daliba-es/eiropas-savienibas-tiesa/jaunumi-est/parskats-par-latvijas-republikas-dalibu-eiropas-savienibas-tiesas-un-visparejas-tiesas-lietas-no-201-/-. – (Resursus apskatīts 20.08.2019).

93 AS DNB banka pret Valsts ieņēmumu dienestu. 01.09.2017. EST spriedums lietā Nr. C326/15.– <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-326/15&language=LV#>. – (Resursus apskatīts 20.08.2019).

Lieta Nr. C-46/16
Valsts ieņēmumu dienests pret LC Customs Services

Lietā C-46/16 “LC Customs Services” par preču muitas vērtības noteikšanā pielietojamo metodi un pamatojuma pietiekamību Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departaments uzdeva prejudiciālos jautājumus, ar mērķi noskaidrot konkrētajā gadījumā piemērojamo metodi preču muitas vērtības noteikšanai precēm, kas deklarētas tranzītam no Ķīnas Tautas Republikas uz teritoriju ārpus Eiropas Savienības, muitas iestādes atbildību administratīvajā aktā noteiktās konkrētās metodes izvēlē, kā arī pamatojuma apmēru. EST pasludināja spriedumu 2017. gada 9. novembrī, un tajā secināts, ka Muitas kodeksa 29. panta 1. punktā paredzētā muitas vērtības noteikšanas metode nav piemērojama attiecībā uz precēm, kuras nav tikušas pārdotas izvešanai uz ES. Tiesa arī secināja, ka Muitas kodeksa 31. pants, skatot to kopsakarā ar šī kodeksa 6. panta 3. punktu, interpretējams tādējādi, ka muitas iestādēm ir pienākums norādīt iemeslus, kāpēc ir noraidītas minētā kodeksa 29. un 30. pantā paredzētās muitas vērtības noteikšanas metodes, un jāpamato arī, kāda informācija ir bijusi pamatā attiecīgo preču muitas vērtības aprēķinam. Šie soļi veicami, lai ieinteresētā persona varētu novērtēt muitas iestādes lēmuma pamatotību un lemt par pārsūdzības lietderīgumu, pilnībā apzinoties lietas apstākļus. Spriedumā arī teikts, ka dalībvalstīm, īstenojot savu procesuālo autonomiju, ir jāneregulē muitas iestādēm uzliktā pienākuma norādīt pamatojumu pārkāpuma sekas un jānosaka, vai un ciktāl šādu pārkāpumu ir iespējams novērst tiesvedības gaitā, ievērojot līdzvērtības un efektivitātes principus. EST spriedumā arī norādīja, ka Muitas kodeksa 30. panta 2. punkta a) apakšpunkts interpretējams tādējādi, ka kompetentai iestādei, pirms tā var noraidīt šajā tiesību normā paredzētās muitas vērtības noteikšanas metodes piemērošanu, nav jālūdz ražotājam sniegt tai šīs metodes piemērošanai nepieciešamo informāciju, tomēr izmantojami visi tās rīcībā esošie informācijas avoti un datubāzes. Būtiski arī ļaut attiecīgajiem saimnieciskās darbības subjektiem sniegt visu viņu rīcībā esošo informāciju, kam var būt nozīme preču muitas vērtības noteikšanā.⁹⁴

94 Pārskats par Latvijas Republikas dalību Eiropas Savienības Tiesas un Vispārējās tiesas lietās no 2017. gada 1. marta līdz 2018. gada 28. februārim.– <https://www.tm.gov.lv/lv/daliba-es/eiropas-savienibas-tiesa/jaunumi-est/parskats-par-latvijas-republikas-dalibu-eiropas-savienibas-tiesas-un-visparejas-tiesas-lietas-no-2017-2019>.– (Resurss apskatīts 20.08.2019).

Lieta Nr.C-154/16

VAS “Latvijas dzelzceļš” pret Valsts ieņēmumu dienestu

Lieta C154/16 VAS “Latvijas dzelzceļš” par lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu atbilstoši LESD 267. pantam, ko Latvijas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departaments iesniedza ar lēmumu, kas pieņemts 2016. gada 9. martā un kas EST reģistrēts 2016. gada 15. martā, tiesvedībā par muitas nodokļa un PVN parāda noteikšanu un solidāru atbildību, prejudiciālos jautājumus uzdeva Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departaments lietā par pieteicēja atbildību par tranzīta kravas iztrūkumu, kas radies tādēļ, ka vagona cisternai apakšējā noliešanas iekārta nav bijusi atbilstoši noslēgta vai ir bijusi bojāta. VID aprēķināja pieteicējam muitas nodokļa parādu un PVN parādu. Tiesvedības gaitā “Latvijas dzelzceļš” cēla iebildumu par to, ka VID nav noteicis solidāru atbildību par nodokļu parādu visām personām, kas atzīstamas par atbildīgām par konkrēto situāciju. Izskatot minēto lietu, tika uzdoti septiņi prejudiciālie jautājumi ar mērķi noskaidrot, vai nodokļu parāds konkrētajā gadījumā aprēķināts pamatoti, par to, vai bija jānosaka solidāra atbildība arī citām personām papildus pieteicējam, un kādas būs sekas, ja muitas iestādei bija pienākums noteikt solidāru atbildību. EST savā 17. gada 18. maija spriedumā norādīja, ka Muitas kodeksa 203. panta 1. punkts interpretējams tādējādi, ka minētā tiesību norma nav piemērojama gadījumā, kad pierādītas preču daļas bojāejas un neglābjama zuduma dēļ galamērķa muitas iestādē netiek uzrādīts viss tādas preces daudzums, kam piemērota Kopienas ārējā tranzīta procedūra. EST arī secināja, ka tad, ja pienācīgi pierādītas preču daļas bojāejas un neglābjama zuduma dēļ attiecīgajā procedūrā paredzētajā galamērķa muitas iestādē netiek uzrādīts viss preces daudzums, kurai piemērota Kopienas ārējā tranzīta procedūra, šī situācija rada ievedmuitas parādu attiecībā uz to preču daļu, kas nav nogādāta šajā iestādē.⁹⁵

Lieta Nr. C-288/16 IK “L.Č.” pret Valsts ieņēmumu dienestu

Lieta C288/16 IK “L.Č.” Augstākā tiesa (Latvija) iesniedza lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu atbilstoši LESD 267. pantam tiesvedībā IK “L.Č.” pret Valsts ieņēmumu dienestu par atbrīvojumu no PVN pakalpojumiem, kas tieši saistīti ar preču importu vai eksportu. Lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu ir par to, kā interpretējams Padomes 2006. gada

⁹⁵ VAS Latvijas dzelzceļš pret Valsts ieņēmumu dienestu. 18.05.2017.EST spriedums lietā Nr. C326/15.– <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-154/16&language=LV>.– (Resursus apskatīts 21.08.2019).

28. novembra Direktīvas 2006/112/EK par kopējo pievienotās vērtības nodokļa sistēmu 146. panta 1. punkta e) apakšpunkts. Strīds lietā radās par PVN aprēķināšanu tranzīta kravu pārvadājumiem no Rīgas ostas uz Baltkrieviju. Saskaņā ar līgumiem, kas noslēgti ar vairākiem kravu nosūtītājiem, SIA "Atek" uzņēmās nodrošināt preču, kurām piemērojama tranzīta procedūra, pārvadājumu no Rīgas ostas līdz Baltkrievijai. Saskaņā ar citu līgumu, "Atek" uzdeva "L.Č." veikt šī preču pārvadājuma faktisko izpildi. Pārvadājums tika veikts ar "Atek" piederošiem transportlīdzekļiem, kas bija iznomāti "L.Č.", un attiecībā pret šo preču nosūtītājiem "Atek" darbojās kā pārvadātājs, savukārt "L.Č." nodrošināja transporta vadīšanu, transportlīdzekļu remontu un uzpildi ar degvielu, kā arī muitas dokumentu noformēšanu robežpārejas punktos, preču apsargāšanu, to nodošanu saņēmējam un nepieciešamos iekraušanas un izkraušanas darbus. "L.Č.", uzskatot, ka tā sniegtie pakalpojumi ir saistīti ar tranzītu, piemēroja tiem PVN 0% likmi. Attiecībā uz "L.Č." tika veikts nodokļu audits par laiku no 2008. gada janvāra līdz 2010. gada decembrim, un pēc tā VID papildu samaksai valsts budžetā aprēķināja PVN, soda naudu un nokavējuma naudu. Nodokļu administrācijas 2011. gada 21. septembrā lēmumā šis aprēķins tika atstāts negrozīts, pamatojoties uz to, ka "L.Č." nebija tiesību pakalpojumiem, kurus tas bija sniedzis atbilstoši tā ar "Atek" noslēgtajam līgumam, piemērot PVN 0 % likmi, jo nav tiesiskas saiknes ar pārvadātās preču kravas nosūtītāju vai saņēmēju, tādējādi, šos pakalpojumus nevar pielīdzināt ekspeditora vai transporta ekspedīcijas pakalpojumiem un, tā kā "L.Č." nav Latvijas tiesībās prasītās licences, nevar uzskatīt, ka tam ir pārvadātāja statuss, un līdz ar to tam nebija tiesību veikt kravu pārvadājumu. "L.Č." pārsūdzēja šo lēmumu Administratīvajā rajona tiesā (Latvija), kura ar 2012. gada 11. decembra spriedumu pieteikumu noraidīja.

Administratīvā apgabaltiesa (Latvija) ar 2014. gada 29. maija spriedumu šo pieteikumu daļēji apmierināja un daļēji noraidīja. Minētā tiesa uzskatīja, ka, tā kā nav tiesiskas saiknes starp preču kravas nosūtītāju vai saņēmēju un "L.Č.", tā sniegtos pakalpojumus nevar pielīdzināt ekspeditora vai transporta ekspedīcijas pakalpojumiem, bet tie ir licencētam starptautisko pārvadājumu veicējam, šajā gadījumā "Atek", piederoša transportlīdzekļa nodrošināšanas ar autovadītāju pakalpojumi, un ka, tā kā "L.Č." nebija attiecīgas licences, nevar arī uzskatīt, ka tam ir pārvadātāja statuss. Līdz ar to, minētās tiesas ieskatā, "L.Č." sniegtajiem pakalpojumiem nevarēja tikt piemērota PVN 0% likme. "L.Č." par šo spriedumu iesniedza kasācijas sūdzību Augstākajā tiesā (Latvija), daļā, kurā Administratīvā apgabaltiesa

bija noraidījusi tā pieteikumu. Augstākās tiesas ieskatā pastāv šaubas par Direktīvas 2006/112 146. panta 1. punkta e) apakšpunkta interpretāciju, tādēļ tika uzdoti šādi prejudiciāli jautājumi:

1. Par Direktīvas [2006/112] 146. panta 1. punkta e) apakšpunkta interpretāciju – vai atbrīvojums no nodokļa tiek piemērots tikai tādā gadījumā, ja pastāv tieša tiesiska saikne jeb savstarpējas darījuma attiecības starp pakalpojuma sniedzēju un preču saņēmēju vai nosūtītāju?
2. Kādiem kritērijiem jāatbilst minētajā normā norādītajai tiesajai saistībai, lai varētu atzīt, ka pakalpojums, kas saistīts ar preču importu vai eksportu, ir atbrīvots no nodokļa?⁹⁶

EST savā 2017. gada 29. jūnija spriedumā norādīja, ka no Direktīvas 2006/112 146. panta 1. punkta e) apakšpunkta formulējuma un mērķa izriet, ka tiesību norma ir interpretējama tādējādi, ka tiesas saiknes esamība nozīmē ne tikai to, ka attiecīgo pakalpojumu sniegšana, ņemot vērā to priekšmetu, palīdz faktiski veikt eksporta vai importa darījumu, bet arī to, ka šie pakalpojumi attiecīgā gadījumā tiek sniegti tieši minētajā tiesību normā paredzēto preču eksportētājam, importētājam vai saņēmējam. Spriedumā minēts, ka, ka “L.Č.” sniegtie pakalpojumi ir nepieciešami pamatlietā aplūkotā eksporta darījuma faktiskai veikšanai, tomēr pakalpojumi ir sniegti nevis tieši šo preču saņēmējam vai eksportētājam, bet SIA “Atek”, kas bija darījumu partneris. Pakalpojumi tika sniegti, izmantojot SIA “Atek” piederošus transportlīdzekļus, kurš darbojās kā pārvadātājs attiecībā pret minēto preču nosūtītājiem. Tādējādi “L.Č.” sniegtie pakalpojumi nav uzskatāmi par ietilpstošiem Direktīvas 2006/112 146. panta 1. punkta e) apakšpunktā paredzētajā atbrīvojumā nodokļa piemērošanā.⁹⁷

Tādējādi uzskatāms, ka minētajās tiesvedībās Latvijā tiesas pareizi interpretējušas ES tiesību normas.

Lietā Nr. C-329/18 Valsts ieņēmumu dienests pret SIA “Altic”

Lietā C-329/18 “Altic” par darījuma partnera pārbaudes pienākumu pārtikas preču aprites darījumos un tās ietekmi uz priekšnodokļa atskaitī-

96 IK “L.Č.” pret Valsts ieņēmumu dienestu. 29.06.2017. EST spriedums lietā Nr. C288/16.– L.Č.– <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-288/16&language=LV#>.– (Resurss apskatīts 21.08.2019).

97 Pārskats par Latvijas Republikas dalību Eiropas Savienības Tiesas un Vispārējās tiesas lietās no 2017. gada 1. marta līdz 2018. gada 28.februārim.– [https://www.tm.gov.lv/lv/daliba-es/eiropas-savienibas-tiesa/jaunumi-est/parskats-par-latvijas-republikas-dalibu-eiropas-savienibas-tiesas-un-visparejas-tiesas-lietas-no-2017/-](https://www.tm.gov.lv/lv/daliba-es/eiropas-savienibas-tiesa/jaunumi-est/parskats-par-latvijas-republikas-dalibu-eiropas-savienibas-tiesas-un-visparejas-tiesas-lietas-no-2017-/).– (Resurss apskatīts 20.08.2019).

šanu prejudiciālo jautājumu EST iesniedza Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departaments, lūdzot skaidrot, kā interpretējams Direktīvas 2006/112/EK[1]168. panta a) punkts un vai saskaņā ar to nav atskaitāms priekšnodoklis, ja nodokļu maksātājs, kas piedalās pārtikas preču apritē, ir pārbaudījis pārtikas kvalitāti, vai šim nodokļu maksātājam ir jāveic arī citas pārbaudes attiecībā uz darījuma partneri. Lūgts arī skaidrot, vai darījuma partnerim ir pienākums pārbaudīt otra uzņēmuma reģistrācijas faktu, un vai šādai pārbaudei ir nozīme, novērtējot to, vai uzņēmuma darījuma partneris zināja vai tam vajadzēja zināt, ka tas iesaistās darījumā ar fiktīvu uzņēmumu.⁹⁸

Pieteicējs SIA “Altic” 2011. gada jūlijā un augustā no SIA “Sakrotex” un 2011. gada oktobrī no SIA “Ulmar” iegādājās rapša sēklas, kuras tika uzglabātas SIA “Vendo” noliktavās. Par šiem darījumiem tika atskaitīts priekšnodoklis, bet Valsts ieņēmumu dienests, veicot nodokļu auditu, konstatēja, ka minētie darījumi nemaz nav notikuši un ar 2014. gada 14. septembra lēmumu pieteicējam tika uzlikts pienākums samaksāt pievienotās vērtības nodokli, soda naudu un kavējuma naudu, kā rezultātā pieteicējs vērsās tiesā ar lūgumu administratīvo aktu atcelt, un šo lūgumu gan Administratīvā rajona tiesa, gan arī Administratīvā apgabaltiesa apmierināja. Par apelācijas instances tiesas spriedumu VID iesniedza kasācijas sūdzību, pamatojot, ka saskaņā ar Regulu Nr. 178/2002 pieteicējam bija pienākums pārbaudīt darījumu partnerus, un, neveicot šādu pārbaudi, pieteicējs ir iesaistījies PVN sistēmas ļaunprātīga izmantošanā.

Šobrīd tiesvedība ir rakstveida apsvērumu stadijā un lietā ir saņemti ģenerālvokāta Mihaila Bobeka secinājumi, kurš uz Latvijas uzdotajiem prejudiciālajiem jautājumiem rosina sniegt šādas atbildes: “Padomes Direktīvas 2006/112/EK par kopējo pievienotās vērtības nodokļa sistēmu 168. panta a) punkts liedz valsts iestādēm atteikt PVN priekšnodokļa atskaitīšanu, pamatojoties tikai uz to, ka pārtikas apritē iesaistītais nodokļu maksātājs nav veicis sava darījuma partnera pārbaudi atbilstoši Eiropas Parlamenta un Padomes Regulas (EK) Nr. 178/2002 (2002. gada 28. janvāris) 18. panta 2. punktā noteiktajam izsekojamības pienākumam, tomēr šajā tiesību normā noteikto pienākumu neizpilde kopā ar citiem konkrētajā lietā atbilstošajiem apstākļiem var tikt ņemta vērā vispārīgajā vērtējumā, ko iesniedzējtiesa veic attiecībā uz nodokļu maksātāja rūpību”.

98 Pārskats par Latvijas Republikas dalību Eiropas Savienības Tiesas un Vispārējās tiesas lietās no 2018. gada 1. marta līdz 2019. gada 31. janvārim.– <https://www.tm.gov.lv/lv/daliba-es/eiropas-savienibas-tiesa/jaunumi-est/parskats-par-latvijas-republikas-dalibu-eiropas-savienibas-tiesas-un-visparejas-tiesas-lietas-no-201-1.-> (Resurss apskatīts 21.08.2019).

Ģenerālvokāts arī secinājis, ka, pārtikas apritē iesaistītam uzņēmumam nav prasības pārbaudīt, vai tā darījumu partneris reģistrēts konkrētajā pārtikas aprites nozares reģistrā. Tam, ka nodokļu maksātājs nav pārbaudījis, vai tā darījuma partneris ir reģistrēts atbilstoši Regulas Nr. 852/2004 6. pantam, nav nozīmes, saistībā ar Direktīvas 2006/112 168. panta a) punktu novērtējot, vai uzņēmums zināja vai tam bija jāzina, ka tas iesaistās darījumā ar fiktīvu uzņēmumu. Izskatot ģenerālvokāta secinājumus, redzams, ka pirmās divas Latvijas tiesu instances interpretējušas ES tiesību normas ES tiesību normas līdzīgi kā EST ģenerālvokāts.⁹⁹

Lieta Nr. C-273/18

SIA “Kuršu zeme” pret Valsts ieņēmumu dienestu

Lietā C-273/18 SIA “Kuršu zeme” par priekšnodokļa atskaitīšanas liegumu, iesaistoties simulatīvos darījumos, lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu iesniegts saistībā ar strīdu starp SIA “Kuršu zeme” un Valsts ieņēmumu dienestu par atteikumu atzīt tiesības atskaitīt pievienotās vērtības nodokli, kas attiecas uz preču iegādēm, kuras šī sabiedrība veikusi no SIA “KF Prema”, jo šīs iegādes faktiski nav notikušas. SIA “Kuršu zeme” ir Latvijā reģistrēta sabiedrība, kas laikposmā no 2012. gada februāra līdz decembrim ir deklarējusi preču iegādes darījumus ar citu Latvijā reģistrētu sabiedrību – SIA “KF Prema” un atskaitījusi ar šiem darījumiem saistīto priekšnodokli.

Nodokļu auditā VID konstatēja, ka šie iegādes darījumi ir notikuši secīgi starp vairākām sabiedrībām veiktu darījumu ķēdes beigās. Lietuvā reģistrēta sabiedrība, UAB “Baltfisher” preces vispirms pārdeva divām Latvijā reģistrētām sabiedrībām, kuras tālāk tās pārdeva citai Latvijā reģistrētai sabiedrībai, kas tās pārdeva tālāk “KF Prema”, bet noslēgumā preces pārdeva “Kuršu zemei”, kas nodrošināja preču transportēšanu no Lietuvas uz savu rūpnīcu Latvijā. Valsts ieņēmumu dienests šai darījumu ķēdei nespēja rast loģisku izskaidrojumu, uzskatot, ka starpniecības sabiedrības faktiski nav veikušas nekādu darbību attiecīgo preču iegādes īstenošanai, kā arī uzskatīja, ka “Kuršu zeme” nevarēja nezināt par iesaisti mākslīgā darījumu ķēdē. Pamatojoties uz šiem pieņēmumiem, VID uzskatīja, ka “Kuršu zeme” attiecīgās preces faktiski ir iegādājusies tieši no “Baltfisher”, un

99 Valsts ieņēmumu dienests pret SIA “Altic”. Ģenerālvokāta M. Bobeka secinājumi lietā Nr. C329/18 (22.05.2019). – <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=214373&pageIndex=0&doclang=en&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=10774457>. – (Resurss apskatīts 22.08.2019.)

tādējādi attiecīgās iegādes kvalificēja kā preču iegādi Kopienas iekšienē. Ar 2014. gada 29. aprīļa lēmumu tika koriģētas “Kuršu zemes” iesniegtās PVN deklarācijas, attiecīgo preču vērtību iekļaujot no citām dalībvalstīm saņemtu preču vērtībā un attiecīgi palielinot aprēķināto PVN, vienlaikus par minēto summu samazinot “Kuršu zemes” deklarēto priekšnodokli.¹⁰⁰

Par šo VID lēmumu “Kuršu zeme” cēla prasību Administratīvajā rajona tiesā, pamatojot, ka visas prasības priekšnodokļa atskaitīšanai ir izpildītas, kā arī, ka uzņēmumam nebija pamata šaubīties ne par “KF Prema”, ne darījumu veikšanas nolūkiem. Tika norādīts arī, ka darījumos ar šo sabiedrību tā nav guvusi nekādas nodokļu priekšrocības. Tā kā “Kuršu zemes” prasība tika noraidīta, tā iesniedza apelācijas sūdzību Administratīvajā apgabaltiesā, kura apstiprināja Administratīvās rajona tiesas nolēmumu. Pēc tam “Kuršu zeme” iesniedza kasācijas sūdzību Latvijas Augstākajā tiesā, norādot, ka, lai gan VID, Administratīvā rajona tiesa un Administratīvā apgabaltiesa ir secinājuši, ka sabiedrība piedalījies mākslīgi izveidotā darījumu ķēdē ar mērķi gūt nodokļu priekšrocības, tomēr minētās iestādes nav precizējušas, tieši kādas nodokļu priekšrocības darījumos iesaistītās sabiedrības varētu būt guvušas. “Kuršu zeme” uzskatīja, ka arī tad, ja tā attiecīgās preces būtu iegādājusies tieši no “Baltfisher”, tai būtu bijušas tiesības atskaitīt PVN, jo tas uzskatāms par preču iegādi Kopienas iekšienē.

Prejudiciālā jautājuma iesniedzējtiesa norāda, ka fakts, ka prece nav saņemta tieši no rēķina izsniedzēja, automātiski nenozīmē, ka tiek krāpnieciski slēpts īstais piegādātājs. Iesniedzējtiesa vēlējās noskaidrot, vai, nekonstatējot, kādu tieši nepamatotu nodokļu priekšrocību ir guvis pats nodokļu maksātājs vai citas personas, kas piedalās attiecīgajā darījumu ķēdē, ir iespējams konstatēt ļaunprātīgas rīcības esamību, un nolēma uzdot Eiropas Savienības Tiesai prejudiciālu jautājumu par PVN direktīvas 168. panta a) punkta interpretāciju – vai tas ir interpretējams tādējādi, ka tam neatbilst liegums atskaitīt priekšnodokli, pamatojoties vienīgi uz nodokļu maksātāja informētu iesaistīšanos simulatīvu darījumu noformēšanā, bet neidentificējot, kā konkrēto darījumu rezultātā budžetam varētu būt nodarīts zaudējums nesamaksāta vai nepamatoti atprasīta pievienotās vērtības nodokļa veidā, salīdzinot ar situāciju, kad darījumi būtu noformēti atbilstoši to faktiskajiem apstākļiem?¹⁰¹

100 SIA “Kuršu zeme” pret Valsts ieņēmumu dienestu. 10.07.2019. EST spriedums lietā Nr.C273/18 Kuršu zeme.– <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:62018CJ0273&from=LV>.– (Resurss apskatīts 22.08.2019.)

101 Turpat.

2019. gada 10. jūlijā EST pasludināja lietā spriedumu, ka Padomes 2006. gada 28. novembra Direktīvas 2006/112/EK par kopējo pievienotās vērtības nodokļa sistēmu, kas grozīta ar Padomes 2010. gada 13. jūlija Direktīvu 2010/45/ES, 168. panta a) punkts ir interpretējams tādējādi, ka, lai atteiktu tiesības atskaitīt kā priekšnodokli samaksāto pievienotās vērtības nodokli, nepietiek tikai ar to, ka preču iegāde ir notikusi vairāku personu starpā veiktu pārdošanas darījumu ķēdes beigās, un ka nodokļa maksātājs attiecīgās preces ir ieguvis tādas personas noliktavā, kas ietilpst šajā ķēdē, bet kas nav persona, kura rēķinā ir norādīta kā piegādātājs, lai konstatētu, ka nodokļa maksātājs vai citas personas, kuras piedalās minētajā ķēdē īstenojušas ļaunprātīgu rīcību, jo kompetentajai nodokļu iestādei ir pienākums pierādīt, ka nodokļa maksātājs vai citas personas guvušas nepamatotas nodokļu priekšrocības.¹⁰²

Lieta Nr.C-164/17 SIA “E Lats” pret Valsts ieņēmumu dienestu

Prejudiciāls jautājums tika iesniegts arī lietā C-184/17 SIA “E Lats” par dārgmetālu izstrādājumu tālākpārdošanu. To iesniedza Latvijas Republikas Augstākā tiesa lietā, kur radās strīds starp SIA “E LATS” un Valsts ieņēmumu dienestu. “E LATS” veic aizdevumu izsniegšanu privātpersonām, kas nav PVN maksātāji, pret ķīlu, ko veido dārgmetāli un izstrādājumi, kuru sastāvā ir zelts un/vai sudrabs. Gadījumos, kad ķīlas neizpērk, tās tiek sašķirotas pēc to provēm un dārgmetāla, tad pārdotas tālāk citiem komersantiem – PVN maksātājiem. “E-Lats” šādos gadījumos piemēroja īpašo PVN režīmu un maksāja PVN tikai par dārgmetālu izstrādājumu iegādes un pārdošanas cenas starpību. Valsts ieņēmumu dienests, veicot pārbaudi secināja, ka sabiedrība tālāk pārdeva dārgmetālu izstrādājumus kā lūžņus, nevis kā lietotas preces. VID uzskatīja, ka šādā gadījumā nevar piemērot PVN likuma 138. pantā paredzēto īpašo režīmu, un aprēķināja uzņēmumam papildus PVN saistības.¹⁰³

Administratīvā apgabaltiesa noraidīja “E LATS” pieteikumu par šo lēmumu, pamatojot ar to, ka tā pārdevusi zelta un sudraba izstrādājumus kā lūžņus, nevis kā lietotas preces, tādējādi nav pamata piemērot PVN likuma

102 SIA “Kuršu zeme” pret Valsts ieņēmumu dienestu. 10.07.2019. EST spriedums lietā Nr.C273/18 Kuršu zeme.– <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:62018CJ0273&from=LV>.– (Resurss apskatīts 22.08.2019.)

103 Pārskats par Latvijas Republikas dalību Eiropas Savienības Tiesas un Vispārējās tiesas lietās no 2018. gada 1. marta līdz 2019. gada 31. janvārim.– <https://www.tm.gov.lv/lv/daliba-es/eiropas-savienibas-tiesa/jaunumi-est/parskats-par-latvijas-republikas-dalibu-eiropas-savienibas-tiesas-un-visparejas-tiesas-lietas-no-201-1>.– (Resurss apskatīts 22.08.2019.)

138. pantā paredzēto peļņas daļas režīmu. Savukārt “E Lats” iesniedza kasācijas sūdzību Augstākajā tiesā, pamatojoties uz to, ka peļņas daļas režīma piemērošana nevarot būt atkarīga no jautājuma par to, vai tai bija vai nebija zināms par izmantošanu – tālākpārdošanu vai pārveidošanu, ko pircējs bija veicis attiecībā uz pārdotajām precēm. Prejudiciālā jautājuma iesniedzējtiesa uzskata, ka pamatlietā aplūkotās preces, kas tika pārdotas vienīgi tāpēc, lai iegūtu to sastāvā esošos dārgmetālus un dārgakmeņus, ietilpst nevis PVN direktīvas 311. panta 1. punkta 1) apakšpunktā ietvertajā jēdzienā *lietotas preces*, bet gan atbilst jēdzienam *dārgmetāli un dārgakmeņi*. Augstākās tiesas ieskatā, apskatītā tiesību norma nepiešķir ES dalībvalstīm šajā ziņā nekādu rīcības brīvību, tomēr, tā kā EST vēl nav lēmusi par tieši šādu interpretāciju, Augstākā tiesa nolēma apturēt tiesvedību un uzdeva EST prejudiciālos jautājumus par PVN direktīvas 311. panta 1. punkta 1) apakšpunkta interpretāciju – vai tas interpretējams tā, ka par lietotām mantām var tikt atzīti tirgotāja iegādāti lietoti dārgmetālu vai dārgakmeņus saturoši izstrādājumi, kuri tiek pārdoti tālāk galvenokārt tajos esošā dārgmetāla vai dārgakmeņu ieguvei? Gadījumā, ja atbilde uz iepriekšējo jautājumu ir apstiprinoša, vai īpašā režīma piemērošanas ierobežošanā ir nozīme tirgotāja informētībai par tālākā pircēja nolūkiem attiecībā uz lietotajos dārgmetālu vai dārgakmeņus saturošos izstrādājumos esošā dārgmetāla vai dārgakmeņu ieguvi, kā arī vai nozīme ir tādām darījuma objektīvajām pazīmēm kā preču apjomiem, darījuma partnera tiesiskajam statusam un citām?¹⁰⁴

EST savā spriedumā noteikusi, ka Padomes 2006. gada 28. novembra Direktīvas 2006/112/EK par kopējo pievienotās vērtības nodokļa sistēmu 311. panta 1. punkta 1) apakšpunkts interpretējams sekojoši, ka jēdziens *lietotas preces* neaptver lietošanā bijušas preces, kuru sastāvā ir dārgmetāli vai dārgakmeņi, ja šīs preces vairs nespēj pildīt savu sākotnējo funkciju un ir saglabājušas vienīgi šiem metāliem un šiem akmeņiem raksturīgo funkciju. Šos apstākļus ir jāizvērtē iesniedzējtiesai, ņemot vērā visus objektīvos apstākļus, kuriem ir nozīme izskatāmajā gadījumā.¹⁰⁵

3.3. Satversmes tiesas skatītie netiešo nodokļu jautājumi

Arī Satversmes tiesa savos spriedumos uzsver Eiropas Savienības tiesību kā neatņemamas Latvijas tiesību sistēmas sastāvdaļas nozīmi, kā

104 SIA “E Lats” pret Valsts ieņēmumu dienestu. 11.07.2018. EST spriedums lietā Nr.C154/17.– <http://curia.europa.eu/juris/celex.jsf?celex=62017CJ0154&lang1=en&lang2=LV&type=TEXT&ncr=.-> (Resurss apskatīts 22.08.2019.).

105 Turpat.

arī nepieciešamību tās ievērot. Piemēram, Satversmes tiesa savā spriedumā lietā Nr. 2017-12-01 “Par likuma “Par pievienotās vērtības nodokli” (redakcijā, kas bija spēkā no 2010. gada 1. janvāra līdz 2012. gada 31. decembrim) 12. panta 12.³ un 12.⁵ daļas, ciktāl tās ierobežo tiesības uz nodokļu pārmaksas atmaksu saprātīgā termiņā, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. panta pirmajam, otrajam un trešajam teikumam” atsaucas uz Eiropas Savienības tiesību ievērošanu, minot, ka līdz ar līguma par Latvijas pievienošanu Eiropas Savienībai ratifikāciju Eiropas Savienības tiesības ir kļuvušas par neatņemamu Latvijas tiesību sistēmas sastāvdaļu. Attiecīgi likumdevējam, pieņemot tiesību normas, it īpaši tādas, ar kurām nacionālajā tiesību sistēmā tiek ieviestas Eiropas Savienības direktīvu prasības, ir jāievēro vispārējie tiesību principi un citas Satversmes normas, kā arī Eiropas Savienības tiesību principi.¹⁰⁶

Apskatāmajā lietā apstrīdētās normas tika pieņemtas, ieviešot Eiropas Savienības direktīvas prasības, kas izstrādātas saskaņā ar Direktīvas 2006/112/EK 183. pantu. Izskatāmajā lietā bija nepieciešams noskaidrot, kāds saturs ietverts Eiropas Savienības tiesību normās, noskaidrojot Direktīvas 2006/112/EK 183. panta un PVN neitralitātes principa saturu. Līguma par Eiropas Savienības darbību 267. pantā teikts, ka EST kompetencē ir sniegt prejudiciālus nolēmumus par Eiropas Savienības līgumu interpretāciju un Eiropas Savienības tiesību aktu spēkā esamību un interpretāciju. Ja šāds jautājums radies lietā, ko izskata dalībvalsts tiesa, kuras lēmumi saskaņā ar attiecīgās dalībvalsts tiesību aktiem nav pārsūdzami, tad šai tiesai jāvērtē Eiropas Savienības Tiesā. Gadījumos, kad lietas iznākums ir atkarīgs no Eiropas Savienības tiesību aktu interpretācijas, Satversmes tiesai jāpārliedz, vai attiecīgajos tiesību aktos noteiktais ir pietiekami skaidrs, bet, ja attiecīgās normas nav pietiekami skaidras, – vai šo jautājumu jau iepriekš ir izskaidrojusi EST.

Konkrētajā lietā Satversmes tiesa secinājusi, ka Direktīvas 2006/112/EK 183. panta un PVN neitralitātes principa saturs ir skaidrs un tādēļ nav nepieciešams vērsties Eiropas Savienības Tiesā ar lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu.¹⁰⁷

106 “Par likuma “Par pievienotās vērtības nodokli” (redakcijā, kas bija spēkā no 2010. gada 1. janvāra līdz 2012. gada 31. decembrim) 12. panta 12.3 un 12.5 daļas, ciktāl tās ierobežo tiesības uz nodokļu pārmaksas atmaksu saprātīgā termiņā, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. panta pirmajam, otrajam un trešajam teikumam” 11.04.2018. Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2017-12-01// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 73 (2018, 12. aprīlis).

107 Turpat.

Secinājumi un priekšlikumi

Eiropas Komisijas mērķis nav standartizēt dalībvalstu nodokļu sistēmas, bet nodrošināt to saskaņotību un atbilstību ES izvirzītajiem mērķiem, aicinot dalībvalstis uz rīcību attiecībā uz nacionālajiem normatīvajiem aktiem. Lai noteiktu dalībvalsts rīcības brīvību nodokļu tiesību jomā, jānoskaidro, vai attiecīgā joma atrodas ES kompetencē. Jomās, kas nodotas ES kompetencē, dalībvalstīm nav tiesību iejaukties ne tiešā, ne netiešā veidā.

Netiešo nodokļu jomā dalībvalstīm ir maza rīcības brīvība lemt par to regulējumu. Netiešo nodokļu jomā ES ir veikta visaptveroša harmonizācija, regulācija notiek ES līmenī, pārsvarā regulu un direktīvu veidā. Nodokļu jomā nav pieļaujama tiešā un netiešā diskriminācija, tomēr kā izņēmums var būt gadījumi, kad dalībvalsts var pamatot objektīvus apstākļus nacionālo interešu aizsardzībai.

Muitas jomā Eiropas Savienībā pastāv vienots regulējums, ir atceltas muitas barjeras, bet darījumos ar trešajām valstīm ir ieviests vienots ārējais muitas tarifs.

PVN un akcīzes nodokļu jomās Latvijā regulējuma atbilstība tiek nodrošināta ar likumu palīdzību, kuri tiek izstrādāti atbilstoši ES direktīvu prasībām. PVN regulējuma jomā Eiropas Komisija konstatējusi vairākas neatbilstības apgrieztās pievienotās vērtības nodokļa maksāšanas kārtības noteikšanā.

Gadījumos, kad nacionālās tiesas saskaras ar situāciju, kad nepieciešams ES normās balstīts spriedums, bet ir šaubas par to pareizu interpretāciju, izmantojams īpašs ES tiesību instruments – iespēja lūgt EST prejudiciālu nolēmumu. Latvija aktīvi izmanto savas tiesības vērsties EST ar prejudiciāliem jautājumiem netiešo nodokļu lietās. Nodokļu piemērotājiem nozīmīgs ir EST spriedums lietā Nr. C-273/18 “SIA “Kuršu zeme” pret Valsts ieņēmumu dienestu”, kas uzsver, ka tieši nodokļu administrācijai ir pienākums pierādīt nodokļu maksātāja gūtās nodokļu priekšrocības veiktajā darījumā.

Lai novērstu Eiropas Komisijas ierosinātas pārkāpuma procedūras uzsākšanas risku, gadījumos, kad nepieciešams ieviest apgriezto PVN maksāšanas kārtību kādā nozarē, jāievēro Direktīvā Nr. 2006/112/EK noteiktā atkāpes pieprasīšanas procedūra un attiecīgs regulējums nacionālajos tiesību aktos ieviešams tikai pēc Eiropas Komisijas īstenošanas lēmuma pieņemšanas par atkāpes piešķiršanu. Tādējādi tiktu nodrošināts arī tiesiskās noteiktības princips, izvairoties no biežām likumu izmaiņām.

Nepieciešamības gadījumā ieteicams izvērtēt pamatošanas iespējas un izmantot Direktīvā Nr. 2006/112/EK paredzēto procedūru, kas ļauj izmantot iespēju ieviest apgriezto PVN maksāšanas kārtību konkrētām preču piegādēm vai pakalpojumiem kā ātrās reaģēšanas mehānisma īpašo pasākumu nenovēršamu un steidzamu iemeslu gadījumos (lai novērstu masveida krāpšanu PVN jomā). Līdz šim Latvija šādu iespēju vēl nav izmantojusi.

Ieteicams Latvijas nodokļu likumos, līdzīgi kā ES tiesību aktos, ietvert preambulu, lai likuma piemērotājam radītu pilnīgāku priekšstatu par tā pieņemšanas nepieciešamību un vērstu uzmanību uz norādēm konkrētā tiesību akta izpratnei.

Netiešo nodokļu regulējums rada daudzus interpretācijas jautājumus gan to piemērotājiem, gan tiesām, tādēļ ieteicams ne tikai izmantot tiesību normu iztulkošanas metodes, bet EST lēmumus, kas sniegti, atbildot uz prejudiciālajiem jautājumiem, iestrādāt arī nacionālajos tiesību aktos, lai atvieglotu atbilžu meklēšanu konkrētā jautājumā. Ieteicams sekot līdzī ES dalībvalstu un Eiropas institūciju ilglaicīgajai rīcības programmai (REFIT) ar mērķi vienkāršot un harmonizēt nacionālo likumdošanu.

Saiva Uzklīņģe

Zinātniskais vadītājs: *Mg.iur. Normunds Streņģe*

NEGODĪGA KOMERCPRAKSE NEBANKU KREDITĒŠANĀ

1. Negodīgas komercprakses tiesiskais regulējums

Latvijā negodīgas komercprakses regulējums ir salīdzinoši jauns, proti, Negodīgas komercprakses aizlieguma likums (turpmāk – NKAL) ir spēkā no 2008. gada 1. janvāra. Tā izstrāde tika uzsākta, pamatojoties uz nepieciešamību pārņemt Eiropas Parlamenta un Padomes 2005. gada 11. maija Direktīvu 2005/29/EK jeb Negodīgas komercprakses direktīvu (turpmāk –NKD), kas attiecas uz uzņēmēju negodīgu komercpraksi iekšējā tirgū attiecībā pret patērētājiem un ar ko groza Padomes Direktīvu 84/450/EEK un Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 97/7/EK, 98/27/EK un 2002/65/EK un Eiropas Parlamenta un Padomes Regulu (EK) Nr.2006/2004. NKD tika izstrādāta, galvenokārt, lai nodrošināta turpmāku ES iekšējā tirgus attīstību, kā arī, lai vienādotu normatīvos aktus, kas reglamentēja šo jomu noteiktās valstīs, ņemot vērā, ka atšķirības dalībvalstu normatīvajos aktos liek šķēršļus uzņēmējiem brīvi darboties iekšējā tirgū, kā arī rada patērētāju neuzticēšanos pārrobežu pirkumiem.

NKD ir maksimālās harmonizācijas direktīva. Eiropas Komisija, izstrādājot direktīvas projektu, pamatoja maksimālās harmonizācijas principa nepieciešamību ar vienotā tirgus izveidošanu un patērētāju uzticības veicināšanu.¹ Tajās jomās, ko NKD atver, dalībvalstis nedrīkst saglabāt vai ieviest stingrākus noteikumus, nekā paredz NKD. Tomēr citās jomās, kuras NKD neatver vai kuras tiek regulētas tikai daļēji, dalībvalstis var paturēt un ieviest savus nacionālos noteikumus. Dalībvalstis var piemērot arī tiem kreditēšanas pakalpojumiem, ko NKD neatver, tādas pašas prasības kā tiem, kas ietilpst NKD darbības sfērā. Piemēram, dalībvalstis var attiecināt visas NKD noteiktās prasības uz kreditēšanas līgumiem līdz 200 eiro vai virs 75 000 eiro, kā arī līgumiem, kas nodrošināti ar nekustamā īpašuma

1 Vitolīņa B. Patērētāju tiesību aizsardzības pamati.– Rīga: Zvaigzne ABC, 2015.– 203. lpp.

hipotēku. Latvijā, piemēram, patērētāju kreditēšanas noteikumi attiecas arī uz kredītiem līdz 200 eiro un virs 75 000 eiro.²

Autore šo Latvijas normatīvajos aktos iekļauto nosacījumu vērtē pozitīvi, jo patērētāju kreditēšanas noteikumi attiecas uz jebkuru fiziskas personas kredītu, proti, gan līdz 200 eiro, gan virs 75 000 eiro, kas netiek izmantoti patērētāja saimnieciskajai un profesionālajai darbībai, bet gan patēriņa vajadzībām.

1.1. Negodīgas komercprakses jēdziens

Saskaņā ar NKAL 1. panta pirmās daļas 2. punktu komercprakse ir darbība (uzvedība, apgalvojums, komerciāla saziņa, tirgvedība) vai bezdarbība (noklusējums), kas tieši saistīta ar tirdzniecības veicināšanu, preces (ķermeņiskas vai bezķermeņiskas lietas) pārdošanu vai pakalpojumu sniegšanu patērētājam. Šī definīcija būtiski paplašina patērētāju tiesību regulējuma piemērošanas iespējas, aptverot darbības vai bezdarbību, kas saistīta ar tirdzniecības veicināšanu, preces pārdošanu un pakalpojumu sniegšanu patērētājiem. Kaut arī NKAL nav skaidri noteikts, tomēr no NKD darbības jomas izriet, ka tiek regulēta komercprakse gan pirms pirkuma izdarīšanas vai pakalpojuma saņemšanas, gan tā laikā un pēc to veikšanas vai saņemšanas.³ Līdz ar to šis regulējums aptver ne tikai tās darbības, kas tiek veiktas preču vai pakalpojumu pārdošanas veicināšanai pirms līguma noslēgšanas, bet arī darbības, kas tiek veiktas līguma slēgšanas vai pirkuma izdarīšanas laikā un arī pēc tās. Piemēram, ne vien tipiskas mārketinga darbības, bet arī preces piegāde, apmaksa, līguma apkalpošana, sūdzību izskatīšana u.c.

NKD tiek lietots jēdziens *produkts*, turklāt ļoti plašā nozīmē, ietverot gan ķermeņiskas, gan bezķermeņiskas lietas (preces), t.sk., nekustamo īpašumu, tiesības un saistības, kā arī pakalpojumus. NKAL tiek lietoti jēdzieni *prece* un *pakalpojumi*, tomēr tie nav definēti, bet izmantojamas tās definīcijas, kas lietotas Patērētāju tiesību aizsardzības likumā (turpmāk – PTAL),⁴ piemēram, *pakalpojums*, *prece*, *patērētājs*. Jēdziens *prece* PTAL 1. panta 6. punktā definēts kā jebkura lieta, ko piedāvā vai pārdod patērētājam, līdz ar to ietverot ne tikai ķermeņiskas lietas, bet arī bezķermeņiskas, t.sk. tiesības un saistības.⁵ Pakalpojums tiek definēts kā personas saimnie-

2 Vītoļiņa B. Patērētāju tiesību aizsardzības pamati – Rīga: Zvaigzne ABC, 2015. – 265. lpp.

3 Negodīgas komercprakses aizlieguma likums (pieņemts 22.11.2007.), 3. pants, otrā daļa// Latvijas Vēstnesis. – Nr. 199 (2007, 12. decembris).

4 Turpat – 1. pants, otrā daļa.

5 Civillikums. Trešā daļa. Lietu tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 844. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs. – Nr. 1 (1993, 14. janvāris).

ciskās vai profesionālās darbības ietvaros par atlīdzību vai bez tās izpildīts pasūtījums vai tāda ar patērētāju noslēgta līguma pildīšana, saskaņā ar kuru tiek iznomāta kāda lieta, izgatavota jauna lieta, uzlabota vai pārveidota esoša lieta vai tās īpašības, vai veikts darbs, vai gūts nemateriālizēts darba rezultāts.⁶ Līdz ar to NKAL aptver tikpat plašu preču un pakalpojumu loku kā NKD. Savukārt patērētājs tiek definēts kā fiziska persona, kas izsaka vēlēšanos iegādāties, iegādājas vai varētu iegādāties vai izmantot preci vai pakalpojumu nolūkam, kurš nav saistīts ar tās saimniecisko vai profesionālo darbību.⁷

NKAL aptver daudzveidīgu komercpraksi: darbības preces vai pakalpojuma tirdzniecības veicināšanai – komercpraksi, kas saistīta ar preces pārdošanu, tās garantijas pakalpojumiem, dažādu veidu pakalpojumiem – gan pakalpojumiem par lietu izgatavošanu, gan finanšu pakalpojumiem, gan juridiskiem un cita veida pakalpojumiem. Galvenais nosacījums šī likuma piemērošanai: komercprakses adresātam jābūt patērētājam atbilstoši Patērētāju tiesību aizsardzības likumā 1. panta 3. punktā dotajam definējumam – fiziskai personai, kas izsaka vēlēšanos iegādāties, iegādājas vai varētu iegādāties vai izmantot preci vai pakalpojumu nolūkam, kurš nav saistīts ar tās saimniecisko vai profesionālo darbību. Likums neattiecas uz darbībām starp komersantiem, kā arī tādām darbībām, kas skar tikai konkurentu intereses. Šādām darbībām piemērojams Reklāmas likums.

Negodīgas komercprakses direktīva ļauj dalībvalstīm ieviest stingrākus noteikumus attiecībā uz finanšu pakalpojumiem un nekustamo īpašumu. Šīs jomas ir sarežģītas, tām raksturīgi nopietni riski, kuru dēļ nepieciešams tās strikti reglamentēt, nosakot komersantiem attiecīgus pienākumus. Tomēr, ja šādu nacionālu noteikumu nav, tad pilnībā piemērojama NKD.⁸

NKAL noteiktais regulējums attiecināts uz komercprakses īstenotāju – “jebkuru fizisko vai juridisko personu, kas savas saimnieciskās vai profesionālās darbības ietvaros īsteno komercpraksi, kā arī jebkuru citu personu, kas rīkojas komercprakses īstenotāja uzdevumā vai vārdā”.⁹ Likums nenodala dažādu komercprakses sagatavošanā iesaistīto personu atbildību, proti, tas attiecināms gan uz personu, kuras interesēs komercprakse tiek veikta (pakalpojumu sniedzēju), gan uz personu, kas izplata reklāmas materiālus (televīzija, laikraksti). Ja komersants pats sagatavo sava produkta

6 Patērētāju tiesību aizsardzības likums (pieņemts 18.03.1999.), 1. pants, 2. punkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr.104/105 (1999, 1. aprīlis).

7 Turpat – 1. pants, 3.punkts.

8 Vītoļiņa B. Patērētāju tiesību aizsardzības pamati.– Rīga: Zvaigzne ABC, 2015.– 207. lpp.

9 Negodīgas komercprakses aizlieguma likums (pieņemts 22.11.2007.), 1. pants, pirmās daļas 1. apakšpunkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 199 (2007, 12. decembris).

reklāmu, sniedzot tajā noteiktu informāciju par pakalpojumu, tad viņš pats ir atbildīgs par izplatītās komercprakses saturu un tā atbilstību patiesībai. Savukārt, ja uzraudzības iestāde atzīst, ka attiecīgā komercprakse ir negodīga un tādējādi to nav atļauts izplatīt, par to informējot arī komercprakses izplatītājus, proti, masu informācijas līdzekļus, tad gadījumā, ja masu informācijas līdzekļi turpinās izplatīt komercpraksi, zinot, ka tās izplatīšana ir aizliegta, arī tie būs atbildīgi par negodīgas komercprakses izplatīšanu. Autore vēlas uzsvērt normatīvajā aktā noteikto par komercprakses sagatavošanā iesaistīto personu atbildību, t.i., atbildība attiecināma gan uz personu, kuras interesēs komercprakse tiek veikta, gan uz personu, kas izplata reklāmu. Autore secina, ka nenodalot komercprakses sagatavošanā iesaistīto personu atbildību, tiek mazināta iespēja īstenot negodīgu komercpraksi.

Komercprakses taisnīguma vērtēšana tiek veikta no vidusmēra patērētāja uztveres viedokļa, ņemot vērā Negodīgas komercprakses direktīvā un Eiropas Kopienų tiesas praksē norādītos vidusmēra patērētāja kritērijus. Vidusmēra patērētājs ir tāds patērētājs, kurš parasti ir pietiekami zinošs un labi informēts, kā arī pietiekami vērtīgs un piesardzīgs, ņemot vērā sociālos, kulturālos un valodas faktorus.¹⁰ Vidusmēra patērētājs noteiktos gadījumos jāvērtē ne tikai attiecībā pret visu sabiedrību, bet arī pret mazāku iedzīvotāju grupu, ko skar konkrētā komercprakse. Tas, vai konkrētā komercprakse vērsta uz noteiktu patērētāju grupu, vērtējams katrā gadījumā atsevišķi, ņemot vērā reklāmas sniegšanas veidu, valodu, preces vai pakalpojuma raksturu. Gadījumos, ja komercprakse vērsta uz noteiktu patērētāju grupu, piemēram, jauniešiem vai vecuma pensijas cilvēkiem, tad par atskaites punktu kalpo šīs grupas vidusmēra patērētājs.

Negodīgas komercprakses aizlieguma likuma pamatā ir ģenerālklauzula, kas aizliedz negodīgu komercpraksi.¹¹ NKAL 4. panta otrā daļa klasificē komercpraksi kā negodīgu, ja tā atbilst vismaz vienam no sekojošiem nosacījumiem:

- tā neatbilst profesionālai rūpībai un būtiski negatīvi ietekmē vai būtiski negatīvi ietekmēt tāda vidusmēra patērētāja vai tādas vidusmēra patērētāju drupas ekonomisko rīcību, kam šī komercprakse adresēta vai ko tā skar;
- tā ir maldinoša;
- tā ir agresīva.

10 Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2005/29/EK (pieņemta 11.05.2005.), preambulas 18. punkts// Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis.– Nr. L 149/22 (2005, 11. jūnijs).

11 Negodīgas komercprakses aizlieguma likums (pieņemts 22.11.2007.), 4. pants, pirmā daļa// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 199 (2007, 12. decembris).

Lai konstatētu, ka komercprakse ir negodīga, nepieciešams konstatēt ne tikai pašu maldinājumu, agresivitāti, neatbilstību profesionālajai rūpībai, informācijas patiesumu un pasniegšanas veidu, bet arī to, ka tieši šo iemeslu dēļ komercprakse ietekmē personas ekonomisko rīcību jeb uzvedību, izņemot, ja attiecīgā komercprakse ietverta to komercpraksi skaitā, kas atzīstamas par maldinošām vai agresīvām jebkuros apstākļos.

Negodīgas komercprakses aizlieguma likums īpaši izdala iespēju izmantot labas prakses kodeksu, t.i., “brīvprātīgu saimnieciskās vai profesionālās darbības veicēju vienošanās vai noteikumu kopumu, kas nav reglamentēts tiesību aktos un regulē to komercprakses īstenošanu rīcību, kuri ir apņēmušies pildīt labas prakses kodeksā noteiktās saistības vienā vai vairākos komercprakses veidos, kā arī vienā vai vairākās saimnieciskās vai profesionālās darbības jomās”.¹²

Labas prakses kodeksā kādas jomas komersantu asociācija var nostiprināt, kas ir uzskatāma par labu un godīgu praksi un kāda prakse atbilst labas ticības principam, ietverot arī profesionālās rūpības kritērijus. Kodeksus var izstrādāt arī sadarbībā ar uzraugošajām valsts institūcijām, tādējādi papildus gūstot pārliecību, ka arī uzraudzības iestāde pievienojas komersantu izstrādātajai pieejai komercprakses vērtēšanā. NKAL gadījumā, ja uzņēmējs paziņo, ka labas prakses kodekss viņam ir saistošs, tad šī kodeksa neievērošanu klasificē kā normatīvā akta pārkāpumu.¹³

Ņemot vērā iepriekš norādīto, autore nonākusi pie viedokļa, ka labas prakses kodeksi ir teicama iespēja nozares komersantiem vienoties par kopēju izpratni, kāda ir godīga komercprakse konkrētajā nozarē, kā arī, ka kodeksu izstrādāšanā būtu nozīmīgi visos gadījumos iesaistīt uzraugošās valsts institūcijas, lai kodeksi tiktu akceptēti no uzraugošo institūciju puses, tādējādi tiktu izslēgta iespēja par atšķirīga viedokļa esamību par labas prakses kodeksā iekļautajiem godīgas komercprakses nosacījumiem no uzraugošās institūcijas puses. Autoresprāt būtu nepieciešams veikt izmaiņas NKAL 5. panta ceturtajā daļā, to formulējot šādā redakcijā: “Uzraudzības iestādēm ir pienākums veikt labas prakses kodeksu izvērtēšanu un sniegt attiecībā uz to rekomendējošu viedokli un ieteikumus par labas prakses kodeksu atbildīgajai personai”. Patreiz minētajā pantā ir noteikts, ka “uzraudzības iestādes ir tiesīgas pēc savas iniciatīvas vai pēc saimnieciskās vai profesionālās darbības veicēja vai veicēju izveidotas profesionālās apvienības pieprasījuma izvērtēt labas prakses kodeksu”.

12 Negodīgas komercprakses aizlieguma likums (pieņemts 22.11.2007.), 5. pants, otrā daļa// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 199 (2007, 12. decembris).

13 Vītoļiņa B. Patērētāju tiesību aizsardzības pamati.– Rīga: Zvaigzne ABC, 2015.– 250. lpp.

1.2. Profesionālajai rūpībai neatbilstoša komercprakse

Profesionālajai rūpībai neatbilstoša ir tā komercprakse, kura netiek veikta ar tāda līmeņa prasmi un rūpību, ko patērētājs var pamatoti sagaidīt un kas atbilst attiecīgajā saimnieciskās vai profesionālās darbības jomā vispārārtīgai godīgai tirgus praksei un labas ticības principam.

Viens no būtiskiem kritērijiem komercprakses vērtēšanai ir vispārārtīta godīga tirgus prakse noteiktā jomā, kas liek uzņēmējiem veikt savas darbības profesionāli un godīgi no saprātīgas personas skatupunkta. Konkrētas prasības šādai praksei nav noteiktas, tomēr tas nozīmē uzņēmuma darbību atbilstoši minimālajiem normatīvos aktos noteiktiem kritērijiem. Profesionālā rūpība atkarīga no jomas, kurā uzņēmējs darbojas, no produkta vai pakalpojuma, ko tas pārdod. Tomēr, ja kopumā sektorā visi uzņēmēji darbojas pretēji godīgai tirgus praksei, to nevar uzskatīt par godīgu tirgus praksi, jo tas nav atbilstoši tam, ko patērētājs sagaida no godīga tirgus dalībnieka.¹⁴

Galvenā negodīgas komercprakses pazīme: tā negatīvi ietekmē patērētāja ekonomisko rīcību, proti, būtiski mazina patērētāja iespēju pieņemt uz informāciju balstītu lēmumu, kā rezultātā patērētājs var pieņemt tādu lēmumu par rīcību saistībā ar darījumu, kādu citādi nebūtu pieņēmis. Tas attiecas gan uz brīdi, kad patērētājs izlemj iegādāties pakalpojumu vai neiegādāties, uz kādiem nosacījumiem iegādāties, gan arī uz brīdi, kad patērētājs lemj par nepieciešamību izmantot savas likumā noteiktās tiesības, piemēram, izmantot atteikuma tiesības. Šeit tiek vērtēta vidusmēra patērētāja iespējamā rīcība. Ja komercprakse neietekmē vai nevar ietekmēt patērētāja lēmumu, tā, visticamāk, netiks uzskatīta par negodīgu.

Vērtējot patērētāja ekonomisko rīcību no komercprakses ietekmes viedokļa nav obligāts nosacījums, ka patērētājam attiecīgs līgums ir jānoslēdz, proti, pietiek, ja tās ietekmē patērētājs pieņem lēmumu iegādāties preci vai saņemt pakalpojumu vai atturēties no šādas rīcības, jo tikai pēc konkrēta lēmuma pieņemšanas patērētājs rīkojas, piemēram, zvana pārdevējam un/ vai dodas uz pārdevēja tirdzniecības vai pakalpojumu sniegšanas vietu, lai iegādātos preci vai pakalpojumu. Šādā gadījumā konkrētā lēmuma rezultātā tiek ietekmēta patērētāja ekonomiskā rīcība.

NKAL 7. panta otrajā daļā ir noteikts, ka par patērētāja lēmumu par rīcību saistībā ar darījumu jebkurā gadījumā uzskatāms patērētāja lēmums:

- 1) iegādāties preci vai saņemt pakalpojumu, vai atturēties no šādas rīcības;

14 Vītoļiņa B. Patērētāju tiesību aizsardzības pamati. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2015. – 211. lpp.

- 2) par to, kādā veidā un ar kādiem noteikumiem iegādāties precī vai saņemt pakalpojumu;
- 3) samaksāt preces vai pakalpojuma cenu pa daļām vai kopumā;
- 4) paturēt precī, pieņemt pakalpojumu vai izmantot iespēju īstenot savas likumiskās un līgumiskās patērētāja tiesības.

Lai kādu komercpraksi atzītu par negodīgu, nav nepieciešams, lai iespējami vairāk patērētāju būtu iesnieguši sūdzības par komersanta veiktajām darbībām. Patērētāji ne vienmēr var saprast, ka ir izdarīts viņu tiesību pārkāpums, vai arī kaitējums vienam patērētājam var būt tik neliels, ka viņš nevēlas tērēt laiku, lai par to vērstos pie komersanta un, saņemot atbildi vai arī to nesaņemot, vērstos PTAC ar savu pretenziju par, viņaprāt, komersanta veikto viņa tiesību pārkāpumu. Tas, ka nav saņemtas patērētāju sūdzības vai iesniegumi, kā arī cita informācija par patērētājiem nodarīto kaitējumu, nenozīmē, ka komercprakse nav bijusi negodīga. Svarīgi ir vērtēt, kā komercprakse ietekmēja vai varēja ietekmēt patērētāja ekonomisko rīcību.

Piemēram, SIA “Soho Goup” loterijas noteikumi paredzēja, ka tajā var piedalīties jebkura fiziska persona, kura no 2016. gada 12. septembra līdz 31. oktobrim atkārtoti piesakās aizdevumam interneta vietnē un saņem vienu no aizdevumiem: 300 eiro, 350 eiro vai 400 eiro apmērā. Loterijas ietvaros patērētāji varēja laimēt papildu labumu, proti, laimestu, kas pēc būtības ir dāvana. Piesakoties SIA “Soho Group” piedāvātajam finanšu pakalpojumam noteiktā apmērā un termiņā, reklāma patērētājam piedāvā saņemt papildu labumus, proti, naudas balvas 150 eiro, 175 eiro un 200 eiro, kas ir uzskatāmas par vērtīgām naudas balvām. Loterijas organizēšana un reklāmas izplatīšana ir komercprakse, jo saistāma ar SIA “Soho Group” sniegto pakalpojumu, proti, distances kredītu sniegšanu patērētājiem veicināšanu.

Šādas komercprakses, novirzot patērētāja uzmanību uz iespēju iegūt kādu papildu labumu, rezultātā patērētājs var nepietiekami izvērtēt piedāvātā kredīta nosacījumus un tā nepieciešamību. Patērētājs var pieteikties kredītam tikai tādēļ, lai iegūtu kādu papildus labumu, kas nav tieši saistīts ar piedāvāto kredītu un kredītsaistībām. Piedāvājot kredīšanas pakalpojumus, kredīta devējam nav aizliegts piedāvāt patērētājiem iegādāties preces, saņemt pakalpojumus vai citas priekšrocības gadījumos, ja tie ir tieši saistīti ar konkrētā kredīta izmantošanu vai ja tiem nav un nevar būt būtiska nozīme patērētāja lēmuma pieņemšanā.

Vērtējot komercprakses atbilstību normatīvo aktu prasībām, patērētājam līgums nav obligāti jānoslēdz. Pietiek, ja komercprakses ietekmē

patērētājs pieņem lēmumu iegādāties preci vai saņemt pakalpojumu, vai atturēties no šādas rīcības, kā arī pieņem lēmumu iegādāties to uz konkrētiem noteikumiem, jo tikai pēc konkrētu lēmumu pieņemšanas patērētājs rīkojas, piemēram, uzsāk pakalpojuma iegādes darbības, konkrētajā gadījumā piesakoties aizdevumam, atverot interneta vietni, iepazīstoties ar loterijas noteikumiem, t.sk., uzklikšķinot uz reklāmas baneriem u.tml. Konkrētā patērētāja rīcība ir komercprakses sekas, kuras ietvaros var tikt ietekmēta patērētāja ekonomiskā rīcība.

Loterija ir papildu labums, kas var radīt patērētājam vēlmi aizņemties, ko, iespējams, bez papildu labuma patērētājs nebūtu darījis, būtu aizņēmis mazāku summu vai izvēlēties citu kredītdevēju. Aizņemoties patērētājs uzņemas saistības un riskē, ka kādu neparedzētu apstākļu vai savas neapdomības dēļ nespēs laikā segt aizdevumu. Līdz ar to loterija var būt apstāklis, kas patērētāju mudina uz bezatbildīgu aizņemšanos.

SIA "Soho Group" īstenoto komercpraksi PTAC vērtē no vidusmēra patērētāja uztveres viedokļa. Patērētājs var pamatoti sagaidīt, ka nozares profesionālis rīkosies labā ticībā un ievēros normatīvo aktu prasības. Šajā gadījumā tā ir profesionālajai rūpībai neatbilstoša komercprakse un būtiski negatīvi ietekmē patērētāja ekonomisko rīcību.

Ņemot vērā augstāk minēto, PTAC ar 2017. gada 13. marta lēmumu Nr. 13-pk patērētāju kolektīvo interešu pārkāpuma lietā nolēma uzlikt SIA "Soho Group" (reģistrācijas Nr. 40003770114) minētajā patērētāju kolektīvo interešu pārkāpuma lietā soda naudu 2000,00 eiro apmērā. Lēmumā norādīts, ka PTAC ieskatā "profesionālai rūpībai atbilstoša komercprakse ir tāda, ar kuru kredītdevēji ļauj apzināties patērētājam kredīta risku un saistības, ko tas uzņemas, noslēdzot līgumu par aizdevumu, savukārt loteriju piedāvāšana patērētājam rada lielāku motivāciju aizņemties, mazinot risku apzināšanos un līdz galam neapsverot saistības, ko patērētājs uzņemas".

SIA "Soho Group" PTAC lēmumu pārsūdzēja Administratīvās rajona tiesas Rīgas tiesu namā. Ar 2019. gada 18. februāra spriedumu lietā Nr. A420198517 tiesa nosprieda pilnībā noraidīt SIA "Soho Group" pieteikumu. Novērtējot pieteicēja iesniegto reklāmas saturu un noformējumu, tiesa atzina, ka tas varēja būtiski ietekmēt vidusmēra patērētāja spēju pieņemt pamatotu lēmumu.

Ja komercprakse var būtiski ietekmēt tikai konkrēti nosakāmas patērētāju grupas ekonomisko rīcību, ko komercprakses īstenotājs varētu saprātīgi paredzēt, ņemot vērā faktu, ka šie patērētāji sava garīgā vai fiziskā stāvokļa, vecuma vai nepamatotas uzticēšanās (arī pieredzes un zināšanu

trūkuma) dēļ ir īpaši neaizsargāti pret attiecīgo praksi, precī vai pakalpojumu, tad šādu komercpraksi vērtē no attiecīgās patērētāju grupas vidusmēra patērētāja viedokļa.¹⁵

Autoresprāt PTAC definīcijas saturs, ka profesionālai rūpībai atbilstoša komercprakse ir tāda, ar kuru kredītdevēji ļauj apzināties patērētājam kredīta risku un saistības, ko tas uzņemas, noslēdzot līgumu par aizdevumu, ir pašpietiekošs, izslēdz jebkāda veida pārpratumus tā pielietojumam, tādējādi dod tiesisko stabilitāti.

1.3. Maldinoša komercprakse

Viens no izplatītākajiem negodīgas komercprakses veidiem ir maldinoša komercprakse, kas var ietvert šādas pazīmes (patērētājs to ietekmē pieņem vai var pieņemt tādu lēmumu par rīcību saistībā ar darījumu, kādu viņš citādi nebūtu pieņēmis):

- 1) tās ietvaros tiek sniegta nepatiesa informācija vai šī informācija jebkādā veidā, tostarp vispārējas pasniegšanas ziņā, maldina vai varētu maldināt vidusmēra patērētāju pat tad, ja faktiski ir pareiza;¹⁶
- 2) komercprakses īstenotājs izmanto preces vai pakalpojuma tirdzniecības veicināšanas pasākumus, tostarp salīdzinošu reklāmu, tādā veidā, kas rada neskaidrību par preces vai pakalpojuma preces zīmi, tirdzniecības nosaukumu, preces ražotāja vai pakalpojuma sniedzēja nosaukumu (firmu) vai citu atšķirības zīmi;¹⁷
- 3) komercprakses īstenotājs neievēro labas prakses kodeksā paredzētos pienākumus, kaut arī apņēmis tos pildīt un norādījis, ka labas prakses kodekss ir viņam saistošs.¹⁸

Katra komersanta pienākums, veidojot reklāmu, informāciju patērētājiem vai kādu mārketinga pasākumu, ir nodrošināt, ka visa sniegtā informācija ir patiesa un pamatota. Īpaši būtiski tas ir saistībā ar komercpraksi, kuras ietvaros tiek izdarīti salīdzinājumi vai nu ar kādu konkrētu komersantu vai nozari kopumā. Ir jāspēj pamatot un pierādīt to informāciju, kas tiek pasniegta par reklamēto precī vai pakalpojumu, t.sk., pierādīt, ka precei vai pakalpojumam patiesi piemīt tam piedēvētās īpašības.

Prakse var būt maldinoša ne tikai patērētājiem sniegtās informācijas dēļ, bet arī saistībā ar veidu, kādā tā tiek pasniegta. Faktiski arī patiesa

15 Negodīgas komercprakses aizlieguma likums (pieņemts 22.11.2007.), 8. pants, pirmā daļa// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 199 (2007, 12. decembris).

16 Turpat – 9. pants, pirmās daļas 1. punkts.

17 Turpat – 9. pants, pirmās daļas 2. punkts.

18 Turpat – 9. pants, pirmās daļas 3. punkts.

informācija var tikt pasniegta tādā veidā, ka patērētājs tiek maldināts, piemēram, sniedzot informāciju pārāk sarežģītā un neskaidrā veidā.

NKAL ietverts regulējums par maldinošu noklusēšanu, paredzot, ka būtiskas informācijas noklusēšana var komercpraksi padarīt par negodīgu, ja komercprakses ietekmē vidusmēra patērētājs pieņem vai var pieņemt tādu lēmumu par rīcību saistībā ar darījumu, kādu citādi nebūtu pieņēmis. Patērētājam nepieciešamais būtiskās informācijas apjoms var būt ļoti plašs, ja prece vai pakalpojums ir ļoti sarežģīts un attiecīgā lēmuma pieņemšanai patērētājam ir vajadzīga detalizēta informācija, kā piemēram, iegādājoties finanšu pakalpojumus.

Maldinoša noklusēšana – būtiskā informācija tiek slēpta, sniegta neskaidri, nesaprotami, divdomīgi vai nepiemērotā laikā, netiek norādīts komercprakses komerciālais nolūks, ja tas jau no konteksta nav skaidrs. Tātad, ja patērētājam būtiskā informācija tiek pasniegta tā, ka to vidusmēra patērētājs nevar saprast vai ieraudzīt, tad var uzskatīt, ka šāda informācija viņam nav sniegta un attiecīgo darbību vērtē kā maldinošu noklusēšanu.¹⁹ Piemēram, patērētāja kredītēšanas reklāmā sniegts apgalvojums: “Pārnāc pie mums un 12 mēnešus maksā EUR 0,00”. Minētais apgalvojums nav patiess, jo refinansēšanas gadījumā jāmaksā komisijas maksa par kredīta apkalpošanu un noformēšanu, kā arī, sākot ar otro mēnesi pēc kredīta līguma parakstīšanas, jāveic aizdevuma pamatsummas un procentu maksājumi. Tādējādi tiek īstenota maldinoša darbība.

Maldinoša noklusēšana var būt tad, ja būtiskā informācija tiek sniegta maziem burtiem vai tik ātri, ka patērētāji to nevar izlasīt. Lai patērētāji varētu izlasīt un saprast paziņojumos sniegto informāciju, nepiepūlot un nebojājot redzi, drukātajos paziņojumos burtu augstums, t.i., burtu un ciparu vertikālās līnijas garums nedrīkstētu būt mazāks par 1,5–1,75 mm, savukārt attālums starp burtu rindām un starp atsevišķiem vārdiem nedrīkstētu būt mazāks par 2 mm.²⁰ Izglītības un zinātnes ministrija sniegusi viedokli, ka “latviešu lasītājs ar pabeigtu vidējo izglītību lasa ar ātrumu 170 vārdi minūtē jeb 14 vārdi piecās sekundēs. Pēc formāliem redzes pārbaudes rezultātiem vairākums lasītāju var izlasīt tekstu, ja burtu lielums televizora ekrānā trīs metru attālumā ir vismaz 20 mm un teksts ir melni burti uz balta fona, nevis krāsains teksts”.²¹ Šie rādītāji būtu jāņem vērā drukātās vai televīzijas reklāmās.

19 Vitoliņa B. Patērētāju tiesību aizsardzības pamati – Rīga: Zvaigzne ABC, 2015. – 219. lpp.

20 Veselības ministrijas 2008. gada 18. jūnija vēstule PTAC Nr.6-011814/2746. – (Nav publicēta).

21 Izglītības un zinātnes ministrijas 2010. gada 21. janvāra vēstule PTAC Nr. 1-17/608. – (Nav publicēta).

Ja komercpraksē izmantotais saziņas līdzeklis ir vietas vai laika ziņā ierobežots, tad, vērtējot, vai informācija ir noklusēta, ņem vērā komercprakses īstenotāja veiktos pasākumus patērētāju informēšanai ar citiem līdzekļiem, piemēram, informāciju, ka piedāvājumam ir papildu nosacījumi, vai ka detalizēta informācija ir pieejama mājaslapā internetā. Tomēr tas nekādā gadījumā neļauj komersantam sniegt pārspīlētus maldinošus paziņojumus ar atrunu, ka precīza informācija sniegta citā veidā.

Viens no pamatprincipiem godīgas komercprakses nodrošināšanā ir šāds: galvenais komercprakses paziņojums, sauklis vai ziņa nedrīkst radīt maldinošu iespaidu, piemēram, paziņojot par īpaši lētu piedāvājumu, bet pēc tam norādot maziem burtiem vai kādā citā veidā, ka attiecīgais piedāvājums vai cena pieejami tikai ļoti īpašos gadījumos vai ar izņēmumiem.²²

Īpašs komercprakses veids ir “uzaicinājums veikt pirkumu”, kurā tiek piedāvāts iegādāties precī vai saņemt pakalpojumu, norādot preces vai pakalpojuma īpašības un cenu. Tā ir komersanta izvēle, vai šos rādītājus komercpraksē ietvert, tomēr, ja viņš izvēlas to darīt, tad viņam jāsniedz patērētājam arī būtiskā informācija, kuras norādīšana paredzēta citos patērētāju tiesību aizsardzības normatīvajos aktos, kas Latvijā pārņem ES tiesību normas. Piemēram, attiecībā uz attālināti sniegtiem finanšu pakalpojumiem informācijas sniegšanu paredz 2014. gada 21. oktobra Ministru kabineta noteikumi Nr. 648 “Noteikumi par distances līgumu par finanšu pakalpojumu sniegšanu”, kuru 6.–9. punkts nosaka noteiktu informāciju, kura jāsniedz patērētājam pirms distances līguma noslēgšanas, proti, informācija par komercprakses īstenotāju, par finanšu pakalpojumu, par distances līgumu, par atteikuma tiesībām.

NKAL 11. pantā definēti konkrēti gadījumi, noteiktas komercprakses pazīmes, kuru konstatēšanas gadījumā komercprakse atzīstama par maldinošu vai tā ir maldinoša jebkuros apstākļos, cita starpā,

- 1) uzdodas par labas prakses kodeksa parakstītāju, taču tas neatbilst patiesībai;
- 2) sniedz patiesībai neatbilstošu informāciju par to, ka labas prakses kodeksu ir apstiprinājusi valsts pārvaldes iestāde vai privāto tiesību subjekts;
- 3) nepatiesi apgalvo, ka prece vai pakalpojums būs pieejams tikai ļoti ierobežotu laiku vai būs pieejams ar īpašiem noteikumiem ierobežotu laiku, tādējādi rosinot patērētāju nekavējoties pieņemt lēmumu par rīcību saistībā ar darījumu un nedodot viņam iespēju vai laiku pieņemt uz informāciju balstītu lēmumu;

²²Vītoliņa B. Patērētāju tiesību aizsardzības pamati.— Rīga: Zvaigzne ABC, 2015.— 219. lpp.

- 4) nodrošinot pēcpārdošanas apkalpošanu, saziņā ar patērētāju lieto valodu, kas ir oficiālā valoda ES dalībvalstī, kur pats atrodas, vai citā valstī, bet šī valoda netika lietota saziņā ar patērētāju pirms darījuma noslēgšanas un komercprakses īstenotājs nav iepriekš par to skaidri brīdinājis patērētāju;
- 5) patērētāja likumīgās tiesības traktē kā īpašu komercprakses īsteno-tāja piedāvājumu;
- 6) nolūkā veicināt preces pārdošanu vai pakalpojuma sniegšanu iz-manto plašsaziņas līdzekļa redakcionālo saturu (reklāmraksts), par ko maksājis komercprakses īsteno-tājs, to skaidri saturiski, ar attē-liem vai skaņu nenorādot patērētājam identificējamā veidā;
- 7) sniedz būtiski nepatiesu informāciju par situāciju tirgū vai saņem-t pakalpojumu, tādējādi rosinot patērētāju saņemt pakalpojumu ar tādiem noteikumiem, kuri ir neizdevīgāki par tiem, kādi ir spēkā normālā tirgus situācijā;
- 8) piedāvā konkursu un apgalvo, ka piešķirs balvas, taču neizsniedz nedz solītās balvas, nedz arī pieņemamu to ekvivalentu;
- 9) raksturo precī vai pakalpojumu ar vārdiem “bezmaksas”, “par velti”, “bez atlīdzības” vai tml., bet patērētājam ir jāmaksā vai-rāk par nepieciešamajām izmaksām, kuras rodas, atbildot uz komercpraksi, saņemot precī, pakalpojumu vai maksājot par preces piegādi.

Te nav nepieciešams vērtēt, vai komercprakses ietekmē patērētājs pie-ņem vai varētu pieņemt citādu lēmumu, bet jau normatīvajā aktā atzīts, ka attiecīgā komercprakse vienmēr tiks uzskatīta par maldinošu. Šo sarakstu var atzīt par tā saukto “melno sarakstu”.

PTAC ar 2015. gada 2. jūlija lēmumu Nr. E03-PTU-F342-10 par nego-dīgas komercprakses īstenošanu, par kuru paredzēts administratīvais sods Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā (turpmāk – APK) 166.¹³ panta trešajā daļā sodīja finanšu pakalpojumu sniedzēju AS Bigbank ar naudas sodu 5000 eiro apmērā par pārkāpumiem saistībā ar maldinošu komerc-praksi, proti, PTAC konstatēja, ka uzņēmums, izplatot reklāmu, norāda, ka tā piedāvājums ir “lētāks” un ”izdevīgs”. Reklāmā iekļaujot maldinošu informāciju par piedāvāto aizdevuma likmi 31% gadā, patērētājiem tomēr netika nodrošinātas lētākās un izdevīgākās aizdevuma izmaksas. Reklāmā vizuāli tika atspoguļots maldinošs reprezentatīvs piemērs, tajā neietverot konkrētajam gadījumam tipiskāko skaitlisko informāciju (aizdevuma līgu-ma ilgums, summas apmērs, veids, gada procentu likme, aizņēmuma likme).

PTAC ir konstatējis, ka a/s Bigbank īstenotās komercprakses ietvaros ir skarts plašs patērētāju loks, kā arī a/s Bigbank ir izplatījusi maldinošu reklāmu, pasakot, ka tai ir “lētākais aizdevuma piedāvājums” un “izdevīgs aizdevuma piedāvājums”, vizuāli to atspoguļojot salīdzinošās reklāmas veidā, savu kredītēšanas līgumu izmaksas pasniedzot kā vismazākās, taču ar patērētājiem slēgtajos kredītēšanas līgumos piemērojot augstākas procentu likmes nekā reklāmas salīdzinājuma daļā iekļautajiem konkurentiem.

Apkopojot informāciju autore ir nonākusi pie sekojošiem secinājumiem, ka:

- komercprakse atzīstama par maldinošu NKAL 11. panta minētajos gadījumos (tā sauktais “melns saraksts”);
- tiek sniegta nepatiesa informācija, kas maldina vai var maldināt patērētāju;
- patiesa informācija tiek pasniegta tādā veidā, ka patērētājs var tikt maldināts;
- tiek noklusēta būtiska informācija, tā netiek sniegta vai, piemēram, sniegta maziem nesalasāmiem burtiem.

1.4. Agresīva komercprakse

Komercpraksi uzskata par agresīvu, ja, ņemot vērā visas tās īpatnības un apstākļus, – neatlaidīgas darbības, piespiešanu, tostarp fiziska spēka un nesamērīgas ietekmes izmantošanu, –tā būtiski negatīvi ietekmē vai var būtiski negatīvi ietekmēt vidusmēra patērētāja izvēles vai rīcības brīvību attiecībā pret precī vai pakalpojumu, un rezultātā patērētājs pieņem vai var pieņemt tādu lēmumu par rīcību saistībā ar darījumu, kādu citādi nebūtu pieņēmis. Agresīvas komercprakses regulējums ir labs ieguvums Latvijas patērētājiem, jo palīdz novērst to iepriekš neatrisinātās problēmas.²³

Par nesamērīgu ietekmi uzskata piespiedu līdzekļu izmantošanu, kā arī patērētāja pakļaušanu spiedienam, pat tādos gadījumos, kad fizisks spēks netiek lietots un netiek draudēts ar tā lietošanu, tomēr būtiski tiek ierobežota patērētāja iespēja pieņemt uz informāciju balstītu lēmumu u.c. darbības.

Par agresīvu komercpraksi liecina AS Aizkraukles banka piemērs. Banka izsūtīja saviem klientiem, kas saņēmuši aizdevumu, nodrošinātu ar nekustamā īpašuma hipotēku, vēstules, pieprasot sniegt attiecīgu informāciju gan par pašu klientu, gan par trešajām personām, ar piebildi, ka informācijas nesniegšanas gadījumā var tikt piemēroti līgumsodi. Ne līgums, ne normatīvie akti neparedz bankai šādas tiesības prasīt informāciju par trešo

23 Vītoliņa B. Patērētāju tiesību aizsardzības pamati.– Rīga: Zvaigzne ABC, 2015.– 219. lpp.

personu finansiālo stāvokli. Līgumos nav paredzētas a/s Aizkraukles banka tiesības piemērot līgumsodus par visu prasīto dokumentu neiesniegšanu, bet tikai dažu no minētajiem dokumentiem neiesniegšanu. Banka arī informēja patērētājus, ka pēc 12 dienām mainīsies norēķinu kontu izcenojumi no bezmaksas apkalpošanas uz 5 latiem mēnesī, un piedāvāja atvērt bezmaksas kredīta atmaksas kontu, noslēdzot papildus vienošanos. Tomēr netika sniegta informācija, ka minētā papildus vienošanās satur būtiskus līguma grozījumus, piemēram, kredīta atmaksas termiņa samazinājumu līdz 2 gadiem (no kredīta atmaksas termiņa, kurš bija uz 10–20 gadiem), kā arī vairākus netaisnīgus līguma noteikumus. PTAC savā lēmumā atzina AS Aizkraukles banka komercpraksi par agresīvu un profesionālajai rūpībai neatbilstošu, uzliekot naudas sodu 8000 latu apmērā un uzdeva tiesisku pienākumu izbeigt negodīgu komercpraksi, aizliedzot bankai piedāvāt patērētājiem, kuri vēlas izmantot bezmaksas kredīta atmaksas kontu, noslēgt papildvienošanās, kurās ir izmainīti ne tikai hipotekārā kredīta noteikumi, kas attiecas uz kredītsaistību pildīšanai noteikto kontu, bet arī citi hipotekārā kredīta līguma noteikumi.²⁴

NKAL 13. pants attiecībā uz agresīvu komercpraksi arī paredz noteiktus komercprakses gadījumus, kad komercprakse jebkuros apstākļos uzskatāma par agresīvu, piemēram, komercprakses īstenotājs rada iespaidu, ka patērētājs nevarēs atstāt attiecīgo telpu, pirms nebūs noslēdzis līgumu, komercprakses īstenotājs ierodas pie patērētāja mājās, ignorējot viņa lūgumu atstāt šo māju vai neatgriezties tajā (izņemot gadījumus, kad komercprakses īstenotājs ierodas, lai panāktu patērētāja līgumisko pienākumu izpildi saskaņā ar normatīvajiem aktiem), komercprakses īstenotājs telefoniski, ar elektroniskā pasta vai cita saziņas līdzekļa starpniecību izsaka uzstājīgus un patērētājam nevēlamus piedāvājumus (izņemot gadījumus, kad komercprakses īstenotājs ierodas, lai panāktu patērētāja līgumisko pienākumu izpildi saskaņā ar normatīvajiem aktiem, skaidri informē patērētāju, ka tas, neiegādājoties precī vai neizmantojot pakalpojumu, apdraudēs komercprakses īstenotāja darbību vai iztiku).

Komercprakse ir negodīga, ja tās ietekmē patērētājs pieņem lēmumu, kādu citādi nebūtu pieņēmis, proti, ja prakse neatbilst profesionālajai rūpībai, vai arī tā ir maldinoša (darbība vai noklusējums), vai agresīva prakse. Komercprakse vienmēr ir negodīga, ja tā iekļauta “melnajā sarakstā” – tā ir aizliegta jebkuros apstākļos.

24 Par administratīvā soda un tiesiskā pienākuma izbeigt negodīgu komercpraksi uzlikšanu. PTAC 2009.gada 8. jūnija lēmums Nr. E03-REUD-22.– http://www.ptac.gov.lv/sites/default/files/aizkraukles_bankas_lemums.pdf.– (Resurss apskatīts 03.07.2019.).

2. Nebanku kredītdevēju uzraudzība un patērētāju kredītēšanas nosacījumi

Kopš 2011. gada 1. novembra, saskaņā ar grozījumiem Patērētāju tiesību aizsardzības likumā, Latvijā kredītēšanas pakalpojumus patērētājiem drīkst piedāvāt tikai kapitālsabiedrības, kuras PTAC saņēmušas speciālo atļauju (licenci) patērētāju kredītēšanas pakalpojumu sniegšanai, kā arī kredītiestādes. Savukārt kapitālsabiedrības, kuras pēc 2011. gada 1. novembra nebija saņēmušas licenci patērētāju kredītēšanas pakalpojumu sniegšanai, jaunus līgumus ar patērētājiem nedrīkst slēgt, tās var veikt tikai esošo līgumu apkalpošanu.

Licencēšanas prasība attiecas arī uz ārvalstīs reģistrētiem komersantiem. Igaunijas Republikā reģistrētam komersantam, kurš ar distances saziņas līdzekļu starpniecību vēlējas sniegt kredītēšanas pakalpojumus Latvijas patērētājiem, PTAC sniedza uzziņu,²⁵ ka licencēšanas prasība ir attiecināma arī uz ārvalstīs reģistrētiem komersantiem, jo Latvijas Republikas tiesību akti Latvijas teritorijā jāievēro arī ārvalstu fiziskām un juridiskām personām, kas vēlas veikt saimniecisko darbību Latvijā neatkarīgi no tā, vai šī darbība tiek veikta klātienē vai ar distances saziņas līdzekļu starpniecību.

Licencēšanas prasība neattiecas uz komersantiem, kas patērētājiem piedāvā norēķināties par preču vai pakalpojumu iegādi, nepiesaistot trešās personas finansējumu, piemēram, ja pats pārdevējs vai pakalpojuma sniedzējs ļauj patērētājam par iegādāto preci maksāt vēlāk. Savukārt, ja šai darbībai tiek izmantots citas personas finansējums (tiek piesaistīts cits komersants, kas piešķir finansējumu), šāda darbība būs licencējama. Licencēšanas prasība nav attiecināma arī uz tādiem komersantiem, kas slēdz kredītēšanas līgumus, kuros netiek paredzēta maksa, proti, procenti vai citi maksājumi. Tātad, ja komersants sniedz tikai un vienīgi bezprocentu kredītus, par kuriem netiek prasītas nekādas papildmaksas vai komisijas, tad šādai darbībai licence nav nepieciešama.

Autore secina, ka patērētāju kredītēšanas pakalpojumu sniedzēju licencēšanas sistēma nodrošina pilnīgāku patērētāju tiesību aizsardzības ievērošanu kredītēšanas jomā.

Kredītēšanas pakalpojumu patērētājam drīkst sniegt kapitālsabiedrība, kura saņēmusi speciālu atļauju (licenci) patērētāja kredītēšanas pakalpojuma sniegšanai un kuras apmaksājamā pamatkapitāla minimālais lielums ir 425 000 eiro. Šīs prasības neattiecinā uz:

- 1) kapitālsabiedrību, kura uzskatāma par kredītiestādi saskaņā ar normatīvajiem aktiem, kas regulē kredītiestāžu darbību;

25 Patērētēju tiesību aizsardzības centra 2012. gada 16. janvāra uzziņa Nr. 21-20/359-O-415-jur.-www.ptac.gov.lv.- (Resurss apskatīts 04.08.2019.).

- 2) ražotāju, pārdevēju vai pakalpojuma sniedzēju, kas piedāvā norēķināties par preču vai pakalpojumu iegādi atlikta maksājuma, aizdevuma vai citas tamlīdzīgas finansiālas vienošanās veidā, nepiesaistot trešās personas finansējumu;
- 3) komersantu, kurš saskaņā ar līgumu, kas noslēgts starp ražotāju, pārdevēju vai pakalpojuma sniedzēju, preču vai pakalpojumu iegādei piedāvā slēgt tikai tādus patērētāja kredītēšanas līgumus, saskaņā ar kuriem netiek maksāti procenti vai citi papildu maksājumi;
- 4) krājaizdevu sabiedrību.²⁶

Par speciālās atļaujas (licences) izsniegšanu patērētāja kredītēšanas pakalpojumu sniegšanai, kā arī par kredītēšanas pakalpojumu sniedzēja darbības uzraudzību kapitālsabiedrība maksā valsts nodevu. Valsts nodevas apmērs par speciālās atļaujas (licences) izsniegšanu ir 71140 eiro. Ikgadējās valsts nodevas apmērs par kredītēšanas pakalpojumu sniedzēja darbības uzraudzību ir 14225 eiro.

2.1. Patērētāju tiesību aizsardzības centrs kā nebanku kredītdevēju uzraudzības iestāde

Jebkurai likumā noteiktai tiesībai vai pienākumam tikai tad ir nozīme, ja tiek panākta konsekventa šo tiesību un pienākumu ieviešana praksē. Gan Negodīgas komercprakses aizlieguma likums, gan citi patērētāju tiesības reglamentējošie normatīvie akti sniedz patērētājiem augstu patērētāju aizsardzības līmeni, nosakot stingras robežas komersantu godīguma kritērijiem un sniedzot patērētājiem noteiktas tiesības. Svarīgi ir ieviest ne tikai normatīvos aktus patērētāju tiesību aizsardzības jomā, bet arī izveidot šo normatīvo aktu uzraudzības mehānismu, nodrošinot likumu konsekventa izpildi. Nepieciešamību izveidot efektīvas patērētāju tiesību aizsardzības un tirgus uzraudzības institūcijas nosaka arī ES normatīvie akti, proti, dot pietiekamas pilnvaras uzraudzības iestādēm pārkāpumu novēršanai, kā arī nodrošināt regulāru kontroli.

Patērētāju tiesību uzraudzība ir būtiska jomās, kurās patērētājs pats nevarētu pietiekami efektīvi nodrošināt likumu ievērošanu. Kā galvenās jomas jāmin:

- patērētāju kolektīvo interešu un tiesību ievērošana, panākot pārkāpumu novēršanu attiecībā pret visiem patērētājiem;
- preču un pakalpojumu atbilstība noteiktajām prasībām.

26 Patērētāju tiesību aizsardzības likums (pieņemts 18.03.1999.), 8. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr.104/105 (1999, 1. aprīlis).

Galvenā patērētāju tiesību aizsardzības iestāde Latvijā ir Patērētāju tiesību aizsardzības centrs (turpmāk – PTAC). Sava loma patērētāju tiesību aizsardzībā ir arī citām valsts pārvaldes iestādēm, piemēram, Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisijai, Finanšu un kapitāla tirgus komisijai.

1998. gada 17. martā ar Ministru kabineta rīkojumu Nr. 128 uz Tirdzniecības un pakalpojumu kontroles centra bāzes tika uzsākta Patērētāju tiesību aizsardzības centra izveide. PTAC darboties sāka 1998. gada 1. maijā, lai īstenotu patērētāju tiesību aizsardzību, uzraugot preču tirdzniecību un pakalpojumu sniegšanu, kā arī nodrošinot patērētājiem nepieciešamo informāciju un palīdzot risināt radušos konfliktus.

Nozīmīgs pavērsiens PTAC darbībā bija 2004. gada 1. maijā, līdz ar Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā (turpmāk – ES), kas ietekmēja patērētāju tiesību aizsardzības, tirgus uzraudzības, preču drošuma, kā arī atbilstības novērtēšanas politiku un normatīvajos aktos ietverto regulējumu Latvijā. Dalība ES ir pavērusi arī jaunas iespējas starptautiskajai sadarbībai, nodrošinot un uzlabojot patērētāju tiesību aizsardzību Latvijā.

PTAC ir valsts pārvaldes iestāde Ekonomikas ministrijas pārraudzībā. Galvenais normatīvais akts, uz kura pamata darbojas PTAC, ir Patērētāju tiesību aizsardzības likums. Centra darbību reglamentē 2006. gada 1. augusta Ministru kabineta noteikumi Nr. 632 “Patērētāju tiesību aizsardzības centra nolikums”, kur, pamatojoties uz Patērētāju tiesību aizsardzības likumā paredzētajām PTAC funkcijām, noteikta centrs kompetence un uzdevumi, kā arī tā amatpersonu un darbinieku kompetence un tiesības.

PTAC veic regulāru patērētāju tiesību ievērošanas uzraudzību, tostarp izvērtē reklāmas, komersantu sniegtus paziņojumus un veiktās darbības, vērtē komersantu interneta vietnes, kā arī komersantu piedāvāto līgumu noteikumus, analizē patērētāju sūdzības, kā arī izsniedz speciālās atļaujas (licences) patērētāja kreditēšanas pakalpojumu sniegšanai.

PTAC veic komercprakses uzraudzību atbilstoši iestādes noteiktajām uzraudzības prioritātēm, izvērtējot iespējamā pārkāpuma ietekmi uz patērētāju kolektīvajām interesēm, kā arī nodrošinot līdzsvarotu komercprakses īstenotāju darbības uzraudzību:

- 1) pēc savas iniciatīvas, t.sk., pamatojoties uz personas iesniegumu atbilstoši PTAL;
- 2) pamatojoties uz tādas iestādes sniegtu informāciju, kuras kompetencē ir attiecīgās jomas uzraudzība un kontrole;
- 3) pamatojoties uz iesniegumu, ko iesniegusi ES dalībvalsts iestāde, kura ir iekļauta ES Oficiālajā Vēstnesī publicētajā tādu dalībval-

stu iestāžu sarakstā, kuras ir tiesīgas pieņemt nolēmumu sakarā ar kompetentās iestādes iesniegumu par ES izdarīto patērētāju tiesību pārkāpumu.

Uzraudzības iestāde ir tiesīga:

- 1) izvērtējot komercprakses atbilstību PTAL prasībām, pieprasīt un saņemt no komercprakses īstenotāja, citām fiziskajām un juridiskajām personām visu lietas būtības noskaidrošanai nepieciešamo informāciju, dokumentus un citus pierādījumus, kā arī mutvārdu paskaidrojumus par komercpraksē izmantotās informācijas patiesumu, darbības atbilstību PTAL prasībām, kā arī noteikt informācijas, dokumentu un pierādījumu iesniegšanas termiņu un informācijas sniegšanas veidu;
- 2) veikt nepieciešamās pārbaudes, kontrolpirkumus vai kontrolpasūtījumus;
- 3) izdot un publicēt vadlīnijas, ietverot tajās ieteikumus komercprakses pilnveidošanai, lai uzlabotu patērētāju interešu aizsardzību attiecīgos tirgus sektoros (nozārēs), kā arī ierosināt, lai konkrēts komercprakses īstenotājs veic pasākumus patērētāju interešu aizsardzības līmeņa paaugstināšanai attiecīgos tirgus sektoros (nozārēs).

Kā ir norādījusi Satversmes tiesa, patērētāju tiesību aizsardzības nodrošināšana ir cilvēku tiesību aizsardzība, un, īstenojot patērētāju tiesību aizsardzību, tiek sasniegti leģitīms mērķis.²⁷

Kopš 2011. gada 1. novembra Latvijā kredītēšanas pakalpojumus patērētājiem drīkst piedāvāt tikai kapitālsabiedrība, kas PTAC saņēmusi speciālo atļauju (licenci) patērētāju kredītēšanas pakalpojumu sniegšanai, kā arī kredītiestādes.

Savukārt, pamatojoties uz Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma un proliferācijas finansēšanas novēršanas likumu (nosaukums 2019. gada 13. jūnija likuma redakcijā, kas stājās spēkā 29.06.2019.) PTAC no 2017. gada 1. novembra veic minētā likuma prasību izpildei sekojošu likuma subjektu, proti, gan personu, kuras nodarbojas ar patērētāju kredītēšanu un kurām PTAC izsniedz speciālo atļauju (licenci) kredītēšanas pakalpojumu sniegšanai, gan personu, kuras nodarbojas ar parāda atgūšanas pakalpojumu sniegšanu un kurām PTAC izsniedz speciālo atļauju (licenci) parāda atgūšanas pakalpojumu sniegšanai, uzraudzību un kontroli.

27 Satversmes tiesas 2011. gada 8. aprīļa spriedums lietā Nr. 2010-49-03. Par 2008. gada 25. augusta MK noteikumu Nr. 692 "Noteikumi par patērētāja kredītēšanas līgumu" 30. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 64. un 105. pantam. 17. punkts.– http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2010-49-03_Spriedums.pdf– (Resurss apskatīts 07.07.2019.).

Patērētāju tiesības saistībā ar finanšu pakalpojumiem Latvijā reglamentē Patērētāju tiesību aizsardzības likums, vairāku nozaru speciālie likumi un Ministru kabineta noteikumi.

PTAC patērētāju kreditēšanas pakalpojumu sniedzēju, t.sk., arī līzingu devēju, uzraudzību un licencēšanu veic saskaņā ar 2011. gada 29. marta Ministru kabineta noteikumiem Nr. 245 “Noteikumi par speciālo atļauju (licenci) patērētāju kreditēšanas pakalpojumu sniegšanai”, kas nosaka prasības, kādām jāatbilst kapitālsabiedrībai, lai tā varētu saņemt speciālo atļauju (licenci) patērētāju kreditēšanas pakalpojumu sniegšanai, kārtību, kādā kapitālsabiedrībai izsniedz, aptur un anulē speciālo atļauju (licenci), kā arī kārtību, kādā maksājama valsts nodeva par speciālās atļaujas (licences) izsniegšanu un ikgadējā valsts nodeva par kreditēšanas pakalpojumu sniedzēja darbības uzraudzību, kā arī valsts nodevas apmēru.

Savukārt, pamatojoties uz 2016. gada 25. oktobra Ministru kabineta noteikumiem Nr. 691 “Noteikumi par patērētāju kreditēšanu”, kas cita starpā, nosaka prasības attiecībā uz patērētāja kreditēšanas pakalpojumu reklāmas saturu, pirms patērētāja kreditēšanas līguma noslēgšanas sniedzamās informācijas saturu un kārtību, kreditēšanas līgumam izvirzāmās prasības un tajā ietveramo informāciju, gada procentu likmes aprēķināšanas metodi, kredīta pirmstermiņa atmaksu un kopējo kredīta izmaksu taisnīgu samazināšanu, tiesisko regulējumu patērētāja kreditēšanai pret kustamas lietas ķīlu, PTAC veic likuma subjektu uzraudzību.

Nebanku kredītdevēju uzraudzību un licencēšanu veic PTAC Patērētāju tiesību uzraudzības departamenta Pirmā finanšu pakalpojumu uzraudzības daļa.

PTAC ik gadu īsteno nebanku kredītdevēju uzraudzības projektus. Patērētāju spējas atmaksāt kredītu izvērtēšanu pirms kredīta līguma noslēgšanas pārbaudes projekta ietvaros 2018. gadā tika veiktas 16 nebanku kredītdevēju klātienēs pārbaudes, izskatot 152 kredītlietas, kurās lēmumi par kredīta izsniegšanu tika pieņemti 2017. gada martā. Pārbaudēm tika izraudzītas komercsabiedrības, kuru kredītportfelī bija liels kavēto kredītu īpatsvars. No pārbaudei izvēlētajām kredītlietām 67 bija distances kredīti, 57 – patēriņa kredīti, 23 – līzīgi un 5 – hipotekārie kredīti. PTAC projekta gaitā konstatēja pārkāpumus visiem 16 kredītdevējiem. 55 gadījumos no 152 kredītlietām, izsniegti kredīti ar tādiem maksājumiem, kādus patērētājs visticamāk, nevarētu atmaksāt, ņemot vērā viņa ienākumus. Tādējādi konstatēts, ka kreditētāji neievēro pašu iekšējās procedūras un tajās noteiktās pieļaujamo ikmēneša kredītsaistību attiecības pret ienāku-

miem. 23 gadījumos no 94 kredītlietām, kurās aizdevuma summa bija virs 427 eiro, tika konstatēts, ka kredītdevēji nepārlicinās par patērētāja ienākumu patiesumu, proti, nepieprasa ienākumus apliecinošus dokumentus un nepārbauda patērētāja ienākumu apjomu, piemēram, Valsts ieņēmumu dienesta vai Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras datu bāzēs. Savukārt 17 gadījumos, pieņemot lēmumu par aizdevuma piešķiršanu, kredītdevēji bija ņēmuši vērā patērētāja norādītos papildu jeb neoficiālos ienākumus, kuri nav dokumentāri apliecināti. Vienā gadījumā konstatēts, ka patērētājam izsniegts aizdevums, balstoties tikai un vienīgi uz galvnieka ienākumiem, kuri arī nebija dokumentāri pierādīti.

2019. gadā PTAC turpināja projekta patērētāju spējas atmaksāt kredītu izvērtēšanu pirms kredīta līguma noslēgšanas pārbaudes. Vienā no 2019. gadā veiktajām līzinga devēja sabiedrības pārbaudēm tika konstatēts, ka, piešķirot līzingu, patērētāju maksāspējas vērtēšanas ietvaros tiek ņemti vērā mājsaimniecības kopējie ienākumi, t.i., vīra un sievas kopējie ienākumi, kur sieva ir līzinga ņēmēja, savukārt ar vīru tiek slēgts galvojuma līgums.

Sabiedrība sniedza skaidrojumu PTAC, ka ņemot vērā līzinga darījuma specifiku, nav iespējams līzinga līgumu noslēgt ar vairākām personām vienlaicīgi. Tieši tāpēc mājsaimniecības gadījumā tiek noslēgts galvojuma līgums, saskaņā ar kuru, otrs mājsaimniecības loceklis atbild pilnā apmērā kā pats parādnieks, tātad faktiski kā līdzzaizņēmējs. Mājsaimniecības gadījumā galvojuma līgums nav saistību pastiprināšanas veids, bet gan vienīgais juridiski iespējamais veids kā noformēt gan paša patērētāja, gan mājsaimniecības locekļa atbildību vienādā līmenī.

Autore norāda, ka, slēdzot galvojuma līgumus, galvnieka un kredīta (līzinga) ņēmēja maksāspējas jāvērtē atsevišķi, pamatojoties uz:

- Civillikumā noteikto, ka galvojums ir saistību pastiprinājuma veids (1691. pants), kas ir ar līgumu uzņemts pienākums atbildēt kreditoram par trešās personas parādu, neatsvabinot tomēr pēdējo no viņas parāda (1692. pants);
- PTAL 8. panta (4¹) daļā noteikto, ka pirms patērētāja kredītēšanas līguma noslēgšanas kredīta devējs izvērtē patērētāja spēju atmaksāt kredītu, pamatojoties uz pietiekamu informāciju, kas saņemta no patērētāja, un, ja nepieciešams, uz ziņām no atbilstoši normatīvajiem aktiem personas datu apstrādei izveidotām datubāzēm par personas ienākumiem un maksājumu saistību izpildi;
- PTAL 8. panta (4⁷) daļā noteikto, ka, lai kredīta devēji atbilstoši šā likuma prasībām varētu izvērtēt patērētāja spēju atmaksāt kredītu

gadījumos, kad tā iesniegtā informācija nav pietiekama un dokumentāri pamatota, kā arī galvinieka spēju izpildīt no galvojuma līguma izrietošās saistības, kredīta devējiem ir pienākums ar kredītinformācijas biroju starpniecību savstarpēji apmainīties ar ziņām par patērētāju vai galvinieku, to saistībām un saistību izpildes gaitu apjomā, kas ir pietiekams izvērtējuma veikšanai.

Galvenā saistība konkrētajā gadījumā ir izrietoša no aizdevuma (līzings) līguma, kura puses ir sabiedrība un aizņēmējs (līzings ņēmējs) un kura spēju atmaksāt kredītu (līzingu) sabiedrībai saskaņā ar PTAL 8. panta (4¹) daļā noteikto ir jāvērtē. Galvinieks var tikt pielīgts kā “saistību nodrošinājums” un viņa spēja atmaksāt kredītu ir vērtējama atsevišķi.

Ievērojot iepriekš minēto, gadījumos, kad potenciālā līzings ņēmēja ienākumi nav pietiekami un nepieciešams ņemt vērā kopējos mājsaimniecības ienākumus, proti, piesaistīt līdzzaizņēmēju, galvojuma institūts nav izmantojams. Šāda problēma, kad tiek izmantots galvojuma institūts gadījumos, kuros tiek ņemti vērā mājsaimniecības kopējie ienākumi un galvinieks ir mājsaimniecības loceklis, kura ienākumi tika ņemti vērā, pastāv arī citiem līzings devējiem. Autoreaprāt, iepriekš norādītā aktualitāte ir novēršama, sniedzot informāciju Līzings devēju asociācijai, kā arī visiem līzings devējiem par šobrīd praktizētās komercprakses izbeigšanu attiecībā par galvinieka maksāspējas vērtēšanu un turpmāk normatīvajiem aktiem atbilstošas komercprakses īstenošanu.

2.2. Kredīta kopējās izmaksas patērētājam

Patērētāju tiesību aizsardzības likumā ir skaidrojums, ka kredīta kopējās izmaksas patērētājam ir visas izmaksas, t.sk., procenti, komisijas nauda, nodevas, u.c. maksājumi, kas patērētājam jāmaksā saistībā ar kredītēšanas līgumu un kas ir kredīta devējam zināmi, izņemot zvērināta notāra izmaksas. Kredīta kopējās izmaksas iekļauj arī izmaksas par papildu pakalpojumiem saistībā ar kredītēšanas līgumu, t.sk., apdrošināšanas prēmijas, ja papildu pakalpojumu līgumu noslēgšana ir obligāts priekšnoteikums, lai saņemtu kredītu vai lai to saņemtu ar piedāvātajiem noteikumiem un nosacījumiem.

Ja kredīta atmaksa nodrošināta ar nekustamo īpašumu vai kredīta mērķis ir iegūt vai saglabāt tiesības uz nekustamo īpašumu, kredīta kopējās izmaksas patērētājam iekļauj arī īpašuma vērtēšanas izmaksas, ja šāda vērtēšana ir vajadzīga kredīta saņemšanai, bet neietver maksu, kas saistīta

ar nekustamā īpašuma ierakstīšanu un ar to saistību tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā.²⁸

PTAL 2018. gada 4. oktobrī tika pieņemti grozījumi, lai nodrošinātu patērētāju kredītēšanas pakalpojuma izmaksu samērīgumu un taisnīgākus no līguma izrietošos nosacījumus patērētājiem. Normatīvajā regulējumā pastāv nosacījumi, kas regulē tiesiska darījuma pamatprincipus. Civillikuma 1. pantā noteikts, ka tiesības izlietojamas un pienākumi pildāmi pēc labas ticības, savukārt 1415. pantā noteikts, ka neatļauta un nepieklājīga darbība, kuras mērķis ir pretējs reliģijai, likumiem vai labiem tikumiem, vai kura vērsta uz to, lai apietu likumu, nevar būt par tiesiska darījuma priekšmetu; tāds darījums nav spēkā. PTAL 8. panta 2.² daļā ietverts princips, ka patērētāja kredītēšanas līguma izmaksas ir samērīgas un atbilstošas godīgai darījumu praksei.

Vienlaikus atzīmējams, ka Krimināllikumā ir paredzēta atbildība par dažāda veida aizdevumiem, kuri izdarīti, apzināti izmantojot aizdevuma ņēmēja smago materiālo stāvokli, un kuru nosacījumi ir viņam pārmērīgi apgrūtinājoši (augļošana).

2016. gada 1. janvārī stājās spēkā grozījumi PTAL ar mērķi ierobežot nesamērīgu naudas summu atmaksas kreditoriem. Arī Civillikuma 1716. pants paredz, ka līgumsods par saistību nepienācīgu izpildi vai neizpildīšanu īstā laikā (termiņā) var tikt noteikts pieaugošs, taču kopumā ne vairāk par 10 procentiem no pamatparāda vai galvenās saistības apmēra. Savukārt, piemēram, nokavējuma procentu rēķins apstājas, kad tie sasniedz 100% no pamatparāda summas. Līdzšinējā prakse rāda, ka spēkā esošā regulējuma ietvaros efektīvs risinājums t.s. “ātro kredītu” ierobežojumam nav; tieši otrādi – gan 2017. gadā, gan 2018. gadā nebanku kredītēšanas pakalpojumu sniedzēju lokā ir vērojama lielāka aktivitāte, kā arī pieaudzis izsniegto kredītu apjoms.²⁹ Kopumā nebanku sektora kredītēšanas pakalpojumu sniedzēji 2018. gadā patērētājiem no jauna izsniedza kredītus 629,86 miljonu eiro apmērā, kas ir par 42,80 miljoniem eiro jeb 7,29% vairāk nekā 2017. gadā, kad izsniedza 587,06 miljonus eiro.³⁰

Kredīta kopējās izmaksas patērētājam aprēķina normatīvajos aktos par patērētāju kredītēšanu noteiktajā kārtībā. Saskaņā ar 2018. gada 4. oktobra

28 Patērētāju tiesību aizsardzības likums (pieņemts 18.03.1999.), 8. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 104/105 (1999, 1. aprīlis).

29 Likumprojekta “Grozījumi PTAL” anotācija (2018. gada jūnijs).–<http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/4D8C1FB571076EDDC22582B2004A4369?OpenDocument>.– (Resurss apskatīts 07.07.2019.).

30 PTAC 2018. gada pārskats par nebanku kredītēšanas tirgu.– http://ptac.gov.lv/sites/default/files/2018_gada_parskats_par_nebanku_kredit_tirgu.pdf.– (Resurss apskatīts 17.08.2019.).

PTAL grozījumiem, kas stājās spēkā 2019. gada 1. jūlijā par neatbilstošām uzskata tādas kredīta kopējās izmaksas patērētājam, kuras pārsniedz 0,07% dienā (aptuveni 25% gadā) no kredīta summas gan attiecībā uz līgumiem, kuros kredīta izmantošanas termiņš gan nepārsniedz, gan pārsniedz 30 dienas.³¹ Kredīta kopējo izmaksu ierobežojumu patērētājam nepiemēro tādiem patērētāju kreditēšanas līgumiem, kurus noslēdzot kredīta devēja glabāšanā kā nodrošinājums nododama kāda lieta un saskaņā ar kuriem patērētāja atbildība ir ierobežota tikai ar iekļāto lietu.

Autoresprāt, liela ietekme no kopējo kredīta izmaksu ierobežojumiem, kas noteikti ar 2019. gada 1. jūliju, tiks atstāta uz mazajiem kredītdevējiem, kuri finansē augstākas riska grupas klientus, jo tie piesaista finansējumu par pietiekami augstiem procentiem. Jāatzīst, ka daži no uzņēmumiem varētu izbeigt savu darbību, daļa kredīta devēju turpinās darbību, pārskatot savu piedāvājumu, piemēram, iespēju klientiem aizņemt ar mazākām procentu likmēm uz ilgāku termiņu. Autores viedoklis, ka tādējādi lielie kreditēšanas uzņēmumi pielāgosies normatīvajos aktos veiktajiem grozījumiem, tomēr gada procentu likmes kredītiem palielināsies, jo nebūs līdzsvara. Par līdzsvaru iepriekš kalpoja dārgākie kredīti, t.i., īstermiņa kredīti, tādējādi zināmā mērā varētu ciest patērētāji ar labu kredītreitingu, kam kredīti būs dārgāki.

PTAC astoņām patērētāju kreditēšanas kompānijām piemērojis soda naudas kopsummā 211000,00 eiro par PTAL noteikto kreditēšanas kopējo izmaksu ierobežojumu neievērošanu laika posmā no 2016. gada 1. janvāra līdz 2016. gada rudenim saistībā ar kredītu pagarinājumu maksām, kā rezultātā patērētājiem radīti zaudējumi vismaz 5,23 miljonu eiro apmērā.³² Nebanku kredītdevējiem, kuriem PTAC piemēroja soda naudu, kā arī katrai sabiedrībai piemērotās soda naudas apmērs ir sekojošs: AS "4finance" – 80000 eiro, SIA "Ondo" – 56000 eiro, Soho Group – 25000 eiro, SIA "Express Credit" – 6000 eiro, SIA "Finanza" – 3000 eiro, SIA "Greencredit" – 15000 eiro, SIA "OC Finance" – 17000 eiro, SIA "VIA SMS" – 9000 eiro.

Sodu apmērs tika noteikts individuāli, ņemot vērā pārkāpuma smagumu, uzņēmuma apgrozījumu, to vai pārkāpums tika novērsts, kā arī patērētājiem nodarītos zaudējumus. Maksimāli iespējamais soda naudas apmērs tobrīd bija 100000,00 eiro.

31 Likumprojekta "Grozījumi PTAL" anotācija (2018. gada jūnijs). – <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/4D8C1FB571076EDDC22582B2004A4369?OpenDocument>. – (Resurss apskatīts 07.07.2019.).

32 PTAC novērsē negodīgu komercpraksi, kas patērētājiem radījusi zaudējumus vismaz 5 miljonus EUR apmērā. – <http://www.ptac.gov.lv/lv/news/ptac-rovers-negodigu-komercpraksi-kas-pateretajiem-radijusi-zaudejumus-vismaz-5-miljonu-eur>. – (Resurss apskatīts 07.07.2019.).

2016. gada 1. janvārī stājās spēkā PTAL grozījumi, kuri cita starpā noteica kredītēšanas kopējo izmaksu ierobežojumus – 0,55% dienā no 1.–7. dienai, 0,25% no 8.–14. dienai un 0,2% sākot ar 15. kredīta līguma dienu, savukārt 0,25% dienā visā kredīta līguma termiņā, ja termiņš pārsniedz 30 dienas. Likumprojekta anotācijā norādīts, ka šo papildinājumi mērķis ir aizsargāt patērētāja kā vājākās līguma slēdzēju puses ekonomiskās intereses, t.sk., patērētāja intereses nenonākt pārlietu lielās parādu saistībās, nodrošināt kredīta kopējo izmaksu samērīgumu, veicināt patērētāja maksāspējas izvērtēšanu.³³

Kredītēšanas kopējo izmaksu ierobežojumi ir attiecināmi arī uz kredītu pagarināšanas maksām, jo pagarināšanas līguma noslēgšanas brīdī šīs izmaksas kredīta devējam ir zināmas. PTAC 2016. gada vasarā un rudenī, veicot pārbaudes, konstatēja, ka 12 nebanku kredītdevēji piedāvā neatbilstošas kredītu pagarināšanas maksas, kas pat vairākas reizes pārsniedza noteiktos ierobežojumus. Pagarinot kredītu, patērētājs vidēji pārmaksāja no 2,78 līdz 16,51 eiro. PTAC aprēķināja patērētājiem nodarītos zaudējumus, ņemot vērā vidējo kredīta summu, datus par kredītu pagarinājumu skaitu un faktiski piemērotās kredīta kopējās izmaksas patērētājiem. Sabiedrībām, kam tika konstatēti kredīta kopējo izmaksu ierobežojumu pārkāpumi, PTAC ierosināja tos novērst. Četri kredītdevēji iesniedza rakstveida apņemšanās, tādējādi atzīstot pārkāpumu, savukārt astoņi to neiesniedza, bet pārkāpumus novērsa 2016. gada rudenī.

2017. gada 21. februārī tika pieņemts PTAC lēmums AS “4Finance” patērētāju kolektīvo interešu pārkāpuma lietā Nr.10-pk, kur PTAC izmantoja NKAL 15. panta piektajā daļā norādītās tiesības attiecībā pret AS “4Finance”, aicinot rakstveidā apņemties novērst pārkāpumu, tādējādi atzīstot vainu. Šīs darbības, neskatoties uz to, ka grozījumi PTAL stājās spēkā 2016. gada 1. janvārī un pārkāpums attiecībā pret jaunajiem klientiem tika novērsts tikai pēc vairāk kā 9 mēnešiem, ir uzskatāmas par iestādes īpašu pretimnākšanu pret AS “4Finance”. Konkrētajā gadījumā AS “4Finance” ar patērētājiem slēdza vienošanās par kredīta atmaksas pagarināšanu, piemērojot komisijas maksas, kas neatbilda normatīvo aktu prasībām, rezultātā radot patērētājiem zaudējumus ne mazāk kā 2 430268,68 eiro apmērā. Saskaņā ar AS “4Finance” gada pārskatu par 2015. gadu tās neto apgrozījums bija 33 469678 eiro. Ievērojot pārkāpuma būtiskumu, apjomu, ilgumu, tostarp šajā lēmumā analizētos pārkāpuma izdarīšanas apstākļus,

33 Likumprojekta “Grozījums PTAL” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). – <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/3D55492D63F01432C2257DAA0040CE8?OpenDocument>. – (Resursus apskatīts 07.07.2019.).

raksturu un radīto ietekmi, PTAC secināja, ka AS “4Finance” nodarītais pārkāpums ir vērtējams kā sevišķi smags. Papildus, ņemot vērā apstākli, ka AS “4Finance” tehniski (sistēmās) līdz 2016. gada 15. septembrim un grāmatvedības sistēmās līdz 2016. gada 26. oktobrim novērsusi pārkāpumu un izpildījusi lēmumā ietvertu nosacījumu – kopējais soda naudas apmērs Sabiedrībai tika noteikts 80000,00 eiro apmērā.³⁴

AS “4Finance” šo lēmumu pārsūdzēja. 2018. gada 15. maijā lieta Nr. A420187017 tika skatīta Rīgas tiesu nama Administratīvās rajona tiesā. PTAC lēmums tika atzīts par tiesisku un pamatotu un tiesa nosprieda pilnībā noraidīt pieteicējas AS “4Finance” pieteikumu par PTAC 2017. gada 21. februāra lēmuma Nr.10-pk atcelšanu.

2.3. Prasības kredītēšanas pakalpojumu reklāmai

Būtisks atbildīgas aizņemšanās principa aspekts ir veids, kādā patērētāju kredītēšanas pakalpojumi tiek reklamēti un piedāvāti patērētājiem. Intensīva un agresīva pakalpojuma reklāma, kredītu vispārējās pieejamības iespaida radīšana veicina patērētāju piesaisti pakalpojumiem, kuri viņiem, iespējams, nav vajadzīgi vai kurus viņi nevar atļauties. Lai ierobežotu bezatbildīgu aizņemšanos, 2018. gada 4. oktobrī tika pieņemti PTAL grozījumi, kas attiecas uz patērētāju kredītēšanas pakalpojumu reklāmas ierobežošanu un stājās spēkā 2019. gada 1.jūlijā. Likuma 8.³ pants nosaka, ka aizliegts reklamēt, izņemot gadījumus, kad :

- 1) to īsteno kredīta devējs vai kredīta starpnieks telpās, kurās tas veic saimniecisko darbību;
- 2) to īsteno kredīta devēja vai kredīta starpnieka mājaslapā internetā vai tiešsaistes sistēmā, kuru pēc autentifikācijas veikšanas kredīta devējs izmanto pakalpojumu saņemšanai;
- 3) to īsteno kredīta devēja vai kredīta starpnieka mobilajā lietotnē, kuru pēc autentifikācijas veikšanas patērētājs izmanto kredīta devēja pakalpojumu saņemšanai;
- 4) to īsteno, personiski uzrunājot iespējamo klientu klātienē vai telefoniski, ja patērētājs tam piekriņ;
- 5) to īsteno pasta vai elektroniskos sūtījumos patērētājam, ja patērētājs nepārprotami iepriekš piekritis tos saņemt;

34 PTAC 2017. gada 21. februāra lēmums Nr. 10-pk AS “4Finance” patērētāju kolektīvo interešu pārkāpuma lietā.– http://www.ptac.gov.lv/sites/default/files/izraksts_lemums_2017_10_pk.pdf.– (Resurss apskatīts 07.07.2019.).

- 6) ar kreditēšanu nesaistītas preces vai pakalpojuma reklāmā, izņemot reklāmu televīzijā vai radio, persona, kas nav kredīta devējs vai kredīta starpnieks, sniedz informāciju par iespēju apmaksu finansēt ar kreditēšanas līguma starpniecību.

Augstāk minētais neattiecas uz kreditēšanas pakalpojumu sniedzēja zīmolvārda reklāmu. Kreditēšanas pakalpojumu sniedzēju zīmolvārda, tai skaitā sponsorēšanas reklāma ir aizliegta sabiedriskā pasūtījuma ietvaros radio vai televīzijā īstenotos projektos, kas tiek finansēti no valsts vai pašvaldības budžeta līdzekļiem.

Jau deviņo gadu pēc kārtas SEB banka atzīta par uzvarētāju Finanšu ministrijas rīkotajā izsolē par tiesībām izsniegt studiju un studējoša kredītus ar valsts vārdā sniegtu galvojumu. Studiju un studējošā kredītus izsniedz saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem Nr. 220 "Kārtība, kādā tiek piešķirts, atmaksāts un dzēsts studiju kredīts un studējošā kredīts no kredītiestādes līdzekļiem ar valsts vārdā sniegtu galvojumu". Saskaņā ar šo noteikumu 31. punktu, studējošo pieprasījumus kredītu piešķiršanai izskata izglītības iestādes komisija, un tikai tad procesā iesaistās kredītiestāde, ņemot vērā normatīvajā aktā stingri regulētus noteikumus.

Saskaņā ar Augstskolu likuma 79. panta pirmo daļu un 50. panta pirmās daļas 5. punktu, tos interpretējot kopsakarā, studējošam ir tiesības saņemt informāciju visos jautājumos, kas tieši saistīti ar viņa studijām, tostarp – iespēju saņemt kredītus. Studiju un studējošā kredīts tiek piešķirts atbilstoši PTAL un tajā noteikti būtiski ierobežojumi patērētāja kreditēšanas līgumu reklāmai, minot tikai atļautos reklāmas veidus, formas un vietas. Šobrīd ir pieļaujama tikai šāda studiju un studējoša kredīta reklāma:

- augstskolas telpās, kurās izvietoti informatīvi materiāli (stends, bukleti utt.), un tos izvietojusi pati augstskola vai banka, kā arī papildus bankas pārstāvis augstskolas telpās sniedz informāciju par studējošā un studiju kredīta nosacījumiem;
- augstskolas mājaslapā internetā un/vai sociālā tīkla kontā tiek sniegta informācija par studiju programmu (primārā informācija) un papildus tiek sniegta informācija par iespēju to finansēt ar valsts galvojumu, sekojot tālāk bankas logo un/vai saitei uz bankas mājaslapu internetā.

Autore nonākusi pie atziņas, ka, ja netiks panākts efektīvs risinājums studentu informēšanai, tas var ierobežot studentu iespējas iegūt izglītību. No SEB bankas veiktā pētījuma izriet, ka 85% vecāku neveido uzkrājumus savu bērnu studijām. Autore saredz nepieciešamību Saeimai pārskatīt

likuma normas, kas attiecas uz kredīta devēju aizliegumu reklamēties, jo tas ierobežo patērētāju iespējas saņemt viņiem svarīgu informāciju. Ņemot vērā augstāk minēto, autore iesaka PTAL 8.³ panta pirmo daļu papildināt ar 7. apakšpunktu, tajā nosakot, ka aizliegts reklamēt kredītēšanas pakalpojumus, izņemot gadījumus, kad to veic kredītu devējs, kas izsniedz valsts galvotos studiju un studējošo kredītus.

Ministru kabineta noteikumi Nr. 691 “Noteikumi par patērētāju kredītēšanu” nosaka, ka reklāmā, kurā piedāvā iespēju kreditēt patērētāju, aizliegts:

- veicināt bezatbildīgu aizņemšanos;
- sniegt informāciju par iespēju saņemt kredītu personām ar negatīvu kredītvēsturi.

Nosakot, vai reklāma veicina bezatbildīgu aizņemšanos, ņem vērā reklāmas kopējo saturu un tās pasniegšanas veidu, noformējumu un informāciju, kas reklāmā sniegta par kredītēšanas pakalpojumu un palīdz patērētājam pieņemt ekonomiski pamatotu lēmumu. Bezatbildīgi būtu veicināt tādas neapdomīgas patērētāja darbības, lai patērētājs neapsvērtu, vai viņam kredīts vispār ir nepieciešams, vai tas ir piemērotākais risinājums tieši viņam un vai viņš kredītu spēs atmaksāt noteiktajā termiņā. Tāda varētu būt prakse, piedāvājot patērētājiem iegādāties precī lētāk, ja tiek izmantots kredīta līgums.

Par reklāmu, kas veicina bezatbildīgu aizņemšanos jebkurā gadījumā, uzskatāma reklāma, kas:

- 1) aicina patērētāju saņemt kredītu nepārdomāti vai neizvērtējot tā nepieciešamību;
- 2) aicina saņemt kredītu neatkarīgi no patērētāja finanšu stāvokļa;
- 3) rada vai var radīt iespaidu, ka kredīta saņemšana ir bez riska;
- 4) rada vai var radīt iespaidu, ka kredīts ir piemērotākais veids, kā atrisināt finansiālās problēmas;
- 5) ietekmē vai var ietekmēt patērētāja lēmumu par kredīta līguma noslēgšanu, papildus piedāvājot iegūt preces vai saņemt pakalpojumus vai citas priekšrocības, ja tām nav tiešas saistības ar kredīta izmantošanu.

Reklāmā, kurā tiek piedāvāta iespēja kreditēt patērētāju un norādīta procentu likme vai cita skaitliska informācija par kredīta izmaksām, ar uzskatāma piemēra palīdzību skaidrā, lakoniskā un viegli uztveramā veidā norāda:

- 1) aizņēmuma likmi (fiksētu, mainīgu vai abas) kopā ar informāciju par piemērojāmām maksām, kas iekļautas kredīta kopējās izmaksās patērētājam;

- 2) kredīta kopējo summu;
- 3) gada procentu likmi (vizuālajā reklāmā šo informāciju norāda vismaz tikpat viegli uztveramā veidā kā jebkuru procentu likmi vai citu līdzvērtīgu skaitlisko informāciju par kredīta izmaksām);
- 4) kredītēšanas līguma darbības termiņu, ja tāds ir;
- 5) ja kredīts ir atlikta maksājuma veidā par konkrētām precēm vai pakalpojumiem, – preces vai pakalpojuma cenu un jebkādas sākotnējās iemaksas lielumu;
- 6) kopējo summu, kas jāmaksā patērētājam, un veicamo maksājumu apmēru (ja iespējams);
- 7) obligātu pienākumu uzņemties ar kredītēšanas līgumu saistītu papildu pakalpojumu, piemēram, obligātu apdrošināšanu, ja līguma par papildu pakalpojumu noslēgšana ir nepieciešama, lai saņemtu kredītu vai saņemtu to ar piedāvātajiem noteikumiem un nosacījumiem, un minēto pakalpojumu izmaksas nevar noteikt iepriekš.

2014. gada 2. janvārī PTAC pieņēma lēmumu Nr. E03-PTU-F213-1, ar kuru AS Bigbank tika piemērots naudas sods 2800 eiro apmērā, pamatojoties uz to, ka AS Bigbank, izplatot patērētāju kredītēšanas pakalpojumu reklāmu ar saukli “Tik vienkārši”, īstenotā komercprakse atzīta par negodīgu, proti, profesionālai rūpībai neatbilstošu komercpraksi, veicinot patērētāju bezatbildīgu aizņemšanos, aicinot patērētāju saņemt kredītu nepārdomāti vai neizvērtējot tā nepieciešamību. Lai gan reklāmā minēts brīdinājums “aizņemies atbildīgi, izvērtējot nepieciešamību aizņemties”, PTAC secinājis, ka reklāmas kopējais saturs un tā pasniegšanas veids, informācija un noformējums vērtējams kā bezatbildīgu aizņemšanos veicinošs un varēja negatīvi ietekmēt patērētāju ekonomisko rīcību. PTAC konstatēja, ka reklāmas vizuālais atspoguļojums un pasniegšanas veids rada iespaidu, ka patērētājam nav nepieciešams apsvērt un izvērtēt konkrēta kredīta nepieciešamību. Kredītsaistību uzņemšanās tiek uzsvērtā kā iespēja nodrošināt ērtākus dzīves apstākļus, mudinot uz nepārdomātu lēmumu pieņemšanu, lai arī pēc būtības kredītsaistības ir viens no rūpīgākajiem un detalizēti izvērtējamiem saistību veidiem, kas ietver visu paredzamo risku un atbildības izvērtējumu un analīzi.

PTAC 2018. gadā īstenoja uzraudzības projektu “Negodīgas komercprakses (reklāmu) uzraudzība patērētāju kredītēšanas jomā”, ņemot vērā 2017. gadā konstatētās problēmas kredītēšanas līguma reklāmu izgatavošanā un izplatīšanā, kas veicina bezatbildīgu aizņemšanos un negatīvi ietekmē patērētāju rīcību. Uzraudzības objektu atlases rezultātā tika atlasīti

30 komersanti (nebanku kredīta devēji, kredītiestādes un interneta veikali), kopumā uzsākot 35 pakalpojumu sniegšanas kanālu, proti, komersantu interneta vietņu izpēti, kā rezultātā tika uzsāktas 29 administratīvās lietas. No tām 21 lieta ir izbeigta, jo pārkāpumi novērsti labprātīgi. Pārējās lietas vēl tiek izskatītas. Būtiskākie pārkāpumi:

- 1) Kreditēšanas reklāmās un kredītu kalkulatoros sniegta informācija par kredīta izmaksām, bet Ministru kabineta noteikumu Nr. 691 "Noteikumi par patērētāja kreditēšanu" 14. punktā norādītā skaitliskā informācija iztrūkst vai tiek sniegta nepilnīgi un/vai nepārskatāmi.
- 2) Skaitliskā informācija/reprezentatīvais piemērs tiek norādīts ne-skaidri un patērētājam neuztverami (maza izmēra burti, neatbilstošs fons vai teksta krāsa, īss informācijas sniegšanas laiks). Šis pārkāpums lielākoties pieļauts nebanku kredītu devēju reklāmās, kas izvietotas uz sabiedriskā transporta un televīzijā.
- 3) Kreditēšanas reklāmās, piedāvājumos un interneta veikalu kredītu kalkulatoros netiek ievērota prasība par pirmās iemaksas nepieciešamību konkrētas preces iegādei. Komersanti gandrīz visās ierosinātajās lietās ir pieļāvuši pārkāpumus attiecībā par atbilstošas pirmās iemaksas norādīšanu kredīta kalkulatoros. Proti, lielākoties kredītu kalkulatoros tiek pieļauta iespēja izvēlēties kredītu "bez pirmās iemaksas", 0%, 5 % pirmās iemaksas apmērus.
- 4) Distances kreditēšanas piedāvājumos neatbilstoši komisijas maksu/aizņēmuma likmju atlaižu piemērošanas un atcelšanas nosacījumi, par maksājuma kavējumu piemērotā atlaide tiek atcelta, veikts procentu aprēķins sākot ar atmaksas pirmo dienu un papildus tiek piemēroti nokavējuma procenti.
- 5) Būtiskās informācijas par piedāvājumu nenorādīšana, noklusēšana (piemēram, tiek piedāvāts bezprocentu kredīts un netiek norādīts attiecīgais speciālā piedāvājuma līguma termiņš).

2.4. Patērētājiem sniedzamā informācija pirms kreditēšanas līguma noslēgšanas

Patērētājiem nepieciešams zināt un izprast noteikumus, uz kādiem viņi slēdz kreditēšanas līgumu, kādas saistības uzņemas, kādi ir viņa būtiskākie pienākumi, kādi līgumsodi paredzēti. Patērētāju tiesības, slēdzot kreditēšanas līgumus, tika pilnveidotas ar 2016. gada 25. oktobra Ministru kabineta

noteikumiem Nr. 691 “Noteikumi par patērētāju kredītēšanu”, nosakot, ka kredīta devējam pirms līguma noslēgšanas patērētājam ir jāsniedz būtiskā informācija par kredītēšanas pakalpojumu, aizpildot īpaši izstrādātu standarta veidlapu. Šai veidlapai jāsaturs izmaksas un galvenos līguma noteikumus, tādējādi nodrošinot patērētāja iespējas ērtāk salīdzināt piedāvājumus. Šie noteikumi uzliek par pienākumu komersantiem sniegt patērētājiem plašu informāciju – ar iespēju salīdzināt dažādus piedāvājumus un attiecīgi izvēlēties sev piemērotu kredītu – par kredīta devēju, kredīta summām, termiņiem, aizņēmuma likmi, gada procentu likmi, visiem maksājumiem un izmaksām, līgumsodiem, atteikuma tiesībām, pirmstermiņa atmaksas iespējām, kā arī citu būtisku informāciju. Informācijas saturs un apjoms ir atkarīgs no attiecīgā kredīta veida. Augstāk minētajos noteikumos noteikts, ka patērētājam pirms līguma noslēgšanas ir tiesības saņemt līguma projektu. Līdz ar to patērētājiem pirms līguma noslēgšanas ir iespēja izlasīt un iepazīties ar kredītēšanas līguma noteikumiem un nepieciešamības gadījumā tos apspriest ar kredīta devēju.

Pirms patērētājs ir uzņēmies kredītēšanas līguma saistības vai piekritis piedāvājumam, kredīta devējs vai kredīta starpnieks, balstoties uz kredīta devēja piedāvātajiem kredīta noteikumiem un nosacījumiem un uz patērētāja vēlmēm un sniegtajām ziņām, ja patērētājs ir tādās sniedzis, savlaicīgi un bez maksas nodrošina patērētāju ar informāciju, kas nepieciešama, lai salīdzinātu dažādus piedāvājumus un pieņemtu uz informāciju balstītu lēmumu par kredītēšanas līguma noslēgšanu.

Informācijā, ko patērētājam sniedz, norāda:

- 1) kredīta veidu;
- 2) kredīta devēja un, ja iesaistīts kredīta starpnieks, tad iesaistītā kredīta starpnieka nosaukumu, reģistrācijas numuru, juridisko adresi un faktisko pakalpojuma sniegšanas vietas adresi, ja tā atšķiras no juridiskās adreses. Ja iesaistītais kredīta starpnieks ir fiziska persona, norāda vārdu, uzvārdu, deklarētās dzīvesvietas adresi un faktisko pakalpojuma sniegšanas vietas adresi;
- 3) kredīta kopējo summu un izņemšanas noteikumus;
- 4) kredītēšanas līguma darbības termiņu;
- 5) precī, pakalpojumu un tā cenu, ja saskaņā ar kredītēšanas līgumu paredzēts piešķirt aizdevumu atlikta maksājuma veidā par konkrētu preci vai pakalpojumu vai paredzēts noslēgt saistīto kredītēšanas līgumu;
- 6) aizņēmuma likmi, noteikumus, kas nosaka aizņēmuma likmes piemērošanu, un bāzes procentu likmi, ja tāda tiek piemērota sākotnē-

- jai aizņēmuma likmei, kā arī aizņēmuma likmes maiņas periodus, noteikumus un procedūras;
- 7) gada procentu likmi un kopējo summu, kas jāmaksā patērētājam. Minēto informāciju atspoguļo ar uzskatāmu piemēru, norādot visus gada procentu likmes aprēķinam izmantotos pieņēmumus;
 - 8) to maksājumu apmēru, skaitu un biežumu, kas jāveic patērētājam,;
 - 9) izmaksas, kas saistītas ar viena vai vairāku kontu uzturēšanu, kurus izmantos maksājumu veikšanas un kredīta izņemšanas operāciju reģistrēšanai, norādot maksājuma instrumenta izmaksas gan maksājumu veikšanai, gan kredīta izņemšanai, kā arī jebkuras citas izmaksas, kas izriet no kredītēšanas līguma, un nosacījumus, saskaņā ar kuriem šīs izmaksas var mainīt. Minēto informāciju nenorāda, ja kontu atvēršana saskaņā ar kredītēšanas līgumu ir brīvprātīga vai nav paredzēta;
 - 10) notāra izmaksas, ko, slēdzot kredītēšanas līgumu, sedz patērētājs (ja tādas ir paredzētas);
 - 11) obligātu pienākumu uzņemties ar kredītēšanas līgumu saistītu papildu pakalpojumu, piemēram, obligātu apdrošināšanu, ja līguma noslēgšana par papildu pakalpojumu ir nepieciešama kredīta saņemšanai vai kredīta saņemšanai ar piedāvātajiem noteikumiem un nosacījumiem;
 - 12) nokavējuma procentus un to piemērošanas kārtību, kā arī līgumsoļu vai citu kompensāciju par līgumsaistību neizpildi vai nepienācīgu izpildi (ja tādi ir paredzēti);
 - 13) informāciju par sekām, ja netiks veikts maksājums;
 - 14) informāciju par nodrošinājumiem, ja tādi nepieciešami;
 - 15) informāciju par atteikuma tiesībām no kredītēšanas līguma;
 - 16) tiesības uz kredīta pirmstermiņa atmaksu un informāciju par kredīta devēja tiesībām uz kompensāciju un minētās kompensācijas noteikšanas kārtību (ja tāda ir paredzēta);
 - 17) patērētāja tiesības atbilstoši PTAL nekavējoties un bez maksas tikt informētam par datubāzes izmantošanu, lai izvērtētu patērētāja spējas atmaksāt kredītu;
 - 18) patērētāja tiesības pēc pieprasījuma bez maksas saņemt kredītēšanas līguma projekta eksemplāru;
 - 19) laikposmu, kurā pirms līguma slēgšanas sniegtā informācija kredīta devējam ir saistoša (ja tāds ir noteikts).³⁵

35 Noteikumi par patērētāju kredītēšanu: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 691 (pieņemti 25.10.2016.), 21. punkts // Latvijas Vēstnesis.– Nr. 213 (2016, 1. novembris).

Augstāk minēto informāciju sniedz atbilstoši Eiropas patēriņa kredīta standartinformācijas veidlapai papīra formā vai izmantojot citu pastāvīgu informācijas nesēju, piemēram, elektroniski, t.i., informāciju, ko patērētājs var saglabāt.

Patērētāju kreditēšanas direktīvas 5. pants paredz informācijas sniegšanu “pietiekamu laiku pirms patērētājs ir uzņēmis kreditēšanas saistības un piekritis piedāvājumam”. Interesants ir Beļģijas zinātnieku vērtējums, ko nozīmē šis pienākums – sniegt informāciju pietiekamu laiku pirms patērētājs uzņēmis kredīta līguma saistības. Vai tas nozīmē, ka kreditēšanas līgums slēdzams divos posmos, proti, pirmajā posmā sniedzot pirmslīguma informāciju, bet otrajā posmā noslēdzot kreditēšanas līgumu? Un vai starp šiem diviem posmiem ir jāpaiet nozīmīgam laikam?

Lai atbildētu uz šo jautājumu, ir svarīgi novērtēt, kas patiesi patērētājam ir nepieciešams, lai salīdzinātu dažādu pakalpojumu sniedzēju piedāvātos kreditēšanas pakalpojumus, un pieņemt uz informāciju balstītu lēmumu. Domājams ir pietiekami, ja patērētājam tiek dota iespēja sniegto informāciju pārdomāt, lai, balstoties uz šo saņemto informāciju, nekavējoties noslēgtu kreditēšanas līgumu.³⁶

Prasība sniegt informāciju pirms kreditēšanas līguma noslēgšanas netiek piemērota, ja patērētājs vēlas slēgt:

- a) kreditēšanas līgumus, kuri paredz, ka patērētājam kredīts jāatmaksā laikposmā, kas nepārsniedz trīs mēnešus, un ar kuriem saskaņā par kredīta izmantošanu tiek prasīti nenozīmīgi papildu maksājumi salīdzinājumā ar kredīta kopējo summu un kreditēšanas līguma darbības termiņu;
- b) kreditēšanas līgumus, saskaņā ar kuriem kredīta devējs klusējot piekritis, ka patērētājs izmanto līdzekļus, kas pārsniedz patērētāja norēķinu kontā esošo naudas līdzekļu atlikumu vai piešķirto pārsnieguma kredītu.

Kreditēšanas līgumiem, kurus noslēdzot patērētājam kredīta devēja glabāšanā kā nodrošinājums nododama kāda lieta un patērētāja atbildība ir ierobežota tikai ar iekļāto lietu, pirms patērētājs ir uzņēmis kreditēšanas līguma saistības vai piekritis piedāvājumam, kredīta devējs brīvā formā sniedz informāciju par kredīta kopējo summu, kreditēšanas līguma darbības termiņu, aizņēmuma likmi, kā arī informāciju par kopējo summu, kas jāmaksā patērētājam. Kredīta devējs pēc patērētāja pieprasījuma bez maksas izsniedz kreditēšanas līguma projekta eksemplāru, izņemot gadījumu,

36 Vītoļiņa B. Patērētāju tiesību aizsardzības pamati. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2015. – 276. lpp.

ja kredīta devējs pieprasījuma izteikšanas brīdī nevēlas noslēgt kreditēšanas līgumu ar patērētāju.³⁷

Lai patērētājs varētu novērtēt piedāvātā kreditēšanas līguma piemērotību viņa vajadzībām un finansiālajai situācijai, kredīta devējs vai kredīta starpnieks pēc patērētāja lūguma jāizskaidro patērētājam Eiropas patēriņa kredīta standartinformācijas veidlapā iekļauto informāciju, kā arī piedāvāto pakalpojumu būtiskākos raksturlielumus un sekas, kādas pakalpojumu izmantošana varētu radīt patērētājam, tai skaitā informē par sekām, kas izriet līguma neizpildes vai nepienācīgas izpildes dēļ.

2.5. Patērētējiem sniedzamā informācija pirms kreditēšanas līguma, kura atmaksa nodrošināta ar nekustamo īpašumu, noslēgšanas

Ministru kabineta noteikumi Nr. 691 “Noteikumi par patērētāju kreditēšanu”, paredz, ka kredīta devējs vai kredīta starpnieks nodrošina, ka patērētājam jebkurā laikā bez maksas ir pieejama skaidra un viegli uztverama vispārējā informācija par kreditēšanas līgumiem papīra formā, izmantojot pastāvīgu informācijas nesēju, vai elektroniski. Minētajā informācijā norāda vismaz:

- 1) informācijas sniedzēja nosaukumu, reģistrācijas numuru, juridisko adresi un faktisko pakalpojuma sniegšanas vietas adresi, ja tā atšķiras no juridiskās adreses. Ja informācijas sniedzējs ir fiziska persona, norāda vārdu, uzvārdu, deklarētās dzīvesvietas adresi un faktisko pakalpojuma sniegšanas vietas adresi, kā arī kredīta starpnieku reģistra numuru, ja fiziskā persona ir kredīta starpnieks;
- 2) iespējamus mērķus, kādiem kredīts var tikt izmantots;
- 3) nodrošinājuma veidus, t.sk., informāciju par iespēju nodrošinājumam atrasties citā Eiropas Ekonomikas zonas dalībvalstī;
- 4) kreditēšanas līgumu iespējamus darbības termiņus;
- 5) pieejamo aizņēmuma likmju veidus, norādot, vai tās ir fiksētas, mainīgas vai abu likmju kombinācijas, pievienojot īsu fiksēto un mainīgo procentu likmju raksturlielumu aprakstu, tostarp ar tām saistīto ietekmi uz patērētāju;
- 6) ja ir pieejams aizdevums ārvalstu valūtā, – informāciju par ārvalstu valūtu vai valūtām, tostarp paskaidrojumu par to, kāda ir ārvalstu valūtā izteiktā kredīta ietekme uz patērētāju;

37 Noteikumi par patērētāju kreditēšanu: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 691 (pieņemti 25.10.2016.), 26. punkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 213 (2016,1. novembris).

- 7) uzskatāma piemēra veidā kredīta kopējo summu, kredīta kopējās izmaksas patērētājam, kopējo summu, kas jāmaksā patērētājam, un gada procentu likmi;
- 8) iespējamās turpmākās izmaksas, kas nav iekļautas kredīta kopējās izmaksās patērētājam un kas maksājamas saistībā ar kredītēšanas līgumu;
- 9) dažādas iespējas kredīta atmaksāšanai kredīta devējam, tostarp to iespējamo regulāro maksājumu apmēru, skaitu un biežumu, kuri jāveic patērētājam;
- 10) konkrētā gadījumā skaidru un lakonisku norādi, ka kredītēšanas līguma noteikumu ievērošana negarantē saskaņā ar kredītēšanas līgumu izsniegtās kredīta kopējās summas atmaksu;
- 11) informāciju par kredīta pirmstermiņa atmaksas nosacījumiem;
- 12) informāciju par nepieciešamību veikt nekustamā īpašuma novērtējumu, par novērtējuma veikšanu atbildīgo pusi, kā arī to, vai tas rada kādas izmaksas patērētājam;
- 13) norādi par obligātu pienākumu uzņemties ar kredītēšanas līgumu saistītu papildu pakalpojumu, ja līguma noslēgšana par papildu pakalpojumu ir nepieciešama kredīta saņemšanai vai kredīta saņemšanai ar piedāvātajiem noteikumiem un nosacījumiem. Kur attiecināms, pievieno skaidrojumu, ka papildu pakalpojumi var tikt iegādāti no pakalpojumu sniedzēja, kas nav kredīta devējs;
- 14) vispārēju brīdinājumu par sekām, ja netiks pildītas saistības, kas izriet no kredītēšanas līguma.

Pirms patērētājs ir uzņēmis kredītēšanas līguma vai piedāvājuma saistības, kredīta devējs, kredīta starpnieks vai kredīta starpnieka pārstāvis, balstoties uz patērētāja sniegto informāciju par savām vēlmēm, finanšu situāciju un vajadzībām, bez liekas kavēšanās un bez maksas nodrošina patērētāju ar personalizētu informāciju, kas nepieciešama, lai salīdzinātu dažādus piedāvājumus, izvērtētu to ietekmi un pieņemtu apzinātu, uz informāciju balstītu lēmumu par kredītēšanas līguma noslēgšanu. Augstāk minēto personalizēto informāciju sniedz atbilstoši šo noteikumu Eiropas standartizētās informācijas veidlapai papīra formā vai izmantojot citu pastāvīgu informācijas nesēju.

Ja kredītēšanas līgums tiek piedāvāts kopā ar papildu pakalpojumiem, patērētājam sniedz informāciju par to, vai katra papildu pakalpojuma līguma darbību iespējams izbeigt atsevišķi, kā arī šādas izbeigšanas ietekmi uz patērētāju.³⁸

38 Noteikumi par patērētāju kredītēšanu: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 691 (pieņemti 25.10.2016.), 39. punksts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 213 (2016,1. novembris).

2.6. Prasības, kas piemērojamas patērētāju kreditēšanai pret kustamas lietas ķīlu

“Noteikumu par patērētāju kreditēšanu” 9. nodaļā paredzētas prasības, kas piemērojamas patērētāju kreditēšanai pret kustamas lietas ķīlu. Kreditēšanas pakalpojumu, kurā kredīta devēja glabāšanā kā nodrošinājums nododama kāda kustama lieta un patērētāja atbildība ir ierobežota tikai ar iekļāto kustamo lietu (turpmāk – ķīla), atļauts sniegt tikai ēkā vai ēkas daļā. Patērētāja kreditēšanu pret ķīlu aizliegts organizēt īslaicīgas lietošanas, pagaidu un sezonas būvēs. Kredīta devējam jānodrošina tā glabāšanā nodoto ķīlu droša uzglabāšana tam paredzētā glabātavā, nodrošinot tādus glabāšanas apstākļus, lai nepiederošas personas nevarētu piekļūt ķīlām. Glabātava ir vienā ēkā ar klientu apkalpošanas zāli, tā ir izolēta no citām telpām un klientu apkalpošanas zāles. Ieeja glabātavā nedrīkst atrasties klientu pieejamības zonā. Lielgabarīta ķīlas, kuras fiziski nav iespējams uzglabāt minētajā glabātavā, var glabāt citā speciāli iekārtotā telpā, tā var atrasties atsevišķā ēkā vai stāvlaukumā, nodrošinot tādus glabāšanas apstākļus, lai nepiederošas personas nevarētu piekļūt ķīlām. Kredīta devējs lielgabarīta ķīlas glabāšanas vietā nodrošina diennakts apsardzi un videonovērošanu.

Kredīta devējs noslēdz vienu vai vairākus līgumus ar apsardzes komersantiem, kuri darbojas saskaņā ar Apsardzes darbības likumu, lai nodrošinātu, ka patērētāja kreditēšanas pakalpojuma sniegšanas vietā tiek izpildīti šādi nosacījumi:

- 1) ēka vai ēkas daļa, kas tiek izmantota, lai sniegtu pakalpojumu, t.sk., glabātava, ir aprīkota ar automātisku apsardzes un ugunsgrēka signalizācijas iekārtu, kas savienota ar centrālo apsardzes pulti, izmantojot ne mazāk kā divus dažādus trauksmes signāla pārraides kanālus;
- 2) notiek nepārtraukta glabātavas, klientu apkalpošanas zāles un ieejas iekšējā un ārējā videonovērošana, izmantojot videonovērošanas kameras un veicot videoierakstu reālā laika režīmā (videoieraksta izšķirtspējai jābūt ne mazākai kā 520 TV līnijas, 25 kadri sekundē katras kameras videoierakstam ar sākotnēju datu plūsmu, ne mazāku kā 184,25 Mb/s, un piemērojot H.264/AVC/MPEG-4 Part 10 standartu videodatu kompresijai), nodrošinot ierakstošo iekārtu un videoierakstu drošu saglabāšanu, lai nepieļautu to prettiesisku iznīcināšanu. Videoierakstu glabā vismaz mēnesi, skaitot no videoieraksta izdarīšanas dienas;

- 3) kredītēšanas pakalpojuma sniegšana, ķīlu pieņemšana un izsniegšana notiek videonovērošanas zonā;
- 4) pie ieejas pakalpojuma sniegšanas telpā izvietoti informatīvas zīmes, kas brīdina patērētāju par videonovērošanu;
- 5) kredītēšanas pakalpojuma sniegšanas telpu un glabātavu aprīko ar trauksmes signalizācijas pogu, kas savienota ar apsardzes komersanta centrālo apsardzes pulti.

Aizliegts pieņemt par ķīlu lietu:

- 1) kurai kredīta devējs nevar nodrošināt tai nepieciešamos īpašos glabāšanas nosacījumus (īpašu temperatūras režīmu, apgaismojumu, mitruma režīmu un citus nosacījumus), kuru dēļ lieta var tikt bojāta;
- 2) kura ir izņemta no privāttiesiskas apgrozības;
- 3) kuras apgrozība ir ierobežota;
- 4) kurai ir iznīcināts vai bojāts lietas ražotāja piešķirtais identifikācijas numurs vai citādi ir apgrūtināta vai padarīta par neiespējamu lietas identifikācija.

Kredīta devēja pienākums ir pārliecināties par tās personas identitāti, no kuras ķīla tiek pieņemta.

Kredīta devējam jānodrošina tā glabāšanā nodoto ķīlu uzskaitē, ievērojot šādus nosacījumus:

- 1) uzskaitē ir jāveic elektroniskā veidā, izmantojot atbilstošu uzskaites programmu, kas nodrošina drošu datu glabāšanu, jebkuru ar datiem veiktu darbību (ierakstīšanas, labošanas, apskates, dzēšanas) vēstures saglabāšanu, automātisku ieraksta numura ģenerēšanu, pievienojuma datņu, piemēram, fotoattēlu un ieskenētu dokumentu saglabāšanu kopā ar reģistrācijas ierakstu, lietotāja identifikāciju, veikto ierakstu izdruku veikšanu;
- 2) ja elektroniskā uzskaitē tiek veikta lokāli (dati netiek tiešsaistē pārsūtīti un glabāti uz attālināta servera, kas nodrošina datu rezerves kopēšanu un attālinātu piekļuvi reģistra informācijai), papildus veic rakstisku uzskaiti, izmantojot caurauklotu, apzīmogotu reģistrācijas žurnālu ar numurētām lapaspusēm.

Uzskaites sistēmā reģistrē šādus datus:

- 1) patērētāja vārdu, uzvārdu un personu apliecinoša dokumenta datus (personas kods, personu apliecinoša dokumenta numurs);
- 2) noslēgtā kredītēšanas līguma numuru un noslēgšanas datumu;
- 3) kredīta kopējo summu;

- 4) ķīlas novērtējuma summu;
- 5) ķīlas aprakstu, ievērojot normatīvajos aktos noteiktās prasības;
- 6) patērētāja veiktos maksājumus saskaņā ar kredītēšanas līgumu;
- 7) ķīlas izpirkšanas datumu vai ķīlas pārdošanas datumu, ja ķīla tiek realizēta patērētāja parādsaistību dzēšanai.

Ķīlu uzskaites datus glabā ne mazāk kā vienu gadu no ķīlas izpirkšanas dienas vai ne mazāk kā piecus gadus no ķīlas pārdošanas dienas. Kredīta devējs izstrādā tā glabāšanā nodoto ķīlu identifikācijas sistēmu, kas nodrošina ķīlu nepārprotamu identifikāciju atbilstoši uzskaites sistēmā izdarītajam ierakstam un noslēgtajam kredītēšanas līgumam.

Kredīta devējam ir pienākums apdrošināt savu civiltiesisko atbildību par savas darbības vai bezdarbības rezultātā nodarīto kaitējumu kredīta devēja glabāšanā nodotajai ķīlai. Minētās civiltiesiskās atbildības apdrošināšanas atbildības limits par apdrošināšanas periodu nedrīkst būt mazāks par kredīta devēja izsniegto aizdevumu kopējo summu.

3. Negodīgas komercprakses novēršana nebanku kredītēšanas jomā

Patērētāju tiesību aizsardzība finanšu pakalpojumu jomā ir nozīmīga, jo bezatbildīga aizdošana par novest pie globālām negatīvām sekām gan patērētājiem, gan valstu ekonomikai, kā arī nepieciešama stingra patērētāju aizsardzība finanšu pakalpojumu jomā. Ne vienmēr pārkāpuma novēršanai ir nepieciešams veikt visas likumā paredzētās uzraudzības darbības. Uzraudzības pilnvaru izmantošana parasti prasa lielus kā komersanta, tā uzraudzības iestādes resursus un laiku. Sodū piemērošana patērētāju tiesību aizsardzības jomā nav pašmērķis, bet gan galējais līdzeklis, ja citādi nav iespējams panākt pārkāpuma novēršanu un atturēt no pārkāpuma izdarīšanas nākotnē. Patērētājiem svarīgākais ir tieši pārkāpuma novēršana iespējami ātri. Vislabāk to var panākt, veicinot komersantu labprātīgās darbības. Patērētāju tiesību aizsardzības jomā šādu iespēju sniedz vairāki normatīvie akti, proti, NKAL, Reklāmas likums, PTAL.

Liela daļa no NKAL noteiktajām normām ir vispārīgas, kuras jāinterpretē, vērtējot dažādus ar lietu saistītus apstākļus, kā arī ņemot vērā nozares specifiku. PTAC gatavo vadlīnijas, sniedzot norādes, kas konkrētajā nozarē uzskatāms par godīgu un negodīgu.³⁹ Piemēram, 2013. gada 3. septembrī tika apstiprinātas vadlīnijas godīgas komercprakses īstenošanai patērētāju kredītēšanas jomā, kuru mērķis ir nodrošināt, ka kredītēšanas

39 Vītoļiņa B. Patērētāju tiesību aizsardzības pamati.– Rīga: Zvaigzne ABC, 2015.– 345. lpp.

pakalpojumu sniegšanā iesaistītās personas prastu atbilstoši normatīvo aktu prasībām īstenot komercpraksi pret patērētājiem, nepārkāpjot negodīgas komercprakses aizliegumu, t.sk., speciālo normatīvo aktu prasības reklāmu veidošanai, un ievērojot patērētāju tiesības. Vadlīnijas palīdz patērētāju kreditēšanas pakalpojumu sniedzējiem izprast galvenās normatīvo aktu prasības, lai tie savā praksē nepieļautu darbības un/vai bezdarbību attiecībā pret patērētājiem un prastu pareizi pasniegt patērētājiem adresētu informāciju vai īstenot citus kreditēšanas pasākumus, arī mārketinga pasākumus. Vadlīnijas var būt labs palīgs komersantiem, veidojot savu tirdzniecības un mārketinga praksi, kā arī apkalpojot klientus.

Tomēr vislabāk savu nozari pārzina tieši paši nozares komersanti. Labas prakses principi katrai konkrētai nozarei veidojas tieši nozares ietvaros. NKAL dod iespēju komersantiem, to asociācijām izstrādāt labas prakses kodeksus, lai noteiktu, kas tieši ir laba prakse konkrētajā nozarē. Autoresprāt, labas prakses kodeksi ir teicama iespēja nozares komersantiem vienoties par kopēju izpratni, kāda ir godīga komercprakse konkrētajā nozarē. Nepieciešams veikt izmaiņas NKAL 5. panta ceturtajā daļā, nosakot, ka “uzraudzības iestādēm ir pienākums veikt labas prakses kodeksu izvērtēšanu”.

PTAC, izvērtējot konstatētā pārkāpuma raksturu un iespējamo ietekmi, kā arī citus būtiskus apstākļus, ir tiesīga:

- 1) ierosināt, lai komercprakses īstenotājs tās noteiktajā termiņā nodrošina komercprakses atbilstību normatīvo aktu prasībām;
- 2) ierosināt, lai komercprakses īstenotājs tās noteiktajā termiņā rakstveidā apņemas novērst konstatēto pārkāpumu;
- 3) pieņemt lēmumu par lietas izbeigšanu, izsakot aicinājumu komercprakses īstenotājam turpmāk savā darbībā nodrošināt komercprakses atbilstību normatīvo aktu prasībām.⁴⁰

3.1. Rakstveida apņemšanās

Patērētāju tiesību aizsardzības centram NKAL 15. panta ceturtnās daļas 1. punktā ir paredzētas tiesības ierosināt, ka komercprakses īstenotājs noteiktā termiņā nodrošina komercprakses atbilstību normatīvo aktu prasībām. Šīs tiesības paredzētas galvenokārt gadījumiem, kad tiek konstatēti nebūtiski pārkāpumi, piemēram, trūkst informācijas vai informācija sniegta neprecīzi un komersants piekrīt to nekavējoties labot. Šādā veidā patērē-

40 Negodīgas komercprakses aizlieguma likums (pieņemts 22.11.2007.), 15. pants, pirmā daļa// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 199 (2007, 12. decembris).

tāju tiesību pārkāpums tiek novērsts nekavējoties, turklāt netiek tērēti lieli resursi administratīvo procedūru veikšanai.

Rakstveida apņemšanās ir dokuments, ko pēc uzraudzības iestādes ierosinājuma paraksta komercprakses īstenotājs, apņemoties noteiktā termiņā novērst konstatēto pārkāpumu. Tā ir īpašs pārkāpumu novēršanas veids patērētāju tiesību aizsardzības jomā, kas paredz iespēju komersantam pašam brīvprātīgi novērst pārkāpumu, atzīstot, ka pārkāpums ir izdarīts. Ja komersants paraksta rakstveida apņemšanos, viņš atzīst savu vainu konstatētajā pārkāpumā. Šādā gadījumā PTAC nepieņem saistošus lēmumus attiecībā uz konkrēto pārkāpumu, to skaitā nepiemēro administratīvo sodu. Ja apņemšanās netiek pildīta, PTAC pieņem lēmumu un piemēro administratīvo sodu. Tiesības ierosināt rakstveida apņemšanos PTAC paredzētas PTAL 25. panta astotās daļas 1. punktā, kur noteikts, ja konstatēts patērētāju tiesību pārkāpums, kas skar patērētāju grupas intereses (patērētāju kolektīvās intereses), un tas var radīt zaudējumus vai kaitējumu patērētājiem, arī atsevišķam patērētājam, PTAC, izvērtējot pārkāpuma raksturu un būtību, kā arī citus aspektus, ir tiesīgs ierosināt, lai pakalpojuma sniedzējs rakstveidā apņemas noteiktā termiņā novērst izdarīto pārkāpumu, kā arī NKAL 15. panta piektās daļas 2. punktā, kas nosaka, ka PTAC ir tiesības ierosināt, lai komercprakses īstenotājs tās noteiktajā termiņā rakstveidā apņemas novērst konstatēto pārkāpumu un Reklāmas likuma 15. panta trešās daļas 2. punktā, kas nosaka, ka uzraudzības iestāde, izvērtējot konstatētā pārkāpuma raksturu un iespējamo ietekmi, kā arī citus būtiskus apstākļus, ir tiesīga ierosināt, lai reklāmas devējs vai reklāmas izplatītājs rakstveidā apņemas uzraudzības iestādes noteiktajā termiņā novērst konstatēto pārkāpumu. Rakstveida apņemšanās var ietvert arī apņemšanos segt patērētājiem radītos zaudējumus, sniegt papildu informāciju, kas nepieciešama, lai nodrošinātu reklāmas atbilstību normatīvo aktu prasībām, vai publicēt reklāmas atsaukumu un ievērot šādu darbību izpildei noteiktos termiņus.

Rakstveida apņemšanos nevar iesniegt komersants pats pēc savas iniciatīvas, bet gan tikai tādā gadījumā, ja uzraudzības iestāde to piedāvā. Piemēram, ja izdarītais pārkāpums ir smags un tā sekas nav novēršamas, tad, visticamāk, iestāde šādu iespēju komersantam nepiedāvās. Rakstveida apņemšanās ir brīvprātīgs dokuments, ar kuru komersants pats atzīst izdarīto pārkāpumu. Parakstot šo apņemšanos, kurā norādīts pārkāpums, kā arī tā novēršanas veids un termiņš, komercprakses īstenotājs atzīst, ka ir izdarījis konstatēto pārkāpumu. Rakstveida apņemšanās uzskatāma par saņemtu, proti, stājas spēkā ar brīdi, kad PTAC apstiprina tās pieņemšanu, komercprakses īstenotājam rakstveidā apliecinot, ka attiecīgie pasākumi

ir pietiekami pārkāpuma un tā ietekmes novēršanai. Līdz ar to absurda ir situācija, kad komersants pēc rakstveida apņemšanās iesniegšanas PTAC, publiski paziņo, ka nepiekrīt, ka ir izdarījis pārkāpumu.

Iestādes piedāvājums sniegt rakstveida apņemšanos nav administratīvs akts, bet gan piedāvājums pārkāpumu novērst brīvprātīgi. Ja komersants nepiekrīt, ka pārkāpumu izdarījis, tad šādu dokumentu viņam nevajag parakstīt. Šādā gadījumā iestādes pienākums būs pierādīt, ka pārkāpums ir izdarīts, un pieņemt attiecīgu lēmumu.

NKAL 15.¹ panta pirmajā daļā noteikts rakstveida apņemšanās iespējamais saturs:

- neveikt noteiktas darbības, piemēram, nesūtīt patērētājiem piedāvājumus;
- veikt noteiktas darbības, tostarp sniegt papildinformāciju, kas nepieciešama, lai nodrošinātu komercprakses atbilstību likuma prasībām, publicēt attiecīgai komercpraksi atbilstošā saziņas līdzeklī paziņojumu, kurā atsauc negodīgu komercpraksi, piemēram, sniegt papildinformāciju patērētāju informēšanai, sniegt labotu reklāmu, tajā norādot patiesu informāciju un iepriekšējās informācijas labojumus;
- atlīdzināt patērētājiem nodarītos zaudējumus. Piemēram, ja negodīgas komercprakses ietvaros patērētājiem aprēķināti nepamatoti līgumsodi vai kādi citi maksājumi, tad pārkāpums novēršams, ne tikai pārtraucot šos nepamatotos aprēķinus, bet arī atmaksājot patērētājiem jau iekasētās nepamatotās maksas. Tas ir veids, kā sasniegt to, lai patērētājiem tiek atlīdzināti nodarītie zaudējumi.

PTAC konstatējot pārkāpumu komercprakses īstenošanā, var aicināt uzraugāmo likuma subjektu iesniegt rakstveida apņemšanos, piemēram, 2018. gada 9. marta vēstulē PTAC izteica aicinājumu Bigbank AS Latvijas filiālei apņemties:

- 1) savā komercpraksē attiecībā uz maksājumu dzēšanas secību ievērot labas ticības principu un godīgu darījumu praksi, t.sk., ievērot samērīguma principu starp procentiem un pamatsummai novirzāmai maksājumu daļai;
- 2) no ar patērētājiem noslēgtajiem kredītēšanas līgumiem izrietošos saņemtos maksājumus novirzīt, ievērojot Civillikuma 1843. pantā noteikto maksājumu novirzīšanas secību;
- 3) veikt līgumsoda pārrēķinu patērētājiem, kas vērsīsies Bigbank AS Latvijas filiālē saistībā ar kredītēšanas līgumiem, kas noslēgti līdz 2013. gada 31. decembrim (ieskaitot).

2018. gada 22. martā Bigbank AS Latvijas filiāle iesniedza PTAC rakstveida apņemšanos, kurā izteica apņemšanos veikt līgumsoda pārrēķinu patērētājiem, kuri vērsīsies Bigbank AS Latvijas filiālē līdz 2018. gada 30. septembrim saistībā ar spēkā esošiem kredītēšanas līgumiem, kuru darbība nav izbeigta, kas noslēgti līdz 2013. gada 31. decembrim (ieskaitot) un pie kuriem ir slēgtas vienošanās par parāda dzēšanu, kā arī līgumsoda pārrēķinā ievērot principu, ka sākotnēji tiek secīgi dzēsti visvecākie neatmaksātie grafika maksājumi, līgumsoda pārrēķinā rezultātā nenostādīt patērētāju nelabvēlīgākā stāvoklī.⁴¹

NKAL 15.¹ panta otrajā daļā ierobežots iespējamais pārkāpuma novēršanas termiņš, nepieļaujot nepamatotu novilcināšanu. Pārkāpumu novēršanas termiņš nedrīkst pārsniegt laiku, kas ir patiešām nepieciešams, lai varētu veikt paredzētos pasākumus un nodrošinātu patērētāju interešu ievērošanu, tas parasti nedrīkst būt ilgāks par trīs mēnešiem. Tikai gadījumos, kad paredzētajiem pasākumiem patiešām nepieciešams ilgāks termiņš, tas var pārsniegt trīs mēnešus, tomēr nepārsniedzot patiesi nepieciešamo laiku. Ilgāks termiņš varētu būt nepieciešams jaunu mājaslapu izstrādei, jaunu maksājumu sistēmu, ja tās ir sarežģītas, ieviešanai u.tml.

NKAL 15.¹ pantā noteiktas tiesības uzraudzības iestādei izvērtēt, vai komersanta piedāvātie pasākumi ir pietiekami pārkāpuma novēršanai. Iestāde var nepieņemt rakstveida apņemšanos, kas nav pietiekama. Piemēram, ja konstatēts pārkāpums, ka patērētājiem informācija sniegta maldinošā veidā, bet komersants to apņemas sniegt citādā veidā, kurš arī var patērētājus maldināt, iestāde ir tiesīga rakstveida apņemšanos nepieņemt, bet veikt citas darbības pārkāpuma novēršanai, proti, pieņemt lēmumu, kā arī pieņemt atbilstošu rakstveida apņemšanos.

Komerccprakses īstenotājs nekavējoties, bet ne vēlāk kā triju darbdienu laikā pēc rakstveida apņemšanās noteiktā termiņa beigām informē PTAC par izpildi, pievienojot izpildi apliecinošus pierādījumus. Ja uzraudzības iestāde konstatē, ka rakstveida apņemšanās netiek pildīta, tā pamatojoties uz NKAL 15. panta astotajā daļā noteikto tiesīga pieņemt vienu vai vairākus lēmumus, ar kuriem:

- 1) nosaka komercprakses īstenotājam pienākumu atbilstošā veidā sniegt papildu informāciju, kas nepieciešama, lai nodrošinātu komercprakses atbilstību šā likuma prasībām;
- 2) nosaka komercprakses īstenotājam pienākumu nekavējoties izbeigt negodīgu komercpraksi;

41 Bigbank AS Latvijas filiāles 2018. gada 22. marta rakstveida apņemšanās.– http://www.ptac.gov.lv/sites/default/files/apnemšanas_lv_22.03.2018.pdf.– (Resurss apskatīts 18.08.2019.).

- 3) aizliedz negodīgu komercpraksi, ja tā vēl nav uzsākta, bet ir paredzama;
- 4) nosaka komercprakses īstenotājam pienākumu publicēt attiecīgajai komercprakti atbilstošā saziņas līdzeklī paziņojumu, kurā norādīta labotā informācija, atsaucot negodīgo komercpraksi;
- 5) uzliek naudas sodu NKAL noteiktajā kārtībā;
- 6) nosaka par labas prakses kodeksu atbildīgajai personai pienākumu izdarīt labojumus kodeksā, lai novērstu negodīgu komercpraksi.

Lai mazinātu negodīgas komercprakses aizlieguma neievērošanas dēļ radītās negatīvās sekas, uzraudzības iestāde ir tiesīga informāciju par rakstveida apņemšanos ievietot savā mājaslapā.

Autoresprāt pozitīvi ir vērtējamas NKAL 15. panta ceturtās daļas 1. punktā paredzētās PTAC, kā uzraudzības institūcijas, tiesības ierosināt, ka komercprakses īstenotājs noteiktā termiņā nodrošina komercprakses atbilstību normatīvo aktu prasībām, proti, konstatētās neatbilstības un pārkāpumi tiek labprātīgi novērsti, izmantojot rakstveida apņemšanos. Autore nonākusi pie atziņas, ka rakstveida apņemšanās pielietojuma gadījumā saskatāma sodu politikas maiņa uz uzraudzības iestādes pilnvaru stiprināšanu, lai sekmīgāk novērstu izdarītos pārkāpumus, kā arī uz sadarbību ar uzraugāmajiem likuma subjektiem, kas nozīmē, ka:

- patērētāju tiesību pārkāpums tiek novērsts nekavējoties;
- nav jātērē lieli resursi administratīvo procedūru veikšanai.

3.2. Naudas soda un soda naudas piemērošana un piespiedu izpildes noteikumi

Uzraudzības iestādēm tiesības piemērot administratīvo sodu likumā noteiktajā kārtībā paredz gan NKAL 15.² panta pirmā daļa, kas nosaka, ka uzraudzības iestāde ir tiesīga par negodīgu komercpraksi uzlikt komercprakses īstenotājam soda naudu līdz 10 procentiem no tā pēdējā finanšu gada neto apgrozījuma, bet ne vairāk kā 100000 eiro, kā arī to, ka soda naudas apmērs ir nosakāms samērīgs ar izdarīto pārkāpumu, ņemot vērā komercprakses īstenotāja veiktos pasākumus pārkāpuma novēršanai un zaudējumu atlīdzināšana, gan Reklāmas likuma 20. pants, kas nosaka, ka uzraudzības iestāde par normatīvo aktu prasībām neatbilstošas reklāmas sniegšanu vai izplatīšanu ir tiesīga uzlikt soda naudu līdz 14000 eiro, gan PTAL 25. panta desmitā daļa paredz PTAC tiesības piemērot administratīvo sodu likumā noteiktajā kārtībā. Iespēja piemērot administratīvo sodu

paredzēta galvenokārt tiem gadījumiem, kad veiktā komercprakse, reklāma vai patērētāju tiesību pārkāpums jau ir nodarījis kaitējumu patērētāju interesēm, tādējādi ietekme pilnībā vairs nav novēršama. Sodi paredzēti arī tādēļ, lai motivētu komersantu turpmāk attiecīgus pārkāpumus nepieļaut. Ja šie sodi ir nelieli un neefektīvi, tad iespējams, ka komersants izrēķinās, ka no pārkāpuma gūtais finansiālais labums ir daudz lielāks nekā iespējamais sods, un turpinās izdarīt pārkāpumu.

Patērētāju tiesību aizsardzības nebanku kreditēšanas jomā atbildība paredzēta par vairākiem pārkāpumu veidiem, paredzot par to administratīvos naudas sodus, piemēram, par patērētāju kreditēšanas rakstveida līguma neslēgšanu normatīvajos aktos paredzētajos gadījumos juridiskajām personām uzliek naudas sodu no 70 līdz 1400 eiro. Par iepriekš minētajiem pārkāpumiem, ja tie izdarīti atkārtoti gada laikā pēc administratīvā soda uzlikšanas, juridiskajām personām uzliek naudas sodu no 210 līdz 4300 eiro apmērā. Par to normatīvajos aktos noteikto prasību neievērošanu, kuras piemērojamas patērētāja kreditēšanai pret kustamas lietas ķīlu, uzliek naudas sodu juridiskajām personām no 210 līdz 1400 eiro.⁴² Maksimālais naudas soda apmērs ir 14000 eiro.⁴³

Naudas sodi par pārkāpumiem ir viens no veidiem, kā atturēt komersantus no patērētāju tiesību pārkāpumiem. Diemžēl, praksē tas ne vienmēr darbojas, naudas sodi ne vienmēr nodrošina normatīvo aktu ievērošanu un pārkāpumu novēršanu. Dažkārt, izdarot pārkāpumu, uzņēmējs gūst lielāku labumu, nekā viņam jāsamaksā soda naudā, tas, visticamāk, viņu nemotivēs pārkāpumu neizdarīt. Turklāt, pieņemot lēmumu par administratīvo sodu, PTAC ir jāņem vērā izdarītā pārkāpuma raksturs, pārkāpēja personība, viņa vainas pakāpe, mantiskais stāvoklis, kā arī atbildību mīkstinoši vai pastiprinoši apstākļi.⁴⁴ Par atbildību pastiprinošiem apstākļiem, kas piemērojami patērētāju tiesību kontekstā, atzīstami prettiesiskas rīcības turpināšana, neraugoties uz prasību to izbeigt, un pārkāpuma atkārtotība gada laikā. Latvijas APK soda noteikšanas apmēru nesaista ar pārkāpēja gūto materiālo labumu saistībā ar administratīvo pārkāpumu, bet gan tikai pārkāpēja mantisko stāvokli, rūpējoties par to, lai sods nebūtu pārāk smags attiecībā pret pārkāpēja finansiālo stāvokli. No tā izriet, ka komersantam, kuram ir slikts finansiālais stāvoklis, pat tad, ja tas saistīts ar apzinātu

42 Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss (pieņemts 07.12.1984.), 155.10 pants// Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 51 (1984, 20. decembris).

43 Turpat – 26. pants.

44 Turpat – 34. pants.

daudzu patērētāju apkrāpšanu, pārkāpuma smagumam atbilstošu sodu nemaz nav iespējams piemērot.⁴⁵

2013. gada 1. jūlijā PTAC piemēroja AS “4finance” administratīvo sodu 3000 latu apmērā par profesionālai rūpībai neatbilstošu komercpraksi, izplatot reklāmu par iespēju SMScredit.lv klientiem, kuri aizņemsies vismaz 150 latu kredītu, apmeklēt koncertu “Mīlestība īstajā brīdī”. Komersants ar reklāmu mudināja patērētāju aizņemties nepārdomājot, vai šis kredīts viņam tajā mirklī ir nepieciešams un viņš spēs to savlaicīgi atdot, neradot sev finanšu problēmas, kas saistītas ar nespēju pienācīgā kārtā atmaksāt kredītu. Veicot lietas izpēti, PTAC konstatēja, ka reklāmas izplatīšanas laikā kredītus ir saņēmis plašs patērētāju loks. Turklāt daļa patērētāju, kuri vēlējās saņemt biļetes uz koncertu, izmantojot kreditēšanas pakalpojumus, tās nesaņēma.⁴⁶

Savukārt 2015. gada 2. jūlijā PTAC ar lēmumu Nr. E03-PTU-F342-10 Bigbank AS Latvijas filiāle par negodīgas komercprakses īstenošanu, izplatot maldinošu reklāmu un tādējādi pārkāpjot NKAL 4. panta pirmajā daļā noteikto negodīgas komercprakses aizliegumu, tika saukta pie administratīvās atbildības par administratīvo pārkāpumu, par kuru administratīvais sods ir paredzēts Latvijas APK 166.¹³ panta trešajā daļā, t.i., par negodīgu komercpraksi. PTAC ieskatā Bigbank AS Latvijas filiālei noteiktais sods ir samērīgs noteiktās sankcijas ietvaros un atbilstošs nodarītajam pārkāpumam, kā arī šāda veida sods no vienas puses ir pietiekams, lai motivētu turpmāk nepieļaut šāda veida pārkāpumus, bet no otras puses nav vērtējams kā pārmērīgs BigBank AS Latvijas filiālei, jo minēts sods nerada draudus tās maksātspējai. Administratīvais sods ir nepieciešams, lai nodrošinātu patērētāju tiesību ievērošanu un līdz ar to sabiedrības interešu ieguvums ir lielāks nekā Bigbank AS Latvijas filiāles tiesību aizskārums.

Šobrīd, pamatojoties uz NKAL 15.² pantu, PTAC ir tiesīgs par negodīgu komercpraksi uzlikt komercprakses īstenoņam soda naudu līdz 10 procentiem no tā pēdējā finanšu gada neto apgrozījuma, bet ne vairāk kā 100000 eiro. Soda naudas apmērs ir nosakāms samērīgs ar izdarīto pārkāpumu, ņemot vērā komercprakses īstenoņāja veiktos pasākumus pārkāpuma novēršanai un zaudējumu atlīdzināšanai.

PTAC, pieņemot lēmumu par soda naudas uzlikšanu un tās apmēru, ņem vērā sekojošus apstākļus, kā arī izvērtē, vai pastāv šādi nosacījumi:

45 Vītoļiņa B. Patērētāju tiesību aizsardzības pamati – Rīga: Zvaigzne ABC, 2015. – 354. lpp.

46 PTAC 2013. gada 1. jūlija lēmums Nr. E03-PTU-F47-7 Par administratīvā soda uzlikšanu AS “4finance”. – http://www.ptac.gov.lv/sites/default/files/2013.07.01.lemums_apk_izraksts-2.pdf. – (Resurss apskatīts 18.08.2019.).

- 1) pieļautā pārkāpuma raksturs un ilgums, pārkāpuma radītā ietekme (zaudējumi patērētājiem), pārkāpuma izdarīšanas apstākļi, pārkāpēja loma pārkāpumā un pārkāpuma apjoms;
- 2) komercprakses īstenotājs līdz lēmuma pieņemšanas dienai ir atlīdzinājis vai sācis atlīdzināt patērētājiem nodarītos zaudējumus;
- 3) pārkāpums pārtraukts pēc komercprakses īstenotāja iniciatīvas;
- 4) komercprakses īstenotājs negodīgas komercprakses aizlieguma pārkāpumu izdarījis atkārtoti pēdējo divu gadu laikā, un tas konstatēts ar PTAC lēmumu vai rakstveida apņemšanos;
- 5) komercprakses īstenotājs nav izpildījis rakstveida apņemšanos;
- 6) komercprakses īstenotājs ir kavējis lietas izskatīšanu vai slēpis izdarīto pārkāpumu.

PTAC uzlikto soda naudu komercprakses īstenotājs samaksā mēneša laikā no dienas, kad stājas spēkā lēmums par soda naudas uzlikšanu. Ja lēmums par soda naudas uzlikšanu nav izpildīts labprātīgi, tā piespiedu izpildi veic tiesu izpildītājs. Uzliktās piespiedu naudas apmērs ir nosakāms samērīgs ar izdarīto pārkāpumu.

Nozīmīgs kritērijs soda naudas apmēra noteikšanā ir tas, vai komersants atlīdzinājis patērētājiem nodarītos zaudējumus, respektīvi, ja komersants atmaksā visas netaisnīgas komercprakses rezultātā saņemtās summas, tad, visticamāk, soda nauda viņam vai nu netiks piemērota, vai arī tiks būtiski samazināta. Svarīgs kritērijs – vai komersants pārtrauc attiecīgo darbību pēc savas iniciatīvas, tiklīdz uzzina, ka tā ir uzskatāma par negodīgu komercpraksi. Vēl svarīgi, ja komersants nepilda iesniegto rakstveida apņemšanos brīvprātīgi novērst pārkāpumu, tad šāda rīcība varētu tikt uzskatīta par īpaši kaitīgu.

Ja PTAC atzīst komercpraksi par negodīgu, tā, pamatojoties uz NKAL 15. panta astotajā daļā noteikto, ir tiesīga pieņemt vienu vai vairākus lēmumus, ar kuriem nosaka komercprakses īstenotājam pienākumu sniegt papildu informāciju, kas nepieciešama, lai nodrošinātu komercprakses atbilstību NKAL prasībām, kā arī nekavējoties izbeigt negodīgu komercpraksi, publicēt attiecīgai komercpraktei atbilstošā saziņas līdzeklī paziņojumu, kurā norādīta informācija, atsaucot negodīgu komercpraksi, kā arī aizliedz negodīgu komercpraksi, ja tā vēl nav uzsākta, bet ir paredzama un nosaka par labas prakses kodeksu atbildīgai personai pienākumu izdarīt labojumus kodeksā, lai novērstu negodīgu komercpraksi. Savukārt, ja lēmumi, kas pieņemti saskaņā ar NKAL 15. panta astotajā daļā noteikto, nav izpildīti labprātīgi, PTAC tos izpilda piespiedu kārtā saskaņā ar Administratīvā

procesa likumu. PTAC, veicot uz noteiktu darbību vai darbības aizliegumu vērsta lēmuma piespiedu izpildi, var uzlikt piespiedu naudas sodu vienā reizē ne vairāk kā 10000 eiro apmērā.⁴⁷

Uzliktās piespiedu naudas apmērs ir nosakāms samērīgs ar izdarīto pārkāpumu. PTAC, nosakot piespiedu naudas soda apmēru, ņem vērā NKAL astotajā daļā minēto lēmumu neildīšanas ietekmi, proti, zaudējumus patērētājiem un ilgumu, kā arī citus apstākļus, kuriem ir nozīme lietā.⁴⁸ Samaksātās naudas summas ieskaita valsts pamatbudžetā.⁴⁹

Autoresprāt, NKAL (15.² panta pirmā daļa) spēkā esošais regulējums, ka uzraudzības iestāde ir tiesīga par negodīgu komercpraksi uzlikt komercprakses īstenošanai soda naudu līdz 10 procentiem no tā pēdējā finanšu gada neto apgrozījuma, bet ne vairāk kā 100000 eiro, ir pietiekami efektīvs, lai motivētu komersantus atturēties no negodīgas komercprakses vai izbeigt to. Līdz ar to lielākas sankcijas kalpo kā būtisks preventīvs pasākums, lai atturētu komersantus no negodīgas komercprakses.

Pozitīvi ir vērtējams NKAL noteiktais, ka uzraudzības iestādei jāņem vērā konkrēti noteiktu kritēriju kopums soda naudas piemērošanā, tostarp pārkāpēja sadarbība ar uzraudzības iestādi, pārkāpēja veiktās darbības pārkāpuma novēršanai un kaitējuma atlīdzināšanai patērētājiem. Tādējādi uzraudzības iestāde vispusīgi izvērtē ne tikai pārkāpumu raksturu, būtību un radītās sekas, bet arī pārkāpēja veiktās darbības pārkāpuma kaitīgo sekas novēršanā. Tas ļauj uzraudzības iestādei pieņemt lēmumu par samērīgas soda naudas piemērošanu.

APK noteiktie piemērojami naudas sodu apmēri par patērētāju tiesību pārkāpumiem būtu jāpārskata. Sodu apmēri, autoresprāt, būtu jāpalielina, pamatojoties uz to, ka patreiz spēkā esošajā APK regulējumā soda noteikšanas apmērs netiek saistīts ar pārkāpēja gūto materiālo labumu saistībā ar administratīvo pārkāpumu, bet gan tikai pārkāpēja mantisko stāvokli, rūpējoties par to, lai sods nebūtu pārāk smags attiecībā pret pārkāpēja finansiālo stāvokli. No tā izriet, ka komersantam, kuram ir slikts finansiālais stāvoklis, pat tad, ja tas saistīts ar apzinātu daudzu patērētāju apkrāpšanu, pārkāpuma smagumam atbilstošu sodu nemaz nav iespējams piemērot. Turklāt, izdarot pārkāpumu, uzņēmējs var gūt daudz lielāku labumu, nekā viņam jāsamaksā soda naudā, kas viņu nemotivēs pārkāpumu neizdarīt.

47 Negodīgas komercprakses aizlieguma likums (pieņemts 22.11.2007.), 15.² pants, ceturrtā daļa// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 199 (2007, 12. decembris).

48 Turpat – 15.² pants, piektā daļa.

49 Turpat – 15.² pants, sestā daļa.

3.3. Lēmumi par komercprakses īstenošanu, darbības apturēšanu vai atjaunošanu

Ne jau katrs komersants piekrīt sadarboties ar uzraudzības iestādi un pēc aicinājuma novērš pieļauto patērētāju tiesību pārkāpumu. Iespējams, viņš nepiekrīt pēc būtības, ka ir izdarījis pārkāpumu, iespējams, pārkāpuma izdarot viņš gūst lielāku labumu nekā tad, ja varētu draudēt sods. Šādiem gadījumiem paredzētas uzraudzības iestāžu pilnvaras pieprasīt pārkāpumu novēršanu. Saskaņā ar PTAL 25. panta astotās daļas 2. punktu PTAC, konstatējot patērētāju tiesību pārkāpumu, kas skar patērētāju grupas intereses, t.i., patērētāju kolektīvās intereses un var radīt zaudējumus vai kaitējumu patērētājiem, kā arī atsevišķam patērētājam, ir tiesīgs pieņemt lēmumu, ar kuru uzdod pakalpojuma sniedzējam izbeigt pārkāpumu un veikt noteiktas darbības tā ietekmes novēršanai, nosakot termiņu šo darbību izpildei. Šādi lēmumi var ietvert gan pienākumu izbeigt kādu darbību, gan pienākumu kādu darbību veikt, piemēram, pienākumu nodrošināt atteikuma tiesības, patērētājiem slēdzot līgumus distancē, aizliegumu veikt kādas darbības, pienākumu sniegt informāciju. PTAL nav precīzāk regulēts, tieši kādus lēmumus šādā gadījumā iestāde ir tiesīga pieņemt. Tas jāvērtē katrā gadījumā atsevišķi, izvērtējot lietas apstākļus un lemjot, kādas darbības var nodrošināt pārkāpuma novēršanu pēc būtības.

Piemēram, patērētājiem AS “Parex Banka” nosūtīja vēstules, izsakot piedāvājumu papildus algas kartē esošajiem līdzekļiem izmantot kredītlimitu noteiktas naudas summas apmērā. Ja patērētājs vēlējās atteikties no piedāvājuma, viņam par to AS “Parex Banka” bija jāinformē līdz konkrētam datumam. Vienlaikus tika minēts, ka, ja līdz šim datumam patērētājs nepaziņos par atteikšanos no iespējas izmantot bankas piedāvato kredīta limitu, tad tiks noteikts attiecīgs kredītlimits patērētāja algas kartes kontam. PTAC atzina, ka šāda darbība pārkāpj patērētāja tiesības uz brīvu izvēli un ierobežo viņa iespējas realizēt savu gribu, liekot viņam pieņemt pakalpojumu, ko viņš nav pasūtījis. PTAC uzdeva AS “Parex Banka” pārtraukt patērētājiem piešķirt kredītlimitu, ja tie informatīvajās vēstulēs norādītajā termiņā nav atteikušies no kredītlimita piešķiršanas piedāvājuma, un pārtraukt turpmāk informatīvajās vēstulēs patērētājiem piedāvāt šādu pakalpojumu sniegšanas kārtību.⁵⁰

NKAL un Reklāmas likumā PTAC un citām uzraudzības iestādēm noteiktas pilnvaras pārkāpumu novēršanai, nosakot iespējamus lēmumu

50 PTAC 2007.gada 5.septembra lēmums patērētāju tiesību pārkāpuma lietā Nr.58-pt.–http://www.ptac.gov.lv/sites/default/files/lemums_nr.58_pt_05.09.2007_as_parex_banka.pdf. – (Resursus apskatīts 10.08.2019.).

veidus. Viens no tiem – uzlikt par pienākumu sniegt papildinformāciju, kas nepieciešama, lai nodrošinātu komercprakses atbilstību⁵¹ PTAL prasībām, vai uzdot reklāmas devējam sniegt reklāmā papildinformāciju, kas ir būtiska no personu aizsardzības vai saimnieciskās darbības veicēju, vai profesionālās darbības veicēju likumīgo tiesību viedokļa.⁵² Šādu lēmumu nepieciešams pieņemt gadījumos, kad tiek konstatēts, ka komercprakse ir maldinoša, piemēram, tajā nav sniegta informācija par būtiskiem piedāvājuma nosacījumiem.

Saskaņā ar NKAL PTAC ir tiesīga uzlikt komercprakses īstenošanai par pienākumu nekavējoties izbeigt negodīgu komercpraksi vai aizliegt negodīgu komercpraksi, ja tā vēl nav uzsākta, bet ir paredzama.⁵³ Reklāmas likuma 15.panta 3. un 6. punkts paredz tiesības aizliegt izplatīt reklāmu vai izbeigt pārkāpumu. Piemēram, PTAC 2018. gada 29. martā ir pieņēmis lēmumu, ar kuru SIA “Creamfinance Latvia” tika uzlikts tiesiskais pienākums izbeigt negodīgu komercpraksi un piemērota soda nauda 15000,00 eiro apmērā. Sabiedrība, noslēdzot aizdevuma līgumu ar patērētāju un piemērojot aizdevumam 100% atlaidi, jeb aizdevuma likmi 0%, kavētas vai nepilnīgas kredīta summas atmaksas gadījumā atcēla atlaidi un aprēķināja procentus (komisijas maksu) par visu faktisko periodu, tostarp, bezprocentu periodu, piemērojot tādu procentu likmi gadā, kāda būtu piemērota, ja aizdevumam nebūtu bijusi atlaide.⁵⁴ PTAC šādu praksi atzina par negodīgu komercpraksi. Tā kā līdzīgu praksi īstenoja arī citi kredīta devēji, tad tiem tika nosūtītas brīdinājuma vēstules. PTAC mērķtiecīgu darbību rezultātā prettiesiskā prakse tika pārtraukta.

Uzraudzības iestādes ir tiesīgas uzlikt par pienākumu publicēt paziņojumu, kur norāda laboto informāciju, atsaucot negodīgu komercpraksi,⁵⁵ kā arī pieprasīt izslēgt no reklāmas atsevišķus elementus (informāciju, vizuālos attēlus) vai arī atsaukt reklāmu.⁵⁶ Šādi lēmuma veidi paredzēti gadīju-

51 Negodīgas komercprakses aizlieguma likums (pieņemts 22.11.2007.), 15. pants, astotās daļas 1. punkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 199 (2007, 12. decembris).

52 Reklāmas likums (pieņemts 20.12.1999.), 15. pants, ceturtais daļas 1. punkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 7 (2000, 10. janvāris).

53 Negodīgas komercprakses aizlieguma likums (pieņemts 22.11.2007.), 15. pants, astotās daļas 2. un 3. punkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 199 (2007, 12. decembris).

54 PTAC 2018. gada 29. marta lēmums patērētāju kolektīvo interešu pārkāpuma lietā Nr.6-pk// http://www.ptac.gov.lv/sites/default/files/lemuma_izraksts_creamfinance.pdf.– (Resurss apskatīts 17.08.2019.).

55 Turpat –15. pants, astotās daļas 4. punkts.

56 Reklāmas likums (pieņemts 20.12.1999.), 15. pants, ceturtais daļas 1. punkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 7 (2000, 10. janvāris).

miem, kad komercprakses ietvaros, piemēram, reklāmā, sniegta nepatiesa informācija, kā rezultātā patērētāji varētu būt maldināti par pakalpojuma vai preces patieso raksturojumu. Tad ir būtiski, lai iepriekš sniegtā informācija tiktu atsaukta, norādot pareizu informāciju vai norādot tieši, kas iepriekšējā reklāmā netika norādīts patiesi. Noteiktos gadījumos varētu būt nepieciešams arī pilnībā atsaukt iepriekš sniegto reklāmu, ja tā būtiski maldinājusi patērētājus.

Arī lēmumus kolektīvo interešu aizsardzības jomā PTAC ievieto tīmekļa vietnē, lai patērētāji varētu izmantot šo darbību sniegtos labumus, jo lēmumi un apņemšanās attiecas uz visiem patērētājiem, kas noslēguši līgumus ar tādiem pašiem līguma noteikumiem vai cietuši no tās pašas komercprakses. Tas ir līdzeklis, kā informēt patērētājus par to, kas tiek uzskatīts par pārkāpumu, kā arī saņemt ziņu no patērētājiem gadījumā, ja komersants rakstveida apņemšanos pārkāpj. PTAC ir tiesības gan apņemšanos, gan lēmumus publicēt laikrakstā "Latvijas Vēstnesis".⁵⁷ Tās gan netiek izmantotas, uzskatot, ka uzraudzības iestādes tīmekļa vietne patērētāju vidū ir vairāk lietots informācijas avots nekā oficiālais laikraksts.

Publicējot gan pieņemtos lēmumus, gan komercprakses veicēja rakstveida apņemšanos pārtraukt negodīgu komercpraksi, autoresprāt tiek panākta sekojoša efektivitāte:

- aizsargātas sabiedrības intereses;
- mazinātas negodīgas komercprakses negatīvās sekas;
- patērētāji tiek informēti par tām komercpraksēm, kuras ir aizliegtas, kā arī par to, ko komercprakses veicējs ir apņēmis pildīt.

PTAC tajos gadījumos, kad ir vai var tikt pieļauts patērētāju tiesību pārkāpums un tas var radīt tūlītēju un būtisku kaitējumu konkrētās patērētāju grupas ekonomiskajām interesēm, ir tiesības pieņemt kā pagaidu noregulējumu vienu vai vairākus lēmumus, uzliekot par pienākumu nekavējoties izbeigt pārkāpumu vai aizliedzot rīcību, kas var radīt pārkāpumu, ja tas vēl nav izdarīts, bet ir paredzams. Šāds lēmums ir spēkā no tā paziņošanas brīža līdz brīdim, kad tiek atcelts vai grozīts vai kad stājas spēkā galīgais lēmums. Pakalpojuma sniedzējs PTAC lēmumu par pagaidu noregulējumu, pamatojoties uz PTAL 25. panta (10¹) daļā noteikto, var pārsūdzēt Administratīvajā rajona tiesā Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā 10 dienu laikā no tā spēkā stāšanās dienas. Pieteikumu par PTAC lēmumu par pagaidu noregulējumu tiesa izskata rakstveida procesā 14 dienu laikā. Tiesas lēmums iepriekš minēto lēmumu nav pārsūdzams un stājas spēkā ar

57 Vītoļiņa B. Patērētāju tiesību aizsardzības pamati.– Rīga: Zvaigzne ABC, 2015.– 351. lpp.

tā pieņemšanas brīdī.⁵⁸ Tas dod iespēju PTAC ātrāk reaģēt uz nopietniem patērētāju tiesību pārkāpumiem, to ietekmi pēc iespējas ātrāk apturot.

Jāatzīmē, ka PTAC pieņemtie lēmumi patērētāju kolektīvo interešu aizsardzības jomā, t.sk. attiecībā uz negodīgu komercpraksi un aizliegtu reklāmu ir spēkā ar dienu, kad tie kļūst zināmi adresātam. Lēmumus var pārsūdzēt komersants, pret kuru tas ir pieņemts, bet tas neaptur lēmuma darbību. Tātad, ja PTAC pieņem lēmumu, nosakot komersantam aizliegumu veikt kādu darbību, neraugoties uz to, ka komersants lēmumu pārsūdz, lēmums viņam ir jāpilda ar tā spēkā stāšanās brīdī. Piemēram, ja PTAC pieņem lēmumu, uzdodot pārtraukt piemērot līgumos ar patērētājiem ietvertu netaisnīgo līguma noteikumu, kas paredz līgumsodu par maksājumu kavējumu 3% apmērā par katru nokavēto dienu, kā arī izslēgt šādu līguma noteikumu no līguma projektiem, tad gadījumā, ja komersants lēmumu pārsūdz Administratīvajā rajona tiesā, neskatoties uz to, komersantam PTAC lēmums ir jāpilda ar tā spēkā stāšanās brīdī. Gadījumos, kad patērētāji ir kavējuši maksājumus, komersants nedrīkst līgumsodu piemērot. Viņš vairs nedrīkst patērētājiem piedāvāt slēgt līgumus, kur šāds līgumsods ietverts.

Par negodīgu komercpraksi paredzēta gan administratīvā atbildība, gan kriminālā atbildība, ja ar negodīgu komercpraksi radīts būtisks kaitējums valstij vai ar likumu aizsargātām citas personas interesēm,⁵⁹ gan civiltiesiskā atbildība, jo personai, kurai nodarīts kaitējums, ir tiesības celt prasību tiesā.⁶⁰ Lēmumus par nekavējošu negodīgas komercprakses izbeigšanu un negodīgas komercprakses aizliegšanu, ja tā vēl nav uzsākta, bet ir paredzama, uzraugošā iestāde var pieņemt arī kā pagaidu noregulējumu, ja konstatējams tūlītējs un būtisks kaitējums patērētāju (kolektīvajām) ekonomiskajām interesēm. NKAL noteiktās sankcijas nav piemērojamas attiecībā uz konkrētu patērētāju, kam negodīga komercprakse ir radījusi kaitējumu. Patērētāja individuālie prasījumi ir izskatāmi civilprocesuālajā kārtībā.

Administratīvā procesa likuma 51. pants nosaka, ka administratīvo lietu izskata iestāde atbilstoši savai kompetencei, kas tai piešķirta ar normatīvo aktu. Tādējādi PTAC savas kompetences ietvaros un pēc savas iniciatīvas, pamatojoties uz NKAL 15. panta pirmās daļas 1. punktu, kas nosaka, ka uzraudzības iestāde veic komercprakses uzraudzību atbilstoši iestādes no-

58 Patērētāju tiesību aizsardzības likums (pieņemts 18.03.1999.), 25.¹ pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 104/105 (1999, 1. aprīlis).

59 Krimināllikums (pieņemts 17.06.1998), 211. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 199/200 (08.07.1998.).

60 Negodīgas komercprakses aizlieguma likums (pieņemts 22.11.2007.), 4.¹ pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 199 (2007, 12. decembris).

teiktajām uzraudzības prioritātēm, izvērtējot iespējamā pārkāpuma ietekmi uz patērētāju kolektīvajām interesēm, kā arī nodrošinot līdzsvarotu komercprakses īstenotāju darbības uzraudzību pēc savas iniciatīvas, tai skaitā pamatojoties uz personas iesniegumu, atbilstoši PTAL, veica SIA “Baltic Finance Fund” īstenotās komercprakses, patērētāja spējas atmaksāt kredītu izvērtēšanu pirms patērētāja kredītēšanas līguma noslēgšanas, atbilstību PTAL un NKAL prasībām. Klātienēs pārbaudē izvērtējot SIA “Baltic Finance Fund” veikto patērētāja spējas atmaksāt kredītu novērtējumu 9 kredītlietās, konstatēti pārkāpumi: divos gadījumos kredītlietās nebija aizpildītu kredīta pieteikumu, četros gadījumos kredītlietās nebija patērētāju ienākumu apliecinājošu dokumentu, bet izvērtēšanai bija pieņemti un akceptēti patērētāju pašdeklarētie ienākumi no kredītu pieteikumiem. Savukārt vienā no pārbaudāmajām kredītlietām SIA “Baltic Finance Fund” piešķīrusi aizdevumu uz 40 gadiem 66 gadus vecam patērētājam, kura vecums uz saistību pilnīgu izpildes brīdi rēķināms 106 gadi. Vēl SIA “Baltic Finance Fund”, vērtējot patērētāja spēju atmaksāt aizdevumu, nav ņēmusi vērā konta apgrozījuma pārskatos redzamās patērētāja saistības pie citiem kredītdevējiem.

PTAC ar 2018. gada 21. septembra lēmumu patērētāju kolektīvo interešu pārkāpuma lietā Nr. 16-pk:

- 1) apturēja SIA “Baltic Finance Fund” speciālās atļaujas (licences) Nr. NK-2016-003 darbību patērētāju kredītēšanas pakalpojumu sniegšanai no lēmuma pieņemšanas dienas līdz laikam, kamēr PTAC pieņem lēmumu par speciālās atļaujas (licences) atjaunošanu vai anulēšanu, bet ne ilgāk kā uz sešiem mēnešiem no lēmuma paziņošanas brīža;
- 2) uzlika SIA “Baltic Finance Fund” pienākumu izbeigt lēmumā konstatēto negodīgu komercpraksi, izstrādājot un apstiprinot detalizētu un izsekojamu parētētāju spējas atmaksāt kredītu izvērtēšanas kārtību un procesu atbilstoši PTAL noteiktajam, balstoties uz līdzšinējā patērētājiem izsniegtā kredītportfeļa izvērtējumu, nodrošinot PTAL izvirzītās prasības attiecībā uz ķīlas objektu vērtējumiem, nodrošinot PTAL izvirzīto prasību par patērētāja spējas atmaksāt aizdevumu izvērtējuma saglabāšanu, nodrošināt darbiniekiem pietiekamu zināšanu un kompetenču līmeni, kā arī soda naudu 20000,00 eiro apmērā.

SIA “Baltic Finance Fund” veica soda naudas samaksu un izpildīja uzliktos pienākumus, kā rezultātā 2019. gada martā PTAC atjaunoja speciālās atļaujas darbību patērētāju kredītēšanas pakalpojumu sniegšanai.

NKAL ir vērsts uz sabiedrības neaizsargāto daļu, proti, patērētājiem, paredzot komercprakses veicējiem aizliegumu nodarboties ar negodīgu komercpraksi. NKAL nosaka, ka:

- uzraudzības iestādes ir tiesīgas pieņemt lēmumu, ja ir pamats uzskatīt, ka komercprakse ir negodīga;
- pirms lēmuma pieņemšanas uzraudzības iestāde ir tiesīga aicināt komercprakses veicēju noteiktā termiņā nodrošināt komercprakses atbilstību normatīvo aktu prasībām;
- pirms lēmuma pieņemšanas uzraudzības iestāde ir tiesīga aicināt, lai komercprakses veicējs noteiktā termiņā rakstveidā apņemas izbeigt izdarīto pārkāpumu;
- ja komercprakses veicējs apņemšanos nepilda, uzraudzības iestāde pieņem saistošu lēmumu, kā arī piemēro administratīvo sodu par apņemšanās nepildīšanu.

Autore secina, ka norādītajā normatīvajā regulējumā saskatāma sodu politikas maiņa uz uzraudzības iestādes sadarbību ar uzraugamajiem likuma subjektiem.

Secinājumi un priekšlikumi

Pēdējo gadu laikā ir veikti vairāki papildinājumi normatīvajos aktos, lai pēc iespējas ierobežotu un novērstu negodīgu komercpraksi. No 2011. gada 1. novembra uzsāktā patērētāju kredītēšanas pakalpojumu sniedzēju licencēšanas sistēma nodrošina pilnīgāku patērētāju tiesību aizsardzības ievērošanu kredītēšanas jomā, preventīvas darbības pārkāpumu novēršanā, kā arī uzraudzības ilgtermiņa efektivitāti, neizdodot, apturot un/vai anulējot speciālo atļauju (licenci) negodīgiem un prasībām neatbilstošiem kredītu devējiem. Ar 2012. gada grozījumiem NKAL tika noteiktas uzraudzības institūcijas tiesības ierosināt, ka komercprakses īstenotājs noteiktā termiņā nodrošina komercprakses atbilstību normatīvo aktu prasībām, proti, konstatētās neatbilstības un pārkāpumi tiek labprātīgi novērsti, izmantojot rakstveida apņemšanos.

Pozitīvi vērtējamās NKAL 15. panta ceturtās daļas 1. punktā paredzētās PTAC kā uzraudzības institūcijas tiesības ierosināt, ka komercprakses īstenotājs noteiktā termiņā nodrošina komercprakses atbilstību normatīvo aktu prasībām, kad konstatētās neatbilstības un pārkāpumi tiek labprātīgi novērsti, izmantojot rakstveida apņemšanos. Rakstveida apņemšanās izmantošanas gadījumā saskatāma sodu politikas maiņa uz uzraudzības iestādes

pilnvaru stiprināšanu, lai sekmīgāk novērstu izdarītos pārkāpumus, kā arī uz sadarbību ar uztraugāmajiem likuma subjektiem, savukārt tas nozīmē, ka patērētāju tiesību pārkāpums tiek novērsts nekavējoties, netiek tērēti lieli resursi administratīvo procedūru veikšanai. Savukārt ar 2014. gada 6. marta grozījumiem NKAL ir uzlabots rakstveida apņemšanās process, nosakot saturu, ierobežots iespējamais pārkāpuma novēršanas termiņš – 3 mēneši, tādējādi tiek kontrolēta pārkāpuma novēršanas nepamatota novilcināšana.

Uzraudzības institūcijai, publicējot gan pieņemtos lēmumus, gan komercprakses veicēja rakstveida apņemšanos pārtraukt negodīgu komercpraksi, autoresprāt tiek panākta sekojoša efektivitāte: aizsargātas būtiskas sabiedrības intereses, mazinātas negodīgas komercprakses negatīvās sekas, informēti patērētāji par tām komercpraksēm, kuras ir aizliegtas, kā arī par to, ko komercprakses veicējs ir apņēmis pildīt.

2016. gadā, veicot būtiskas izmaiņas patērētāju kredītu tirgus regulējumā, tika nodrošināta augstāka patērētāju tiesību aizsardzība kredītēšanas darījumos. 2016. gada 25. oktobra Ministru kabineta noteikumos Nr. 691 "Noteikumi par patērētāju kredītēšanu" cita starpā tika noteikts, ka kredīta devējam jānodrošina, lai patērētājam jebkurā laikā bez maksas būtu pieejama informācija par kredītēšanas līgumiem, iekļauts nosacījums par gada procentu likmes norādīšanu, kā arī tās aprēķināšanas metode, precizēta informācija, kas sniedzama patērētājam pirms hipotekārās kredītēšanas līguma noslēgšanas, kā arī pievienota Eiropas standartinformācijas veidlapa, kas izmantojama informācijas sniegšanai par hipotekārās kredītēšanas līgumiem, tika noteiktas prasības patērētāja kredītēšanas pakalpojuma reklāmas saturam, pirms līguma noslēgšanas sniedzamās informācijas saturam un sniegšanas kārtībai, prasības kredītēšanas līgumam, kā arī precizēta informācija par kredīta pirmstermiņa atmaksu un kopējo kredīta izmaksu taisnīgu samazināšanu.

2018. gada 4. oktobrī tika pieņemti PTAL grozījumi, lai ierobežotu bezatbildīgu aizņemšanos, kas stājās spēkā 2019. gada 1. jūlijā un noteica patērētāju kredītēšanas pakalpojumu reklāmas un kredīta kopējo izmaksu ierobežošanu. Veiktie grozījumi ir lietderīgi sabiedrībai, jo aizstāv patērētāja kā darījuma vājākās puses intereses nenonākt pārlietu lielās parādu saistībās, nodrošināt kredīta kopējo izmaksu samērīgumu.

Secināms, ka, ja netiks panākts efektīvs risinājums studentu informēšanai, tas var mazināt to studiju iespējas, jo pēc SEB bankas veiktā pētījuma izriet, ka 85% vecāku neveido uzkrājumus savu bērnu studijām. Autore saredz nepieciešamību Saeimai pārskatīt likuma normas, kas attiecas uz

kredīta devēju aizliegumu reklamēties, jo šis aizliegums ierobežo patērētāju iespējas saņemt viņiem svarīgu informāciju. Ņemot vērā augstāk minēto, autore iesaka PTAL 8.³ panta pirmo daļu papildināt ar 7. apakšpunktu, tajā nosakot, ka “aizliegts reklamēt kreditēšanas pakalpojumus, izņemot gadījumus, kad to veic kredītu devējs, kas izsniedz valsts galvotos studiju un studējošo kredītus”.

NKAL noteikta komercprakses sagatavošanā iesaistīto personu atbildība. Tā attiecināma gan uz personu, kuras interesēs komercprakse tiek veikta, gan uz personu, kas izplata reklāmu. Nenodalot komercprakses sagatavošanā iesaistīto personu atbildību, tiek mazināta iespēja īstenot negodīgu komercpraksi.

Naudas sodu apmēri par patērētāju tiesību pārkāpumiem būtu pārskatāmi un iekļaujami Latvijas Administratīvo pārkāpumu procesa likumā, vienlaikus sodu apmēri, autoresprāt, būtu jāpalielina, pamatojoties uz to, ka patreiz spēkā esošajā normatīvajā regulējumā soda noteikšanas apmērs netiek saistīts ar pārkāpēja gūto materiālo labumu saistībā ar administratīvo pārkāpumu, bet gan tikai pārkāpēja mantisko stāvokli. No tā izriet, ka komersantam, kuram ir slikts finasiālais stāvoklis, pat tad, ja tas saistīts ar apzinātu daudzu patērētāju apkrāpšanu, pārkāpuma smagumam atbilstošu sodu nemaz nav iespējams piemērot. Turklāt izdarot pārkāpumu, uzņēmējs var gūt daudz lielāku labumu, nekā viņam jāsamaksā soda naudā, kas viņu nemotivēs pārkāpumu neizdarīt.

Pamatojoties uz augstāk minēto, autore sniedz priekšlikumu veikt papildinājumus likumprojektā “Administratīvo pārkāpumu procesa likums”, nosakot, ka “sods par patērētāju kreditēšanas noteikumu pārkāpumu komercsabiedrībām un kredītiestādēm nosakāms līdz 10 procentiem no tā pēdējā finanšu gada neto apgrozījuma, bet ne vairāk kā 70000 EUR, kā arī naudas soda apmēru noteikt, ņemot vērā pārkāpēja gūto materiālo labumu saistībā ar administratīvo pārkāpumu”.

NKAL noteiktie labas prakses kodeksi ir teicama iespēja nozares komersantiem vienoties par kopēju izpratni, kāda ir godīga komercprakse konkrētajā nozarē, kā arī, ka kodeksu izstrādāšanā būtu nozīmīgi visos gadījumos iesaistīt uzraugošās valsts institūcijas, lai tie tiktu akceptēti no uzraugošo institūciju puses, tādējādi būtu izslēgta iespēja par atšķirīga viedokļa esamību par labas prakses kodeksā iekļautajiem godīgas komercprakses nosacījumiem no uzraugošās institūcijas puses. Nepieciešams veikt izmaiņas NKAL 5. panta ceturtajā daļā, to formulējot šādā redakcijā: “Uzraudzības iestādēm ir pienākums veikt labas prakses kodeksu izvērtē-

šanu un sniegt attiecībā uz to rekomendējošu viedokli un ieteikumus par labas prakses kodeksu atbildīgajai personai”.

PTAC pārbaudes projekta ietvaros tika konstatēts, ka līzinga devēja kompānijā, vērtējot patērētāju maksātspēju, galvnieku ienākumi tiek pieskaitīti pie kopējiem mājsaimniecības ienākumiem, neņemot vērā, ka slēdzot galvojuma līgumus, galvnieka un kredīta (līzinga) ņēmēja maksātspējas jāvērtē atsevišķi. Minētā prasība, pamatojoties uz Civillikumā un PTAL noteikto, vienādā mērā piemērojam visiem līzinga pakalpojumu sniedzējiem. Tā ir risināma, sniedzot informāciju Latvijas Līzinga devēju asociācijai, kā arī visiem līzinga devējiem par patreiz praktizētās komercprakses izbeigšanu attiecībā par galvnieka maksātspējas vērtēšanu un turpmāk normatīvajiem aktiem atbilstošas komercprakses īstenošanu.

Vita Vīlistere

Zinātniskā vadītāja: *Mg.iur. Iveta Valaine*

PAGaidu AIZSARDZĪBAS PRET VARDARBĪBU EFEKTIVITĀTE UN PROBLEMĀTIKA

1. Ģimenes institūts

Latvijas tiesību sistēmā ģimenes termins, tā attiecināmība, skaidrojumi un interpretācija ir atkarīgi no tiesību nozares, kuras ietvaros tas tiek piemērots. Jaunākajā literatūrā atrodams skaidrojums, ka ģimene ir sistēma, kas izveidojusies uz laulības vai radniecības pamata, un kuras elementi ir ģimenes locekļi, katrs ar savu lomu, un kur tie mūcās sadzīvot ar dažādību.¹ Ģimene ir vēsturiski mainīga mazā sociālā grupa, kuras locekļi saistīti ar sadzīves kopību, savstarpēju izpalīdzību un atbildību. Bez ģimenes kodola – laulātā pāra, tajā var būt arī bērni, viena vai abu dzīvesbiedru vecāki, brāļi, māsas vai citi radnieki,² kas pieder ģimenei, ir ģimenes loceklis. Tātad, ģimene ir sabiedrības pamatsūna, un valsts konstitucionāli garantē laulāto pilnīgu līdztiesību ģimenes attiecībās.³

Ģimenes locekļu savstarpējās attiecības ir daudzšķautnains kontaktu veidošanās un attīstīšanās process, kas balstīts uz vajadzība sadarboties, aptver partneru uztveršanu, savstarpējo informācijas un emociju apmaiņu, savstarpējo iedarbību, kopīgas darbības stratēģijas izveidošanu. Šādām attiecībām ir raksturīgas trīs vēsturiski noteiktas pamatfunkcijas: perceptīvā (uztveres); komunikatīvā (sociālā); interaktīvā (savstarpēji aktīvā). Mainoties sociāl-ekonomiskajai un politiskajai situācijai valstī, vairāk izpratnes tiek aizgūts no rietumu valstīm, kur tiek norādīta vēl viena funkcija, – vienpusējā – manipulatīvā, tā ir iedarbība uz otru cilvēku, lai to noskaņotu pēc savām vēlmēm.⁴

1.1. Vēsturiskā attīstība

Ģimenes un laulības rašanās laiks skatāms vairāku simtu gadu pagātnē. Taču priekšstats par to, kas ir laulība, veidojies jau 2000 gadus. Kapitā-

1 Girgensone B., Mihailovs I.J. Terminu skaidrojošā vārdnīca ģimenes un bērnu tiesībās.– Rīga: Drukātava, 2016.– 145. lpp.

2 Ģimenes enciklopēdija 3 sējumos. 1. sējums.– Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1989.– 22. lpp.

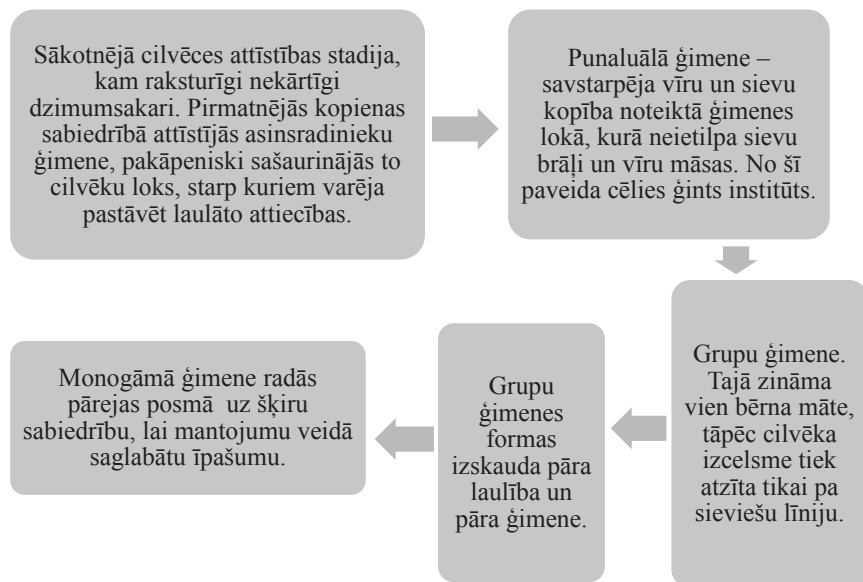
3 Turpat – 9. lpp.

4 Turpat – 43. lpp.

lisma sabiedrībā attīstījās nukleārās ģimenes, kurās tika akcentētas materiālās intereses un patiesi brīvi nodibinātas laulības bija tikai izņēmums. Savukārt vienkāršo ļaužu sabiedrībā tika veidotas attiecības uz patiesām morāles un ētikas normām, kuru pamatā bija cieņa, mīlestība un atbildība par bērnu audzināšanu. Līdz ar to saruka ekonomiskās, tiesiskās un reliģiskās dogmas kontrole un mazinājās arī dzimumu diskriminācija, materiālā prioritāte.

1. attēls

Ģimenes vēsturiskā attīstība⁵



Šobrīd ģimenes atrodas valsts aizsardzībā.⁶ Mūsdienās pamatā tiek lietoti jēdzieni *pilna ģimene*, t.i., māte, tēvs, bērns vai bērni, arī vecvecāki; *nepilna ģimene*, kur ir viens vecāks vai vecvecāks un bērns vai bērni, arī vecvecāki; *audžuģimene*. Skaidrojot ģimenes tiesības, tiek atzīmēts, ka ģimenes sadzīves formas ir ģimenes materiālo un garīgo vajadzību apmierināšana, kā arī dažādas kopdzīves paražas, rituāli, normas. Uzmanības centrā ir ģimenes locekļu savstarpējās attiecības, īpaši starp dzīvesbiedriem un viņu bērniem,⁷ bet vide ietver gan materiāli fiziskos, gan sociālos komponentus, kas ir gan dzīvokļa, mājas priekšmetiskā vide, gan savstarpējās

⁵ Ģimenes enciklopēdija 3 sējumos. 1. sējums.—Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1989.—40. lpp.

⁶ Turpat.

⁷ Turpat—29. lpp.

attiecības ģimenē un atmosfēra, kas izveidojusies ģimenes locekļu starpā.⁸ Secināms, ka laulība ir vēsturiski mainīga vīrieša un sievietes attiecību sociālā forma, kas rada sabiedrībai nepieciešamo dzimumu sociālo saikni.⁹

1.2. Ģimenes tiesiskā aizsardzība

Civilizēto valstu sabiedrībā laulība balstās uz brīvprātīgu sievietes un vīrieša vienošanos veidot ģimeni. Par laulātām attiecībām tiek dēvētas tikai oficiāli normatīvo aktu kārtībā reģistrētas attiecības, kā tas noteikts Latvijas Republikas Civillikumā.¹⁰ Latvijas Republikas Satversme nosaka, ka valsts aizsargā un atbalsta laulību – savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības,¹¹ tas atspoguļo Rietumu un Eiropas valstu klasisko uzstādījumu. Veselīga ģimene ir tāda, kurā ir: 1) skaidri noteikta struktūra; 2) sadalītas lomas un atbildība; 3) respekts pret katra ģimenes locekļa privāto dzīvi un vajadzībām; 4) atvērtība izaugsmei un izmaiņām; 5) atbilstošas un skaidras robežas starp paaudzēm.¹²

Ģimenes tiesiskā aizsardzība ir noteikta Civillikumā, vienlaikus pastāv tiesību normu kopums, kas reglamentē ģimenes tiesisko attiecību rašanos un izbeigšanos, kā arī ģimenes locekļu personīgās un mantiskās attiecības.¹³ Vēsturiski Krimināllikumā ģimenes jēdziens iepriekš tika paplašināts ar statusu *saderinātais*. Savukārt Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2004/38EK par Savienības pilsoņu un viņu ģimenes locekļu tiesībām brīvi pārvietoties un uzturēties dalībvalstu teritorijā nosaka, ka ģimenes loceklis ir laulātais vai partneris, ar ko Eiropas Savienības pilsonis ir noslēdzis reģistrētas partnerattiecības, pamatojoties uz kādas dalībvalsts tiesību aktiem un noteiktas kā līdzvērtīgas laulībai, Savienības pilsoņa, kā arī viņa laulātā tiešie pēcnācēji vecumā līdz 21 gadam, kuri ir tā apgādībā, Savienības pilsoņa, kā arī viņa laulātā partnera apgādībā esošie tiešie augšupējie radnieki.¹⁴ Pēc minētā secināms, ka valsts un tiesību akti pirmām

8 Ģimenes enciklopēdija 3 sējumos. 1. sējums.– Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1989.– 33. lpp.

9 Turpat – 37. lpp.

10 Civillikums Pirmā daļa. Ģimenes tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 32.–58. pants //Valdības Vēstnesis.– Nr. 41 (1937, 20. februāris).

11 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.), 110. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 43 (1993, 1. jūlijs).

12 Ģirgensone B., Mihailovs I.J. Terminu skaidrojošā vārdnīca ģimenes un bērnu tiesībās.– Rīga: Drukātava, 2016.– 147. lpp.

13 Turpat – 149. lpp.

14 Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2004/38/EK par Savienības pilsoņu un viņu ģimenes locekļu tiesībām brīvi pārvietoties un uzturēties dalībvalstu teritorijā (pieņemta 29.04.2004.), 2. pants// Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis.– Nr. L158 (2004, 30. aprīlis).

kārtām aizstāv juridisku savienību starp sievieti un vīrieti, kas izveidota, noslēdzot laulību un par to tiek veikts ieraksts civiltiesisko aktu reģistrā.¹⁵ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 2004/38EK 5. pantā noteikts, ka ģimenes locekļa definīcijai būtu jāietver arī reģistrēts partneris, ja uzņēmējas dalībvalsts tiesību aktos reģistrētas partnerattiecības tiek uzskatītas par līdzvērtīgām laulībai.¹⁶ Turpat ievada 5.punktā norādīts, ka jebkuriem ģimenes locekļiem vajadzētu būt juridiski aizsargātiem.¹⁷

Neregistrētas attiecības jeb ārpus laulības savienība ir divu pretēju dzimumu personu kopdzīve ar ilgstošu un stabilu attiecību raksturu, pastāvot kopīgai saimniecībai un nolūkā izveidot sociāli nozīmīgu saikni starp partneriem un to radniekiem bez laulības noslēgšanas. To raksturojošie elementi ir attiecību ilgums un patstāvīgums, kopējā saimniecība, sociāli nozīmīgas saiknes starp partneriem.¹⁸ Arī tādas attiecības sabiedrībā apzīmē ar vārdu ģimene vai *partnerattiecības*, t.i., attiecības starp sievieti un vīrieti, no kuriem neviens neatrodas laulībā, bet sasnieguši laulības noslēgšanai noteikto minimālo vecumu, kuras ir patstāvīgas un ilgstošas, pastāv kopdzīve un kopīga saimniecība, partneriem ir kopīgs bērns, nepastāv citi šķēršļi, kas liegtu partneriem noslēgt laulību.¹⁹ Līdz ar to, ir skaidrs, ka nelaulātu pretēja dzimuma partneru civiltiesības uz privāto un ģimenes dzīvi, netiek pārkāptas, jo viņi var apprecēties un tādējādi arī izvairīties no iespējamajiem sarežģījumiem.

Taču citādā situācijā atrodas viena dzimuma partneri, jo viņi saskaņā ar Civillikumu laulību noslēgt nevar.²⁰ Līdz ar to partnerattiecības, kas Latvijas Republikā nav noregulētas normatīvajā līmenī, nebauda tiesisku aizsardzību, arī reliģiski tās netiek atzītas. Pieejas šāda rakstura attiecību tiesiskam noregulējumam dažādās valstīs ir atšķirīgas. Kā tas tiek konstatēts dažādos pētījumos – cilvēki nereti uzskata, ka laulība ir novecojis institūts, un tiesiskai aizsardzībai nozīme ir tikai pie īpašumu dalīšanas, tomēr tiesisko normu regulējums piešķir laulātajiem noteiktas tiesības un priekšrocības, kas nav pieejamas pārim, kura attiecības nav juridiski atzī-

15 Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likums (pieņemts 29.11.2012.), 3. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 197 (2012, 14. decembris).

16 Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2004/38/EK par Savienības pilsoņu un viņu ģimenes locekļu tiesībām brīvi pārvietoties un uzturēties dalībvalstu teritorijā (pieņemta 29.04.2004.), 5. pants// Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis.– Nr. L158 (2004, 30. aprīlis).

17 Turpat – 5. punkts.

18 Girgensone B., Mihailovs I.J. Terminu skaidrojošā vārdnīca ģimenes un bērnu tiesībās.– Rīga: Drukātava, 2016.– 21. lpp.

19 Turpat – 282. lpp.

20 Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 35. pants// Valdības Vēstnesis.– Nr. 41 (1937, 20. februāris).

tas. Šīs priekšrocības attiecas ne tikai uz īpašumu, bet arī uz mantošanu, veselības aprūpi, sociālajiem pabalstiem un bērna adopciju.

2. Pagaidu aizsardzības pret vardarbību normatīvā regulējuma attīstība Latvijā

Uzsākot situācijas izpēti par aizsardzības pret vardarbību normatīvā regulējuma attīstību Latvijā, sākotnēji atzīmējams, ka vardarbība mūsu valstī ir ļoti izplatīta. To vēlreiz apliecinājis Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūras ziņojums “Vardarbība pret sievietēm. ES mēroga apsekojums”, kurā Latvija līdz ar Somiju un Dāniju ierindota starp valstīm, kur sievietes kopš 15 gadu vecuma visbiežāk bijušas pakļautas partneru fiziskai un/vai seksuālai vardarbībai. Informācija balstīta uz pierādījumiem, kas iegūti tiešās intervijās ar 42000 sieviešu 28 Eiropas Savienības dalībvalstīs. Latvijā tika aptaujātas vairāk kā 1500 sievietes, no kurām 33% cietušas fizisku vardarbību, bet 60% norādīja uz pret viņām vērstu psiholoģisku vardarbību, turklāt vairāk kā puse aptaujāto sieviešu ir izjutušas vardarbīgu kontroli no sava partnera vai tuvinieku puses.²¹ Visbiežāk tieši sievietes kļūst par vardarbības upuriem. Iespējams, tas izriet no reliģiskajos rakstos minētās pārliecības par vīrieša dominanci ģimenē. Piemēram, jēdziens *goda noziegums*, kas tika paveikts, nogalinot ģimenes locekli (nereti tēvs šādi sodīja meitu, kas pārkāpusi kultūras, reliģijas, sociālās normas vai paražu noteiktos priekšrakstus, nestājoties laulībā ar vecāku izredzēto vai zaudējot nevainību pirms laulības), tādējādi pārmācot un saglabājot cieņu sabiedrībā,²² apliecina, ka vēsturiski vardarbība tika uztverta kā normāla aprūpējošās personas uzvedība, tā tiek attaisnota, cietušajam izjūtot vainu un kaunu, neaizstāvot sevi, nepretojoties ciešanām un zaudējumiem. Tas ir iracionāls uztveres un pārliecības veids, kas ļauj pasīvi eksistēt vardarbīgā vidē, ja vardarbīgā persona ir aprūpējošā persona.²³ Respektīvi, to noteic politiskās, reliģiskās, sociālās un ekonomiskās īpatnības attiecīgajās valstīs un reģionos. Pieņemot to, ka:

- vīrieši nereti piekauj sievietes tādēļ, ka šāds uzvedības modelis ir ticis īstenots viņu ģimenē;

21 Vardarbība pret sievietēm. ES mēroga apsekojums Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūras ziņojums.– https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-at-a-glance-oct14_lv.pdf.– (Resurss apskatīts 08.08.2019.).

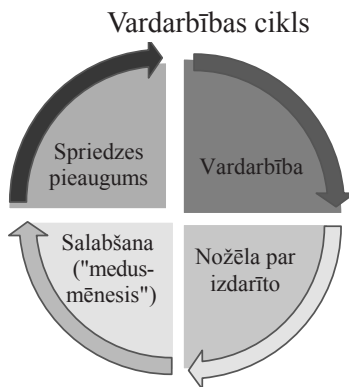
22 Mieriņa A. Aizsardzība pret vardarbību ģimenē starptautisko un nacionālo tiesību skatījumā// Jurista Vārds.– Nr. 32 (2015), 12. lpp.

23 Girgensone B., Mihailovs I.J. Terminu skaidrojošā vārdnīca ģimenes un bērnu tiesībās.– Rīga: Drukātava, 2016.– 337. lpp.

- sistemātiskas piekaušanas rezultātā sievietē cieš no bezpalīdzības sajūtas un zaudē spēju pretoties vardarbībai vai pārtraukt attiecības;
- varmākas darbojas saskaņā ar “vardarbības ciklu” (sk. 2. attēlu), kurā vardarbīgie periodi mijas ar nožēlu.

Vardarbībai ģimenē raksturīgs cikliskums, kam ir tendence atkārtoties. Pēc vardarbības akta varmāka izsaka nožēlu par notikušo, attiecībās valda miera periods, ko mēdz saukt par “medusmēnesi”. Tomēr pēc laika pieaug spriedze un notiek atkārtots vardarbības akts.²⁴

2. attēls



Šajā situācijā tiek lietota definīcija, ka vardarbība ir tādas personas rīcība, kas savu mērķu, vajadzību vai vēlmju realizēšanai veicta, nerēķinoties ar citas personas vajadzībām vai drošību, vai veicta pretēji tām un kuras rezultātā radīts jebkāda veida kaitējums vai ciešanas citai personai, vai kuras mērķis ir bijis šāda kaitējuma vai ciešanu radīšana, ieskaitot šādas rīcības draudus.²⁵

Analizējot ģimenes institūta vēsturisko attīstību, secināms, ka laika gaitā, līdz zināmam valsts briedumam, par tādu jēdzienu kā *vardarbība* runāts netika vispār. Apskatot vairāku pedagogu, psihologu un juristu rakstus, grāmatas un publikācijas, saskatāms, ka vardarbība kā jēdziens līdz 1990. gadu otrajai pusei parādās tikai krimināllietās un aprakstos, kas saistīti konkrēti ar vardarbību pret bērnu. Salīdzinot dažādu autoru skaidrojumus, autore secina, ka civiltiesiskajās attiecībās vardarbība tika izteikta ar terminiem: *manipulācijas, apspiešana, kontrole, ietekmēšana, izmantošana, agresija, spīdzināšana*. Ņemot par pamatu Civilprocesa likumā noteikto,

24 Vardarbībai patīk klusums.– https://www.cietusajiem.lv/wp-content/uploads/2018/07/Vardarbības_Buklets_FINN-1.pdf.– (Resurss apskatīts 08.07.2019.).

25 Poudziunas Ī. Seksuālas vardarbības psiholoģiskās sekas.– http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/poidzunas_pres.pdf.– (Resurss apskatīts 08.07.2019.).

kādos gadījumos piemērojama pagaidu aizsardzība, iespējams sniegt skaidrojumu par vardarbības veidiem:

- Fiziska vardarbība – jebkurš fizisks aizskārums, piemēram, sišana, speršana, plaukas, raušana aiz matiem, žņaugšana, grūstīšana, stingra saķeršana aiz rokas, ieroču izmantošana u.c.
- Seksuāla vardarbība – jebkurš seksuāls aizskārums, piemēram, izvarošana, uzspiests vai vardarbīgs dzimumakts, vardarbīga iesaistīšana seksuālās darbībās, seksuāla aizskaršana pret cietušās gribu u.c.
- Emocionālā (psiholoģiskā) vardarbība – jebkurš verbāls, emocionāls vai psiholoģisks aizskārums, piemēram, regulāra draudu izteikšana, draudēšana ar fizisku vai seksuālu vardarbību, draudēšana par bērnu atņemšanu, apsūkāšana un noniecināšana, liegšana satikties ar draugiem un radniekiem u.c.
- Ekonomiskā vardarbība – jebkura darbība, kas vērsta uz cietušās pakļaušanu, varmākam izmantojot savu pārāko finansiālo situāciju, piemēram, ienākumu slēpšana, cietušās ienākumu atņemšana, cenšanās nepieļaut, lai tā gūtu ienākumus, naudas došana, ja cietusī ir izpildījusi kādas prasības u.c.
- Vardarbīga kontrole – jebkura darbība, kas ietver aizskaršanu, piespiešanu, draudus, pazemošanu, iebiedēšanu ar mērķi kaitēt, sodīt vai iebiedēt.²⁶

Fiziskas, seksuālas un emocionālas vardarbības veidu definīcijas iekļautas gan Bērnu tiesību aizsardzības likumā,²⁷ gan atrodamas Valsts policija tīmekļa vietnē, kā arī publiski pieejamos materiālos par vardarbību, tās cēloņiem un sekām.²⁸

Līdz 2014. gadam, kad stājās spēkā normatīvais regulējums par pagaidu aizsardzību pret vardarbību, Latvijā pieaugusi persona, kas cieta no fiziskas vardarbības, pārtraukt vardarbību varēja tikai vērsties policijā ar iesniegumu. Tad arī policijas darbinieks lēma, vai ir pamats uzsākt administratīvo lietvedību vai kriminālprocesu. Gan Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā,²⁹ gan Krimināllikumā³⁰ ir paredzēta atbildība par

26 Vardarbības veidi.– <https://www.pretvardarbibu.lv/vardarbibas-veidi/>.– (Resurss apskatīts 08.07.2019.).

27 Bērnu tiesību aizsardzības likums (pieņemts 19.06.1998.), 1. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr.199/200 (1998, 4. augusts).

28 Vardarbība.– <http://www.vp.gov.lv/?id=527&said=527&rsd=1>.– (Resurss apskatīts 08.07.2019.).

29 Administratīvo pārkāpumu kodekss (pieņemts 07.12.1984.), 167.2 pants// Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 51 (1984, 20. decembris).

30 Krimināllikums (pieņemts 17.06.1998.), XIII – XV nodaļa// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 199/200 (1998, 8. jūlijs).

nodarījumiem pret personu.³¹ Pirmkārt. Kriminālprocesa likumā savulaik netika iekļauta likuma norma, kas vardarbības fakta konstatācijas gadījumā varmākām automātiski ierobežotu/ liegtu saskarsmes iespējas ar upuri. Šī norma ļautu policijas darbiniekiem, prokuroriem un tiesnešiem izolēt varmāku no cietušā. Otrkārt, Latvijas likumdošana vispār atsevišķi nebija definējusi kriminālatbildību par vardarbību ģimenē. Visbiežāk vardarbības aktu ģimenē kriminālprocesuālās virzības forma bija viegli miesas bojājumi. Treškārt, likumdevējs nebija izstrādājis mehānismu, kā nepieļaut vai pārtraukt noziedzīgas darbības gadījumos, ja vīrietis kopdzīvē ar varu vai viltu piesavinās sievietes, bērnu mantas vai kopmantu, vai izliek viņus no dzīves vietas.³² Savulaik vienīgais risinājums, ja nebija pamata uzsākt kriminālprocesu par miesas bojājumu nodarīšanu, bija vardarbīgas personas aizturēšana uz trim stundām (spēkā līdz 01.07.2012.) un četrām stundām (aktuālā redakcija) policijas iecirknī administratīvā kārtā apstākļu noskaidrošanai.³³ Savukārt, atskurbšanai personu varēja aizturēt līdz 12 stundām,³⁴ nepiemērojot citus līdzekļus. Tātad, pēc atbrīvošanas personai nekas neliedza ierasties mājoklī un turpināt iesāktās darbības, kas vērstas pret citas personas veselību, drošību un dzīvību.

Kriminālprocesa ietvaros procesa virzītājam ar savu lēmumu toreiz un arī šobrīd ir iespējams noteikt drošības līdzekļus – ierobežojumus aizdomās turētajam vai apsūdzētajam (aizliegums tuvoties noteiktai personai vai vietai, atrasties attiecīgajai personai tuvāk par lēmumā minēto attālumu, izvairīties no fiziska vai vizuāla kontakta ar to un neizmantojot nekādus sakaru līdzekļus vai informācijas nodošanas paņēmienus, lai kontaktētos ar šo personu, aizliegums tuvoties noteiktai vietai, apmeklēt attiecīgo vietu vai atrasties tai tuvāk par lēmumā minēto attālumu).³⁵ Tomēr, nereti cietusī persona savas subjektīvās attieksmes dēļ pret vardarbīgo personu nevēlas, lai pret to tiktu uzsākts kriminālprocess. Gadījumos, kad kriminālprocess tiek uzsākts, cietusī persona bieži atsauc savu iesniegumu.

31 Štrausa I. Policijas kompetence vardarbības draudu novēršanā un pagaidu aizsardzības pret vardarbību nodrošināšanā: Mācību materiāls policijas darbiniekiem, 2018.– (Nav publicēts).

32 Baša I. Likums mani (ne)sargā.– <http://providus.lv/article/likums-mani-ne-sarga>.– (Resurss apskatīts 02.09.2019.).

33 Administratīvo pārkāpumu kodekss (pieņemts 07.12.1984.), 255. pants// Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 51 (1984, 20. decembris).

34 Par policiju: Likums (pieņemts 04.06.1991.), 12. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 31/32 (1991, 15. augusts).

35 Kriminālprocesa likums (pieņemts 21.04.2005.), 253. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 74 (2005, 11. maijs).

Rodas jautājums, ar ko tad pagaidu aizsardzība pret vardarbību civilprocesuālajā kārtībā atšķiras no Kriminālprocesa likumā paredzētās personas tiesību aizsardzības nodrošināšanas. Pagaidu aizsardzību pret vardarbību civilprocesuālajā kārtībā ir iespējams piemērot gadījumos, kad nav pamata uzsākt kriminālprocesu. Piemēram, persona fiziski nav vēl aizskarta, bet pastāv risks, ka tas varētu notikt nākotnē. Tomēr gadījumos, ja ir uzsākts kriminālprocess, bet persona uzskata, ka tajā piemērotie drošības līdzekļi nav pietiekami, var tikt piemēroti pagaidu aizsardzību pret vardarbību līdzekļi likumā noteiktajos gadījumos. Pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmē noteikto, ka valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības,³⁶ kā arī saskaņā ar likumiem un Latvijas Republikai saistošiem starptautiskajiem līgumiem, valstij ir pienākums ne tikai izveidot mehānismu, kādā iespējams aizsargāt aizskartās tiesības, bet arī novērst iespējamu tiesību aizskārumu, garantējot sabiedrības drošību.

Aplūkojot normatīvo regulējumu un atsaucies uz likumprojektiem, secināms, ka pamats grozījumiem likumos, kas paredz ieviest pagaidu aizsardzību pret vardarbību, rodams jau vairākus gadu desmitus atpakaļ:

- 1) Latvijas Republika ar 1990. gada 22. maiju pievienojas vairākiem starptautiskiem tiesību aktiem³⁷ un viens no tiem ir Konvencija par jebkuras sievietes diskriminācijas izskaušanu,³⁸ kas nosaka katras valsts politisko, ekonomisko un sociālo nostāju attiecībā uz sievietes tiesību aizsardzību un jebkādas diskriminācijas izskaušanu.
- 2) 1993. gada 20. decembra ANO Ģenerālās asamblejas rezolūcija Nr. 48/104 par ANO Deklarācijas par vardarbības pret sievieti izskaušanu, kas pieņemta, lai izskaustu jebkādu diskrimināciju pret sievieti, stiprinātu un papildinātu izskaušanas procesu starpvalstu līmenī starp valsts un nevalstiskiem sektoriem.³⁹
- 3) Latvijas Republikā no 1997. gada 27. jūnija ir spēkā 1950. gada Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija – ikvienam jānodrošina konvencijā noteiktās tiesības un brīvība.

36 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.), 89. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 43 (1993, 1. jūlijs).

37 Par Latvijas Republikas pievienošanās starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos (pieņemts 04.05.1990.)// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 21 (1990, 24. maijs).

38 Konvencija par jebkuras sievietes diskriminācijas izskaušanu: ANO Ģenerālā asamblejas konvencija (pieņemta 18.12.1979.).– https://www.mfa.gov.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=36529&Itemid=6563.– (Resurss apskatīts 08.08.2019.).

39 Deklarācija par vardarbības pret sievietēm izskaušanu: ANO Ģenerālās asamblejas 1993. gada 20. decembra Rezolūcija Nr.48/104.–http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/akti/pre_tvardarbibu_sievietes.pdf.– (Resurss apskatīts 08.08.2019.).

Primāri valsts pienākumos ir aizsargāt personas dzīvību, ieviešot efektīvas krimināltiesību normas.⁴⁰

- 4) 2012. gada 26. oktobrī pieņemta Eiropas Savienības Pamattiesību harta, kas nosaka, ka cilvēka cieņa ir neaizskarama, tā ir jārespektē un jāaizsargā, tiek garantētas tiesības uz dzīvību, tiek iekļauts spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodu aizliegums,⁴¹ tiek atzīts jebkādas diskriminācijas aizliegums, tostarp dzimuma dēļ un tiek nodrošinātas tiesības uz tiesu iestāžu pieejamību.⁴²
- 5) 2011. gada 18. maijā Eiropas Komisija nāca klajā ar priekšlikumu papildināt Eiropas Parlamenta un Padomes Regulu par aizsardzības pasākumu savstarpēju atzīšanu civillietās,⁴³ kur paredzēta pārrobežu sadarbība tādu civiltiesisku aizsardzības pasākumu pret vardarbību atzīšanā un īstenošanā, kuru Latvijas tiesību sistēmā līdz šim nav bijis. Regulas projekta mērķis ir izveidot ātru un efektīvu mehānismu, lai nodrošinātu, ka dalībvalsts, uz kuru pārceļas apdraudētā persona, bez papildu starpposma formalitātēm atzīst aizsardzības pasākumu, kas pieņemts dalībvalstī, no kuras persona pārceļas.⁴⁴
- 6) 2013. gada 12. jūnijā tika pieņemta Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr.606/2013 par aizsardzības pasākumu savstarpēju atzīšanu civillietās, kas Latvijai uzlika par pienākumu īstenot citās Eiropas savienības dalībvalstīs civillietās pieņemtus aizsardzības pasākumus pret vardarbību.⁴⁵

Lai nediskriminētu Latvijas iedzīvotājus Latvijā nacionālā līmenī, bija nepieciešams ieviest aizsardzības pasākumus pret vardarbību civillietās. Rezultātā 2014. gada 31. martā stājās spēkā virkne grozījumu normatīvajos aktos, kas paredz ieviest pagaidu aizsardzību pret vardarbību:

- grozījumi Civilprocesa likumā (pieņemti 13.02.2014.), papildinot to ar 30.⁵ nodaļu un nosakot pamatu pagaidu aizsardzībai pret

40 Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija (pieņemta 04.11.1950.), 2. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 143/144 (1997, 13. jūnijs).

41 Eiropas Savienības Pamattiesību harta (pieņemta 12.12.2007.), 1.–5. pants// Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis.– Nr. C 326/391 (2012, 26. oktobris).

42 Turpat – 21. pants.

43 Eiropas Parlamenta un Padomes Regula par aizsardzības pasākumu savstarpēju atzīšanu civillietās: Priekšlikums COM/2011/0276.– <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A52011PC0276>.– (Resurss apskatīts 08.08.2019.).

44 Kucina I. Cietušo aizsardzības pasākumu savstarpēja atzīšana civillietās// Jurista Vārds.– Nr. 50 (2011), 26. lpp.

45 Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr.606/2013 par aizsardzības pasākumu savstarpēju atzīšanu civillietās (pieņemta 12.06.2013.), 3.punkts // Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis.– Nr. L181/4 (2013, 12. jūnijs).

vardarbību, ja pret personu ir vērsta jebkāda fiziska, seksuāla, psiholoģiska, ekonomiska vardarbība vai vardarbīga kontrole, kas ietver aizskaršanu, seksuālu piespiešanu, draudus, pazemošanu, iebiedēšanu vai citas vardarbīgas darbības, kuru mērķis ir kaitēt, sodīt vai iebiedēt aizskarto personu, kas notiek mājsaimniecībā vai starp bijušajiem vai esošajiem laulātajiem vai citām savstarpēji saistītām personām neatkarīgi no tā, vai aizskārējs dzīvo vai ir dzīvojis vienā mājsaimniecībā ar aizskarto personu, tiesa vai tiesnesis pēc personas motivēta pieteikuma vai pieteikuma, kas iesniegts ar policijas starpniecību, var pieņemt lēmumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību⁴⁶;

- grozījumi Bāriņtiesu likumā, (pieņemti 13.02.2014.), kas dod iespēju bāriņtiesai vērsties tiesā par pagaidu aizsardzību pret vardarbību, ja vardarbība vērsta pret bērnu vai personu, kas dzīvo pastāvīgi dzīvo kopā ar bērnu, gadījumos, ja šī persona objektīvi pati nevēršas tiesā,⁴⁷
- grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā (pieņemti 27.02.2014.), kuri nosaka, ka policijai ir pienākums informēt bāriņtiesu pēc bērna atrašanās vietas par policijas pieņemto lēmumu par nošķiršanu, ja šis lēmums ir pieņemts saistībā ar kaitējuma draudiem bērnam vai tās personas, kas pastāvīgi dzīvo kopā ar bērnu, brīvībai, dzīvībai vai veselībai,⁴⁸
- grozījumi likumā “Par policiju” (pieņemti 06.03.2014.), kuru mērķis ir kopā ar grozījumiem Civilprocesa likumā paredzēt no vardarbības un vajāšanas cietušajām personām iespēju pēc savas iniciatīvas vērsties tiesā, t.sk. ar policijas starpniecību, un lūgt tiesu noteikt ierobežojumus vardarbīgajai personai. Likuma 10. pants “Policijas darbinieka pamatpienākumi” papildināts ar jauniem punktiem, kas nosaka gan Valsts policijas, gan arī pašvaldības policijas darbinieka pienākumu novērst tūlītējus draudus, ja vardarbīga persona var nodarīt kaitējumu aizsargājami personai, kā arī pienākumu Valsts policijas darbiniekiem kontrolēt, kā tiek pildīti tiesas nolēmumi par pagaidu aizsardzību pret vardarbību. Turpat, likuma 12. panta “Policijas darbinieka vispārējās tiesības” pirmā daļa papildināta ar jaunu

46 Civilprocesa likums (pieņemts 14.10.1998.), 250.45 pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 326/330 (1998, 3. novembris).

47 Bāriņtiesu likums (pieņemts 22.06.2006.), 19.¹ pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 107 (2006, 7. jūlijs).

48 Bērnu tiesību aizsardzības likums (pieņemts 19.06.1998.), 51. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 199/200 (1998, 4. augusts).

punktu, kas nosaka, ka, ja pastāv tūlītēji draudi, ka persona, kas atrodas mājoklī vai tā tuvumā (persona, kas rada draudus), varētu nodarīt kaitējumu šajā mājoklī pastāvīgi dzīvojošas personas (aizsargājamā persona) dzīvībai, brīvībai vai veselībai, uz rakstveida pieteikuma pamata pieņemt lēmumu, kas uzliek par pienākumu personai, kas rada draudus, atstāt mājokli, kur pastāvīgi dzīvo aizsargājamā persona, neatgriezties un neuzturēties minētajā mājoklī un tā tuvumā (policijas lēmums par nošķiršanu) tuvāk par lēmumā noteikto attālumu uz laiku līdz astoņām dienām no lēmuma pieņemšanas brīža. Policijas lēmumā par nošķiršanu var noteikt arī aizliegumu personai, kas rada draudus, kontaktēties ar aizsargājamo personu;⁴⁹

- grozījumi Krimināllikumā (pieņemti 20.03.2014.), kas paredz atbildību par ļaunprātīgu nolēmuma par pagaidu aizsardzību pret vardarbību nepildīšanu.⁵⁰

Saskaņā ar grozījumu likumā “Par policiju” 12. panta sesto daļu, 12.¹ panta devīto daļu un Civilprocesa likuma 250.⁴⁶ panta pirmo daļu un 250.⁵⁶ panta otro daļu tika izstrādāti Ministru kabineta noteikumi Nr. 161 “Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību”.⁵¹ Būtisku lomu atbildīgo institūciju darbībā vardarbības draudu novēršanā ieņem arī Ministru kabineta noteikumi Nr. 790 “Sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanas kārtība no vardarbības cietušām un vardarbību veikušām pilngadīgām personām”.⁵² Vēsturiski vardarbības gadījumos cietušais bija tas, kas meklēja palīdzību, lai mazinātu psiholoģisko traumu sekas, taču varmākam nebija ne pienākumu, ne nepieciešamības kaut ko mainīt. Minētie Ministru kabineta noteikumi ieņem būtisku lomu, lai pēc policijas lēmuma par nošķiršanu vai tiesas nolēmuma par pagaidu aizsardzību tiktu veikts sociāli rehabilitējošs darbs ar iesaistītām pusēm, jo īpaši varmākam mācīties nevardarbīgu uzvedību. Šāds normatīvais regulējums un to piemērošana var rezultēties ar vardarbības recidīvu samazināšanai.

49 Par policiju: Likums (pieņemts 04.06.1991.), 10. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 31/32 (1991, 15. augusts).

50 Krimināllikums (pieņemts 17.06.1998.), 168.1 pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 199/200 (1998, 8. jūlijs).

51 Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 161 (pieņemti 25.03.2014.)// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 64 (2014, 31. marts).

52 Sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanas kārtība no vardarbības cietušām un vardarbību veikušām pilngadīgām personām: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 790 (pieņemti 23.12.2014.)// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 257 (2014, 30. decembris).

Ieviešot pagaidu aizsardzību pret vardarbību Latvijas tiesību sistēmā, tika izvirzīts mērķis – samazināt vardarbību ģimenē un vardarbību izdarījušo personu skaitu. Tādējādi autore secina, ka Latvijā ir izstrādāts tiesiskā regulējuma bloks, kas ļauj atbildīgām institūcijām rīkoties saskaņoti un veikt neatliekamus pasākumus pagaidu aizsardzībā pret vardarbību.

3. Pagaidu aizsardzības pret vardarbību piemērošana un izpilde

Pagaidu aizsardzības pret vardarbību mērķis ir radīt mehānismu, lai personas personīgās tiesības (tiesības uz dzīvību, brīvību, personas neaizskaramību, veselību, dzimumneaizskaramību, privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību) būtu iespējams aizsargāt arī ar pagaidu civilprocesuālajiem līdzekļiem – personisko tiesību aizsardzības līdzekļiem, turpinot ieskatu institūciju, kuras primāri rīkojas saskaņā ar iepriekšējā nodaļā aprakstīto regulējumu par vardarbības novēršanu ģimenē, kompetencē un iespējām rīkoties. Vērtējot pagaidu aizsardzības pret vardarbību piemērošanas un izpildes praksi, tika skatītas gan atbilstošo institūciju veicamās darbības un procesa gaita, gan oficiāli pieejamie statistikas dati, kā arī jomas profesionāļu viedokļi šai jautājumā, tika izmantoti Valsts policijas rīcībā esošie dati, kas raksturo ģimenes konflikta tendences un kopējos rezultātus, salīdzinot ar vidējiem rādītājiem valstī, pamatojoties uz iedzīvotāju skaitu. Ņemot vērā to, ka pēdējo gadu laikā Kurzemes reģionā dzīvo aptuveni 12,5%⁵³ no visiem iedzīvotājiem Latvijā, tad arī šis sadalījums turpmāk tiks ņemts vērā, lai skaidrotu kopējās tendences, kas saistītas ar pagaidu aizsardzību pret vardarbību statistisko analīzi.

3.1. Policijas kompetence

Pamatojoties uz grozījumiem likumā “Par policiju” ja pastāv tūlītēji draudi, ka persona, kas atrodas mājoklī vai tā tuvumā, varētu nodarīt kaitējumu šajā mājoklī pastāvīgi dzīvojošas personas (turpmāk – aizsargājamā persona) dzīvībai, brīvībai vai veselībai, policijai ir tiesības uz rakstveida pieteikuma pamata pieņemt lēmumu, kas uzliek par pienākumu personai, kas rada draudus, atstāt mājokli, kur pastāvīgi dzīvo aizsargājamā persona, neatgriezties un neuzturēties minētajā mājoklī un tā tuvumā (turpmāk – policijas lēmums par nošķiršanu) tuvāk par lēmumā noteikto attālumu uz

53 CSP datubāzes.– https://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/iedz/iedz_iedzskaits_ikgad/ISG020.px.–
(Resurss apskatīts 01.09.2019.).

laiku līdz astoņām dienām no lēmuma pieņemšanas brīža. Policijas lēmumā par nošķiršanu var noteikt arī aizliegumu personai, kas rada draudus, kontaktēties ar aizsargājamo personu.⁵⁴ Astoņas dienas – tas skaidrojams ar iespējamo lielāko brīvdienu skaitu valstī, kas kalendārā gadā var izveidoties, lai nodrošinātu aizsargājamās personas intereses līdz tiesas procesam (sk. 3.2 apakšnodaļu).

Pamatojoties uz Ministru kabineta noteikumu Nr. 161 “Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību” 2. un 4. punktu, policijas lēmumu par nošķiršanu var pieņemt kā Valsts policijas, tā arī pašvaldības policijas darbinieki. Policijas lēmumu par nošķiršanu var pieņemt gadījumos, ja:

- aizsargājamai personai pastāv draudi, atrodoties mājoklī;⁵⁵
- draudi ir reāli (personai, kas rada draudus, jābūt klāt – tātad jārada draudi);
- tikai pēc aizsargājamās personas rakstveida pieteikuma;
- tikai pret pilngadīgu personu.

Gadījumā, ja aizsargājamā persona ir nepilngadīga un tās vienīgais likumiskais pārstāvis ir vardarbīgā persona, nepilngadīgo var šķirt no ģimenes saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27.pantu.⁵⁶

Policijas lēmums par nošķiršanu:⁵⁷

- tiek sastādīts trijos eksemplāros – varmākam, aizsargājamai personai vai tās likumiskajam pārstāvim un policijai⁵⁸ uz tipogrāfiski izgatavotas paškopējošas veidlapas;
- stājas spēkā tā pieņemšanas brīdī;
- ir administratīvais akts, tātad pārsūdzams vai apstrīdams Administratīvā procesa likuma ietvaros (tas neaptur tā darbību);⁵⁹
- uzliek adresātam pienākumu izpildīt noteiktu darbību vai aizliedz izpildīt noteiktu darbību, izpilda piespiedu kārtā ar aizvietotāj-

54 Par policiju: Likums (pieņemts 04.06.1991.), 12.¹ pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 31/32 (1991, 15. augusts).

55 Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 161 (pieņemti 25.03.2014.), 1. punkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 64 (2014, 31. marts).

56 Bērnu tiesību aizsardzības likums (pieņemts 19.06.1998.), 27. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 199/200 (1998, 4. augustā).

57 Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 161 (pieņemti 25.03.2014.), 2. pielikums// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 64 (2014, 31. marts).

58 Turpat – 9. punkts.

59 Par policiju: Likums (pieņemts 04.06.1991.), 12.¹ pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 31/32 (1991, 15. augusts).

izpildes, piespiedu naudas vai tiešā spēka palīdzību (roku dzelžu, dienesta suņu u.c.).⁶⁰

Valsts policijas operatīvās vadības struktūrvienības dežūrmaiņa, saņemot izsaukumu, pārbauda vai adresē ir reģistrēti šaujamo ieroču vai lielas enerģijas pneimatiskie ieroči.⁶¹ Ja mājoklī personai, kas rada draudus, ir reģistrēti šaujamo ieroču vai lielas enerģijas pneimatiskie ieroči, uz notikuma vietu nosūta Valsts policijas norīkojumu. Ja mājoklī, personai, kas rada draudus, nav reģistrēti šaujamo ieroču vai lielas enerģijas pneimatiskie ieroči, uz notikuma vietu nosūta tuvāko Valsts policijas vai pašvaldības policijas norīkojumu. Ja mājokļa adresē ir reģistrēti ieroči, Valsts policijas darbinieks tos izņem saskaņā ar Ieroču aprites likumu. Valsts policijai ir tiesības uz laiku izņemt un glabāt ieroči un munīciju, lai novērstu iespēju ieroči vai munīciju pazaudēt, nolaupt vai izmantot ļaunprātīgi.⁶² Turklāt, Valsts policija, saskaņā ar Ieroču aprites likumu veic privāto un juridisko personu ieroču un munīciju reģistrāciju un uzskaiti.⁶³ Pēc sākotnējo apstākļu noskaidrošanas operatīvās vadības struktūrvienības dežurants ievada pamatinformāciju Vienotā notikumu reģistra sadaļā “Veids”, izvēloties kodifikatoru “Nodarījumi pret sabiedrisko kārtību – ģimenes konflikts”.

Ierodoties notikuma vietā, gan Valsts policijas, gan pašvaldības policijas darbinieks:

- 1) noskaidro notikuma apstākļus – ir vai nav noticis likumpārkāpums, konstatējot, ja varmāka ir nodarījis cietušajam miesas bojājumus, uzsāk administratīvo lietvedību vai ierosina kriminālprocesu;
- 2) apzina aizsargājamo personu un personu, kura rada draudus – jānosaka un jānošķir primārais agresors, kas konfliktā izrādījis lielāko agresiju, izvērtējot katras puses uzvedību, miesas bojājumus, kura persona potenciāli spēj nodarīt miesas bojājumus, kā arī uzklaustot liecinieku paskaidrojumus (ja tādi ir);
- 3) izvērtē, vai pastāv tūlītēji draudi aizsargājamās personas dzīvībai, veselībai vai brīvībai (vardarbības draudu risks).⁶⁴

60 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.), 368. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 164 (2001, 14. novembris).

61 Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 161 (pieņemti 25.03.2014.), 2. punkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 64 (2014, 31. marts).

62 Ieroču aprites likums (pieņemts 14.03.2019.), 90. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 61 (2019, 27. marts).

63 Turpat – 87. pants.

64 Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 161 (pieņemti 25.03.2014.), 4. punkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 64 (2014, 31. marts).

Izvērtējot draudu riskus, jāņem vērā sekojošus apstākļus:

- fiziskas vardarbības faktu pret aizsargājamo personu;
- vardarbības sistemātiskumu, raksturu, radīto kaitējumu;
- vai vardarbīgās personas rīcībā vai īpašumā ir ierocis;
- vai vardarbīgā persona ir draudējusi aizsargājamai personai, tās tuviniekiem vai bērniem;
- vai aizsargājamai personai ir kopīgi bērni ar citu personu, kas nav vardarbīga persona,
- vai konflikts ir noticis apreibinošo vielu ietekmē;
- vai vardarbīgā persona ir piespiedusi stāties dzimumsakaros pret aizsargājamās personas gribu;
- kāds ir patreizējo aizsargājamās personas un personas, kas rada draudus attiecību statuss;
- vai personām, kas iesaistītas konfliktā ir redzami miesas bojājumi.⁶⁵

Protams, pastāv arī citi faktori, pēc kuriem nosakāms agresors un apdraudējums. Policijas darbinieka kompetencē ir izvērtēt, vai draudi ir reāli, vai nē. Ja policijas darbinieks konstatē vardarbības draudu risku:

- pieņem no aizsargājamās personas rakstisku pieteikumu policijas lēmumam par nošķiršanu;⁶⁶
- pieņem no varmākas rakstisku paskaidrojumu, ietverot ziņas par varmāku, par personu attiecību statusu, notikuma būtību un raksturu un varmākas turpmākās uzturēšanās adresi;
- pieņem paskaidrojumus no lieciniekiem, ja tādi ir;
- pieņem lēmumu par nošķiršanu.⁶⁷

Policijas lēmumu par nošķiršanu pieņem rakstveida administratīvā akta formā, kurā norāda:

- iestādes nosaukumu, adresi;
- lēmuma sastādītāja amatu, vārdu un uzvārdu;
- personas, kas rada draudus, vārdu, uzvārdu, personas kodu, dzīvesvietas adresi, korespondences adresi un iespējamās uzturēšanās vietas adresi;
- aizsargājamās personas vārdu, uzvārdu, personas kodu vai dzimšanas datumu un dzīvesvietas adresi;

65 Štrausa I. Policijas kompetence vardarbības draudu novēršanā un pagaidu aizsardzības pret vardarbību nodrošināšanā: Mācību materiāls policijas darbiniekiem, 2018.– (Nav publicēts).

66 Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 161 (pieņemti 25.03.2014.), 1. pielikums// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 64 (2014, 31. marts).

67 Turpat – 11.–12. punkts.

- aizsargājamās personas vai tās likumiskā pārstāvja pieteikuma policijai īsu saturu;
- personai, kas rada draudus, uzliktos tiesiskos pienākumus un laiku, kad beidzas to izpildes termiņš;
- lēmuma pamatojumu (faktu konstatējumu un tiesību normu, saskaņā ar kuru lēmums pieņemts);
- ziņas par lēmumam pievienotajiem dokumentiem;
- norādi, kur un kādā termiņā šo lēmumu var apstrīdēt vai pārsūdzēt.

Policijas lēmumu par nošķiršanu paraksta tā sastādītājs. Lēmumu izsniedz pret parakstu personai, kas rada draudus. Ja šī persona atsakās parakstīt lēmumu, lēmumam pievieno attiecīgu norādi par to.⁶⁸ Tā kā policijas lēmumos par nošķiršanu pamatā tiek noteikti pienākumi neuzturēties mājokļa tuvumā, tas nozīmē neatrasties mājoklim tuvāk par lēmumā minēto attālumu. Nosakot minēto attālumu, policija pēc iespējas ņem vērā, ka personai, kas rada draudus, ir pienākums ierasties darbavietas adresē un citi pienākumi.⁶⁹

Pēc policijas lēmuma par nošķiršanu pieņemšanas policijas darbinieks:

- 1) izsniedz policijas lēmumu par nošķiršanu pret parakstu personai, kas rada draudus, ja persona atsakās saņemt lēmumu, policijas darbinieks lēmumam pievieno attiecīgu norādi par to;
- 2) informē varmāku par tuvākajā apkārtnē esošām apmešanās vietām, lai atvieglotu šo procedūru, policijas darbinieka rīcībā ir jābūt sagatavotai informācijai par tuvākā apkārtnē esošām naktsmītnēm, ja varmākam nav iespējas nekavējoties atrast naktsmītni pašam (radi, draugi, paziņas);
- 3) izskaidro aizsargājamai personai vai tās likumiskajam pārstāvim un personai, kas rada draudus, policijas lēmuma par nošķiršanu būtību, to tiesības un pienākumus;
- 4) informē abas iesaistītās puses par policijas atbildīgo amatpersonu, kura kontrolēs lēmuma izpildi;
- 5) kontrolē vai persona, kas rada draudus, nekavējoties (30 minūtes) paņem no mājokļa pirmās nepieciešamības priekšmetus (apģērbu, apavus, veselības aprūpei nepieciešamās lietas, veļu, personīgos dokumentus, instrumentus un citus priekšmetus, kas personai var būt nepieciešami ikdienas lietošanai).⁷⁰

68 Par policiju: Likums (pieņemts 04.06.1991.), 12.¹ pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 31/32 (1991, 15. augusts).

69 Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 161 (pieņemti 25.03.2014.), 7. punkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 64 (2014, 31. marts).

70 Turpat – 6. punkts.

Atsevišķos gadījumos, kad tiek aizskartas arī trešās personas intereses, policijas darbinieks informē bāriņtiesu un/vai sociālo dienestu par policijas reaģēšanu uz notikumu un konstatēto. Policijai ir pienākums informēt bāriņtiesu pēc bērna atrašanās vietas par policijas pieņemto lēmumu par nošķiršanu, ja šis lēmums ir pieņemts saistībā ar kaitējuma draudiem bērna vai tās personas, kas pastāvīgi dzīvo kopā ar bērnu, brīvībai, dzīvībai vai veselībai.⁷¹

Gadījumos, kad aizsargājamā persona vai tās likumiskais pārstāvis vēlas, lai tiesa izskatītu jautājumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību, policijas lēmumā par nošķiršanu iekļauj paziņojumu par datumu un tiesu, kad un kur saņemt par pagaidu aizsardzību pret vardarbību pieņemtā tiesas lēmuma norakstu, ja tiesa izskata minēto jautājumu, kā arī informāciju par to, ka šis datums uzskatāms par attiecīgā tiesas lēmuma paziņošanas datumu un ka tiesas lēmuma noraksta nesaņemšana neietekmē lēmuma tiesiskās sekas.⁷²

Ja policijas darbinieks konstatē, ka tūlītēji draudi nepastāv, viņš informē aizsargājamo personu par tiesībām iesniegt tiesā pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību,⁷³ pret personas parakstu izsniedzot par to paziņojumu, kas ietver skaidrojošu informāciju par personas tiesībām. Ja policijas darbinieks konstatē, ka pastāv risks, bet aizsargājamā persona nevēlas rakstīt pieteikumu policijas lēmuma par nošķiršanu pieņemšanai, viņš informē aizsargājamo personu par tiesībām iesniegt tiesā pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību,⁷⁴ pret personas parakstu izsniedzot par to apliecinājumu, ka persona nevēlas iesniegt pieteikumu policijas lēmumam par nošķiršanu un ietver skaidrojošu informāciju par personas tiesībām. Minētās veidlapas (paziņojums un apliecinājums) nav apstiprinātas normatīvajos aktos, taču Valsts policijas Galvenās kārtības policijas pārvalde tās ir izstrādājusi, lai cietušai personai būtu pieejama rakstiska informācija par turpmāko rīcību arī pēc policijas darbinieka mutiska skaidrojuma.

Pēc notikuma vietas atstāšanas policijas norīkojums informē operatīvās vadības struktūrvienības dežurantu, kā arī iesniedz visus dokumentus, kas iegūti izsaukuma laikā (personas iesniegums, dienesta ziņojumi vai uz-

71 Bērnu tiesību aizsardzības likums (pieņemts 19.06.1998.), 51. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 199/200 (1998, 4. augusts).

72 Par policiju: Likums (pieņemts 04.06.1991.), 12.¹ pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 31/32 (1991, 15. augusts).

73 Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 161 (pieņemti 25.03.2014.), 5. punkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 64 (2014, 31. marts).

74 Turpat – 5. punkts.

ziņas, paskaidrojumi) ievadei Valsts informācijas sistēmas “Integrētā iekšlietu informācijas sistēma” Vienotajā notikumu žurnālā. Operatīvās vadības struktūrvienība, savukārt, reģistrē notikumu, ievadot šādu informāciju:

- iesnieguma vai informācijas reģistrēšanas datums un laiks;
- amatpersona (darbinieks), kas reģistrējusi iesniegumu vai informāciju, iestādes un tās struktūrvienības nosaukums, vārds un uzvārds, amats un kontaktinformācija;
- iesnieguma vai informācijas saņemšanas vai iegūšanas datums, laiks un veids;
- notikuma datums un laiks vai laikposms;
- iesnieguma vai informācijas sniedzējs (ja tas ir zināms), vārds (vārdi) un uzvārds (uzvārdi), personas kods, dzimšanas datums, dzimums, valstspiederība, kontaktinformācija;
- notikuma vieta un apstākļi;
- resursi, kas nosūtīti uz notikuma vietu;
- policijas reaģēšanas laiks pēc informācijas saņemšanas.⁷⁵

Piebilstams, ka policija reaģē uz saņemto informāciju par notikumu republikas pilsētās – 15 minūšu laikā, novados – 25 minūšu laikā pēc informācijas saņemšanas operatīvās vadības struktūrvienībā.⁷⁶

Pēc Valsts policijas Kurzemes reģiona pārvaldē reģistrēto notikumu “Ģimenes konflikts” statistikas datiem, un salīdzinot tos ar iepriekšējo divu gadu statistiku, kā arī 2019. gada pirmo pusgadu, konstatējams reģistrēto notikumu skaitlisks kritums. 2017. gadā to skaits bija 1167, tad 2018. gadā 1083 (–84), bet 2019. gada pirmajā pusgadā 537, kas nesastāda pat pusi no iepriekšējā gada skaita. Ik gadu aptuveni 30% no visiem reģistrētajiem notikumiem persona atsakās rakstīt iesniegumu (2017. gadā – 412, 2018. gadā – 451, 2019. gada 1. pusgadā – 191), taču šī tendence mazinās. Dati norāda uz to, ka personas tomēr izvērtē nepieciešamību iesniegt iesniegumu, vai vairumā gadījumu konflikts tika atrisināts pirms policijas ierašanās. Neliela daļa – vidēji 5% no šiem notikumiem ir tādi, kuros sniegtā informācija par ģimenes konfliktu neapstiprinājās. Tas skaidrojams ar to, ka policiju bija izsaukušas citas personas (piemēram, kaimiņi) un personas, kas strīdējušās, jau ir devušās prom no mājokļa. Savukārt policijas darbinieku pieņemto lēmumu skaits par nošķiršanu pēdējos gados samazinās, ja 2016. gadā tie bija 64 lēmumi un 2017. gadā jau 78, tad 2018. gadā –

75 Noteikumi par notikumu reģistrēšanas kārtību un policijas reaģēšanas laiku: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 190 (pieņemti 20.03.2012.), 6. punkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 47 (2012, 22. marts).

76 Turpat – 10. punkts.

49 lēmumi un 2019. gada 1. pusgadā vien 22 lēmumi, kas norāda, ka salīdzinoši ar kopējo reģistrēto policijas lēmumu par nošķiršanu skaitu valstī un iedzīvotāju skaitu reģionā, Kurzemē attiecīgie rādītāji (pēc iedzīvotāju skaita) ir procentuāli (11,2%) zemāki par vidējo līmeni. Šo kritumu var skaidrot arī ar faktu, ka personas aizvien vairāk izvēlas personīgi iesniegt pieteikumu tiesai par pagaidu aizsardzību pret vardarbību.

Nodrošinot to personu uzskaiti, attiecībā uz kurām pieņemts policijas lēmums par nošķiršanu, policija nekavējoties, bet ne vēlāk kā vienas darbdienu laikā pēc policijas lēmuma par nošķiršanu pieņemšanas Integrētajā iekšlietu informācijas sistēmā ievada⁷⁷ ziņas par personu, kas rada draudus:

- vārds, uzvārds, personas kods, korespondences un uzturēšanās vietas adrese;
- datums, kad pieņemts policijas lēmums par nošķiršanu, informāciju par iestādi, kura pieņēmusi policijas lēmumu par nošķiršanu;
- persona, kas sagatavojusi policijas lēmumu par nošķiršanu (amats, vārds, uzvārds);
- personai, kas rada draudus, uzliktie pienākumi un noteiktie aizliegumi;
- laiks, kad beidzas to izpildes termiņš;
- aizsargājamās personas vārds, uzvārds, personas kods, mājokļa adrese, kurā pastāvīgi dzīvo aizsargājamā persona;
- informācija par attiecībām starp personu, kas rada draudus, un aizsargājamo personu – attiecību statuss un raksturojums;
- datums, kurā materiāli nosūtīti tiesai jautājuma izskatīšanai par pagaidu aizsardzību pret vardarbību (ja no aizsargājamās personas vai tās likumiskā pārstāvja ir pieņemts pieteikums tiesai);
- policijas atbildīgās amatpersonas amats, vārds, uzvārds.⁷⁸

Prasītā informācija tiek ievadīta pēc aizsargājamās personas dzīvesvietas adreses. Katrā policijas iecirknī ir atbildīgā amatpersona, kurai šie pienākumi noteikti ar amata aprakstu, kas nodrošina šīs informācijas ievadi, korekcijas un kontroli.

Pēc policijas lēmuma par nošķiršanu, personai, kas rada draudus ir pienākums 24 stundu laikā, ja tā maina minētajā lēmumā norādīto iespējamās uzturēšanās vietas adresi, informēt par to policijas atbildīgo amatpersonu.⁷⁹ Līdz šim brīdim Kurzemes reģiona pārvaldes policijas darbiniekiem

77 Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 161 (pieņemti 25.03.2014.), 17. punkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 64 (2014, 31. marts).

78 Turpat – 16. punkts.

79 Turpat – 14. punkts.

ir dažāda pieredze par situācijām, kad nošķirtā persona sniedz policijai informāciju, ir reizes, kad sniedz, ir, kad nesniedz. Rezultātā policijai ne vienmēr ir primārā informācija par varmākas turpmāko faktisko atrašanās vietu. Taču, pildot savas funkcijas, policija nepieciešamības gadījumā (tiesas lēmuma izpildes kontrole) ar dažādiem veidiem (radu, draugu, paziņu aptauja, telefoniska saziņa, darba vietas apmeklējums u.c.) noskaidro personas iespējamo atrašanās vietu.

Būtiski atzīmēt, ka vienlīdzīgi likuma normas attiecināmas arī uz personām, kuras jānošķir, ir ar invaliditāti – funkcionāliem kustību traucējumiem. ANO konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām nenosaka aizsardzību gadījumos, kad persona ar invaliditāti pārkāpusi spēkā esošās tiesību normas. Taču attiecīgās sankcijas par izdarīto likumpārkāpumu jānodrošina samērīgi, atkarībā no personas funkcionālā traucējuma veida. Tātad, nepieciešams pielāgots transports pārvietošanai un telpas, kur uzturēties.⁸⁰

Personu, pret kuru pieņemts policijas lēmums par nošķiršanu, noņem no uzskaites ar brīdi, kad beidzas tai uzlikto pienākumu un noteikto aizliegumu termiņš vai persona ir mirusi vai izsludināta par mirušu.⁸¹

Gadījumos, kad pieņemts policijas lēmums par nošķiršanu un aizsargājamā persona vai tās likumiskais pārstāvis vēlas, lai tiesa izskatītu jautājumu par personisko tiesību aizsardzības nodrošināšanu:

- 1) policijas darbinieks pieņem pieteikumu tiesai no aizsargājamās personas;⁸²
- 2) policijas darbinieks nekavējoties, bet ne vēlāk kā nākamajā darbadienā nosūta tiesai lēmuma norakstu, personas rakstveida pieteikumu tiesai, kā arī citu informāciju, kas ir policijas rīcībā un var būt noderīga tiesai, izskatot jautājumu par personisko tiesību aizsardzības nodrošināšanu atstājot policijas lietvedība šo pieteikuma kopiju.⁸³

Tiesa lēmumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību, kā arī lēmumu par aizsardzības līdzekļu aizstāšanu vai atcelšanu nekavējoties pēc tā pieņemšanas nosūta Valsts policijai izpildes kontrolei.⁸⁴ To nosūta elek-

80 Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām (pieņemta 13.12.2006.)// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 27 (2010, 17. februāris).

81 Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 161 (pieņemti 25.03.2014.), 18. punkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 64 (2014, 31. marts).

82 Turpat – 1. pielikums.

83 Turpat – 13. punkts.

84 Turpat – 19. punkts.

troniski Valsts policijas reģionālajai pārvaldei pēc teritoriālās piekritības, tādējādi nodrošinot nekavējošu lēmuma izpildes kontroli. Šo uzdevumu tūlītējai izpildei Valsts policijā tika izveidotas elektroniskā pasta adreses katram Valsts policijas reģionam: vardarbiba@regions.vp.gov.lv. Kurzemes reģiona pārvalde minētos lēmumus saņem uz elektronisko e-pasta adresi: vardarbiba@kurzeme.vp.gov.lv. Savukārt Valsts policijas Kurzemes reģiona pārvaldes diennakts operatīvās vadības struktūrvienības darbinieks, saņemot tiesas nolēmumu, nosūta to konkrētā iecirkņa atbildīgajai amatpersonai policijas uzraudzības un kontroles jomā, lai uzsāktu izpildes kontroli.

Ja tiesa nolēmumā pēc pieteikuma, kas iesniegts ar policijas starpniecību, uzlikusi pienākumu varmākam atstāt mājokli, kurā pastāvīgi dzīvo cietušais, neatgriezties un neuzturēties tajā, atbildīgais policijas darbinieks, jautājot prasītājam vai tā likumiskajam pārstāvim, noskaidro, vai tiesas nolēmumā norādītajā termiņā atbildētājs ir labprātīgi izpildījis tiesas nolēmumu. Savukārt, ja tiesas nolēmumā, kas iesniegts bez policijas starpniecības, tiesa ir uzlikusi pienākumu varmākam atstāt mājokli, kurā pastāvīgi dzīvo cietušais, neatgriezties un neuzturēties tajā, atbildīgais policijas darbinieks, jautājot prasītājam vai tās likumiskajam pārstāvim, nekavējoties noskaidro, kad varētu notikt atbildētāja iepazīstināšana ar tiesas nolēmumu. Nodrošinot tiesas nolēmumu izpildi, policijas darbinieks iepazīstina atbildētāju ar tiesas nolēmumu un nodrošina atbildētājam tiesības nekavējoties, bet ne ilgāk kā 30 minūšu laikā paņemt no mājokļa pirmās nepieciešamības priekšmetus, mutiski informē atbildētāju par tuvākajā apkārtnē iespējamām apmešanās vietām. Turpat policijas darbinieks informē prasītāju vai tā likumisko pārstāvi par Valsts policijas atbildīgo amatpersonu, pie kuras atradīsies materiāli par tiesas nolēmumu un ar kuras starpniecību, ja nepieciešams, tiesas nolēmuma darbības laikā prasītājam un atbildētājam būs tiesības savstarpēji komunicēt, kā arī atbildētāja iespēja paņemt no mājokļa pirmās nepieciešamības priekšmetus.⁸⁵ Atbildētājs ar parakstu apliecina uz policijas rīcībā esošā tiesas lēmuma eksemplāra, ka ir iepazīsies ar tiesas nolēmumu. Ja atbildētājs atsakās ar parakstu apliecināt, ka ir iepazīsies ar tiesas nolēmumu, Valsts policijas darbinieks atteikšanos apliecina ar savu parakstu.⁸⁶

Policijas darbiniekiem pie jebkādiem apstākļiem (ir policijas lēmums vai tiesas nolēmums) jāinformē cietušo, kā visos gadījumos, kad cietušais

85 Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 161 (pieņemti 25.03.2014.), 22. punkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 64 (2014, 31. marts).

86 Turpat – 21. punkts.

konstatē atbildētāja pārkāpumu, nekavējoties būtu jāziņo policijai, kā arī pēc iespējas jāfiksē pārkāpums vai nu ar paša rīcībā esošiem tehniskajiem līdzekļiem (foto, video, e-pasts, īsziņas, u.c.) palīdzību, vai arī pieaicinot iespējamus lieciniekus.⁸⁷ Policijas darbā var noderēt jebkādi pierādījumi, ko var iesniegt viena vai otra iesaistītā puse, kas veicina turpmāku objektīvu un pamatotu lēmuma pieņemšanu, balstītu uz konkrētiem faktiem nevis varbūtībām un pieņēmumiem. Atzīmējams, ka arī gadījumos, kad policija izsaukta uz notikumu, kur persona atrodas mājoklī acīmredzamā apreibinošo vielu ietekmē, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu reibuma stāvoklī un var nodarīt kaitējumu sev vai apkārtējiem cilvēkiem, vai gadījumā, ja apkārtējie cilvēki baidās palikt vienatnē ar šo personu un nav cita pamata tās aizturēšanai, uzturēt tādas personas var policijas iestādē, līdz zudis apdraudējuma pamats, bet ne ilgāk par 12 stundām.⁸⁸

Saņemot tiesas lēmumu izpildes kontrolei, atbildīgais policijas darbinieks par šo lēmumu ievada Integrētajā iekšlietu informācijas sistēmā nekavējoties, bet ne vēlāk kā vienas darbdienu laikā pēc nolēmuma saņemšanas, sekojošu informāciju:⁸⁹

- atbildētāja vārds, uzvārds, personas kods un dzīvesvietas adrese;
- tiesas nolēmuma datums un lietas numurs, tiesas nosaukums;
- prasītāja vārds, uzvārds, personas kods un dzīvesvietas adrese;
- informācija par prasītāja un atbildētāja attiecību statusu un attiecību raksturojums;
- informācija par tiesas nolēmumā noteiktajiem pagaidu aizsardzības pret vardarbību līdzekļiem;
- tiesas nolēmuma paziņošanas datums;
- informācija par tiesas nolēmumā noteiktā pagaidu aizsardzības pret vardarbību līdzekļa atcelšanu vai aizstāšanu;
- Valsts policijas atbildīgās amatpersonas amats, vārds, uzvārds.⁹⁰

Līdz ar to ikviens policijas darbinieks nepieciešamības gadījumā var noskaidrot, vai konkrētai personai ir ar tiesas lēmumu piemēroti pagaidu aizsardzības līdzekļi, tātad, reaģējot uz izsaukumu, policijas darbinieks var pārliecināties, vai jau nav spēkā policijas lēmums par nošķiršanu vai tiesas

87 Rone D. Aizsardzība pret vardarbību ģimenē starptautisko un nacionālo tiesību skatījumā// Jurista Vārds.– Nr. 32 (2015), 27. lpp.

88 Par policiju: Likums (pieņemts 04.06.1991.), 12. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 31/32 (1991, 15. augusts).

89 Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 161 (pieņemti 25.03.2014.), 24. punkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 64 (2014, 31. marts).

90 Turpat – 23. punkts.

lēmums par pagaidu aizsardzību pret vardarbību. Tam seko rīcība no policijas darbinieka puses:

- 1) Ja spēkā ir policijas lēmums par nošķiršanu – rīkojas atbilstoši Administratīvā procesa likuma ietvaros – piemēro piespiedu naudu, fizisku spēku, speciālos līdzekļus, ieročus.⁹¹
- 2) Ja spēkā tiesas lēmums par pagaidu aizsardzību pret vardarbību – policijas darbinieks nodrošina apstākļu noskaidrošanu un jautājuma izlemšanu par nepieciešamību uzsākt kriminālprocesu.⁹² Nepieciešamības gadījumā agresors var tikt aizturēts Kriminālprocesa likuma ietvaros.⁹³

Diemžēl, praksē sastopamas kļūdas, kad personai ir spēkā tiesas lēmums, bet policijas darbinieki pieņem policijas lēmumu par nošķiršanu.

Atbilstoši Valsts policijas atbildīgā amatpersona rīkojas saņemot tiesas nolēmumu, ar kuru pagaidu aizsardzības pret vardarbību līdzeklis ir atcelts vai aizstāts ar citu līdzekli. Par to izdara arī attiecīgu atzīmi informācijas sistēmā.⁹⁴ Personu, kurai ar tiesas nolēmumu noteikti pagaidu aizsardzības pret vardarbību līdzekļi, noņem no uzskaites:

- ar brīdi, kad likumīgā spēkā stājas tiesas spriedums, ar ko izlemta pamatprasība, ar kuru saistīta pagaidu aizsardzība pret vardarbību, ja tiesas spriedumā nav noteikts, ka pagaidu aizsardzība pret vardarbību ir spēkā arī pēc sprieduma stāšanās likumīgā spēkā;
- ar brīdi, kad likumīgā spēkā stājas tiesas nolēmums, ar kuru atcelti pagaidu aizsardzības pret vardarbību līdzekļi;
- ja tiesas spriedumā, ar ko izlemta pamatprasība, ar kuru saistīta pagaidu aizsardzība pret vardarbību, ir noteikts, ka pagaidu aizsardzība pret vardarbību ir spēkā arī pēc sprieduma stāšanās likumīgā spēkā, – ar brīdi, kas noteikts šajā spriedumā;
- ja persona ir mirusi vai izsludināta par mirušu.⁹⁵

Kā jau iepriekš norādīts, administratīvā akta pieņemšanas gadījumā (policijas lēmums par nošķiršanu) adresātam ir pienākums izpildīt noteiktu

91 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.), 372. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 164 (2001, 14. novembris).

92 Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 161 (pieņemti 25.03.2014.), 27. punkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 64 (2014, 31. marts).

93 Kriminālprocesa likums (pieņemts 21.04.2005.), 263. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 74 (2005, 11. maijs).

94 Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 161 (pieņemti 25.03.2014.), 25. punkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 64 (2014, 31. marts).

95 Turpat – 26. punkts.

darbību vai noteikts aizliegums izpildīt noteiktu darbību, to izpilda arī piespiedu kārtā ar aizvietetājizpildes, piespiedu naudas vai tiešā spēka palīdzību.⁹⁶ Jēdziens *tiešā spēka palīdzība* ir speciālo cīņas paņēmieni, speciālo līdzekļu (ķīmiskās vielas, priekšmeti vai mehānismi, kas paredzēti pašaizsardzībai vai sabiedriskās kārtības un drošības garantēšanai, bet nav ieroči) pielietošana.⁹⁷

Runājot par pagaidu aizsardzību pret vardarbību nodrošināšanu praksē, atzīmējams arī tas, ja adresāts nepilda administratīvajā aktā noteikto pienākumu, tātad pārkāpjot policijas lēmumā noteikto aizliegumu, adresātam var uzlikt piespiedu naudu no 50 eiro līdz 5000 eiro. Šādos gadījumos policijas darbinieks sastāda dienesta uzziņu un aizpilda veidlapu par izpildītkojumu par piespiedu naudu. Protams, nosakot piespiedu naudas summu, jāievēro samērīguma princips, ņemot vērā adresāta mantisko stāvokli. Administratīvā procesa likums paredz, ka piespiedu naudu var uzlikt arī atkārtoti, līdz adresāts izpilda vai pārtrauc attiecīgo darbību, bet ne agrāk kā septiņas dienas pēc iepriekšējās reizes, ja adresāts šo septiņu dienu laikā joprojām nav izpildījis vai nav pārtraucis attiecīgo darbību.⁹⁸ Taču saskaņā ar likumu "Par policiju", gadījumos, kad policijas lēmums par nošķiršanu tiek atkārtoti pārkāpts, paredz, ka vardarbīgai personai var uzlikt piespiedu naudu katru reizi, kad tā pārkāpusi policijas lēmumu par nošķiršanu. Likums paredz arī to, ka piespiedu izpildes līdzekļu piemērošanas apstrīdēšana vai pārsūdzēšana neaptur to izpildi.⁹⁹ Administratīvo aktu piespiedu kārtā izpilda izpildiestāde, kas administratīvo aktu izdevusi, cita institūcija, tiesu izpildītājs, policija. Ja piekritīgā izpildiestāde nav noteikta, tā ir iestāde, kas izdevusi administratīvo aktu.¹⁰⁰ Arī informācija par piespiedu līdzekļu pielietojumu tiek ievadīta Integrētajā iekšlietu informācijas sistēmā, kas sniedz pilnvērtīgas ziņas policijas darbiniekiem apkalpojot izsaukumu un pieņemot turpmāko lēmumu.

Līdz šim Kurzemes reģiona pārvaldē reģistrēts tikai viens piespiedu naudas piemērošanas gadījums, reģionā netiek praktizēta piespiedu naudas

96 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.), 368. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 164 (2001, 14. novembris).

97 Par policiju: Likums (pieņemts 04.06.1991.), 13. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 31/32 (1991, 15. augusts).

98 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.), 370. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 164 (2001, 14. novembris).

99 Par policiju: Likums (pieņemts 04.06.1991.), 12.¹ pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 31/32 (1991, 15. augusts).

100 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.), 359. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 164 (2001, 14. novembris).

piemērošana, lai gan par personu pārkāpumiem tiek ziņots. Persona parasti pārtrauc aizliegtās darbības un atstāj teritoriju pirms policijas darbinieku ierašanās. Savukārt fiziskā spēka pielietošana ir bijusi nepieciešama, lai izbeigtu fizisku saskari starp pusēm vai vienas puses agresīvo uzvedību, taču šāda veida atsevišķa uzskaitē netiek veikta. Savukārt, raksturojot situāciju ar tiesas lēmumu pārkāpumiem, Valsts policijas Kurzemes reģiona pārvaldē 2016. gadā saņemti 78 tiesas lēmumi par pagaidu aizsardzību, no kuriem 48 gadījumos konstatēti pārkāpumi, bet pamatojoties uz Krimināllikuma 168.¹ pantu “Nolēmuma par aizsardzību pret vardarbību nepildīšana”¹⁰¹ uzsākti 32 kriminālprocesi. 2017. gadā kopā saņemti jau 84 tiesas lēmumi, konstatēti 56 pārkāpumi un uzsākti 30 kriminālprocesi. 2018. gadā 80 tiesas lēmumi, 43 pārkāpumi, 41 kriminālprocess un 2019. gada 1. pusgadā 48 tiesas lēmumi, 20 pārkāpumi, 15 kriminālprocesi.¹⁰² Skaitliski, salīdzinot situāciju Kurzemē par pagaidu aizsardzības nodrošināšanu ar valstī kopējo reģistrēto tiesas lēmumu, pārkāpumu un uzsāktu kriminālprocesu par pārkāpumiem, pēdējo divu gadu laikā reģionā redzams samazinājums. Kopējo datu griezumā, tieši mazāks skaits ierosinātu kriminālprocesu par konstatētiem pārkāpumiem norāda, ka nav pierādījumu tam, ka persona tiešām rīkojusies ļaunprātīgi. Policijas darbiniekiem ir nācies sastapties ar situācijām, kad aizsargājamā persona ziņo par nepamatotām darbībām, bijusi neizpratne vai vēlme gūt no tā kādus labvēlīgākus apstākļus, piemēram, laulības šķiršanās gadījumā vai saskarsmes tiesībām pār bērnu noteikšanā.

Pamatojoties uz veikto datu analīzi, intervijām un pārrunām ar policijas darbiniekiem, secināms, ka kriminālprocess nav uzsākams katru reizi, kad konstatēti pārkāpumi par tiesas noteiktiem pagaidu aizsardzības līdzekļiem pret vardarbību, jo:

- nav faktisku pierādījumu atbildētāja darbībām (balstīts tikai uz prasītāja mutisku informāciju, kas neapstiprinās vai nav tam gūti apstiprinājumi);
- atbildētāja darbības bijušas nejaušas, nevis tieši vērstas (vizuāla saskare, piemēram, satiekoties veikalā vai publiskā pasākumā).

Tātad ļaunprātīga, mērķtiecīga rīcība no atbildētāja puses nav konstatēta.

101 Krimināllikums (pieņemts 17.06.1998.), 168.¹ pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 199/200 (1998, 8. jūlijs).

102 Valsts informācijas sistēmas “Integrētā iekšlietu informācijas sistēma” Vienotais notikumu reģistrs.

3.2. Tiesas kompetence

Vislielākās izmaiņas pagaidu aizsardzības pret vardarbību nodrošināšanā saistītas ar Civilprocesa likumu, konkrēti – iekļaujot tajā 30.⁵ nodaļu “Pagaidu aizsardzība pret vardarbību”. Būtiski, ka ar minētajiem grozījumiem tika ieviests mehānisms, ar kura starpniecību personas var aizsargāt savas personīgās tiesības – tiesības uz dzīvību, brīvību, personas neaizskaramību, veselību, dzimumneaizskaramību, izmantojot pagaidu civilprocesaos līdzekļus,¹⁰³ kuru mērķis un tiesiskie instrumenti ir:

- vienkāršot pieteikuma iesniegšanas kārtību, sekmējot ātrāku tā izskatīšanu tiesā (speciālā pieteikuma forma un īsais izskatīšanas termiņš, pieteicēja atbrīvošana no valsts nodevas samaksas, pieteicēja tiesības iesniegt pieteikumu tiesā ar policijas starpniecību);
- konkrēti norādīti vardarbības veidi kā pagaidu aizsardzības pret vardarbību pamats bez likumā ietvertiem definējumiem;
- noteikti pagaidu aizsardzības līdzekļi, kas dod iespēju vardarbīgo personu izolēt no fiziskas saskares ar aizsargājamo personu;
- lēmuma ievērošanas kontroles mehānisms, ko kontrolē policija.¹⁰⁴

Saskaņā ar Civilprocesa likumu cietušais var saņemt tiesas pagaidu aizsardzību (lēmumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību), ja ir uzsākta vai nākotnē tiks uzsākta civillieta sekojošos prasījumos:

- prasībā par laulības neesamību vai šķiršanu,;
- personisku aizskārumu dēļ (piemēram, atlīdzības piedzīšanā par nodarītām fiziskām ciešanām un morālo kaitējumu, goda un cieņas aizskārumš);
- par uzturēšanas līdzekļu piedziņu (gan kopīgajam bērnam, gan pašam cietušajam);
- par pušu kopīgā mājokļa dalīšanu, kurā tās dzīvo vienā mājāsaimniecībā, vai tā mājokļa lietošanas kārtības noteikšanu, kurā puses dzīvo vienā mājāsaimniecībā;
- par laulāto kopīgās mantas sadali;
- kā arī lietās, kas izriet no aizgādības un saskarsmes tiesībām.¹⁰⁵

Likumā paredzētie pagaidu aizsardzības līdzekļi pret vardarbību var tikt piemēroti, ja tiek konstatēts, ka pret personu ir vērsta fiziska, seksuā-

103 Mieriņa A. Aizsardzība pret vardarbību ģimenē starptautisko un nacionālo tiesību skatījumā// Jurista Vārds.– Nr. 32 (2015), 10. lpp.

104 Celmiņa I. Pieteikums par pagaidu aizsardzību pret vardarbību: aktuālā prakse// Jurista Vārds.– Nr. 5 (2017), 36. lpp.

105 Civilprocesa likums (pieņemts 14.10.1998.), 250.⁴³ pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 326/330 (1998, 3. novembris).

la, psiholoģiska, ekonomiska vardarbība vai pret viņu vērsta vardarbīga kontrole.¹⁰⁶

Pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību tiesā var iesniegt:

- laulātie vai bijušie laulātie;
- personas, starp kurām pastāv bērnu un vecāku attiecības, pastāv vai ir pastāvējušas aizbildnības vai citas ārpusģimenes aprūpes attiecības;
- personas, starp kurām pastāv radniecības vai svainības attiecības;
- personas, kas dzīvo vai dzīvojušas vienā mājsaimniecībā;
- personas, kurām ir vai ir gaidāms kopīgs bērns, neatkarīgi no tā, vai šīs personas kādreiz bijušas laulībā vai kādreiz dzīvojušas kopā;
- personas, starp kurām pastāv vai ir pastāvējušas tuvas personiskās vai intīmas attiecības.¹⁰⁷

Šajos gadījumos nav svarīgi, cik ilgas ir vai bijušas pušu attiecības.

Aprakstot termiņus, kuros tiesas kompetencē ir nodrošināt pagaidu aizsardzību pret vardarbību, atzīmējams, ka apmierinot pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību pirms prasības celšanas, tiesa vai tiesnesis nosaka termiņu, kurā iesniedzama prasība par laulības šķiršanu, bērnu aizgādību un saskarsmi, uzturlīdzekļiem, kā arī citos prasījumos ne ilgāku par vienu gadu, bet, nosakot pagaidu aizsardzības pret vardarbību līdzekļus, atbildētājam, kas pastāvīgi dzīvo mājoklī kopā ar prasītāju, ne ilgāku par 30 dienām, bet apmierinot prasību, pagaidu aizsardzība pret vardarbību ir spēkā līdz dienai, kad spriedums stājas likumīgā spēkā.

Tiesai, uzsākot tiesvedību pagaidu aizsardzībā pret vardarbību, jāņem vērā šādi procesuālie aspekti:

- 1) jādefinē, kāds tieši vardarbības veids ticis vērsts pret cietušo – rūpīgi jāraksturo, kādā veidā un kad ir izpaudies katrs nosauktais vardarbības veids, tātad, detalizēti aprakstāms vardarbības fakts, izpausmes un pierādījumi, kas to apliecina;
- 2) jānorāda efektīvākais pagaidu aizsardzības līdzeklis – jātiecas uz atbildes iegūšanu, kā piedāvātais aizsardzības līdzeklis palīdzēs novērst konkrēto vardarbības veidu;
- 3) abām pusēm ir pienākums sniegt pierādījumus par vardarbības fakta esamību vai neesamību (piemēram, institūciju atzinumi, liecinieku liecības, lietiskie pierādījumi, rakstveida pierādījumi);

106 Judins A. Nolēmuma par pagaidu aizsardzību pret vardarbību nepildīšana// Jurista Vārds.– Nr. 41 (2015), 22. lpp.

107 Civilprocesa likums (pieņemts 14.10.1998.), 250.⁴⁴ pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 326/330 (1998, 3. novembris).

- 4) abu pušu saskanīga rīcība pirms, pēc un tiesvedības laikā ar procesuālajos dokumentos norādītajiem apstākļiem – lai nerastos situācijas, ka pēc tiesvedības cietusī puse aicina atbildētāju kopā pavadīt laiku, braukt vienā automašīnā utt.¹⁰⁸

Atzīmējams, ka tiesa pēc savas iniciatīvas nevar atcelt piemēroto pagaidu aizsardzību. Tiesa to var izdarīt tikai gadījumos, ja ir saņemts cietušā vai varmākas (vai citu lietas dalībnieku, kā likumiskais pārstāvis u.c.) motivēts pieteikums lēmuma par pagaidu aizsardzību atcelšanai. Ja šāds pieteikums nav saņemts, pagaidu aizsardzība turpina darboties uz nenoteiktu laiku.

Atsevišķos gadījumos tiesa spriedumā var noteikt, ka pagaidu aizsardzība pret vardarbību ir spēkā arī pēc sprieduma stāšanās likumīgā spēkā, bet ne ilgāk, kā gadu pēc sprieduma stāšanās likumīgā spēkā. Tiesas noteiktā aizsardzība ir spēkā arī visu tiesvedības laiku. Tā kā Civilprocesa likumā nav noteikts maksimālais laika periods, uz kuru var piemērot pagaidu aizsardzību pret vardarbību, tad secināms, ka:

- pagaidu aizsardzība var darboties nenoteiktu laiku;
- ja tiesai noteiktajā termiņā nav iesniegta pamatprasība par laulības šķiršanu, bērnu aizgādību un saskarsmi, vai arī citos jautājumos, tad tiesas lēmums par pagaidu aizsardzību netiek atcelts, tomēr tiesnesis pēc iespējamā prasītāja vai atbildētāja pamatota pieteikuma saņemšanas pieņem lēmumu par pagaidu aizsardzības pret vardarbību atcelšanu;
- ja tiek ierosināta civillieta minētajos prasījumus, tad pagaidu aizsardzība darbojas visu tiesvedības laiku;
- ja tiek pieņemts spriedums un tiesvedība tiek izbeigta, tad īpašos gadījumos tiesa var noteikt, ka pagaidu aizsardzība turpina darboties līdz vienam gadam pēc sprieduma stāšanās likumīgā spēkā.¹⁰⁹

Ir gadījumi, kad pēc kāda laika prasītājs un atbildētājs savas attiecības ir noregulējuši (laulība šķirta, katram ir sava dzīve vai arī ir izlīguši un atjaunojuši kopdzīvi) un vēl ir spēkā tiesas pagaidu aizsardzība pret vardarbību. Tādos gadījumos policijas darbinieki motivē abas puses pagaidu aizsardzības jautājumu risināt, izskaidrojot, ka būtu jāvērsas tiesā par lēmuma atcelšanu, jo pretēji tas traktējams kā pārkāpums, par kuru paredzēta kriminālatbildība. Šādā situācijā pie atbildības var saukt atbildētāju (var-

108 Rone D. Aizsardzība pret vardarbību ģimenē starptautisko un nacionālo tiesību skatījumā// Jurista Vārds.– Nr.32 (2015), 27. lpp.

109 Civilprocesa likums (pieņemts 14.10.1998.), 250.⁵⁸ pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 326/330 (1998, 3. novembris).

māku), jo tas noteikts likumā, taču tikpat vienlīdzīgs pārkāpējs ir prasītājs (cietušais), taču likuma normas neregulē atbildību prasītājam.

Kvalitatīvi sagatavots pieteikums un kvalitatīvi paskaidrojumi kopā ar parlēcināšiem pierādījumiem ir viens no galvenajiem priekšnoteikumiem labam lēmumam par pagaidu aizsardzību pret vardarbību. Ļoti liela loma šajā procesā ir juridiskās palīdzības sniedzējam, kurš emocionāli nokaitētos apstākļos var palīdzēt sagatavot kvalitatīvu un strukturētu pieteikumu prasītājam vai paskaidrojumu atbildētajam,¹¹⁰ kā arī nodrošināt cietušajai personai saprotamu skaidrojumu, kad un kā tā nekavējoties var saņemt tiesisko aizsardzību.

Izskatot vairākus tiesnešu viedokļus, secināms, ka viedokļi par šo tiesību piemērošanu ir atšķirīgi. Bieži vien pieteikumā norādītās ziņas ir iesniedzēja subjektīva apstākļu interpretācija vai pieteikums izmantots negodprātīgos nolūkos, lai piespiestu procesa pretējo pusi risināt pavisam citas tiesiskās attiecības, uz kurām Civilprocesa likuma regulējums par pagaidu aizsardzību pret vardarbību nav attiecināms. Pieteikumi iespēju robežās jāskata mutvārdu procesā, jo rakstiskās normas nevar ietvert detalizētu informāciju, kas ir nozīmīga lietas iznākumā. Tas rada risku tiesnesim rakstveida procesā prasību noraidīt, taču uzklusot, atklājas svarīgi fakti, kas kalpo par labvēlīgu lēmumu prasītājam.¹¹¹ Tā kā aizliegums paredz atturēšanos no aktīvas darbības, bet pienākums pieprasa aktīvu darbību, tiesa vai tiesnesis var lemt arī pēc saviem ieskatiem, piemērojot pagaidu aizsardzības līdzekli, ko prasītājs nemaz nav norādījis.

Tiesas rīcība, saņemot personas pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību:¹¹²

- 1) Ja ir pietiekams pamats (pierādījumi) uzskatīt, ka cietušā dzīvībai, brīvībai vai veselībai draud tūlītējas briesmas un, ja nav nepieciešams pieprasīt papildu pierādījumus vai kavēšanās varētu radīt būtisku prasītāja tiesību aizskārumu un gadījumos, kad pieteikumu no personas par pagaidu aizsardzībai pret vardarbību tiesa saņemusi ar policijas starpniecību. Tādā gadījumā tiesa nerīko tiesas sēdi. Minēto pieteikumu tiesa vai tiesnesis izlemj, iepriekš par to nepaziņojot lietas dalībniekiem un pieteikumu par pagaidu aizsardzību

110 Rone D. Aizsardzība pret vardarbību ģimenē starptautisko un nacionālo tiesību skatījumā// Jurista Vārds.- Nr. 32 (2015), 27. lpp.

111 Veita A., Vazdikis V. Pagaidu aizsardzība pret vardarbību. No tiesnešu skata punkta// Jurista Vārds.- Nr. 32 (2015).

112 Civilprocesa likums (pieņemts 14.10.1998.), 250.⁴⁸ pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 326/330 (1998, 3. novembris).

bu pret vardarbību tiesa vai tiesnesis izlemj ne vēlāk kā nākamajā darbdienā pēc pieteikuma saņemšanas.

- 2) Ja pierādījumi nav pietiekami, tie jāpieprasa no pieteikumā norādītajām valsts vai pašvaldību iestādēm vai citām fiziskajām vai juridiskajām personām. Tiesa vai tiesnesis pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību izlemj 20 dienu laikā pēc pieteikuma saņemšanas. Tādā gadījumā tiesa var uzaicināt puses uz slēgtu tiesas sēdi, bet tiesa var pieņemt lēmumu par aizsardzību arī tad, ja uz tiesas sēdi nav ieradies ne cietušais, ne varmāka. Pēc cietušā lūguma tiesa var rīkot cietušā un varmākas noklausīšanos atsevišķās tiesas sēdēs. Šādā situācijā pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību tiesa vai tiesnesis izlemj pēc iespējas ātrāk, saņemot nepieciešamos pierādījumus.

Tiesa vai tiesnesis, izlemjot pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību, ņem vērā samērīgumu starp tiesību aizskārumu vai iespējamo aizskārumu un piemērojamo pagaidu aizsardzības pret vardarbību līdzekli. Tiesa vai tiesnesis pēc sava ieskata var noteikt arī citu pagaidu aizsardzības pret vardarbību līdzekli, kas nav norādīts pieteikumā.¹¹³

Apskatot Valsts policijas Kurzemes reģiona pārvaldes datus par personu pieteikumiem tiesai par pagaidu aizsardzību, kas iesniegti ar Valsts policijas starpniecību, konstatējams, ka 2016. gadā bija 15 (valstī – 55) pieteikumi, 2017. gadā – 18 (valstī – 173), 2018. gadā – 12 (valstī – 129) un 2019. gada 1. pusgadā tie ir tikai 3 (valstī – 52). No šiem pieteikumiem aptuveni viena trešā daļa noslēdzas ar pieņemtiem tiesas lēmumiem (2016.–2018. gadā 5 lēmumi ik gadu). 2019. gada 1. pusgadā tiesa pilnībā apmierinājusi visus trīs pieteikumus.¹¹⁴ Salīdzinot ar kopējo skaitu valstī, secināms, ka Kurzemē šie rādītāji ir zemāki, ņemot vērā iedzīvotāju skaitu.

Kā jau tika minēts iepriekš, liela nozīme pagaidu aizsardzības līdzekļu noteikšanā ir kvalitatīvi sagatavotam pieteikumam tiesai. Ja pieteikums tiek iesniegts ar policijas starpniecību, tad viennozīmīgi tiks aizpildīta normatīvajos aktos noteiktā veidlapa,¹¹⁵ savukārt, ja persona, izmantojot savas tiesības, vēlas personīgi iesniegt pieteikumu tiesai,¹¹⁶ liela loma ir katra paša zināšanām, spējai atrast informāciju un to pielietot. Personām, kurām nav pieteiko-

113 Civilprocesa likums (pieņemts 14.10.1998.), 250.⁵⁸ pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 326/330 (1998, 3. novembris).

114 Valsts policijas Galvenās kārtības policijas pārvaldes dati.– (Nav publicēti).

115 Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 161 (pieņemti 25.03.2014.), 1. pielikums// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 64 (2014, 31. marts).

116 Turpat – 28. punkts.

šu zināšanu, izpratnes vai sociālās iemaņas tikt galā ar šo uzdevumu, atbalsts meklējams nevalstiskā organizācijā vai Juridiskās palīdzības administrācijā, jo īpaši, ja persona ir maznodrošināta, vai radušās negaidītas materiālās grūtības.¹¹⁷ Intervijās ar policijas darbiniekiem noskaidrots, ka pieteikumi ar policijas starpniecību tiek iesniegti, ja situācija ir draudoša un cietusī persona to saprot. Atbalsts ir arī no nevalstiskā sektora, kas sniedz juridiska rakstura konsultācijas. Policijas darbinieku skatījumā cietušās personas šodien lielākoties izprot situācijas nopietnību, ir gatavas pieņemt radikālus lēmumus pēc notikušā vardarbības fakta. Personu lūgumus pēc konsultatīvas palīdzības vardarbības gadījumos apliecina arī saruna ar biedrības “Centrs Marta” Liepājas filiāles vadītāju, kas palīdz vardarbībā cietušajām sievietēm, norādot, ka no brīža, kad Liepājā ir izveidota centra filiāle, apkalpojot visu Kurzemi, tiek sniegtas juridiskās konsultācijas jautājumos par pagaidu aizsardzību pret vardarbību. 2017. gada pēdējos 3 mēnešos to bija 20, 2018. gadā – 91 un 2019. gadā no janvāra līdz jūlijam – 83.¹¹⁸ Savukārt Juridiskās palīdzības administrācija piešķirusi valsts nodrošināto juridisko palīdzību 2017. gadā 49 personām un 2018. gadā 34 personām (valstī).¹¹⁹ Atšķirība starp minētajām iestādēm ir tā, ka nevalstiskā organizācija sniedz palīdzību uzreiz, nešķirojot un bez iepriekšēja pieteikuma, savukārt, Juridiskās palīdzības administrācija izskata personas pieteikumu ar pamatojumu par valsts apmaksātu juridiskās palīdzības piešķiršanu, tikai pēc tam seko palīdzības nodrošināšana.

Atsaucoties uz civilprocesuālo tiesību institūta pamatmērķi – operatīvi nodrošināt personas interešu aizsardzību un nepieļaut vardarbības turpināšanu vai atkārtošanos līdz brīdim, kad civiltiesiskais strīds ir izskatīts pēc būtības un ar tiesas nolēmumu ir noregulētas personu tiesiskās attiecības, jāņem vērā, ka civilprasības izskatīšana un ar to saistītā pagaidu aizsardzības pret vardarbību atcelšana vai izbeigšana nekādā gadījumā nenozīmē vardarbības pieļaušanu – tā ir un paliek aizliegta un par tās lietošanu pārkāpēju var saukt pie atbildības.¹²⁰

Apmierinot pieteikumu par pagaidu aizsardzību, tiesa piemēro vienu vai vairākus pagaidu aizsardzības pret vardarbību līdzekļus:

- pienākums atbildētājam atstāt mājokli, kurā pastāvīgi dzīvo prasītājs, un aizliegums atgriezties un uzturēties tajā – tas ir ar tiesas

117 Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums (pieņemts 17.03.2005.), 3. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 52 (2005, 1. jūnijs).

118 Biedrība “Centrs Marta”. Statistika dati par 2017.–2019.gadu.– (Nav publicēti).

119 Bērzkalne I. Valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība pagaidu aizsardzībā pret vardarbību: Mācību informatīvais materiāls, 2018.– (Nav publicēts).

120 Judins A. Nolēmuma par pagaidu aizsardzību pret vardarbību nepildīšana// Jurista Vārds.– Nr. 41 (2015), 23. lpp.

vai tiesneša lēmumu paredzēts ierobežojums atbildētājam palikt un uzturēties šajā mājoklī neatkarīgi no tā, vai atbildētājs ir mājokļa īpašnieks, valdītājs vai lietotājs, taču nodrošina tiesības atbildētājam paņemt mājoklī esošo nepieciešamo apģērbu, apavus, veļu, grāmatas, instrumentus, rīkus, veselības aprūpei nepieciešamās lietas un citus priekšmetus, kas atbildētājam nepieciešami ikdienā;¹²¹

- aizliegums atbildētājam atrasties mājoklī, kurā pastāvīgi dzīvo prasītājs, tuvāk par tiesas lēmumā par pagaidu aizsardzību pret vardarbību minēto attālumu – ar tiesas vai tiesneša lēmumu paredzēts ierobežojums atbildētājam apmeklēt attiecīgo mājokli un atrasties tam tuvāk par lēmumā minēto attālumu;¹²²
- aizliegums atbildētājam uzturēties noteiktās vietās – ar tiesas vai tiesneša lēmumu paredzēts ierobežojums atbildētājam apmeklēt attiecīgo vietu, kas nav mājoklis, kurā pastāvīgi dzīvo prasītājs, vai atrasties šai vietai tuvāk par lēmumā minēto attālumu. Tiesa vai tiesnesis pēc iespējas ņem vērā atbildētāja pienākumus ierasties darba vietā un citus atbildētāja pienākumus, kas saistīti ar ierašanos noteiktās vietās;¹²³
- aizliegums atbildētājam satikties ar prasītāju un uzturēt ar to fizisku vai vizuālu saskari – ar tiesas vai tiesneša lēmumu paredzēts ierobežojums atbildētājam apzināti tuvoties vai atrasties prasītājam tuvāk par lēmumā minēto attālumu un izvairīties no fiziskas vai vizuālas saskares ar prasītāju, kā arī tiesa var norādīt, ka šī norma piemērojama atbildētājam attiecībā arī uz personām, kas ir cieši saistītas ar prasītāju vai atkarīgas no prasītāja;¹²⁴
- aizliegums atbildētājam jebkurā veidā sazināties ar prasītāju – ar tiesas vai tiesneša lēmumu paredzēts ierobežojums atbildētājam izmantot sakaru līdzekļus, tai skaitā elektroniskos sakaru līdzekļus vai jebkurus citus informācijas nodošanas paņēmienus, lai kontaktētos ar prasītāju, kā arī tiesa var norādīt, ka šī norma piemērojama atbildētājam attiecībā arī uz personām, kas ir cieši saistītas ar prasītāju vai atkarīgas no prasītāja;¹²⁵
- aizliegums atbildētājam, izmantojot citu personu starpniecību, organizēt satikšanos vai jebkāda veida sazināšanos ar prasītāju – ar

121 Civilprocesa likums (pieņemts 14.10.1998.), 250.⁴⁸ pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 326/330 (1998, 3. novembris).

122 Turpat – 250.⁴⁹ pants.

123 Turpat – 250.⁵⁰ pants.

124 Turpat – 250.⁵¹ pants.

125 Turpat – 250.⁵² pants.

tiesas vai tiesneša lēmumu paredzēts ierobežojums atbildētājam izmantot citu personu starpniecību, lai tuvotos prasītājam vai organizētu fizisku vai vizuālu saskari ar prasītāju vai lai kontaktētos ar prasītāju, izmantojot jebkādu sakaru līdzekļus vai jebkurus citus informācijas nodošanas paņēmienus;¹²⁶

- aizliegums atbildētājam izmantot prasītāja personas datus – ar tiesas vai tiesneša lēmumu paredzēts ierobežojums atbildētājam jebkādā veidā apstrādāt, publicēt, darīt zināmus vai citādi izmantot prasītāja personas datus, izņemot ar tiesvedību saistītās procesuālās darbībās;¹²⁷
- citi aizliegumi un pienākumi, kurus tiesa vai tiesnesis noteicis atbildētājam un kuru mērķis ir nodrošināt prasītāja pagaidu aizsardzību pret vardarbību.¹²⁸

Iepazīstoties ar policijā reģistrētiem datiem par saņemtiem tiesas lēmumiem kopš 2014. gada, secināms, ka prioritāri tiek piemērots pienākums atbildētājam atstāt mājokli, kurā pastāvīgi dzīvo prasītājs, un aizliegums atgriezties un uzturēties tajā, kam seko aizliegums atbildētājam atrasties mājokļa, kurā pastāvīgi dzīvo prasītājs, tuvumā. Kā otrs būtiskākais aizsardzības līdzeklis tiek piemērots aizliegums atbildētājam satīties ar prasītāju un uzturēt ar to fizisku vai vizuālu saskari, kam seko aizliegums atbildētājam jebkurā veidā sazināties ar prasītāju.¹²⁹

Piemērojot pagaidu aizsardzības pret vardarbību līdzekļus, tiesa brīdina personu, ka policija veiks lēmuma izpildes kontroli un tā nepildīšanas gadījumā viņa var tikt saukta pie kriminālatbildības, kas paredzēta Krimināllikuma 168¹. pantā. Kriminālatbildība šajā gadījumā ir tiesisks instruments, lai atturētu personu no viņai noteikto uzvedības ierobežojumu pārkāpšanas un piespiestu viņu izpildīt uzliktos pienākumus. Nesasniedzot preventīvo efektu, krimināltiesiskā norma izmantojama kā represīvais instruments, kas nepārprotami demonstrē personai, ka valsts ne vien aicina ievērot noteiktos ierobežojumus, bet arī piemēro vairāk ierobežojošus līdzekļus gadījumos, kad civiltiesiskie instrumenti neattur personu no pārkāpumu izdarīšanas.¹³⁰ Gadījumos, kad persona saukta pie kriminālatbildības,

126 Civilprocesa likums (pieņemts 14.10.1998.), 250.⁵³ pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 326/330 (1998, 3. novembris).

127 Turpat – 250.⁵⁴ pants.

128 Turpat – 250.⁴⁷ pants.

129 Valsts policijas Galvenās kārtības policijas pārvaldes dati.– (Nav publicēti).

130 Judins A. Nolēmuma par pagaidu aizsardzību pret vardarbību nepildīšana// Jurista Vārds.– Nr. 41 (2015), 23. lpp.

no tiesas spriedumiem secināms, ka vispopulārākais sods ir piespiedu darbi sabiedrības labā.¹³¹

Valsts policijas Kurzemes reģiona pārvaldē 2016. gadā saņemti 78 tiesas lēmumi izpildes kontrolei (valstī – 631), 2017. gadā jau 84 (valstī – 817), 2018. gadā – 80 (valstī 897), bet 2019. gada 1. pusgadā – 48 (valstī 472), kas norāda, ka Kurzemē tiesas nolēmumi ir skaitliski zemāki, salīdzinot ar iedzīvotāju skaitu. Tomēr ik gadu aptuveni desmitā daļa lēmumu nav paziņoti atbildētājam ar policijas starpniecību.¹³² Kā noskaidrots intervijās ar policijas darbiniekiem, tad nedaudz zem 10% ir gadījumi, kad personas nav sniedzamas – izbraukušas no valsts, nav zināma atrašanās vieta, līdz ar to saziņa nav iespējama. Retāki ir gadījumi, kad persona tiešām ļaunprātīgi izvairās.

Pētījums atklāj, ka sadarbība ar citām institūcijām un nevalstisko sektoru tieši personu interešu aizstāvībā ir veiksmīga, policijas lomu atstājot akūtiem gadījumiem un tiesas lēmumu izpildes kontrolei. Secināms, ka regulējums pagaidu aizsardzībai pret vardarbību ir efektīvs, jo saskatāms, ka likumā noteiktās aizsardzības pielietojums pēdējos gados ir audzis, kas norāda, ka tas ir ātrākais un sekmīgākais veids, kā aizsargāt personas tiesības.

3.3. Bāriņtiesas kompetence

Grozījumi Bāriņtiesu likumā rada iespēju bāriņtiesai savā darbības teritorijā patstāvīgi vērsties tiesā ar pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību, kas vēsta pret bērnu vai personu, kas pastāvīgi dzīvo ar to kopā, ja bērna vecāks vai aizbildnis objektīvi ir kavēts to darīt. Bāriņtiesa to dara gadījumos, kad:

- pret bērnu ir vēsta jebkāda fiziska, seksuāla, psiholoģiska vai ekonomiska vardarbība vai vardarbīga kontrole;
- saņemtas ziņas par iespējamu pret bērnu vērstu fizisko, seksuālo, psiholoģisko vai ekonomisko vardarbību vai vardarbīgu kontroli;
- pret personu, kas pastāvīgi dzīvo kopā ar bērnu, ir vēsta jebkāda fiziska, seksuāla, psiholoģiska vai ekonomiska vardarbība;
- saņemtas ziņas par iespējamu fizisko, seksuālo, psiholoģisko vai ekonomisko vardarbību pret personu, kas pastāvīgi dzīvo kopā ar bērnu.¹³³

131 Anonimizēto nolēmumu atlase.– <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi>.– (Resurss apskafīts 13.08.2019.).

132 Valsts policijas Galvenās kārtības policijas pārvaldes dati.– (Nav publicēti).

133 Bāriņtiesu likums (pieņemts 22.06.2006.), 19.¹ pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 107 (2006, 7. jūlijs).

Protams, par objektīvu iemeslu nevar uzskatīt vecāka vai aizbildņa vālmju trūkumu vai negribēšanu iesniegt pieteikumu tiesā par pagaidu aizsardzību pret vardarbību. Ja kāda no minētajām personām pauž šādu uzskatu, tas nevar būt par pamatu, lai bāriņtiesa iesniegtu tiesai pieteikumu. Objektīvs iemesls vecākam vai aizbildnim varētu būt, ja tas nevar iesniegt pieteikumu tiesai, piemēram, savas slimības dēļ.

Lai nodrošinātu bērna tiesības uz aizsardzību pret vardarbību, likumā konkrēti norādīts, kādas iespējas ir bērna likumiskajiem pārstāvjiem, proti:

- 1) Ja bērns dzīvo kopā ar abiem vecākiem:
 - ja viens no vecākiem ir vardarbīgs pret bērnu – tad nevardarbīgais vecāks var pārstāvēt bērna intereses policijas izsaukuma laikā,
 - ja policijas darbinieks, konstatē, ka pastāv tūlītēji draudi bērnam – tad viņa interesēs nevardarbīgais vecāks var iesniegt policijai pieteikumu, lai nošķirtu varmāku no bērna, (varmākam ir pienākums pamest mājokli un netuvoties tam, nesazināties ar bērnu),
 - ja bērnu apdraud cita persona, ar kuru bērns un vecāki dzīvo kopā (viens vai abi vecvecāki, brālis vai māsa, vecāku tuvinieki), tad bērna interesēs pieteikumu policijas lēmuma par nošķiršanu pieņemšanai var iesniegt arī abi vecāki.
- 2) Ja bērns dzīvo kopā ar bāriņtiesas ieceltu aizbildni – bērna tiesības un likumiskās intereses pārstāv aizbildnis (ja varmāka ir aizbildņa vīrs/sieva, pilngadīgi bērni, kāds no tuviniekiem), tad aizbildņa pienākums ir iesniegt pieteikumu policijai par varmākas nošķiršanu no bērna.

Ja vecāks vai aizbildnis, kas iesniedz pieteikumu policijai, vēlas, lai aizsardzība pret vardarbību darbotos uz ilgāku laiku, tad viņš bērna vārdā var iesniegt policijai arī pieteikumu tiesai par pagaidu aizsardzību.

Ja bērnu apdraud viņa likumiskie pārstāvji – vecāki vai aizbildnis un nav, kas pārstāv bērna tiesības un intereses pret varmāku:

- bērns var tikt šķirts no ģimenes, ja bērna dzīvība, veselība vai attīstība ir nopietni apdraudēta vardarbības dēļ, vai ir pamatotas aizdomas par vardarbību pret bērnu, kā arī aprūpes trūkuma vai mājas apstākļu (sociālās vides) dēļ gadījumos, ja nav iespējams novērst bērna attīstībai nelabvēlīgos apstākļus, viņam paliekot ģimenē;
- policija nepieņem lēmumu par varmākas nošķiršanu no bērna, policija pieņem lēmumu par bērna izņemšanu no ģimenes;

- bērna šķiršanas no ģimenes gadījumā policija nogādā bērnu drošos apstākļos (krīzes centrā, ārstniecības iestādē, audžuģimenē), par šo faktu policija nekavējoties informē bāriņtiesu.

Bāriņtiesa lemj par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem vai par aizbildņa atstādināšanu vai atcelšanu un par bērna ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanu – aizbildnībā vai audžuģimenē. Šķirot bērnu no ģimenes, viņam tiek nodrošināta ārpusģimenes aprūpe pie aizbildņa, audžuģimenē vai bērnu aprūpes iestādē, kā arī valsts apmaksāta neatliekamā medicīniskā palīdzība ārstniecības iestādēs vai palīdzība sociālās rehabilitācijas iestādēs.¹³⁴

Ja konflikta laikā policija nav bijusi izsaukta vai policijas darbinieks nav konstatējis tūlītējus draudus bērnam, nevardarbīgais no vecākiem vai aizbildnis var pārstāvēt bērna intereses, iesniedzot tiesā pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību. Ja bērna vecāks vai aizbildnis objektīvu iemeslu dēļ nav iesniedzis bērna interesēs tiesai pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību, bērna interesēs pieteikumu tiesai iesniedz bāriņtiesa. Arī prokuroram ir tiesības aizstāvēt bērna intereses un iesniegt tiesā pieteikumu pagaidu aizsardzībai pret vardarbību.¹³⁵ Ja varmāka apdraud arī vecāku vai aizbildni, kurš pārstāv bērna intereses, tad pieteikumā par pagaidu aizsardzību pret vardarbību vecāks vai aizbildnis var lūgt nodrošināt pagaidu aizsardzību gan sev, gan arī bērnam.

Gadījumos, kad pagaidu aizsardzību pret vardarbību nodrošina bērnam, piemērojami tie paši noteikumi kā gadījumos, ja pagaidu aizsardzība tiek nodrošināta pilngadīgai personai.¹³⁶ Turklāt, šajos gadījumos arī vērtējams, vai pilngadīgā persona ir saucama pie administratīvās atbildības par fizisku un emocionālu vardarbību pret bērnu¹³⁷ vai saucama pie krimināl-atbildības par cietsirdīgu un vardarbīgu izturēšanos pret nepilngadīgo.¹³⁸

Intervijās ar Valsts policijas Kurzemes reģiona pārvaldes policijas darbiniekiem (nepilngadīgo jomā) un Liepājas bāriņtiesas priekšsēdētāju, autore noskaidroja, ka Kurzemes reģionā par bāriņtiesu nepieciešamību iesaistīties un iesniegt pieteikumu tiesai, konstatēti tikai trīs šādi gadīju-

134 Bērnu tiesību aizsardzības likums (pieņemts 19.06.1998.), 27. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr.199/200 (1998, 4. augusts).

135 Civilprocesa likums (pieņemts 14.10.1998.), 250.⁵⁵ pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 326/330 (1998, 3. novembris).

136 Pieteikuma par pagaidu aizsardzību bērnam iesniegšana un izlemšana tiesā.– <http://www.pretvardarbibu.lv/2019/01/11/pieteikuma-par-pagaidu-aizsardzibu-bernam-iesniegsana-un-izlemsana-tiesa/>– (Resurss apskatīts 08.07.2019.).

137 Administratīvo pārkāpumu kodekss (pieņemts 07.12.1984.), 172.² pants// Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 51 (1984, 20. decembris).

138 Krimināllikums (pieņemts 17.06.1998.), 174. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 199/200 (1998, 8. jūlijs).

mi, kopš tiesiskā regulējuma pagaidu aizsardzībai pret vardarbību stāšanās spēkā. Taču ļoti svarīgi saņemt informāciju no policijas par policijas lēmumiem par nošķiršanu un tiesas nolēmumiem par pagaidu aizsardzību pret vardarbību, lai būtu iespēja nekavējoties uzsākt darbu ar ģimeni un pārliecināties, vai nav radīts apdraudējums ne bērnam, ne personai, kas veic bērna aprūpi. Svarīgi ir rīkoties nekavējoties, kamēr cietusī persona nav pārdomājusi, samierinājusies vai piedevusi varmākam. Šāda nepieciešamība skaidrojama pēc ilggadējas pieredzes, kad personas dzīvo jau iepriekš minētā vardarbības ciklā un pieļauj vardarbības recidīvu, kurā vistiešākā veidā cieš bērni un māsās vardarbīgo uzvedību. Policija, konstatējot, ka tiek aizskartas bērnu tiesības, rakstiski informē pašvaldības bāriņtiesu. Ņemot vērā šo aspektu, konkrēti termiņi par informācijas sniegšanu sociālam dienestam un bāriņtiesai nav atrunāti, tātad var paļauties tikai uz policijas darbinieku vērtīgumu un ātru reaģēšanu informācijas nodošanā.

Problēma rodas tad, kad nošķiršana tiek veikta starp personām, kuru laulība jau ir šķirta, noteikta viena vecāka saskarsme ar bērnu un tiesas spriedums ir spēkā, jo likums "Par tiesu varu" nosaka, ka spriedums, kas stājies likumīgā spēkā, ir izpildāms un šādam spriedumam ir likuma spēks, visiem tas ir obligāts un pret to jāizturas ar tādu pašu cieņu kā pret likumu.¹³⁹ Rezultātā sanāk, ka atbildētājam ir tiesības satikties ar saviem bērniem, taču viņš nevar to realizēt, jo spēkā ir arī lēmums par pagaidu aizsardzību pret vardarbību. Šādās situācijās personai būtu jārīkojas, un jāvēršas tiesā ar lūgumu noteikt pagaidu saskarsmes tiesības, bet iepazīstoties ar dažādām personu intervijām sociālos tīklos, laikrakstos un žurnālos, secināms – trūkst izpratnes par esošo situāciju un to, kā rīkoties, lai novērstu esošos pretrunīgos apstākļus.

Runājot par policijas saskarsmi ar atbildētāju, policijas darbiniekam saņemto tiesas nolēmumu kontroles izpildē, veicot atbildētāja iepazīstināšanu ar to, ir nācies sastapties ar pretjautājumu, kad personai ir spēkā divi tiesas lēmumi. Apstākļos, kad vardarbība tiek vērsta pret pieteicēju, bet ne pret bērnu, tiesai nav nekāda tiesiska pamata aizliegt atbildētājam tikt ar bērnu. Taču, kā to izdarīt, ja ar tiesas lēmumu tiek noteikts aizliegums atbildētājam satikties ar prasītāju un uzturēt vizuālu saskari? Līdz ar to, piemērojot vizuālās saskarsmes aizsardzības līdzekli un pieteicējam nenorādot, kādā veidā atbildētājam ir iespēja regulāri un pietiekami ilgu laiku satikt kopīgo bērnu, ar tiesas lēmuma starpniecību tiek panākts, ka atbildē-

¹³⁹ Likums par tiesu varu (pieņemts 15.12.1992.), 16. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 1/2 (1993, 14. janvāris).

tājam un bērnam tiek liegta iespēja satikties un būt kopā. Turpat aizliegums tuvoties mājoklim, nosakot noteiktu attālumu, rada situāciju, kad vecāks, kam noteikts šis aizliegums, nevar satikties ar bērnu, jo vienlaicīgi jāsatiekas ar prasītāju, t.i., otru bērna vecāku, kas dzīvo kopā ar bērnu. Bērnam tas var radīt neizpratni un apjukumu, kas ļauj izdarīt viņam secinājumu, ka tētis vai mamma (atbildētājs) izvairās tikties ar viņu. Turklāt, pildot tiesas spriedumu un izmantojot noteiktās tiesības saskarsmē ar bērnu, atbildētājs (viens no vecākiem) ir spiest pārkāpt tiesas lēmumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību. Tātad, tiesas lēmums par vizuālās saskarsmes aizliegumu nevar un nedrīkst pārkāpt bērna un otra vecāka tiesības satikt vienam otru.¹⁴⁰ Jāuzliek lielāku atbildību pieteicējam sniegt patiesāku informāciju tiesai, kas veicinātu taisnīgāka un izpildāmāka lēmuma pieņemšanu. Tāpat nepieciešams izvērtēt, vai aizliegumi noteikti rūpīgi izsverot visus apstākļus un ir reāli izpildāmi, kā arī personai būt informētai, ka šādu pretrunu gadījumā būtu jāvēršas tiesā un lēmums par pagaidu aizsardzību pret vardarbību jāgroza.

Piemēram, prasītāja ir lūgusi tiesai noteikt atbildētājam netuvoties konkrētām vietām tuvāk par 200 metriem. Taču tiesas ieskatā minētais attālums nav samērīgs ar fizisko un/vai emocionālo vardarbību pilsētas vidē, tādejādi, samērīgi ar atbildētāja tiesībām pārvietoties, nosakāmi 50 metri. Atstājot spēkā prasītājas lūgumu, atbildētājs nespēj to ievērot, jo, piemēram, dzīvo pāris mājas tālāk, pie vecākiem. Reizēm mutvārdu process var atklāt objektīvus faktus, un ne personai, ne tiesai tad nebūtu jāturpina tiesas process pie preprasības vai pārsūdzības.¹⁴¹

Pieteikuma pamatojumam un pamatojuma daļas aizpildīšanai, motivējot katra ierobežojuma pielietošanas nepieciešamību, jābūt obligātai. Ja pieteikumā norādītie apstākļi vērtējami kā nepietiekami, lai ierobežotu bērna saskarsmes tiesības ar otru vecāku, ierobežojuma lūgums ir noraidāms vai arī nosakāms tāds ierobežojums, kas neierobežo bērna un otra vecāka savstarpējās saskarsmes un saziņas tiesības.

Atsaucoties uz biedrības “Centrs Marta” un bāriņtiesas speciālistu teikto, saskatāms, ka vislielākais trūkums ir tajā apstākļi, ka cietusī persona ir maz informēta par nošķiršanas nozīmi, vai ir informēta, bet trūkst izpratnes pēc būtības, līdz ar to svarīgi sākt strādāt ar cietušo nekavējoties, saņemt informāciju par vardarbību un nošķiršanas gadījumiem nekavējoties, lai uzsāktu darbu ar cietušo un nepieļautu vardarbības recidī-

140 Krūmiņš M. Nolemuma izpildāmība// Jurista Vārds.– Nr. 51/52 (2018), 54. lpp.

141 Pieteikums par pagaidu aizsardzību pret vardarbību. 31.07.2019. Kurzemes rajona tiesas lēmums lietā Nr.3-12/0146/19.– (Nav publicēts).

vu. Vēlreiz atskatoties uz biedrības “Centrs Marta” sniegto informāciju, 2017. gadā (no septembra līdz decembrim) “Centrs Marta” sniedza palīdzību 14 sievietēm, noorganizēja 10 sociālā darbinieka konsultācijas, 20 jurista un 18 psihologa konsultācijas. 2018. gadā sniedza palīdzību 42 sievietēm, veica 28 sociālā darbinieka konsultācijas, 91 jurista konsultāciju, 57 psihologa konsultācijas. 2019. gadā (no janvāra līdz jūlijam) sniedza palīdzību 43 sievietēm, kā arī 19 sociālā darbinieka konsultācijas, 83 jurista un 41 psihologa konsultāciju.¹⁴²

Sociālajā dienestā pirmā tikšanās sievietei ir ar sociālo darbinieci, kura sniedz informāciju par iespējamiem problēmas risinājumiem, pieņem iesniegumu, lai kliente saņemtu valsts apmaksāto rehabilitāciju. Pēc tam sociālā darbiniece sagatavo atzinumu un kopā ar iesniegumu nogādā to sociālajā dienestā, kas pieņem lēmumu par pakalpojuma piešķiršanu. Pēc tam palīdzību sniedz speciālisti – jurists un psihologs. Šis process ilgst 3–5 dienas. Krīzes gadījumos, kad gaidīt sociālā dienesta lēmumu nevar, palīdzība tiek sniegta uzreiz (visbiežāk tā ir jurista palīdzība – sastādīt pieteikumu tiesai pagaidu aizsardzības saņemšanai). Autores skatījumā jau ir pierādīts, ka institūciju un nevalstisko sektoru sadarbība ir vitāli nepieciešama, jo īpaši informējot mērķauditoriju (kas šajās situācijās būs gan cietušais, gan agresors, gan abu pušu tuvinieki vai atbalsta personas) par juridiskiem aspektiem un rīcību, lai novērstu turpmākos apdraudējumus personu veselībai, dzīvībai un sabiedriskajai kārtībai.

4. Pagaidu aizsardzība pret vardarbību, problēmas un risku izvērtējums

Nereti neapmierinātību cilvēkos raisa pašu problēmas: zems atalgojums, nesaskaņas darbā vai privātajā dzīvē, paši agrāk cietuši no vardarbības, vai cieš no vardarbības savā darba/ģimenes vidē, un viņiem ir bail, ka nu tos izsmies, vai fiziski ietekmēs, tādēļ “preventīvi” rīkojas pirmie.

Lai veicinātu izpratni par situāciju valstī un preventīvi darbotos šajā jomā, viens no pamatelementiem ir reģistrēto datu izvērtējums. Autore ir veikusi agresora profila analīzi par varmākas portretu izmantojot Vienotā notikumu reģistra datus Valsts policijas Kurzemes reģionā.

Vīrietis-agresors figurē 97% gadījumu no visiem reģistrētajiem ģimenes konfliktiem. Agresīvs tas ir galvenokārt pret savu partneri, ar ko sastāv faktiskā kopdzīvē vai laulībā, tad seko vecāki, bērni un vecvecāki. Skaitliski vairāk agresori sastopami vecumā līdz 35 gadiem, pēc 35 gadiem tie

142 Biedrības “Centrs Marta” statistikas dati par 2017.–2019. gadu. – (Nav publicēti).

ir ~20%, pēc 50 gadiem ~30%. Visvairāk lēmumu par nošķiršanu ir pret vīriešiem vecumā ap 40 gadiem. Gados jaunākiem vīriešiem-agresoriem ir kopīgs bērns ar cietušo personu. Vardarbības aktu pārsvarā viņš veic alkoholisko dzērienu ietekmē, retāk konstatējama nosliece uz cita veida atkarībām (azartspēles u.c.). Izteikta pazīme – bijusi cita kopdzīve iepriekš. Agresors sastāv darba attiecībās, lai gan ne vienmēr tās ir patstāvīgas, iepriekš bijis administratīvi sodīts.

Savukārt sievietē-agresors ir vardarbības izraisītājs tikai 3% no kopējā konfliktu skaita. Viņas agresija bieži vien tiek vērsta pret vecākiem un bērniem. Pārsvarā aktīvais vecums ir līdz 35 gadiem (~60%), vecākas par 35 gadiem (~40%). Ar cietušo pastāv faktiska kopdzīve, reģistrētas attiecības. Sieviete-agresoram raksturīga kopdzīves pieredze iepriekš vai atkārtota laulība, sociālas problēmas (epizodiska alkohola lietošana, bezdarbs, gadījuma darbi, retāk – iztieks tikai no pabalstiem).¹⁴³

Cietušā profilā 95% gadījumu ir sievietē. Aptuveni 55% ir cietušas no partneriem, 35% – no vīriem; 10% – no bērniem, mazbērniem. Vairāk kā 35% cietušās ir vecumā ap 30–40 gadiem, cietušo skaits pēc 40 gadiem ir nedaudz virs 25% un pēc 50 gadu vecuma gandrīz 35%. Taču gados jaunāko cietušo skaitam ir tendence kristies, bet sievietēm pēc 50 gadu sliekšņa ir tendence skaitliski pieaugt. Raksturīga faktiskā kopdzīve, reģistrētā laulība. Cietušās ir daļēji materiāli atkarīgas no varmākas, bet jaunākās – atrodas bērnu kopšanas atvaļinājumā. Ģimenē aug divi un vairāk bērni līdz 15 gadu vecumam, vai vecākām sievietēm bērni jau izauguši. Cietušajām ir neregulāri ienākumi, ko izraisa bezdarbs, sociālo iemaņu trūkums problēmu risināšanā. Ir arī cietušo sieviešu īpatsvars, kas pašas materiāli nodrošina ģimeni. Retāk saskatāmas nopietnas problēmas ar alkoholu, taču sociālās problēmas iezīmējās jau iepriekš. Ir kopīgi bērni ar varmāku, pastāv materiāla un emocionālā atkarība no tā. Sieviete pēc 50 iezīmējas veselības problēmas, viņa ir pabalsta saņēmēja, biežāk cieš no bērnu un mazbērnu vardarbības.¹⁴⁴

Situācijas analīze parāda, ka varmākas paliek arvien gados jaunāki, bet upuri – arvien vecāki. Līdz ar to saskatāma tendence, ka arvien jaunākas personas ir tendētas uz agresīvu rīcību, jo vecāki kļūst nespējīgāki par sevi pastāvēt. Šajā kopainā ir tikai reģistrēto notikumu atspoguļojums un daļa notikumu paliek nezināmi. Turklāt, saskatāms sociālo iemaņu trūkums, kas norāda uz izglītības trūkumu. Preventīvas darbības, kā atpazīt vardarbību

143 Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Integrētās informācijas sistēmas "Elektroniskais notikumu žurnāls".

144 Turpat.

un atbilstoši rīkoties, būtu jā māca jau agrīnā vecumā, te svarīga bērnu izglītošana skolās, pirmsskolas izglītības iestādēs, izslēdzot paaudžu paražu pārņemšanu, kas rada ķēdes posmu jaunu cilvēku delikventai uzvedībai. Vardarbība ģimenē ir viena no visizplatītākajām atkarības formām, kas jau ilggadēji pierāda, ka cilvēks reibumā veic neadekvātas darbības, uzvedas degradējoši.

Polīcija ir pieejama nepārtraukti visu diennakti un visās nedēļas dienās (24/7), tā reaģē nekavējoties un var palīdzēt tiesas pieteikuma sagatavošanā bez papildus piepūles. Savukārt, atstājot to personas pašas ziņā vai nekonstatējot vardarbību uzreiz, cietusī persona var tā arī “nesaņemties” savu problēmu risinājumam – patstāvīgi sagatavojot pieteikumu tiesai par pagaidu aizsardzību. Tika prognozēts, ka policijas lēmumu būs vairāk, taču kā rāda statistikas dati, tomēr vairāk ir tiesas nolēmumu. Protams, daļa šādu tiesas nolēmumu pieņemti, saņemot pieteikumu no prasītāja ar policijas starpniecību. Apzinot notikuma gaitu un intensitāti, fiksējot izsaukuma un reaģēšanas laiku Kurzemes reģionā, redzams, ka vairākums izsaukumu reģistrēti īsi pēc plkst. 22:00, no kā var secināt, ka situācija jau ir eskalējusies un patiesi akūtais periods bijis iepriekš. Salīdzinot ar valstī reģistrēto notikumu laiku diennakts periodā, redzama atšķirība – izsaukumu ir daudz laikā no plkst. 12:00 līdz plkst. 18:00. Lielākais izsaukumu skaits uz ģimenes konfliktiem konstatējams tieši nedēļas nogalēs vai pirmajā dienā pēc brīvdienām un svētku dienām.

Analizējot pēdējo gadu notikumus pa nedēļas dienām, redzams, ka vidēji 40% no notikumiem reģistrēti tieši nedēļas nogalēs un svētku dienās, kas apstiprina, ka ģimenes konflikti pamatā notiek brīvdienās, kad bieži tiek lietots alkohols, kas apstiprina agresora profilā norādīto – varmāka ir agresīvs alkoholisko dzērienu iespaidā vai uz pēc alkoholu (paģiru) lietošanas sindroma pamata. Autore skatījumā notikumu laika eskalācijas posmi un to analīze ir svarīgs pierādījums tam, ka ikvienam policijas darbiniekam ir jābūt kompetentam lēmuma par nošķiršanu piemērošanā, jo darba dienā uz izsaukumiem reaģēs iecirkņu inspektors pēc savas apkalpojamās teritorijas, attiecīgi pēc darba dienas beigām – nakts laikā un brīvdienās, pamatā reaģēs patruļpolicijas amatpersonas. Situācijās, kad izsaukuma brīdī mobilāka ir jebkura cita amatpersona (piemēram, satiksmes uzraudzības rota vai pašvaldības policija), kuru darbs noris maiņās, nevis iecirkņu inspektori, kas vēlāk izskata šāda veida iesniegumus, pieņemot lēmumu par administratīvās lietas ierosināšanu, vai nododot materiālus pēc piekritības, ir būtiski, kurš pirmais ieradies notikuma vietā un vai policijas darbinie-

kam ir pietiekošas zināšanas. Te jārunā arī par citiem aspektiem kā biežā policijas darbinieku rotācija un kadru maiņa.

Salīdzinājumā ar pārējām Baltijas valstīm, redzami labi piemēri, ka tiek noņemts slogs no policijas darbinieka sniedzot atbalstu cietušajai personai, kas veicina atkārtotas viktimizācijas risku samazināšanu. Tā, piemēram Lietuvā agresoru jāizmitina sociālā miteklī un jānodrošina ar speciālistu palīdzību (palīdzība tiek balstīta uz valsts finansējumu). Valsts policijas darba atvieglošanai – attiecīgā pašvaldība nodrošina iespēju, ka varmākas bez samaksas var atrasties pašvaldības nakts patversmē vai sociālā istabā (lauku apvidos tas gan nebūtu iespējams, bet būtu vienošanās ar tuvāko lielāko pašvaldību) sevis nodrošināšanas nolūkā, tādējādi persona nemēģinās atgriezties iepriekšējā dzīvesvietā un veikt noziedzīgus nodarījumus. Turpat policija informāciju par cietušajiem nodot krīzes centriem, kuri sazinās ar cietušo. Līdzvērtīga pieredze ir arī citās Eiropas valstīs, kur informācija nekavējoties tiek nodota sociāliem dienestiem vai krīzes centriem.

Savukārt, Igaunijā līdzīgi kā Lietuvā nošķirto personu izmitina pašvaldības sociālajā mājā uz noteiktu laiku, norādot tai, ka jāsāk dzīvesvietas meklēšana. Policija uz izsaukumu, kas saistīti ar vardarbību ģimenē, dodas kopā ar sociālo darbinieku (pakalpojumu nodrošina valsts un tas ir pieejams 24/7) vai arī policijas darbinieks ir apmācīts rīkoties sociāli konsultējoši. Tātad cietušajai personai tiek sniegta palīdzība uz vietas un policija atstāj mājokli tikai tad, kad cietušanai personai notikusi telefoniska saruna ar krīzes centra darbinieku, kas arī pieejams 24/7. Latvijā šādas iespējas netiek nodrošinātas.¹⁴⁵

Pamatojoties uz faktu, ka 2014. gada 31. martā stājās spēkā grozījumi normatīvajos aktos, redzams, ka ir izstrādāta vienota forma policijas lēmumam par nošķiršanu, pieteikums tiesai par pagaidu aizsardzības piemērošanu, kā arī 2014. gada nogalē tika pieņemti Ministru kabineta noteikumi Nr. 790 “Sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanas kārtība no vardarbībā cietušajām personām un vardarbību veikušajām pilngadīgām personām”, kas nosaka palīdzības sniegšanu abām vardarbībā iesaistītām pusēm, taču ne visas personas to izmanto. Te vainojams informācijas trūkums par pieejamajiem sociālajiem pakalpojumiem. Latvijā gan sociālo, gan juridisko palīdzību sniedz arī nevalstiskās organizācijas, kuras sadarbojas ar pašvaldību sociālajiem dienestiem. Eiropā tiek lietotas dažādas novērtēšanas metodoloģijas, kā savlaicīgi un visaptveroši reaģēt uz upura

145 Interreg V-A Latvija – Lietuva programma 2014.-2020. gadam: projekta LLI-392 “Sievietes un bērni – droši savā pilsētā” pierakstu materiāli.– (Nav publicēti).

vajadzībām, informēt to, sniegt tiešu informāciju attiecīgajām iestādēm rehabilitācijas uzsākšanai, kas var novērst atkārtotu vardarbību, mazinot viktimizācijas risku.

Labklājības ministrija sadarbībā ar biedrību “Centrs Marta” un Valsts policiju Eiropas Savienības programmas “Tiesības, vienlīdzība un pilsonība” līdzfinansētā projekta Nr. JUST/2015/RDAP/AG/MULT/9830 “Soli tuvāk: Kopienas vienotā atbilde uz vardarbības pret sievietēm gadījumiem” ieviesa riska izvērtēšanas anketu ar mērķi palīdzēt policistiem pieņemt lēmumu par nekavējošu cietušās personas nošķiršanas nepieciešamību, kā arī sniegt atbalstu sociālajiem darbiniekiem turpmākajā darbā ar cietušo un varmāku. Izstrādātais un ieviestais risinājums informācijas par ģimenes vardarbības gadījumu nodošanu sociālajam dienestam ir atzīts kā ļoti sekmīgs, taču neatbilst riska novērtēšanas metožu pamatprincipiem, tādēļ pēc būtības nav uzskatāms par riska novērtēšanas instrumentu.¹⁴⁶ Projekta gaitā vairākās pašvaldībās tika izmantotas anketas, kuras policijas darbinieki aizpildīja izsaukumu laikā uz vardarbības ģimenē gadījumos un nodeva tās attiecīgās pašvaldības sociālajam dienestam, kurš saņemot informāciju, sazinājās ar cietušo, nosakot prioritāti ģimenēm, kurās ir nepilngadīgi bērni. Šāda prakse veicināja konsekventu darbu ar gadījumu organizāciju, piedāvājot cietušajam nepieciešamo palīdzību un atbalstu, policijas darbiniekiem noņemot psihologa, sociālā darbinieka funkciju un spiedienu tūlītēji risināt konfliktu pēc būtības.¹⁴⁷ Saskaņā ar likumu “Par policiju” policijas darbiniekam tiek noteikts pienākums informēt sociālo dienestu par cietušajiem,¹⁴⁸ taču nav atrunāts termiņš informācijas sniegšanai un informācijas apjoms par situāciju, apstākļiem un būtiskiem faktiem. Tas pats sakāms par informācijas sniegšanu bāriņtiesai, pamatojoties uz Bērnu tiesību aizsardzības likuma 51. panta ceturto daļu,¹⁴⁹ ja konfliktā ir iesaistītas nepilngadīgas personas.

Šāda izvērtēšanas veidlapa būtu nepieciešama, lai fiksētu notikušā apstākļus un cietuša viedokli ne tikai, kad pieņemts policijas lēmums par nošķiršanu, bet arī tad, ja persona atsakās sniegt rakstveida pieteikumu par nošķiršanu, un nododama sociālajam dienestam turpmākā darba veikšanai

146 Landmane D. Tūlītēja vardarbības riska izvērtējums sadzīves konfliktu un ģimenes vardarbības gadījumos rezultāti. Pētījums, 2019. gads.– (Nav publicēts).

147 Štrausa I. Policijas kompetence vardarbības draudu novēršanā un pagaidu aizsardzības pret vardarbību nodrošināšanā: Mācību materiāls policijas darbiniekiem, 2018.– (Nav publicēts).

148 Par policiju: Likums (pieņemts 04.06.1991.), 10. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 31/32 (1991, 15. augusts).

149 Bērnu tiesību aizsardzības likums (pieņemts 19.06.1998.), 51. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 199/200 (1998, 4. augusts).

ar ģimeni, tātad ātru reaģēšanu uz situāciju, panākot vardarbības recidīva izskaušanu.

Valsts policijai kā pirmajai, kas reaģē uz notikumu, kas saistīts ar ģimenes konfliktu, lietderīgi būtu pilnvērtīgu informāciju nodot dienestiem, kas turpmāk veic profilaktiskus pasākumus, strādājot ar konfliktā iesaistītām personām, kas sekmētu vardarbības recidīvu novēršanu un pārtraukšanu. Valsts policijā ir izstrādāta ziņojumu veidlapa, kuru aizpilda policijas darbinieks notikuma vietā, veicot atzīmes par notikumu, iesaistītām personām, situācijas aprakstu un aizsargājāmās personas aptauju, neatkarīgi no tā, vai ir pieņemts policijas lēmums par nošķiršanu, vai nav. Šī paškopējošā veidlapa ir izgatavota tipogrāfiski, viena daļa tiek nosūtīta sociālajam dienestam, otra – nodota cietušajam. Projekta ietvaros ziņojums tika vienu mēnesi pildīts testa režīmā Valsts policijas Kurzemes reģiona Liepājas iecirknī, taču laika posms bija par īsu, lai izdarītu secinājumus. Viennozīmīgi ir skaidrs, ka šāds ziņojums, nonākot pie speciālistiem, ļauj reaģēt un sniegt palīdzību nekavējoties, kāds arī ir mērķis, kāpēc šis izvērtējums ir nepieciešams.

Apkopojot iesaistīto institūciju pārstāvju viedokļus, secināms:

- vairākums no vardarbībā cietušām personām ir finansiāli un/vai emocionāli atkarīgas no vardarbīgās personas;
- pastāv dažāda veida atkarību problēmas gan vardarbīgai personai, gan arī vardarbībā cietušajai personai;
- personām (īpaši cietušajiem, prasītājiem) trūkst sociālās iemaņas, lai risināt konfliktu un meklēt palīdzību;
- personām (īpaši cietušajiem, prasītājiem) trūkst izpratnes arī par personas pašas atbildību, lai nepārkāptu policijas lēmumu par nošķiršanu vai tiesas nolēmumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību;
- Valsts policijas amatpersonām, ierodoties notikuma vietā, vardarbīgā persona bieži vien nav sastopama, līdz ar to nav konstatējams notikušā fakts;
- vardarbības cikli mijas ar “medusmēnesi”, kad varmāka lūdz piedošanu, apsola, ka notikušais vairs neatkārtosies, tiks meklēta profesionāla palīdzība, pasniedz ziedus un dāvanas, demonstrē uzmanību, raud, cenšas noskaņot citus ģimenes locekļus savā pusē, bet upuris pieņem varmāku atpakaļ, atsauc iesniegumu policijai, jūtas laimīgs, tic, ka varmāka mainīsies;
- iespējama manipulēšana no sievietes puses, ļaunprātība, lai panāktu labvēlīgākus laulības šķiršanās vai citus nosacījumus;

- cietušais (pārsvarā sievietes) bieži pieļauj emocionālu vardarbību ne vien pret sevi, bet arī pret bērnu;
- pāris ir salabis, atsācis kopdzīvi (vardarbības gadījumos mediācija nav piemērojama), respektīvi, vai nu nepārtrauc nošķiršanu, vienlaicīgi pārkāpjot tiesas nolēmumā noteikto, vai arī pieļauj iespēju vardarbības recidīva riskam;
- dažkārt vardarbību ģimenē sarežģīti atpazīt pašai personai, kura ilgstoši cieš no vardarbības, jo tāda uzvedības pieredze ir bijusi arī vecāku ģimenē, t.i., persona ar laiku pierod pie vardarbības, sāk to uztvert kā normālu ģimenes uzvedības modeli, kas veicina vardarbības pieredzi no paaudzes paaudzē.

Secinājumi un priekšlikumi

Veicot vispusīgu normatīvo aktu izpēti, dažādu jomu profesionāļu viedokļu apkopojumu, kā arī prakses laikā iegūto materiālu izskatīšanu, apkopšanu un analīzi, autore nonākusi pie sekojošiem secinājumiem:

- 1) Vēsturiski jēdziens *vardarbība* civiltiesiskajās attiecībās tiek apzīmēts kā *manipulācijas, apspiešana, kontrole, ietekmēšana, izmantošana*.
- 2) Latvijā pēdējos piecos gados ir izstrādāts efektīvs tiesiskā regulējuma bloks pagaidu aizsardzībai pret vardarbību, t.sk. grozījumi likumos, Ministru kabineta noteikumi, kas ļauj atbildīgajām institūcijām veikt neatliekamus pasākumus pagaidu aizsardzībā pret vardarbību.
- 3) Tiesības pieņemt lēmumu par nošķiršanu un lemt jautājumu par nepieciešamību aizsargāt personu no vardarbības ir jebkuram Valsts policijas un pašvaldības policijas darbiniekam.
- 4) Ikvienam policijas darbiniekam ir jābūt kompetentam, kā un pie kādiem apstākļiem jāpiemēro lēmumu par nošķiršanu, jo darba dienā uz izsaukumiem reaģē iecirkņa inspektors pēc savas apkalpojamo teritorijas, attiecīgi pēc darba dienas beigām – nakts laikā un brīvdienās – reaģēs patruļpolicijas darbinieki.
- 5) Policijas darbinieku rotācija un biežā kadru maiņa negatīvi ietekmē pilnvērtīgu profesionālo izaugsmi, kas savukārt jūtams, piemērojot policijas lēmumu par nošķiršanu.
- 6) Saņemot tiesas lēmumus par pagaidu aizsardzību pret vardarbību izpildes kontrolei, policijai ne vienmēr ir informācija par atbildētā-

ja atrašanās vietu, kas apgrūtina personas iepazīstināšanu ar tiesas lēmumu.

- 7) Pēc notikumu intensitātes redzams, ka brīvdienās un darbdienās pēc darba laika sociālā darbinieka un konsultatīvā dienesta pakalpojumi nav pieejami, kas būtu atbalstošais resurss. Policistam vienlaikus jāveic gan juridiskais, gan sociālais darbs.
- 8) Cietušai personai vai prasītājam ne vienmēr ir pilnvērtīga informācija vai pietiekoša izpratne par policijas lēmumu par nošķiršanu vai tiesas nolēmumu par pagaidu aizsardzība pret vardarbību, kas norāda uz cietušo personu informācijas trūkumu par turpmāko rīcību un sociālo iemaņu trūkumu.
- 9) Policijas darbiniekiem ir jāmacās izprast varmākas vardarbīgā uzvedība un jāmotivē cietušās personas meklēt palīdzību (informācija par sociālajiem pakalpojumiem, interešu grupām), lai nerastos situācijas, kad, izpildot lēmumu par nošķiršanu, tiek ievērotas tikai cietušā tiesības, bet varmāka, kurš, iespējams, vēlas iemācīties kontrolēt savu vardarbīgo uzvedību, tiek “izlikts” no dzīves vietas bez iztikas un naktsmājām, kas tikai pastiprina varmākas dusmas un vēlmi atriebties, rezultātā daļēji arī sekmē noziedzīgu nodarījumu (piemēram, zādzību) vai administratīvu pārkāpumu (piemēram, huligāniska rīcība) izdarīšanu.
- 10) Par policijas lēmuma par nošķiršanu pārkāpumiem un tiesas lēmuma par pagaidu aizsardzību pret vardarbību pārkāpumiem ir paredzamas sankcijas, kas ir iedarbīgs un piemērots mehānisms.
- 11) Šobrīd netiek realizēta piespiedu naudas vienota piemērošanas prakse, jo valstī nav izstrādāta piemērošanas kārtība gadījumiem, kas saistīti ar policijas lēmuma par nošķiršanu pārkāpšanu.
- 12) Tiesiskā regulējuma par pagaidu aizsardzību pret vardarbību efektivitāte skatāma, ievērojot to, ka civilprocesā tā pielietojums ar katru gadu skaitliski pieaug, kas norāda, ka tas ir ātrākais un sekmīgākais veids, kā aizsargāt personas tiesības.
- 13) Sabiedrībai trūkst informācijas par vardarbības riskiem, kā arī iespējām tos apturēt un novērst. Jāveic sabiedrības informēšana iespējami vienkāršā valodā, saprotami pielietojot juridisko terminoloģiju.

Pamatojoties uz iegūtajiem secinājumiem, autore izvirza vairākus priekšlikumus:

- 1) Policijas darbiniekiem, kas piemēro pagaidu aizsardzību pret vardarbību, ir nepieciešamas apmācības, pieredzes apmaiņa. Nepie-

ciešams vienots, shematiski izstrādāts, skaidrojošs metodiskais materiāls, kurš ietver pagaidu aizsardzības pret vardarbību normatīvo aktu pielietošanas skaidrojumus kodolīgā formulējumā, kas sekmētu precīzu likuma normu piemērošanu un amatpersonu profesionālo pārliecību par to, ko dara.

- 2) Normatīvajos aktos, konkrēti Bērnu tiesību aizsardzības likuma 51. panta ceturtajā daļā, nepieciešams regulējums par termiņu, kad policijai jāinformē bāriņtiesa un/vai sociālais dienests par nošķiršanas faktu.
- 3) Lai uzlabotu starpinstitucionālu informācijas apmaiņu un proaktīvi piedāvātu no vardarbības cietušām un vardarbību veikušām personām informāciju par viņu vajadzībām atbilstošiem sociālajiem pakalpojumiem, kā arī atvieglotu policijas darbinieka administratīvo slogu un panāktu vienveidīgu informācijas nodošanu par konstatēto faktu, nepieciešams juridiski apstiprināt ziņojumu veidlapu, kurā var atzīmēt norādes, pēc kurām detalizēti raksturotu notikušā apstākļus objektīva un pamatota lēmuma pieņemšanai, izstrādājot grozījumus Ministra kabineta noteikumus Nr. 161 “Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību”.
- 4) Normatīvajos aktos nepieciešams regulējums, ar kuru tiktu apstiprinātas Valsts policijas Galvenās kārtības policijas pārvaldes izveidotās veidlapas “Apliecinājums” (ko izsniedz cietušajai personai situācijā, kad pastāv vardarbības risks, bet persona nevēlas rakstīt pieteikumu par nošķiršanu, bet saņēmusi informāciju par iespēju vērsties tiesā ar pieteikumu) un “Paziņojums” (ko izsniedz cietušajai personai, kad nepastāv tūlītējs vardarbības risks, bet persona saņēmusi informāciju par iespēju vērsties tiesā ar pieteikumu).
- 5) Attīstīt agrīnās prevencijas pasākumus, veicot skaidrojošo darbu ar sabiedrību – kā atpazīt vardarbību un rīkoties, būtu jāmāca jau pirmskolas vecumā, izslēdzot paudžu paražu pārņemšanu, kas rada ķēdes posmu jaunu cilvēku delikventai uzvedībai.

Eva Vormā

Zinātniskā vadītāja: *Mg.sc. Una Kasparaviča*

PAAUDŽU INTEGRĀCIJA RAŽOŠANAS UZŅĒMUMĀ

1. Paaudžu raksturojums

1.1. Paaudžu nozīme mūsdienās

Paaudžu atšķirības ir būtiskas un var ietekmēt uzņēmuma darbību, veidojot komandu, risinot pārmaiņas, motivējot, stimulējot un vadot darbiniekus. Tādējādi tiek paaugstināta darba produktivitāte, konkurētspēja un pakalpojumu efektivitāte. Saskaņā ar V. F. Jusofa un T. S. Kiana,¹ kā arī I. Ludviga un I. Sennikovas² pētījumiem secināms, ka katrai paaudzei ir savs unikāls pieredzes, kompetences, perspektīvu un cerību (gaidu) apvienojums. Tādējādi paaudžu uztvere par darba vērtībām, attieksmi, vēlmēm, cerībām, izturēšanos un kultūru izriet no katra paša vai vēsturiskās, ekonomiskās un sociālās pieredzes. Arī A. Biruma konstatē: "Katrai no paaudzēm piemīt konkrēts attieksmju, uzvedību, paradumu un motivāciju kopums. Lai sadarbotos, ir nepieciešams izprast paaudžu īpatnības un iemācīties izmantot to unikalitāti darbā ar ikvienu indivīdu."³ Mūsdienu preses izdevumos un zinātniskajos pētījumos parasti norāda, ka paaudžu atšķirības darba vietā ir potenciāls konfliktu cēlonis. Tomēr nav pieliktas pūles, lai veiktu empīriskus pētījumus par šādu konfliktu būtību, cēloņus un reakciju uz tiem.⁴

1 Yusoof W.F.W., Kian T.S. Generational Differences in Work Motivation: From Developing Country Perspective// International Journal of Economy, Management and Social Sciences.– Vol. 2, Issue 4 (2013), pp. 97–103.

2 Ludviga I., Sennikova I.Organisational change: generational differences in reaction and commitment: 9th International Scientific Conference "Business and Management 2016", Vilnius, Lithuania, 2016.– https://www.researchgate.net/publication/303696195_Organisational_change_generational_differences_in_reaction_and_commitment.– (Resurss apskatīts 26.04.2019.).

3 Biruma A. Paaudzes darba tīrgū. Kā ar tām strādāt? Kādas pārmaiņas gaida nākotnē?: Forums Biznesa efektivitāte 19.–20.10.2016.– <http://www.cesis.lv/uploads/files/uznemeji/ArtaBiruma.pdf>.– (Resurss apskatīts 10.04.2019.).

4 Urlick M. J., Hollensbe E.C., Masterson S.S., Lyons S.T. Understanding and Managing Intergenerational Conflict: An Examination of Influences and Strategies// Work, Aging and Retirement.– Vol. 3, Issue 2 (2017), pp. 166–185.

Pēc definīcijas *paaudze* ir vienā laikmetā dzīvojoši aptuveni vienāda vecuma cilvēki.⁵ R. L. Aidens⁶ pētījumā ir apkopojis vairāku autoru definējumu iepriekš minētajam terminam, – *paaudze* – vispārēja indivīdu grupa, kas apvienojusies pēc noteiktiem kritērijiem, piebilstot, ka galvenais grupu veidojošais parametrs ir dzimšana noteiktā laika posmā. Savukārt, ir arī autori, kas par būtisku uzskata tieši nozīmīgu notikumu ietekmi kā *paaudžu* grupas veidošanās ietekmējošo faktoru – tādu notikumu (vēstures, kultūras, sociālās izmaiņas), kas rada pārmaiņas sabiedrības domāšanā. L. Driķe⁷ savā pētījumā secina, ka teorija par *paudzēm* balstās uz ideju, ka katru *paudzi* definē un veido viens vai vairāki globāli notikumi, tomēr tikpat lielu nozīmi to uzskatos veido arī iepriekšējās *paudzes* rīcība.

1.2. *Paaudžu atšķirības un raksturojošās iezīmes*

Par *paudžu* tēmu tiek plaši diskutēts, bet ir tik daudz neatbildētu jautājumu! Iepazīstoties ar pētījumiem, ir skaidrs, ka zinātnisku pamatojumu vispārpieņemtajiem *paudžu* grupu apzīmējumiem nav. No tā var secināt, ka viss ir sācies ar *Baby boomers*. Vēsturiski, laikā no 1946. gada līdz 1964. gadam, strauji pieauga dzimstība visā pasaulē, ko nodēvēja par *mazuļu/bērnu uzplaukumu*. Pēc tam jau nāca *paudze*, saukta kā *nezināmā*, ko mēs bieži vien saprotam ar X. Tad jau sekoja, atbilstoši angļu alfabētam, raksturīgie burtu apzīmējumi: *Y paudze*, *Z paudze* un literatūrā jau atrodama arī *α paudze*. Dažādos pasaules reģionos minēto *paudžu* grupu nosaukumi tiek apzīmēti arī kā *uzplaukuma paudze* jeb *demogrāfiskā sprādziena paudze*, apzīmējot to pašu kā *Baby boomers*, *X paudze* tiek raksturota kā *13. paudze* vai *nezināmā paudze*, *Y paudze* kā *Millenium* vai *mileniāli*, *Z paudze* – *digitālā paudze*. Laikam ejot, radās vienprātība arī autoru starpā par to, kā dēvēt *paudzi* un kāds laika periods attiecīgi katru raksturo, jo mūsdienās ir plaši pieejama informācija dažādos resursos.⁸

5 Paaudze: definīcija latviešu valodā// Oxford Living Dictionaries.– <https://lv.oxforddictionaries.com/definition/PAAUDZE>.– (Resurss apskatīts 05.04.2019.).

6 Iden R. L. Strategies for Managing a Multigenerational Workforce// Dissertation. Walden University (2016), pp. 16.–<https://scholarworks.waldenu.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=3190&context=dissertations>.– (Resurss apskatīts 18.05.2019.).

7 Driķe L. Darba izpildes vadīšanas atšķirības dažādu *paudžu* darbiniekiem: Zinātniski praktiskā konference “Biznesa izaicinājums Latvijas simtgadē” (2018).– <https://www.bvk.lv/wp-content/uploads/2018/04/liva-drike-signe-enkuzena-darba-izpildes-vadisana-atskiribas-dazadu-paudzu-darbiniekiem.pdf>.– (Resurss apskatīts 29.05.2019.).

8 Twenge J. Which generation am I in?// Trend. (2018).– <https://trend.pewtrusts.org/en/archive/winter-2018/foreword-how-are-generations-named>.– (Resurss apskatīts 30.05.2019.).

Lai arī tiek lietoti atšķirīgi apzīmējumi paaudžu grupām un nedaudz atšķiras dzimšanas gada diapazons, pēc pieejamās informācijas zinātniskajā literatūrā, pamatā tiek runāts par piecām paaudzēm: veterāni, vidējā paaudze, X paaudze, Y paaudze un Z paaudze. Paaudžu izpēte un raksturojums balstās uz atšķirībām vērtību sistēmā, veidojot noteiktās grupas.⁹ Paaudžu atšķirības¹⁰ tiek plaši apspriestas presē, uz biznesu orientētās grāmatās, konferencēs, semināros utt., taču paaudžu grupām dotie apzīmējumi nav standartizēti, kas raisa arī nopietnas domstarpības par to, kurš periods jāietver vienas paaudzes robežās. Autore, pamatojoties uz J. Bejtkovska pētījumu (sk. 1. tabulu), konstatē atšķirīgu paaudžu sadalījumu dažādos avotos.

1. tabula

Paaudžu sadalījums (dažādos literatūras avotos)¹¹

| Howe & Strauss (2005) | "klusā" paaudze 1925–1943 | "uzplaukuma" paaudze 1943–1960 | 13-tā paaudze 1961–1981 | "tūkstošgades" paaudze 1982–2000 | Z paaudze 2004–2025 |
|-----------------------------|------------------------------|--|----------------------------|---|------------------------|
| Lancaster & Stillman (2010) | tradicionālisti 1900–1945 | vidējā paaudze <i>Baby boomers</i> 1946–1964 | X paaudze 1965–1980 | "tūkstošgades" paaudze nākamā paaudze Y paaudze | – |
| | | | | 1981–1999 | – |
| Martin & Tulgan (2002) | "klusā" paaudze 1925–1942 | vidējā paaudze <i>Baby boomers</i> 1946–1960 | X paaudze 1965–1977 | "tūkstošgades" paaudze 1978–2000 | – |
| | | | | | – |
| Oblinger & Oblinger (2005) | veterāni <1946 | vidējā paaudze <i>Baby boomers</i> 1947–1964 | X paaudze 1965–1980 | "tūkstošgades" paaudze Y paaudze 1981–1995 | – |
| | | | | | 1995< |

Protams, minētā gadu robežšķirtne ir visai nosacīta, uz mums attiecas daļēji, jo pētījumi, pēc kuriem veikts paaudžu iedalījums, īstenoti, galvenokārt, ASV. Pētnieki, salīdzinot paaudžu raksturojumu, norāda, ka Eiropā šīs gadu robežšķirtnes ir nobīdītas vēlāk par aptuveni 2 gadiem. Tā kā paaudžu attīstībā un atšķirībās liela nozīme ir videi – gan sociālajai, gan biznesa, Latvijā šis dalījums un katras paaudzes raksturojums atšķiras vēl

9 Torocsik M., Szucs K., Hehel D. How Generation Think: Research on Generation Z// Scientific Journal of Sapientia University: Communication.– Vol. 1 (2014), pp. 23–45.

10 Bejtkovsky J. The Employees of Baby Boomers Generation, Generation X, Generation Y and Generation Z in Selected Czech Corporations as Conceivers of Development and Competitiveness in their Corporation// Journal of Competitiveness.– Vol. 8, Issue 4 (2016), pp. 105–123.

11 Turpat.

vairāk.¹² Deloitte 2018. gada pētījumā ir minēts, ka Y paaudze ir dzimusi no 1983. gada līdz 1994. gadam. R. Rungule Latvijā dzīvojošo paaudzi dēvē par “pirmās neatkarības paaudzi”, kas dzimuši pēc 1986. gada, kurus ietekmējusi iestāšanās Eiropas Savienībā, dators un internets, mobilais telefons un masveida migrācija.¹³ Izpētot pieejamo informāciju dažādu autoru darbos Latvijā, var secināt, ka pie mums cilvēki tiek klasificēti, pamatojoties uz ārzemju autoru darbiem un zinātniskajiem pētījumiem. Analizējot minēto paaudžu sadalījumu Latvijā, autore ir apkopojusi informāciju no pieciem dažādiem avotiem (sk. 2. tabulu).

2. tabula

Paaudžu sadalījums (informācija no Latvijas interneta resursiem)

| | | | | | |
|---|-----------------|------------------------------------|------------------|------------------|---------------------|
| Pallo S. ¹⁴ | ”klusā” paaudze | <i>Baby boomers</i> | X paaudze | Y paaudze | Z paaudze |
| | 1923–1943 | 1943–1963 | 1963–1983 | 1983–2003 | 2003– |
| Swedbank Business Network ¹⁵ | – | <i>Baby boomers</i> | X paaudze | Y paaudze | Z paaudze |
| | – | 1945–1965 | 1965–1975 | 1975–1995 | 1995–2010 |
| CVO Recruitment & Simplika (2016) ¹⁶ | senioru paaudze | vidējā paaudze (robežpaaudze) | vidutāju paaudze | pārmaiņu paaudze | tehnoloģiju paaudze |
| | <1955 | 1956–1972 | 1973–1985 | 1985–1999 | 2000< |
| CVO Recruitment & Simplika (2010) ¹⁷ | veterāni | vidējā paaudze <i>Baby boomers</i> | X paaudze | Y paaudze | Z paaudze |
| | <1946 | 1946–1964 | 1965–1979 | 1980–1994 | 1994< |
| Biruma A. ¹⁸ | veterāni | <i>Baby boomers</i> | X paaudze | Y paaudze | Z paaudze |
| | 1922–1945 | 1946–1964 | 1965–1979 | 1980–1994 | 1995–2010 |

12 Cilvēks. Vērtība. Organizācija.– https://cvor.lv/wp-content/uploads/2011/07/Cilveks_vertiba_organizacija_2_2010.pdf.– (Resurss apskatīts 08.04.2019.).

13 Bērziņa V. Vai pastāv atšķirības starp Z un Y paaudzēm darba meklēšanā un sociālo tīklu izmantošanā Latvijā?.– <https://www.linkedin.com/pulse/vai-pastav-atskiribas-starp-z-un-y-paaudzem-darba-socialo-berzina/>.– (Resurss apskatīts 03.05.2019.).

14 Pallo S. Vērtību nozīme cilvēka dzīvē. Vērtības un vientulība. Vērtību konflikts starp paaudzēm.– http://www.vecumsnavskerslis.lv/sites/default/files/imce/lv/docs/4.modulis/4.modulis_4nodarbiba/04_Vertibas.pdf.– (Resurss apskatīts 08.04.2019.).

15 Darbinieku paaudzes: X, Y, Z – kā tās ”tikšķ”.– <https://businessnetwork.lv/ievads/izaugsme/darbinieku-paaudzes-52780>.– (Resurss apskatīts 10.04.2019.).

16 Aktuālais Latvijas darba tirgū 2016.gadā. Paaudžu konteksts.// Aktualitātes.– <https://cvor.lv/darba-tirgus-zinas/aktualais-latvijas-darba-tirgu/>.– (Resurss apskatīts 10.04.2019.).

17 Cilvēks. Vērtība. Organizācija.–https://cvor.lv/wpcontent/uploads/2011/07/Cilveks_vertiba_organizacija_2_2010.pdf.– (Resurss apskatīts 08.04.2019.).

18 Biruma A. Paaudzes darba tirgū. Kā ar tām strādāt? Kādas pārmaiņas gaida nākotnē?: Forums Biznesa efektivitāte 19.–20.10.2016.– <http://www.cesis.lv/uploads/files/uznemeji/ArtaBiruma.pdf>.– (Resurss apskatīts 10.04.2019.)

Salīdzinājumā ar ārzemju autoru iedalījumu, redzams, ka Latvijā pieejamos resursos dominē daudz saskaņotāka terminoloģija, taču paaudžu gadu robeža, savukārt, ir atšķirīga. Ņemot vērā to, ka informāciju apkopo dažādu jomu pārstāvji, pastāv iespēja, ka tas skaidrojams ar katras jomas specifiku. Latvijas Universitātes profesore Z. Rubene¹⁹ vienā no savām intervijām atzīmē, ka paaudžu pētījumi bieži tiek izmantoti sociālajās zinātnēs. Pieejama plaša informācija par paaudžu atšķirībām, tomēr, praktiski nav pētījumu, kā paaudžu atšķirīgās īpašības būtu nozīmīgas ražošanas uzņēmuma darbības uzlabošanai. Paaudžu teorijā paustais ir diskutējams, jo nevar viennozīmīgi apgalvot, ka kāda iezīme piemīt tikai vienai paaudzei, un nav iespējams, ka tas nekādā mērā nav raksturīgs arī citu vecumu cilvēkiem. Paaudžu teorija nav balstīta uz reāliem un pamatotiem pētījumiem, kas apstiprinātu teorijā izvirzīto informāciju. Reāli pētījumi, kas veikti par darba apmierinātību un uzticību organizācijām, liecina, ka praksē tie ir krasi atšķirīgi no teorijā paustā.²⁰ Lai arī individuāli katrs darbinieks ir vērtība, tomēr pēc pieredzes gribētos teikt, ka komandas darbs atšķirīgos līmeņos liekas kā "neiespējamā sadarbība". Piemēram, B. Kovske un līdzautori²¹ darba vietu apraksta kā "psiholoģisku kaujas lauku", kurā notiek paaudžu konflikti. Ja runa ir par tehnoloģiju apgušanu, protams, Y paaudze ātri pielāgosies, bet ne vienmēr jaunāko tehnoloģiju ieviešana ir risinājums pārtikas ražošanas procesos un specifiskajā darbā. Te gribētos piebilst, ka ir ļoti daudz pētījumu par Y paaudzi jeb mileniāļiem, bet nav skaidrs, kāpēc tie tiek pozicionēti kā līderi un vadītāji. Iespējams, ka tam par iemeslu ir atzinums,²² ka mileniāļiem piemīt daudz augstāks pašvērtējums kā citām paaudzēm un viņi ir ļoti pārliecināti par savām spējām. Tādējādi jāpieņem, ka tiek vilktas paralēles starp Y paaudzes pārstāvju un vadītāja un līdera raksturīgajām iezīmēm. Viņš min piemēru: "Mileniāļu attieksme pret darbavietu, uzskati, vērtību sistēma un komunikāciju stils

19 Brikmane E. Jaunajai paaudzei ir vienaldzīga sociālā hierarhija.– <https://lvportals.lv/viedokli/299610-jaunajai-paaudzei-ir-vienaldziga-sociala-hierarhija-2018>.– (Resurss apskatīts 08.03.2019.).

20 Driķe L. Darba izpildes vadīšanas atšķirības dažādu paaudžu darbiniekiem: Zinātniski praktiskā konference „Biznesa izaicinājums Latvijas simtgadē” (2018).– <https://www.bvk.lv/wp-content/uploads/2018/04/liva-drike-signe-enkuzena-darba-izpildes-vadisana-atskiribas-dazadu-paaudzu-darbiniekiem.pdf>.– (Resurss apskatīts 29.05.2019.).

21 Kowske B., Wiley J., Rasch R. Millennials' (Lack of) Attitude Problem: An empirical examination of generational effects on work attitudes.– <https://www.ibm.com/downloads/cas/5VXXN19M>.– (Resurss apskatīts 17.05.2019.).

22 Chou S.Y. Millennials in the Workplace: A Conceptual Analysis of Millennials' Leadership and Followership Styles// International Journal of Human Resource Studies.– Vol. 2, N. 2 (2012), pp. 71–83.

atbilst vadības stilam.²²³ Taču, šeit rodas jautājums: vai visi minētās paaudzes pārstāvji var būt vadītāji?

Y paaudze novērtē, ja darba laiks būs elastīgs, būs motivējošs atalgojums, labiekārtota (ergonomiska) darba vide, būs padomāts par atpūtas iespējām darba vietā, dažādas jaunāko tehnoloģiju izmantošanas iespējas, kas ir vairāk saistīts ar sociālo vidi.^{24;25;26} Savukārt, X paaudze darba vietā vērš uzmanību uz savām prasmēm un darba izpildi.^{27;28} Tāpat ir novērots konflikts starp vidējās un Y paaudzes kolēģiem, kad vidējās paaudzes pārstāvji norāda uz to, ka jaunākās paaudzes darbinieki ir ar augstām ambīcijām un pašpārlicināti. Tāpat ir atrodama informācija, ka, ienākot darba tirgū vidējai paaudzei, ir savulaik veidojies konflikts starp veterāniem un vidējo paaudzi. Tādējādi, šo atšķirīgo paaudžu konflikts ir definējams kā vēsturisks, vēl vairāk uzsverot, cik svarīgi ir izprast paaudžu dinamiku darba vietā.²⁹

Iepazīstoties ar Y paaudzes raksturojumu, jāsecina, ka ar tehnoloģijām noteikti nav domāts par ražošanas iekārtu pielietošanas iespējām pārtikas rūpniecībā. Personāla atlases speciālists ar daudzu gadu pieredzi D. Kembels min ļoti būtisku līdztību ar autores gūto atziņu: "Y paaudzes jaunie profesionāļi nav izmantojuši iespēju iegūt karjeru ražošanas jomā. Šeit būtiska loma bijusi vecāku ietekmei, t.i. aizspriedumi par to, ka tehniskās skolas nav prestižas. Taču jāsaprot, ka ražošana nav vecu cilvēku netīrais darbs, bet tieši otrādi, – ja Y paaudzes pārstāvji iegūtu zināšanas un izglītību, tad ražošanas jomu varētu attīstīt un izvērst par inovatīvu jomu, virzot nozari uz priekšu."³⁰ Ražošanā ir sava darba kultūra un savi noteikti procesi.

- 23 Chou S.Y. Millennials in the Workplace: A Conceptual Analysis of Millennials' Leadership and Followership Styles// *International Journal of Human Resource Studies*.– Vol. 2, N. 2 (2012), pp. 71–83.
- 24 Yusoof W. F. W., Kian T. S. Generation Differences in Work Motivation: From Developing Country Perspective// *International Journal of Economy, Management and Social Sciences*.– Vol. 2, Issue 4 (2013), pp. 97–103.
- 25 Bencsik A., Horvath-Csikos G., Jubsasz T. Y and Z Generations at Workplaces// *Journal of Competitiveness*.– Vol. 8, Issue 3 (2016), pp. 90–106.
- 26 Cennamo L., Gardner D. Generational differences in work values, outcomes and person-organisation values fit// *Journal of Managerial Psychology*.– Vol. 23, N 8 (2008), pp. 891–906.
- 27 Lieber L. D. How HR can assist in managing the four generations in today's workplace// *Employment Relations Today*.– Vol. 36. Issue 4 (2010), pp. 85–91.
- 28 *Managing the New Workforce: International Perspectives on the Millennial Generation*.– Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2012.– pp. 121.
- 29 Mahoney A. Commitment and Employee Development: Comparing Generations X and Y.– https://scholarworks.sjsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=8144&context=etd_theses.– (Resurss apskatīts 17.05.2019.).
- 30 Campbell D. Millennials & What They Bring to the Manufacturing Table.– https://hiredynamics.com/wp-content/uploads/2015/01/2-4-14_MFRtech_Millennials-in-manufacturing.pdf.– (Resurss apskatīts 25.04.2019.).

Vairumā pārtikas ražošanas uzņēmumu nebūs iespējas piedāvāt elastīgu darba grafiku, jo darba laika sākums ir atkarīgs no ražošanas procesiem. Piemēram, saldējuma ražotnē pienu piegādā agri no rīta, kas, savukārt, saistīts ar fermu darba specifiku. Strādājot ar X un Y paaudzes darbiniekiem piena pieņemšanā, X paaudzes darbinieks, nekad nejautās, vai tiešām nevar vēlāk sākt darbu, jo no pieredzes jau ir skaidra procesu kārtība visā ķēdē. Savukārt Y paaudzes darbinieks vienmēr iebildīs par agrajiem rītiem ražošanas procesā, kas skaidrojams ar to, ka konkrētais darbinieks "neredz" visu procesu kopumā, viņam ir tikai "te un tagad". Nav izpratnes par to, ka govīs slauc agri no rīta, piens jāpiegādā pēc iespējas agrāk, jo nozīmīgi ir arī kvalitātes rādītāji. Tāpat Y paaudzes pārstāvis nedomā par to, ka ar piena pieņemšanu saldējuma ražošanas process nebeidzās, pēc tam vēl seko saldējuma pārstrādes process, kur atkal ir virkne cilvēku un pārstrādes posmu. No uzņēmuma vadības viedokļa, tā ir arī vesela virkne organizatorisku jautājumu, lai viss ražošanas process būtu maksimāli optimizēts. Jāņem vērā, ka tieši tehnoloģiskais process nosaka ražošanas programmas izpildi. Jebkura ražošana ir saistīta ar noteiktu darbu veikšanas secību, tehnisko, materiālo, darbaspēka nodrošinājumu, konkrētām kvalitātes un drošības prasībām un procesam patērēto laiku – kopumā tehnoloģisko procesu.³¹

Atšķirības starp paaudzēm, kas izpaužas darba vidē, ir būtisks konfliktu iemesls. Pamatā³² ir darba kultūra, kur *kultūru* varam definēt kā "veidu, kā mēs šeit uzvedamies". Tā ietver vērtības un vēlmes, kas atšķiras starp paaudzēm, to sasaistot ar vidi, kurā katrs no mums ir audzis. Līdz ar to arī iepriekš minētajā autoreš pētījumā kā būtiska atšķirība ir pieminēta izglītība un tās nozīmīgums. X un Y paaudzes ātri apgūst jaunās tehnoloģijas, bet vienlaikus it kā vienkāršas lietas – urbjmašīna vai rokas instrumenti tiem ir maz pazīstami darba rīki. Liela nozīme mūsdienu jaunatnes izglītošanā ir tādām zinātnēm kā informāciju tehnoloģijas, inženierzinātne un matemātika. Nozares vēlas kvalificētus darbiniekus un ir gatavas maksāt arī prēmijas, lai tos piesaistītu, taču studenti nav ieinteresēti apgūt pamata kvalifikācijas.³³ Cilvēkresursu vadības pētījumā par organizācijām, kurās ir vairāk nekā 500 darbinieku, ir norāde, – 58% vadītāju ir atzinuši, ka konflikti darba vietās rodas starp gados jaunākiem un vecākiem darbiniekiem.³⁴

31 Vārna J. Ražošanas organizēšana: studijām un biznesam.– Rīga: Valters un Rapa, 2004.– 83. lpp.

32 Cullen E. The Great Crew Change: Managing Generational Differences in Oil, Gas, Mining and Construction Workforces.– <https://www.targethospitality.com/content/documents/pdfs/white-papers/TheGreatCrewChange-ManagingGenerationalDifferences.pdf>.– (Resurss apskatīts 28.04.2019.).

33 Turpat.

34 Iden R. L. Strategies for Managing a Multigenerational Workforce.–<https://scholarworks.waldenu.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=3190&context=dissertations>.– (Resurss apskatīts 18.05.2019.).

1.3. Darba tirgū esošās paaudzes

Zinātniskajā literatūrā un pētījumos tiek atspoguļotas būtiskākās katras paaudzes rakstura iezīmes. Ikdienā mēs saskaramies ar piecām paaudzēm. Te gan jāuzsver, ka darba tirgū šobrīd tiek runāts tikai par četrām paaudzēm: *Baby boomers* jeb vidējā paaudze, X paaudze, Y paaudze jeb mileniāļi un Z paaudze. Individū uzvedību būtiski ietekmē personīgās rakstura īpašības, tomēr attieksmē pret darbu starp paaudzēm ir arī kopīgas vienojošas iezīmes.

Baby boomers jeb vidējā paaudze – tās laikā radušies jēdzieni *darbaholiķis* un *supersieviete*. Vidējai paaudzei nozīmīgs ir statuss darbā un sociālā piederība. Darbā izceļas ar lojalitāti un nereti uzskata, ka viena darba vieta ir uz visu mūžu.³⁵ Tieši tāpēc vidējai paaudzei ir raksturīga liela darba pieredze. Kā redzams pētījumos,³⁶ vidējās paaudzes pārstāvji augstu vērtē savstarpējo sadarbību ar darba kolēģiem un labas attiecības ar vadītāju. Priekšroku dod savstarpējai komunikācijai klātienē. Tāpat par nozīmīgu uzskata stabilitāti un drošību.

X paaudze – vairums šīs paaudzes pārstāvju ir cilvēki, kas labprāt izpatīk darba devējam. Tāds darbinieks kaut ko izdarīs tikai tāpēc, ka priekšnieks ir atnācis un konkrēti viņam palūdzis, tā likdams justies novērtētam. X paaudzes darbinieks ļoti baidās kļūdīties³⁷ X paaudze tiek raksturota kā priekšzīmīga, ievērojot uzņēmumos noteikto iekšējo kārtību. Tomēr personiskā brīvība arī tiek vērtēta augstu. Mazāku nozīmi piešķir statusam darba vietā. Ir orientēti uz savām prasmēm un rezultātu, kā arī uz individuālu panākumu gūšanu. X paaudze ir ļoti lojāla savam uzņēmumam. Daudz strādā un, ja redz savu ieguldītā darba rezultātu, nebūs vērsti uz pārmaiņām. Taču, ja darbs nesniedz cerēto, atšķirībā no vidējās paaudzes, mainīs darba vietu.

Y paaudze jeb mileniāļi – darba un privātās dzīves līdzsvars ir Y paaudzes prātu priekšplānā, viņi ir visizglītotākā paaudze, vienai trešdaļai ir koledžas izglītība (un daži plāno turpināt studijas), kā arī apzinās savas priekšrocības darba tirgū.³⁸ Millenium paaudzei ar pašapziņu viss ir kārtībā, un tās pārstāvim

35 Cilvēks. Vērtība. Organizācija.–https://cvor.lv/wpcontent/uploads/2011/07/Cilveks_vertiba_organizacija_2_2010.pdf.– (Resurss apskatīts 08.04.2019.).

36 Cennamo L., Gardner D. Generational differences in work values, outcomes and person-organisation values fit// *Journal of Managerial Psychology*.– Vol. 23, N 8 (2008), pp. 891–906.

37 Brikmane E. Jaunajai paaudzei ir vienaldzīga sociālā hierarhija// *LV portāls 2018*.– <https://lvportals.lv/viedokli/299610-jaunajai-paaudzei-ir-vienaldziga-sociala-hierarhija-2018>.– (Resurss apskatīts 08.03.2019.).

38 Bērziņa V. Vai pastāv atšķirības starp Z un Y paaudzēm darba meklēšanā un sociālo tīklu izmantošanā Latvijā?.– <https://www.linkedin.com/pulse/vai-pastav-atskiribas-starp-z-un-y-paaudzem-darba-socialo-berzina/>.– (Resurss apskatīts 03.05.2019.).

nav nepieciešams izpatikt vadībai. Millenium paaudze nebaidās kļūdīties. Tā ir nosaukta par prasīgo, pašapzinīgo, uz sevi vērsto paaudzi.³⁹ Kopumā – optimistiski, sociāli aktīvi, pašpaļāvīgi. No darba vietas sagaida elastību dažādās nozīmēs, darba devēju maina vēl biežāk kā X paaudze.⁴⁰ [...] nevēlas ievērot uzņēmuma ētikas un kultūras normas.⁴¹ Y paaudzes pārstāvji vairāk kā citās paaudzēs, par nozīmīgu uzskata karjeras paaugstināšanas iespējas, turklāt nozīme ir ātrumam. Tomēr šīs paaudzes pārstāvji neuzskata, ka izaugsme jāsāk no zemākiem līmeņiem. Viņu ambīcijas ir augstas, viņi grib, lai tiem piešķir vērtību tādiem, kādi viņi ir tagad. Ir saskarsmes problēmas klātienē. Sevi vēlas pilnveidot vairākās jomās, bieži vien pat savstarpēji nesaisītās.

4) ir piesardzīgi, strādīgi, kas vēlas veidot karjeru labā vidē.⁴² Šī paaudze par būtisku uzskata informācijas pieejamību un spēju to ātri atrast, ņemot no tās pašu svarīgāko. Nav pieņemama darba laika ierobežošana un noteikšana, tāpēc priekšroku dod elastīgam darba grafikam un mainīgai darba videi. Kā motivācija darba veikšanai būs tikai personīgā aizraušanās. Šī paaudze neuzskata, ka motivācija ir darba samaksa vai izaugsmes iespējas. Tāpat arī izglītība nebūs primārais, sevis "atrašana" būs svarīgāka. Komunicēšanā prasa ātru atgriezenisko saiti, izmantojot plašsaziņas tehnoloģijas. Šai paaudzei ir raksturīga īslaicīga koncentrēšanās, tāpēc informācija viņiem jānodod, ņemot vērā pieeju "mazāk ir vairāk". Informācijas vienkāršošana tad būs daudz produktīvāka.⁴³

2. SIA "Tērvete food" raksturojums

2.1. Vēsture un uzņēmuma pirmsākumi

Vēsture aizsākās ar lauksaimniecības uzņēmuma SIA "Agrolats" dibināšanu 1997. gadā, kas tika dibināts kā zemnieku saimniecība ar 300 ha

39 Brikmane E. Jaunajai paaudzei ir vienaldzīga sociālā hierarhija.– <https://lvportals.lv/viedokli/299610-jaunajai-paaudzei-ir-vienaldziga-sociala-hierarhija-2018>.– (Resurss apskatīts 08.03.2019.).

40 Cilvēks. Vērtība. Organizācija.–https://cvor.lv/wpcontent/uploads/2011/07/Cilveks_vertiba_organizacija_2_2010.pdf.– (Resurss apskatīts 08.04.2019.).

41 Ludviga I., Senņikova I. Organizational change: generational differences in reaction and commitment: 9th International Scientific Conference "Business and Management 2016", Vilnius, Lithuania, 2016.– https://www.researchgate.net/publication/303696195_Organisational_change_generational_differences_in_reaction_and_commitment.– (Resurss apskatīts 26.04.2019.).

42 Bērziņa V. Vai pastāv atšķirības starp Z un Y paaudzēm darba meklēšanā un sociālo tīklu izmantošanā Latvijā.– <https://www.linkedin.com/pulse/vai-pastav-atšķiribas-starp-z-un-y-paaudzem-darba-sociālo-berzina/>.– (Resurss apskatīts 03.05.2019.).

43 Torocsik M., Szucs K., Hehel D. How Generation Think: Research on Generation Z// Scientific Journal of Sapientia University: Communication.– Vol. 1 (2014), pp. 23–45.

lauksaimniecības platību. Šodien ģimenes uzņēmuma “Agrolats” grupā ietilpst 56 uzņēmumi, kas darbojas Latvijā, Baltkrievijā, Marokā, Mauritanijā, Krievijā un nodrošinot ar darbu vidēji 700 cilvēkus. Uzņēmums strādā un attīstās vairākos biznesa virzienos:

- lauksaimniecība, lauksaimniecības produktu ražošana un tirdzniecība;
- lauksaimniecības izejvielu, lopbarības piedevu vairumtirdzniecība;
- zivju pārstrāde, zivju eļļas un zivju miltu ražošana;
- ostas pakalpojumi;
- nekustamo īpašumu, aktīvu pārvaldīšana;
- apdrošināšanas brokera pakalpojumi.

Lai arī SIA “Tērvete food” ir jaunizveidots uzņēmums un ietilpst “Agrolats” grupā, jāatzīst, ka paša saldējuma ražotnes izveide un pievienotā vēsturiskā vērtība slēpjas vēl tālākā pagātnē. Lai ar to iepazītos, aplūkosim nozīmīgākos laika periodus, kas, autoresprāt, pierāda, ka izprast uzņēmumā esošo paaudžu atšķirības ir būtiski, lai turpinātu tradīcijām bagātu vēsturiskās saldējuma ražotnes augšupeju, palielinot konkurētspēju un stabilitāti. 1948. gada 14. februārī 21 toreizējā Saldus pagasta darba zemnieks sanāca kopā un nolēma apvienoties kolektīvajā saimniecībā “Jaunais ceļš”. Pēc tam – 1950. gada 17. jūlijā izveidoja kolhozu “Druva”. 1986. gadā te tika uzsākta saldējuma ražošana, tad – ierīkoti arī dārzenu konservu, gaļas pārstrādes un kulinārijas/konditorejas cehi.

Uzņēmums “Druvas pārtika” ir dibināts 1994. gadā uz kādreizējā kolhoza “Druva” bāzes. Deviņdesmito gadu sākumā zemā ražotņu noslogojuma un nespējas nodrošināt minimālas rentabilitātes līmeni dēļ, lielākā daļa cehu tika slēgti viens pēc otra, uzņēmums turpināja ražot tikai šampanieti un saldējumu. SIA “Norvēģijas-Latvijas uzņēmējdarbības attīstības fonds” 1996. gadā kļuva par “Druvas pārtikas” akcionāru. Pēdējais šampanietis atstāja konveijera līniju 2000. gadā un kopš tā laika uzņēmums AS “Druva Food” nodarbojās vienīgi ar saldējuma ražošanu un tirdzniecību.

2017. gada martā jau tika pasludināts maksātnespējas process, bet 2018. gada pavasarī SIA “Tērvete food” izsoles kārtībā iegādājās ražošanas uzņēmumu, lai atsāktu saldējuma ražošanu, kas arī tika sākts 2018. gada 15. augustā.

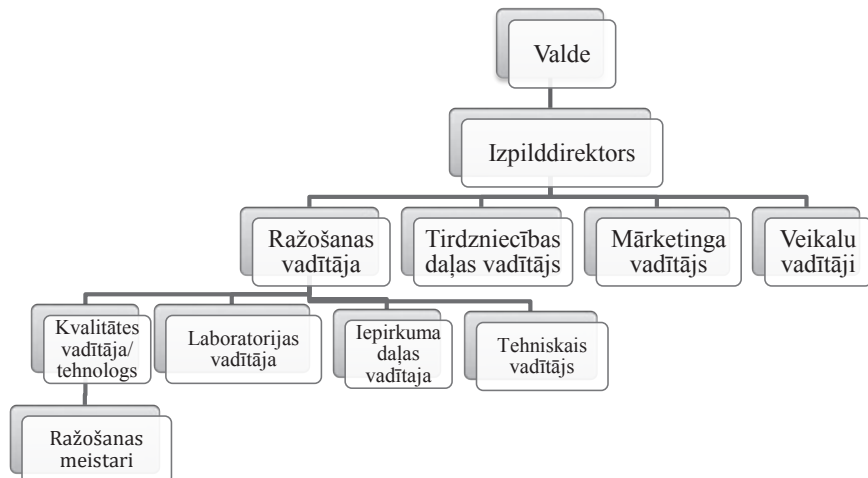
2.2. Uzņēmuma struktūra

SIA “Tērvete food” darbības laikā ir notikušas arī strukturālas izmaiņas, kas būtiski ir ietekmējušas vadību. Sākotnēji bija prokūrists, tam seko-

ja uzņēmuma vadītāji atbilstoši departamentiem. Sākotnējais darbinieku skaits bija 34, t.i., daļa no tiem bija no AS “Druva Food” laikā strādājošajiem, ar lielāku vai mazāku pieredzi vadošajos amatos.

1. attēls

SIA “Tērvete food” vadības organizatoriskā struktūra



SIA “Tērvete food” šobrīd nodarbina 42 darbiniekus. Uzņēmuma valdi veido priekšsēdētājs un 2 valdes locekļi. Uzņēmuma struktūrā (sk. 1. attēlu) attēloti tikai vadības līmeņi, katram no vadītājiem vēl ir attiecīgi pakļautie departamenti. Tā kā SIA “Tērvete food” ir “Agrolats” grupas apakšuzņēmums, tad grāmatvedība un personāla vadība tiek nodrošināta kā ārpalpojums. Līdz ar to gan izpilddirektors, gan ražošanas vadītāja netieši pilda cilvēku resursu speciālistu funkcijas. Abiem tas ir arī izaicinājums kā darba devējiem, neesot konkrētās jomas speciālistiem. Jebkurā gadījumā cilvēku resursu vadīšana nav tikai personāla vadītāja atbildība, arī uzņēmuma vadība ir tieši pakļauta šim izaicinājumam. No tā izriet, ka vadītājiem ir jāapgūst jaunas prasmes.⁴⁴

3. tabulā ir sagrupēti SIA “Tērvete food” darbinieki pa paaudžu grupām, pēc dzimšanas gada. Grupu diapazons ir izvēlēts pamatojoties uz pētnieciskā raksta rezultātiem.⁴⁵

44 Iden R. L. Strategies for Managing a Multigenerational Workforce.–<https://scholarworks.waldenu.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=3190&context=dissertations>.– (Resurss apskatīts 18.05.2019.).

45 Bencsik A., Horvath-Csikos G., Jubasz T. Y and Z Generations at Workplaces// Journal of Competitiveness.– Vol. 8, Issue 3 (2016), pp. 90–106.

3. tabula

SIA "Tērvete food" darbinieku sadalījums⁴⁶ paaudžu grupās
(pēc A. Bencšika)

| Paaudze | Paaudžu grupa (dzimšanas gads) | Vīrieši | | Sievietes | | Kopējais darbinieku skaits grupā, % |
|----------------|-----------------------------------|---------|----|-----------|----|--|
| | | skaits | % | skaits | % | |
| Vidējā paaudze | 1946–1960 | 3 | 7 | 4 | 10 | 17 |
| X paaudze | 1960–1980 | 9 | 21 | 7 | 17 | 38 |
| Y paaudze | 1980–1995 | 9 | 21 | 10 | 24 | 45 |
| Z paaudze | 1995–2010 | - | - | - | - | 0 |
| Alfa paaudze | 2010+ | - | - | - | - | 0 |

Savukārt, 4. tabulā darbinieki ir sagrupēti, ņemot par pamatu Latvijas interneta resursos minētā paaudžu sadalījuma 2010. gada CVO Recruitment & Simprika⁴⁷ publikācijā.

4. tabula

SIA "Tērvete food" darbinieku sadalījums⁴⁸ paaudžu grupās
(pēc CVO Recruitment & Simprika)

| Paaudze | Paaudžu grupa (dzimšanas gads) | Vīrieši | | Sievietes | | Kopējais darbinieku skaits grupā, % |
|----------------|-----------------------------------|---------|----|-----------|----|-------------------------------------|
| | | skaits | % | skaits | % | |
| Vidējā paaudze | 1946–1964 | 6 | 14 | 4 | 10 | 24 |
| X paaudze | 1965–1979 | 3 | 7 | 10 | 24 | 31 |
| Y paaudze | 1980–1994 | 10 | 24 | 9 | 21 | 45 |
| Z paaudze | 1994+ | - | - | - | - | 0 |

Kā liecina tabulās ietvertie dati, nedaudz atšķiras latviešu un ārzemju autoriem paaudžu sadalījums. Atšķirības ir starp vecākajām paaudžu grupām: vidējo un X paaudzi. Atsevišķi vērtējot vidējās un X paaudzes īpatsvaru, procentuāli ir redzams, ka vienā tabulā vidējā paaudze veido 17% no kopējā darbinieku skaita, otrā tabulā – 24%, savukārt X paaudze attiecīgi – 38% un 31%. Lai arī pa grupām procentuāli ir atšķirības, tomēr vidējā un X paaudze abos gadījumos veido 55% no kopējā SIA "Tērvete

46 SIA "Tērvete food" personāla uzskaites dati.– (Nav publicēti).

47 Cilvēks. Vērtība. Organizācija.–https://cvor.lv/wpcontent/uploads/2011/07/Cilveks_vertiba_organizacija_2_2010.pdf.– (Resurss apskatīts 08.04.2019.).

48 SIA "Tērvete food" personāla uzskaites dati.– (Nav publicēti).

food” darbinieku skaita. Balstoties uz tabulas datiem, ir redzams, ka uzņēmumā dominē X un Y paaudzes, kam seko vidējā paaudze. Par šīm divām – X un Y paaudzēm arī, kā jau tika minēts iepriekš, ir lielākās diskusijas pieejamajā literatūrā. Pētījumos ir redzams, ka, neraugoties uz līdzībām, starp abām paaudzēm pastāv būtiskas atšķirības.^{49,50} Tās darba vidē ir jūtamas paaudžu sadarbībā – īpaši zināšanu un zināšanu nodošanas jomā.

SIA “Tērvete food” ir jauns uzņēmums, dibināts 2018. gadā, bet ar vēsturisku pievienoto vērtību, kas aizsākās 1986. gadā ar saldējuma ražošanu – tautā iemīļotu un atpazīstamu zīmolu ”Druvas saldējums”. Avotos ir minēts, ka darba vidē tiek runāts par četrām paaudzēm, bet šai uzņēmumā tiek nodarbinātas trīs paaudzes: vidējā, X un Y. Lai arī negribīgi, tomēr jāatzīst, ka uzņēmumā pastāv konfliktsituācijas, kas ietekmē darba izpildes kvalitāti.

3. Paaudžu raksturojums un ar paaudžu atšķirībām saistītie izaicinājumi SIA “Tērvete food”

Cilvēku resursu raksturojumam, kā arī lai noskaidrotu uzņēmumā strādājošo viedokli par uzņēmumu, darba vidi un savstarpējām attiecībām, tika izmantota socioloģisko pētījumu kvalitatīvā un kvantitatīvā pieeja. Kā kvalitatīvās pieejas metode tiek izmantota neatkarīga eksperta veiktā daļēji nestrukturētā/individuālā intervija, kur jautājumu uzdošanai tiek iepriekš sagatavoti daži jautājumi, bet tiek pieļauts dažādot jautājuma satura nianšes. Intervija ar intervējamo notika klātienē. Intervijai kā pētniecības metodei⁵¹ tiek minēti gan trūkumi, gan priekšrocības. Priekšrocības:

- pētījuma laikā var mainīt iepriekš izveidotu shēmu, korigēt pētījuma uzdevumus atbilstoši pētījuma gaitai;
- pētījuma rezultātus var vispārināt vai vienlaikus fokusēt uz kādu atsevišķu faktu;
- ļoti operatīva metodoloģija, arī samērā lēta;

Trūkumi:

- respondenti mēdz melot, apzināti vai neapzināti;
- pētījuma objektivitāte pilnā mērā ir atkarīga no pētnieka profesionalitātes;

49 Bencsik A., Horvath-Csikos G., Jubasz T. Y and Z Generations at Workplaces// Journal of Competitiveness.– Vol. 8, Issue 3 (2016), pp. 90–106.

50 Johnson M., Johnson L. From boomers to linksters-managing the friction between generations at work.– New York: American Management Association, 2010.– pp. 135.

51 Olehnovičs D. Pētījumu organizēšana un pētījumu metodes (2010).– http://www.llf.partneribas.lv/resource/1306138975_01_Olehnovics.pps.– (Resurss apskatīts 06.05.2019.).

- sarežģīta informācijas analīze;
- mazas izlases, līdz ar to pētījums var nebūt tik drošs.

Lai mazinātu minētos trūkumus, uzņēmums uzticēja intervijas veikt ārējam ekspertam. Neatkarīgais eksperts tika izvēlēts tāpēc, ka bieži vien respondentiem ir vieglāk uzticēties "cilvēkam no malas", tādējādi, iespējams izzināt patiesās darbinieku domas. Autore piebilst, ka, pieaicinot neatkarīgu ekspertu, šāda pētījuma izmaksas ir atkarīgas no eksperta kvalifikācijas un noteiktās līgumsummas, kas var būt salīdzinoši augstas. Savukārt, pieaicinot jomas ekspertu, ir iespēja, ka intervijas tiks novadītas atbilstoši metodes nosacījumiem ar augstu izpildes kvalitāti un profesionāli. Arī SIA "Tērvete food" pieaicinātais eksperts tika izvēlēts ar atbilstošu kvalifikāciju un ilgu gadu pieredzi šai jomā. Iepriekš tika apzināti vairāki uzņēmumi, kur minētais eksperts bija sniedzis savus pakalpojumus, gūstot pārliecību par viņa augsto kompetenci un saņemto atzīnīgu darba novērtējumu.

Kā kvantitatīvās pieejas metode uzņēmumā tika izmantota anketēšana, izstrādājot divu veidu anketas. Kvantitatīvā pieeja paredz likt akcentu uz atsevišķu subjektu savdabības izpēti, sniedz priekšstatu par kādu procesu būtību.⁵² Procesa būtība tiek raksturota kā savstarpējo attiecību veidošanās uzņēmumā starp paaudzēm. Pētnieki kvantitatīvās metodes izmanto, lai pēfītu situācijas un procesus, kuros iesaistīti cilvēki.⁵³ Anketas mērķis bija iegūt salīdzināmus datus par darbiniekiem SIA "Tērvete food": demogrāfiskos datus, meklēt likumsakarības un noskaidrot tendences starp paaudžu attieksmi dažādos apgalvojumos, kā arī mēģināt izskaidrot darbinieku uzvedību. Rezultātu interpretācijai tika izmantota aprakstošā metode.

3.1. Intervijas kā pētniecības metodes rezultāti

Apzinoties problēmas iespējamību kolektīvā, uzņēmums nolēma veikt intervijas ar visiem darbiniekiem, lai identificētu paaudžu konflikta esamību un tās ietekmi uz uzņēmuma rezultātiem. Tās tika veiktas 2019. gadā, no janvāra līdz februārim. Uzņēmumā tobrīd tika nodarbināti 34 darbinieki, intervijās piedalījās 31 no viņiem. Interviju mērķis bija noskaidrot, vai uzņēmumā pastāv problēmsituācijas no darbinieku viedokļa, kā viņi redz vadības nozīmīgumu, kāda veida "draudus" darbinieki izjūt, kā raksturo

52 Aizsila A., Pridāne A. ZPD izmantojamās pētījuma metodes: Kursu lekciju materiāli.–http://www.dagda.lv/uploads/media/SZPD_izmantojamas_petijumu_metodes_2018.pdf.– (Resurss apskatīts 06.05.2019.).

53 Iden R. L. Strategies for Managing a Multigenerational Workforce.–<https://scholarworks.waldenu.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=3190&context=dissertations>.– (Resurss apskatīts 18.05.2019.).

sadarbību ar kolēģiem, kā veidojas sadarbība starp darbiniekiem ar pieredzi saldējuma ražošanā un darbiniekiem bez darba pieredzes saldējuma ražošanā vai bez pieredzes pārtikas ražošanas uzņēmumā vispār.

Interviju saturam par pamatu bija uzņēmumam tik būtiskās izmaiņas, kas saistītas ar īpašnieku maiņu. Intervijas ļāva novērtēt darbinieku personīgās izjūtas pārmaiņu perioda sākumā. Katra no tām tika vadīta brīvu sarunu veidā, lai veicinātu darbinieku uzticēšanos intervētājam. Visas intervijas tika plānotas iepriekš, katram no respondentiem nozīmējot konkrētu intervijas norises laiku. Pirms tam darbinieki tika informēti, kāda tipa intervija tā būs un kāds ir mērķis, kas deva iespēju darbiniekiem jau iepriekš sagatavoties. Intervijas, kas ilga 30–90 minūtes, tika plānotas trīs posmos: ievads, pamatdaļa un nobeigums. Katram no respondentiem intervijas laikā saruna tika veidota atšķirīgi, atkarībā no situācijas, bet pamata jautājumi bija iepriekš sagatavoti. Intervijas galvenais uzdevums – saprast, kā darbinieki jūtas uzņēmumā, kas apmierina/neapmierina, vai ir kādas bailes vai nedrošības sajūta, vai jūtas droši pārmaiņu procesā. Neatkarīgais eksperts, uzsākot interviju, katru dalībnieku informēja par konfidencialitāti un to, ka, tālākas informācijas sagatavošanā un apkopošanā, netiks izpausta konkrētā darbinieka personība. Par intervijas pierakstu veidu, intervētājs darīja zināmu, ka fiksēs būtiskākos faktus un atslēgvārdus no dialoga. Katras intervijas nobeigumā, intervētājs piedāvāja iespēju tikties atkārtoti, ja tomēr ir radusies sajūta, ka vēl ir vēlme minēt kādus faktus, kas uz intervijas brīdi netika izrunāti.

Ņemot vērā apstākli, ka intervijas bija veidotas, lai iegūtu būtiskāko informāciju, kas raksturotu uzņēmuma iekšējo klimatu, tika intervēti visu līmeņu darbinieki, neatkarīgi no ieņemamā amata. Uzņēmuma prokūrists interviju kopsavilkumu saņēma apkopojuma veidā, kur tika uzsvērts būtiskākais, atspoguļotas gan pozitīvās, gan negatīvās iezīmes, kas raksturoja tā brīža darbinieku izjūtas darba vidē. No šīm intervijām varēja secināt, ka darbinieki ar iepriekšējo darba pieredzi saldējuma ražošanā ir neizpratnē par organizācijas vadību, jo īpašnieki it kā ir jauni, taču vadošajos amatos atrodas iepriekšējie īpašnieki.

Pēc intervijām iezīmējās vairākas pozitīvas tendences, ko uzsvēra darbinieki:

- prieks, ka vēsturiskā saldējuma ražotne tomēr atsāka darbību;
- pateicība, ka strādājošajiem ir dota iespēja atgriezties darbā;
- jauno īpašnieku pārstāvis izrādījis uzmanību un reizēm arī uzrunājis ražošanā nodarbinātos.

Tomēr, kā jau ierasts, tika konstatētas arī negatīvas tendences, kas atkārtojās lielākajā daļā interviju:

- neskaidra jauno īpašnieku loma un uzņēmuma nākotnes vīzija;
- neskaidra atalgojuma sistēma;
- bailes no tā, ka darbinieki atkal nesaņems algu par padarīto;
- nedrošības sajūta, jo daļa darbinieku piedzīvojuši saldējuma ražošanas pārtraukšanu divas reizes;
- neuzticība, jo kolektīvā parādās jauni darbinieki bez iepriekšējas darba pieredzes saldējuma ražošanā;
- neapmierinātība ar atsevišķu darbinieku darba stilu un vienaldzīgu attieksmi pret savā departamentā padotajiem.

Pēc autores pieredzes var teikt, ka šāda veida interviju veikšana ir nozīmīga, lai sāktu analizēt uzņēmuma iekšējo darba vidi un darbinieku savstarpējo attiecību veidošanos. Intervijās parādījās pirmās iezīmes paaudžu domstarpībām. Piemēram, darbinieki ar pieredzi izteica neuzticību jaunajiem darbiniekiem, sākotnēji gan pamatojot, ka "jaunajiem" nav pieredzes un kā tad var tā – strādāt bez pieredzes. Turklāt, tai pašā brīdī ražošanā tika novēroti konflikti, jo pieredzējušie darbinieki apzināti nedalījās ar savām zināšanām, neapmācīja kolēģus, bet "uzbruka" ar aizrādījumiem. Pēc intervijām tika rasts skaidrojums šādiem konfliktiem – nedrošības sajūta par savu darba vietu, jo sabiedrībā valda pieņēmums, ka jaunie darbinieki tiek pieņemti, lai atbrīvotos no vecāka gada gājuma cilvēkiem. Savukārt jaunie darbinieki norādīja, ka nav iespējams komunicēt ar gados vecākajiem kolēģiem, jo vienmēr nākas dzirdēt piebildi "mēs tā darījām agrāk", ar ko jauno darbinieku vēlme izprast kāda darba izpildes kārtību paliek neizskaidrojama. Tā rezultātā jaunie darbinieki iespītējās un principā darīja pa savam. Šis ir viens no jautājumiem, kur nepieciešama tieša vadības iesaiste, jo konflikta iemeslu – vecāko paaudžu nedrošību – var ietekmēt, izskaidrojot, kādēļ tiek pieņemti darbā jaunie darbinieki, ka tas nav ar nolūku nomainīt esošos. Tieši otrādi – vecākie darbinieki var kļūt par mentoriem jaunajiem kolēģiem, t.i., iegūstot psiholoģisku drošību par savu darba vietu un arī statusu. Pastāv iespēja ieviest piemaksas par apmācību, papildus izstrādājot kritērijus, kas precīzi definētu darba uzdevumus šai procesā. Taču uzņēmuma vadībai jābūt drošai par šādas sistēmas ieviešanu, lai neizraisītu papildus konfliktsituācijas.

Paaudžu atšķirības starp darbaspēku organizācijās ir jāuztver kā daudzveidības jautājums.⁵⁴ Tā rezultātā vadītājiem ir jāpielāgo savas stratēģijas,

54 Coates K. L. T. The Meaning of work for five Generation Y employees : a hermeneutic phenomenological study.– https://mountainscholar.org/bitstream/handle/10217/82586/Coates_colostate_0053A_12338.pdf?sequence=1.– (Resurss apskatīts 25.04.2019.).

piemēram, apmācība, komandas veidošana, attīstība un motivācijas vajadzības, atbilstoši paaudžu atšķirībām. Pielāgošanās Y paaudzei būs vienīgais veids, kā noturēt šos indivīdus organizācijā. Kā novēroja autore, no vienas puses pieredzējušie darbinieki atvieglāja saldējuma ražošanas procesa veiksmīgāku atjaunošanu/atsākšanu, bet no otras – bija jāsaskaras ar agrāk uzņēmumā strādājošo cilvēku darba ētikas normām, kas bija uzkrātas gadu gaitā, bet, diemžēl, atspoguļojās vairāk negatīvi kā pozitīvi. Vēl viens no aspektiem, kas ir diezgan izplatīts uzņēmumos, ir ilgstoši strādājošo darbinieku grūtības pieņemt, ka līdzšinējās zināšanas vai darba paņēmieni ir jāmaina vai no tiem pat pavisam jāatsakās.

Dažādas paaudzes tomēr komunikē atšķirīgi, kas redzams arī SIA "Tērvete food", novērojot komunikācijas "prasmes" starp atsevišķiem uzņēmuma iecirkņiem ražošanā. Atsākot darbu, iecirknī A strādāja divi darbinieki (Y paaudze) bez iepriekšējas darba pieredzes saldējuma ražošanā, bet iecirknī B – visi septiņi darbinieki (vidējā paaudze) sākotnēji bija ar iepriekšēju daudzu gadu darba pieredzi saldējuma ražošanā. Pēc ražošanas vadītājas un tehnologu norādījumiem, organizējot ražošanas procesu, jaunie darbinieki iecirknī A izpildīja uzticētos pienākumus, stingri ievērojot noteikto kārtību. Vienlaikus iecirknī B darbinieki neievēroja noteiktos tehnoloģiskos ražošanas procesus un to organizāciju. Rezultātā, pēc kāda laika tika konstatēts, ka starp iecirkņiem ir izveidojies konflikts. Iemesls – B iecirkņa darbinieki bija strādājuši pēc "vecās sistēmas", savukārt, A iecirkņa darbinieki visu izpildīja pēc norādījumiem. Tad arī radās konflikts, jo pieredzējušie darbinieki uzskatīja, ka ir jādara tā, kā vienmēr bija darījuši, vadoties pēc savas pieredzes, neņemot vērā izmaiņas, bet jaunajiem darbiniekiem bija neskaidrības par darba organizāciju. Turklāt, abas puses uzskatīja, ka nesaskaņas ir radušās no pretējās puses atšķirīgā vecuma un pieredzes vai nepietiekamas pieredzes dēļ.

Konfliktu izraisa vairāki iemesli. Pirmkārt, tas ir ieradums, gadiem izkopts un uzturēts, un, ja cilvēkā nav dabiska tendence pēc pārmaiņām, vēlme mācīties un mainīties, tad lauzt ieradumu ir tikpat grūti, cik mainīt cilvēka personību. Šādā gadījumā ir jāpielieto ļoti stingra kontrole un vadītājam ir jābūt pietiekami autoritāram, nemainīgi pieprasot mainīt metodes un pastāvīgi kontrolējot, ka tā tas notiek, līdz brīdim, kad jaunais kļūst par ieradumu. Otrkārt, šādai pretestībai pārmaiņām pamatā ir psiholoģiskie aspekti – ja darbinieks ir bijis atzīts profesionālis, ilgstoši saņēmis labu darba novērtējumu (tātad viņam ir zināms sociālais un profesionālais statuss), tad jaunās metodes iznīcina pamatu, uz kā balstījās cilvēka pašno-

vērtējums un piederība noteiktam profesionālam un/vai sociālam statusam. Grūti pieņemt, ka līdz šim labais un visiem pieņemamais vairs nav vērtīgs. Šādā situācijā atkal ir nepieciešama vadības iesaiste un komunikācija, kā jaunās metodes tiek publicētas un ieviestas darbā. Ja tas nāk kopā ar zemitēkstu: “Jūs te neko nesaprotat, te nekas neder, kas bijis līdz šim, tagad mēs jums parādīsim, kā jāstrādā”, tad tūri dabiski, ka darbiniekos rodas pretestība. Lai ieviestu pārmaiņas darba metodēs, praktiski ir jāīsteno pilna pārmaiņu vadības funkcija – personāla sagatavošana jaunajam, mācības, psiholoģiskais atbalsts (manipulācija, iesaistīšana, lēmumu līdzpieņemšanas tiesības u.tml.) u.c. pārmaiņu vadības funkcijas procesi.

Jebkuram šāda veida konfliktam ražošanas uzņēmumā, kur viens process ir pakārtots otram un svarīgs ir komandas darbs, ir liela nozīme, jo visa pamatā ir darba izpildes kvalitāte un kvalitatīvs gala produkts, kas nonāk pie patērētājiem.

3.2. Anketēšanas kā pētniecības metodes rezultāti

Lai iegūtu paaudžu atšķirību analīzi SIA “Tērvete food”, autore veica aptauju. Aptauja kā kvantitatīvā pieeja tika izvēlēta pamatojoties uz konkrētām definīcijām:

- aptaujas tiek izmantotas, lai iegūtu informāciju no cilvēkiem vai par tiem, lai aprakstītu, salīdzinātu vai izskaidrotu to zināšanas, sajūtas, vērtības un uzvedību;
- aptaujas metode ir viens no efektīvākajiem veidiem, kā iegūt dažādu informāciju – par to, kā cilvēki domā, par viņu vēlmēm, vajadzībām, uzskatiem, attieksmēm un viedokļiem.⁵⁵

Attieksmes mērījumam tika izmantota Likerta skalas metode, ar kuras palīdzību iespējams uzzināt, cik lielā mērā respondents piekrīt vai nepiekrīt kādam jautājumam vai viedoklim.⁵⁶ Anketā tika lietoti slēgtie un atvērtie jautājumi. Slēgtos jautājumus vieglāk apstrādāt, izmantojot statistiskās datu apstrādes metodes, bet pastāv liela varbūtība, ka respondenti nedod pilnīgu priekšstatu par savu viedokli konkrētā jautājumā, atbildot sev vēlamāko no izvēles variantiem, bet ne patiesāko. Tāpēc anketā slēgtie jautājumi, kur atbilde var būt *jā* vai *nē*, ir papildināti ar atvērtu jautājumu, kurā lūgts paskaidrot atbilstošo atbildi vai izvēli. Tomēr izvēloties šāda tipa aptaujas metodi, ir būtiski trūkumi, ne visi respondenti gatavi izpausties

55 Aptaujas metode// e-formas.– <http://www.e-formas.lv/aptauju-akademija/aptaujas-metode>.– (Resurss apskatīts: 01.05.2019.).

56 Likerta skala: Terminu vārdnīca.– <http://www.e-formas.lv/aptauju-akademija/terminu-vardnica>.– (Resurss apskatīts: 01.05.2019.).

un sniegt garas atbildes un rezultātu apkopošana parasti ir jāveic manuāli, pārskatot sniegtās atbildes.⁵⁷ Savukārt, kā pozitīvā iezīme ir tas, ka respondenti var atbildēt daudz detalizētāk un paskaidrot savas atbildes.⁵⁸

Anketēšanas par respondentu piederību un nozīmīgākajiem faktoriem darba vietā rezultāti.

Anketu Nr. 1 veido trīs daļas. 1. daļa – kontaktjautājumi, kas veidoti, lai iegūtu vispārīgu informāciju par respondentiem/dalībniekiem. Pirmie pieci anketas jautājumi atklāja pamatinformāciju par darbinieku. Demogrāfiskie jautājumi: gadu skaits, dzimums, izglītības līmenis, uzņēmumā nostrādātais laiks. Demogrāfiskās atbildes parādīja arī kopējo darbinieku skaitu uzņēmumā, darbinieku vidējo darba stāžu organizācijā, kurā departamentā dalībnieks strādā. Anketas 2. daļā tika iekļauti sarežģītāki jautājumi, dalībnieku domu un personīgo izjūtu, kā arī piederības sajūtas darba vietā noskaidrošanai. Respondentiem tika doti 13 apgalvojumi, uz kuriem jāsniedz atbildes 5 punktu apjomā pēc Likerta skalas (1 – *pilnībā nepiekrītu*, 2 – *nepiekrītu*, 3 – *ne piekrītu, ne nepiekrītu*, 4 – *piekrītu*, 5 – *pilnībā piekrītu*). 3. daļā anketā bija iekļauti vienkārši apgalvojumi, kas sniedza papildus informāciju par darbiniekam nozīmīgām vai nenozīmīgām lietām. Mērķis bija noskaidrot, cik lielā mērā darbiniekiem katrs no minētajiem apgalvojumiem ir būtisks. Tika doti 20 apgalvojumi, uz kuriem jāsniedz atbildes pēc Likerta 5 punktu skalas (1 – *ļoti svarīgi*, 2 – *svarīgi*, 3 – *neitrāli*, 4 – *mazsvarīgi*, 5 – *ļoti mazsvarīgi*).

Anketas tika izsniegtas papīra formātā darbiniekiem dažādos laikposmos ar lūgumu sniegt savu atbildi, neietekmējoties no kolēģiem. Anketas no respondentiem pieņēma trešā persona, lai netiktu personalizēta iegūtā informācija. Anketēšana tika veikta 2019. gada maijā–jūlijā. Tās aizpildīja 42 respondenti, no kuriem 43% bija vīrieši, 57% sievietes, kā iepriekš minēts, – visi SIA “Tērvete food” darbinieki.

Anketēšanas rezultātu analīze tika veikta saskaņā ar CVO Recruitment & Simplika⁵⁹ paaudžu sadalījumu (sk. 5. tabulu). Klātpievienotajā tabulā autore ir atspoguļojusi darbinieku izglītības līmeni pa paaudžu grupām, norādot cilvēku skaitu katrā no tām.

57 Jautājumu veidi un to izmantošana.– <https://zettool.wordpress.com/2010/10/23/jautajumu-veidi-un-to-izmantosana/>– (Resurss apskatīts 01.05.2019.).

58 Aptaugas jautājumi, to veidi.– <http://www.e-formas.lv/aptauju-akademija/aptaugas-jautajumi-to-veidi/>– (Resurss apskatīts 01.05.2019.).

59 Cilvēks. Vērtība. Organizācija.–https://cvor.lv/wpcontent/uploads/2011/07/Cilveks_vertiba_organizacija_2_2010.pdf– (Resurss apskatīts 08.04.2019.).

5. tabula

Izglītības līmenis pa paaudžu grupām (pers. skaits)

| Paaudze | Paaudžu grupa (dzimšanas gads) | Izglītības līmenis | | | | |
|----------------|-----------------------------------|---------------------|--------------------|----------------------------------|--------|--|
| | | pamata izglītība | vidējā speciālā | nepabeigta vidējā speciālā | vidējā | augstākā (bakalaurs, maģistrs, doktors) |
| Vidējā paaudze | 1946–1964 | 1 | 9 | 0 | 0 | 0 |
| X paaudze | 1965–1979 | 0 | 9 | 0 | 0 | 4 |
| Y paaudze | 1980–1994 | 1 | 2 | 4 | 2 | 10 |

Veicot anketu analīzi, secināms, ka vairumam vidējās paaudzes darbinieku ir vidējā speciālā izglītība, t.i., tiem ir noteikta profesija, bet tas nenozīmē, ka visi strādā savā profesijā. Savukārt, X un Y paaudzes darbiniekiem ir atšķirīgs izglītības līmenis. Ja X paaudzes darbinieki vēl ir apguvuši noteiktu profesiju, tad Y paaudzes darbinieki jau ir ar dažādu izglītības līmeni. L. Džennamo un D. Gārdneres veiktajos pētījumos, salīdzinot vidējo, X un Y paaudzi,⁶⁰ tika secināts, ka vidējai paaudzei dominējošā ir tehniskā izglītība. Savukārt, X un Y paaudzes izglītības līmeņi bija dažādi, pat pie nosacījuma, ka ir tikai pamatizglītība. Šīs aptaujas rezultāti zināmā mērā sakrīt ar autores analīzi par SIA “Tērvete food” darbinieku izglītības līmeni, salīdzinot pa grupām. Būtiski atšķiras izglītības līmenis Y paaudzes indivīdiem, ņemot vērā dzimšanas gadu (sk. 6. tabulu, kur izveidota X–Y paaudzes papildgrupa).

6. tabula

Izglītības līmeņu atšķirības, ņemot vērā dzimšanas gadu (pers. skaits)

| Paaudze | Paaudžu grupa | Izglītības līmenis | | | | | Kopējais darbi- nieku skaits grupā |
|----------------|------------------|--------------------------|-------------------------|---------------------------------------|--------|---------------|--|
| | | pamata izglītī- ba | vidējā spe- ciālā | ne- pabeigta vidējā speciālā | vidējā | aug- stākā | |
| Vidējā paaudze | 1946–1964 | 1 | 9 | - | - | | 24% |
| X paaudze | 1965–(1979)1976 | | 9 | - | - | 2 | 26% |
| X–Y paaudze | 1977–1984 | - | - | - | - | 10 | 24% |
| Y paaudze | (1980) 1985–1994 | 1 | 2 | 4 | 2 | 2 | 26% |

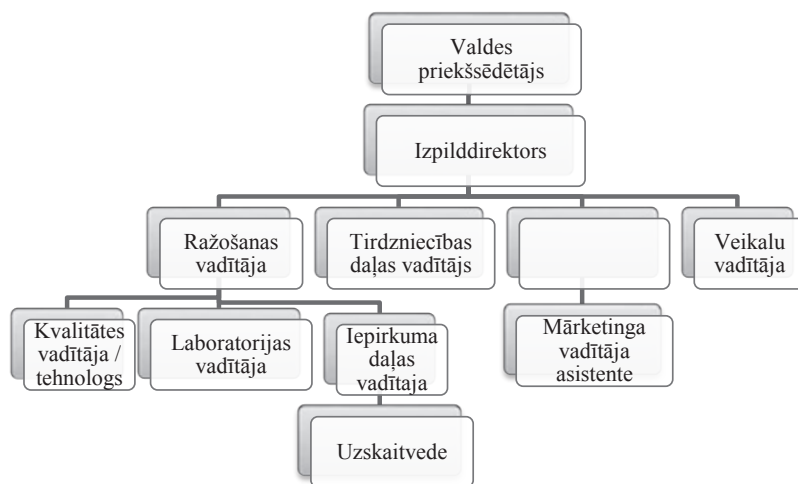
60 Cennamo L., Gardner D. Generational differences in work values, outcomes and person-organisation values fit// Journal of Managerial Psychology.– Vol. 23, N 8 (2008), pp. 891–906.

Salīdzinot 5. un 6. tabulu, redzams, ka lielākā daļa no uzņēmuma darbiniekiem ar augstāko vai divām augstākajām izglītībām ir indivīdi, kuri dzimuši laika posmā no 1977. gada līdz 1984. gadam (24% no kopējā skaita). Starp šiem darbiniekiem vislabāk veidojas un notiek sadarbība. Līdzīgu vecuma grupu publikācijā 2016. gadā atspoguļo personālatlases uzņēmums CVO Recruitment & Simplika, kur laika posmā no 1973. gada līdz 1985. gadam dzimušie tiek nosaukti par *vidutāju paaudzi*.

Vidutāji ir pirmā paaudze, kura iegūst modernu izglītību, dodas studentu apmaiņas programmās, tādējādi veidojas atvērtība atšķirīgajam un aktuāla kļūst dalība starptautiskos projektos. Apziņa, ka pasaule var būt citāda, rada vēlmi aktīvi iesaistīties un pašiem veidot nākotni. Hierarhija un birokrātija nav pašsaprotama, darba attiecībās vidutājs izvēlas būt partneris, nevis izpildītājs. Vidutāju paaudzes nosaukums izvēlēts atbilstoši tās galvenajai funkcijai – būt paaudžu vienotājiem (t.i., vidutāji) darba tirgū – viņi labi saprotas ar vecāko paaudzi, tik pat labi spēj uzrunāt jaunāko paaudzi.⁶¹ Autore savus kolēģus atbilstoši arī varētu vērtēt kā vidutājus. Turklāt šīs grupas indivīdi ieņem amatus ar augstāku atbildību (sk. 2. attēlu). Darbinieki ir no 6. tabulā izceltās X–Y paaudzes grupas (1977.–1984. gadā dzimušie), 10 no tiem ir ar vienu vai divām augstākajām izglītībām.

2. attēls

X–Y paaudzes darbinieku ieņemamie amati



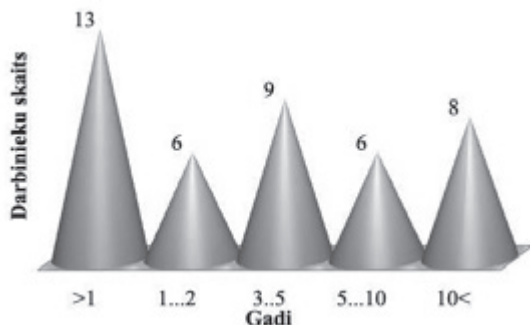
61 Aktuālais Latvijas darba tirgū 2016.gadā. Paaudžu konteksts.// Aktualitātes.– <https://cvor.lv/darba-tirgus-zinas/aktualais-latvijas-darba-tirgu/>– (Resurss apskatīts 10.04.2019.).

Diemžēl, pārējā Y paaudzes daļa (1985–1994) ir ar ļoti atšķirīgu izglītības līmeni. Tikai 18% no tiem ir ar augstākā izglītība, 36% ir ar vidējo vai vidējo speciālo un 45% – ar pamata, nepabeigtu vidējo vai vidējo speciālo izglītību. Tāpat no 6. tabulas datiem izriet, ka 43% no kopējā darbinieku skaita (līdz 1976. gadam dzimušie) ir ar vidējo speciālo izglītību, kuri veic tiešos darbus pie ražošanas līnijas un nodrošina iekārtu tehnisko darbību.

Anketās tika iekļauts jautājums par darbinieku nostrādāto laiku saldējuma ražošanas uzņēmumā. Tā kā SIA “Tērvete food” ir jauns uzņēmums, tad jautājuma mērķis bija – iegūt informāciju par kopējo darba pieredzi, ņemot vērā, ka respondenti ir strādājuši arī AS “Druva food” (sk. 3. attēlu).

3. attēls

Respondentu darba pieredze saldējuma ražošanas uzņēmumā



Kā liecina aptaujas dati, 31% darbinieku ir ar nelielu darba pieredzi (mazāk kā 1 gads), 14% strādā te 1–2 gadus (respondenti, kuri ir strādājuši tikai pēc uzņēmuma pēdējās atjaunošanas). 22% no aptaujātajiem ir strādājuši arī AS “Druva Food” un to kopējā darba pieredze ražošanas uzņēmumā ir 3–5 gadi, bet vairāk kā 5 gadus saldējuma ražošanā iesaistīti bijuši 33%. Tātad vairums – 55% nodarbināto SIA “Tērvete food” ir ar darba pieredzi saldējuma ražošanā vairāk par 3 gadiem. Salīdzinot iegūtos datus pa departamentiem, secināms, ka 5–10 gadu un vairāk kā 10 gadu pieredze ir darbiniekiem, kas tiek nodarbināti tieši ražošanas procesā, t.i., tehniskais personāls, ceha meistares un darbinieces. 3–5 gadu pieredze ir gan ceha darbiniekiem, gan otrā līmeņa vadītājiem. Savukārt, mazāk kā 2 gadu darba pieredze saldējuma ražošanas uzņēmumā ir gan vadībai, gan

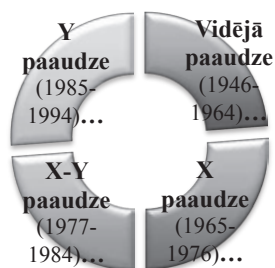
pirmā un otrā līmeņa vadītājiem, gan tādu darbu veicējiem kā pārdevējas, asistente, lietvede, aģenti, krāvēji. Ja skata šos datus kontekstā ar intervēšanas rezultātā gūtajiem secinājumiem, tad rodas vēl viens iemesls, kādēļ veikt pārmaiņas uzņēmumā varētu būt grūtāk. Darbinieki ar lielu darba stāžu ir vecākās paaudzes pārstāvji, kuri uzskata, ka gadu gaitā lietotās metodes ir bijušas vislabākās (tikai ērtāks ieradums), tādēļ “nepieredzējuši” vadība šai paaudzei nav autoritāte. Vidējai paaudzei, savukārt, ir raksturīga vajadzība pēc autoritātes – vadītājs zina un prot visu, tikai augstas klases profesionālis var būt vadītājs. Šai paaudzei visgrūtāk ir pieņemt mūsdienu vadības atziņas, ka vadītāja pienākums ir nevis pārzināt darbinieka darbu, bet gan zināt, kā vadīt darbinieku.

Lai risinātu šādu izaicinājumu, ir nepieciešamas īpašas koučinga (no angl. val. – *coaching*) prasmes vadībā, kas ar nemanāmām vadības un kontroles metodēm virza darbinieku uz vajadzīgo mērķi, lēmumu pieņemšanu it kā atstājot darbinieka ziņā. Tādējādi autore iesaka uzņēmuma vadībai izpētīt šīs vadības metodes iespējas un īstenot, ja nepieciešams, koučinga vadības mācības.

Anketas otrās un trešās daļas apgalvojumi tika analizēti, ņemot vērā uzņēmumā strādājošo indivīdu sadalījumu pa paaudžu grupām (sk. 6. tabulu). Grupu lielumi pēc indivīdu skaita katrā no tām ir proporcionāli: 10–11 indivīdi (sk. 4. attēlu).

4. attēls

Paaudžu grupu lielums, %



Ikdienā tiek novērotas atšķirības vienas un tās pašas paaudzes indivīdu darba kultūrā. Organizācijas kultūra ir organizācijā valdošo vērtību, uzvedības modeļu, normu, rituālu un pieņemumu kopums, kurš var nebūt nekur īpaši formāli definēts, tomēr reāli nosaka cilvēku uzvedību un dar-

ba stilu, kā arī savstarpējās attiecības un kompānijas darba rezultātus.⁶² Jāatzīst, ka SIA "Tērvete food" nav izstrādātas un definētas organizācijas kultūras vadlīnijas. Organizācijas kultūra tiek balstīta uz vispārpieņemtām normām un katra indivīda personīgo izpratni par tām. Patreiz, pēc vadības ierosinājuma, tiek izstrādāti iekšējie kārtības noteikumi, bet tie vēl ir izstrādes stadijā un nav pilnīgi. Nākamais posms – noteikumu ieviešana, kas ietver sevī darbinieku iepazīstināšanu ar tiem, izskaidrojot, kā tas ietekmē viņu ikdienu un rīcību.

Apkopojot informāciju no anketām par darbinieku piederības sajūtu uzņēmumā un salīdzinot atbildes pa paaudžu grupām, ir redzams, ka starp vidējās un X paaudzes respondentiem nav būtisku atšķirību. Piemēram, apgalvojumam "es būtu priecīgs pavadīt savu atlikušo karjeru šinī uzņēmumā" pilnībā piekrīt vai piekrīt daļēji vairāk kā 80% respondentu. Savukārt, X–Y un Y grupu respondentu atbildes ir ļoti nevienprātīgas. Ja 40% X–Y grupas darbinieki pilnībā piekrītu atlikušo karjeru palikt šinī uzņēmumā, tad Y paaudzes respondenti 45% – pilnībā tam nepiekrīt. Apgalvojums un respondentu atbildes saskan ar zinātniskajās publikācijās atrodamo informāciju, ka vidējās paaudzes indivīdi nereti uzskata, ka viena darba vieta ir uz visu mūžu.⁶³ X paaudzes indivīdi būs vērsti uz pārmaiņām un mainīs darba vietu, ja neredzēs ieguldītā darba rezultātus. Savukārt, Y paaudzes indivīdi bez vilcināšanās var mainīt darba vietu, ja netiek nodrošināts līdzsvars starp darbu un privāto dzīvi.⁶⁴

Vidējās un Y paaudžu respondentu lielākā daļa (60–72%) vienlīdz nepiekrīt apgalvojumam "es uzņēmuma problēmas uztveru kā personīgās problēmas". Pamatojoties uz personīgo pieredzi, autore te saskata zemu atbildības sajūtu un ieņemamo amatu šīs grupas indivīdu vidū. Lai arī vidējās paaudzes darbinieki ir strādīgi, tomēr nākas atzīt, ka uzņemties atbildību un izrādīt iniciatīvu procesu vadībā neizdodas. Savukārt, Y paaudzes respondenti, kas dzimuši pēc 1985. gada, spēj atzīt kļūdas, taču ir pārāk vērsti uz sevi. Ja analizē X un X–Y paaudžu attieksmi pret minēto apgalvojumu, tad atbildes ietekmē ieņemamais amats un nostrādātais laika periods

62 Bule I. Organizācijas kultūras nozīme šodien// Studenti Latvijas izaugsmei: Alberta koledžas XI studentu zinātniski praktiskā konference. Tēzes 2013.– 7.–12.lpp.– <https://www.alberta-koledza.lv/docs2/9c372aeb8bbaf3d5b7af6db8b267b224.pdf>.– (Resurss apskatīts: 23.06.2019.).

63 Cilvēks. Vērtība. Organizācija.–https://cvor.lv/wpcontent/uploads/2011/07/Cilveks_vertiba_organizacija_2_2010.pdf.– (Resurss apskatīts 08.04.2019.).

64 Coates K. L.T. The Meaning of work for five Generation Y employees: a hermeneutic phenomenological study// Dissertation. Colorado State University (2014), pp. 37.–https://mountainscholar.org/bitstream/handle/10217/82586/Coates_colostate_0053A_12338.pdf?sequence=1.– (Resurss apskatīts 25.04.2019.).

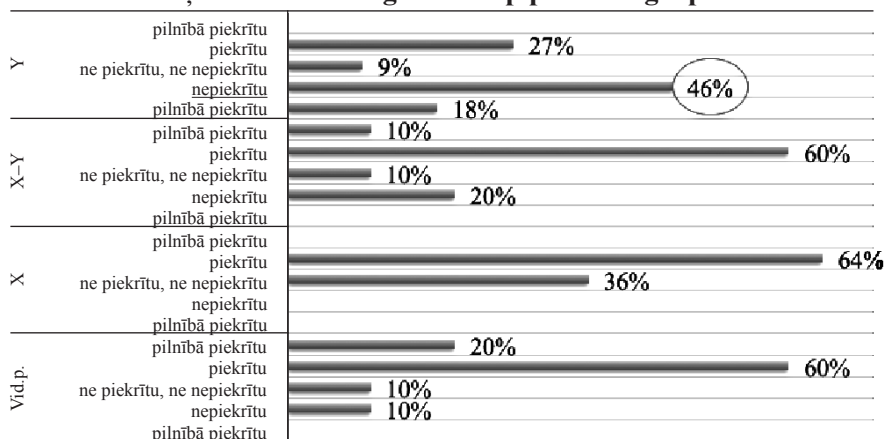
uzņēmumā. 40% X–Y grupas pārstāvju jau uzņēmuma problēmas uztver kā personīgās problēmas.

Sniedzot atbildes uz apgalvojumu "es šinī uzņēmumā nejūtos kā šī uzņēmuma komandas daļa" un "emocionāli es nejūtos piesaistīts/-a šim uzņēmumam" respondentu viedoklis ir ļoti līdzīgs. Ja vidējās, X un X–Y paaudžu grupu pārstāvji pilnībā piekrīt, nepiekrīt vai ne piekrīt, ne nepiekrīt šiem apgalvojumiem, tad 64% Y grupas respondentu piekrīt, kas liecina par to, ka darbinieki (līdz 1984. gadam dzimušie) jūtas kā komandas daļa, emocionāli sevi saista ar uzņēmumu, savukārt, Y paaudze uzņēmumam kā darba vietai piešķir citu vērtību. Līdzīga tendence atbildēs novērojama apgalvojumā par piederības sajūtu savam uzņēmumam, kur 55% Y paaudzes respondentu neizjūt piederību savam uzņēmumam.

Analizējot atbildes uz apgalvojumu "šis uzņēmums man personīgi ļoti daudz nozīmē", redzams, ka būtiski atšķirīgs ir Y paaudzes viedoklis, kur 46% respondentu nepiešķir personīgi lielu nozīmi uzņēmumam (sk. 5. attēlu). Pārējās paaudžu grupās lielākā daļa respondentu atzīst, ka uzņēmums tomēr respondentiem nozīmē daudz.

5. attēls

Uzņēmuma nozīmīgums starp paaudžu grupām



Respondentu lojalitāte pret uzņēmumu tiek raksturota ar līdzīgu tendenci. Kaut gan, ja vidējās un X paaudzes 60–80% respondentu piekrīt šim apgalvojuma, tad X–Y paaudzē 90% uzskata, ka uzņēmums ir pelnījis indivīda lojalitāti (Y paaudzē – tikai 27%). Lai arī liekas, ka ar loja-

litāti tiek saprasts viens jēdziens, autoresprāt pastāv iespēja, ka šī termina izpratne katram veidojas atšķirīga – atkarībā no personīgo vērtību skalas. Krasi mainās kultūras normas, ko sāk izjust darba vietās. Saskaņā ar paaudžu teoriju secināms, ka Y, mileniāļi un Z paaudze izjūt mazāku personīgu sasaisti ar organizāciju, vietā meklējot piederības sajūtu komandām, kolēģiem. Jo interesantāk ir strādāt kopā ar konkrētiem cilvēkiem, jo ilgāk, piemēram, mileniālis būs iesaistīts uzņēmumā. Šī tendence kļūs aizvien izteiktāka, darba tirgū ienākot jaunākiem cilvēkiem, tādēļ uzņēmumam ir jābūt gatavam stiprināt tieši komandu kultūru, samazinot izteikti hierarhisks darba attiecības.

Analizējot anketā ietvertos otrās sadaļas apgalvojumus, var secināt, ka pastāv būtiska atšķirība starp paaudzēm. Ja vidējās un X paaudzes respondenti atbildējuši ļoti līdzīgi, tad Y paaudzes viedoklis atšķiras. Arī izdalītā X–Y grupa, kas citos avotos ir X vai Y paaudze, ir izteikusi atšķirīgu viedokli. Līdz ar to var secināt, ka SIA “Tērvete food” uzņēmuma darbinieki, kuri ieņem amatus vadības līmenī, ir lojāli, uzticīgi un pozicionē sevi kā uzņēmuma komandas dalībniekus, turklāt, ir ar augstu atbildības sajūtu. Kaut gan pastāv iespēja, ka esošo darba vietu varētu arī nomainīt. Vidējās un X paaudzes darbinieki biežāk atbildējuši uz apgalvojumiem ar ”ne piekrītu, ne nepiekrītu”. Autore to skaidro ar nedrošību un nepārliecinātību. Iespējams, ka nav arī saprasta apgalvojumu būtība. Šo paaudžu pārstāvji ir uzticīgi uzņēmumam un negribētu mainīt tagadējo darbu, tā arī turpinot strādāt jau ierastajos amatos. Lai arī respondenti jūtas kā komandas daļa, tomēr pienākuma apziņa pret kolēģiem netiek apliecināta. Lojalitāti apliecina ne tikai uzņēmuma personiskā nozīme indivīdiem un apgalvojuma apstiprināšana, bet arī saldējuma ražošanas uzņēmumā nostrādātie gadi. Lai arī aptaujā netika jautāts, tomēr autorei ik dienas komunicējot ar darbiniekiem, ir vairākkārt nācies dzirdēt, ka, pat nomainot darba vietu uzņēmuma maksātnespējas procesā, tik un tā vienmēr viņi ir cerējuši, ka saldējuma ražošana tiks atsākta, būs iespēja atgriezties tik ierastajā darba vidē. Protams, jāņem vērā, ka nozīme ir arī uzņēmuma ģeogrāfiskajai atrašanās vietai, kas, iespējams, var būt par darba vietas izvēles iemeslu tuvējās apkārtnes iedzīvotājiem, tomēr šāds jautājums anketās netika uzdots un līdz ar to nav analizējams, bet izteikts kā pieņēmums.

Analizējot aptaujas anketas Nr. 1 trešo sadaļu – nozīmīgākie/nenozīmīgākie faktori darba vietā pa paaudžu grupām – rezultāti ir apkopoti pa paaudžu grupām (pēc Likerta tipa skalas no *ļoti svarīgs* līdz *ļoti mazsvarīgs*). Y paaudzes (1985–1994) pārstāvju sniegtās atbildes atšķiras no pārējām

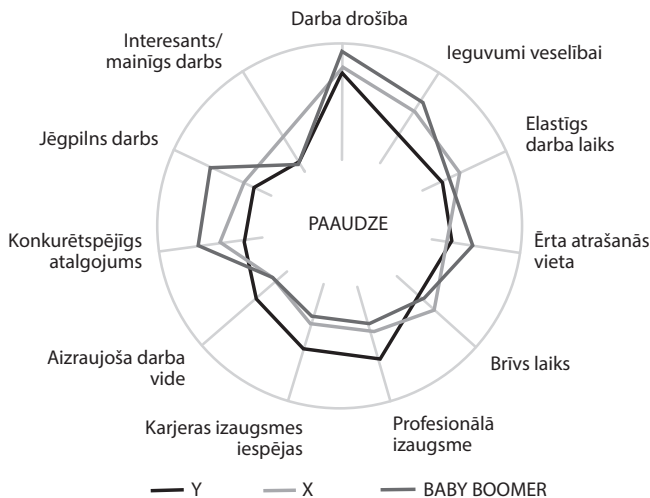
paaudžu grupām. Kaut gan arī vidējās paaudzes (1946–1964) respondenti, novērtējot nozīmīgākos darba vides faktoros, ir snieguši vērtējumu *neitrāli*. Te jāņem vērā, ka šī paaudze tiek raksturota kā ”smaga darba darītāji”⁶⁵ un nav viņiem raksturīgi iebilst pret apkārtējās darba vides apstākļiem. Viņi ir pieraduši strādāt tāpat, kā strādājuši visu mūžu, nepaužot savu viedokli. Nereti vecākā gadagājuma darbinieki mēdz teikt: ”mēs tā esam pieraduši un strādājam, kā ir”. Līdz ar to nākas secināt, ka pat, ja viņiem ir savs viedoklis, viņi nav raduši to paust. Pēc aptaujas rezultātiem, var redzēt, ka vidējās paaudzes respondenti vairāk novērtē stabilitāti un drošības sajūtu – pastāvīgs darbs, sociālās garantijas, kolēģi un darbs komandā, statuss darba vietā. Piemēram, ja augstākos vadības līmeņos statuss darba vietā ir amata nosaukums, tad ceha darbiniecēm ir būtiski, kādus darbus viņas prot veikt. Turklāt, darbu nozīmīgums ir pieredzējušo darbinieku personīgi ieviesta klasificēšana pēc savas izpratnes un pieņēmumiem. Šāda pašu ieviesta sistēma bieži vien kavē darba izpildi, jo cienājamo gadu dēļ vairs darbi nevedās, bet jaunākās paaudzes pārstāvjiem vecākie kolēģi nenodod savas zināšanas un prasmes. Šis apgalvojums saskan ar intervijā iegūtajām atziņām, ka rodas konfliktsituācijas, jo pieredzējušie darbinieki izjūt nepamatotas bailes par savu darba vietu.

Vidējās paaudzes darbiniekiem nav svarīgas izaugsmes iespējas, ka arī ir neitrāla attieksme pret apkārtējās vides apstākļiem, darba drošību, atalgojuma sistēmu, tie arī nepiešķir lielu nozīmi meistarību kompetencei. Vairāk valda uzskats, ja ir nozīmēts atbildīgais, tad tā arī strādājam. Ja piemin atalgojuma sistēmu, tad šīs paaudzes pārstāvji ir gandarīti, ja saņem algu, priecāsies, ja saņems prēmiju vai piemaksu, bet tam nepiešķir tik lielu nozīmi. Turklāt, autorei personīgi pieņemot darbā darbiniekus (gan X paaudzes, gan Y paaudzes pārstāvjus) ir nepārprotami pierādīties, ka vecāka gada gājuma cilvēki neiedziļinās jautājumā par atalgojuma sistēmu. Viņiem, galvenokārt, svarīgs ir algu izmaksu datums un algas apmērs. Savukārt, Y paaudzes darbinieki noteikti uzdos jautājumus, piemēram, kā papildus var nopelnīt, kad palielina algu, vai ir piemaksas, prēmijas.

Jaunākie MERCER Global Talent Trends Study pētījumi par dažādu paaudžu vērtībām, kas ir nozīmīgas potenciālajiem darbiniekiem un darbiniekiem, lai nemainītu darbu un būtu uzticīgi darba vietai, ļauj iezīmēt raksturīgas tendences (sk. 6. attēlu).

65 Cilvēks. Vērtība. Organizācija.–https://cvor.lv/wpcontent/uploads/2011/07/Cilveks_vertiba_organizacija_2_2010.pdf.– (Resurss apskatīts 08.04.2019.).

Ko izvēlas darbinieks (MERCER Global Talent Trends Study pētījums)⁶⁶



Autores veiktajā aptaujā nav minēti visi tie paši faktori, bet dažas vērtības ir salīdzināmas. Karjeras izaugsmes iespējas vidējai paaudzei (*Baby boomers*) ir mazāk svarīgas kā Y paaudzei, kam tās ir ļoti svarīgas. Brīvais laiks un elastīgs darba laiks saskaņā ar MERCER Global Talent Trends Study pētījumu vairāk nozīmīgs ir X paaudzei, savukārt, SIA “Tērvete food” šis faktors ir svarīgs gan X–Y paaudzei, gan Y paaudzei. Par Y paaudzei tik vēlamo elastīgo darba laiku arī tiek runāts iepriekš minētajā pētījumā. Atsevišķi faktori nav salīdzināmi pa paaudžu grupām, jo autore savā pētījumā izmantoja atšķirīgu paaudžu sadalījumu.

Aptaujas trešajā daļā vērtību sistēma vairāk sakrīt X un X–Y paaudzes respondentiem, kuri gandrīz visus minētos faktoros atzīmējuši kā svarīgus un ļoti svarīgus. Būtiska atšķirība starp abām paaudžu grupām ir apgalvojumos ”darbs komandā”, ”kompetents departamenta vadītājs/meistars”, ”personīgo prasmju pielietojums darba vietā”, ”darba drošība”, ”Jūsu nozīmīgums uzņēmumā”, ”darba laiks”. X paaudzei dominē neitrāla attieksme pret šiem apgalvojumiem, bet X–Y paaudze tos uzskata par svarīgiem un pat ļoti svarīgiem. Zinot to, ka X paaudze ražošanas uzņēmumā ir

66 Health Wealth Career// Global Talent Trends Study, 2019.- MERCER (2019), p. 15.– <http://www.mmc.com/content/dam/mmc-web/insights/publications/2019/feb/gl-2019-global-talent-trends-study.pdf>– (Resurss apskatīts 17.09.2019.).

speciālisti un ražošanas darbinieki, tad viedoklis sakrīt vairāk ar vidējās paaudzes pārstāvjiem. Salīdzinot ar pētījumos pieejamo šo paaudžu raksturojumu, tomēr nākas secināt, ka pastāv atšķirība starp vienas paaudzes indivīdiem, tajā, kā vērtē darba vidi. Analizējot Y paaudzes indivīdu sniegtos vērtējumus, var redzēt, ka svarīgi un ļoti svarīgi ir apgalvojumi, kas vairāk tieši skar pašu indivīdu, kas sakrīt ar pētījumos pieejamo raksturojumu un tiek apzīmētas ar "augstām ambīcijām".

Secināms, ka pastāv būtiskas atšķirības starp dažādu paaudžu grupu indivīdiem. SIA "Tērvete food" darbinieku vidējā paaudze (1946–1964) un X paaudze (1965–1976) pārsvarā ir speciālisti un ceha darbinieki, ar lielāku darba pieredzi un salīdzinoši ne pārāk augstām prasībām pret darba vidi. Autore izdalīta X–Y paaudžu grupa (1977–1984) ir uzņēmuma vadošie darbinieki. No anketēšanā iegūtās informācijas redzams, ka visiem šīs grupas indivīdiem ir viena vai divas augstākās izglītības, kas arī ir iemesls, kāpēc šie respondenti ir snieguši atšķirīgas atbildes uz anketas otrās un trešās daļas apgalvojumiem. Savukārt, Y paaudzes (1985–1994) darbinieku sniegtās atbildes liecina par to, ka šīs grupas pārstāvji ir vērsti uz sevi, savām interesēm un personīgo izaugsmi.

Anketēšanas par darba organizācijas veidojošajiem faktoriem rezultāti

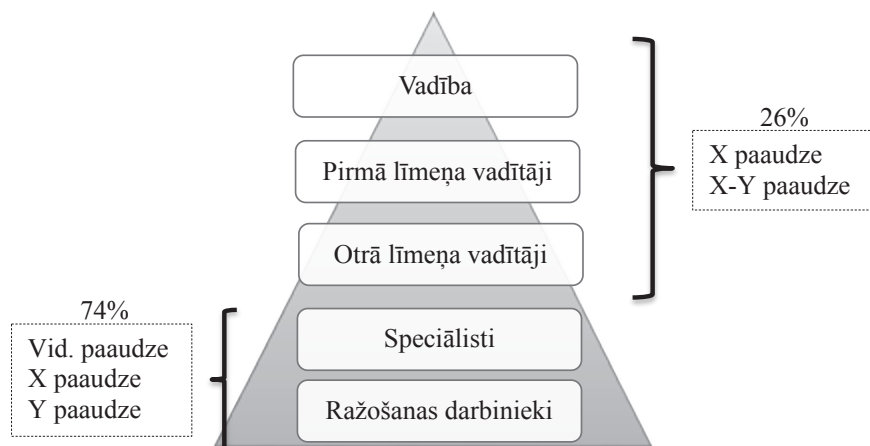
Anketu Nr. 2 veido trīs daļas. 1. daļā ir kontaktjautājumi, kas veido ti, lai iegūtu vispārīgu informāciju par respondentiem/dalībniekiem, lai varētu klasificēt respondentus pēc autores iepriekš izveidotā paaudžu grupu sadalījuma. Pirmie četri anketas jautājumi atklāj pamatinformāciju par darbinieku. Demogrāfiskie jautājumi: dzimšanas gads, dzimums, izglītības līmenis, departaments, kurā respondents strādā. 2. daļā jau ir sarežģītāki jautājumi, lai iegūtu ziņas par dalībnieku pieredzi, domas par darba organizāciju veidojošajiem faktoriem, uzsvāru vērsot uz darbinieku savstarpējām attiecībām. Tādi ir desmit jautājumi, kas anketā atsevišķi netiek izdalīti, bet pēc sarežģītības pakāpes uz tiem ir jāatbild plašāk. Mērķis – iegūt pilnīgāku respondentu viedokli konkrētos jautājumos. Ir arī slēgtā tipa jautājumi, kas papildināti ar atvērto jautājumu, lai iegūtu detalizētākas atbildes. 3. daļā iekļauti 8 vienkāršāk formulēti jautājumi, bet tik un tā ar mērķi iegūt informāciju par darbinieku savstarpējo saskarsmi un uzticību, kā arī lai saņemtu vēl papildus informāciju no respondentiem par sev nozīmīgām vai nenozīmīgām aktivitātēm darba vietā. Tāpat kā 2. daļā, ir gan slēgtie, gan atvērtie jautājumi.

Anketas tika izsniegtas papīra formātā darbiniekiem dažādos laikposmos ar lūgumu sniegt savu atbildi, neietekmējoties no kolēģiem. Tas tika darīts darba dienās, kad netika plānoti tiešie darbi ražošanā, jo anketas aizpildīšana bija laikietilpīga. Anketas no respondentiem pieņēma trešā persona, lai autore nepersonalizētu iegūto informāciju. Tāpat kā pirmo, tā arī otro anketu aizpildīja 42 respondenti, no kuriem 43% bija vīrieši, 57% sievietes – visi SIA “Tērvete food” darbinieki. Lai arī sākotnēji šķita, ka respondenti neveltīs pietiekami daudz laika un nesniegs pilnīgas atbildes, tomēr jāatzīst, ka darbinieku atbildes bija salīdzinoši atklātas un izvērstas. Ņemot vērā to, ka autore ikdienā strādā un komunicē ar visiem uzņēmuma darbiniekiem, izvērtējot atbildes, pārsvarā visas personas bija atpazīstamas un identificējamas (pēc atsevišķiem izteicieniem, piezīmēm, izteiksmes stila). Tāpēc pastāv iespēja, ka anketu apstrādē izmantotā aprakstošā metode tiek interpretēta, balstoties uz autores personīgajām emocijām.

Dažās anketās, atbilžu izvērstajos jautājumos, tika minēti arī konkrēti darbinieku vārdi, bet turpmāk izklāstot anketās iegūto informāciju, tie netiks atspoguļoti. Netiks publiskota arī uzņēmumam būtiska informācija, kas trešajām personām nebūtu izpaužama. 7. attēlā procentuāli attēlots SIA “Tērvete food” darbinieku sadalījums uzņēmuma struktūrā, norādot, kādas paaudzes pārstāvji ietilpst atbilstošajā sadaļā.

7. attēls

Paaudžu sadalījums SIA “Tērvete food” struktūrā pa departamentiem



Ražošanas uzņēmumā, kā konstatē autore, biežākie konflikti rodas mazkvalificēto darbinieku vidū. Konfliktos starp dažādu paaudžu indivīdiem atšķirīgs ir tikai tas, kā šie konflikti tiek uztverti un risināti vai gluži otrādi – paliek neatrisināti.

Analizējot anketā Nr. 2 paustos viedokļus 82% darbinieku ir novērojuši konfliktsituācijas kolēģu starpā. Kā galvenie konfliktu cēloņi ir neizprotama jaunāko gada gājuma kolēģu rīcība, neatrisinātu konfliktu atkal atsaukšana atmiņā, neizrunātas strīdīgas situācijas darba organizācijā, nespēja pieņemt atšķirīgus viedokļus, neuzticība jaunajiem kolēģiem, neapmierinoša darba sadale no meistara puses, darba kolēģu nevēlēšanās iekļauties komandas darbā, izvairīšanās no atbildības un lēmumu pieņemšanas, neieinteresētība kopīgu mērķu sasniegšanā, meistars nerespektē personīgās vajadzības, nevēlēšanās pieņemt ierasto kārtību. Spilgti iezīmējās tas, ka vidējās un X paaudzes darbinieki izsaka negatīvu vērtējumu Y paaudzes darbiniekiem un pretēji, t.i., notiek sava veida negatīva viedokļa paušana pret citas paaudzes indivīdiem. Savukārt, X–Y paaudzes indivīdi salīdzinoši viedokļu nesakritības raksturo kā darba procesu, neuztverot to kā konfliktsituāciju. Daži vadītāji norāda uz neskaidriem konfliktiem speciālistu un ražošanas darbinieku starpā, kā iemeslu minot savstarpējās komunikācijas problēmas. Paaudžu konfliktus respondenti pamatojuši ar piemēriem no ikdienā novērotā, gan redzot konfliktsituācijas starp kolēģiem, gan strīdoties personīgi (iekavās norādīta paaudze):

- B departamenta jaunieši (X) neievēro kārtību, kādā mēs (vidējā paaudze, X) esam strādājušas visu laiku.
- Jaunās ceha darbinieces (X) var atļauties pateikt, ka nedarīs papildus nozīmētos darbus, kas ietilpst mūsu (vidējās paaudzes) pienākumos.
- Ja jaunajiem (X) kaut ko aizrāda, pēc tam vairs nerunā un pat nesveicinās no rītiem.
- Pieredzējušie (vidējā paaudze, X) neko nesaprot, nevar ņemt nopietni, pieraduši visu darīt kā senos laikos.
- Es neuzskatu (Y), ka man jādara tā, kā meistars (X) liek, tāpēc daru kā uzskatu par vajadzīgu.
- Jaunie (Y) darbinieki ir pārāk slinki un neņem vērā pieredzējušo (vidējās paaudzes, X) darbinieku ieteikumus, tāpēc ar viņiem nav iespējams sastrādāties.
- Ar vecākā gada gājuma kolēģiem, nav iespējams sastrādāties, viņas tikai aizrāda un runā ar paaugstinātu balsi tembru.

- Es (vidējā paaudze) neuztveru jaunus darbiniekus kā kolēģus, tāpat drīz aizies un tāpēc izvairos ar viņiem komunicēt.

Diemžēl, jāatzīst, ka respondenti ir atbildējuši tā, kā tas arī ir redzams vadītājiem no malas. Arī veids, kā respondenti ir pauduši savu nostāju, ir salīdzinoši atklāts. Līdzīgas atziņas tika paustas vairumā anketu, ko bija aizpildījuši speciālisti un ražošanas darbinieki. Kopumā ir skaidras nesaskaņas starp indivīdiem, nepieņemama uzvedība, pretrunas starp paaudžu grupām. Savukārt, X–Y paaudzes indivīdi paši nav nonākuši konfliktsituācijās, tie nemēģina dalīt darbiniekus pa paaudzēm, bet atzīst – ir novērojuši, ka lielākās nesaskaņas veidojas starp darbiniekiem, kas ir nodarbināti tieši ražošanā. Kad pašiem ir radušies neatrisināti jautājumi, tad mēģinājuši rast izeju sarunu ceļā.

Anketēšanas rezultātā skaidri iezīmējās, ka darbinieki dod priekšroku savam departamentam un, tikai atsevišķos gadījumos, citiem darbiem. Y paaudzes indivīdi nav gatavi uzņemties papilddarbu un nelabprāt iesaistās, ja tāds tiek uzdots. Savukārt, vidējās un X paaudzes indivīdi pārsvarā, lai arī nelabprāt, tomēr ir gatavi veikt papildus darbus.

7. tabula

Vēlamā sadarbība starp paaudzēm un departamentiem

| Respondentu paaudžu grupa | Vēlamā sadarbības paaudžu grupa | Vēlamais sadarbības departaments |
|-------------------------------|---------------------------------|--|
| vidējā paaudze (1946–1964) | vidējā paaudze X X–Y | <ul style="list-style-type: none"> • tikai komanda iecirknī B • strādāju, jo vajadzīgs darbs • savā iecirknī C, pēc vajadzības varu izpalīdzēt, bet nelabprāt |
| X paaudze (1965–1976) | vidējā paaudze X X–Y | <ul style="list-style-type: none"> • tikai B iecirknī ar zināmām kolēģēm • iecirknī B • es atnācu strādāt pēc vajadzības, bet dodu priekšroku tiešajiem darba pienākumiem iecirknī A • iecirknī B un C; ko liek, to dara |
| X–Y paaudze (1977–1984) | sadarbība visos līmeņos | <ul style="list-style-type: none"> • sadarbība visos līmeņos |
| Y paaudze (1985–1994) | X–Y Y | <ul style="list-style-type: none"> • iecirknī A, bet tikai ar tiešo kolēģi • tikai iecirknī B, atsevišķus darbus • tikai iecirknī B |

Lielākā respondentu daļa atzīst, ka konflikti ietekmē darba izpildes kvalitāti. Vairāki no tiem minējuši, ka bieži vien kolēģu nepadarītais ir jāpaveic trešajām personām, līdz ar to netiek izdarīts ar atbildības sajūtu, jo ir aizvainojums. Tikko izceļas kāds konflikts, samazinās darba produktivitāte. Tas nav pieļaujams nevienā nozarē, jo īpaši pārtikas rūpniecībā, kur viens no svarīgākajiem faktoriem ir nemainīgas kvalitātes nodrošināšana gala produktam. Runājot par darba organizāciju, ja kāds no ražošanas posmiem netiek nodrošināts pilnā apjomā, tas ietekmē visus sekojošos ražošanas etapus. Lai arī lielākā aptaujāto daļa atzīst, ka konfliktsituācijas pastāv un pēc aptaujas rezultātiem var secināt, ka šādas situācijas uzņēmumā ir starp dažādu paaudžu pārstāvjiem, tomēr 91% respondentu apgalvo, ka nesaskaņas ar kolēģiem nevarētu būt par iemeslu, lai mainītu darba vietu.

Uz jautājumiem "Vai Jūs esat gatavs apmācīt jaunus kolēģus? Vai Jūs to darītu ar gandarījumu?" un "Vai Jūs esat ieinteresēti un izrādīet iniciatīvu jauna kolēģa uzrunāšanai? Kāpēc?" atbilžu tendence iezīmējās pa paaudžu grupām tāda pati kā iepriekš apskatītajos jautājumos. X–Y paaudzes indivīdi ir atvērti kontaktiem ar jaunajiem kolēģiem, labprāt palīdz iejusties darba vidē, ir komunikabli un savu iespēju robežās arī neatsaka palīdzību, ir atsaucīgi un gatavi veltīt laiku, lai apmācītu jaunus darbiniekus. Y paaudzes indivīdi ir salīdzinoši noslēgti, vairāki respondenti norāda, ka uzņēmumā ir citi darbinieki, kas var veikt apmācības. Viņi arī nesteigtos ar jauno kolēģu uzrunāšanu, bet, ja jautātu, atbildi sniegtu. Dažās anketās ir minēts, ka interesi par jaunu kolēģi varētu ietekmēt vecums un dzimums, par jauna darbinieka ienākšanu kolektīvā un statusu darba vietā respondents vispirms mēģinātu uzzināt no citiem kolēģiem. Līdzīgu atziņu pauda arī vidējās un X paaudzes indivīdi. Te gan atšķīrās viedoklis par jauno darbinieku apmācību – bija respondenti, kas minēja, ka apmācītu, bet autorei nav pārliecības, ka tā notiktu, jo ir bijušas nepārprotamas situācijas, kad jaunus darbiniekus (īpaši, gados jaunākos) apmāca nelabprāt, nesniedzot pilnu informāciju par veicamajiem darbiem un to izpildes kārtību. Nereģistrēti jaunus kolēģus pat nedaudz ignorē, izrādot nevēlēšanos sadarboties, jo "nav vērts apmācīt, tāpat aizies, kad būs jāsāk kārtīgi strādāt", "neviens jaunais te negribēs strādāt, kad pienāks vasara un sāksies īstā ražošanas sezona, un tad ir dusma, ka esi veltījis savu laiku". Diemžēl jāatzīst, ka gados jaunie darbinieki nav gatavi tam, ka ne vien saldējuma ražošanai, bet arī citām pārtikas ražošanas un pārstrādes nozarēm ir sezonāls raksturs. Izšķirošais faktors nav atalgojums, bet gan personiska vēlme pēc brīvā laika, neatkarīgi no darba specifikas.

Ja darbiniekiem ir jāuzrunā kāds no vadības, tad Y paaudzes pārstāvji atzīst, ka to var izdarīt bez lielas gatavošanās, kaut gan vispirms dotos pie pirmā līmeņa vadītāja. X–Y paaudzes indivīdi kā uzņēmuma vadības veidotāji vienprātīgi min, ka vērsties pie izpilddirektora var jebkurā brīdī. Savukārt, vidējās un X paaudzes respondenti neuzskata par vajadzīgu lieku reizi apgrūtināt vadītāju. Atsevišķos jautājumos tie ir vērsušies pie pirmā līmeņa vadītājiem vai uzrunājuši individuāli vadības pārstāvi, bet tikai gadījumos, ja nepieciešams kaut ko noskaidrot. Atbildot uz atvērtajiem jautājumiem par savu piederības sajūtu uzņēmuma un personīgajām izjūtām, vidējās un X paaudzes respondenti ir snieguši līdzīgas atbildes. Lielākā daļa ir minējuši, ka jūtas kā daļa no uzņēmuma un lepojas ar darbu vietu. Vairāki respondenti – kādas jomas speciālisti – atzīst, ka darba vieta sniedz iespēju sevi pilnveidot, un ir sajūta, ka vadība uzticas darbiniekam. Daži ražošanas darbinieki gan ir skeptiski noskaņoti un nesaskata, ka viņiem būtu vērtība, bet tas gan vairāk izskatās pēc respondentu personīgā viedokļa par sevi pašu. X–Y paaudze uzsver, ka uzņēmumā ir iespēja sevi pierādīt un pilnveidot. Vairāk ir sajūta, ka vadība uzticas. Y paaudzes respondenti savās atbildēs ir snieguši atšķirīgu viedokli. Pāris respondenti nav snieguši atbildi, bet citi tomēr jūtas novērtēti kā darbinieki, ir apmierināti ar darba vietu.

Anketas noslēgumā tika uzdoti trīs vienkārši jautājumi. Lai arī uz jautājumu "Vai Jūs labprāt piedalāties darbiniekiem organizētajās apmācībās?" nebija jāsniedz izvērsta atbilde, tomēr atsevišķi respondenti to darīja. Te iezīmējās negatīva tendence starp departamentiem. Ja vadības līmeņa respondenti labprāt piedalās šādās apmācībās, tad daļa speciālistu un ražošanas darbinieku dara to nelabprāt un apmeklē apmācības tikai tāpēc, ka tas jādara. Saskaņā ar pētījumiem, jaunākā gada gājuma darbinieki paļaujas uz internetu un uzskata, ka tur ir pieejama visa nepieciešamā informācija. Vecāka gada gājuma darbinieki labprāt piedalās kā aktivitātē, bet neuzskata, ka papildus zināšanas ir domātas viņiem. Te varētu minēt, ka tomēr ir novērojami gados vecāko cilvēku aizspriedumi vai indivīdu nepilnvērtības sajūta. Savukārt, X–Y paaudzes indivīdi jebkuru apmācību uzskata par iespēju sevi pilnveidot.

Pēdējie divi jautājumi bija par uzņēmuma organizētajām aktivitātēm darbiniekiem. Šajos jautājumos būtiski atšķīrās Y paaudzes viedoklis, kas īsti neredz šāda veida pasākumiem pievienoto vērtību, kā arī ir reizes, kad nav tajos piedalījušies, jo neliekas, ka tas ir interesanti. Savukārt, vidējā, Y un X–Y paaudze uzskata, ka tas ir ļoti pozitīvi un labprāt piedalās šāda

veida pasākumos. Turklāt, vecāka gada gājuma respondenti atzinīgi novērtēja, ka līdz šim organizētās aktivitātes ir piemērotas visiem darbiniekiem un vienmēr ir interesanti tajās piedalīties.

Analizējot iegūto datus secināms, ka līdzīgi kā pirmajā aptaujā, arī te pastāv būtiskas atšķirības starp dažādu grupu indivīdiem. SIA "Tērvete food" 74% darbinieku ir speciālisti un ražošanas darbinieki, t.i., gan vidējās, gan X, gan Y paaudzes indivīdi. Vadība, pirmā un otrā līmeņa vadītāji ir 24% no kopējā darbinieku skaita, kas ir X–Y un X paaudzes indivīdi. Būtiskākie konflikti tiek novēroti starp speciālistiem un ražošanas darbiniekiem. Pēc aptauju datiem, var secināt, ka vidējās un X paaudzes darbinieki pauž negatīvu attieksmi pret Y paaudzes darbiniekiem un pretēji. X–Y paaudze konfliktsituācijas vairāk raksturo kā darba procesu un viedokļu atšķirības, bet nepauž negatīvu attieksmi pret citu paaudžu pārstāvjiem. Šī paaudze ir atvērta jauniem darbiniekiem, bet pārējo respondentu viedoklis tomēr liecina, ka jāpaiet laikam, lai komandā pieņemtu kādu jauno un nodotu ražošanā nepieciešamās prasmes. Paužot viedokli par pašreizējo darba vietu, jāatzīst, ka lielākā daļa darbinieku ir to apmierināti.

Secinājumi un priekšlikumi

Identificējot izteiktās paaudžu teorijā balstītās problēmas, izvērtējot ražošanas uzņēmumā strādājošās paaudzes un analizējot socioloģisko pētījumu rezultātus, secināms:

- 1) Veikt izpēti uzņēmumā, kurā pats esi tieši nodarbināts un atspoguļot informāciju tā, lai trešajām personām tā ir pilnīga un saprotama, ir sarežģīti, jo analizējot iegūtos datus, pastāv iespēja, ka autora personīgās emocijas ietekmē faktu atspoguļojumu.
- 2) Pētījumos paaudžu grupām tiek lietoti atšķirīgi apzīmējumi, nedaudz atšķiras dzimšanas gada diapazons, taču pamatā tiek runāts par piecām paaudzēm: veterāni, vidējā paaudze, X paaudze, Y paaudze un Z paaudze. Darba tirgū šobrīd runā tikai par četrām no tām: vidējā paaudze, X paaudze, Y paaudze un Z paaudze.
- 3) Teorija par paaudžu atšķirībām atšķiras no praksē veiktajiem pētījumiem. Turklāt nav plašu pētījumu par paaudžu atšķirībām ražošanas uzņēmumā.
- 4) Paaudžu konfliktu risināšana ir izaicinājums uzņēmumu vadītājiem, īpaši tādās jomās, kas saistītas ar zinātni, tehnoloģijām, inženierzinātnēm.

- 5) SIA "Tērvete food" ir nodarbināti 42 darbinieki: vidējās, X un Y paaudzes indivīdi. Uzņēmumā dominē X paaudze (31%) un Y paaudze (45%). No tiem 74% darbinieku ir speciālisti un ražošanas darbinieki, t.i., gan vidējās, gan X, gan Y paaudzes indivīdi. Vadība, pirmā un otrā līmeņa vadītāji ir atlikušie 26% no kopējā darbinieku skaita un ir X–Y un X paaudzes indivīdi.
- 6) Pastāv būtiskas atšķirības starp dažādu paaudžu grupu indivīdiem: darbinieku vidējā paaudze (1946–1964) un X paaudze (1965–1976) pārsvarā ir speciālisti un ceha darbinieki, ar lielāku darba pieredzi un salīdzinoši bez augstām prasībām pret darba vidi. Autores izdalītā X–Y paaudžu grupa (1977–1984) ir uzņēmuma vadošie darbinieki, kam ir viena vai divas augstākās izglītības. Viņu vērtību sistēma ir atšķirīga no pārējo paaudžu grupu indivīdiem. Y paaudzes (1985–1994) respondentu sniegtās atbildes liecina, ka šīs grupas pārstāvji ir vērsti uz sevi, savām interesēm un personīgo izaugsmi.
- 7) 82% darbinieku ir novērojuši konfliktsituācijas starp kolēģiem. Galvenie konfliktu cēloņi ir sekojoši: neizprotama jaunāko gada gājuma kolēģu rīcība, neatrisinātu konfliktu atsaukšana atmiņā, neizrunātas strīdīgas situācijas darba organizācijā, nespēja pieņemt atšķirīgus viedokļus, neuzticība jaunajiem kolēģiem, neapmierināta darba sadale, darba kolēģu nevēlēšanās iekļauties komandas darbā, izvairīšanās no atbildības un lēmumu pieņemšanas, neieinteresētība kopīgu mērķu sasniegšanā, nevēlēšanās pieņemt ierasto kārtību.
- 8) Būtiskākie konflikti tiek novēroti starp speciālistiem un ražošanas darbiniekiem. Pēc aptauju datiem, var secināt, ka vidējās un X paaudzes darbinieki pauž negatīvu attieksmi pret Y paaudzes darbiniekiem un pretēji.
- 9) Autores izdalītā X–Y paaudze konfliktsituācijas vairāk raksturo kā darba procesu un viedokļu atšķirības, bet nepauž negatīvu attieksmi pret citu paaudžu pārstāvjiem.
- 10) Lielākā daļa respondentu atzīst, ka konflikti ietekmē darba izpildes kvalitāti un samazinās darba produktivitāte, kas nav pieļaujams nevienā nozarē, īpaši pārtikas rūpniecībā, kur viens no svarīgākajiem faktoriem ir nemainīgas kvalitātes nodrošināšana gala produktam. Tas pats sakāms arī par darba organizāciju, tikko kāds no ražošanas posmiem netiek nodrošināts pilnībā, tas ietekmē visus sekojošos ražošanas posmus.

11) Pētījumu būtu iespējams turpināt, izstrādājot detalizētākus jautājumus, arvien vairāk analizējot darbinieku uzvedību atšķirīgos vecuma posmos ražošanas uzņēmumā. Lai nonāktu līdz mērķim un uzlabotu organizācijas kultūru, ir nepieciešamas investīcijas un neatkarīgu speciālistu piesaiste.

Ņemot vērā visu iepriekšminēto, autore izvirza sekojošus priekšlikumus:

- 1) Paaudžu konflikta iemeslu – vecāko paaudžu nedrošību – vadība var ietekmēt, izskaidrojot, kādēļ pieņemti darbā tiek gados jauni darbinieki, ka tas nav ar nolūku nomainīt esošos. Vecākie darbinieki var kļūt par mentoriem jaunajiem kolēģiem, t.i., tiek nodrošināta psiholoģiska drošība par savu darba vietu un statuss. Pastāv iespēja ieviest piemaksu sistēmu, tieši par faktisku mācīšanu, izstrādājot kritērijus, kas precīzi definētu darba uzdevumus apmācības procesā.
- 2) Gadījumos, kad ilgstoši strādājošiem darbiniekiem ir grūtības pieņemt izmaiņas darba organizācijā, ir jāpielieto ļoti stingra kontrole un vadītājam jābūt pietiekami autoritāram, nemainīgi pieprasot mainīt metodes un pastāvīgi kontrolējot notiekošo līdz brīdim, kad jaunais kļūst jau par pierastu ieradumu. Pārmaiņu ieviešanai darba metodēs praktiski ir jāsteno pilna pārmaiņu vadības funkcija – personāla sagatavošana jaunajam, mācībām, psiholoģisko atbalsts (manipulācija, iesaistīšana, lēmumu līdzpieņemšanas tiesības u.tml.), kā arī citi pārmaiņu vadības funkcijas procesi.
- 3) Uzņēmuma vadībai vēlams izpētīt vadības metodes iespējas un īstenot, ja nepieciešams, koučinga vadības mācības – prasmes vadībā, kas ar nemanāmām vadības un kontroles metodēm virza darbinieku uz vajadzīgo mērķi, lēmumu pieņemšanu it kā atstājot paša darbinieka ziņā.
- 4) Ņemot vērā, ka SIA “Tērvete food” organizācijas kultūra tiek balstīta uz vispārpieņemtām normām un katra indivīda personīgo izpratni par tām, un nav izstrādātas un definētas organizācijas kultūras vadlīnijas, vadībai ir jāizstrādā iekšējie kārtības noteikumi un jārealizē iekšējās kārtības noteikumu ievērošanu, kas ietver sevī darbinieku iepazīstināšanu ar tiem, pietiekami izskaidrojot, ko tas nozīmē viņu ikdienā, kādai jābūt rīcībai saskaņā ar kultūru un kas nav attaisnojams.
- 5) Pētījumu iespējams turpināt, izstrādājot detalizētākus jautājumus un analizējot darbinieku uzvedību atšķirīgos vecumos ražošanas uzņēmumā. Īpašu uzmanību nepieciešams pievērst Y paaudzei,

kas jau ir ienākusi darba tirgū, un to nebūs iespējams "apiet". Būtu jāveic atsevišķu indivīdu raksturojums, tādējādi izprotot, kā uzlabot darba vidi. Pētījumam ieteicams piesaistīt neatkarīgu speciālistu.

- 6) Anketēšanas rezultātus vēlams darīt zināmus ražošanas uzņēmuma darbiniekiem. Tas sniegtu izpratni par komunikācijas problēmām uzņēmumā, ko darbinieki atzīst, bet neizrāda iniciatīvu, lai tās novērstu. Apzinot problēmu patieso cēloni, pastāv iespēja, ka darbinieki vairāk iesaistīsies mērķtiecīgā darba vides sakārtošanā.

Vijars Zadarožnajs

Zinātniskā vadītāja: *Mg.iur. Līga Mizovska*

IEPIRKUMI PUBLISKO IEPIRKUMU LIKUMA 9. PANTA IETVAROS

1. Publisko iepirkumu raksturojums

Sabiedrībā nereti sastopams viedoklis, ka iepirkumi ir domāti tikai kaut kam lielam – vilcienu iegādei, tiltu būvei utt. Privātajā sektorā iepirkumu sistēmu veiksmīgi var izmantot arī daudz ikdienišķākām vajadzībām, sākot ar vizītkaršu izgatavošanu un beidzot ar biroja mēbeļu iegādi, jo tā ir uzņēmēja brīva griba, kā organizēt preču un pakalpojumu piegādi savām vajadzībām. Bieži vien izsludināt iepirkumu ir izdevīgāk, nekā sadarboties tikai ar ierastajiem piegādātājiem vai meklēt nepieciešamās lietas internetā un reklāmu katalogos. Savukārt publiskām personām vai to institūcijām, kā arī citiem pasūtītājiem Publisko iepirkumu likuma izpratnē, publisko iepirkumu procedūras tiek stingri reglamentētas ar normatīvajiem aktiem, to neievērošana nav apspriežama.

1.1. Publisko iepirkumu jēdziens un principi

Meklējot skaidrojumu dažādos avotos, gan juridiskajā literatūrā, gan interneta vidē, informācija ir visai skopa. Var atrast vien īsus skaidrojumus, ka publiskais iepirkums ir procedūra, mehānisms, kārtība publisko līdzekļu racionālai un caurskatāmai izmantošanai, realizējot preču, pakalpojumu un būvdarbu iepirkumus. Lai skaidrāk izprastu publiskā iepirkuma jēdzienu, svarīgi saprast katra atsevišķa vārda nozīmi. Vārds *iepirkums* ir atvasināts no vārda *pirkums*. Latvijas Zinātņu akadēmijas Akadēmiskajā terminu datubāzē vārdam *pirkums* ir šāds skaidrojums: “Preču iegādāšanās vai pakalpojumu izmantošana apmaiņā pret naudu, citām precēm vai citiem pakalpojumiem. Pirkuma motīvi var būt: savu vajadzību apmierināšana, cerības nopelnīt, ražošanas krājumu radīšana u.c.”¹ Izdarām secinājumus, preces un pakalpojumus sabiedrība pērk jeb iepērkas nepārtraukti, bez iepirkšanās nav iedo-

1 Akadēmiskā terminu datu bāze.– <http://termini.lza.lv/term.php?term=pirkums&list=pirkums&lang=.-> (Resurss apskatīts 17.06.2019.).

mājama cilvēces ikdiena un, lai vai cik skaļi teikts, pat eksistence. Pārtikas preces, apģērbs, degviela, transporta pakalpojumi, norēķini par saņemtajiem pakalpojumiem utt. – tie ir tikai daži piemēri no ikdienas pirkumiem. Šādam skaidrojumam jābūt saprotamam ikkatram. Savukārt pirkumus, kurus sabiedrības vajadzībām veic publiskas personas vai to institūcijas, kā arī atsevišķos gadījumos biedrības un privāto tiesību juridiskās personas, tādā veidā pārstāvēt valsti, varam definēt kā iepirkumus.

Vārds *publisk*s (no latīņu val. *publicus*) nozīmē *sabiedrisk*s, *vispārīgs*, *atklāts*. Publiskās tiesības regulē attiecības starp valsti un personu, nosaka to publiskās tiesības un pienākumus, kā arī valsts iekšējo uzbūvi. Piemēram, vērtējot tiesību nozares, var ņemt vērā, ka publiskās tiesības ir ierobežojumu tiesības, jo valsts subjektu rīcībai tiek noteikts stingrs tiesību ietvars, apzinoties risku, ka pretējā gadījumā valsts vara varētu tikt izmantota nelabticīgi. Pati valsts ir ierobežojusi savas publiskās tiesības, kā arī noteikusi to piemērošanā stingru kontroles mehānismu. Vēl viena publisko tiesību pazīme ir tāda, ka publisko tiesību nozaru tiesiskās attiecības, salīdzinājumā ar privāto tiesību nozaru regulētajām tiesiskajām attiecībām, ir arī daudz precīzāk reglamentētas.² Savukārt Valsts pārvaldes iekārtas likumā jēdziens *publiska persona* skaidrots sekojoši: “Latvijas Republika kā sākotnējā publisko tiesību juridiskā persona un atvasinātas publiskas personas. Tās darbojas saskaņā ar publisko tiesību principiem.”³ Apskatot vārdu *publisk*s no Publisko iepirkumu likuma prizmas, varam to pielīdzināt vārdam *valsts*. Arī *atvasinātu publisku personu*, kas Valsts pārvaldes iekārtas likuma izpratnē definētas, kā pašvaldība vai cita ar likumu vai uz likuma pamata izveidota publiska persona, ierindosim zem *valsts*. Apkopojot informāciju, kura tika izpētīta skaidrojot abus iepriekšminētos jēdzienus, autors uzskata, ka publiskie iepirkumi raksturojami, kā preču un pakalpojumu iegāde publiskas personas – valsts vajadzībām, respektējot sabiedrības intereses. Publiska iepirkuma pamatā ir stingrs kontroles mehānisms, kurš uzliek par pienākumu ievērot noteiktās vadlīnijas, finanšu līdzekļus izlietot efektīvi un racionāli. Viens no galvenajiem kritērijiem ir caurspīdīgums un pārskatāmība, lai Latvijas tautai, kā daļai no valsts, būtu uzticība publisko tiesību subjektiem.

Vārds *princip*s skaidrojams kā fundamentāla patiesība vai doktrīna, piemēram, likums. Vispārējs noteikums vai doktrīna, kas veido pamatu citiem noteikumiem un doktrīnām. Darbības, procesa veikšanas kārtība

2 Stucka A. Administratīvās tiesības/ 2., papildin. un pārstr. izd.–Rīga: Juridiskā koledža, 2009.– 12. lpp.

3 Valsts pārvaldes iekārtas likums (pieņemts 06.06.2002.), 1. pants// Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs.– Nr. 14 (2002, 25. jūlijs).

vai juridisks formulējums.⁴ Tiesību galvenās idejas, kas izriet no tiesību būtības, raksturo tiesības un to īpašības dažādās tiesību nozarēs, sauc par tiesību principiem. Tiesību principiem ir augstāks juridisks spēks nekā rakstītai tiesību normai. Autors uzskata, ka tiesību principu ievērošana ir neatņemama un būtiska nozīme publisko iepirkumu veikšanā. Sastādot iepirkumu komisiju, noteikti būtu jāievēro nosacījums, iekļaut tajā speciālistu ar juridisko izglītību un zināšanām.

Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2014/24/ES par publisko iepirkumu nosaka, ka publisko līgumu slēgšanas tiesību piešķiršanai, ko īsteno dalībvalstu iestādes vai ko īsteno to vārdā, ir jāatbilst Līguma par Eiropas Savienības darbību principiem, jo īpaši brīvas preču aprites principam, brīvībai veikt uzņēmējdarbību un pakalpojumu sniegšanas brīvībai, kā arī no tiem izrietošajiem principiem, proti, vienlīdzīgai attieksmei, nediskriminācijai, savstarpējai atzīšanai, proporcionalitātei un pārredzamībai. Tomēr attiecībā uz publiskiem līgumiem, kas pārsniedz konkrētu vērtību, būtu jāizstrādā noteikumi, kas koordinē valstu iepirkuma procedūras, lai nodrošinātu, ka minētie principi tiek īstenoti praksē, ka publiskais iepirkums tiek atvērts konkurencei. Līguma par Eiropas Savienības darbību (turpmāk – LESD) 2. pantā lasāms: “Savienība ir dibināta, pamatojoties uz vērtībām, kas respektē cilvēka cieņu, brīvību, demokrātiju, vienlīdzību, tiesiskumu un cilvēktiesības, tostarp minoritāšu tiesības. Šīs vērtības dalībvalstīm ir kopīgas sabiedrībā, kur valda plurālisms, tolerance, taisnīgums, solidaritāte un kur nav diskriminācijas, kā arī valda sieviešu un vīriešu līdztiesība.”⁵ Savukārt Publisko iepirkumu likuma 2. pantā izceltie principi: atklātums, brīva konkurence, vienlīdzīga un taisnīga attieksme, līdzekļu efektīva izmantošana nav nekas jauns, bet gan Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvā 2014/24/ES dotie norādījumi un ieteikumi visām dalībvalstīm norādīto mērķu sasniegšanai. Šīs direktīvas saturs tiek integrēts nacionālajos normatīvajos aktos. Darba autors apskata minētos un Publisko iepirkumu likumā izceltos tiesību principus.

No administratīvā procesa skatu punkta atklātums sabiedrībai un indivīdam izpaužas rīcībā, kad administratīvās iestādes informē sabiedrību par tām ziņām, kas ir tās rīcībā. Šādu informāciju, ja to nepārprotami neaizliedz likums, var saņemt ikviens. Šeit uzsverams, ka informācijas no-

4 Akadēmiskā terminu datu bāze.– <http://termini.lza.lv/term.php?term=principi&lang=LV>.– (Resurss apskatīts 17.06.2019.).

5 Consolidated version of the Treaty on European Union (OV C 202, 7.6.2016.).– <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12016M0001>.– (Resurss apskatīts 17.06.2019.).

došana atklātībai var būt gan pēc ieinteresētās personas, gan pēc administratīvās iestādes iniciatīvas. No komercdarbības un saimnieciskās darbības definīcijas izriet, ka atklātums nozīmē, ka komercdarbībai ir jābūt redzamai trešajām personām. Komercdarbībai jābūt likumīgai – tā nevar būt pretrunā ar likumiem vai labiem tikumiem. Tāpat kā administratīvajā procesā un komercdarbībā, arī veicot publiskos iepirkumus, atklātums ir neatsverams, šim principam jākalpo par vadmotīvu organizējot iepirkumu procedūru. Tādējādi pārvaldes iestādes attaisnos tām sabiedrības deleģētos pienākumus.

Publiskā iepirkuma procedūras mērķis ir nodrošināt valsts budžeta līdzekļu efektīvu izlietojumu, pretendentu vai kandidātu sacensības rezultātā saņemot labāko piedāvājumu, ko nodrošina pretendentu vai kandidātu brīva konkurence. Brīva konkurence ir viens no galvenajiem brīvā tirgus ekonomikas elementiem. Tā veicina ekonomisko darbību un piedāvā patērētājiem plašāku kvalitatīvu produktu un pakalpojumu klāstu par konkurētspējīgākām cenām. Eiropas Savienības (turpmāk – ES) konkurences politika paredz vienādu noteikumu piemērošanu visiem uzņēmumiem, kas darbojas iekšējā tirgū, tādējādi tajā netiek izkropļota konkurence. Paturams prātā, ka ne tikai pasūtītājam ir liegts ierobežot brīvu konkurenci, bet arī pašiem iepirkumu dalībniekiem ir jāatturas no tādām darbībām, kas virzītas uz savstarpējas konkurences ierobežošanu vai izslēgšanu. Lai arī šis jautājums iegulst konkurences tiesību regulējumā, tam ir būtiska nozīme arī publisko iepirkumu kontekstā.

Publisko iepirkumu tiesību pamatjēga ir nodrošināt iepirkuma priekšmeta piešķiršanā vienlīdzīgu attieksmi, kas izslēgtu starp pretendentiem negodīgu konkurenci, iepriekš zināmu priekšrocību piešķiršanu noteiktam pretendentam iepretim citiem konkurentiem. Tādējādi tiek panākts publiskā iepirkuma regulējuma galvenais mērķis – ietaupīt publiskā budžeta līdzekļus. Vienlaikus, kā ikvienā citā publiski tiesiskā attiecībā, arī iepirkumā ir jāievēro samērīgums. Samērīguma principa ievērošana prasa, lai iestāžu akti nepārsniegtu to, kas ir piemērots un nepieciešams, lai sasniegtu izvirzītos mērķus, ar to saprotot, ka, ja ir iespēja izvēlēties vienu no vairākiem piemērotiem pasākumiem, jāizvēlas vismazāk apgrūtinošais un tā izraisītie trūkumi nedrīkst būt nesamērīgi ar sasniedzamajiem mērķiem. Vienlīdzīgas attieksmes princips būtībā virzīts uz efektīvas konkurences izveidošanos starp uzņēmumiem, kas piedalās publiskā iepirkuma procedūrā. Tas paredz, ka visiem pretendentiem ir vienādas iespējas, izstrādājot savu piedāvājumu noteikumus, un tādējādi nozīmē, ka visu konkurentu

piedāvājumiem ir jābūt pakļautiem vienādiem nosacījumiem. Līgumslēdzēja iestādei katrā publiskā iepirkuma līguma slēgšanas tiesību piešķiršanas procedūras posmā ir jāievēro vienlīdzīgas attieksmes pret pretendentiem princips un pretendentiem ir jāatrodas vienlīdzīgā stāvoklī gan brīdī, kad tie sagatavo savus piedāvājumus, gan brīdī, kad tos izvērtē līgumslēdzēja iestāde.⁶ Vienlīdzīgas attieksmes princips pieprasa, lai pretendentiem būtu vienādas iespējas izteikt savus piedāvājumus. Pārskatāmības pienākuma, kas papildina vienlīdzīgas attieksmes principu, mērķis ir garantēt to, ka no līgumslēdzēja iestādes puses nepastāv favorītisma un patvaļības risks. Šis pienākums nozīmē, ka visiem konkursa procedūras nosacījumiem un kārtībai paziņojumā par līgumu vai specififikācijās jābūt formulētiem skaidri, precīzi un nepārprotami, tā, ka, pirmkārt, jebkuram saprātīgi informētam un parasti rūpīgam pretendētājam tiktu ļauts skaidri saprast to piemērojamību un tos interpretēt vienādi, un, otrkārt, līgumslēdzēja iestādei tiktu ļauts efektīvi pārbaudīt, vai pretendentu piedāvājumi atbilst kritērijiem, kuri reglamentē minēto publisko iepirkumu. Pārskatāmības un vienlīdzīgas attieksmes princips, kas reglamentē visas publiskā iepirkuma procedūras, nosaka, ka pamatnosacījumiem un procedūrai attiecībā uz dalību iepirkumā ir jābūt skaidri noteiktiem un publicētiem jau iepriekš, it īpaši pretendentu pienākumiem, lai tie varētu precīzi iepazīties ar procedūras ierobežojumiem un pārliecināties, ka tie paši ierobežojumi attiecas uz visiem konkurentiem.⁷

Līdzekļu efektīva izmantošana ir viens no galvenajiem publisko iepirkumu kritērijiem, publiskie iepirkumi tiek veikti ar nodomu preces un pakalpojumus iegādāties efektīvi, tirgus konkurences iespaidā nepieciešamo produktu vai pakalpojumu iegūstot savā rīcībā lieki nepārmaksājot par to. Tādejādi valsts un pašvaldības, kā arī citas ar likumu vai uz likuma pamata izveidotas publiskas personas izmanto iespēju saimnieciski un gudri pārvaldīt valsts un pašvaldību budžeta līdzekļus attaisnojot sabiedrības intereses. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvā 2014/24/ES uzskaitīti vairāki paņēmieni līdzekļu efektīvai izmantošanai publiskajos iepirkumos. Publiskā sektora iestādēm būtu maksimāli stratēģiski jāizmanto publiskais iepirkums, lai veicinātu inovāciju. Inovatīvu produktu, būvdarbu un pakalpojumu iegādei ir svarīga nozīme, lai uzlabotu sabiedrisko pakalpojumu efektivitāti un kvalitāti, vienlaikus risinot svarīgas sociālās problēmas. Tas ļauj panākt maksimāli lietderīgu publiskā sektora līdzekļu izmantošanu, kā

6 Augstākās tiesas prakses apkopojums publisko iepirkumu lietās. – [www.at.gov.lv > uploads > files > 6_Judikatura > Tiesu_prakses_apkopojumi](http://www.at.gov.lv/uploads/files/6_Judikatura/Tiesu_prakses_apkopojumi). – (Resurss apskatīts 18.06.2019.).

7 Publisko iepirkumu lietas Eiropas Savienības Tiesas prakse. – [www.at.gov.lv > EST_apkopojums_publiskie_iepirkumi_2017_2_11_2017](http://www.at.gov.lv/EST_apkopojums_publiskie_iepirkumi_2017_2_11_2017). – (Resurss apskatīts 18.06.2019.).

arī nodrošina plašākus saimnieciskus, vides un sabiedriski nozīmīgus labumus, jo tiek radītas jaunas idejas, kas īstenojas inovatīvos produktos un pakalpojumos, tādējādi veicinot ilgtspējīgu ekonomikas izaugsmi.⁸ Ņemot vērā gūto pieredzi, ir arī jāpielāgo noteikumi, kas reglamentē dinamiskās iepirkumu sistēmas, lai līgumslēdzējas iestādes varētu pilnībā izmantot priekšrocības, ko nodrošina minētā instrumenta sniegtās iespējas. Šīs sistēmas ir jāvienkāršo, proti, tām vajadzētu darboties kā slēgtām procedūrām, tādējādi novēršot vajadzību pēc informatīviem piedāvājumiem, kuri atzīti par vienu no lielākajiem slogiem, kas saistīti ar dinamiskajām iepirkumu sistēmām. Jebkuram ekonomikas dalībniekam, kas iesniedz dalības pieteikumu un atbilst atlases kritērijiem, būtu jāļauj piedalīties iepirkuma procedūrās, kuras veic ar dinamisko iepirkumu sistēmu, visā tās spēkā esamības laikā. Šī iepirkumu metode līgumslēdzējai iestādei nodrošina sevišķi plašu piedāvājumu loku un tāpēc ļauj panākt publisko līdzekļu optimālu izmantošanu ar plašu konkurenci attiecībā uz plaši izmantotiem vai standarta produktiem vai pakalpojumiem, kas ir vispārēji pieejami tirgū.⁹ Publiskajam iepirkumam, kā vienam no tirgus instrumentiem, kas izmantojams, lai panāktu gudru, ilgtspējīgu un iekļaujošu izaugsmi, ir svarīga nozīme efektīvi nodrošināt publiskā sektora līdzekļu izmantošanu.

Lasot intervijas ar juristiem un iepirkumu speciālistiem, analizējot pil-sētas, rajona tiesas un apgabaltiesas spriedumus, iepazīstoties ar Augstākās tiesas un Eiropas Savienības tiesas atziņām, sekojot Eiropas Savienības direktīvu ieteikumiem, kā arī vispārpieņemtām ētikas morālēm, gan Eiropas Savienībā, gan Latvijā, secināms, ka tiesību principus nevar “atraut” vienu no otra vai kādu īpaši izcelt priekšplānā, tie caurvij cits citu un ir saistīti nesaraujamām saitēm. Līdzīgas atziņas novērojamas arī iepriekšminēto veidojumu, institūciju un speciālistu izteiktajās domās.

1.2. Publisko iepirkumu tiesiskais regulējums

Jebkurai rīcībai ar publiskā sektora finanšu līdzekļiem ir jābūt likumīgai, proti, tai jāatbilst normatīvajā regulējumā noteiktajiem mērķiem un kārtībai. Publisko iepirkumu regulējums attiecas uz personām, t.sk. publiskām personām un komersantiem, kas saņem publisko finansējumu, kā arī piegādātājiem, kas vēlas piedalīties izsludinātajos publiskajos iepirkumos

8 Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2014/24/ES (2014. gada 26. februāris) par publisko iepirkumu un ar ko atceļ Direktīvu 2004/18/EK. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, L94/65 (2014, 28.marts.– <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014L0024&from=EN>.) (Resurss apskatīts 19.06.2019.)

9 Turpat.

kā preču piegādātāji, pakalpojumu sniedzēji vai būvdarbu veicēji. Piedāvājumu vērtēšanas tiesiskajam regulējumam vajadzētu būt vienkāršam, skaidram un saprotamam, lai iepirkumu varētu veikt ekonomiski pamatoti, vienlaikus netērējot pārāk daudz laika, cilvēku un finanšu resursus. Sabiedrībai ir svarīgi, ka par tās naudu tiks panākts vislabākais iespējamais risinājums un naudai – piešķirta vislielākā vērtība. Tiesiskais regulējums ir cieši saistīts ar iepirkuma ekonomisko efektivitāti, šie abi aspekti nav nodalāmi. Koncentrēšanās tikai uz tiesisko aspektu vien var novest pie tā, ka iepirkums ir veiksmīgs, taču tā ekonomiskā efektivitāte ir zema. Publiskais iepirkums ir daudzpusējs process, kurā piedalās pasūtītājs un pretendenti, kā arī sabiedrība, par kuras nodokļiem šie iepirkumi tiek veikti, un tā vēlas zināt, kā tiek izlietota nauda. Veiksmīgas sadarbības rezultātā ieguvējiem vajadzētu būt visiem. Tomēr bieži vien šis process ir tāds, ka viena vai vairākas puses paliek neapmierinātas, lai gan publiskajam iepirkumam jābūt izdevīgam darījumam, jo īpaši nodokļu maksātāju interesēs.

Eiropas Savienībā publiskie iepirkumi tiek reglamentēti trīs likumdošanas līmeņos: starptautiskajā līmenī, Eiropas Savienības līmenī un nacionālajā līmenī. Starptautiskā mērogā ES ir saistoši Pasaules Tirdzniecības organizācijas nolīguma par valsts iepirkumu noteikumi un divpusējie tirdzniecības nolīgumi. Praksē atbilstību šiem instrumentiem parasti panāk, attiecinot uz trešās valsts reģistrētiem uzņēmumiem tās pašas tiesības, ko piemēro uzņēmējiem ES. Iepriekšminētais regulējums paredz virkni noteikumu un principu, kas jāievēro, slēdzot publiskā iepirkuma līgumus. Apvienoto Nāciju Organizācija izstrādājusi starptautisko tirdzniecības likumu (*United Nations Commission on International Trade Law – U.N.C.I.T.R.A.L.*). Likuma preambula satur norādi uz nepieciešamību nodrošināt iepirkumu maksimālo ekonomiskumu un efektivitāti, paplašināt un stimulēt piegādātāju dalību iepirkumos, neatkarīgi no valstiskās piederības, tādā veidā veicinot starptautisku tirdzniecību, attīstīt konkurenci starp piegādātājiem, nodrošināt taisnīgumu un objektivitāti attiecībā uz visiem piegādātājiem, sekmēt iepirkumu procesa objektivitāti, nodrošināt iepirkumu procedūru atklātumu. Likumu rekomendē piemērot visos gadījumos, kad runa iet par publiskajiem iepirkumiem, izņemot publiskus iepirkumus, kuri nodrošina nacionālo aizsardzību un drošību.¹⁰

Eiropas Savienības līmenī publiskā iepirkuma tiesiskais regulējums ir definēts Līgumā par Eiropas Savienības darbību un daudzās ES direktī-

10 Kriviņš A. Korupcijas novēršana un apkarošana publisko iepirkumu jomā. – Mārupe: Drukātava, 2015. – 35.–36. lpp.

vās kuras izdotas jau kopš 1992. gada un nosaka kārtību dažādās jomās, regulāri tiek izdotas jaunas direktīvas, kā arī to pielikumi. Šie tiesību akti papildina jau esošās direktīvas vai aizvieto tās. Dalībvalstīm saistošas ir arī regulas, kas nosaka, piemēram, iepirkumu līgumcenu robežvērtības, iepirkumos izmantojamo klasifikāciju, iepirkumu paziņojumu publicēšanai Eiropas Savienības Oficiālajā Vēstnesī izmantojamās veidlapas, Eiropas Savienības budžeta līdzekļu izlietojumu. Neatsveramu ieguldījumu sniedz interpretācijas Eiropas Savienības Tiesas un Vispārējās tiesas nolēmumos. Šīs atziņas bieži vien palīdz atrisināt nestandarta situācijas, gan Eiropas Savienības, gan nacionālajā līmenī.

Veicot publiskos iepirkumus Latvijas Republikas teritorijā ir jāņem vērā šādi avoti:

1. Latvijas Republikas Satversme;
2. Latvijas Republikas normatīvie akti, kuriem ir likuma spēks:
 - a) Publisko iepirkumu likums,
 - b) Sabiedrisko pakalpojumu sniedzēju iepirkumu likums,
 - c) Aizsardzības un drošības jomas iepirkumu likums,
 - d) Publiskās un privātās partnerības likums,
 - e) Starptautisko un Latvijas Republikas nacionālo sankciju likums,
 - f) Eiropas Savienības struktūrfondu un Kohēzijas fonda vadības likums,
 - g) Eiropas Savienības struktūrfondu un Kohēzijas fonda 2014.–2020. gada plānošanas perioda vadības likums,
3. Latvijas Republikas normatīvie akti, kuriem ir Ministru kabineta noteikumu rangs:
 - a) Ministru kabineta 2017. gada 28. februāra noteikumi Nr. 107 “Iepirkuma procedūru un metu konkursu norises kārtība”,
 - b) Ministru kabineta 2017. gada 28. februāra noteikumi Nr. 105 “Noteikumi par publisko iepirkumu līgumcenu robežvērtībām”,
 - c) Ministru kabineta 2017. gada 28. februāra noteikumi Nr. 103 “Publisko iepirkumu paziņojumi un to sagatavošanas kārtība”,
 - d) Ministru kabineta 2017. gada 28. februāra noteikumi Nr. 109 “Noteikumi par profesionālās darbības pārkāpumiem”,
 - e) Ministru kabineta 2017. gada 28. februāra noteikumi Nr. 108 “Publisko elektronisko iepirkumu noteikumi”,
 - f) u.c. normatīvie akti, kopskaitā 22,

4. Eiropas Savienības direktīvas un Eiropas Savienības regulas;
5. Vispārīgie tiesību principi;
6. Latvijas Republikai saistošie tiesību akti:
 - a) starptautiskie nolīgumi.
 - b) Eiropas Komisijas lēmumi.
 - c) Eiropas Komisijas paziņojumi.
 - d) Eiropas Komisijas Zaļā grāmata,
 - e) u.c.
7. Eiropas Kopienas tiesas spriedumi;
8. Eiropas Savienības Tiesas un Vispārējās tiesas nolēmumi;
9. Judikatūra, t.i., Augstākās tiesas Senāta departamentu nolēmumi, kuros tiesa paudusi atziņas;
10. Iepirkumu uzraudzības biroja metodiskie ieteikumi, skaidrojumi, vadlīnijas un Iepirkumu uzraudzības biroja Iesniegumu izskatīšanas komisiju lēmumi, kam gan piemīt tikai rekomendāciju spēks.

No iepriekš uzskaitītajiem normatīvajiem aktiem secināmi publiskā iepirkuma pamatprincipi: iepirkuma procedūras atklātums, piegādātāju brīva konkurence un vienlīdzīga attieksme pret tiem, kā arī valsts un pašvaldību līdzekļu efektīva izmantošana. Autors kārtējo reizi pārliecinās, ka vispār-atzītās juridiskās normas, t.i., tiesību principi, stāv pāri likumam. Atskatoties uz iepriekšminēto uzskaitījumu, jāatzīst, ka likumdevējs nav aizmirsis par šiem pamatprincipiem.

1.3. Puses publiskajos iepirkumos

Autora izpratnē puses domātas kā līgumslēdzējas puses, jo viennozīmīgi visu publisko iepirkumu mērķis ir līguma noslēgšana, tad pakalpojuma saņemšana un nodrošināšana. Iepirkumu uzraudzības birojs definē – no vienas puses iepirkuma veicēji, no otras piegādātāji. Likuma redakcijā, savukārt, piegādātāju iespējams izdalīt šādi: kandidāts – piegādātājs, kurš piedalās slēgtā konkursā, konkursa procedūrā ar sarunām, sarunu procedūrā, konkursa dialogā vai inovācijas partnerības procedūrā līdz piedāvājuma iesniegšanai, piegādātājs – fiziskā vai juridiskā persona vai pasūtītājs, šādu personu apvienība jebkurā to kombinācijā, kas attiecīgi piedāvā tirgū veikt būvdarbus, piegādāt preces vai sniegt pakalpojumus.¹¹ Līdztekus pretendents pozicionēts kā piegādātājs, kurš ir iesniedzis piedāvājumu. Noslēdzoties publiskajam iepirkumam, pēc piedāvājumu izvērtēšanas, ja

11 Publisko iepirkumu likums (pieņemts 15.12.2016.), 1. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 254 (2016, 29. decembris).

iepirkums ritējis bez sarežģījumiem un pārkāpumiem, šim iepirkumam būs uzvarētājs, ar kuru iepirkuma rezultātā slēdz līgumu.

Pasūtītājs ir publiska persona vai tās institūcija, biedrība, kuras visi biedri ir pasūtītāji, nodibinājums, kura visi dibinātāji ir pasūtītāji, kā arī tāda privāto tiesību juridiskā persona, kas atbilst visiem šādiem kritērijiem:

- a) ir nodibināta vai darbojas, lai apmierinātu sabiedrības vajadzības, kurām nav komerciāla vai rūpnieciska rakstura;
- b) atrodas publiskas personas vai tās institūcijas padotībā vai izšķirošā ietekmē vai šiem kritērijiem atbilstošas privāto tiesību juridiskās personas izšķirošā ietekmē (ši ietekme izpaužas kā balsstiesību vairākums pārraudzības institūcijas vai izpildinstitūcijas locekļu ievēlēšanā vai vadības iecelšanā), vai arī šīs privāto tiesību juridiskās personas darbību vairāk par 50 procentiem finansē publiska persona, tās institūcija vai cita šiem kritērijiem atbilstoša privāto tiesību juridiskā persona.¹²

Pasūtītājs, veicot publisko iepirkumu, darbojas divās pakāpēs. Pirmajā tiek pieņemts publiski tiesisks lēmums par pasūtījuma piešķiršanu, bet otrajā pakāpē notiek šā lēmuma īstenošana privāttiesiskā ceļā – tiek slēgts iepirkuma līgums, kuram piemērojami vispārīgie civiltiesību noteikumi. No tā var secināt, ka visas darbības, kas saistītas ar publiskā iepirkuma plānošanu un izsludināšanu, iepirkuma procedūras noteikumu izstrādi, pretendentu piedāvājumu saņemšanu, iesniegto piedāvājumu vērtēšanu, labākā piedāvājuma izvēlēšanos, kā arī pasūtījuma piešķiršanas lēmuma paziņošanu, regulē publisko tiesību normas. Iepirkuma procedūras rīkošana nepadara procedūras beigās slēdzamo līgumu par privāttiesisku. Tas, vai līgums ir privāttiesisks vai publiski tiesisks, ir atkarīgs no tā satura, nevis formas.

Uzņēmums, kas piegādā izejvielas un materiālus, komplektējošās daļas, mašīnas, iekārtas u.c. preces rūpniecības, lauksaimniecības, celtniecības, tirdzniecības u.c. nozaru uzņēmumiem un iestādēm.¹³ Šādi vienā no definīcijām dots skaidrojums vārdam *piegādātājs*. Publiskajos iepirkumos ir tieši tāpat, pretendents uzvar attiecīgajā kārtībā izsludinātajā konkursā un uzvaras gadījumā, līguma ietvaros veic piegādi. Publiskā iepirkuma pretendents, kurš balstās uz citu uzņēmēju iespējām arī ir formulējams un atzīstams kā piegādātājs. Pretendents var balstīties uz trešo personu saim-

12 Publisko iepirkumu likums (pieņemts 15.12.2016.), 1. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 254 (2016, 29. decembris).

13 Akadēmiskā terminu datu bāze.– <http://termini.lza.lv/term.php?term=pieg%C4%81d%C4%81t%C4%81js&list=pieg%C4%81d%C4%81t%C4%81js&lang=LV>.– (Resurss apskatīts 07.07.2019.).

niecisko un finansiālo stāvokli, kā arī uz tehniskajām vai profesionālajām spējām, kas var izpausties kā ekonomikas dalībnieku apvienošanās, startējot kā piegādātāju apvienībai vai piesaistot trešās personas kā apakšuzņēmējus.

1.4. Pircēja profils

Pircēja profils ir internetā publiski pieejama pasūtītāja vietne valsts elektroniskās informācijas sistēmā piedāvājumu un pieteikumu saņemšanai, kurā pasūtītājs ievieto informāciju par turpmākajiem uzaicinājumiem iesniegt piedāvājumus, par plānotajiem iepirkumiem, noslēgtajiem līgumiem, pārtrauktajām procedūrām, kā arī citu normatīvajos aktos noteiktu ar iepirkumiem saistītu informāciju.¹⁴ Sākot ar 01.01.2019. ir spēkā norma, kas nosaka, ka pircēja profils ir vietne valsts elektroniskās informācijas sistēmā (turpmāk – EIS). Neatkarīgi no tā, vai iepirkumā ir vai nav paredzēta elektroniska piedāvājumu iesniegšana, visa informācija, kas saskaņā ar likumu publicējama minētajā profilā (nolikums, nolikuma grozījumi, papildu informācija, ziņojums, noslēgtie līgumi, to grozījumi), ir publicējama EIS. Pircēja profilu EIS ietvaros saturiski veido visi attiecīgā pasūtītāja sistēmā veidotie iepirkumi, iepirkuma procedūras un iepirkumu plāna ieraksti. Attiecīgi visa informācija un iepirkuma dokumentācija, kas saskaņā ar likumu publicējama pircēja profilā (nolikums, papildu informācija, ziņojums, noslēgtie līgumi un to grozījumi) ir pieejama vienuviet – EIS. Šo informāciju nav jādublē pasūtītāja tīmekļvietnē, bet gan visu, ko pasūtītājs iepriekš atbilstoši Publisko iepirkumu likumā (turpmāk – PIL) paredzētajam publicēja savā tīmekļvietnē, publicē EIS. Šobrīd PIL pārejas noteikumu 3. punkts nosaka, ka elektroniska pieteikumu un piedāvājumu iesniegšana jāparedz:

- 1) visām iepirkuma procedūrām, kuras uzsāktas, sākot ar 2018. gada 1. aprīli;
- 2) attiecībā uz PIL 9. un 10. panta iepirkumiem:
 - a) tiešās pārvaldes iestādēm no 2019. gada 1. janvāra,
 - b) atvasinātajām publiskajām personām un to iestādēm no 2019. gada 1. oktobra,
 - c) privāto tiesību juridiskajām personām no 2020. gada 1. jūlija.

Ar pārejas noteikumiem ir atlikta vienīgi piedāvājumu saņemšana EIS atsevišķām pasūtītāju grupām, taču norma par pircēja profilu EIS arī attie-

14 Publisko iepirkumu likums (pieņemts 15.12.2016.), 1.pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr.254 (2016, 29.decembris).

cībā uz PIL 9. un 10. panta iepirkumiem ir spēkā ar 2019. gada 1. janvāri. Proti, informācija un iepirkuma dokumentācija ir publicējama EIS, taču piedāvājumus atsevišķos gadījumos līdz PIL pārejas noteikumu 3. punkta 5. un 6. apakšpunktā noteiktajiem termiņiem var saņemt ārpus EIS. Šajos gadījumos pasūtītājs izmanto iepirkuma profilu, uz kura pamata veidotie iepirkumi neparedz piedāvājumu iesniegšanu EIS. Autora darba vietā Rīgas pilsētas pašvaldībā līdz šim informāciju un iepirkuma dokumentāciju publicēja interneta vietnē www.eriga.lv, taču stājoties spēkā grozījumiem, kopš 2019. gada 1. janvāra visa iepriekšminētā informācija tiek publicēta pircēja profilā elektroniskajā informācijas sistēmā. Šī kārtība ir ļoti ērta un sabiedrībai pretimnākoša, jo ikvienam sabiedrības loceklim vienkopus te ir atrodamā informācija par jebkuras publiskas personas iepirkumiem, kas palielina uzticību un caurredzamību. Pieteikumu un piedāvājumu iesniegšana autora darba vietā šobrīd vēl noris vecajā kārtībā, iesniedzot piedāvājumus drukātā formā un paralēli arī piedāvājuma kopiju kādā no digitālo datu nesēju veidiem. Pateicoties likumdevējam arī Rīgas pilsētas pašvaldībai, kā atvasinātai publiskajai personai, no 2019. gada 1. oktobra būs pienākums pieteikumu un piedāvājumu iesniegšanu organizēt elektronisko iepirkumu sistēmā. Turpinot pārmaiņas 2019. gada 13. martā mainījās kārtība attiecībā uz līgumu publicēšanu pircēja profilā. Līdz ar to šobrīd pircēja profilā EIS, ievērojot PIL 60. panta desmitās daļas noteikumus, nepieciešams publicēt jebkura saskaņā ar PIL veiktā iepirkuma rezultātā noslēgta iepirkuma līgumu, vispārīgo vienošanos (un uz tās pamata noslēgtos iepirkuma līgumus), kā arī minēto līgumu un vispārīgās vienošanās grozījumus, ja attiecīgie līgumi ir noslēgti vai grozījumi ir veikti, sākot ar 2019. gada 13. martu. Gadījumā, ja ir nepieciešams veikt grozījumus iepirkuma līgumā, kas noslēgts pirms 2019. gada 13. marta, pasūtītājs savā pircēja profilā EIS publicē iepriekš noslēgto iepirkuma līgumu un tā grozījumus. Gadījumā, ja ir nepieciešams noslēgt jauno iepirkuma līgumu uz vispārīgās vienošanās, kas noslēgta pirms 2019. gada 13. marta, pamata, pasūtītājs savā pircēja profilā EIS publicē iepriekš noslēgto vispārīgo vienošanos un jauno iepirkuma līgumu.

Minētās izmaiņas vērtējamas kā pozitīvas un tendētas uz attīstību un nākotni. Iesāktais ceļš jāturpina, jo straujajā ikdienas ritmā un tehnoloģiju pārpilnības laikmetā, būtu gandrīz vai smieklīgi apkrauties ar papīru kalniem, kurus jānogādā pasūtītājam. Apsveicama ir valsts iniciatīva sakārtot vidi publisko iepirkumu jomā.

1.5. Klasifikācija

Kopējā iepirkuma vārdnīca (CPV jeb *Common Procurement Vocabulary*) ir nomenklatūras klasifikators, kurš noteikts ar Komisijas Regulu (EK) Nr. 213/2008 (2007. gada 28. novembris), ar ko groza Eiropas Parlamenta un Padomes Regulu (EK) Nr. 2195/2002 par kopēju publiskā iepirkuma vārdnīcu un Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu 2004/17/EK un Direktīvu 2004/18/EK par publiskā iepirkuma procedūrām saistībā ar CPV pārskatīšanu. CPV nomenklatūra piemērojama publiskajam iepirkumam, lai standartizētu norādes, kuras izmanto līgumslēdzējas iestādes sava iepirkuma priekšmeta norādīšanai. CPV sastāv no galvenās vārdnīcas un papildvārdnīcas. CPV kods norāda iepirkuma priekšmetu. Papildvārdnīcu pielieto, ja nepieciešams norādīt paplašinātu iepirkuma priekšmeta aprakstu. Ņemot vērā Regulā (EK) Nr. 213/2008 noteikto, ne CPV kods, ne CPV papildu kods nesniedz precīzu informāciju par pasūtītājam nepieciešamo iepirkuma priekšmetu vai tā tehnisko specifikāciju. Šie kodi sniedz vispārīgu norādi par iepirkuma priekšmetu, kura jāietver sludinājuma veidlapā un iepirkuma dokumentācijā. Pasūtītājam, organizējot iepirkumu, jāizvērtē, kurš no CPV kodiem precīzāk raksturo iepirkuma priekšmetu un tas jāpiemēro. Būtiski ir atrast CPV kodu, kurš iespējami precīzi atbilst paredzamajam iepirkuma priekšmetam. Lai gan dažos gadījumos varētu izvēlēties vairākus CPV kodus, ir svarīgi, lai tiktu piemērots viens CPV kods, kura nosaukumu norāda veidlapā. Ja precizitātes pakāpe nav pietiekama, pasūtītājam jāmeklē CPV vispārīgajā kategorijā, t.i., tajā, kura tiek uzskatīta par galveno un tai ir vairākas nulles.¹⁵

Publisko iepirkumu likuma 18. pantā “Informēšana par plānotajiem iepirkumiem un iepirkuma procedūrām, apspriešanās ar piegādātājiem un kandidātu un pretendentu iepriekšēja iesaistīšana” ir noteikts, ka pasūtītājs mēneša laikā no gadskārtējā budžeta apstiprināšanas dienas publicē valsts elektroniskās informācijas sistēmā, kas paredzēta piedāvājumu un pieteikumu saņemšanai, informāciju par plānotajiem PIL 8. panta otrajā daļā, 9. un 10. pantā noteiktajā kārtībā veicamajiem iepirkumiem un iepirkuma procedūrām, norādot vismaz pasūtītāju, plānoto iepirkuma priekšmetu un saiti uz pircēja profilu, kur būs pieejama iepirkuma procedūras dokumentācija, plānoto iepirkuma veikšanas kārtību, plānoto CPV kodu, iepirkuma līguma veidu, plānoto iepirkuma izsludināšanas gadu un ceturksni vai mēnesi un datu aktualizācijas datumu. Autors, atsaucoties uz savām profesionālajām darbībām, piebilst, ka pašvaldības publicē gadam plānoto iepirkumu plānu, kurā tiek norādīti arī CPV kodi atbilstoši katrai pozīcijai.

15 Klasifikācija.– <https://www.iub.gov.lv/lv/node/77>.– (Resurss apskatīts 22.06.2019.)

2. Iepirkumu 9. panta ietvaros norise

Publisko iepirkumu likuma 9. pants, jau virsrakstā skaidri norāda, ka šā panta ietvaros veiktajiem iepirkumiem nepiemēro PIL noteiktās iepirkuma procedūras un likumdevējs ir noteicis līgumcenu robežas, kurās rīkojot iepirkumus ir atvieglota kārtība. Likuma pirmā daļa saprotami izskaidro, kādiem jābūt kritērijiem, lai iekļautos panta ietvaros. Tātad, ja publiska piegādes līguma vai publiska pakalpojuma līguma paredzamā līgumcena ir 10000 eiro vai lielāka, bet mazāka par 42000 eiro un publiska būvdarbu līguma paredzamā līgumcena ir 20000 eiro vai lielāka, bet mazāka par 170000 eiro, pasūtītājs veic iepirkumu PIL 9. pantā noteiktajā kārtībā. Protams, likums neaizliedz veikt iepirkumu PIL 9. panta kārtībā arī tad, ja publiska piegādes līguma vai publiska pakalpojuma līguma paredzamā līgumcena ir mazāka par 10000 eiro, tomēr autors uzskata, un bieži tas novērojams praksē, ka šādos gadījumos efektīvāk ir veikt cenu aptauju jeb zemsliedzīga iepirkumus uzrunājot konkrētus tirgus dalībniekus, kuri atbilst izvirzītajām prasībām. Arī šai procedūrai ir savi noteikumi un kārtība. Procedūra, kā veicami zemsliedzīga iepirkumi, ir reglamentēta, te jāveic tirgus izpēte. Saņemot piedāvājumus un izvērtējot atbilstību, tiek slēgts līgums ar piegādātāju kurš nodrošina atbilstību izvirzītajiem kritērijiem.

Iepirkumi PIL 9. panta kārtībā tiek dēvēti arī par “mazajiem” iepirkumiem. Šie apzīmējumi tiek plaši pielietoti ikdienas praksē un ir mērķauditorijai skaidri saprotami. Iepirkumi 9. panta kārtībā sastāda lielāko daļu no visiem publiskajiem iepirkumiem valstī. Šī situācija novērojama, jo liela daļa nepieciešamo pakalpojumu un preču iegāde publisku personu darbības nodrošināšanai iekļaujas noteiktajos cenu rāmjos. Arī autora darba vietā, Rīgas domes Teritorijas labiekārtošanas pārvaldē, lielākā daļa iepirkumu tiek veikta tieši 9. panta kārtībā.

2.1. Iepirkumu plānošana un izsludināšana

Iepirkumu plānošana ir pastāvīga iepirkuma procesā esošu posmu mijiedarbība, kas ļauj pasūtītājiem iepirkumus organizēt arvien efektīvāk, sasniedzot vēlamu rezultātu ar mazāku resursu patēriņu. Izstrādājot jauna iepirkuma prasības un nosacījumus, jāņem vērā iepriekš organizētajos iepirkumos iegūtā pieredze, jānovērtē, vai izvēlēta iepirkuma metode bija vispiemērotākā konkrētajam gadījumam, vai līguma nosacījumi bija pilnīgi izstrādāti, vai piegāžu regularitāte un kvalitāte bija saskaņā ar pasūtītāja vajadzību, vai piegāžu vai pakalpojuma apjoms tika noteikts atbilstoši

vajadzībai utt. Apkopojot iepriekšējos procesos gūtos ieguvumus, kā arī analizējot pieļautās kļūdas un balstoties uz izveidojušos pieredzi, nākamo iepirkumu plānošanu (stratēģiju) un vajadzības definēšanu jānosaka pilnīgāku. Nākamās iepirkumus organizē, ņemot vērā gūto pieredzi, mainot problemātiskās nianšes, kuras radīja sarežģījumus iepriekš veiktajos iepirkumos (sk. 1.attēlu).

1. attēls



Plānojot iepirkumus, pasūtītājam jāapzinās, kādi finanšu līdzekļi tam ir pieejami un jāsaprot, kādas kategorijas iepirkumi būs veicami – preču, pakalpojumu piegāde vai būvdarbu veikšana. Iepirkumi jāplāno efektīvi un pārdomāti, tā lai maksimāli paredzētu līdzekļu lietderīgu izmantošanu un uzņēmuma vai iestādes darbības nodrošināšanas nepārtrauktību. Kā teikts PIL 11. pantā, paredzamo līgumcenu nosaka, lai izvēlētos iepirkuma veidu un piemērojamo procedūru. Plānojot iepirkumus ļoti būtiski ir stingri pieturēties likuma normām, piemēram, PIL ir teikts, ka nav atļauts sadalīt daļās būvdarbu projektus, paredzamās piegādes vai pakalpojumus, lai izvairītos no iepirkuma vai attiecīgās iepirkuma procedūras piemērošanas. Ja pasūtītājs, attiecīgi šo nosacījumu neņems vērā, sekas var būt visdažādākās, sākot ar aizrādījumu no Iepirkumu uzraudzības biroja līdz izskatīšanai tiesā, ja ar prasību būs vērsies kāds no neapmierinātajiem iepirkuma dalībniekiem.

16 Par pašvaldību publisko iepirkumu centralizācijas vadlīnijām.– <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40195079>.– (Resurss apskatīts 19.07.2019.).

Likums nosaka, ka pasūtītājs mēneša laikā no gadskārtējā budžeta apstiprināšanas dienas publicē valsts elektroniskās informācijas sistēmā, kas paredzēta piedāvājumu un pieteikumu saņemšanai, informāciju par plānotajiem PIL 9. pantā noteiktajā kārtībā veicamajiem iepirkumiem un iepirkuma procedūrām, norādot vismaz pasūtītāju, plānoto iepirkuma priekšmetu un saiti uz pircēja profilu, kur būs pieejama iepirkuma procedūras dokumentācija, plānoto iepirkuma veikšanas kārtību, plānoto CPV kodu, iepirkuma līguma veidu, plānoto iepirkuma izsludināšanas gadu un ceturksni vai mēnesi, un datu aktualizācijas datumu. Pasūtītājs informāciju aktualizē pēc nepieciešamības. Pirms iepirkuma uzsākšanas pasūtītājs var rīkot apspriedi ar piegādātājiem, lai sagatavotu iepirkumu un informētu piegādātājus par iepirkuma plānu un prasībām. Pasūtītājs paziņo par apspriedi savā tīmekļvietnē, norādot apspriežamos jautājumus, apspriedes laiku un vietu, veidu, kādā piegādātāji var pieteikties dalībai apspriedē, prasības attiecībā uz apspriedes dokumentēšanu un šīs dokumentācijas publicēšanu. Pasūtītājs var saņemt konsultācijas no neatkarīgiem ekspertiem, iestādēm vai piegādātājiem. Minētās konsultācijas var izmantot iepirkuma plānošanā un sagatavošanā, ja tās neierobežo konkurenci un nepārkāpj vienlīdzīgas attieksmes un caurskatāmības principus. Pasūtītājs, sagatavojot iepirkumu, ņem vērā Ministru kabineta noteiktos zaļā publiskā iepirkuma principus, prasības un to piemērošanas kārtību, preču, pakalpojumu un būvdarbu grupas, kurām piemēro zaļā publiskā iepirkuma prasības, piedāvājuma izvērtēšanas kritērijus, iepirkuma līguma izpildes noteikumus un kontroles kārtību. Pasūtītājs ir tiesīgs nepiemērot PIL 9. panta noteikumus, ja tiek slēgts iepirkuma līgums par pārtikas produktu piegādi, tā paredzamā līgumcena ir zemāka par 42000 eiro un tiek ievērotas Ministru kabineta noteiktās zaļā publiskā iepirkuma prasības attiecībā uz pārtikas produktu piegādēm.

Iepirkumu plānošanas procesu savā darba vietā autors apskatīs detalizēti, papildinot to ar piemēriem. Rīgas pilsētas izpilddirektora izdotajos iekšējos noteikumos ir noteikta kārtība, kādā tiek organizēti publiskie iepirkumi Rīgas domes Plānošanas, iepirkumu un kontroles nodaļā. Minētā nodaļa centralizētās iepirkumu institūcijas statusā veic iepirkumus vairākām Rīgas pilsētas pašvaldības iestādēm un struktūrvienībām. Publisko iepirkumu likumā teikts, ka centralizēto iepirkumu institūcija ir pasūtītājs, kurš atbilst vismaz vienai no šādām pazīmēm:

- 1) iepērk preces vai pakalpojumus citu pasūtītāju vai sabiedrisko pakalpojumu sniedzēju vajadzībām;

- 2) veic iepirkumus vai iepirkuma procedūras, lai noslēgtu iepirkuma līgumu vai vispārīgo vienošanos citu pasūtītāju vai sabiedrisko pakalpojumu sniedzēju vajadzībām.

Savukārt autors kā pasūtītājs, pamatojoties uz Rīgas domes Teritorijas labiekārtošanas pārvaldes iekšējiem noteikumiem, kuri nosaka iepirkumu plānošanas, ierosināšanas un organizēšanas kārtību pārvaldē, atbilstoši apstiprinātajam pārvaldes budžetam, sagatavo veicamo publisko iepirkumu plānu un iesniedz iepriekšminētajā centralizētajā iepirkumu institūcijā. Iepirkumu plāns var tikt aktualizēts atbilstoši grozījumiem budžetā vai izmaiņām iepirkumu plānā un iepirkumu veikšanas secībā.

Pasūtītājs rakstveida formā un elektroniski iesniedz centralizētajā iepirkumu institūcijā aizpildītus un parakstītus visus nepieciešamos dokumentus: dienesta vēstuli un iesniegumu par iepirkuma ierosināšanu, iepirkuma veikšanai nepieciešamo pamatinformāciju, kā arī tehniskās specifikācijas un finanšu piedāvājuma projektu. Tāpat, pēc nepieciešamības, norāda prasības par būtiskākajiem sniegtajiem pakalpojumiem vai preču piegādēm, prasības iesniegt atsauksmes un apliecinājumu par tehniskajām iespējām. Minēto dokumentāciju pasūtītājs izstrādā pats. Tehniskā specifikācija ir dokuments, kas definē prasības. Tas ir pasūtītāja sagatavots un apstiprināts dokuments, kas paredzēts pretendentiem, lai sagatavotu piedāvājumu iepirkumam, kā arī pasūtītājam un pasūtītāja pieaicinātiem trešās puses pārstāvjiem, lai izvērtētu iesniegto piedāvājumu atbilstību noteiktajām iepirkuma dokumentācijas prasībām. Pēc iepirkuma procedūras noslēgšanās dokuments ir saistošs iepirkuma uzvarētājam, lai nodrošinātu piedāvāto pakalpojumu piegādes atbilstību prasībām. Arī likumdevējs skaidri ir noteicis tehniskās specifikācijas uzdevumus. Tehniskās specifikācijas tiek ietvertas iepirkuma procedūras dokumentos un nosaka būvdarbiem, pakalpojumiem vai piegādēm izvirzītās prasības. Tehniskās specifikācijas nodrošina vienādas iespējas visiem pretendentiem un nerada nepamatotus ierobežojumus konkurencei iepirkumā.

Plānošanas, iepirkumu un kontroles nodaļa Rīgas domē, citās pārvaldes iestādēs un uzņēmumos saukta arī savādāk, sagatavo rīkojuma projektu par iepirkuma veikšanu un iepirkuma komisijas izveidi. Iepirkumu speciālists apstrādā iesniegtos un sagatavo nepieciešamos dokumentus, nosūta attiecīgajai komisijai saskaņošanai. Komisija apstiprina šos iepirkuma dokumentus sēdē un paraksta Publisko iepirkumu likuma 25. panta trešajā daļā noteikto apliecinājumu. Minēto apliecinājumu paraksta arī iepirkuma dokumentu sagatavotājs, ja tāds ir piesaistīts.

Publisko iepirkumu likuma 24. pants nosaka, ka 9. pantā minēto iepirkumu veikšanai pasūtītājs izveido iepirkuma komisiju. Iepirkuma komisiju izveido katram iepirkumam atsevišķi, uz noteiktu laikposmu vai kā pastāvīgi funkcionējošu institūciju. Izveidojot iepirkuma komisiju, pasūtītājs nodrošina, lai šī komisija būtu kompetenta jomā, kurā tiks slēgts iepirkuma līgums. Iepirkuma komisija, pildot savus pienākumus, ir tiesīga pieaicināt ekspertus. Pasūtītājs izveido iepirkuma komisiju vismaz triju locekļu sastāvā. Autora darba vietā komisija sastāv no trīs locekļiem, divi no tiem ir Plānošanas, iepirkumu un kontroles nodaļas darbinieki, trešais – nodaļas, kura ir pasūtītājs, pārstāvis.

Iepirkuma komisija nodrošina PIL 9. pantā minēto iepirkumu dokumentu izstrādi, protokolē iepirkuma procesa gaitu un ir atbildīga par iepirkuma procesu.¹⁷ Iepirkuma komisija atlasa kandidātus, vērtē pretendētus un to iesniegtos piedāvājumus saskaņā ar Publisko iepirkumu likumu, iepirkuma procedūras dokumentiem, PIL 9. pantā minēto iepirkumu dokumentiem, kā arī citiem normatīvajiem aktiem. Iepirkuma komisijas lēmums ir saistošs pasūtītājam, ja tiek slēgts iepirkuma līgums. Iepirkuma komisija sagatavo 9. pantā noteiktajā kārtībā veicamā iepirkuma nolikumu. Nolikumā ietver:

- 1) pamatotas un objektīvas prasības attiecībā uz iepirkuma priekšmetu, ņemot vērā PIL 20., 21. un 22. pantu, kas secīgi ir tehniskās specifikācijas, marķējumi un testēšanas pārskati, specifikācijas un citi pierādījumi, kā arī nodrošinot, ka minētās prasības nerada nepamatotus konkurences ierobežojumus;
- 2) prasības pretendentiem, ņemot vērā PIL 13., 44., 45. un 46. pantu;
- 3) gadījumus, kad pretendenti tiek izslēgti atbilstoši 9. panta astotās daļas noteikumiem, vai atsauci uz pretendentu izslēgšanu atbilstoši 9. panta astotajai daļai;
- 4) prasības piedāvājuma nodrošinājumam, ja tāds paredzēts, un saistību izpildes nodrošinājumam, ja tāds paredzēts, ņemot vērā PIL 50. pantu;
- 5) piedāvājuma izvērtēšanas kritērijus, ņemot vērā PIL 19. un 51. pantu;
- 6) informācijas aizsardzības noteikumus, ja tādi nepieciešami, ņemot vērā PIL 14. panta pirmo daļu;
- 7) iepirkuma līguma slēgšanas kārtību;
- 8) citus noteikumus.¹⁸

17 Publisko iepirkumu likums (pieņemts 15.12.2016.), 25. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 254 (2016, 29. decembris).

18 Turpat – 9. pants.

Visbeidzot pasūtītājs, kas šai gadījumā ir Plānošanas, iepirkumu un kontroles daļa, iepirkuma izsludināšanai sagatavo un Iepirkumu uzraudzības biroja publikāciju vadības sistēmā publicē paziņojumu par plānoto līgumu, nosakot piedāvājumu iesniegšanas termiņu, kas nav īsāks par 10 dienām (neskaitot valstī oficiāli noteiktās svētku dienas) no paziņojuma publicēšanas dienas. Pasūtītājs līdz minētā paziņojuma publicēšanas dienai ievieto savā pircēja profilā iepirkuma nolikumu un nodrošina tam brīvu un tiešu pieeju. Rīgas pilsētas pašvaldībai līdzšinējais pircēja profils tīmekļa vietnē www.pasvaldiba.riga.lv no 2019. gada 1. janvāra, stājoties spēkā grozījumiem Publisko iepirkumu likumā, ir tikai informatīva rakstura, šobrīd oficiālais pircēja profils pieejams valsts elektroniskās informācijas sistēmā. Autors pozitīvi vērtē grozījumus Publisko iepirkumu likumā, kas attiecas uz pircēja profilu.

Ja piegādātājs ir laikus pieprasījis papildu informāciju par iepirkuma nolikumā iekļautajām prasībām, pasūtītājs to sniedz triju darbdienu laikā, bet ne vēlāk kā četras dienas pirms piedāvājumu iesniegšanas termiņa beigām. Papildu informāciju pasūtītājs nosūta piegādātājam, kas uzdevis jautājumu, un vienlaikus ievieto šo informāciju vietā, kur ir pieejams iepirkuma nolikums, norādot arī uzdoto jautājumu. Pasūtītājs ar iepirkumu saistītās informācijas apmaiņu nodrošina saskaņā ar PIL 38. pantu.¹⁹ Ja paredzamā līgumcena publiskiem piegādes un pakalpojumu līgumiem ir vienāda ar 10000 eiro vai lielāka, bet mazāka par 42000 eiro, un publiskiem būvdarbu līgumiem vienāda ar 20000 eiro vai lielāka, bet mazāka par 170000 eiro, pasūtītājs aizpilda Publisko iepirkumu likuma 9. pantam atbilstošos paziņojumus: paziņojumu par plānoto līgumu un informatīvo paziņojumu par noslēgto līgumu. Aizpildot paziņojumu 9. panta kārtībā, pasūtītājs pārlicinās par tajā ietvertās informācijas pareizību un uzņemas pilnu atbildību par saturu. Pēc paziņojuma apstiprināšanas tas ir redzams Iepirkumu uzraudzības biroja tīmekļvietnes sadaļā “Meklēt paziņojumus”.²⁰

2.2. Piedāvājumu sagatavošana

Publiskā iepirkuma procedūras mērķis ir nodrošināt valsts budžeta līdzekļu efektīvu izlietojumu, pretendentu sacensības rezultātā saņemot labāko piedāvājumu, ko nodrošina brīva konkurence. Tikai neatkarīgi un

19 Publisko iepirkumu likums (pieņemts 15.12.2016.), 9. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 254 (2016, 29. decembris).

20 Iepirkumu izziņošana atbilstoši Publisko iepirkumu likumam.– <https://www.iub.gov.lv/lv/node/99>.– (Resurss apskatīts 28.07.2019.).

godprātīgi izstrādāti piedāvājumi iepirkumā veicina zemāku cenu vai labākas kvalitātes preču un/vai pakalpojumu piedāvājumu. Ja publiskajos iepirkumos nepastāv konkurence, tas ir brīdinājuma karogs korupcijas riskiem un rada negatīvas sekas sabiedrībai, jo pieaug sabiedrisko pakalpojumu cenas un samazinās to efektivitāte.

Apliecinājums par neatkarīgi izstrādātu piedāvājumu ir dokuments, ar kuru pretendents apliecina, ka savu piedāvājumu ir izstrādājis neatkarīgi, kā arī informē pasūtītāju par jebkuru saziņu, kas tam bijusi ar saviem konkurentiem. Šāda informācija mazina aizliegtu vienošanos risku publiskajos iepirkumos. Aizliegta vienošanās pastāv tad, ja konkurējoši uzņēmumi ir sadarbojušies, lai kopīgi panāku sev izdevīgu iepirkuma procedūras rezultātu, piemēram, vienojoties par iespējamo uzvarētāju iepirkuma procedūrā. Šādu aizliegtu vienošanos rezultātā pasūtītājs, kurš vēlas iegūt preces vai pakalpojumus iepirkuma procesā, saņem mākslīgi deformētu cenu un zemākas kvalitātes preces vai pakalpojumus.

Biežāk sastopamās kļūdas iesniegtajos publisko iepirkumu piedāvājumos:

- 1) Pieteikumu dalībai iepirkumā/iepirkuma procedūrā paraksta persona, kas nav norādīta Uzņēmumu reģistra izziņā kā persona ar komersanta pārstāvības tiesībām un piedāvājumā netiek iesniegta pilnvara vai cits dokuments, kas apliecina pieteikuma parakstījušās personas tiesības pārstāvēt konkrēto pretendentu.
- 2) Nav iesniegts piedāvājuma nodrošinājums vai tā termiņš un/vai summa neatbilst prasībām.
- 3) Iesniedz piedāvājumu pēc noteiktā termiņa. Pat ja nokavētas būs tikai dažas minūtes, pēc iesniegšanas termiņa beigām iesniegto piedāvājumu iepirkuma komisija neatvērtu nosūtīs atpakaļ.
- 4) Ja piedāvājumu iesniedz elektronisko iepirkumu sistēmā, mēdz gaidīt, ka nav korekti veiktas visas darbības, lai iesniegtu piedāvājumu. Pretendents, iesniedzot piedāvājumu un nonākot līdz statusam "Parakstīts", uzskata, ka pie šī statusa piedāvājums sistēmā jau ir iesniegts. Taču pēc statusa "Parakstīts" ir jāveic vēl atbilstošas darbības, lai statuss šim piedāvājumam nomainītos uz "Iesniegts". Pretendentam ir jāatver parakstītā piedāvājuma šķirklis "Iesniegšana" un formas apakšā jānospiež poga "Iesniedz piedāvājumu".
- 5) Pretendenta iesniegtajos dokumentos ir konstatējams, ka uzņēmuma gada neto apgrozījums neatbilst iepirkuma nolikuma prasībās norādītajam.

- 6) Nav nepieciešamās pieredzes pēc apjoma vai funkcionāli līdzīgu pasūtījumu īstenošanā.
- 7) Nav iesniegtas atsauksmes saskaņā ar nolikuma prasībām.
- 8) Nav iesniegts vai arī iesniegts nepilnīgi/daļēji aizpildīts apliecinājums par pieredzi.
- 9) Saskaņā ar nolikuma prasībām nav iesniegti visi nepieciešamie dokumenti par piesaistāmo darbuuzņēmēju.
- 10) Gadījumos, kad komersantam tiek konstatēts nodokļu parāds, kā pierādījums parāda neesamībai komisijas norādītajā termiņā tiek iesniegtas nepārbaudāmas izziņas par stāvokli attiecībā uz nodokļu nomaksu, piemēram, bez kvadrātkoda (turpmāk – QR kods), vai ar nenolasāmu/nederīgu QR kodu. Tiek iesniegti citi dokumenti, piemēram, maksājuma uzdevumi par veiktajiem pārskaitījumiem Valsts kasē, ko likums neparedz kā pierādījumu.
- 11) Ārvalstu komersanti kā apliecinājumu izslēgšanas gadījumiem iesniedz pašu apliecinājumu, neievērojot likumā noteikto kārtību, ka šādam apliecinājumam ir jābūt sniegtam kompetentai izpildvaras vai tiesu varas iestādei, zvērinātam notāram vai kompetentai attiecīgās nozares organizācijai to reģistrācijas valstī (pretendenta apliecinājums, ko apstiprinājusi kāda no minētajām kompetentajām iestādēm).
- 12) Preces piegādes/pakalpojuma izpildes termiņi, trūkumu novēršanas termiņi, garantijas termiņi neatbilst prasībām vai vispār nav norādīti.
- 13) Piedāvātās preces vai pakalpojuma apraksts neatbilst tehniskās specifikācijas prasībām (piemēram, pretendents, rakstot savu tehnisko piedāvājumu, ir kopējis tehnisko specifikāciju, kā rezultātā dažviet ir palikuši vārdi “vai ekvivalents”, izmēru pielaides u.c., kā rezultātā nav iespējams identificēt kādu precīvu/pakalpojumu komersants piedāvā).
- 14) Gadījumos, kad tas tiek prasīts, nav iesniegts izvērsts/detalizēts finanšu piedāvājums.
- 15) Patvaļīgi veic izmaiņas EIS e-konkursa pasūtītāja publicēto veidlapu struktūrā t.sk. dzēš vai pievieno rindas vai kolonnas, līdz ar to finanšu piedāvājums nav aizpildīts atbilstoši nolikuma prasībām, kas padara piedāvājums nesalīdzināmus un neizvērtējamus, tādējādi piedāvājums nav iesniegts par pilnu iepirkuma priekšmeta apjomu.
- 16) Nav aizpildīts finanšu/tehniskais piedāvājums atbilstoši nolikuma prasībām.

- 17) Nav iesniegti piedāvāto preču ražotāju izsniegti tehniskie apraksti, ja komisija tāds ir pieprasījumi nolikumā, lai varētu konstatēt piedāvājuma atbilstību tehniskajai specifikācijai, vai piedāvājums sagatavots pavisā, neatspoguļojot sava tehniskā piedāvājuma prasību atbilstību tehniskajai specifikācijai.
- 18) Pārliecinoties, vai nav iesniegts nepamatoti lēts piedāvājums, pretendents neiesniedz vai iesniedz nepietiekamus pierādījumus preces/pakalpojuma cenas veidošanās mehānismam.
- 19) Neizmanto savas tiesības iesniegt jautājumus iepirkumu komisijai iepirkuma procedūras norises laikā.
- 20) Jautājumus par iepirkuma priekšmetu neuzdod laikus, t.i., uzdod, neievērojot likumā noteikto kārtību, ka iepirkuma komisijai atbildes jāsniedz 5 dienu laikā, bet ne vēlāk kā 6 dienas pirms piedāvājumu iesniegšanas beigām, līdz ar to komisija nevar sagatavot atbildi pēc būtības un informēt par to visus ieinteresētos piegādātājus. Par savlaicīgi iesniegtiem jautājumiem būtu uzskatāmi tādi, kas iesniegti vismaz 9 dienas pirms piedāvājumu iesniegšanas termiņā beigām.
- 21) Noteiktajā termiņā neatbild uz iepirkuma komisijas uzdotajiem precizējošajiem jautājumiem.
- 22) Bez objektīva un pārbaudāma pamatojuma prasa pagarināt piedāvājumu vai atbilžu sniegšanas termiņu, kas ir nesamērīgi garš, līdz ar to tiek kavēta iepirkuma procedūras realizācija.
- 23) Ja paredzēta elektroniska piedāvājumu iesniegšana, nav atļauts iesniegt piedāvājumus vai to daļas papīra formātā.

Publisko iepirkumu procedūru prasību ievērošana nodrošina vienlīdzīgas tiesības un iespējas visiem pretendentiem, tāpēc droši var teikt, jo precīzāk sagatavo iepirkuma pieteikuma dokumentāciju, jo labāks rezultāts ir sagaidāms. Autors pēc piedāvājumu atvēršanas, iesniegto piedāvājumu vērtēšanas, uzvarētāja noskaidrošanas vairākkārt ir pamanījis pieļautas kādas no minētajām, tipiskajām kļūdām. Ir gadījumi, kad tehniskajā specifikācijā ieraksta jautājumus pasūtītājam vai pretī izvirzītajam parametram tehnikas vienībām uzraksta divus dažādus rādītājus un liek klāt jautājuma zīmi. Ir pat bijis gadījums, kad tehniskajā specifikācijā pretendents pievienojis papildus pozīciju. Šis misēklis, visticamāk, radies kopēšanas un ievietošanas procesa rezultātā. Pavisam noteikti, lai veiksmīgi startētu iepirkumā un uzvarētu tajā, nepieciešams punktuāli ievērot visas izvirzītās prasības, dokumentāciju aizpildīt precīzi, bez kļūdām, tehnisko specifikā-

ciju un finanšu piedāvājumu aizpildīt pilnīgi un nekļūdīgi. Noteikti jāpievieno apliecinājums par pieredzi un atsauksmes, kas ir viens no kritērijiem, kuram bieži nepievērš uzmanību un izpilda visai pavirši. Papildus iepriekšminētajam, ja pretendents piedāvā kvalitatīvu precī un ir gatavs strādāt ar samērīgu peļņu, kā rezultātā precī vai pakalpojumu spēj piedāvāt par konkurētspējīgu cenu, autors neredz šķēršļus uzvarai konkursā.

2.3. Iesniegto piedāvājumu vērtēšana

Kad ir beidzies piedāvājumu iesniegšanas termiņš, pasūtītājs atver iesniegtos piedāvājumus tūlīt, t.i., gadījumos, kad tiek rīkotas atklātas piedāvājumu atvēršanas sanāksmes. Šīs sanāksmes rīko tikai atklātā konkursā. Slēgta konkursa pieteikumu atvēršanai nav pienākums rīkot atklātu sanāksmi, protams, to var darīt. Publiskas atvēršanas gadījumā, sanāksmes protokolu publicē EIS. Citās iepirkuma procedūrās nav uzsvērtā tūlītēja piedāvājumu atvēršana pēc piedāvājumu iesniegšanas termiņa beigām.

Autora darba vietā iesniegto piedāvājumu vērtēšana notiek saskaņā ar normatīvajiem aktiem un iekšējiem noteikumiem. Iepirkuma komisijas augstā kompetence autora redzējumā iespējama, pirmkārt, pateicoties iestādes vadītājam, šajā gadījumā – Rīgas pilsētas izpilddirektoram, otrkārt, pateicoties Rīgas domes Plānošanas, iepirkumu un kontroles nodaļas vadītājas zināšanām, aizrautībai, pieredzei un izglītībai, kā arī specializācijai publisko iepirkumu jomā.

Iesniegto piedāvājumu vērtēšana noris sekojoši – iepirkuma dokumentos noteiktajā laikā pēc piedāvājumu iesniegšanas termiņa beigām komisija atver iesniegtos piedāvājumus Publisko iepirkumu likumā noteiktajos gadījumos, rīkojot piedāvājumu atvēršanas sanāksmi. Ja piedāvājumu atvēršanas datums nav noteikts, tie atverami ne vēlāk kā piecu darba dienu laikā pēc piedāvājumu iesniegšanas termiņa beigām. Pēc piedāvājumu atvēršanas komisija izvērtē iesniegto piedāvājumu atbilstību iepirkuma dokumentos un normatīvajos aktos noteiktajām noformējuma prasībām, kā arī piedāvājumus iesniegušo pretendentu atbilstību atlases jeb kvalifikācijas prasībām. Piedāvājumi nododami izvērtēšanai un rakstveida atzinuma sniegšanai atbildīgajiem pasūtītāju pārstāvjiem – komisijas locekļiem, arī pārvaldes pārstāvim, kurš kā jau tika minēts, ir iekļauts iepirkumu komisijā. Pēc atzinuma saņemšanas komisija izvērtē tajā iekļautos secinājumus, argumentus, ierosinājumus un, saskaņā ar iepirkuma dokumentos noteiktajiem piedāvājumu izvērtēšanas kritērijiem, izvēlas vienu pretendentu vai

vairākus, kam piešķiramas līguma slēgšanas tiesības, vai arī pieņem pamatotu lēmumu par iepirkuma izbeigšanu bez rezultāta vai pārtraukšanu.

Publisko iepirkumu likuma 51. pants nosaka piedāvājuma izvērtēšanas kritērijus. Pasūtītājs piedāvājumu salīdzināšanai un izvērtēšanai ir tiesīgs izmantot tikai cenu, ja iepirkums tiek veikts PIL 9. pantā noteiktajā kārtībā. Savukārt vispārīgos gadījumos, un līdztekus nav liegts arī veicot iepirkumu 9. panta kārtībā, pasūtītājs piešķir iepirkuma līguma slēgšanas tiesības saimnieciski visizdevīgākajam piedāvājumam. Saimnieciski visizdevīgāko piedāvājumu nosaka:

- 1) izmantojot cenu vai izmaksas, piemērojot efektivitātes pieeju (piemēram, vērtējot aprites cikla izmaksas);
- 2) ņemot vērā cenu vai izmaksas un ar iepirkuma līguma priekšmetu saistītus kvalitātes kritērijus, piemēram:
 - a) kvalitāti, t.sk. tehniskās priekšrocības, estētiskās un funkcionālās īpašības, pieejamību, atbilstību universālajam dizainam, sociālās un vides aizsardzības prasības, inovatīvos raksturlielumus un pārdošanas nosacījumus,
 - b) iepirkuma līguma izpildes vadības struktūru un iesaistītā personāla kvalifikāciju un pieredzi, ja iepirkuma līguma izpildes kvalitāti var būtiski ietekmēt iesaistītā personāla kvalifikācija un pieredze,
 - c) pēcpārdošanas pakalpojumus un tehnisko palīdzību, piegādes nosacījumus, piemēram, piegādes datumu, piegādes procesu un piegādes periodu vai piegādes pabeigšanas periodu.²¹

Pasūtītājs nosaka konkurenci neierobežojošus un objektīvi salīdzināmus vai izvērtējamus piedāvājuma izvērtēšanas kritērijus. PIL 51. panta sestajā daļā uzsvērts, ka pasūtītājs iepirkuma procedūras dokumentos norāda visus piedāvājuma izvērtēšanas kritērijus to nozīmīguma secībā, kritēriju vērtības un, ja attiecināms, vērtību diapazonus, kā arī piedāvājuma izvēles algoritmu saskaņā ar šiem kritērijiem un apraksta, kā tiks piemērots katrs no norādītajiem izvērtēšanas kritērijiem.

Apskatām proporcionālas vērtēšanas piemēru.²² Iepirkuma nolikumā tiek noteikts, ka iepirkumā kopumā iespējams iegūt 100 punktus:

- 1) vērtējot cenu, 40 punkti tiks piešķirti piedāvājumam ar zemāko piedāvāto cenu;

21 Publisko iepirkumu likums (pieņemts 15.12.2016.), 51. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 254 (2016, 29. decembris).

22 Saimnieciski visizdevīgākā piedāvājuma kritēriji.– http://www.lad.gov.lv/files/vadlinijas-saimnieciski_visizdevigaka_piedavajuma-kriteriji_20140721.pdf–(Resursus apskatīts 28.07.2019.).

- 2) vērtējot kvalitāti, 60 punkti tiks piešķirti piedāvājumam ar augstāko piedāvāto kvalitāti.

Pārējiem piedāvājumiem tiks piešķirts proporcionāli mazāks punktu skaits. Pasūtītāja iepirkumā izmantotā punktu piešķiršanas sistēma par nolikumā noteiktajiem kvalitātes vērtēšanas kritērijiem un apakškritērijiem:

- 1) 0 punkti – netiek sniegta nekāda informācija vai informācija ir pilnībā neatbilstoša;
- 2) 1 punkts – piedāvājumā sniegtā informācija norāda, ka piedāvājumam ir būtiski trūkumi, lai sasniegtu noteikto rezultātu;
- 3) 2 punkti – piedāvājumā sniegtā informācija norāda, ka piedāvājumam ir daļēji trūkumi, lai sasniegtu noteikto rezultātu;
- 4) 3 punkti – piedāvājumā sniegtā informācija norāda, ka noteiktais rezultāts visticamāk tiks sasniegts;
- 5) 4 punkti – piedāvājumā sniegtā informācija pilnībā un pārliecinoši norāda, ka rezultāts tiks sasniegts.

Vērtējot piedāvājumus, pasūtītājs aprēķina katram piedāvājumam piešķirto absolūto punktu skaitu par kvalitāti, saskaitot iepirkuma komisijas locekļu piešķirtos vērtējumus (piemēram, 39, 35 un 27 punkti). Pēc tam pasūtītājs iegūto punktu skaitu nosaka relatīvi pret augstāko iegūto punktu skaitu (piemēram, 39 punkti) pēc formulas: vērtējuma punkti = $60y/x$, kur

60 – maksimālais punktu skaits par kvalitāti,

y – vērtējamam piedāvājumam piešķirtais punktu skaits par kvalitāti,

x – iepirkumā maksimālais piešķirtais punktu skaits par kvalitāti.

1. tabula

| Piedāvājums | Iegūtais punktu skaits | Aprēķins | Vērtējuma punkti |
|-------------|------------------------|-----------------------|------------------|
| a | 39 | | 60 |
| b | 35 | $(60 \times 35) / 39$ | 54 |
| c | 27 | $(60 \times 27) / 39$ | 42 |

Vērtējot cenu, izmanto formulu: vērtējuma punkti = $40y/x$, kur

40 – maksimālais punktu skaits par cenu,

y – viszemākā piedāvātā cena,

x – vērtējamā cena.

2. tabula

| Piedāvājums | Piedāvātā cena | Aprēķins | Vērtējuma punkti |
|-------------|----------------|--------------|------------------|
| a | 230 | (40x230)/230 | 40 |
| b | 360 | (40x230)/360 | 26 |
| c | 500 | (40x230)/500 | 18 |

Beigās pasūtītājs aprēķina katra piedāvājuma kopējo punktu skaitu par cenu un kvalitāti, kā rezultātā nosaka uzvarētāju.²³

3. tabula

| Piedāvājums | Punkti par kvalitāti | Punkti par cenu | Kopā |
|-------------|----------------------|-----------------|------|
| a | 60 | 40 | 100 |
| b | 54 | 26 | 80 |
| c | 42 | 18 | 60 |

Visbiežāk iepirkumos, kas tiek veikti saskaņā ar Publisko iepirkumu likuma 9. pantu pretendents atlasa saskaņā ar izvirzītajām atlases prasībām, pārbauda piedāvājumu atbilstību nolikumā noteiktajām prasībām un izvēlas saimnieciski visizdevīgāko piedāvājumu, kuru nosaka, ņemot vērā tikai cenu. Ja tiek izstrādāta pasūtītāja vajadzībām atbilstoša, adekvāta tehniskā specifikācija, tiek izvirzītas būtiskākās prasības pretendentam, piemēram, pieredzes apliecinājums un atsauksmes no iepriekšējiem klientiem, tad arī kritērijs “zemākā cena” nenodarīs lielu ļaunumu, ar to domāts, nepieteiksies pretendenti, kuri piedāvā zemas kvalitātes preces un pakalpojumus vai kuri savlaicīgi nespēj piegādāt preces, kā arī nodrošināt pakalpojumu kvalitātīvu izpildi.

Komisija piedāvājumu vērtēšanu veic slēgtās sēdēs sekojošos posmos:

- 1) piedāvājuma noformējuma pārbaude;
- 2) pretendentu atlase;
- 3) tehniskā piedāvājuma pārbaude;
- 4) finanšu piedāvājuma pārbaude;
- 5) saimnieciski visizdevīgākā piedāvājuma izvēle.

Gadījumos, ja kāds no iesniedzamajiem dokumentiem nav iesniegts, piedāvājums tiek noraidīts, tā var būt, taču, pirms tam atlases prasībām jābūt atrunātām iepirkuma nolikumā. Katrā vērtēšanas posmā vērtē ti-

23 Saimnieciski visizdevīgākā piedāvājuma kritēriji.– http://www.lad.gov.lv/files/vadlinijas-saimnieciski_visizdevigaka_piedavajuma-kriteriji_20140721.pdf–(Resursus apskatīts 28.07.2019.).

kai to pretendentu piedāvājumus, kuri nav noraidīti iepriekšējā vērtēšanas posmā. Komisija pārbauda vai piedāvājumā nav aritmētisku kļūdu. Ja komisija konstatē šādas kļūdas, tās izlabo. Par kļūdu labojumu un laboto piedāvājuma summu komisija paziņo pretendentam, kura pieļautās kļūdas labotas. Vērtējot finanšu piedāvājumu, komisija ņem vērā labojumus. Ja piedāvājums šķiet nepamatoti lēts, komisija rīkojas PIL 53. pantā noteiktajā kārtībā. Piedāvājumu vērtēšanas posmā komisija veic Publisko iepirkumu likuma 9. panta astotās daļas izslēgšanas gadījumu pārbaudi, ievērojot 9. panta devītās, desmitās, vienpadsmitās un divpadsmitās daļas noteikumus. Starptautisko un Latvijas Republikas nacionālo sankciju likumā noteikto izslēgšanas gadījumu pārbaudi komisija veic PIL noteiktajā kārtībā.

Autora darba vietas darbības nodrošināšanai veiktie iepirkumi no brīža, kad uzsāktas darba gaitas, ja tie nav veikti PIL 9. panta kārtībā, bijuši atklāta konkursa, tādēļ īpaši uzsverami nosacījumi, kuri piemērojami atklātā konkursā. Vērts pieminēt, ka Iepirkumu uzraudzības birojs un Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs iepirkumus PIL 9. panta ietvaros atzinuši un novērtējuši kā atklātus.

Izvērtējot saimnieciski visizdevīgāko piedāvājumu, var gadīties, ka, piemēram, vairāki pretendenti ir ieguvuši vienādu punktu skaitu vai piedāvājuši vienādu zemāko cenu, tādēļ pasūtītājam atklāta konkursa nolikumā ir jānorāda arī izšķirošais piedāvājuma izvēles kritērijs. Pasūtītājs kā izšķirošo kritēriju ir tiesīgs noteikt tādu, kas saistīts ar tehnisko vai finanšu piedāvājumu, atlases prasībām vai citiem pretendenta piedāvājumā norādītiem rādītājiem. Šī informācija ir jānorāda nolikumā obligāti. Tāpat pasūtītājs drīkst kā izšķirošo kritēriju izvēlēties kādu no PIL minētajiem kritērijiem, kas raksturo piegādātāja atbilstību sociālās aizsardzības prasībām. Praksē bieži kā izšķirošais piedāvājuma izvēles kritērijs tiek noteikts kvalitātes kritērijs, kuram nolikumā noteikta visaugstākā skaitliskā vērtība. Pasūtītājs drīkst arī noteikt vairākus izšķirošos piedāvājuma izvēles kritērijus, norādot to izmantošanas secību, savukārt izlozi kā metodi uzvarētāja noteikšanai ieteicams izmantot tikai tādos gadījumos, kad iepriekšminētie kritēriji nav bijuši pietiekami, turklāt izlozi vēlams organizēt, pieaicinot tos pretendentes, kuri iesnieguši līdzvērtīgus piedāvājumus.

2019. gada 15. maija Administratīvo lietu departamenta spriedums lietā Nr. SKA-742/2019 sniedz vērtīgas atziņas, kārtējo reizi atgādinot, ka iepirkumu atklātums ir instruments, kas palīdz sasniegt vispārēju iepirkuma procedūras tiesiskumu. Senāts piekrita procesa dalībniekiem, ka izloze ir pieļaujams instruments, lai noteiktu, ar kuru pretendentu noslēdzams

iepirkuma līgums, ja ir iesniegts vairāk nekā viens vienādi novērtējams atbilstošs piedāvājums, un atzina, ka izloze ir tradicionāls godīgs izvēles veids, ļaujot nejausībai izšķirt, piemēram, kuram no diviem vai vairākiem vienādiem piedāvājumiem dot priekšroku, taču norādīja, ka izlozes objektivitāti un pilnīgu nejausības principa ievērošanu, kā arī šaubu novēršanu no pretendentu puses būtībā var nodrošināt tikai izlozē ieinteresēto pretendentu klātbūtne pašā izlozē, kad tiem pašiem ir iespēja par to pārliecināties. Izlozes ticamību lielā mērā var nodrošināt arī procesā neieinteresētu personu klātbūtne, kuras tad var apliecināt nejausības principa ievērošanu.²⁴ Senāts nosprieda nosūtīt lietu jaunai izskatīšanai Administratīvajai rajona tiesai.

Pasūtītājs atklāta konkursa nolikumā norāda obligātos pretendentu izslēgšanas noteikumus vai nu norādot tikai atsauci uz PIL 42. panta pirmo daļu, vai arī uzskaitot šos gadījumus atbilstoši PIL regulējumam. Gadījumā, ja pasūtītājs izvēlas nolikumā citēt minēto PIL regulējumu, nevis tikai atsaukties uz to, attiecīgais PIL regulējums ir jānorāda precīzi.²⁵

Iepazīstoties ar tiesas nolēmumiem administratīvajās lietās, kurās strīdi saistīti ar veiktiem iepirkumiem Publisko iepirkumu likuma 9. panta kārtībā uzmanību piesaistīja Administratīvās rajona tiesas spriedums lietā A42-01646-19. Administratīvajā lietā pieteicēja ir Latvijas-Baltkrievijas kopuzņēmuma sabiedrība ar ierobežotu atbildību /Nosaukums I/, par Viļānu novada pašvaldības Publisko iepirkumu likuma 9.panta kārtībā rīkotā iepirkumā “Jauna traktora iegāde Viļānu novada pašvaldības vajadzībām” Iepirkumu komisijas 2019. gada 8. marta lēmuma atcelšanu. Autoram šī lieta bija saistoša, jo arī viņa pārvaldes vajadzībām visai bieži tiek veikti iepirkumi par traktortehnikas piegādi. Minētajā iepirkumā uzvarēja cits pretendents – 3. persona, piedāvājot zemāku cenu, savukārt pieteicējs /Nosaukums I/ saskatīja vairākus būtiskus pārkāpumus un vērsās administratīvajā tiesā ar pieteikumu ierosināt administratīvo lietu. Tiesa šajā spriedumā, izvērtējot lietas apstākļus un lietā esošos pierādījumus, secināja, ka pieteikums nav pamatots un ir noraidāms. Motīvu daļā tiesa norāda uz iepirkumu komisijas pieļautajām kļūdām: “No pārsūdzētā lēmuma satura konstatējams, ka Iepirkumu komisija pretendentu atlasī ir veikusi, sākotnēji novērtējot pretendentu piedāvāto cenu, un tikai tad vērtējusi pretendenta ar viszemāko piedāvāto cenu piedāvājuma atbilstību Iepirkuma procedūras

24 Izloze iepirkuma līguma slēdzēja noteikšanai un šādai izlozei izvirzāmās prasības. 15.05.2019. Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedums lietā Nr. SKA-742/2019.– <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5827>.– (Resurss apskatīts 23.08.2019.).

25 Atklāta konkursa nolikums.– https://www.iub.gov.lv/sites/default/files/upload/vadlinijas_AK_soli_pa_solim_20190708.pdf.– (Resurss apskatīts 4.08.2019.).

dokumentos noteiktajām prasībām. Atzīstams, ka šāda pretendentu atlases kārtība neatbilst Publisko iepirkumu likuma 41. pantā un Noteikumu Nr. 107 16. punktā noteiktajai pretendentu atlases kārtībai. Taču izskatāmajā gadījumā pieļautais pretendentu atlases procedūras pārkāpums pats par sevi nav atzīstams par tādu pārkāpumu, kura dēļ pārsūdzētais lēmums būtu atzīstams par pretiesisku”.²⁶ Svarīgi mācīties no šādiem piemēriem gan pašam atbildētājam lietā un tādas kļūdas vairs nepieļaut, gan studējošajiem, kuriem mācību procesā tiesas spriedumu analīze ir neatņemama, kā arī jaunajiem iepirkumu speciālistiem, kuri zināšanas iepirkumu procesā sāk uzkrāt.

Piedāvājumu izvēle atkarīga no iepirkuma komisijas, jo tā sagatavo un apstiprina iepirkuma dokumentus, izvēlas piedāvājumu vērtēšanas kritērijus, vērtē piedāvājumus un pieņem lēmumu par uzvarētāju iepirkumā. Izveidot kompetentu iepirkuma komisiju ir svarīgs iestādes vadītāja uzdevums, bet to var izdarīt tikai tad, ja ir pareiza izpratne par iepirkuma komisijas būtību un nozīmi publiskajos iepirkumos. Piedāvājuma izvēles kritēriju noteikšanā un vērtēšanā ir svarīga katra komisijas locekļa kompetence. Lēmuma kvalitāte ir atkarīga no tās informācijas, kas ir komisijas rīcībā, jo lēmums nevar būt labāks, par to informāciju, kas ir tā pamatā. Ja iepirkuma komisijas locekļi nav kompetenti, tāds būs arī tās lēmums, jo iepirkuma komisijas lēmums tiek pieņemts, apkopojot individuālos vērtējumus un balsojot, tātad tas ir komandas darbs.²⁷

2.4. Iepirkuma rezultāti un līguma noslēgšana

Publisko iepirkumu likuma 9. panta trīspadsmitajā daļā noteikts, ka iepirkuma komisija par uzvarētāju iepirkumā atzīst pretendentu, kurš izraudzīts atbilstoši iepirkuma nolikumā noteiktajām prasībām un kritērijiem un nav izslēdzams no dalības iepirkumā saskaņā ar PIL 9. panta astoto daļu. Lēmumā, ar kuru tiek noteikts uzvarētājs, papildus norāda visus noraidītos pretendētus un to noraidīšanas iemeslus, visu pretendentu piedāvātās līgumcenas un par uzvarētāju noteiktā pretendenta salīdzinošās priekšrocības, ņemot vērā PIL 14. panta otrās daļas noteikumus, kurā, savukārt, noteikts, ka paziņojot par iepirkuma līguma slēgšanu un infor-

26 SIA “Nosaukums A” prasība pret Rūjienas novada pašvaldību par Rūjienas novada pašvaldības Publisko iepirkumu likuma 9. panta kārtībā rīkotā konkursa atzīšanu par pretiesisku un mantisko zaudējumu atlīdzināšanu. 06.06.2019. Administratīvās rajona tiesas Valmieras tiesu nama spriedums lietā Nr. A42-01393-19/46.– <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/384509.pdf>.– (Resurss apskatīts 23.08.2019.).

27 Skraštiņa U. Publiskie iepirkumi. Piedāvājuma izvēles kritēriji un vērtēšana publiskajā iepirkumā.– Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2015.– 136. lpp.

mējot kandidātus un pretendētus, pasūtītājs nav tiesīgs atklāt informāciju, kuru tam kā komercnoslēpumu vai konfidencialu informāciju nodevuši citi kandidāti un pretendenti. Ja iesniegti iepirkuma nolikumā noteiktajām prasībām neatbilstoši piedāvājumi vai vispār nav iesniegti piedāvājumi, iepirkuma komisija pieņem lēmumu izbeigt iepirkumu bez rezultāta. Pasūtītājs triju darbdienu laikā pēc tam, kad pieņemts lēmums izbeigt iepirkumu bez rezultāta, sagatavo un publicē publikāciju vadības sistēmā informāciju par iepirkuma izbeigšanu bez rezultāta, norādot lēmuma pieņemšanas datumu un pamatojumu (informācija tiek pievienota paziņojumam par plānoto līgumu), kā arī savā pircēja profilā nodrošina brīvu un tiešu elektronisku piekļuvi šim lēmumam. Triju darbdienu laikā pēc lēmuma pieņemšanas pasūtītājs informē visus pretendētus par iepirkumā izraudzīto pretendentu vai pretendentiem un sniedz tiem nupat minēto lēmumā norādāmo informāciju vai nosūta minēto lēmumu, kā arī savā pircēja profilā nodrošina brīvu un tiešu elektronisku piekļuvi iepriekš minētajam lēmumam.

Pasūtītājs slēdz iepirkuma līgumu ar iepirkuma komisijas izraudzīto pretendentu, par pamatu ņemot PIL 60. panta pirmās, otrās, trešās, ceturrtās un piektās daļas prasības:

1. Iepirkuma līgums nosaka tiesiskās attiecības starp pasūtītāju vai pasūtītājiem un piegādātāju vai piegādātājiem. Iepirkuma līgums var noteikt tiesiskās attiecības starp pasūtītāju vai pasūtītājiem un piegādātāju vai piegādātājiem, un apakšuzņēmējiem.
2. Pasūtītājs, sagatavojot iepirkuma līgumu, ņem vērā normatīvo aktu prasības attiecībā uz iepirkuma priekšmetā iekļautajiem būvdarbiem, piegādēm, pakalpojumiem un iepirkuma līgumā norāda:
 - a) pasūtītāja nosaukumu;
 - b) piegādātāja nosaukumu;
 - c) iepirkuma priekšmetu, tā apjomu, kvalitātes prasības un citu nepieciešamo informāciju;
 - d) līgumcenu un tās samaksas kārtību, kā arī, ja pasūtītājs paredzējis, maksājumu kārtību apakšuzņēmējiem PIL 63. pantā minētajā gadījumā;
 - e) iepirkuma līguma izpildes termiņu, vietu un nosacījumus;
 - f) līgumslēdzēju pušu atbildību par radītajiem zaudējumiem un iepirkuma līguma neizpildīšanu;
 - g) piedāvājumā norādīto apakšuzņēmēju un personāla nomaiņas un jaunu apakšuzņēmēju un personāla piesaistes kārtību atbilstoši PIL 62. panta noteikumiem;

- h) iepirkuma līguma grozīšanas kārtību un kārtību, kādā pieļaujama atkāpšanās no iepirkuma līguma;
 - i) nosacījumu, ka tad, ja piegādātājs vai – ja pasūtītājs ir paredzējis tiešos maksājumus apakšuzņēmējiem saskaņā ar PIL 63. panta piekto daļu – apakšuzņēmējs iesniedz elektronisko rēķinu, tas atbilst normatīvajiem aktiem par piemērojamo elektroniskā rēķina standartu un tā pamatelementu izmantošanas specifiku un aprites kārtību. Iepirkuma līgumā atbilstoši normatīvajiem aktiem par piemērojamo elektroniskā rēķina standartu un tā pamatelementu izmantošanas specifiku un aprites kārtību var paredzēt papildu pamatelementus, kas obligāti norādāmi elektroniskajā rēķinā;
 - j) citus noteikumus.
3. Pasūtītājs ir tiesīgs paredzēt speciālus iepirkuma līguma izpildes noteikumus galvenokārt saistībā ar ekonomiskiem un sociāliem apstākļiem, inovācijām vai vides aizsardzības prasībām, ievērojot nosacījumu, ka šie noteikumi nav pretrunā ar Eiropas Savienības tiesīpi piemērojamiem tiesību aktiem minētajās jomās un ir norādīti tehniskajās specifikācijās vai paziņojumā par līgumu, vai iepirkuma procedūras dokumentos un ir saistīti ar attiecīgā iepirkuma līguma priekšmetu. Pasūtītājs iepirkuma līguma sagatavošanā var izmantot nozaru ekspertu vai organizāciju izstrādātās vadlīnijas iepirkumu veikšanai un līgumu slēgšanai, kā arī standartlīgumus. Slēdzot iepirkuma līgumu, tiek nodrošināta samērīga līgumslēdzēju pušu tiesību un tiesisko interešu ievērošana.
4. Iepirkuma līgumu slēdz uz laiku, ne ilgāku par pieciem gadiem. Pasūtītājs ir tiesīgs noslēgt iepirkuma līgumu uz ilgāku laiku, ja pastāv kāds no šādiem nosacījumiem:
- a) tas ir paredzēts citā likumā;
 - b) tas ir būtiski nepieciešams iepirkuma līguma izpildes nodrošināšanai ar iepirkuma līguma priekšmetu tieši saistītu tehnisku vai ekonomisku apstākļu dēļ. Šajā gadījumā pirms iepirkuma uzsākšanas pasūtītājam, kas ir tiešās pārvaldes iestāde, nepieciešams saņemt Ministru kabineta atļauju, bet pasūtītājam, kas ir pastarpinātās pārvaldes iestāde, – attiecīgās atvasinātās publiskās personas orgāna atļauju.
5. Iepriekšējā punktā minētajos gadījumos pasūtītājs paziņojumā par līguma slēgšanas tiesību piešķiršanu, informatīvajā paziņojumā

par noslēgto līgumu vai paziņojumā par sociālajiem un citiem īpašiem pakalpojumiem norāda pamatojumu tādu apstākļu esībai, kuri dod tiesības iepirkuma līgumu noslēgt uz ilgāku laiku.²⁸

Pasūtītājs ir tiesīgs pārtraukt iepirkumu un neslēgt iepirkuma līgumu, ja tam ir objektīvs pamatojums. Pasūtītājs triju darba dienu laikā pēc tam, kad pieņemts lēmums pārtraukt iepirkumu, sagatavo un publicē publikāciju vadības sistēmā informāciju par iepirkuma pārtraukšanu, norādot lēmuma pieņemšanas datumu un pamatojumu (informācija tiek pievienota paziņojumam par plānoto līgumu), kā arī savā pircēja profilā nodrošina brīvu un tiešu elektronisku piekļuvi šim lēmumam.

Desmit darbdienu laikā pēc tam, kad noslēgts iepirkuma līgums, pasūtītājs sagatavo un publikāciju vadības sistēmā publicē informatīvu paziņojumu par noslēgto līgumu. Desmit darbdienu laikā pēc tam, kad stājas spēkā iepirkuma līgums vai tā grozījumi, pasūtītājs savā pircēja profilā ievieto attiecīgi iepirkuma līguma vai tā grozījumu tekstu, atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajai kārtībai ievērojot komercnoslēpuma aizsardzības prasības. Iepirkuma līguma un tā grozījumu teksts ir pieejams pircēja profilā vismaz visā iepirkuma līguma darbības laikā, bet ne mazāk kā 36 mēnešus pēc iepirkuma līguma spēkā stāšanās dienas.²⁹ Grozījumus iepirkuma līgumā, kas noslēdzams PIL 9. panta noteiktajā kārtībā, izdara, ievērojot PIL 61. pantu. Taču arī pēc rezultātu paziņošanas svinēt uzvaru ir pārāgri, jo, iespējams, lēmums vēl tiks pārsūdzēts.

Neapšaubāmi, arī autora darba vietā rezultātu paziņošana un līguma noslēgšana notiek vadoties pēc Publisko iepirkumu likuma, citiem normatīvajiem aktiem, kā arī vadlīnijām, ievērojot noteiktos principus, taču katras iestādes izdotajos iekšējos noteikumos kārtība ir pielāgota iestādes specifikai un vajadzībām. Autors atspoguļo kārtību, kādā tiek organizēta līguma noslēgšana viņa darba vietā. Rīgas domes Plānošanas, iepirkumu un kontroles nodaļas speciālists sagatavo iepirkuma līguma projektu, nepieciešamības gadījumā pieprasot no attiecīgā pasūtītāja, jeb Rīgas domes Teritorijas labiekārtošanas pārvaldes, iztrūkstošos datus. Situācijās, kad rodas sarežģījumi ar iepirkuma līgumu saistītos jautājumos, pasūtītājs vēršas pie Rīgas domes Juridiskās pārvaldes Administrācijas tiesiskā nodrošinājuma nodaļas speciālistiem. Ja līguma projekts ir korekts, Teritorijas labiekārtošanas pārvalde to apstiprina, tiek veikta līguma parakstīšana: no

28 Publisko iepirkumu likums (pieņemts 15.12.2016.), 60. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 254 (2016, 29. decembris).

29 Publisko iepirkumu likums (pieņemts 15.12.2016.), 9. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 254 (2016, 29. decembris).

vienas puses pārvalde, no otras pretendents. Abpusēji parakstītus līgumus nodod Plānošanas, iepirkumu un kontroles nodaļai reģistrācijai, pēc reģistrācijas tie tiek atgriezti pasūtītājam. Pasūtītājs nodod vienu eksemplāru iepirkuma uzvarētājam, kurš jau uzskatāms par izpildītāju.

2.5. Iepirkumu dokumentēšana un atklātuma nodrošināšana

Pasūtītājs nodrošina iepirkuma dokumentēšanu, iepirkuma dokumentu izsniegšanu un glabāšanu saskaņā ar Publisko iepirkumu likuma 40. panta pirmo, trešo, ceturto un piekto daļu, kurās noteikts:

- 1) Pasūtītājs nodrošina katra iepirkuma procedūras posma dokumentēšanu un šā likuma 9. pantā minēto iepirkumu dokumentēšanu, kā arī dokumentē iepirkuma procedūru, kas noris, izmantojot elektroniskos līdzekļus.
- 2) Protokolī, kas atspoguļo iepirkuma norisi, ziņojums, iepirkuma procedūras dokumenti, izņemot piedāvājumus un pieteikumus, ir vispārpieejama informācija.
- 3) Pasūtītājs nodrošina iepriekšējā punktā minēto dokumentu izsniegšanu triju darbdienu laikā pēc attiecīga pieprasījuma saņemšanas dienas. Pasūtītājs neizsniedz protokolus, izņemot piedāvājumu atvēršanas sanāksmes protokolu, kamēr notiek pieteikumu vai piedāvājumu vērtēšana.
- 4) Pasūtītājs visus 2. punktā minēto dokumentu oriģinālus, kā arī pieteikumu un piedāvājumu oriģinālus glabā 10 gadus pēc iepirkuma līguma noslēgšanas, vispārīgās vienošanās noslēgšanas vai dinamiskās iepirkumu sistēmas izveides.

Latvijas Republikas Satversmē norādīts, ka tiesības saņemt informāciju ietilpst tiesībās uz vārda brīvību un pare dz, ka ikvienam ir tiesības brīvi iegūt informāciju. Atklātības princips ir arī viens no svarīgākajiem publisko iepirkumu principiem, PIL 2. pantā definētais likuma mērķis cita starpā ir nodrošināt iepirkuma procedūras atklātumu. Atklātums parāda sabiedrībai administratīvos procesus, jo administratīvās iestādes informē (nodod atklātībai) sabiedrību. Šādu informāciju, ja to nepārprotami neaizliedz likums, var saņemt ikviens. Informācijas nodošana atklātībai var būt gan pēc ieinteresētās personas, gan administratīvās iestādes iniciatīvas. Atklātība nozīmē, ka administrācija ir pieejama pārbaudei no ārpuses, tikmēr caurspīdīgums norāda uz to, ka, izpētot sistēmu tuvāk, tai var “redzēt cauri” pārbaudes un uzraudzības nolūkos. Atklātums un caurspīdīgums, no vienas puses, ļauj ikvienam, kuru skar administratīvais process, zināt šīs

darbības pamatojumu un, no otras puses, ļauj uzraudzības iestādēm vieglāk veikt administratīvās procedūras pārbaudi no ārpusē, tie ir instrumenti, kas nepieciešami, lai nodrošinātu tiesiskumu, vienlīdzību likuma priekšā, atskaitīšanos un atbildību.³⁰

3. Iepirkumu 9. panta ietvaros uzraudzība

Kā galveno uzraudzības veicēju noteikti jānorāda Iepirkumu uzraudzības biroju (turpmāk – IUB), kas ir Finanšu ministrijas padotībā esoša tiešās valsts pārvaldes iestāde un kuras darbības mērķis ir valsts pārvaldes funkciju īstenošana iepirkuma procedūru uzraudzībā. IUB galvenās funkcijas ir uzraudzīt pasūtītāju, sabiedrisko pakalpojumu sniedzēju, publisko partneru un publisko partneru pārstāvju veikto iepirkuma procedūru un koncesijas procedūru atbilstību normatīvajos aktos noteiktajām prasībām, kā arī sniegt metodisko atbalstu iepirkuma procedūru organizēšanā. No biroja uzdevumiem vēlētos izcelt iesniegumu izskatīšanu par iepirkuma procedūras un koncesijas procedūras apstrīdēšanu, administratīvo pārkāpumu lietas publisko iepirkumu un publiskās un privātās partnerības jomā izskatīšanu un administratīvo sodu piemērošanu, kā arī tādu iepirkuma procedūru tiesiskuma izvērtēšanu, ko veic pasūtītāji un sabiedrisko pakalpojumu sniedzēji, un attiecīga atzinuma sniegšanu. IUB arī apkopo un sniedz statistisko informāciju par iepirkumiem un koncesijām valstī, kā arī sagatavo attiecīgus pārskatus, veic iepirkuma procedūru organizēšanas metodisko norādījumu un skaidrojumu izstrādi. Iepirkumu uzraudzības birojā ir iespēja pieteikt apmācību organizēšanu par publisko iepirkumu aktuālajiem jautājumiem.

Augstam korupcijas riskam ir pakļautas valsts un pašvaldību amatpersonas, kuras ir tiesīgas rīkoties ar valsts vai pašvaldības finanšu līdzekļiem un resursiem, t.sk. pieņemot lēmumus publisko iepirkumu komisijās. Iepirkumu procedūras savas specifikas un, atsevišķos gadījumos, ierobežotā publiskuma dēļ ir īpaši labvēlīga vide korupcijai, kas var izpausties kā kukuļošana vai jebkura cita valsts amatpersonas rīcība, kas vērsta uz to, lai, izmantojot dienesta stāvokli, savas pilnvaras vai pārsniedzot tās, iegūtu nepelnītu labumu sev vai citām personām.³¹ Korupcijas risks ir varbūtība, ka kāds no institūcijas darbiniekiem ar nodomu vai bez nodoma rīkosies savu vai citas personas interešu labā, gūstot nepienākošos labumu un nodarot

30 Informācijas nodrošināšana publiskajā iepirkumā.– www.journals.rta.lv/index.php/SIE/article/download.– (Resurss apskatīts 20.07.2019.).

31 Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja likums (pieņemts 18.04.2002.), 1. pants// Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs.– Nr. 10 (2002, 23. maijs).

kaitējumu valsts pārvaldībai. Korupcijas risku rašanos valsts un pašvaldību institūcijās nosaka vairāku būtisku apstākļu kopums, kas saistīts gan ar būtiskiem trūkumiem institūciju darba plānošanā un organizēšanā, gan institūcijas pārvaldības stilu kopumā. Minētā iemesla dēļ arī Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs (turpmāk – KNAB) ir viena no iestādēm, kura pārrauga tiesiskumu publisko iepirkumu procedūrās. KNAB mērķis noteikti nav saistīts ar sodīšanu vai sankcijām, drīzāk tas definējams preventīvu darbību veikšanā. Periodiski tiek izstrādātas vadlīnijas ar mērķi sniegt skaidrojumus par tiesību normu piemērošanu, lai ierobežotu maldīgu to interpretāciju, kā arī sniegt metodiskus ieteikumus iepirkumu procedūru veikšanai, lai mazinātu korupcijas vai interešu konflikta riskus valsts pārvaldes institūcijās. Informācija adresēta ne tikai iepirkumu un par apgādi atbildīgajiem speciālistiem, bet arī institūciju vadītājiem, lai efektīvi īstenotu personāla darba uzraudzību, laikus novēršot pārkāpumus personāla rīcībā ar institūcijas finanšu līdzekļiem.

Veicot iepirkumus Publisko iepirkumu likuma 9. panta ietvaros, jāņem vērā, ka pretendents, kurš iesniedzis piedāvājumu iepirkumā, uz ko attiecas PIL 9. panta noteikumi, un kurš uzskata, ka ir aizskartas tā tiesības vai ir iespējams šo tiesību aizskārums, ir tiesīgs pārsūdzēt pieņemto lēmumu Administratīvajā rajona tiesā Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā mēneša laikā no lēmuma saņemšanas dienas. Administratīvās rajona tiesas nolēmumu var pārsūdzēt kasācijas kārtībā Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamentā. Lēmuma pārsūdzēšana neaptur tā darbību.

Ievērojot Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10. panta piektajā daļā noteikto labas pārvaldības principu, kas ietver atklātību pret privātpersonu un sabiedrību, datu aizsardzību, taisnīgu procedūru īstenošanu saprātīgā laikā un citus noteikumus, kuru mērķis ir panākt, lai valsts pārvalde ievērotu privātpersonas tiesības un tiesiskās intereses, iestāde, konstatējot pretiesiska administratīvā akta izdošanu, var to atcelt pēc savas iniciatīvas administratīvā akta apstrīdēšanas stadijā. Savukārt saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 86. panta pirmo daļu adresātam nelabvēlīgu pretiesisku administratīvo aktu var atcelt jebkurā brīdī un saskaņā ar šā paša panta otrās daļas 1. punktu adresātam labvēlīgu pretiesisku administratīvo aktu var atcelt, ja adresāts vēl nav izmantojis savas tiesības, kuras šis administratīvais akts apstiprina vai piešķir. Tādējādi, ja jau pēc rezultātu paziņošanas tiek konstatēts, ka vērtējot ir pieļauta kļūda, komisijai vēl ir tiesības atcelt pieņemto lēmumu un pēc savas iniciatīvas novērst pieļauto kļūdu.³²

32 Skrastiņa U. Publiskie iepirkumi. Piedāvājuma izvēles kritēriji un vērtēšana publiskajā iepirkumā. – Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2015. – 265. lpp.

Iespējams, retās sūdzības, kuras pēdējo reizi tika saņemtas 2016. gadā un ko Iepirkumu uzraudzības birojs noraidīja, ļaujot slēgt līgumu, uzskatāmas par rādītāju Rīgas domes Plānošanas, iepirkumu un kontroles nodaļas kompetencei, pasūtītāju, tādu kā autora darba vieta Rīgas domes Teritorijas labiekārtošanas pārvalde, centībai, punktualitātei, pašatdevei un atbildībai par uzticēto. Visnotaļ lielu lomu uzraudzības procesā spēlē iestādes vadītājs – Rīgas pilsētas izpilddirektors, kurš savā veidā nes atbildību par paveikto. Svarīgi atcerēties, ka ļoti lielu lomu darbinieku motivācijā spēlē ne vien materiālais aspekts, bet arī iestādes vadītāja cilvēcīgums un spēja būt saprotošam, atbalstot darbiniekus, pasakot paldies, uzslavējot par labi padarīto darbu. Darbinieks tad noteikti strādās produktīvāk un spēs saglabāt motivāciju, ja būs laimīgs un apmierināts ar darba vidi sev apkārt.

Secinājumi un priekšlikumi

Publikācijas mērķis – izpētīt publisko iepirkumu principus, iespēju robežās arī Eiropas Savienības un Latvijas judikatūru, analizēt tiesību aktus, tiesību zinātnieku atziņas, praksē konstatētās problēmas un, apkopojot informāciju, sniegt priekšlikumus pētāmo jautājumu risināšanai. Šai sakarā autors akcentē problēmu – literatūras trūkumu latviešu valodā, jo ir atrodami vien daži pētījumi publisko iepirkumu jomā, kas ļautu iedziļināties publisko iepirkumu sistēmā, tiesa, tikai konkrētos jautājumos, piemēram, Dr.iur. Anatolija Kriviņa “Korupcijas novēršana un apkarošana publisko iepirkumu jomā”, Dr.iur. Unas Skrastiņas “Publiskie iepirkumi. Piedāvājuma izvēles kritēriji un vērtēšana publiskajā iepirkumā”. Taču novērojams, ka situācija nozarē uzlabojas, par pamatu tam ir publisko iepirkumu attīstība, kas lieliem soļiem virzās uz priekšu, kā arī, iespējams, skaļie skandāli, kas pēdējā laikā, pavada publisko iepirkumu jomu.

Autors atzinīgi vērtē Latvijas labāko publisko iepirkumu ekspertu sasaparošanos, kā piemēru minot 2019. gada janvārī organizēto publisko iepirkumu konferenci, kurā uzstājās gan Dr.iur. Una Skrastiņa, gan pasākumu ar savu dalību pagodināja šī brīža tiesību zinātnes Latvijā viens no izcilākajiem prātiem, Latvijas Republikas Satversmes tiesas tiesnesis Dr.iur. Jānis Neimanis, gan uzstājās valsts institūciju eksperti, juristi un advokāti. Virkni semināru piedāvā arī privāta komersanta nodibinājums “Iepirkumi, ekspertu klubs”, kur notiek zināšanu un pieredzes apmaiņa, diskusijas par un ap iepirkumiem, sanāk kopā pasūtītāji un piegādātāji, publiskais un privātais sektors. Periodiski apmācības un seminārus rīko Valsts administrācijas skola, kur lektore ir Iepirkumu uzraudzības biroja vadītāja Dace Gaile.

Otra problēmsituācija, pēc autora novērojumiem, ir nemitīgajā normatīvo aktu mainībā. Publisko iepirkumu likumam, kas ir pamats visai iepirkumu procedūrai Latvijā, 2019. gada 4. ceturksnī jau ir 3 redakcijas, 2018. gadā arī bija 3 redakcijas. Lielas izmaiņas tika piedzīvotas, kad 2016. gada 15. decembrī Saeima pēdējā jeb trešajā lasījumā apstiprināja jauno Publisko iepirkumu likumu. Jaunais likums spēkā stājās 2017. gada 1. martā, tad sekoja neskaitāmi grozījumi. Autoram nav skaidri saprotams un pieņemams, vai nepieciešams likumā veikt grozījumus ik pēc katriem 3 mēnešiem. Šī situācija ļoti apgrūtina iepirkumu speciālistu – likuma piemērotāju ikdienu, mulšina tos piemērojot likuma normas. Risinājums – likt aizdomāties par nozari atbildīgajām institūcijām un likumdevējam, arī katram piemērotājam, pēc darba gaitām, nodoties mājas darbiem, kārtējo likuma grozījumu, IUB regulāri atjaunoto vadlīniju daudzu desmitu apjomā studēšanai. Ir arī komerciāls risinājums, semināru apmeklējumi, kur tiek izklāstītas un apspriestas tā brīža novitātes. Sarkastiski, taču prēcētas, ka atbilstoši Publisko iepirkumu likuma deleģējumam izdotie Ministru kabineta noteikumi netiek pieņemti no jauna ik ceturksni.

Autora priekšlikumi tiesību normu pilnveidošanai diezgan precīzi saskan ar Finanšu ministrijas izstrādāto likumprojektu “Grozījumi Publisko iepirkumu likumā”. Kā galvenās šī brīža nepilnības likumā minamas: iespēja noslēgt iepirkuma līgumus iepirkumu un iepirkuma procedūru rezultātā, kurās nav nodrošināta konkurence un iesniegts tikai viens pieteikums vai piedāvājums un zemākās cenas kā vienīgā kritērija esamība. Eiropas Komisija 2018. gada ziņojumā par Latviju ir atzinusi, ka Latvijai joprojām ir vāji rezultāti publisko iepirkumu jomā, un to rada konkurences un atklātuma problēmas iepirkumu procesā. Vienlaikus Eiropas Komisija norādījusi uz ievērojamiem korupcijas riskiem publiskajos iepirkumos Latvijā.³³

Viena no galvenajām problēmām, kas saistās ar konkurences neesamību un korupcijas riskiem, uz ko vairākkārt savās publikācijās ir norādījusi arī Sabiedrība par atklātību “Delna”, ir ievērojamais tādu publisko iepirkumu skaits, kuros piedāvājumu vai pieteikumu ir iesniedzis tikai viens piegādātājs, ar kuru tiek noslēgts iepirkuma līgums. Gan autors, gan Finanšu ministrija piedāvā PIL 41¹. panta otrajā un trešajā daļā noteikt, ka iepirkuma komisija pieņem lēmumu pārtraukt iepirkuma procedūru, ja:

- 1) atklātā konkursā, slēgtā konkursā vai konkursa procedūrā ar sarunām piedāvājumu ir iesniedzis tikai viens piegādātājs,

33 Eiropas Komisijas ziņojums par Latviju – 2018. gads. – https://ec.europa.eu/info/publications/2018-european-semester-country-reports_en. – (Resurss apskatīts 22.09.2019.).

- 2) slēgtā konkursā vai konkursa procedūrā ar sarunām pieteikumu ir iesniedzis tikai viens piegādātājs vai tikai viens kandidāts atbilst visām kandidātu atlases nolikumā vai paziņojumā par līgumu noteiktajām kandidātu atlases prasībām.³⁴

Pienākumu pārtraukt iepirkumu 9. panta ietvaros konkurences neesamības dēļ likumprojekts neparedz, taču autors uzskata, ka atsevišķos gadījumos, kad tirgus dalībnieku skaits ir pietiekams un konkurence ir iespējama, būtu jāizvērtē iespēja pārtraukt iepirkumu. Savukārt, lai novērstu zemākās cenas kā vienīgā izvēles kritērija esamību, autors iesaka 51. pantā iestrādāt mehānismus, kas veicinātu saimnieciski visizdevīgākā piedāvājuma noteikšanā pakāpenisku atteikšanos no piedāvājuma ar zemāko cenu izvēles, nevērtējot arī citus kritērijus.

Publisko iepirkumu likuma 9. panta ietvaros kārtība ir pakārtota un izstrādāta uzskatāmi atvieglotā režīmā, lai šo procesu bez liekiem sarežģījumiem koordinētu no iepirkumu veicēju puses, gan pa spēkam paveicams piegādātājiem, ar nosacījumu, ka tiek ievērotas normatīvo aktu prasības, uzraugošo institūciju ieteikumi un iepirkuma procesā izvirzītie kritēriji jeb nosacījumi.

34 Grozījumi Publisko iepirkumu likumā.– tap.mk.gov.lv > doc > FManot_160419_PILgroz.345.docx.– (Resurss apskatīts 22.09.2019.).

Sandra Zariņa

Zinātniskā vadītāja: *Mg.sc. Jeļena Bārbale*

RĪGAS PILSĒTAS BŪVVALDES KOMPETENCE PATVAĻĪGĀS BŪVNICĪBAS SEKU NOVĒRŠANĀ

1. Būvvalde kā atvasinātas publiskas personas izveidota iestāde

Valsts pārvaldes iekārtas likums nosaka, ka publiska persona ir Latvijas Republika kā sākotnējā publisko tiesību juridiskā persona un ir atvasinātas publiskas personas, kas darbojas saskaņā ar publisko tiesību principiem. Latvijā valsts pārvaldes iekārtu veido ne tikai tiešās pārvaldes (valsts) iestādes, bet arī atvasinātas publiskas personas, tostarp pašvaldības. Pašvaldību esība izriet no apsvēruma, ka tiešās pārvaldes iestādes nespēj veikt pārvaldes uzdevumus centralizēti un efektīvi visā valsts teritorijā. Ir daudz pārvaldes uzdevumu, kuru efektīva izpilde iespējama, vienīgi pārzinot vietējos apstākļus, tostarp attiecīgās administratīvās teritorijas iedzīvotāju vajadzības.¹ Jēdziens *pašvaldība* nozīmē īpatnēju valsts pārvaldes formu, kur apdzīvotajās vietās dzīvojošie iedzīvotāji tiek iesaistīti valsts administratīvās darbības īstenošanai. Pašvaldība atšķiras no citām atvasinātām publiskām personām sekojoši: tā darbojas noteiktā teritorijā, darbojas šīs teritorijas iedzīvotāju interesēs, savā darbībā ir patstāvīga.²

Valsts pārvaldes iekārtas likumā tiek skaidrots termins *atvasināta publiska persona* – pašvaldība vai cita ar likumu vai uz likuma pamata izveidota publiska persona. Tai ar likumu piešķirta autonoma kompetence, kas ietver arī sava budžeta veidošanu un apstiprināšanu. Tai var būt sava manta.³ Latvijas Republika valsts teritorijā, lai efektīvāk īstenotu atsevišķu uzdevumu izpildi valsts pārvaldē, uz likuma “Par pašvaldībām” pamata ir izveidojusi pašvaldības – atvasinātas publiskas personas. Valsts pārvaldes

1 Briede J., Danovskis E., Kovaļevska A. Administratīvās tiesības: Mācību grāmata.– Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016.– 148. lpp.

2 Stucka A. Administratīvās tiesības/ 2., papildin.izd.– Rīga: Juridiskā koledža, 2009.–179. lpp.

3 Valsts pārvaldes iekārtas likums (pieņemts 06.06.2002.), 1. pants, otrā daļa// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 94 (2002, 21. jūnijs).

iekārtas likuma 8. panta ceturajā daļā nosaka, ka pašvaldības, pildot valsts pārvaldes funkcijas, kas saskaņā ar likumu nodotas tās autonomā kompetencē, atrodas Ministru kabineta pārraudzībā likumā “Par pašvaldībām” noteiktajā kārtībā un apjomā.⁴ Ņemot vērā iepriekš minēto, Latvijas Republika Rīgas pilsētas administratīvajā teritorijā ir izveidojusi Rīgas pilsētas pašvaldību. Tās domi ievēl pašvaldības iedzīvotāji. Latvijas Republikas Satversmes 25., 101. un 104. pantos ir minēta pašvaldības esība. Satversmes tiesa lēmumā par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2008-08-0306 ir norādījusi, ka Satversmes 1. pants ietver arī pašvaldības principu. Šis princips aptver minimālo prasību kopumu attiecībā uz vietējās pašpārvaldes organizāciju demokrātiskā, tiesiskā valstī. Minimālo prasību kopums, t.i., pašvaldības princips, ietver vietējās pašpārvaldes esamību un tās demokrātisku leģitimitāciju.⁵

Likuma “Par pašvaldībām” 3. pantā ir definēts termins *vietējā pašvaldība* – vietējā pārvalde, kas ar pilsoņu vēlētas pārstāvniecības – domes – un tās izveidoto institūciju un iestāžu starpniecību nodrošina likumos noteikto funkciju, kā arī, šajā likumā paredzētajā kārtībā, Ministru kabineta doto uzdevumu un pašvaldības brīvprātīgo iniciatīvu izpildi, ievērojot valsts un attiecīgās administratīvās teritorijas iedzīvotāju intereses.⁶ Pašvaldības ir vislabāk zināmās atvasinātās publiskās personas, kas izveido plašu iestāžu tīklu – pašvaldības policiju, bibliotēkas, izglītības iestādes, būvvaldes u.c. Iepriekš minētās iestādes atbilstoši Valsts pārvaldes iekārtas likuma 6. pantam ir pastarpinātas pārvaldes iestādes.

Likuma “Par pašvaldībām” 15. pantā ir norādīts, ka viena no pašvaldības autonomajām funkcijām ir, saskaņā ar attiecīgās pašvaldības teritorijas plānojumu, noteikt zemes izmantošanas un apbūves kārtību, un nodrošināt savā administratīvajā teritorijā būvniecības procesa tiesiskumu. Tāpat, atbilstoši iepriekš minētā likuma 43. pantā norādītajam, dome ir tiesīga izdot saistošos noteikumus, paredzot administratīvo atbildību par to pārkāpšanu, šādos jautājumos – par Latvijas Republikas pilsētas vai novada teritorijas apbūvi, par namu un to teritoriju, un būvju uzturēšanu. Pašvaldības pārvaldes struktūra un domes darba organizācija ir norādīta attiecīgās pašvaldības nolikumā.⁷ Katra pašvaldība izdod savas administratīvās

4 Valsts pārvaldes iekārtas likums (pieņemts 06.06.2002.), 8. pants, ceturajā daļā// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 94 (2002, 21. jūnijs).

5 Satversmes tiesas 20.01.2009. lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2008-08-0306. 13.1. punkts.

6 Likums par pašvaldībām (pieņemts 19.05.1994.) 3. pants // Latvijas Vēstnesis.– Nr. 61 (1994, 24. maijs).

7 Vanags E., Vilka I. Pašvaldību darbība un attīstība.– Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2005.–151. lpp.

teritorijas saistošos noteikumus. Rīgas pilsētas pašvaldības izdoto saistošo noteikumu Nr. 114 1. punktā ir definēts pašvaldības uzdevums. Tie nosaka iedzīvotājiem pārskatāmu Rīgas pilsētas pašvaldības pārvaldes organizāciju, lēmumu pieņemšanas kārtību, iedzīvotāju tiesības vietējā pārvaldē, kā arī citus pašvaldības darba organizācijas jautājumus, ar mērķi tuvināt pārvaldi Pašvaldības pakalpojumu saņēmējiem.⁸

S tarp normatīvajiem aktiem, kas Latvijas Republikā regulē būvniecību kā galvenais minams Būvniecības likums, kur 7. pantā ir definēta pašvaldības kompetence. No iepriekš minēta panta secināms, ka pašvaldības mērķis ir nodrošināt tiesisku būvniecības procesu savā administratīvajā teritorijā. Būvniecības likuma 7. panta pirmajā daļā minēts, ka pašvaldībai ar likumu ir uzlikts pienākums, izveidojot būvvaldi savā teritorijā vai vienojoties ar citām pašvaldībām par kopīgas būvvaldes izveidi un nodrošinot būvvaldes darbībai nepieciešamos resursus, kā arī deleģējot citai pašvaldībai atsevišķu uzdevumu izpildi Valsts pārvaldes iekārtas likumā noteiktajā kārtībā⁹ un pieņemot lēmumus par apstrīdētajiem pašvaldības būvvaldes administratīvajiem aktiem, faktisko rīcību un lēmumiem, kas apstrīdami saskaņā ar normatīvajiem aktiem,¹⁰ nodrošināt būvniecības procesa tiesiskumu savā administratīvajā teritorijā.

Būvvalde ir īpaša statusa institūcija, kas izveidota Rīgas pilsētas pašvaldībā un ir viena no Rīgas pilsētas pašvaldības struktūrām, kam uzdots pašvaldības administratīvajā teritorijā kontrolēt būvniecības procesus. Rīgas pilsētas pašvaldības saistošo noteikumu Nr. 114 19. punktā ir minētas pašvaldībā izveidotās īpaša statusa institūcijas, kam saskaņā ar likumu vai attiecīgās institūcijas nolikumu ir noteikta īpaša kompetence, atšķirīga padotība. Būvvalde ir Rīgas domes izveidota iestāde un ir domes priekšsēdētāja pakļautībā. Būvvalde ir pastarpinātas pārvaldes iestāde, kam ir saistoši ārējie normatīvie akti, kas ir saistoši atvasinātai publiskai personai. Hierarhija, kāda jāievēro, pieņemot lēmumus – Latvijas Republikas Satversme, likumi, Ministru kabineta noteikumi, pašvaldības saistošie noteikumi.

Atbilstoši normatīvajiem aktiem un Rīgas pilsētas būvvaldes nolikumam Nr. 117, tās izdoto administratīvo aktu vai faktisko rīcību var apstrīdēt augstāk stāvošā iestādē. Pilsētas attīstības departamenta direktora lēmumu par apstrīdēto administratīvo aktu vai faktisko rīcību var pārsūdzēt

8 Rīgas pilsētas pašvaldības nolikums: Saistošie noteikumi Nr. 114 (pieņemti 01.03.2011.), 1. punkts. – <https://likumi.lv/doc.php?id=227996>. – (Resurss apskatīts 09.06.2018.).

9 Būvniecības likums (pieņemts 09.07.2013.), 7. pants pirmā daļā// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 146 (2013, 30. jūlijs).

10 Turpat – 7. pants.

administratīvajā rajona tiesā.¹¹ Pilsētas attīstības departaments atbilstoši Administratīvā procesa likuma 1. panta otrajai daļai ir būvvaldes augstākā iestāde – tiesību subjekts, tā struktūrvienība vai amatpersona, kas hierarhiskā kārtībā var dot rīkojumu iestādei vai atcelt tās lēmumu.¹²

2. Būvvaldes kompetence un administratīvā procesa vispārīgs raksturojums

Būvniecības likuma 12. pantā ir skaidrots vārds būvvalde – pašvaldības iestāde vai struktūrvienība vai vairāku pašvaldību izveidota iestāde. Būvvaldes funkcijas var īstenot arī vairākas pašvaldības struktūrvienības, katrai no tām ir noteikta sava no šā likuma izrietoša kompetence.¹³ Kā jau autore minēja – būvvalde ir domes izveidota iestāde un ir pakļauta domes priekšsēdētājam. Tās darbu vada un organizē būvvaldes vadītājs, ko ieceļ un atbrīvo no amata dome. Būvvaldes kompetenci nosaka ārējie un iekšējie normatīvie akti. 2014. gada 1. oktobrī stājās spēkā jaunais Būvniecības likums un virkne tam pakārtotie Ministru kabineta noteikumi. Šajos tiesību aktos īpašs uzsvars likts uz būvdarbu organizēšanas procesu un iesaistīto pušu atbildību, vienlaicīgi samazinot birokrātisko procedūru skaitu. Stājoties spēkā Būvniecības likumam, tika izveidots Būvniecības valsts kontroles birojs, kura pienākums, atbilstoši Būvniecības likuma 6.¹ panta pirmajai daļai, ir nodrošināt būvdarbu valsts kontroli – veicot būvdarbu kontroli un pieņemot ekspluatācijā – jaunu publisku ēku būvniecību un pārbūvi, būves, kā būvniecībai piemērota ietekmes uz vidi novērtējuma procedūra, jaunas būves vai esošu būvju pārbūves, kā ieceres iesniedzējs ir pašvaldība, ja publisku būvdarbu līguma līgumcena ir 1,5 miljoni eiro vai lielāka, pildīt būvvaldes funkcijas attiecībā uz Aizsardzības ministrijas, tās padotības iestādes vai Nacionālo bruņoto spēku vajadzībām nepieciešamo būvju būvniecību, Aizsardzības ministrijas valdījumā vai turējumā esošajā nekustamajā īpašumā, kā arī veikt un nodrošināt ekspluatācijas uzraudzību publiskām ēkām.

Tāpat Būvniecības likumā ir noteikta arī būvvaldes kompetence, kur likuma 12. panta trešajā daļā ir aprakstīts, kādus pienākumus veic būvvaldes:

- 1) kontrolē būvniecības procesu un tā atbilstību šā likuma un citu būvniecību regulējošu normatīvo aktu prasībām;

11 Rīgas pilsētas būvvaldes nolikums (pieņemts 21.07.2008. Nr.117), 11. punkts. – <http://www.rpb.lv/nolikums>. – (Resurss apskatīts 09.06.2018.).

12 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.), 1. pants, otrā daļa // Latvijas Vēstnesis.– Nr. 164 (2001, 14. novembris).

13 Būvniecības likums (pieņemts 09.07.2013.), 12. pants, pirmā daļa// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 146 (2013, 30. jūlijs).

- 2) sniedz ziņas par teritorijas izmantošanas un apbūves nosacījumiem, kā arī teritorijā esošajiem inženiertīkliem;
- 3) informē par notiekošās būvniecības tiesisko pamatojumu un sniedz ziņas par būvi;
- 4) izskata iesniegumus un pieņem lēmumus par būvniecības ieceri, kā arī pārbauda lēmumos ietverto nosacījumu izpildi un iesniegto dokumentu saturu normatīvajos aktos noteiktajā apjomā;
- 5) izskata būvuzraudzības plānu;
- 6) norīko būvinspektoru būvniecības kontrolei objektā un nosaka obligāto būvlaukuma apmeklējuma grafiku;
- 7) saņēmusi informāciju par būvlaukumā esoša būvizstrādājuma neatbilstību normatīvo aktu prasībām, lemj par nepieciešamību uzdot būvniecības ieceres iesniedzējam izvērtēt neatbilstības ietekmi uz būtiskām būvei izvirzītām prasībām;
- 8) izskata alternatīvus tehniskos risinājumus vides pieejamības nodrošināšanai, ja nepieciešams, lūdzot attiecīgās jomas nevalstisko organizāciju ekspertu viedokli gadījumos, kad būvprojektā nav iespējams ievērot būvnormatīvu tehniskās prasības;
- 9) pieņem būves ekspluatācijā;
- 10) izskata iesniegumus un pieņem lēmumus par būves vai tās daļas lietošanas veida maiņu bez pārbūves;
- 11) sniedz konsultācijas par būvniecības procesa kārtību;
- 12) veic citas ar būvniecības procesu un tā atbilstību normatīvo aktu prasībām saistītas darbības;
- 13) reģistrē citu institūciju izdotās būvatļaujas;
- 14) sniedz konsultācijas par būvniecības iespējām attiecīgajā teritorijā;
- 15) vispārīgajos būvnoteikumos paredzētajā kārtībā sadarbojas ar biroju un institūcijām, kuras pilda būvvaldes funkcijas.¹⁴

No iepriekš minētā secināms, ka Būvniecības likumā skaidri ir definēta būvvalžu un Būvniecības valsts kontroles biroja kompetence.

Iepazīstoties ar Rīgas pilsētas būvvaldes nolikumu, kas izdots saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likuma 73. panta pirmās daļas 1. punktu un likuma "Par pašvaldībām" 21. panta pirmo un astoto daļu, secināms, ka būvvaldes mērķis ir kvalitatīvas pilsētvides veidošana un būvniecības procesa tiesiskuma nodrošināšana, realizācija un kontrole Rīgas pilsētā atbilstoši tās teritorijas plānojumam, apbūves noteikumiem un citiem tie-

14 Būvniecības likums (pieņemts 09.07.2013.), 12. pants, trešā daļa// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 146 (2013, 30. jūlijs).

sību aktiem.¹⁵ Tātad viens no galvenajiem Rīgas pilsētas būvvaldes mērķiem ir nodrošināt būvniecības procesa tiesiskumu, tādēļ tā ar 2015. gada 26. februāra rīkojumu Nr. BV-15-9-rs “Par Rīgas pilsētas būvvaldes un tās struktūrvienību mērķu apstiprināšanu” ir uzstādījusi sev mērķi – padarīt “neērtu” patvaļīgu būvniecību.

Rīgas pilsētas būvvaldē ir izveidotas šādas struktūrvienības:

- 1) Vadītāja birojs, kura pakļautībā ir Procesu kontroles nodaļa, Klientu apkalpošanas centrs, Arhīvs, Resursu nodrošināšanas nodaļa;
- 2) Personālnodaļa;
- 3) Juridiskā nodaļa;
- 4) Inženierbūvju nodaļa;
- 5) Arhitektūras pārvalde, kur ietilpst Arhitektu nodaļa, Rīgas pilsētas kultūras pieminekļu aizsardzības nodaļa un Teritorijas plānotāju nodaļa;
- 6) Būvniecības pārvaldes nodaļa, kur ietilpst Rīgas pilsētas būvinspekcija, Tiesiskā atbalsta nodaļa un Būvju uzmērīšanas nodaļa;
- 7) Pilsētvides dizaina pārvalde, kur ietilpst Valsts valodas un pilsētvides nodaļa, Reklāmas kontroles nodaļa un Adresācijas nodaļa;
- 8) Apstādījumu inspekcija.

Visiem būvvaldes darbiniekiem saistošs ir Administratīvā procesa likums. Minētā likuma 1. pantā ir skaidroti likumā izmatotie termini. Termins *iestāde* – ir tiesību subjekts, tā struktūrvienība vai amatpersona, kurai ar normatīvo aktu vai publisko tiesību līgumu piešķirtas noteiktas valsts varas pilnvaras valsts pārvaldes jomā.¹⁶ Tātad būvvaldes darbinieki, kuri pieņem privātpersonai saistošos normatīvos aktus un būvvaldes vārdā izdot administratīvos aktus, ir amatpersonas atbilstoši likumam “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā”, kura 4. panta otrajā daļā noteikts – par valsts amatpersonām uzskatāmas arī personas, kurām, pildot amata pienākumus publiskas personas institūcijās, saskaņā ar normatīvajiem aktiem ir tiesības: izdot administratīvos aktus; veikt uzraudzības, kontroles, izziņas vai sodīšanas funkcijas attiecībā uz personām, kas neatrodas to tiešā vai netiešā pakļautībā. Protams, ka būvvaldes darbiniekiem saistošs ir arī Administratīvā procesa likuma 2. pants, kur definēti administratīvā procesa pamatmērķi:

- 1) nodrošināt demokrātiskas, tiesiskas valsts pamatprincipu, it sevišķi cilvēktiesību, ievērošanu konkrētās publiski tiesiskajās attiecībās starp valsti un privātpersonu;

15 Rīgas pilsētas būvvaldes nolikums Nr.117 (pieņemts 21.07.2008.), 1. punkts.– <http://www.rpbv.lv/nolikums>.– (Resurss apskatīts 09.06.2018.).

16 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.), 1. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 164 (2001, 14. novembris).

- 2) pakļaut neatkarīgas, objektīvas un kompetentas tiesu varas kontrolei izpildvaras darbības, kas attiecas uz konkrētām publiski tiesiskajām attiecībām starp valsti un privātpersonu;
- 3) nodrošināt tiesību normu tiesisku, precīzu un efektīvu piemērošanu publiski tiesiskajās attiecībās.¹⁷

No minētā likuma panta secināms, ka būvvaldes darbiniekiem, veicot savus darba pienākumus, nedrīkst būt subjektīvs viedoklis lēmuma pieņemšanas laikā, tiem jārikojas atbilstoši normatīvajiem aktiem, tādēļ darbinieki, kuri pieņem lēmumus būvvaldes vārdā, lai novērstu subjektīvus lēmumus, ir amatpersonas, kuriem jāievēro likums “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā”. Būvvaldes darbinieki, pieņemot lēmumu būvvaldes vārdā, izdod administratīvo aktu – tas ir uz āru vērst tiesību akts, ko iestāde izdod publisko tiesību jomā attiecībā uz individuāli noteiktu personu vai personām, nodibinot, grozot, konstatējot vai izbeidzot konkrētas tiesiskās attiecības vai konstatējot faktisko situāciju. Administratīvais akts ir arī tāds lēmums, kuru, likumā paredzētajos gadījumos, iestāde izdod attiecībā uz individuāli nenoteiktu personu loku, kas atrodas konkrētos un identificējamos apstākļos (vispārīgais administratīvais akts).¹⁸

Rīgas pilsētas būvinspekcijā strādā galvenie būvinspektori un to palīgi. Lai veiktu savus amata pienākumus, viņiem jābūt atbilstoši izglītībai būvniecības jomā, pie tam būvinspektoriem jāatbilst Ministra kabineta 2014. gada 19. augusta noteikumu Nr. 499 “Noteikumi par būvinspektoriem” prasībām, kur ir norādītas būvinspektoriem izvirzītās prasības, to reģistrēšana un izslēgšana no būvinspektoru reģistra, kā arī kārtība, kādā tiek uzraudzīta profesionālā darbība.

Būvinspektori atbilstoši Būvniecības likuma 18. panta trešajai daļai un 21. panta piektajai daļai veic objektu vizuālu pārbaudi, t.i., apseko gan tos objektus, kur notiek būvdarbi, gan tos, kas jau ir nodoti ekspluatācijā. Būvniecības likumā noteiks, ka būvinspektori drīkst apskatīt un pārbaudīt būvi un būvlaukumu būvdarbu laikā, kā arī viņiem ir tiesības apmeklēt fiziskajām un juridiskajām personām piederošās vai to lietošanā esošās būves un atsevišķas telpas. Tāpat šai likumā ir noteikts, ka, ja fiziskās un juridiskās personas nenodrošina būvinspektoram iespēju apskatīt un pārbaudīt būves un atsevišķas telpas, tad var izmantot aizvietotājizpildi un fizisku spēku saskaņā ar rajona (pilsētas) tiesas tiesneša lēmumu, kas pieņemts, pamatojoties uz būvvaldes, Būvniecības valsts kontroles biroja vai citas

17 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.), 2. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 164 (2001, 14. novembris).

18 Turpat – 3. pants.

institūcijas, kas pilda būvvaldes funkcijas, pieteikumu un tam pievienotajiem materiāliem. Piemēram, Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas lēmumā lietā Nr. 129040717 par būvinspektora tiesībām iekļūt publiski nepieejamās telpās tiesnesis norāda, ka “dzīvokļa apsekošana īpašniekam nerada aizskārumu, jo organizatoriska rakstura pasākumi saistībā ar nepieciešamību nodrošināt būvinspektora iekļūšanu dzīvoklī ir atzīstami par ikdienišķām neērtībām un nav salīdzināmi ar kaitējumu, kāds patvaļīgās būvniecības rezultātā varētu tikt nodarīts sabiedrības, citu dzīvojamās ēkas kopīpašnieku interesēm, arī pašai patvaļīgo būvniecību veikušajai personai, turklāt “īpašuma sociālā funkcija uzliek katram īpašniekam par pienākumu rēķināties ar citu interesēm” (Rozenfelds J. Lietu tiesības. Rīga: Zvaigzne ABC, 2000., 59. lpp.)”¹⁹

Kad dzīvokļa pārbaude ilgstoši un mērķtiecīgi netiek pieļauta, būvvalde lūdz tiesu pieņemt lēmumu saskaņā ar Būvniecības likuma 21. panta piekto daļu par dzīvokļa īpašnieka pienākumu uzrādīt dzīvokli būvinspektoram tā vizuālai pārbaudei. Par katru objekta apsekošanu būvinspektors sagatavo atzinumu par būves pārbaudi, kur apraksta esošo situāciju objektā, konstatē, vai ir pārkāpti normatīvie akti, un, ja nepieciešams, uzdod atzinumā par būves pārbaudi adresātam veikt noteiktas darbības atbilstoši esošajai situācijai objektā.

Tiesiskā atbalsta nodaļā strādā juristi, kuri ir amatpersonas un viens no to uzdevumiem ir pieņemt lēmumus par patvaļīgas būvniecības radīto seku novēršanu, izdodot administratīvos aktus labprātīgai izpildei, piespiedu izpildei, aizvietotāizpildes piemērošanai.

Būvvaldei kā atvasinātai publiskai personai, pildot ar likumu uzdotās funkcijas, saistošs ir administratīvais process. Būvvaldei pildot savas funkcijas un pieņemot lēmumus, kas ir saistoši privātpersonām – fiziskai personai, privāto tiesību juridiskai personai vai šādu personu apvienībai,²⁰ nepieciešams, pieņemot lēmumus pēc būtības vai veicot faktisko rīcību, ievērot Administratīvā procesa likumu. Minētajā likumā tiek skaidrots termins *iestāde* – tiesību subjekts, tā struktūrvienība vai amatpersona, kurai ar normatīvo aktu vai publisko tiesību līgumu piešķirtas noteiktas valsts varas pilnvaras valsts pārvaldes jomā.²¹ Tātad ņemot vērā iepriekš minēto, būvvalde, tās struktūrvienība vai amatpersonas atbilstoši Administra-

19 Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 11.04.2017. lēmums lietā Nr. 129040717 par būvinspektora tiesības iekļūt publiski nepieejamās telpās.

20 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.), 1. pants, astotā daļa// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 164 (2001, 14. novembris).

21 Turpat.

tīva procesa likumam ir iestāde, kas pilda ar Būvniecības likumu uzdotās funkcijas.

Latvijas Republikas Tiesībsarga tīmekļa vietnē ir skaidrota administratīvā procesa būtība – šis process paredzēts, lai garantētu cilvēktiesību ievērošanu un nodrošinātu gan sabiedrībai, gan indivīdam tainīgu rezultātu konkrētajā tiesiskajā attiecībā. Daudzām amatpersonām gadsimtu mijā Latvijā nebija pienācīgas izpratnes par administratīvā procesa būtību, tāpēc likumdevējs Administratīvā procesa likuma tekstā ir iekļāvis norādes uz vispārējiem tiesību principiem, kas jāievēro, pieņemot privātpersonai saistošu lēmumu.²²

Administratīvā procesa likuma 3. panta pirmajā daļā ir minēts, ka šis likums administratīvajā procesā iestādei jāievēro tik tālu, cik likumu speciālajās tiesību normās nav noteikta cita kārtība. Būvvalde atbilstoši Administratīvā procesa likumam administratīvās lietas ierosina uz iesnieguma pamata, uz pašas iniciatīvas pamata un uz augstākas iestādes rīkojuma vai citas iestādes ziņojuma pamata. Kad būvvalde ir saņēmusi iesniegumu (to iestādē var iesniegt gan rakstveidā, gan mutvārdos) no privātpersonas, tā veic lietas apstākļu izvērtēšanu un informācijas ieguvu. Saņemot iesniegumu no privātpersonas, vispirms jāizvērtē, vai saņemtais tas atbilst būvvaldes kompetencei, jo saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 51. pantu – administratīvo lietu izskata iestāde atbilstoši savai kompetencei, kas tai piešķirta ar normatīvo aktu.²³ Ja saņemtais iesniegums nav būvvaldes kompetences jautājums, tad iesniegums tiek pārsūtīts iestādei, kā kompetencē tas ir.

Izvērtējot lietas apstākļus, būvvaldei jāņem vērā administratīvā procesa principi. Autoresprāt, viens no būtiskākajiem administratīvā procesa principiem ir tiesiskās paļāvības princips – privātpersona var paļauties, ka iestādes rīcība ir tiesiska un konsekventa. Iestādes kļūda, kā pieļaušanā privātpersona nav vainojama, nedrīkst radīt privātpersonai nelabvēlīgas sekas.²⁴ Iepriekš minētais princips ļauj privātpersonai uzskatīt, ka iestāde, izvērtējot lietas apstākļus, rīkosies tiesiski un godījumā, ja iestāde savā rīcībā ir kļūdījusies, tad privātpersonai tas nedrīkst radīt nelabvēlīgas sekas. Kad būvvalde ir izvērtējusi tās rīcībā esošo informāciju, tā pieņem lēmumu pēc būtības – izdodot administratīvo aktu vai īsteno faktisko rīcību.

22 Administratīvais process.– <http://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/cilvektiesibas/laba-parvaldiba/administrativais-process>.– (Resursus apskatīts 09.06.2018.).

23 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.), 51. pants // Latvijas Vēstnesis.– Nr. 164 (2001, 14.novembris).

24 Turpat 10. pants.

Administratīvā procesa likumā ir skaidrots termins *administratīvais akts* – uz āru vērsts tiesību akts, ko iestāde izdod publisko tiesību jomā attiecībā uz individuāli noteiktu personu vai personām, nodibinot, grozot, konstatējot vai izbeidzot konkrētas tiesiskās attiecības vai konstatējot faktisko situāciju. Administratīvais akts ir arī tāds lēmums, ko likumā paredzētajos gadījumos iestāde izdod attiecībā uz individuāli nenoteiktu personu loku, kas atrodas konkrētos un identificējamos apstākļos (vispārīgais administratīvais akts). Administratīvais akts ir arī lēmums par amatpersonas vai iestādei īpaši pakļautas personas tiesiskā statusa nodibināšanu, maiņu, izbeigšanu un šīs personas disciplināro sodīšanu, kā arī cits lēmums, ja tas būtiski ierobežo amatpersonas vai iestādei īpaši pakļautas personas cilvēktiesības. Amatspersona šīs daļas izpratnē nav iestādes darbinieks, ar kuru atbilstoši normatīvajiem aktiem dibināmas darba tiesiskās attiecības. Administratīvais akts nav:

- 1) iestādes lēmums vai cita veida darbība privāto tiesību jomā;
- 2) iestādes iekšējs lēmums, kas skar tikai pašu iestādi, tai padotu iestādi vai īpaši pakļautu personu;
- 3) starplēmums (tostarp procesuāls lēmums) administratīvā procesa ietvaros, izņemot gadījumu, kad tas pats par sevi skar būtiskas personas tiesības vai tiesiskas intereses vai būtiski apgrūtina to īstenošanu;
- 4) Saeimas, Valsts prezidenta, Ministru kabineta vai pašvaldības domes (padomes) politisks lēmums (politisks paziņojums, deklarācija, aicinājums un paziņojums par amatpersonu ievēlēšanu u. tml.);
- 5) tiesas nolēmums, kriminālprocesuāls lēmums, kā arī lēmums, kas pieņemts lietvedībā administratīvā pārkāpuma lietā.²⁵

Administratīvajam aktam ir pieci obligātie elementi – tiesību akts publisko tiesību jomā, iestāde, publisko tiesību joma, attiecas uz individuālu personu vai personām, nodibina, groza, izbeidz vai konstatē tiesiskas attiecības.²⁶ Ņemot vērā iepriekš minēto, var secināt, ka administratīvais akts ir iestādes atbilde pēc būtības. Būvvalde var izdot dažāda veida administratīvos aktus. Viens no sabiedrībā vislabāk zināmajiem ir būvatļauja, vēl ir atzinums par būves pārbaudi kā administratīvais akts, kur būvvalde pieņem lēmumu par patvaļīgās būvniecības seku novēršanu. Tāpat iestāde var īstenot faktisko rīcību, t.i., rīcību publisko tiesību jomā, kas neizpaužas tiesību akta veidā un kas ir vērsta uz faktisko seku radīšanu, ja privātper-

25 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.), 3. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 164 (2001, 14. novembris).

26 Briede A. J. Administratīvais akts.– Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003.– 39. lpp.

sonai uz šo rīcību ir tiesības vai šīs rīcības rezultātā ir radies vai var rasties personas subjektīvo tiesību vai tiesisko interešu aizskārums. Par faktisko rīcību atzīstamas arī iestādes darbības, kas neatkarīgi no iestādes nodoma rada tādas faktiskās sekas, kā rezultātā privātpersonai ir radies vai var rasties būtisks tiesību aizskārums. Iestādes procesuālās darbības (darbības, kurām trūkst galējā noregulējuma rakstura) nav faktiskā rīcība.²⁷ Piemēram, būvvalde saņem iesniegumu, kur norādīts, ka adresāts vēlas saņemt izziņu par būves neesību dabā. Tad būvinspektors aizbrauc apsekot objektu un izsniedz izziņu par būves neesību dabā. Tāda pati kārtība ir gadījumā, ja ir iesniegts iesniegums ar lūgumu izsniegt izziņu par jaunbūves statusu, – būvinspektors apseko objektu, salīdzina ar būvvaldē saskaņoto būvprojektu, ja objektā atkāpes no būvprojekta netiek konstatētas, viņš izsniedz izziņu par jaunbūves statusu. Vēl viena būvvaldes faktiskā rīcība – būvinspektors apseko objektu un sagatavo faktu konstatējošu atzinumu par būves pārbaudi.

Kad būvvaldē ir saņemts iesniegums, kas norāda uz iespējamām patvaļīgas būvniecības pazīmēm, tas ar rezolūciju tiek nozīmēts Būvniecības pārvaldes nodaļai, kur tiek izvērtēts, vai iesniedzējam ir jāsniedz atbilde pēc būtības. Ja uz iesniegumu nepieciešams sniegt atbildi pēc būtības, tad iesniegumu apstrādā divas nodaļas – Rīgas pilsētas būvinspekcija un Tiesiskā atbalsta nodaļa. Ja uz iesniegumu nav jāsniedz atbilde pēc būtības, tad to apstrādā tikai Rīgas pilsētas būvinspekcija, kur galvenais būvinspektors izvērtē iesniegumā norādītos faktus un veic objekta vizuālo apsekošanu, kā arī izvērtē būvvaldes rīcībā esošo informāciju. Ministru kabineta noteikumu Nr. 500 "Vispārīgie būvnoteikumi" 134. punktā noteikts, ka būvinspektoram par katru apsekošanu jāsniedz atzinums. Būvinspektors par objektu vizuālo apsekošanu sagatavo atzinumu par būves pārbaudi, kur konstatē faktisko situāciju objektā, kā arī konstatē, vai objektā ir patvaļīgas būvniecības pazīmes. Ja objektā būvinspektors konstatē patvaļīgas būvniecības pazīmes, būvvaldē vienmēr tiek uzsākts administratīvais process patvaļīgas būvniecības seku novēršanai. Vienlaikus būvinspektoram jāizvērtē, kādā laika periodā veikta patvaļīga būvniecība, jo Latvijas Administratīvo pārkāpuma kodeksa 239. pantā ir minēti apstākļi, kādos gadījumos nevar uzsākt lietvedību administratīvā pārkāpuma lietu. Visbiežāk lietvedību administratīvā pārkāpuma lietā par patvaļīgo būvniecību nevar uzsākt, jo ir pagājis Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 37. pantā paredzētais termiņš. Latvijas

27 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.), 89. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 164 (2001, 14. novembris).

Administratīvo pārkāpumu kodeksā ir noteikts, ka lietvedību administratīvā pārkāpuma lietā var uzsākt ne vēlāk kā sešu mēnešu laikā no pārkāpuma izdarīšanas dienas, bet ja pārkāpums ir ilgstošs — no pārkāpuma pārtraukšanas dienas.²⁸ Tāpat būvinspektors var arī uzsākt lietvedību administratīva pārkāpuma lietā, kad ir saņēmis iesniegumu, kas norāda uz iespējamām patvaļīgas būvniecības pazīmēm, atbilstoši Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 238.¹ pantā minētajam – saņemot ziņas, kas norāda uz iespējamu administratīvā pārkāpuma izdarīšanu, triju darba dienu laikā pieņem lēmumu par administratīvā pārkāpuma lietvedības uzsākšanu vai par atteikšanos uzsākt administratīvā pārkāpuma lietvedību.

Tāpat būvinspektoram ir trīs varianti kā uzsākt administratīvā pārkāpuma lietvedību saņemot iesniegumu: rezolūcijas veidā uz iesnieguma, ar lēmumu vai ar atzinumu. Kad būvinspektors ir apsekojis konkrēto objektu un noskaidrojis lietas faktiskos apstākļus, izvērtējot būvvaldes rīcībā esošo informāciju, un konstatējis patvaļīgas būvniecības pazīmes, būvinspektors uzsāk administratīvo procesu patvaļīgas būvniecības seku novēršanā un vienlaicīgi izvērtē, vai nav iestājies administratīvā pārkāpuma noilgums. Gadījumā, ja noilgums ir iestājies, būvinspektors sagatavo atzinumu par būves pārbaudi, kur tiek konstatēta patvaļīga būvniecība un tiek norādīts, ka iestājies administratīva pārkāpuma noilgums, bet ja tiek konstatēts, ka nav iestājies administratīvā pārkāpuma noilgums, atzinumā par būves pārbaudi adresāts tiek aicināts uz administratīva protokola sastādīšanu. Vienlaikus vēstulē tiek norādīts, ka neierašanās tiks uzskatīta par konstatētā administratīvā pārkāpuma neapstrīdēšanu, un ņemot vērā to, ka administratīvās lietas izskatīšanas gaitā līdz šim nav konstatēti apstākļi, kas nepieļauj lietvedību administratīvā pārkāpuma lietā un to, ka Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 246. pantā ir noteikts, ka par administratīvo pārkāpumu ir jā sastāda administratīvā pārkāpuma protokols, tad saskaņā ar Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 248.¹ pantu, kur noteikts, ja objektīvu iemeslu dēļ administratīvā pārkāpuma protokolu nav iespējams sastādīt tās personas klātbūtnē, kuru sauc pie administratīvās atbildības, vai juridiskās personas pārstāvja klātbūtnē, to sastāda bez minēto personu klātbūtnes un protokola kopiju nosūta pa pastu ierakstītā sūtījumā uz attiecīgās personas dzīvesvietas vai juridisko adresi, adresātam tiks sastādīts administratīvā pārkāpuma protokols bez adresāta klātbūtnes. Šādā gadījumā uzskata, ka persona ir iepazinusies ar administratīvā pārkāpuma

28 Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss (pieņemts 07.12.1984.), 37. pants// Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 51 (1984, 20. decembris).

protokolu septītajā dienā pēc tā nodošanas pastā. Kad adresāts pats vai viņa pilnvarotā persona ierodas uz administratīva pārkāpuma protokola sastādīšanu, tiek uzklauts adresāta viedoklis un viņš drīkst sniegt paskaidrojumus par konstatēto pārkāpumu. Gadījumā, ja adresāts neierodas uz administratīva pārkāpuma protokola sastādīšanu, tas tiek sastādīts bez adresāta klātbūtnes un tiek nosūtīts pa pastu ierakstītā vēstulē uz deklarēto dzīvesvietu. Tiesiskā atbalsta nodaļa atbilstoši Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 268. pantam sagatavo administratīvā pārkāpuma lietu izskatīšanai. Šo lietu izskata 30 dienu laikā no protokola sagatavošanas brīža pēc pārkāpuma izdarīšanas vietas, tātad būvvaldē. Kad būvvaldē izskata administratīvā pārkāpuma lietu, uz komisiju tiek uz aicināts adresāts, kurš komisijai sniedz paskaidrojumus par konstatēto pārkāpumu, pēc paskaidrojumu uzklautīšanas komisija pieņem lēmumu administratīvā pārkāpuma lietā, bet ja adresāts neierodas, tad komisija pieņem lēmumu bez adresāta klātbūtnes. Komisija pieņem lēmumus atbilstoši Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 275. pantam – par administratīvā soda uzlikšanu vai par lietvedības izbeigšanu. Minētajā pantā norādīts, ka lēmumu par lietvedības izbeigšanu var pieņemt, ja komisija, izvērtējot lietas apstākļus, izlēmusi izteikt mutvārdu aizrādījumu vai gadījumos, kad iestājas Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 239. pantā minētie apstākļi. Latvijas Administratīva pārkāpuma kodeksa 152. pantā ir noteikts, kādi naudas sodi var tikt piemēroti gan fiziskām, gan juridiskām personām par būvniecības noteikumu pārkāpšanu. Piemēram, par būves patvaļīgu būvniecību var piemērot naudas sodu fiziskajām personām no 140 līdz 1400 eiro, bet juridiskām personām – no 700 līdz 7100 eiro.

Kad būvinspektors ir apsekojis objektu un sagatavojis atzinumu par būves pārbaudi, kur ir norādīta informācija par patvaļīgu būvniecību, tiek uzsākts administratīvais process patvaļīgās būvniecības seku novēršanai, kā arī par administratīvā pārkāpuma lietu. Būvinspektors sniedz informāciju Tiesiskā atbalsta nodaļas juristam, kurš atbild uz iesniegumu pēc būtības viena mēneša laikā atbilstoši Administratīvā procesa likuma 64. panta pirmajai daļai, bet saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 64. panta otro daļu būvvalde ir tiesīga objektīvu iemeslu dēļ atbildes termiņu iesniegumam pagarināt, bet uz laiku, ne ilgāku par četriem mēnešiem no iesnieguma saņemšanas dienas. Ņemot vērā iepriekš minēto, secināms, ka atkarībā no tiesiskās situācijas, pastāv divas paralēlas procesuālās kārtības: administratīvā procesa ietvaros un administratīvā pārkāpuma lieta.

Rīgas pilsētas būvvaldes 2017. gada 27. aprīļa vadības ziņojumā Nr. BV-18-1-pa ir sniegta informācija par paveiktajiem darbiem. Lai Rī-

gas pilsētas būvvalde kļūtu draudzīgāka un pieejamāka klientiem, tā ir pilnveidojusi iespēju iesniegt iesniegumus elektroniskā veidā, kā rezultātā 2017. gadā Rīgas pilsētas būvvaldes Klientu apkalpošanas centrs (turpmāk – KAC) apkalpojis 45636 klientus, 2016. gadā – 47596 klientus, bet 2015. gadā – 48427 klientus. Vienlaikus KAC konsultē klientus arī pa telefonu, 2017. gadā kopskaitā tie bija 26859 klienti, bet 2016. gadā – 22102 klienti.

3. Patvaļīgas būvniecības jēdziens

2014. gada 1. oktobrī spēkā stājās Būvniecības likums, kura mērķis ir kvalitatīvas dzīves vides radīšana, nosakot efektīvu būvniecības procesa regulējumu, lai nodrošinātu ilgtspējīgu valsts ekonomisko un sociālo attīstību, kultūrvēsturisko un vides vērtību saglabāšanu, kā arī energoresursu racionālu izmantošanu.²⁹ Ekonomikas ministrija savā tīmekļa vietnē ir norādījusi, ka Būvniecības likums ir sagatavots ar mērķi, lai radītu mūsdienīgāku un modernāku būvniecības procesa tiesisko regulējumu, kas harmonizētu nacionālo likumdošanu ar Eiropas Savienības (turpmāk – ES) tiesību aktiem un veicinātu būvniecības nozares attīstību, laikus sekmējot sabiedrības iespējas līdzdarboties lēmumu pieņemšanā, nodrošinot maksimālu būvniecības ierosinātāja un sabiedrības interešu aizsardzību.

Būvniecības likuma 18. panta otrajā daļā ir definēts *patvaļīgas būvniecības* jēdziens – būvdarbi, kas uzsākti vai tiek veikti bez būvatļaujas vai pirms tam, kad būvatļaujā, apliecinājuma kartē vai paskaidrojuma rakstā izdarīta atzīme par attiecīgo nosacījumu izpildi, gadījumos, kad attiecīgie lēmumi saskaņā ar normatīvajiem aktiem ir nepieciešami, kā arī būvdarbi, kas neatbilst būvprojektam un normatīvo aktu prasībām, ir kvalificējami kā patvaļīga būvniecība. Patvaļīga būvniecība ir arī būves vai tās daļas ekspluatācija neatbilstoši projektētajam lietošanas veidam vai būvdarbi, kas uzsākti bez attiecīgas projekta dokumentācijas, ja tāda nepieciešama saskaņā ar normatīvajiem aktiem.³⁰ No iepriekš minētās definīcijas secināms, ka patvaļīga būvniecība konstatējama, kad izpildījušies konkrēti nosacījumi. Tātad patvaļīga būvniecība – būvdarbi:

- 1) kas uzsākti vai tiek veikti bez būvatļaujas vai bez attiecīgas projekta dokumentācijas, ja tāda nepieciešama saskaņā ar normatīvajiem aktiem;

29 Būvniecības likums (pieņemts 09.07.20013.), 2. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 146 (2013, 30. jūnijs).

30 Turpat – 18. pants, otrā daļa.

- 2) kas uzsākti vai tiek veikti pirms tam, kad būvatļaujā, apliecinājuma kartē vai paskaidrojuma rakstā izdarīta atzīme par attiecīgo nosacījumu izpildi, ja attiecīgie lēmumi saskaņā ar normatīvajiem aktiem ir nepieciešami;
- 3) kas neatbilst būvprojektam un normatīvo aktu prasībām.

Definīcijā ir arī minēts, ka patvaļīga būvniecība ir arī būves vai tās daļas ekspluatācija neatbilstoši projektētajam lietošanas veidam. Tādējādi secināms, ka patvaļīga būvniecība nav tikai būvdarbi, kas nav saskaņoti atbilstoši normatīvo aktu prasībām, bet var būt arī būves ekspluatācija neatbilstoši lietošanas veidam.

Administratīvās rajona tiesas lēmumā Nr. A420141217 norādīts, ka “[...] Pēc jēgas Būvniecības likuma 18. panta regulējums ir attiecināms arī uz gadījumiem, kad patvaļīgā būvniecība tiek konstatēta nevis būvdarbu procesā, bet vēlāk – jau nelegāli uzbūvētās (vai ekspluatācijā nenodotas) būves ekspluatācijas laikā. Šādos gadījumos likumdevējs ir piešķīris kompetenci būvinspektoram, konstatējot patvaļīgas būvniecības faktu, apturēt turpmākas darbības šādā būvē līdz būvvaldes lēmuma par iepriekšējā stāvokļa atjaunošanu vai būvniecības turpināšanas atļauju pieņemšanai (*Sk.: Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2016. gada 19. jūlija lēmuma Nr. SKA-1056/2016 8. punktu*)”.³¹ No lēmuma secināms, ka patvaļīga būvniecība nav tikai būvdarbu procesā konstatēti būvdarbi, bet arī jau uzbūvētas vai ekspluatācijas laikā pārbūvētas būves, kas nav nodotas ekspluatācijā.

4. Rīgas pilsētas būvvaldes kompetences īstenošana, novēršot patvaļīgas būvniecības sekas

Patvaļīgas būvniecības radīto seku novēršana sākas brīdī, kad Rīgas pilsētas būvvalde, veicot būves pārbaudi, ir konstatējusi patvaļīgas būvniecības pazīmes vai arī persona, kas veikusi patvaļīgo būvniecību (vai iegādājusies īpašumu, kur veikta patvaļīga būvniecība), ir labprātīgi iesniegusi būvvaldē attiecīgu iesniegumu.

4.1. Būvniecības dokumentu izstrāde

Lai zinātu, kāda dokumentācija jāsaņem, vispirms jānoskaidro, kādus būvdarbus paredzēts veikt objektā. Būvniecības likumā ir definēts termins būvdarbi – būvniecības procesa sastāvdaļa, darbi, ko veic būvlau-

31 2017. gada 9. februāra Administratīvās tiesas lēmums lietā Nr. A420141217.

kumā vai būvē, lai radītu būvi, novietotu iepriekš izgatavotu būvi vai tās daļu, pārbūvētu, atjaunotu, restaurētu, iekonservētu, nojauktu būvi vai ierīkotu inženiertīklu.³² Ministru kabineta 2014. gada 2. septembra noteikumu Nr. 529 “Ēku būvnoteikumi” 6. punktā ir uzskaitīti būvniecības ieceres iesnieguma veidi: paskaidrojuma raksts, paskaidrojuma raksts ēkas nojaukšanai, paskaidrojuma raksts ēkas vai telpu grupas lietošanas veida maiņai bez pārbūves, būvniecības iesniegums, vienkāršotā fasādes apliecinājuma karte un apliecinājuma karte. Tāpat iepriekš minētajos Ministru kabineta noteikumos ir noteikts, kurš no iesnieguma veidiem nepieciešams, lai veiktu būvdarbus – pirmās grupas ēkas vai tās daļās, otrās un trešās grupas ēkas vai tās daļās, ēkas vai telpu grupas lietošanas veida maiņai bez pārbūves, vienkāršotai atjaunošanai un vienkāršotai fasādes atjaunošanai.

Ja privātpersona vēlas veikt jaunas ēkas būvniecību vai ēkas pārbūvi otrās, trešās grupas ēkām Rīgas pilsētas administratīvajā teritorijā, nepieciešams vērsties būvvaldē ar būvniecības ieceri. Būvniecības likuma 1. pantā ir skaidroti šai likumā un citos ar būvniecību saistītos normatīvajos aktos izmantotie termini. Ar vārdu *būvniecība* ir jāsaprot – visu veidu būvju projektēšana un būvdarbi, bet *pārbūve* – būvdarbi, kā rezultātā ir mainīts būves vai tās daļas apjoms vai pastiprināti nesošie elementi vai konstrukcijas, mainot vai nemainot lietošanas veidu. Vienlaikus pirms būvniecības procesa uzsākšanas, jānoskaidro, kādas grupas ēku paredzēts būvēt. Ministru kabineta noteikumu Nr. 500 pirmajā pielikumā ir norādīts būvju iedalījums grupās atbilstoši būvniecības procesam, bet šo noteikumu 3. punktā ir definēts, kurš drīkst ierosināt būvniecību – zemes vai būves īpašnieks vai, ja tāda nav, – tiesiskais valdītājs (arī publiskas personas zemes vai būves tiesiskais valdītājs) vai lietotājs, kuram ar līgumu noteiktas tiesības būvēt.³³ Pirms vērsties ar iesniegumu Rīgas pilsētas būvvaldē, īpašnieks vai tiesiskais valdītājs atbilstoši Ministru kabineta noteikumu Nr. 529 11. punktam, kur noteikts, ka būvniecības ierosinātais vienojas ar būvprojekta izstrādātāju, būvkomersantu vai būvspeciālistu atbilstošā būvprojektēšanas jomā par attiecīgajai būvniecības iecerei nepieciešamo dokumentu izstrādi, atbilstoši plānotajai iecerei un paredzētajam būvniecības veidam, aizpilda vienu no būvniecības ieceres iesniegumiem.³⁴

32 Būvniecības likums (pieņemts 09.07.2013.), 1. pants, otrā daļa// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 146 (2013, 30. jūlijs).

33 Vispārīgie būvnoteikumi: Ministru kabineta noteikumi Nr. 500 (pieņemti 19.08.2014.), 3.1. punkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 191 (2014, 26. septembris).

34 Ēku būvnoteikumi: Ministru kabineta noteikumi Nr. 529 (pieņemti 02.09.2014.), 11. punkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 194 (2014, 1. oktobris).

Kad izstrādāti būvniecības iecerei nepieciešamie dokumenti, būvvaldē iesniedz būvniecības ieceres iesniegumu, kā arī vispārīgajos būvnoteikumos un speciālajos būvnoteikumos paredzētos dokumentus, tostarp būvprojektu minimālajā sastāvā, kas sastāv no skaidrojoša apraksta par plānoto būvniecības ieceri, būvprojekta ģenerālplāna atbilstošā vizuāli uztveramā mērogā uz topogrāfiskā plāna, ēkas stāvu un jumta plāniem ar telpu vai telpu grupu eksplikāciju, ēkas fasādēm ar augstuma atzīmēm, raksturīgiem griezumiem ar augstuma atzīmēm, saskaņojumiem ar to zemes gabala īpašnieku, kura zemes gabals robežojas ar zemes gabalu, kur plānotā būvniecības ieceres atrašanās vieta neatbilst normatīvajos aktos noteiktajiem attālumiem, un tas ir atļauts, saņemot attiecīgo saskaņojumu, kopīpašniekiem, ja iecere skar kopīpašumu, institūcijām, ja to nosaka normatīvie akti. Būvvalde atbilstoši Būvniecības likuma 12. panta ceturrtās daļas pirmajam punktam viena mēneša laikā pieņem lēmumu par būvatļaujas izdošanu, atteikumu izdot būvatļauju vai būvniecības ieceres publisku apspriešanu. Ja normatīvie akti nosaka, ka nepieciešama publiskā apspriešana, tad publisko apspriešanu organizē un izdevumus sedz būvniecības ierosinātājs, bet būvvalde šo procedūru pārrauga un koordinē.

Būvniecības likuma 15. panta trešajā daļā norādīts, ka būvatļauju neizdod, ja būvniecības iecere neatbilst vietējās pašvaldības teritorijas plānojumam, lokālplānojumam un detālplānojumam, izņemot gadījumus, kad būvniecības iecere attiecas uz nacionālo interešu objektu, ja būvniecības iecere nav saskaņota ar zemes gabala īpašnieku un būves īpašnieku gadījumā, kad būvniecība paredzēta esošā būvē, vai zemes gabala īpašnieks nav informēts gadījumā, kad to prasa normatīvie akti, ja atbilstoši būvniecību regulējošu normatīvo aktu prasībām nav izstrādāts būvprojekts minimālā sastāvā, izņemot gadījumus, kad attiecīga projekta izstrāde nav nepieciešama, ja nav veikts paredzētās būvniecības sākotnējais izvērtējums vai ietekmes uz vidi novērtējums gadījumā, kad to nosaka normatīvie akti. Kad būvvalde izvērtējusi iesniegto būvniecības ieceres iesniegumu un konstatē, kaut vienu no iepriekš minētajiem gadījumiem, tā atsaka izdot būvatļauju un būvniecības ieceres iesniedzējam izdod nelabvēlīgu administratīvo aktu, bet, ja būvvalde, nekonstatē nevienu no iepriekšminētajiem gadījumiem, tā izdod būvatļauju.

Būvniecības likuma 1. pantā ir definēts termins *būvatļauja* – administratīvais akts ar nosacījumiem būvniecības ieceres realizācijai dabā – projektēšanai un būvdarbiem – līdz būves pieņemšanai ekspluatācijā.³⁵

35 Būvniecības likums (pieņemts 09.07.2013.), 1.pants, pirmā daļa// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 146 (2013, 30.jūlijs).

Būvvalde izdod būvatļauju, kur iekļauj projektēšanas nosacījumus un norāda būvatļaujā atbilstoši Ministru kabineta noteikumu Nr. 500 77. punktam būvatļaujā ietvertu projektēšanas nosacījumu maksimālos izpildes termiņus – otrās grupas ēkām – divi gadi, bet trešās grupas ēkām – četri gadi. Kad īpašnieks vai tiesiskais valdītājs ir izpildījis būvatļaujā ietvertos projektēšanas nosacījumus, tad būvvaldē iesniedz iesniegumu ar lūgumu veikt būvatļaujā atzīmi par projektēšanas nosacījumu izpildi. “Būvvalde, saņemot būvatļaujā norādītos dokumentus, kas apliecina projektēšanas nosacījumu izpildi, pārliecinās, ka būvprojekts atbilst vietējās pašvaldības teritorijas plānošanas dokumentiem, būvprojektam ir izstrādātas visas nepieciešamās sadaļas, kā arī ir saņemta tehnisko noteikumu izdevēja piekrišana būvprojekta risinājumiem, apstiprinot, ka būvprojektā ievērotas visas tehnisko noteikumu prasības un, ja nepieciešams, vides pieejamības un insolācijas (saules radītais apgaismojums telpās) prasības”,³⁶ bet ja būvvalde, pārbaudot iesniegtos dokumentus, konstatē, ka ir acīmredzamas neatbilstības normatīvo aktu vai tehnisko noteikumu prasībām, kā arī, ja ir apstrīdēti vai pārsūdzēti vides institūcijas izsniegtie tehniskie noteikumi, būvvalde būvatļaujā neveic atzīmi par projektēšanas nosacījumu izpildi. Vienlaikus būvvalde ir tiesīga lūgt speciālajos būvnoteikumos noteiktajā kārtībā precizēt būvprojektu un novērst konstatētos trūkumus. Būvniecības likuma 12. panta piektajā daļā norādīts, ka būvvaldei 15 darba dienu laikā no brīža, kad ir iesniegti dokumenti, kas apliecina projektēšanas nosacījumu izpildi, jāveic atzīme par būvatļaujā ietvertu projektēšanas nosacījumu izpildi.

Kad būvvalde veikusi atzīmi par projektēšanas nosacījumu izpildi, īpašniekam vai tiesiskajam valdītājam jāiesniedz būvvaldē iesniegums ar lūgumu veikt atzīmi par būvdarbu nosacījumu izpildi. Lai būvvalde veiktu atzīmi par būvdarbu nosacījumu izpildi, jāiesniedz dokumenti – par atbildīgajiem būvspeciālistiem (saistību raksti, autoruzraudzības līgums), reģistrēšanai iesniedzami dokumenti ēkas būvdarbu procesu fiksēšanai (būvdarbu žurnāls, autoruzraudzības žurnāls, būvuzraudzības plāns), iesniedzami dokumenti par civiltiesiskās atbildības apdrošināšanu (būvdarbu veicēja un atbildīgo būvspeciālistu apdrošināšanas polises), Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas atļauja, ja būvdarbi paredzēti valsts aizsargājamā kultūras pieminekļī vai tā aizsardzības zonā, ja to paredz normatīvie akti. Būvniecības likuma 12. panta piektajā daļā norādīts, ka būvvaldei

36 Vispārīgie būvnoteikumi: Ministru kabineta noteikumi Nr. 500 (pieņemti 19.08.2014.), 74. punkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 191 (2014, 26. septembris).

5 darba dienu laikā no brīža, kad būvvaldē iesniegti dokumenti, kas apliecina būvdarbu nosacījumu izpildi, jāveic atzīme būvatļaujā par būvdarbu nosacījumu izpildi. Īpašniekam vai tiesiskajam valdītājām jāņem vērā, ka atbilstoši Ministru kabineta noteikumu Nr. 529 56. punktam – būvatļaujā iekļautie nosacījumi būvdarbu uzsākšanai jāizpilda piecu gadu laikā no atzīmes veikšanas būvatļaujā par projektēšanas nosacījumu izpildi.³⁷ Tātad no iepriekš minētā secināms, ka “būvdarbus drīkst uzsākt pēc tam, kad būvvalde ir izdarījusi atzīmi būvatļaujā par visu tajā ietverto projektēšanas nosacījumu izpildi, būvdarbu uzsākšanas nosacījumu izpildi un būvatļauja kļuvusi neapstrīdama”.³⁸ Vienlaikus, jāņem vērā, ka Ministru kabineta noteikumu Nr. 500 137. punktā ir norādīts, ka pirms būvvalde izdod būvatļauju, būvinspektors pārbauda būvniecības ieceres realizācijas vietu, lai pārliecinātos, ka tur nav veikta patvaļīga būvniecība. Tāpat jāņem vērā, ka, ja būvinspektors, apsekojot būvniecības ieceres vietu, konstatē patvaļīgu būvniecību, atbilstoši Rīgas domes saistošajiem noteikumiem Nr. 147 “Par pašvaldības nodevu par būvatļaujas izdošanu Rīgā” 3.6. punktam nodevai par būvatļaujas izdošanu tiek piemērots koeficients 5.

Atbilstoši Būvniecības likumam būvatļauja ir administratīvais akts, no tā izriet, ka būvatļauju var apstrīdēt atbilstoši Administratīvā procesa likumam, kas nosaka, ka administratīvo aktu var apstrīdēt adresāts vai trešā persona padotības kārtībā augstāk stāvošā iestādē. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta lēmumā lietā Nr. 670003717 SKA-958/2017 ir norādīts, ka “saskaņā ar Būvniecības likuma 17. panta pirmo daļu būvdarbus drīkst uzsākt pēc tam, kad būvvalde ir izdarījusi atzīmi būvatļaujā par visu tajā ietverto projektēšanas nosacījumu izpildi, būvdarbu uzsākšanas nosacījumu izpildi un būvatļauja kļuvusi neapstrīdama. Līdz ar to atzīme par projektēšanas nosacījumu izpildi ir viens no priekšnosacījumiem, lai būvatļauja stātos spēkā materiāltiesiskā nozīmē. Savukārt, līdz ar būvatļaujas paziņošanu tā stājas spēkā procesuālā nozīmē. Atzīme par projektēšanas nosacījumu izpildi ir procesuāls lēmums, ar ko iestāde apliecina, vai būvprojekts atbilst būvatļaujas nosacījumiem un būvdarbus tiešām var uzsākt. Citiem vārdiem, ar to tiek noskaidrota iepriekš izdotā administratīvā akta spēkā esība. Tādējādi attiecīgais pieteikums uzskatāms par administratīvā akta (būvatļaujas) spēkā neesības atzīšanas pieteikumu (*Sal.: Augstākās tiesas 2017. gada 24. februāra*

37 Ēku būvnoteikumi: Ministru kabineta noteikumi Nr. 529 (pieņemti 02.09.2014.), 56. punkts// Latvijas Vēstnesis Nr. 194 (2014, 1. oktobris).

38 Būvniecības likums (pieņemts 09.07.2013.), 17. pants, pirmā daļa// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 146 (2013, 30. jūlijs).

*lēmums lietā Nr. SKA-118/2017 (A420601112)).*³⁹ Tātad no iepriekš minētā Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta lēmuma izriet, ka apstrīdēt var ne tikai būvatļauju, bet arī atzīmes par projektēšanas nosacījumu izpildi un par būvdarbu nosacījumu izpildi.

4.2. Administratīvā akta izdošana

Administratīvā procesa likumā ir norādīts, ka iestādei administratīvais akts jāizdod rakstveidā, izņemot Administratīvā procesa likuma 69. pantā minētos gadījumus. Administratīvo aktu var izdot mutvārdos vai citādi, neievērojot šā likuma 67. panta noteikumus, ja ir viens no šādiem nosacījumiem:

- 1) administratīvā akta izdošana ir steidzama un jebkura kavēšanās tieši apdraud valsts drošību, sabiedrisko kārtību, vidi, personas dzīvību, veselību vai mantu;
- 2) tas paredzēts piemērojamā normatīvajā aktā;
- 3) gadījums ir objektīvi mazsvarīgs;
- 4) administratīvā akta izdošana rakstveidā nav iespējama vai nav adekvāta.⁴⁰

Reizēm būvinspektori administratīvu aktu izdod mutvārdos, pārtraucot būvdarbus objektā, lai neapdraudētu personu dzīvību un veselību.

Pirms izdod adresātam administratīvo aktu, būvvaldei atbilstoši Administratīvā procesa likuma 66. pantam jāizvērtē lietderības apsvēruma saturs un jālemj:

- 1) par administratīvā akta nepieciešamību, lai sasniegtu tiesisku (leģitīmu) mērķi;
- 2) par administratīvā akta piemērotību attiecīgā mērķa sasniegšanai;
- 3) par administratīvā akta vajadzību, t.i., par to, vai šo mērķi nav iespējams sasniegt ar līdzekļiem, kuri mazāk ierobežo administratīvā procesa dalībnieku tiesības vai tiesiskās intereses;
- 4) par administratīvā akta atbilstību, salīdzinot privātpersonas tiesību aizskārumu un sabiedrības interešu ieguvumu un ņemot vērā, ka privātpersonas tiesību būtisku ierobežošanu var attaisnot tikai ievērojams sabiedrības ieguvums.⁴¹

39 Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2017. gada 8. jūnija lēmums lietā Nr. 670003717 SKA-958/2017.

40 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.), 69. pants, pirmā daļa// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 164 (2001, 14. novembris).

41 Turpat – 66. pants, pirmā daļa.

Kad būvvalde ir izvērtējusi tās rīcībā esošo informāciju un noskaidrojusi lietas apstākļus, kā arī uzklaušījusi administratīvā procesa dalībnieku, tā nekavējoties izvērtē lietas apstākļus un izdod:

- 1) obligāto administratīvo aktu, ja piemērojamā tiesību norma paredz, ka administratīvais akts jāizdod;
- 2) brīvo administratīvo aktu, ja iestādei ir rīcības brīvība un administratīvā akta izdošana ir lietderīga;
- 3) administratīvo aktu, ar kuru pilnībā vai daļēji atteikts izdot iesniedzējam labvēlīgu administratīvo aktu sakarā ar to, ka administratīvā akta izdošanai nav pamata vai tā nav lietderīga;
- 4) lēmumu par lietas izbeigšanu faktu trūkuma vai nelietderīguma dēļ, ja lieta ierosināta pēc iestādes iniciatīvas, t.sk. uz citas privātpersonas sniegtas informācijas (sūdzības) pamata.⁴²

Administratīvā procesa likumā norādīts, ka lemjot par adresātam vai trešajai personai nelabvēlīga administratīvā akta izdošanu, būvvaldei jānoskaidro un jāizvērtē adresāta vai trešās personas viedoklis un argumenti administratīvā lietā. Atbilstoši Administratīvā procesa likuma 62. panta otrajai daļai personas viedokļa un argumentu noskaidrošana nav nepieciešama, ja:

- 1) administratīvā akta izdošana ir steidzama un jebkura kavēšanās tieši apdraud valsts drošību, sabiedrisko kārtību, vidi, personas dzīvību, veselību vai mantu;
- 2) gadījums ir objektīvi mazsvarīgs;
- 3) no gadījuma būtības izriet, ka personas viedokļa noskaidrošana nav iespējama vai nav adekvāta.⁴³

Administratīvais akts stājas spēkā ar tā paziņošanas brīdi, ja ārējā normatīvajā aktā vai pašā administratīvajā aktā, nav noteikts citādi. Piemēram, būvatļauja ir administratīvais akts, kas stājas spēkā ar brīdi, kad tā kļuvusi neapstrīdama. Administratīvo aktu var paziņot adresātam gan rakstveidā, gan mutvārdos, gan citādi, bet paziņošanas veids neietekmē tā stāšanās spēkā. Paziņošanas likumā norādīts, ka fizikai personai dokumentus paziņo uz fiziskas personas deklarēto adresi, bet juridiskai personai uz juridisko adresi, iestādei uz iestādes adresi. Administratīvā procesa likuma 70. panta otrajā daļā ir norādīts, ja iestāde adresētam paziņo nelabvēlīgu administratīvo aktu pa pastu, tad tas jānoformē kā ierakstīts pasta sūtījums. Tad atbilstoši Paziņošanas likuma 8. panta trešajai daļai, ja dokuments pa-

42 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.), 63. pants, pirmā daļa// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 164 (2001, 14. novembris).

43 Turpat – 62. pants, otrā daļa.

ziņots kā ierakstīs pasta sūtījums, var uzskatīt, ka dokuments adresātam ir paziņots septītajā dienā pēc tā nodošanas pastā. Vienlaikus Paziņošanas likuma 8. panta ceturtajā daļā ir norādīts, ka – ja no pasta tiek saņemta izziņa par sūtījuma izsniegšanu vai atpakaļ nosūtīts dokuments, tas pats par sevi neietekmē dokumenta paziņošanas faktu. Prezumpciju, ka dokuments ir paziņots septītajā dienā pēc tā nodošanas pastā vai astotajā dienā no dienas, kad tas iestādē reģistrēts kā nosūtāmais dokuments, adresāts var atspēkot, norādot uz objektīviem apstākļiem, kas neatkarīgi no adresāta gribas bijuši par šķērslī dokumenta saņemšanai norādītajā adresē.⁴⁴ Tātad secināms, ka administratīvais akts, kas nosūtīts adresātam ar ierakstītu pasta sūtījumu stājas spēkā septītajā diena pēc tā nodošanas pastā, vienalga vai adresāts administratīvo aktu ir saņēmis vai nav saņēmis (paturot tiesības objektīvos gadījumos atspēkot šo prezumpciju).

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta lēmumā lietā Nr. 680021117, SKA-1488/2017 norādīts, ka būvinspektora atzinums par būves pārbaudi ir starplēmums, nevis administratīvais akts, kas neuzliek tiesiskas sekas adresātam. Lēmumā norādīts, ka būvinspektora pienākums, konstatējot patvaļīgu būvniecību, ir apturēt būvdarbus un sagatavot atzinumu par būves pārbaudi, kur izklāstīts pamatojums patvaļīgas būvniecības konstatējumam. “Savukārt, iestāde pēc tam pieņem administratīvo aktu, kur tā vēlreiz atzīst vai neatzīst patvaļīgas būvniecības esību. Gadījumā, ja iestāde atzīst, ka objektā ir veikta patvaļīga būvniecība, iestāde lemj par iepriekšējā stāvokļa atjaunošanu vai atļauju turpināt būvniecību. Tieši ar iestādes administratīvo aktu, ņemot vērā tās galīgo konstatējumu par patvaļīgas būvniecības esību vai neesību, personai var uzlikt pienākumu sagatavot konkrēta lēmuma izpildei nepieciešamo būvniecības dokumentāciju. Tādējādi vispārīgi būvinspektora atzinums ir starplēmums”,⁴⁵ Lēmums lietā Nr. 680021117 pamatots ar Būvniecības likuma 18. panta piekto daļu, kur noteiks, ka, ja būvinspektors saskaņā ar šā panta ceturtais daļas 1. punktu konstatē patvaļīgu būvniecību, viņš aptur būvdarbus un uzraksta attiecīgu atzinumu, bet iestāde pieņem vienu no šādiem lēmumiem:

- 1) par iepriekšējā stāvokļa atjaunošanu, ja konkrētā objekta būvniecību attiecīgajā teritorijā nepieļauj normatīvie akti vai būvdarbi uzsākti pirms atzīmes izdarīšanas būvatļaujā par projektēšanas no-

44 Paziņošanas likums (pieņemts 16.06.2010.), 8. pants, ceturta daļa// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 102 (2010, 30. jūnijs).

45 2017. gada 22. decembra Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta lēmums lietā Nr. 680021117, SKA-1488/2017.

sacījumu izpildi – neatkarīgi no apstākļiem, kādēļ attiecīgā darbība nav tikusi veikta;

- 2) par atļauju veikt būvniecību pēc būvniecību regulējošu normatīvo aktu prasību izpildes, bet gadījumos, kad patvaļīgas būvniecības rezultātā nodarīts kaitējums videi, – arī pēc tā novēršanas vides un dabas aizsardzību regulējošos normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā. Ja lēmums par atļauju veikt būvniecību būvvaldes noteiktajā termiņā netiek izpildīts, būvvalde var lemt par iepriekšējā stāvokļa atjaunošanu.

No iepriekš minētā secināms, ka adresātam saistošu administratīvo aktu jāizdod būvvaldei, nevis būvinspektoram, savukārt būvinspektoram ir jākonstatē, ka objektā ir pārkāpta Būvniecības likuma 17. panta pirmā vai ceturtā daļa. Būvniecības likuma 17. panta pirmā daļa nosaka, ka būvdarbus drīkst uzsākt pēc tam, kad būvvalde ir izdarījusi atzīmi būvatļaujā par visu tajā ietvertu projektēšanas nosacījumu izpildi, būvdarbu uzsākšanas nosacījumu izpildi un būvatļauja kļuvusi neapstrīdama. Šā likuma 15. panta septītajā daļā minētajā gadījumā būvdarbus drīkst uzsākt pēc tam, kad būvvalde izdarījusi atzīmi būvatļaujā par tajā ietvertu projektēšanas nosacījumu izpildi un būvdarbu uzsākšanas nosacījumu izpildi, bet 17. panta ceturtā daļa, nosaka, ka būvdarbus, kuru veikšanai nepieciešama apliecinājuma karte vai paskaidrojuma raksts, drīkst uzsākt pēc tam, kad būvvalde minētajos dokumentos izdarījusi atzīmi par nosacījumu izpildi un speciālajos noteikumos paredzētajos gadījumos būvvaldē reģistrēti būvdarbu uzsākšanai nepieciešamie dokumenti. Tādējādi konstatētais pārkāpums nekustamajā īpašumā atbilstoši Būvniecības likuma 18. panta otrajai daļai kvalificējami kā patvaļīga būvniecība.

Kad būvinspektors ir sagatavojis atzinumu par būves pārbaudi, tas jāpaziņo adresātam. Adresāts ir nekustamā īpašuma īpašnieks vai tiesiskais valdītājs. Administratīvā rajona tiesa savā spriedumā Nr. A420325216 norāda, ka “[...] Pretēji pieteicēja apsvērumiem pienākums novērst patvaļīgās būvniecības sekas nav saistāms ar faktiski būvniecību veikušo personu, jo īpaši, ja šī persona nav noskaidrojama. Ir jānodala personas atbildība par patvaļīgas būvniecības darba veikšanu, kam ir noteiktas sekas Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa izpratnē, un personas atbildība par to, lai tās īpašuma tehniskais stāvoklis atbilstu publisko tiesību normu prasībām, kas izriet no būvniecības tiesiskā regulējuma. Arī no tiesu prakses izriet, ka patvaļīgās būvniecības seku novēršana ir īpašnieka pienākums neatkarīgi no tā, vai šis īpašnieks kā konkrētā persona ir veicis patvaļīgu

būvniecību un saukts pie administratīvās atbildības par šo pārkāpumu, jo pienākums ievērot būvniecības jomu regulējošos normatīvos aktus izriet no īpašuma tiesībām un faktiskās varas pār nekustamo īpašumu. Tādēļ šāds pienākums nav uzskatāms par personisku saistību, kā izpilde nav iespējama līdz nekustamā īpašnieka maiņai (*Sk.: Administratīvās rajona tiesas 2015. gada 28. oktobra sprieduma lietā Nr. A420189515 8. punktu, stāties spēkā 12.01.2016.*).⁴⁶ Pēc tam būvvalde atbilstoši Būvniecības likuma 18. panta piektajai daļai izdod administratīvo aktu adresātam, uzdodot novērst patvaļīgas būvniecības sekas.

Lai atvieglotu administratīvo slogu, no 2016. gada būvvalde iepriekš minēto divu soļu procesu apvienoja vienā, uzsākot praksi, kad atzinumā par būves pārbaudi tiek iekļauts lēmums par patvaļīgās būvniecības seku novēršanu. Turpmāk atzinuma par būves pārbaudi ceturtajā sadaļā tiek pievienota juridiskā daļa un rīkojums, ar ko būvvalde piešķir tiesības būvinspektoram pieņemt lēmumu par patvaļīgās būvniecības seku novēršanu, lai atzinums par būves pārbaudi kļūtu par administratīvo aktu.

Atzinums par būves pārbaudi, atsaucas uz Civillikuma 863. pantu, kas nosaka, ka tam, kas bauda vai vēlas baudīt kādas lietas labumus, jānes arī ar šo lietu saistītie pienākumi, kā arī trešās personas šai lietai vai tās dēļ taisītie izdevumi, savukārt Civillikuma 1085. pants nosaka, ka, pārgrozot vai pārbūvējot jau pastāvošu būvi vai ceļot jaunu būvi, jāievēro attiecīgie būvnoteikumi. Tāpat tiek norādīts, ka atzinuma adresātam piemīt subjektīvās tiesības novērst patvaļīgās būvniecības radītās sekas, tostarp, ievērojot Būvniecības likuma 9. panta regulējumu, kur noteikts, ka būve projektējama, būvējama un ekspluatējama atbilstoši tās lietošanas veidam, turklāt tā, lai nodrošinātu tās atbilstību šādām būtiskām prasībām:

- 1) mehāniskā stiprība un stabilitāte;
- 2) ugunsdrošība;
- 3) vides aizsardzība un higiēna, tai skaitā nekaitīgums;
- 4) lietošanas drošība un vides pieejamība;
- 5) akustika (aizsardzība pret trokšņiem);
- 6) energoefektivitāte;
- 7) ilgtspējīga dabas resursu izmantošana.⁴⁷

Vienlaikus norādīts, ka saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 62. panta pirmo daļu, lemjot par tāda administratīvā akta izdošanu, kas varētu būt nelabvēlīgs adresātam, iestāde (konkrētajā gadījumā būvvalde)

46 2017. gada 19. aprīļa Administratīvās rajona tiesas spriedums Nr. A420325216.

47 Būvniecības likums (pieņemts 09.07.2013.), 9. pants// Latvijas Vēstnesis.— Nr. 146 (2013, 30. jūlijs).

noskaidro un izvērtē adresāta viedokli un argumentus šajā lietā. Savukārt, Administratīvā procesa likuma 62. panta otrās daļas 3. punkts noteic, ka personas viedokļa un argumentu noskaidrošana nav nepieciešama, ja no gadījuma būtības izriet, ka personas viedokļa noskaidrošana nav iespējama vai nav adekvāta. Ņemot vērā atzinumā par būves pārbaudi norādītos faktiskos apstākļus, adresāta viedokļa noskaidrošana pirms lēmuma izdošanas nav lietderīga. Tāpat tiek norādīts, ka gadījumos, kad iestādei jāpiemēro imperatīva tiesību norma, tai ir pienākums izvērtēt lēmuma samērīgumu. Proti, pieņemot lēmumu par patvaļīgās būvniecības radīto seku novēršanu, Būvvaldei jāvērtē iespēja lemt par mazāku personas tiesību ierobežojumu. Tādēļ, izvērtējot lietderības apsvērumus un samērīgumu, konstatējams, ka samērīgākais lēmums konkrētās patvaļīgās būvniecības novēršanas nolūkā būtu dot adresātam iespēju konkrētā procesuālā termiņā izstrādāt būvniecības dokumentāciju būvniecībai nekustamajā īpašumā, vai atjaunot nekustamā īpašuma iepriekšējo tiesisko stāvokli, tādējādi, piešķirot adresātam rīcības brīvību, izvēlēties piemērotāko līdzekli konkrētās patvaļīgās būvniecības seku novēršanas nolūkā. Administratīvā akta pamatojums attaisno adresātam noteikto tiesisko pienākumu vai tam piešķirtās, apstiprinātās vai noraidītās tiesības.⁴⁸

Viena no būtiskajām lietām atzinumā par būves pārbaudi ir norāde uz Rīgas pilsētas būvvaldes 01.10.2014. rīkojumu Nr. BV-XX-XX-rs "Par dokumentu parakstīšanu Rīgas pilsētas būvvaldē", kur norādīts, ka būvinspektors var pieņemt lēmumu par patvaļīgās būvniecības radīto seko novēršanu. Tādēļ būvinspektors uzliek atzinuma par būves pārbaudi adresātam pienākumu konkrēta laika termiņā (triju vai sešu mēnešu laikā) no atzinuma spēkā stāšanās dienas izstrādāt būvniecības dokumentāciju ar šo atzinumu konstatētajai būvniecībai, vai atjaunot iepriekšējo tiesisko stāvokli, tostarp ievērojot būvniecību regulējošo normatīvo aktu prasības. Vienlaikus šai atzinumā tiek iekļauts brīdinājums par administratīvā akta piespiedu izpildi un adresāts tiek brīdināts, ka saskaņā ar Rīgas domes 2015. gada 9. jūnija. saistošo noteikumu Nr. 148 "Par nekustamā īpašuma nodokli Rīgā" 25.1. punktu (stājās spēkā 01.01.2016.) nekustamais īpašums vai tā daļa, kas netiek uzturēta atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajai kārtībai, tiek aplikta ar nodokļa likmi 3% apmērā. Minētā tiesību norma ir pamats piemērot paaugstinātu nekustamā īpašuma nodokļa likmi nekustamajiem īpašumiem, kuros veikta patvaļīga būvniecība, – līdz administratīvā akta par patvaļīgās būvniecības radīto seku novēršanu izpildei.

48 Objektīvās izmeklēšanas princips – interpretācija un piemērošana. Tiesu prakses vispārinājums.– Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa, 2005.

Būvvalde savā vadības ziņojumā ir norādījusi, ka Būvniecības kontroles pārvaldes Patvaļīgās būvniecības (Tiesiskā atbalsta nodaļa) izvērtēšanas nodaļas ietvaros 2015. gadā izdoti 588 administratīvie akti par patvaļīgās būvniecības radīto seku novēršanu, 2016. gadā tādi ir 1038 (atzinumi kā lēmumi par patvaļīgās būvniecības radīto seku novēršanu vai administratīvās lietas izbeigšanu) administratīvo aktu par patvaļīgās būvniecības radīto seku novēršanu skaitu, bet 2017. gadā izdoti 1078 administratīvie akti par patvaļīgās būvniecības radīto seku novēršanu (atzinumi kā lēmumi par patvaļīgās būvniecības radīto seku novēršanu vai administratīvās lietas izbeigšanu). Pēc izdoto administratīvo aktu skaita redzams, ka šādi būvvalde ir palielinājusi patvaļīgās būvniecības apkarošanas tempu Rīgas pilsētas administratīvajā teritorijā. Būvvaldes Būvniecības kontroles pārvaldes ietvaros veiksmīgi turpināta sadarbība starp pārvaldes nodaļām vienota dokumenta – atzinuma kā administratīvā akta sagatavošanā. Minētā procesa mērķis jau kopš 2015. gada ir padarīt efektīvu administratīvo lietu par patvaļīgi veiktu būvniecību izskatīšanas procesu, tādējādi mazinot sagatavojamo dokumentu skaitu, attiecīgi ierobežojot birokrātiju administratīvo lietu izskatīšanas procesā.

4.3. Administratīvā akta labprātīga izpilde

Administratīvā procesa likuma 358. pantā ir norādīta administratīvā akta izpildes kārtība. Iepriekšminētā panta pirmajā daļā ir norādīts, ka administratīvo aktu tā adresāts izpilda labprātīgi. Tas nozīmē, ka adresāts izpilda administratīvā aktā uzdoto. Sakarā ar to, gadījumos, kad iestādei jāpiemēro imperatīvas tiesību normas, tai ir pienākums izvērtēt lēmumu samērīgumu. Tādēļ Rīgas pilsētas būvvalde, izvērtējot lietderības apsvērumus un samērīgumu, administratīvajā aktā dod adresātam iespēju pašam izvēlēties, kā novērst patvaļīgo būvniecību nekustamajā īpašumā: atgriezt iepriekšējo stāvokli vai izstrādāt būvniecības dokumentāciju. Ja administratīvā akta adresāts izvēlas atgriezt iepriekšējo stāvokli, tad viņš atgriež iepriekšējo stāvokli nekustamajā īpašumā un informē par to Rīgas pilsētas būvvaldi. Pēc tam būvinspektors vizuāli apseko nekustamo īpašumu un konstatē – administratīvā akta adresāts ir vai nav izpildījis administratīvo aktu. Par vizuālās apsekošanas laikā konstatēto būvinspektors sagatavo atzinumu par būves pārbaudi, kurā norāda, ka administratīvais akts ir izpildīts un Tiesiskā atbalsta nodaļa izdod lēmumu par administratīvās lietas izbeigšanu. Ja administratīvā akta adresāts izvēlas izstrādāt būvniecības

dokumentāciju, tad viņš noskaidro kāda veida (parasti tas tiek norādīts atzinumā par būves pārbaudi) būvniecības dokumentācija nepieciešama un iesniedz to būvvaldē. Kad adresāts izvēlas izstrādāt būvniecības dokumentāciju, tad patvaļīgas būvniecības sekas ir novērstas, brīdī, kad ir saņemta būvatļauja un tajā ir veiktas atzīmes par projektēšanas nosacījumu izpildi un būvdarbu nosacījumu izpildi. Kopš tiek piemērots Rīgas domes 2015. gada 9. jūnija saistošo noteikumu Nr. 148 “Par nekustamā īpašuma nodokli Rīgā” 25.1. punkts un nekustamais īpašums tiek aplikts ar paaugstinātu nodokļu likmi 3% apmērā, labprātīga administratīvo aktu izpilde ir palielinājusies vairākkārt.

4.4. Administratīvā akta piespiedu izpilde

Administratīvo aktu tā adresāts izpilda labprātīgi atbilstoši Administratīvā procesa likuma 358. panta pirmajai daļai. Ja adresāts labprātīgu izpildi nav veicis, administratīvo aktu var izpildīt piespiedu kārtā minētā likuma noteiktajā kārtībā, ja vien likums, uz kura pamata administratīvais akts izdots, nenosaka citu kārtību.⁴⁹ Saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 358. panta ceturto daļu vienlaikus ar administratīvā akta paziņošanu adresātam iestāde var veikt likumā noteiktos pasākumus administratīvā akta izpildes nodrošināšanai, tādēļ Rīgas pilsētas būvvalde izdodot administratīvo aktu par patvaļīgās būvniecības seku novēršanu nekustamajā īpašumā uzreiz iekļauj brīdinājumu par administratīvā akta piespiedu izpildes iespēju.

Atbilstoši Administratīvā procesa likuma 359. panta pirmās daļas 1. punktam un šī punkta ceturtajai daļai administratīvo aktu piespiedu kārtā izpilda iestāde, kas administratīvo aktu izdevusi, t.i. būvvalde. Lai veiktu administratīvā akta piespiedu izpildi atbilstoši Administratīvā procesa likuma 360. panta pirmajai daļai, jāizpildās četriem nosacījumiem: administratīvais akts stājies spēkā, tātad paziņots adresātam, administratīvais akts ir kļuvis neapstrīdams, tātad administrētais akts nav apstrīdēts viena mēneša laikā no tā paziņošanas brīža, līdz piespiedu izpildes sākumam administratīvais akts nav izpildīts labprātīgi un administratīvā akta adresāts ir brīdināts par piespiedu izpildi. Brīdinājumu par administratīvā akta piespiedu izpildi izdod rakstveidā administratīvā akta adresātam. Brīdinājums tāpat kā administratīvais akts stājas spēkā no tā paziņošanas brīža un tam jāietver:

- 1) norāde, uz ko administratīvo aktu tas attiecas;
- 2) uzaicinājums adresātam labprātīgi izpildīt administratīvo aktu;

49 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.), 358. pants, otrā daļa// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 164 (2001, 14. novembris).

- 3) norāde par administratīvā akta izpildi piespiedu kārtā, ja to neizpilda labprātīgi;
- 4) norāde par piespiedu izpildes sākuma laiku;
- 5) izpildiestāde;
- 6) norāde par piemērojamiem piespiedu izpildes līdzekļiem;
- 7) norāde, ka piespiedu izpildi veic uz adresāta rēķina;
- 8) brīdinājuma izdošanas vieta, datums un amatpersonas paraksts, ja brīdinājums nav administratīvā akta sastāvdaļa.⁵⁰

Saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 363. panta pirmo un otro daļu privātpersona (administratīvā akta adresāts), pret kuru vērsta piespiedu izpilde, septiņu dienu laikā no dienas, kad privātpersona ir uzzinājusi par Rīgas pilsētas būvvaldes paredzēto vai veikto darbību, var iesniegt sūdzību Rīgas domes Pilsētas attīstības departamentā (Amatu ielā 4, Rīgā, LV-1050), ja būvvaldes darbības, kas vērstas uz šī administratīvā akta piespiedu izpildi, neatbilst likumos paredzētajiem administratīvo aktu un tiesas nolēmumu izpildes noteikumiem. Vienlaikus jāvērs uzmanība, ka administratīvā akta piespiedu izpildes izmaksas tiek uzliktas administratīvā akta adresātam. Piemēram, Rīgas pilsētas būvvalde, izskatot administratīvo lietu par patvaļīgi veiktu būvniecību nekustamajā īpašumā un izdodot administratīvo aktu – atzinumu par būves pārbaudi –, uzliek par pienākumu adresātam veikt objekta detalizētu tehnisko izpēti un 1 (viena) mēneša laikā no administratīvā akta spēkā stāšanās iesniegt būvvaldē tehniskās apsekošanas atzinumu. Reizē ar administratīvo aktu Rīgas pilsētas būvvalde adresātam izsaka brīdinājumu, ka, ja administratīvais akts netiks izpildīts labprātīgi tā norādītajā termiņā, no nākamās dienas, kad beidzies administratīvā akta labprātīgas izpildes termiņš, tā veiks administratīvā akta piespiedu izpildi Administratīvā procesa likuma noteiktajā kārtībā, piemērojot adresātam piespiedu naudu.

Lai būvvalde varētu uzsākt administratīvā akta piespiedu izpildi, tai ir jākonstatē Administratīvā procesa likuma 360. panta pirmajā daļā noteikto apstākļu kopums. Būvvaldei jāsecina, ka administratīvais akts tā noteiktajā termiņā nav izpildīts. Attiecīgi ir iestājušies Administratīvā procesa likuma 360. panta pirmajā daļā norādītie priekšnosacījumi, lai būvvalde veiktu administratīvā akta piespiedu izpildi, kas, savukārt, neaptur ar administratīvo aktu uzliktā pienākuma izpildi. Būvvaldei jākonstatē, ka administratīvais akts ierakstītā pasta sūtījumā nosūtīts adresātam uz deklarēto adresi un stā-

50 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.), 361. pants, trešā daļa// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 164 (2001, 14. novembris).

jies spēkā. Tāpat ir jākonstatē, ka administratīvais akts nav apstrīdēts, līdz ar to tas kļuvis neapstrīdams un ir izpildāms.

Administratīvā procesa likuma 358. panta pirmā daļa paredz, ka administratīvo aktu tā adresāts izpilda labprātīgi. Ja adresāts labprātīgi izpildi nav veicis, administratīvo aktu var izpildīt piespiedu kārtā Administratīvā procesa likuma noteiktajā kārtībā, ja vien likums, uz kā pamata administratīvais akts izdots, nenosaka citu kārtību. Būvvaldei jānorāda, ka ar administratīvo aktu tiek skartas adresāta tiesiskās intereses, līdz ar to adresāta interesēs ir ar administratīvo aktu uzliktā pienākuma iespējami ātrāka izpilde un par to paziņot būvvaldei. Rīgas pilsētas būvvaldei, pārbaudot administratīvās lietas materiālus, Būvniecības pārraudzības un reģistrācijas informācijas sistēmas (BŪVE) un Rīgas domes lietvedības informatīvās sistēmas (RDLIS) datus, jākonstatē, ka būvvaldē nav iesniegta un akceptēta būvniecības dokumentācija patvaļīgās būvniecības radīto seku novēršanai objektā, kā arī nav informācijas (nav iesniegti pierādījumi), kas apliecinātu, ka ar administratīvo aktu uzliktais pienākums ir izpildīts. Ņemot vērā iepriekš minēto, Rīgas pilsētas būvvaldei jāsecina, ka administratīvais akts tā noteiktajā termiņā nav izpildīts. Attiecīgi ir iestājušies Administratīvā procesa likuma 360. panta pirmajā daļā norādītie priekšnosacījumi, lai tā veiktu administratīvā akta piespiedu izpildi, kas, savukārt, neaptur ar administratīvo aktu uzliktā pienākuma izpildi.

Administratīvā akta mērķis ir nodrošināt būvniecību reglamentējošo normatīvo aktu ievērošanu, ko nevar atlikt uz vēlāku laiku, līdz ar ko administratīvā akta termiņam laika ziņā ir jābūt ierobežotam, ievērojot to personu, kuru tiesības vai tiesiskās intereses ir aizskartas ar patvaļīgo būvniecību, intereses uz savlaicīgu patvaļīgās būvniecības radīto seku novēršanu. Tādējādi adresātam primāri jāveic darbības pēc iespējas ātrākai patvaļīgās būvniecības radīto seku novēršanai.

Piespiedu izpildi veic atbilstoši brīdinājuma nosacījumiem (Administratīvā procesa likuma 361. panta ceturtnā daļa). Saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 368. panta pirmo un otro daļu administratīvo aktu, kas uzliek adresātam pienākumu izpildīt noteiktu darbību, izpilda piespiedu kārtā ar aizvietotājizpildes, piespiedu naudas vai tiešā spēka palīdzību. Izpildiestāde, pamatojoties uz ārējo normatīvo aktu un ņemot vērā lietderības apsvērumus, var izvēlēties piespiedu izpildes līdzekļus, mainīt tos, līdz sasniedz rezultātu. Administratīvā akta piespiedu izpildes izmaksas uzliek adresātam. Administratīvā procesa likuma 370. panta pirmā daļa nosaka, ja administratīvais akts uzliek adresātam pienākumu izpildīt noteiktu dar-

bību vai atturēties no noteiktas darbības un viņš šo pienākumu nepilda, adresātam var uzlikt piespiedu naudu. Ņemot vērā iepriekš minēto, Rīgas pilsētas būvvaldei jākonstatē, ka tās rīcībā ir pietiekama informācija, lai izdotu izpildrīkojumu, un ir iestājušies visi priekšnosacījumi, lai adresātam piemērotu piespiedu naudu par administratīvā akta labprātīgu neizpildi.

Administratīvā procesa likuma 370. panta pirmā daļa noteic, ja administratīvais akts uzliet adresātam pienākumu izpildīt noteiktu darbību vai atturēties no tās, un ja viņš šo pienākumu nepilda, adresātam var uzlikt piespiedu naudu: minimālā summa ir 50 eiro, maksimālā – 5000 eiro fiziskajai personai un 10000 eiro juridiskajai personai. Nosakot piespiedu naudas summu, izpildiestāde ievēro samērīguma principu (Administratīvā procesa likuma 13. pants), kā arī adresāta mantisko stāvokli. Piedziņu veic tiesu izpildītājs Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā.

Saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 62. panta pirmo daļu, lemjot par tāda administratīvā akta izdošanu, kas varētu būt nelabvēlīgs adresātam, iestāde (konkrētajā gadījumā Rīgas pilsētas būvvalde) noskaidro un izvērtē adresāta viedokli un argumentus šajā lietā. Savukārt, Administratīvā procesa likuma 62. panta otrās daļas 3. punkts noteic, ka personas viedokļa un argumentu noskaidrošana nav nepieciešama, ja no gadījuma būtības izriet, ka personas viedokļa noskaidrošana nav iespējama vai nav adekvāta. Piespiedu naudu var uzlikt atkārtoti, līdz adresāts izpilda vai pārtrauc attiecīgo darbību. Atkārtoti piespiedu naudu var uzlikt ne agrāk kā septiņas dienas pēc iepriekšējās reizes, ja adresāts šo septiņu dienu laikā joprojām nav izpildījis vai nav pārtraucis attiecīgo darbību. Administratīvā akta piespiedu izpildes mērķis ir panākt šī akta izpildi un novērst patvaļīgās būvniecības radītās sekas nekustamajā īpašumā. Rīgas pilsētas būvvaldes ieskatā piespiedu nauda XXX,XX eiro apmērā ir pietiekama, lai motivētu adresātu izpildīt administratīvo aktu.

Ja administratīvais akts nav izpildīts labprātīgi ne noteiktajā termiņā, ne līdz šī lēmuma pieņemšanas brīdim, Rīgas pilsētas būvvalde uzskata, ka nav nepieciešama atsevišķa adresāta viedokļa noskaidrošana, lai tā izdotu izpildrīkojumu par administratīvā akta piespiedu izpildi. Saskaņā ar iepriekš minēto un pamatojoties uz Administratīvā procesa likuma 359. panta pirmās daļas 1. punktu un šī punkta ceturto daļu, 360. panta pirmo daļu, 361. panta ceturto daļu, 368. un 370. panta pirmo, trešo un ceturto daļu, Rīgas pilsētas būvvalde uzliet adresātam piespiedu naudu XXX,XX eiro apmērā par administratīvā akta neizpildi, piedziņu vēršot uz adresāta naudas līdzekļiem un kustamo vai nekustamo mantu. Vienlaikus

būvvalde aicina adresātu izpildīt administratīvo aktu un novērst patvaļīgās būvniecības radītās sekas objektā, jo ar izpildītkojumu uzliktās piespiedu naudas samaksa neatbrīvo to no administratīvā akta izpildes.

4.5. Aizvietotājizpildes piemērošana

Saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 368. panta pirmo un otro daļu administratīvo aktu, kas uzliek adresātam pienākumu izpildīt noteiktu darbību, to izpilda piespiedu kārtā ar aizvietotājizpildes, piespiedu naudas vai tiešā spēka palīdzību. Izpildiestāde, pamatojoties uz ārējo normatīvo aktu un ņemot vērā lietderības apsvērumus, var izvēlēties piespiedu izpildes līdzekļus, mainīt tos, līdz sasniedz rezultātu. Piespiedu izpildi veic atbilstoši brīdinājuma nosacījumiem. Ja iestāde vēlas mainīt piespiedu izpildes nosacījumus vai piemērojamos piespiedu izpildes līdzekļus, tā izdod jaunu brīdinājumu.⁵¹

Aizvietotājizpilde ir procesuāli laikietilpīga, jo tās ietvaros jāveic iepirkuma procedūra pašvaldības vajadzībām sakarā ar administratīvajā aktā uzliktā pienākuma izpildi. Turklāt aizvietotājizpildes izmaksas (t.sk. veicot aizvietotājizpildes izmaksu piedzīšanu no adresāta tiesas ceļā u.tml.) būtu daudzkārt lielākas par izdevumiem, kas rastos adresātam pašam izpildot ar administratīvo aktu uzlikto pienākumu. Rīgas pilsētas būvvalde ir secinājusi, ka visefektīvākais un īpašnieku intereses mazāk skarošais šī administratīvā akta piespiedu izpildes veids, kas vienlaikus rada vismazākās izmaksas, ir piespiedu naudas piemērošana šī administratīvā akta labprātīgas neizpildīšanas gadījumā.

Administratīvā rajona tiesa lēmumā Nr. A420158117 ir norādījusi: “[..] Piespiedu naudas piemērošana nav pašmērķis, bet līdzeklis administratīvā akta izpildes nodrošināšanai. Tādējādi katrā konkrētajā gadījumā ir izvērtējama tās piemērošanas lietderība. Vispārīgi tas, ka persona ir uzsākusi administratīvā akta labprātīgu izpildi un to nav iespējams pabeigt no viņas gribas neatkarīgu iemeslu dēļ, varētu tikt ņemts vērā, lemjot par piespiedu naudas uzlikšanas nepieciešamību un tās apmēru.”⁵²

Rīgas pilsētas būvvalde savā darbībā patvaļīgas būvniecības seku likvidēšanā aizvietotājizpildi piemēro samēra maz, jo tā ir procesuāli laikietilpīga un, to pielietojot, tiktu skartas īpašnieku īpašuma tiesības. Tomēr dažas aizvietotājizpildes ir veiktas, piemēram, 2016. gadā tika uzsākta cīņa

51 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.), 361. pants, ceturrtā daļa// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 164 (2001, 14. novembris).

52 2017. gada 21. marta Administratīvās rajona tiesas lēmums Nr. A420158117.

ar patvaļīgi izbūvētajām un ekspluatētajām autostāvvietām Rīgas pilsētas administratīvajā teritorijā. Tās slēdza, izmantojot aizvietotājizpildi. Tāpat, izmantojot aizvietotājizpildi, tika pārvietoti patvaļīgi novietotie konteineri. Apsekojot objektu būvinspektors konstatēja, ka zemes gabala atrodas patvaļīgi izbūvēts konteiners. Par apsekošanas laikā konstatēto būvinspektors sagatavoja atzinumu par būves pārbaudi, kura norādīja, ka Rīgas pilsētas būvvaldes rīcībā nav būvniecības reglamentējošo normatīvu aktu noteiktajā kārtībā izstrādātas dokumentācijas, kas apliecinātu konteintera atrašanās likumību, līdz ar to ir pārkāpta Būvniecības likuma 17. panta ceturtā daļa un 21. panta otrā daļa. Vienlaikus atzinumā par būves pārbaudi norādīts, ka adresātam divu nedēļu laikā pēc atzinuma saņemšanas, Rīgas pilsētas būvvaldei ir jāsniedz rakstisks paziņojums par tālāko rīcību patvaļīgās būvniecības radīto seku novēršanai, norādot, kādas procesuālās darbības ir plānots veikt šīs būvniecības radīto seku novēršanai (būvniecības ieceres izstrāde vai iepriekšējā tiesiskā stāvokļa atjaunošana).

Būvvalde, izskatot administratīvo lietu par konteineru, konstatēja, ka uz atzinumā par būves pārbaudi ietverto lūgumu sniegt paskaidrojumu par patvaļīgi veikto būvniecību adresāts noteiktajā procesuālajā termiņā atbildi nav sniedzis. Attiecīgi adresāts nav izmantojis savas administratīvā procesa likumā noteiktās procesuālās tiesības sniegt viedokli par patvaļīgi veikto būvniecību attiecībā uz konteintera izbūvi. Pamatojoties uz atzinumā par būves pārbaudi fiksēto, Rīgas pilsētas būvvalde, izdeva administratīvo aktu "Par patvaļīgās būvniecības radīto seku novēršanu nekustamajā īpašumā", ar ko uzlika adresātam par pienākumu 2 (divu) nedēļu laikā no administratīva akta spēkā stāšanās brīža demontēt konteineru. Vienlaikus administratīvajā aktā ietverts brīdinājums, norādot, ja administratīvajā aktā noteiktajā procesuālajā termiņā 2 (divu) nedēļu laikā no administratīva akta spēkā stāšanās dienas netiks veikts tur noteiktais tiesiskais pienākums – veikta konteintera demontāža, būvvalde kā izpildiestāde pirmajā iespējamajā būves pārbaudē veiks administratīvā akta piespiedu izpildi, demontējot to, bet izmaksas uzliekot administratīvā akta adresātam. Uzskatāms, ka adresāts tika brīdināts par administratīvā akta izpildi Administratīvā procesa likuma 361. panta pirmās daļas izpratnē (brīdināts par aizvietotājizpildes izmaksu uzlikšanu). Būvvaldes būvinspekcijas amatpersonas atkārtoti vizuāli apsekoja zemes gabalu un konstatēja, ka uz zemes gabala esošais konteiners nav nojaukts, kā arī veica foto fiksācijas. Par apsekošanas laikā konstatēto tika sagatavots atzinums par būves pārbaudi.

Ņemot vērā, ka ar administratīvo aktu uzdotais pienākums netika izpildīts, Rīgas pilsētas būvvalde veica administratīvajā aktā ietvertā pie-

nākuma aizvietotājizpildi. Tehniskais darbinieks, kurš veic atslēdznieka pienākumus, atvērta konteīnera durvis un nomainīja slēdzenes. Apsekojot konteīneru no iekšpuses, tajā tika konstatētas materiālās vērtības. Visām tām tika veikta fotofiksācija un uzskaitē. Pilns materiālo vērtību saraksts ir pievienots atzinumam par būves pārbaudi, bet konteīners – demontēts un pārvietots uz pagaidu glabātuvi. Vienlaikus SIA “Rīgas namu pārvaldnieks” pārstāvji veica elektroapgādes kabeļa atvienošanu no blakus esošās ēkas un tā demontāžu. Pēc konteīnera demontāžas konstatējot, ka pamatne zem konteīnera – bruģētais laukums ir labā tehniskā stāvoklī, tika nolemts to nedemontēt. Aizvietotājizpildes nodrošināšanai Rīgas pilsētas būvvalde slēdz pakalpojuma līgumu “Par konteīneru demontāžas, uzglabāšanas un utilizēšanas veikšanu” ar SIA “XXX”, kur 13. punktā noteikts, ka kopējā līgumcena var būt mazāka, bet nedrīkst pārsniegt XXX,XX eiro bez pievienotās vērtības nodokļa. Līguma summa kopā ar PVN nedrīkst pārsniegt XXXX,XX eiro.

Būvvalde izdeva izpildrīkojumu “Par Rīgas pilsētas būvvaldes administratīvā akta “Par patvaļīgās būvniecības radīto seku novēršanu nekustamajā īpašumā” piespiedu izpildes (aizvietotājizpildes) izmaksu aprēķinu un izdevumu atlīdzināšanu”, ar ko adresātam būs jāsamaksā aizvietotājizpildes izpildes izmaksas XXX,XX eiro apmērā. Ar izpildrīkojumu adresātam tika uzlikts pienākums samaksāt administratīvā akta aizvietotājizpildes izmaksas XXX,XX eiro apmērā. Atbilstoši Administratīvā procesa likuma 364. panta pirmajai daļai administratīvā akta piespiedu izpildes izmaksas uzliek adresātam, savukārt, šā panta trešajā daļā ir noteikts, ka, ja adresāts labprātīgi nesamaksā piespiedu izpildes izmaksas, iestāde (izpildiestāde) aprēķina izpildei izdod izpildrīkojumu.

Secinājumi un priekšlikumi

Veicot Rīgas pilsētas būvvaldes kompetences izpēti, autore nonāk pie sekojošiem secinājumiem:

- 1) Būvniecības likums uzliek pašvaldībām par pienākumu izveidot būvvaldi savā administratīvajā teritorijā vai, organizējoties ar citām pašvaldībām, izveidot kopīgas būvvaldes un nodrošināt to darbībai nepieciešamos resursus, nodrošinot būvniecības procesa tiesiskumu savā administratīvajā teritorijā.
- 2) Būvvalde ir īpaša statusa institūcija, kas izveidota pašvaldībā un ir viena no tās struktūrām, kam uzdots pašvaldības administratīvajā teritorijā kontrolēt būvniecības procesa tiesiskumu, tādēļ būvvalde

- ir pastarpinātas pārvaldes iestāde, kam ir saistoši ārējie normatīvie akti, kas ir saistoši atvasinātai publiskai personai, tātad saistošs ir administratīvais process.
- 3) Rīgas domes Pilsētas attīstības departaments ir Rīgas pilsētas būvvaldes augstāk stāvošā iestāde, kur var apstrīdēt būvvaldes administratīvo aktu vai faktisko rīcību.
 - 4) Būvvaldes mērķis ir kvalitatīvas pilsētvides veidošana un būvniecības procesa tiesiskuma nodrošināšana, realizācija un kontrole Rīgas pilsētas administratīvajā teritorijā atbilstoši tās teritorijas plānojumam, apbūves noteikumiem un citiem tiesību aktiem.
 - 5) Rīgas pilsētas būvvalde ir uzstādījusi sev mērķi – padarīt “neērtu” patvaļīgu būvniecību.
 - 6) Būvvaldes amatpersonas pieņem privātpersonai saistošos normatīvos aktus un būvvaldes vārdā izdot administratīvos aktus.
 - 7) Būvvaldes izdotie administratīvie akti ir uz āru vērsti tiesību akti, ko iestāde izdod publisko tiesību jomā attiecībā uz individuāli noteiktu personu vai personām, nodibinot, grozot, konstatējot vai izbeidzot konkrētas tiesiskās attiecības vai konstatējot faktisko situāciju.
 - 8) Būvvalde, tās struktūrvienības vai amatpersonas atbilstoši Administratīvā procesa likumam ir iestāde, kas pilda ar Būvniecības likumu uzdotās funkcijas.
 - 9) Patvaļīga būvniecība – būvdarbi, kas uzsākti vai tiek veikti bez būvatļaujas vai bez attiecīgas projekta dokumentācijas, ja tāda nepieciešama saskaņā ar normatīvajiem aktiem; kas uzsākti vai tiek veikti pirms tam, kad būvatļaujā, apliecinājuma kartē vai paskaidrojuma rakstā izdarīta atzīme par attiecīgo nosacījumu izpildi, ja attiecīgie lēmumi saskaņā ar normatīvajiem aktiem ir nepieciešami; kas neatbilst būvprojektam un normatīvo aktu prasībām. Patvaļīga būvniecība ir arī būves vai tās daļas ekspluatācija neatbilstoši projektētajam lietošanas veidam. Vienlaikus jāņem vērā, ka patvaļīga būvniecība nav tikai būvdarbu procesā konstatētas, bet arī jau izbūvētas vai ekspluatācijas laikā pārbūvētas būves, kuras nav nodotas ekspluatācijā.
 - 10) Patvaļīgas būvniecības radīto seku novēršana sākas brīdī, kad būvvalde, veicot būves pārbaudi, ir konstatējusi patvaļīgas būvniecības pazīmes vai arī persona, kas veikusi patvaļīgo būvniecību (vai iegādājusies īpašumu, kurā veikta patvaļīga būvniecība), ir labprātīgi iesniegusi attiecīgu iesniegumu.

- 11) Būvatļauja ir administratīvais akts, kuru var apstrīdēt adresāts vai trešā persona padotības kārtībā augstāk stāvošā iestādē.
- 12) Lai atvieglotu administratīvo slogu, būvvalde atzinumā par būves pārbaudi iekļauj lēmumu par patvaļīgās būvniecības seku novēršanu.
- 13) Būvvalde, izvērtējot lietderības apsvērumus un samērīgumu, administratīvajā aktā dod adresātam iespēju pašam izvēlēties, kā novērst patvaļīgo būvniecību nekustamajā īpašumā vai atgriezt iepriekšējo stāvokli, vai izstrādāt būvniecības dokumentāciju.
- 14) Būvvalde administratīvo aktu var izpildīt piespiedu kārtā. Rīgas pilsētas būvvalde kā piespiedu izpildi, lielākoties, izmanto piespiedu naudu, aizvietotājizpilde notiek samērā reti, jo tā ir procesuāli laikietilpīga un to pielietojot tiktu skartas īpašnieku īpašuma tiesības.

Autore, pētot patvaļīgo būvniecību Rīgas pilsētas administratīvajā teritorijā, secina – personas, kuras nestrādā būvniecības nozarē, nevar būt pārliecinātas, ka, iegādājoties nekustamo īpašumu, tajā nav patvaļīgas būvniecības pazīmes. Autore ierosina – veikt ierakstu zemesgrāmatā par patvaļīgu būvniecību nekustamajā īpašumā. Tādā veidā jaunie nekustamā īpašuma īpašnieki būtu informēti par situāciju nekustamajā īpašumā.

JURIDISKĀS KOLEDŽAS IZDEVUMI

Mācību līdzekļi

1. Levits E. Eiropas Savienības tiesību principi un to ieviešana Latvijā.– Rīga: Juridiskā koledža, 2001.– 78 lpp.
2. Tauriņš G. Politika. 1.daļa: Politoloģijas pamati.– Rīga: Sociālo tehnoloģiju augstskola; Juridiskā koledža, 2001.– 368 lpp.
3. Tauriņš G. Politika. 2.daļa: Politikas filozofija.– Rīga: Sociālo tehnoloģiju augstskola, Juridiskā koledža, 2001.– 516 lpp.
4. Kļiedere I. Lietišķā informātika: Metodiskais materiāls.– Rīga: Juridiskā koledža, 2001.– 40 lpp.
5. Stucka A. Administratīvo tiesību pamati: Lekciju kurss.– Rīga: Juridiskā koledža, 2002.– 116 lpp.
6. Tauriņš G. Politika. 3.daļa: Politiskās domas vēsture.– Rīga: Sociālo tehnoloģiju augstskola, Juridiskā koledža, 2002.– 592 lpp.
7. Kļiedere I. Microsoft ACCESS 2000: Datu bāzes veidošana piemēros.– Rīga: Juridiskā koledža, 2003.– 115 lpp.
8. Stucka A. Ievads administratīvajās tiesībās un administratīvā procesa tiesībās.– Rīga: Juridiskā koledža, 2003.– 167 lpp.
9. Eiropas tiesības.– Rīga : Juridiskā koledža, 2004.– 388 lpp.
10. Sniedzītis A. Metodiskais materiāls civilprocesā.– Rīga: Juridiskā koledža, 2004.– 84 lpp.
11. Kļiedere I. Lietišķā informātika.– Rīga: Juridiskā koledža, 2005.– 154 lpp.; il.
12. Stucka A. Administratīvās tiesības.– Rīga: Juridiskā koledža, 2006.– 209 lpp.
13. Studiju kursa palīgmateriāls: Lietvedība (Lietišķā komunikācija).– Rīga: Juridiskā koledža, 2005.– 88 lpp.
14. Kļiedere I. Lietišķā informātika/ 2., papildin.izd.– Rīga: Juridiskā koledža, 2006.– 185 lpp.; il.
15. Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 2.sēj.: Poļu un zviedru laiku tiesību avoti (1561-1795).– Rīga: Juridiskā koledža, 2006.– 408 lpp.
16. Eiropas tiesības/ 2., papildin. izd.– Rīga : Juridiskā koledža, 2007.– 627 lpp.
17. Kļiedere I. Lietišķā informātika/ 3., atk. izd.– Rīga: Juridiskā koledža, 2007.– 185 lpp.; il.
18. Mizovska L. Metodiskais materiāls lietu (īpašuma) tiesībās.– Rīga: Juridiskā koledža, 2007.– 76 lpp.
19. Mekša R. Metodiskie norādījumi konstitucionālajās tiesībās.– Rīga: Juridiskā koledža, 2007.– 82 lpp.
20. Bolis J. Mediācija.– Rīga: Juridiskā koledža, 2007.– 121 lpp.

21. Deksnis E. B. Lisabonas līgums un Eiropas Savienības konstitucionālie pamati.– Rīga: Juridiskā koledža, 2008.– 153 lpp.
22. Krogzeme H. Grāmatvedības pamati.– Rīga: Juridiskā koledža, 2008.– 173 lpp.
23. Kļiedere I. Lietišķā informātika/ 4., papildin. izd.– Rīga: Juridiskā koledža, 2008.– 212 lpp.
24. Kļiedere I. Lietišķā informātika/ 5., atk. izd.– Rīga: Juridiskā koledža, 2008.– 212 lpp.
25. Stucka A. Administratīvās tiesības/ 2., papildin. izd.– Rīga: Juridiskā koledža, 2009.– 352 lpp.
26. Krogzeme H. Finances un kredīts.– Rīga: Juridiskā koledža, 2010.– 412 lpp.
27. Tauriņš G. Profesionālas politikas konjunktūra.– Rīga; Štutgarte: Aut. izd., 2011.– 224 lpp.
28. Tauriņš G. Demokrātija bez tautas.– Rīga; Štutgarte: Aut. izd., 2012.– 142 lpp.
29. Tauriņš G. Demokrātijas nākotne.– Rīga; Štutgarte: Aut. izd., 2013.– 143 lpp.
30. Bolis J., Gereiša Z. Mediācija un sarunas.– Rīga: Juridiskā koledža, 2015.– 132 lpp.
31. Tauriņš G. Demokrātijas liktenis.– Rīga; Štutgarte: Aut. izd., 2015.– 95 lpp.
32. Kļieders J. Datorzinības: Mācību līdzeklis.– Rīga: Juridiskā koledža, 2015.– 262 lpp.
33. Tauriņš G. Demokrātijas mūsdienu izaicinājumi.– Rīga; Štutgarte: Aut. izd., 2016.– 80 lpp.
34. Tauriņš G. Demokrātijas mūsdienu krīze un atmoda.– Rīga; Štutgarte: Aut. izd., 2017.– 79 lpp.
35. Vasiļevska D. Kvalitātes nodrošināšanas vadība.– Rīga: Juridiskā koledža, 2017.– 233 lpp.
36. Kļieders J. Datorzinības: Microsoft Office 2013/2016.– Rīga: Juridiskā koledža, 2018.– 296 lpp.; il.
37. Tauriņš G. Mūsdienu demokrātija un aukstais karš.– Rīga; Štutgarte: Aut. izd., 2018.– 80 lpp.
38. Starptautiskās tiesības: Dokumentu krājums ar komentāriem/ komentāru autors T. Jundzis.– Rīga: Juridiskā koledža, 2018.– 276 lpp.
39. Tiesībsargājošās institūcijas Latvijā un Eiropā: Mācību grāmata, 2019.– 368 lpp.

Juridiskās koledžas organizēto konferenču materiāli

1. Tiesību jaunrades un piemērošanas problēmas: Zinātniskās konferences ziņojumi.– Rīga: Sociālo tehnoloģiju augstskola, Juridiskā koledža, 2001.– 74 lpp.
2. Tiesību teorijas un vēstures, justīcijas iestāžu darbības aktuālās problēmas: Ziņojumi studentu pirmajā zinātniskajā konferencē 2001. gada 19. maijā.– Rīga: Juridiskā koledža, 2001.– 70 lpp.
3. Politika un tiesības: Zinātniskās konferences ziņojumi.– Rīga: Sociālo tehnoloģiju augstskola; Juridiskā koledža, 2002.– 90 lpp.
4. Aktuālas tiesību problēmas Latvijā: Studentu zinātniskās konferences ziņojumi.– Rīga: Juridiskā koledža, 2002.– 107 lpp.
5. Aktuālas tiesību problēmas: Absolventu zinātniskās konferences ziņojumi.– Rīga: Juridiskā koledža, 2003.– 96 lpp.
6. Politics and Law in the Context of the European Integration: Proceedings of the international conference, 15–16 February 2003.– Rīga: Baltic Centre for Strategic Studies; Latvian Academy of Sciences; Law College; Latvian Lawyer's Association, 2003.– 237 pp.
7. Aktuālas tiesību problēmas Eiropas integrācijas kontekstā: Zinātniskās konferences ziņojumi.– Rīga: Juridiskā koledža, 2004.– 73 lpp.
8. Aktuālas tiesību problēmas Eiropas integrācijas kontekstā: Studentu zinātniskās konferences ziņojumi.– Rīga: Juridiskā koledža, 2004.– 79 lpp.
9. Pirmais gads Eiropas Savienībā: Aktuālas komerczinību, personālvadības un tiesību problēmas: Studentu zinātniskās konferences ziņojumi.– Rīga: Juridiskā koledža, 2005.– 66 lpp.
10. First Year in the European Union: Current Legal Issues. Proceedings of the international conference. Rīga, 29–30 April 2005.– Rīga: Latvian Academy of Sciences; Mykolas Romeris University; Law College, 2005.– 464 pp.
11. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2006.– Rīga: Juridiskā koledža, 2006.– 319 lpp.
12. Third Year within the European Union: Topical Problems in Management of Economics and Law: Proceedings of the International Conference. Rīga, 27–28 April 2007.– Rīga: Latvian Academy of Sciences, Mykolas Romeris University, College of Law, 2007.– 344 pp.
13. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2008.– Rīga: Juridiskā koledža, 2008.– 240 lpp.
14. The Fifth Year as European Union Member States: Topical Problems in Management of Economics and Law. Proceedings of the International Conference. Rīga, 8–9 May 2009.– Rīga: Latvian Academy of Sciences; Mykolas Romeris University; College of Law, 2009.– 416 pp.

15. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2010.– Rīga: Juridiskā koledža, 2010.– 176 lpp.
16. The Seventh Year as European Union Member States: Economics, Politics, Law. Proceedings of the International Conference. Rīga, 6–7 May 2011.– Rīga: Latvian Academy of Sciences; Baltic Centre for Strategic Studies; College of Law, 2011.– 376 pp.
17. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2012.– Rīga: Juridiskā koledža, 2012.– 196 lpp.
18. The Baltic States in the European Union: Ten Years as Member States. Proceedings of the International Conference. Rīga, 25–26 April 2014.– Rīga: Latvian Academy of Sciences; College of Law, 2014.– 152 pp.
19. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2014.– Rīga: Juridiskā koledža, 2014.– 231 lpp.
20. Twenty-five Years of Renewed Latvia, Lithuania and Estonia: Experience of the Baltic States in Europe. Materials of the International Conference. Rīga, Latvia, 22 April 2016.– Rīga: Latvian Academy of Sciences, 2016.– 191 pp.
21. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2016.– Rīga: Juridiskā koledža, 2016.– 322 lpp.
22. Ilgtspējīga attīstība un tiesiskums turbulentā iznesa un politiskajā vidē: Sustainable Development and Rule of Law in a Turbulent Business and Political Environment. Starptautiskā zinātniskā konference 2018. gada 26.–28. aprīlis, Rīga: Tēzes.– Rīga: Juridiskā koledža, 2018.– 80 lpp.
23. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2018.– Rīga: Juridiskā koledža, 2018.– 320 lpp.
24. The 2030 United Nations Sustainable Development Goals in Latvia. Proceedings of an International Scholarly Conference. Rīga, 25-26 April 2019: ANO ilgtspējīgas attīstības mērķi 2030: īstenošana Latvijā. Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. Rīga, 2019. gada 25.–26. aprīlis.– Rīga: College of Law, 2019.– 68 pp.
25. The Development of Baltic States over 30 Years since Restoration of Independence: Political, Economic and Legal Aspects. Proceedings of an International Scientific Conference. Rīga, 24-25 April 2020: Baltijas valstu attīstība aizvadīto 30 gadu laikā kopš neatkarības atjaunošanas: politiskie, ekonomiskie un tiesiskie aspekti. Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. Rīga, 2020. gada 24.–24. aprīlis.– Rīga: College of Law, 2020.– 102 pp.